

**T.C.  
GAZİ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI  
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**TÜRK EDEBİYATINDA *TÛTÎ-NÂME* HİKÂYELERİ  
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN)**

**DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan**

**İbrahim SONA**

**Tez Danışmanı**

**Prof. Dr. Hatice AYNUR**

**Ankara-2012**



**T.C.  
GAZİ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI  
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**TÜRK EDEBİYATINDA *TÛTÎ-NÂME* HİKÂYELERİ  
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN)**

**DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan**

**İbrahim SONA**

**Tez Danışmanı**

**Prof. Dr. Hatice AYNUR**

**Ankara-2012**

## ONAY

İbrahim Sona tarafından hazırlanan “ *Türk Edebiyatında Tûf-nâme Hikâyeleri (İnceleme-Tenkitli Metin)*” başlıklı bu çalışma, [Savunma Sınavı Tarihi] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliğı/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı* bilim dalında *Doktora* tezi olarak kabul edilmiştir.

[ İ m z a ]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. Hatice AYNUR

[ İ m z a ]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. Ahmet MERMER

[ İ m z a ]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

[ İ m z a ]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Fatma Sabiha Kutlar OĞUZ

[ İ m z a ]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN

## ÖN SÖZ

Klasik Türk Edebiyatı, 14. yüzyılda oluşmaya başlamış her yüzyılda geleneksel yapısında değişiklikler yaşayıp 20. yüzyılın başlarına kadar varlığını korumuştur. Osmanlı sahası merkezde olmak koşuluyla her asırda nazım ve nesir farklı edebî ürünler ortaya konarak her alanda şâir ve nâsirler yetişmiştir.

Klasik Türk Edebiyatında şiir ve düzyazı farklı gelişim mecralarında varlığını sürdürürken şiirin düzyazıya bariz bir üstünlüğü söz konusudur. Bu durum klasik edebiyatın neredeyse her döneminde kendisini hissettirmiş, nâsirlerin sayısı şâirlerin sayısına oranla sınırlı kalmıştır. Klasik Edebiyat çalışmalarında nesir dendiğinde akla ilk olarak tezkireler gelirken diğer mensur eserlere çok az değinilmektedir. Mensur hikâyeler de bu sınırlılıktan nasibini almış; divan ve mesnevi çalışmalarıyla kıyaslandığında büyük farklar ortaya çıkmıştır.

Klasik edebiyatın her döneminde gelişme ve yenileşmeler yaşanmıştır. XVI. yüzyılda da özellikle Kânûnî döneminde (salt. 1520-1566) birçok hikâye külliyyatı dilimize aktarılmıştır. *Hümâyûn-nâme*, *Bahtiyâr-nâme*, *Hikâye-i Ucûbe* ve *Mahcûbe*, *Cevâmiu'l-Hikâyât* ve *Levâmiu'r-Rivâyât* gibi eserlerin yanında *Tûtî-nâme* de bu çeviriler içerisinde yer almaktadır. Sanskritçe aslı *Çukasaptati* olan eser, *Tûtî-nâme* adıyla Farsçaya aktarılmış, Farsçadan da dilimize kazandırılmış, hem Hint hem İran hem de Türk kültürünün özelliklerini içinde barındırmaktadırlar.

*Tûtî-nâme* ilk olarak 16. yüzyılda Kânûnî Sultan Süleyman döneminde Farsçadan dilimize aktarılmış, daha sonra XVII. yüzyılda II. Osman'ın emriyle tercüme edilmiş ve bu çeviri esas alınarak Mısır ve İstanbul'da olmak üzere defalarca basılmıştır. Matbu nüshaların fazlalığı *Tûtî-nâme*'nin basıldığı dönemde çok okunduğunu göstermekle birlikte basıldığı dönemin edebî ve kültürel zevk anlayışını yansıtmaları açısından önemlidir.

Türkçe *Tûî-nâme*'ler hakkında bu zamana kadar kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır. Şemsettin Kutlu ve Behçet Necatigil, *Tûî-nâme*'nin matbu nüshalarına dayanarak *Tûî-nâme*'yi sadeleştirmişlerdir. 2010 yılında Burcu Atalas ve Hülya Kesler tarafından *Tûî-nâme*'nin Ali Emiri Kütüphanesi Roman 168 numarada kayıtlı olan yazma esas alınarak Ege Üniversitesinde yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır.

Bu doktora çalışmasında *Tûî-nâme*'nin Kânûnî Sultan Süleyman tarafından çevrilmesi emredilen ilk tercümesi, tenkitli metin olarak hazırlanmıştır. XVI. yüzyılda yapılan ilk Türkçe *Tûî-nâme* çevirisini içeren bu çalışma, yapılan yüksek lisans tezlerinin XVII. yüzyıl ikinci Türkçe *Tûî-nâme*'sini içermesi açısından farklı çalışmalardır.

Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde öncelikle *Tûî-nâme*'nin Sanskritçe aslı olan *Çukasaptati* ve Farsça çevirileri üzerinde durulmuş, bu kısımdan sonra *Tûî-nâme*'nin Türkçe ilk ve ikinci çevirisinin kökenleri, kim tarafından yazdırıldıkları ve mütercimleri konularında tespitlerde bulunulmuştur.

İkinci kısma Türkçe *Tûî-nâme*'lerin kıyaslanması ile başlanmış ve hikâyelerin hangi kaynaklardan alındıkları metinlerarası ilişkiler kapsamında değerlendirilmiştir. Yine bu kısımda *Tûî-nâme*'nin bir hikâyeler bütünü olması açısından dil özellikleri, konu, şahıs kadrosu, anlatıcı, vak'a tertibi, zaman, mekân kavramları, iki Türkçe *Tûî-nâme*'den parçalar alınarak incelenmiş ve bu bölüme tenkitli metnini hazırladığımız ilk Türkçe *Tûî-nâme*'nin özetiyle son verilmiştir.

Üçüncü bölüm ilk Türkçe *Tûî-nâme*'nin nüshalarının özelliklerini ve tenkitli metnini içermektedir. *Tûî-nâme*'nin 1538 tarihli Bodleian nüshası ile Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye Bölümü 1169 numaradaki yazma karşılaştırılarak mütercimin elinden çıkmış olan nüshaya ulaşılmaya çalışılmıştır.

Ekler kısmı ise iki ekten oluşmaktadır. Birinci ek, özel ve yer isimlerinin ayrıca dikkat çekici bazı kelimelerin yer aldığı genel dizindir. İkinci ekte ise Türkçe *Tûfî-nâme*'lerin içerik ve gece bakımından karşılaştırıldığı tablo yer almaktadır.

Tezimi hazırlarken birçok araştırmacıdan yardım gördüm. Öncelikle yardımlarını esirgemeyen ağabeyim ve meslektaşım Dr. Fatih Sona'ya; Arapça kısımların düzeltmelerinde yardım eden bölümümüz yüksek lisans öğrencileri Hassan Alzyout ve Rabbaa Rababa'ya; tezimdeki okuma problemlerinde ve özellikle Farsça metinlerin çözümünde değerli fikirlerini benimle paylaşan Yard. Doç. Dr. Ali Emre Özyıldırım'a müteşekkirim.

Doktora tez sürecimin başlangıcından bitimine kadar yardımlarını esirgemeyen, değerli fikirleriyle bana yol gösteren doktora tez hocam Prof. Dr. Hatice Aynur'a sonsuz derecede minnettarım.

İbrahim SONA

İstanbul 2012

## İÇİNDEKİLER

|                                                                                       |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ÖN SÖZ.....                                                                           | I  |
| İÇİNDEKİLER .....                                                                     | IV |
| KISALTMALAR.....                                                                      | VI |
| 1. TÛTÎ-NÂME'YE GENEL BAKIŞ.....                                                      | 1  |
| 1.1. Farsça Çeviriler .....                                                           | 2  |
| 1.2. Türkçe Çeviriler .....                                                           | 8  |
| 1.2.1. <i>Tûtî-nâme</i> 'nin ilk Türkçe Çevirisi.....                                 | 10 |
| 1.2.1.1. İlk Türkçe Çevirinin Kaynağı .....                                           | 12 |
| 1.2.1.2. İlk Türkçe <i>Tûtî-nâme</i> 'nin Mütercimi.....                              | 18 |
| 1.2.2. <i>Tûtî-nâme</i> 'nin İkinci Türkçe Çevirisi.....                              | 22 |
| 1.2.2.1. İkinci Türkçe <i>Tûtî-nâme</i> Çevirisi ve Matbu <i>Tûtî-nâme</i> 'ler ..... | 23 |
| 1.2.2.2. İkinci Türkçe <i>Tûtî-nâme</i> 'nin Mütercimi .....                          | 26 |
| 2. TÜRKÇE TÛTÎ-NÂME'LERİN ŞEKİL VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ .....                           | 30 |
| 2.1. Türkçe <i>Tûtî-nâme</i> Çevirilerinin Karşılaştırılması .....                    | 30 |
| 2.2. <i>Tûtî-nâme</i> 'deki Hikâyelerin Kökenleri .....                               | 38 |
| 2.3. <i>Tûtî-nâme</i> 'de Dil Özellikleri.....                                        | 51 |
| 2.3.1. Mensur Bölümler .....                                                          | 52 |
| 2.3.2. Manzum Bölümler.....                                                           | 55 |
| 2.3.3. Arapça Kısımlar .....                                                          | 56 |
| 2.4. Türkçe <i>Tûtî-nâme</i> 'de Hikâyelerin Konu Tasnifi.....                        | 57 |
| 2.4.1. Kahramanları İnsanlar Olan Hikâyeler .....                                     | 58 |
| 2.4.2. Kahramanları Hayvanlar Olan Hikâyeler.....                                     | 60 |
| 2.4.3. Kahramanları İnsan ve Hayvan Olan Hikâyeler .....                              | 61 |
| 2.4.4. Peygamber Kıssaları .....                                                      | 62 |
| 2.4.5. İslam Büyükleri ve Evliyâ Menkıbeleri .....                                    | 62 |
| 2.4.6. Olağanüstü Hikâyeler .....                                                     | 63 |
| 2.5. Türkçe <i>Tûtî-nâme</i> 'lerde Şahıs Kadrosu .....                               | 66 |
| 2.5.1. Tûtî .....                                                                     | 66 |
| 2.5.2. Mâhşeker.....                                                                  | 71 |



|                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.5.3. Sâid .....                                                          | 75  |
| 2.5.4. Müşârik.....                                                        | 77  |
| 2.5.5. Hâce Saîd (Çocuğu olmayan baba).....                                | 79  |
| 2.5.6. Pîr-i Nûrânî (Zor zamanlarda yol gösterici).....                    | 80  |
| 2.5.7. Acûze (Yoldan çıkaran yaşlı kadın) .....                            | 82  |
| 2.5.8. Padişah.....                                                        | 84  |
| 2.5.9. Bâzîrgân-Tüccar-Sevdâger.....                                       | 89  |
| 2.5.10. Diğer Kişiler .....                                                | 91  |
| 2.6. <i>Tûtî-nâme</i> 'de Anlatıcı .....                                   | 95  |
| 2.7. <i>Tûtî-nâme</i> 'de Vak'a Tertibi .....                              | 100 |
| 2.8. <i>Tûtî-nâme</i> 'de Mekân.....                                       | 104 |
| 2.9. <i>Tûtî-nâme</i> 'de Zaman .....                                      | 106 |
| 2.10. <i>Tûtî-nâme</i> Özeti.....                                          | 112 |
| 3. <i>TÛTÎ-NÂME</i> 'NİN TENKİTLİ METNİ .....                              | 161 |
| 3.1. <i>Tûtî-Nâme</i> 'nin Nüsha Tavsifleri .....                          | 161 |
| 3.1.1. Oxford, Bodleian Kütüphanesi-Ms Turk ds. 28 .....                   | 161 |
| 3.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye Bölümü Nr: 1169 .....              | 162 |
| 3.2. Nüshaların Değerlendirilmesi .....                                    | 163 |
| 3.3. Tenkitli Metnin Oluşturulmasında İzlenen Yol.....                     | 164 |
| 3.4.TENKİTLİ METİN.....                                                    | 167 |
| SONUÇ.....                                                                 | 433 |
| KAYNAKÇA .....                                                             | 436 |
| EKLER.....                                                                 | 446 |
| Ek. 1 Genel Dizin.....                                                     | 447 |
| Ek. 2. Türkçe <i>Tûtî-nâme</i> 'lerin İçerik Bakımından Kıyaslanması ..... | 452 |
| ÖZET .....                                                                 | 477 |
| ABSTRACT .....                                                             | 479 |

## KISALTMALAR

|        |                                           |
|--------|-------------------------------------------|
| a.g.e. | adı geçen eser                            |
| a.g.m. | adı geçen makale                          |
| a.g.t. | adı geçen tez                             |
| B.     | BL.-Ms. Turk d. 28                        |
| bas.   | Baskı                                     |
| bkz.   | Bakınız                                   |
| c.     | Cilt                                      |
| G.     | Gazel                                     |
| H.     | SK.-Hamidiye 1169                         |
| Haz.   | Hazırlayan                                |
| ist.   | İstinsah Tarihi                           |
| nr.    | Numara                                    |
| S.     | Sayı                                      |
| salt.  | Saltanat                                  |
| TDVİA. | Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi |
| vr.    | Varak                                     |

## I. BÖLÜM

### 1. TÛTÎ-NÂME'YE GENEL BAKIŞ

Sanskritçeden, dünya dillerine aktarılmış çok sayıda masal ve hikâye metni bulunmaktadır. Bu masal ve hikâyeler arasında *Ramayana*, *Mahabharata*, *Pançatantra* ve *Kathasaritsagara*'yı dünyada en tanınmışları olarak sıralayabiliriz. İsmi andığımız hikâyeler arasında yer alan *Çukasaptati*, ilk olarak Sanskritçe yazılmış, daha sonra *Tûtî-nâme* adıyla Hintçeden Farsçaya; Farsçadan da başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillere tercüme edilmiştir.

*Çukasaptati* diğer adıyla *Şukasaptati*<sup>1</sup> (Papağanın yetmiş hikâyesi) Sanskritçe yazılmış ve Hint edebiyatında *Rigveda*<sup>2</sup>, *Ramayana*<sup>3</sup>, *Mahabharata*<sup>4</sup>, *Pançatantra*<sup>5</sup>, *Kathasaritsagara*<sup>6</sup> ve *Simhasanadvatrimşıka*<sup>7</sup> gibi anlatılar arasında önemli bir yere sahiptir. Papağanın yetmiş hikâyesi adını taşıyan bu anlatının Aziz Narada tarafından Tanrı İndra'ya anlatıldığına dair mitolojik bir kökeni vardır. Konusu kısaca şu şekildedir:

Devadasa, görevli olarak başka bir kente giderken papağanına, karısına göz kulak olmasını söyler. Papağan da karısı ile âşığının buluşmasını engellemek için her gece bir öykü anlatır. Öykülerin büyüsüne kapılan kadın, kocasına ihanet tasarısını gerçekleştiremez. 70. öykünün sonunda eve gelen koca durumdan memnundur.<sup>8</sup>

Bu eserin belli başlı üç versiyonu bulunmaktadır:

---

<sup>1</sup> *Şukasaptati* ile ilgili çalışma D. Galanos tarafından 1851 yılında Atina'da Yunanca olarak yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΑΛΑΝΟΥ, *ΙΤΙΧΑΣΑΣΜΟΥ ΤΣΑΪΑ ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΥΛΛΟΓΗ* (ΑΘΗΝΑΙΣ, 1851).

<sup>2</sup> Hint Edebiyatının en eski masallarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Korhan Kaya, *Hint Masalları*, 2. bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 1998).

<sup>3</sup> Valmiki, *Ramayana*, çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1947); Valmiki, *Rāmāyaṇa* (Ankara: İmge Kitabevi, 2002).

<sup>4</sup> Chakravarthi V. Narasimhan, *The Mahābhārata* (New York: Columbia University Press)

<sup>5</sup> Beş kitap anlamına gelen bu eser, Hint masallarının en ünlülerindendir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Çağdaş, *Pançatantra Masalları* (Ankara: A.Ü. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1962).

<sup>6</sup> Masal Irmaklarının Okyanusu anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Korhan Kaya, *Masal Irmaklarının Okyanusu*, 2 c. (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2011).

<sup>7</sup> Bu hikâyeler, *Tahtın otuz iki hikâyesi* adını taşımaktadır.

<sup>8</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 21-22.

I. Çintamani Bhatta

II. Şvetambara mezhebinden bir Cayna

III. Purushottama oğlu Devadatta<sup>9</sup>

Hint edebiyatında yer alan *Çukasaptati* hakkında bu zamana kadar D. Galanos tarafından 1851'de yapılan çalışma ile A. N. D. Haksar'ın çevirisi bulunmaktadır.<sup>10</sup>

### 1.1. Farsça Çeviriler

*Çukasaptati*'nin (Papağanın 70 hikâyesi) ilk çevirileri, Sanskritçeden Farsçaya yapılmıştır. Eldeki bilgilere ve yapılan çalışmalara göre Farsça olan bu çevirileri, aşağıdaki başlıklara ayırmak mümkündür:

1. İmâd bin Muhammed'in *Cevâhirü'l-Esmâr*'ı
2. Nahşebî'nin (ö.1350) *Tûtî-nâme*'si<sup>11</sup>
3. *Çihil Tûtî-i Âmiyâne*
4. Ebu'l-fazl Mübârek'in (ö.1602) sadeleştirdiği *Tûtî-nâme* çevirisi
5. Muhammed Kâdirî'nin 35 bölümden oluşan *Tûtî-nâme*'si.

*Çukasaptati*'nin ilk Farsça çevirisi, İmâd bin Muhammed es-Sagarî tarafından 1314 yılında *Cevâhirü'l-Esmâr* (Gece sohbetlerinin incileri) adıyla yapılmış ve eserin giriş kısmında belirtildiği üzere Alâaddîn Muhammed Şâha sunulmuştur.<sup>12</sup> Şemseddin Âl-i Ahmed tarafından yayına hazırlanan *Cevâhirü'l-Esmâr*'dan hareketle bazı bilgileri burada vermek yerinde olacaktır. İmâd bin Muhammed'in *Cevâhirü'l-Esmâr*'ı 49 geceden

<sup>9</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 22.

<sup>10</sup> ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΑΛΑΝΟΥ, *ITIXΑΣΑΣΜΟΥ ΤΣΑΪΑ ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΥΛΛΟΓΗ* (ΑΘΗΝΑΙΣ, 1851); A. N. D. Haksar, *Shuka Saptati Seventy Tales of the Parrot* (New Delhi, 2000).

<sup>11</sup> Rıza Kurtuluş, "Nahşebî, Ziyâeddin" *TDVİA*, c.32, (İstanbul: TDV, 2006), 309.

<sup>12</sup> İmâd bin Muhammed, *Tûtî-nâme Cevâhirü'l-Esmâr*, ed. Şemseddin Âl-i Ahmed (Tahran: Bünyâd-ı Ferheng-i İran, 1352/1973); Möhsün Nəsiri, *Lisanü't-Teyr: Quşların Dili* (Bakü: Tural-Ə Nəşriyyat-Poliqrafiya Merkezi, 2001) 3; Nəxşəbi, *Tûtînamə*, haz. Əkrəm Bağirov (Bakü: Azərnəşr, 1991), 3.

oluşmakta,<sup>13</sup> eserde Arapça ayet, hadis ve ibarelerle, Farsça beyit ve mısralar hacimli bir yer tutmaktadır.<sup>14</sup> İmâd bin Muhammed'in eserinin bölümlemesi şu şekildedir:

1. Mukaddime
2. Sebeb-i tercüme
3. Fasil
4. Fasil
5. İftitâh-ı kitâb
6. Dâsitân

Dâsitân kısmıyla hikâyeyelere başlangıç yapılmakta ve her gece Dâsitân başlığı altında 49 geceden oluşmaktadır.<sup>15</sup> İmâd bin Muhammed, bu çevirisinde Emir Muizzî (ö.1124-7), Hâkânî (ö.1199), Nizâmî (ö.1214), Rûmî (ö.1273), Sa'dî (ö.1292) gibi şâirlerin şiirlerinden parçalar almıştır.<sup>16</sup>

Farsça ikinci çeviri ise Ziyâeddîn Nahşebî<sup>17</sup> (ö. 1350) tarafından *Tûtî-nâme* adıyla 1330 tarihinde tamamlanmıştır. Ziyâeddîn Nahşebî, Buhara'ya yakın olan *Nahşeb*<sup>18</sup> kasabasından olup, Hamidüddîn Nagûrî'nin torunu Şeyh Feridüddîn Nagûrî'nin müridi olmuş ve gençlik yıllarında Hindistan'a gelerek burada Sanskritçeyi öğrenerek çeviriler yapmış; 1350 yılında Bedaun şehrinde vefat etmiştir.

<sup>13</sup> 1973 yılında yayınlanmış olan *Cevâhirü'l-Esmâr* 49 geceden oluşmaktadır. Bu eserin yazmasına ulaşamadığımız için şimdilik bu bilgiyle yetineceğiz. Nahşebî'nin kendisinden önce yapıldığını söylediği çeviri muhtemelen İmâd bin Muhammed'e aittir ve yine Nahşebî'nin söylediğine göre bu eser 52 kısımdan oluşmaktadır. İmâd bin Muhammed'in eserinde gecelerin başlangıçlarında *Dâsitân* başlığının yer alması dikkat çekici bir diğer noktadır.

<sup>14</sup> *Cevâhirü'l-Esmâr*'da yer alan şiirlerin dökümü için bkz. İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin Kaynağı.

<sup>15</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. İmâd bin Muhammed, a.g.e., 1-36.

<sup>16</sup> Ökrəm Bağirov, a.g.e., 3.

<sup>17</sup> Ziyâeddîn Nahşebî'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtuluş, a.g.m., s.309-10.; E. Berthels, "Nahşebî," *İslam Ansiklopedisi*, c.9, (İstanbul: MEB, 1964), 40-41; N. Hanif, "Nakhshabi, Khwaja Ziyal," *Biographical Encyclopaedia of Sufis South Asia*, (New Delhi, 2000), 261-264.

<sup>18</sup> Nahşeb için bkz. V. Minorsky, "Nahşeb," *İslam Ansiklopedisi*, c.9, (İstanbul: MEB, 1964), 39-40.

Nahşebî'ye ait olan bu Farsça *Tûtî-nâme*'nin<sup>19</sup> iki önemli nüshası vardır. Bunlardan birisi Süleymaniye Kütüphanesi'nde<sup>20</sup> (ist.1548), diğeri ise Azerbaycan El Yazmalar Enstitüsü'ndedir (ist.1534).<sup>21</sup> Süleymaniye nüshasından hareketle Nahşebî çevirisinin özelliklerini burada değerlendirmek yerinde olacaktır.

Nahşebî, eserine öncelikle hamd ederek başlamış ve sonra

*Ĥüdāyā ehl-i dil-rā zevk-i dil dih*

*Żiyā-i Nahşebî-rā şevk-i dil dih*

şeklinde başlayan tevhid şiiri<sup>22</sup> ile devam etmiştir. Bu tevhidin bitiminde ise Nahşebî, na't bölümüne geçmekte, devam eden mensur kısımdan sonra mesnevi nazım şekliyle yazılmış yedi beyitlik şiir yer almaktadır.<sup>23</sup>

Eserin asıl önemli kısmı olan *Keyfîyyet* kısmında Nahşebî, *Tûtî-nâme*'nin yazılış sebebini açıklar; bu bölüm bir nevi sebeb-i telîf özelliği gösterir:

Devlet ve nimetin bol olduğu hoş bir gün ve gönül alıcı bir zamanda büyüklerden bir kimse bana dedi ki: Yakın bir zamanda elli iki hikâyetten ibaret olan bir kitabı bir büyük Hint dilinden Fars diline çevirdi, baştan sona kadar söz uzatıldı, tertip zevkinin kurallarına şevk tertibi kanununa asla saygı gösterilmedi. Destanların başlangıçları ve sonları karıştırıp, bazılarını kaldırıp, belagat gözlenmemiştî. Okuyan, kastedileni anlayamamakta; dinleyen ise anlatılmak isteneni kaybetmekte. Eğer sen aslı Hintçe olan bu eseri kısa ibareler ve akıcı istiarelerle, tertibine uygun, terkihini üstün hale getirip yazarsan dinleyen sonsuz minnet

<sup>19</sup> Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si için bkz. Ziyaeddin Nahşebî, *Tûtî-nâme*, haz. Fethullâh Müctebî (Tahran: Gulam Ali Arya, 1993).

<sup>20</sup> Nahşebî, *Tûtî-nâme*, Süleymaniye Kütüphanesi-Halet Efendi Ek 90; Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan bu yazmanın müstensihî Bedaûnî olarak gösterilmekteyse de Bedaûnî'nin 1540 yılında doğmuş olması bu ihtimali düşürmektedir. Bedauni'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Konukçu, "Bedâûnî, Abdülkâdir," *TDVİA*, c.5 (İstanbul: TDV. 1992).

<sup>21</sup> Nahşebî, *Tûtî-nâme*, Azerbaycan El Yazmaları Enstitüsü M-82.

<sup>22</sup> *Tûtî-nâme*, Süleymaniye Kütüphanesi-Halet Efendi Ek 90, vr. 1b-2a. Bu nüsha bundan sonra SK. Halet Efendi Ek, 90 olarak gösterilecektir.

<sup>23</sup> SK. Halet Efendi Ek, 90, vr. 2a-2b.

duyar. Bu işi yapmak başkasının değil senin işindir. Ayrıca bu eseri yüksek rütbeliler okumadı, halk da dinlemedi.<sup>24</sup>

Sebeb-i telîf kısmında yer alan bu bilgiler, Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'yi yazma sebebini ortaya çıkarır. Ayrıca bu kısmın yer aldığı bölümün hemen ardından bir kıta yer almakta ve Nahşebî söze devam etmektedir:

Yüksek rütbeli şahsın sözleri üzerine bu elli iki hikâyedeki ibareler ve istiareler taze, örnekler ve nazireler yeni hale getirilerek yazıldı; hikâyeler zabt ve rabt altına alındı. Alakasız yazılmış her hikâyeye düzeltilip onların başlangıcına güzellik, sonuna da süs verildi. Yerinde olmayan ve zevksiz hikâyeler yerine başkaları yazıldı; hikâyeler zarif ve latif hale getirildi.<sup>25</sup>

Nahşebî, kendi ağzından anlattığı bu kısımda hikâyeleri yeniden düzenleyip onları yeni bir halde yeniden yazdığını vurgulamaktadır. Nahşebî, bu eseri bitiriş tarihi olarak da yazmanın son varağında bilgi vermektedir:

*Zi-hicret heft-şad sî âver imşeb*

*Ki in efsānehā kerdem müretteb*<sup>26</sup>

Hicrî tarih olarak 730 yılına tekabül eden bu tarih miladî olarak 1329-30 yılını göstermekte, bu tarih *Tûtî-nâme*'nin bitiş tarihi olarak kabul edilmektedir.

Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinin içeriğinde farklılaşan en önemli noktası isimlerin değişikliğidir. Genç tacir olan Meymûn, sefere gitmeden evine bir tûtî ve sığırıcık alır. Meymûn, eşi olan Hüceste'ye bir iş yapmadan tûtîye danışmasını söyler. Hüceste'yi bir oğlan görüp âşık olunca, ona bir yaşlı karı göndererek Hüceste'yi kendine âşık eder. Hüceste, sığırıcıktan izin isteyip alamayınca onu öldürür, tûtîden de izin ister ve tûtî onu anlattığı hikâyelerle elli iki gece oyalar. Meymûn ise elli iki gecenin sonunda gelerek Tûtî'nin yaptığı iyilikten memnun kalır.<sup>27</sup>

<sup>24</sup> Bu kısım, tarafımızdan metne sadık kalınarak serbest şekilde çevrilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. SK. Halet Efendi Ek, 90, vr. 2b-3b; Əkrəm Bağirov, a.g.e., 4-5; Ziyâeddin Nahşebî, *Tûtî-nâme*, ed. Fethullah Müctebai (Tahran: Gulam Ali Arya, 1993).

<sup>25</sup> SK. Halet Efendi Ek, 90, vr. 3b.

<sup>26</sup> a. e., vr. 259b.

<sup>27</sup> Ekrem Bağirov tarafından Azeri Türkçesine çevrilen Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinde giriş kısmında yer alan yukarıdaki bilgilerin geniş özeti için bkz. Əkrəm Bağirov, a.g.e., 4-5.

*Tûtî-nâme* adını verdiği bu eserinde Nahşebî, hikâyeleri elli iki geceye ayırmış, kendisinden önce bir büyüğün yazdığı eseri<sup>28</sup> yeniden düzenlemiş ve ana hikâyenin kahramanlarına Meymûn ve Hüceste adını vermiştir. Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si üzerine bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır.<sup>29</sup>

Burada üçüncü Farsça *Tûtî-nâme* olarak bahsetmemiz gereken bir diğer eser de *Çihil Tûtî*'dir. Her ne kadar *Çihil Tûtî-i Âmiyâne*'nin *Çukasaptatî*'nin çevirisi olduğu söylene de kaynaklarda bu eserle ilgili kapsamlı bilgiye rastlanmamakta,<sup>30</sup> sadece İran'da *Tûtî-nâme*'ye benzer olarak *Çil Tûtî* (Kırk Papağan) adlı ucuz taş-basmaları halinde bazı halk kitaplarında da işlenmiştir,<sup>31</sup> bilgisi yer almaktadır. 1901 yılında V. Zhukovski tarafından Arap harfli olarak yayınlanan bu eser, beş hikâyeden oluşmakta ve bu hikâyeler de *Cevâhirü'l-Esmâr* içerisinde yer almaktadır. Bu beş hikâye şunlardır:

1. Ava giden şah ve ejderha,
2. Zalim padişah ve pederinin öğüdü,
3. Irak padişahının kızı, Nâ-hudâ ve o kızın babası,

<sup>28</sup> Nahşebî'nin bir büyük olarak bahsettiği kişinin İmâd bin Muhammed olma ihtimali yüksektir; çünkü İmâd bin Muhammed eserini 1314 yılında tamamlamış ve eserini *Dâsitân* başlıklarıyla ayırmıştır.

<sup>29</sup> Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si üzerine yapılmış olan çalışmalardan önemli olanlar, kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

Sherman E. Lee and Pramod Chandra, "A Newly Discovered *Tûtî-nâme* and the Continuity of the Indian Tradition of Manuscript Painting," *The Burlington Magazine*, c. 105, S. 729 (December 1963) 548'den B. Gerrans, *Tales of a Parrot* (London, 1792).

Wilhelm Pertsch tarafından Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si üzerine yazılmış makale önemlidir. Wilhelm Pertsch, "Ueber Nachschabî's Papagaienbuch" *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, S. 21 (1867).

Ayrıca Ulrich Malzoph, "Crescentia's Oriental Relatives: The 'Tale of the Pious Man and His Chaste Wife' in the Arabian Nights and the Sources of Crescentia in Near Eastern Narrative Tradition," *Journal of Fairy-Tale Studies*, c. 22, S. 2, (Detroit, 2008)'den Mahroo Hatami, *Untersuchungen Zum Persischen Papageienbuch des Nahşabi* (Freiburg im Breisgau: Schwarz, 1977).

Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinin tamamı E. Berthels tarafından Rusçaya çevrilmiştir: Э. БЕРТЕЛЬСА, *Зийа аг-ддиН Нахшаби Khuza лолузяя (Tytu-hame)* Главная редакция восточной издательства (Наука, 1979).

Bu eserden sonra en son çalışma 1993 yılında İran'da yapılmıştır: Ziyâeddin Nahşebî, *Tûtî-nâme*, ed. Fethullah Müctebai (Tahran, Manuçihri: Gulam Ali Arya, 1993).

<sup>30</sup> Kurtuluş, a.g.m., 309; V. Zhukovski, *Çil (Çihil) Tûtî* (St. Petersburg, 1901).

<sup>31</sup> E. Berthels, "Nahşebî" *İslam Ansiklopedisi*, c.9, (İstanbul: MEB, 1964), 40.



4. Harkeş ve murg-ı saadet,

5. Kandehar Padişahı<sup>32</sup>

Dördüncü Farsça *Tûtî-nâme* olarak bahsedilmesi gereken eser ise Ebu'l-fazl Mübârek'in sadeleştirilmiş metnidir. Bir büyüğün yani İmad bin Muhammed'in *Cevâhirü'l-Esmâ'*ının dilinin eskidiğini ve onu kimsenin okumadığını görerek onu yeniden düzenleyen Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si de yazılışının üzerinden geçen iki yüzyıllık bir dönemden sonra dilinin eskidiği inancıyla yeniden düzenlenir. Hint-Türk hükümdarı Ekber<sup>33</sup>(ö. 1605), Nahşebî'nin eserinin yeniden kaleme alınmasını ister ve Ebu'l-fazl Mübârek<sup>34</sup>(ö.1602) bu eseri sadeleştirir.<sup>35</sup>

Ebu'l-fazl Mübârek'in Nahşebî'nin eserini sadeleştirmesinden sonra da Muhammed Kâdirî, sadeleştirilmiş metni otuz beş (XVII. yy.) bölümle yeniden düzenlemiştir.<sup>36</sup>

Muhammed Kâdirî'nin hazırlamış olduğu *Tûtî-nâme*, Carl Jacob Ludwig Iken tarafından Almancaya çevrilmiş<sup>37</sup> ayrıca Gladwin tarafından 1800'de

<sup>32</sup> İmâd bin Muhammed, a.g.e., 27.

<sup>33</sup> Ebu'l-feth Celâleddin Muhammed Ekber Şah, 1556-1605 tarihleri arasında *Babür* hükümdarlığı yapmıştır. 1542 yılında *Sind*'deki Ömerkut kalesinde doğan *Ekber Şah*, on dört yaşındayken babası Hümâyûn'un ölümü üzerine tahta geçmiştir. Devrinde *Babürlüler*, kültür ve sanat açısından en parlak devirlerini yaşamışlardır ve *Ekber*, her daldaki âlimleri himaye etmiş ve korumuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Konukçu, "Ekber Şah", *TDVİA*, c.10 (İstanbul: TDV, 1994) 542-4; Ömer Rıza Doğrul, *Ekber Bir Türk Dâhîsi*, (İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1944).

<sup>34</sup> Ebu'l-Fazl bin Mübarek en-Nagavrî el-Allâmî, 1551'de Agra'da doğdu, Yemen'den Sind'e oradan da Hindistan'a göç etti. Babası Şeyh Mübarek döneminin önemli âlimi, ağabeyi Ebu'l-feyz de Ekber Şah devrinin melikü's-şuarâsıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Konukçu, "Ebu'l-Fazl el-Allâmî", *TDVİA*, c.10 (İstanbul: TDV, 1994), 313-4; Abû'l-Fazl Allâmî, *The Â-în-I AKBARÎ*, trans. by H. Blochmann, c. 3 (Delhi, 1989).

<sup>35</sup> Bu çevirinin yazması üzerine geniş bilgi için bkz. Anand Krishna, "A Reassessment of the *Tûtî-Nama* Illustrations in the Cleveland Museum of Art and Related Problems on Earliest Mughal Paintings and Painters, *Artibus Aisae*, c. 35, S. 3, (1973), 241-268.

<sup>36</sup> E. Berthels, a.g.m., 40, Kurtuluş, a.g.m., 310.

<sup>37</sup> Bu eserde Kosengarten'in Nahşebî hakkında bir araştırması ile *Tûtî-nâme*'sinden örnekler bulunmaktadır. Carl Jakob Ludwig Iken, German Translation (Stuttgart: 1822).

Calcutta, 1801'de London baskısı yapılmıştır.<sup>38</sup> Yine Kâdiri'nin hazırlamış olduğu çeviri, *Totā-kahānī* adıyla Hintçeye tekrar tercüme edilmiştir.<sup>39</sup>

## 1.2. Türkçe Çeviriler

Türkçe çevirilere geldiğimizde ise *Tûtî-nâme*'nin iki çevirisi bulunmakta ve bu çevirilerin Farsçadan yapıldığı bilinmektedir; ancak bu çeviriler konusunda net bilgiler verilememekle birlikte farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Bu fikir ayrılıkları *Tûtî-nâme*'nin kaç çevirisinin olduğu ve mütercimlerinin kimler olduğu konularında yoğunluk kazanmaktadır. Araştırmacılar tarafından ortaya atılan bu görüşleri burada vermek yerinde olacaktır.

Şemsettin Kutlu şu bilgileri vermektedir:

Doğruluk derecelerini tesbit imkânı bulamadığımız iki kaynaktan birine göre *Tûtî-nâme* XVI. yüzyılda Filibeli Ali Efendi tarafından Türkçeye aktarılmıştır. İkinci kaynak ise tercümenin XV. yüzyıl tanınmış şâirlerinden Hamdullah Hamdî tarafından yapıldığını ve zamanın padişahı II. Bayezid'e sunulduğunu ileri sürmektedir.<sup>40</sup>

Şemsettin Kutlu'nun emin olamadığı bu iki bilgi hakkında Filibeli Ali Efendi'ye temkinli yaklaşmakla birlikte II. Bâyezîd (salt. 1481-1512)<sup>41</sup> ve Hamdullah Hamdî bilgileri doğruluğu uzak görünmektedir. Çünkü II. Bâyezîd<sup>42</sup> 1512'de vefat etmişken yine Hamdullah Hamdî'nin ölüm tarihi

<sup>38</sup> Gladwin, *The Tooti Nameh Or Tales of a Parrot* (Calcutta: 1800) ve (London: 1801) Bu eserin bir baskısı 1967 yılında yeniden yapılmıştır. Bu çeviride çift sayfalarda Farsça metin, tek sayfalarda da İngilizce çevirisi yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. *The Tooti Nameh or Tales of a Parrot in the Persian Language with an English Translation* (Tahran: Kütübhan-e-i Esedî Meydân-ı Bahâristan, 1967).

<sup>39</sup> Bu çeviri Duncan Forbes tarafından Seyyid Haydar Bahşi'nin çevirisi esas alınarak hazırlanmıştır. İlk kısımda *Totā-kahānī*'nin 41 bir sayfalık sözlüğü yer almakta, 145 sayfalık metin Arap harfli olarak verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Duncan Forbes, *Totā-kahānī or Tales of a Parrot in the Hindūstānī Language*, Trans. from Muḥammed Ḳādiri's Persian Version, (London: Wm. H. Allen & Co, 1852).

<sup>40</sup> Şemsettin Kutlu, *Tûtî-nâme Papağanın Hikâyeleri* (Tercüman . tarihsiz), X-XI.

<sup>41</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, "Bayezid II," *TDVİA*, c.5. (İstanbul: TDV, 1992), 234-8.

<sup>42</sup> *Tûtî-nâme*'nin II. Bâyezîd tarafından hazırlatıldığını söyleyen iki kaynak daha bulunmaktadır. Bunlar Э. БЕРТЕЛЬСА, *Зийа аг-òДин Нухваби Khuza лолузаяя (Tytu-hame)* Главная редакция восточной издательства (Наука, 1979), 10; Georg Rosen, *Tûtî-nameh das Papagaienbuch* (Leipzig: Brodhaus, 1858), XI.

1503-4'tür.<sup>43</sup> *Tûtf-nâme*'nin ilk çevirisinin 1538 yılında olduğu düşünüldüğünde iki isim de gerçeklikten uzaklaşmaktadır.

Cahit Öztelli ise Şemsettin Kutlu'nun verdiği bilgiyi doğru bulmaz ve incelediği *Tûtf-nâme* yazmasındaki Atâyî'nin şiirinden hareketle şu bilgileri verir:

Biz, Atâyî adını görünce araştırmak gereği duyduk. Ve gerçeği ortaya koymuş olduk. Yine *Tûtf-nâme*'deki öteki şiirler de Atâyî'nindir. *Tûtf-nâme*'de önsözde söylediği padişahın onun yaşadığı devirdeki padişahlar olması gerekir. Bunlar da Üçüncü Murat ve Dördüncü Murat olması daha uygun düşüyor. Yoksa sayın Kutlu'nun dediği gibi İkinci Beyazıt olamaz. Atâyî'nin *Tûtf-nâme*'si on yedinci yüzyılın birinci yarısında yazılmıştır.<sup>44</sup>

Görüldüğü gibi Cahit Öztelli, elindeki Maraşlı Hilmi'nin yazdığı manzum *Tûtf-nâme*'den ve *Tûtf-nâme*'de yer alan şiirlerden hareketle *Tûtf-nâme*'nin şâir Nevî'nin (ö. 1599) oğlu Nevîzâde Atâyî (ö. 1635) tarafından yapıldığını ileri sürmektedir. Bu bilgiler, kendisinin de söylediği gibi XVII. yüzyıl çevirisi için geçerli sayılabilir.

E. Berthels ise Nahşebî maddesinde *Tûtf-nâme*'nin 1254 ve 1256 yıllarında yapılan baskılarına gönderme yaparak mütercim Sarı Abdullah olduğunu söylemekte<sup>45</sup> Agâh Sırrı Levend de *Tûtf-nâme*'yi Sarı Abdullah ve Mehmed Kadrî'nin Türkçeye çevirdiğini belirtir.<sup>46</sup> Hasibe Mazıoğlu, mütercim ismi vermeden *Tûtf-nâme*'nin Kânûnî'nin emri ile 1537'de Türkçeye Ziyaüddin Nahşebî'nin eserinden çevrildiğini belirtir.<sup>47</sup> Günay Kut, *Tûtf-nâme*'nin 17. yüzyılda Muhammed Kâdirî tarafından sadeleştirildiğini söyledikten sonra Sarı Abdullah Efendi'nin (1584-1640) Türkçeye çevirdiği *Tûtf-nâme*'nin bu sadeleştirmeye dayandığını belirtir ancak aparatta da baskıları incelediğinde

<sup>43</sup> Hamdullah Hamdî'nin ölüm tarihi konusunda farklı tarihler verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamdullah Hamdî, *Hamdullah Hamdî ve Divânı*, haz. Ali Emre Özyıldırım (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999), 23.

<sup>44</sup> Cahit Öztelli, "Tûtf-nâme üzerine bilgiler", *Sivas Folkloru*, S. 46, (Sivas: 1976), 6.

<sup>45</sup> E. Berthels, a.g.m., 841.

<sup>46</sup> Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. bas. c. I (Ankara: TTK. 2008), 231.

<sup>47</sup> Hasibe Mazıoğlu, "Divan Edebiyatında Hikâye," *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin* (Ankara: AKM. 1975), 24.

de Sarı Abdullah Efendi ismine rastlayamadığını belirtir.<sup>48</sup> Hasan Kavruk, *Tûtfî-nâme*'nin Farsçadan Kânûnî Sultan Süleyman döneminde çevrildiğini, müterciminin de A. Gölpınarlı'ya dayanarak Eyyûbî olabileceğini belirtir.<sup>49</sup> Behçet Necatigil'in hazırlamış olduğu, ancak ölümünden uzun bir süre sonra yayınlanan *Tûtfî-nâme*'nin giriş kısmındaki bilgiler önemlidir. Behçet Necatigil, Kâtib Çelebi'deki (ö. 1657) kaydı göz önünde tutarak *Tûtfî-nâme*'nin, Kânûnî Sultan Süleyman zamanında Türkçeye çevrilmiş olduğunu, 17. yüzyılda bu çevirinin manzum parçalarda değişiklik yapıldığını; ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (nr. 7420)'den hareketle 17. yüzyıl çevirisinin Salih bin Ali el-Hatib olma ihtimalini ortaya koymuştur.<sup>50</sup> Görüldüğü gibi bilgiler çeşitlilik arz etmekte, farklı bilgiler öne sürülmektedir.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda *Tûtfî-nâme*'nin gerçekte iki Türkçe çevirisinin olduğunu tespit ettik. Bu çevirilerden ilki 1538 tarihli, ikinci çeviri ise şimdilik en eski istinsah tarihine sahip nüshaya göre 1615 tarihli.

### 1.2.1. *Tûtfî-nâme*'nin ilk Türkçe Çevirisi

Türk Edebiyatında ilk *Tûtfî-nâme* çevirisinin Kânûnî Sultan Süleyman'ın emriyle yaptırıldığı Kâtib Çelebi tarafından aktarılmaktaysa da bu çeviri hakkında kesin bir bilgi verilememektedir.<sup>51</sup> İlk olarak *Tûtfî-nâme* nüshaları arasında Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye Bölümü 1169 numaradaki nüsha, diğer *Tûtfî-nâme* nüshalarından farklılığı ile dikkat çeker. Bodleian Kataloğunda<sup>52</sup> yer alan ve Kânûnî döneminde hazırlandığı belirtilen yazma da Süleymaniye nüshasıyla aynı özellikleri taşıdığı görülmektedir.<sup>53</sup> Böylelikle ilk Türkçe *Tûtfî-nâme* hakkında şu bilgilere ulaşılmaktadır:

<sup>48</sup> Günay Kut, "Hint Edebiyatından Türk Hikâyelerine," *MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 8. (1997), 361.

<sup>49</sup> Hasan Kavruk, "İlk Klasik Dönem (1453-1600) Mensur Hikâyeler," *Türk Edebiyatı Tarihi*, c.2 (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 2001), 77.

<sup>50</sup> Behçet Necatigil, *Tûtfî-nâme Behçet Necatigil'in Kaleminden* (İstanbul: Can Yayınları, 2009), 18-9.

<sup>51</sup> Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, c.3, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 894.

<sup>52</sup> Günay Kut, *Supplementary Catalogue of Turkish Manuscripts in the Bodleian Library* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 160.

<sup>53</sup> *Tûtfî-nâme* yazmalarını ve matbu nüshalarını araştırırken Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye Bölümü 1169 numaralı nüsha dikkatimizi çekmişti. Aynı nüshadan Behçet Necatigil'in de bahsetmesi bizi bu nüshayı araştırmaya yöneltti. Bu nüsha diğer yazma ve matbu nüshalardan içeriği

Türk edebiyatında ilk *Tûfî-nâme* çevirisi 1538 yılında yapılmış, bu ilk çevirinin metinleri, İngiltere Bodleian kütüphanesinde Ms. Turk d. 28 numarada yer alan nüsha ile<sup>54</sup> ondan istinsah edildiği düşünülen Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye 1169 numaralı nüshalardır.<sup>55</sup> Harekeli olan Bodleian metninin ve Süleymaniye'deki yazmanın başlangıç kısmı:

El-ḥamdü li'llāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-ṣalātü ve's-selāmü 'alā seyyidina Muḥammedin ḥātemü'l-enbiyāi ve'l-mürselīn ve 'alā 'ālihī ve 'aṣeretihī-ṭ-ṭāhirīne ve aṣḥābihī ve aḥbābihī ecma'īn. Ammā ba'de Hind kitāblarında meşhūr olup şöyle rivāyet olunur ki<sup>56</sup>

Başlangıç kısmında Allaha hamd; Hz. Peygambere, ailesine, ashabına, dostlarına salat ve selamdan sonra hemen konuya geçiş yapılır.

Bodleian nüshasının bitiş kısmında ise şu bilgiler yer almaktadır:

Ve ḳad veḳa'a'l-ferāḡi min hāzā'l-kitābi's-ṣerīf bi'avni'llāhi'l-meliki'l-laṭīf fī evāyil-i ṣehr-i Zī'l-ḥicce fī tāriḫi seneti erba'īn ve erba'īne ve tis'a mi'eti el-ḥamdü lillāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-ṣalātü ve's-selāmü 'alā ḥayra ḥalkihī Muḥammedin ve ālihī ve ṣaḥbihī ecma'īn eṭ-ṭayyibīne eṭ-ṭāhirīn ve sellim teslīmen keṣīran keṣīrā ilā yevmi'l-ḥaṣri ve'd-dīn **Temmetin kitābū bi-'avni'llāhi'l melikū'l-'azīzi'l-veḥḥāb**<sup>57</sup>

Yukarıdaki bilgiden de anlaşılacağı üzere Bodleian nüshası 944 yılı Zilhiccesinin ilk on gününde tamamlanmış ve miladi olarak 10 Mayıs 1538 tarihini göstermektedir. Böylece bu yazma Türkçe *Tûfî-nâme*lerin şu ana kadar bulunan nüshaların ilki ve en eskisi olma özelliğini göstermektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye bölümü 1169 numarada yer alan yazma da 1538 yılında yapılmış olan Bodleian nüshasının bir kopyası

---

ve özellikle manzum kısımları bakımından çok farklıydı. Bu tek nüshanın aynı koldan gelen başka bir nüshası olup olmadığını araştırırken Bodleian Kütüphanesinde yer alan 1538 istinsah tarihli nüshanın aynı başlangıca sahip olduğunu Günay Kut'un hazırlamış olduğu katalogdan gördük. Bodleian nüshası elimize ulaştığında bunun ilk çeviri olduğu ortaya çıkmış oldu.

<sup>54</sup> Bodleian nüshası, harekeli nesih, 227 varak ve her varağı 15 satırdan oluşan, istinsah tarihi de 1538 tarihli nüshadır.

<sup>55</sup> Süleymaniye Ktp. Hamidiye 1169 numaralı nüsha, talik hatla yazılmış 88 varak ve her varağı 27 satırdan oluşmaktadır. İstinsah tarihi de belli değildir.

<sup>56</sup> Bodleian Library Ms. Turk d. 28, vr. 1b; Süleymaniye Ktp.-Hamidiye 1169, vr. 1b. Bundan sonra bu nüshalar BL.-Ms. Turk d. 28 ve SK.-Hamidiye 1169 olarak gösterilecektir.

<sup>57</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 227b.

görünümündedir. Yurt içi ve yurtdışı katalogları tarandığında yukarıda belirttiğimiz yazmalar, başlangıç kısımları, içerikleri ve bitiş kısımları bakımından aralarında ortaklık; ancak diğer *Tûtî-nâme*'lerden farklılık göstermektedirler.

Kâtib Çelebi'de yer alan ve daha sonra da bazı araştırmacıların sıklıkla tekrar ettikleri, *Tûtî-nâme*'nin çevirisinin Kânûnî tarafından yaptırıldığı fikri böylelikle açıklığa kavuşmaktadır.<sup>58</sup>

### 1.2.1.1. İlk Türkçe Çevirinin Kaynağı

Başlangıç kısmında da belirttiğimiz gibi *Tûtî-nâme*'nin beş farklı Farsça çevirisi bulunmaktadır. İmad bin Muhammed'in *Cevâhirü'l-Esmâ'* (telif tar. 1314), Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si (telif tar. 1330) ve *Çihil Tûtî*, Ebu'l-fazl Mübârek'in sadeleştirilmiş *Tûtî-nâme*'si ve Kâdirî'nin 35 bölümden oluşan *Tûtî-nâme*'sidir.<sup>59</sup> Türkçe olan bu ilk çevirinin bu çevirilerden hangisine ait olduğu konusunda belirsizlik bulunmakta, araştırmacılar farklı görüşler ortaya koymaktadırlar.<sup>60</sup>

43 geceden oluşan 1537 tarihli bu ilk çevirinin Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinden yapılıp yapılmadığı konusunda öncelikli olarak Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinin Süleymaniye Kütüphanesindeki 1548 tarihli yazma<sup>61</sup> karşılaştırıldığında iki yazma arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. Nahşebî, *Tûtî-nâme*'yi 52 geceye ayırmaktadır, hikâyesinin kahramanları Hüceste ve Meymûn'dur ve Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinde yer alan manzum parçalar Nahşebî'nin kendi şiirleridir. Buna karşın ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de 43 gece bulunmakta, hikâyenin kahramanları Said ve Mâhşeker'dir ve alınan manzum parçalar Hâkânî, Nizâmî, Rûmî, Sa'dî gibi meşhur şâirlere aittir.<sup>62</sup>

<sup>58</sup> Kâtib Çelebi, a.g.e. III, s. 894; Hasibe Mazioğlu, a.g.m., 24, Hasan Kavruk, a.g.m., 77; Behçet Necatigil, a.g.e., 18.

<sup>59</sup> Ebu'l-fazl Mübârek ve Kâdirî'nin *Tûtî-nâme*'si sadeleştirilmiş eserler olduğu için ilk üç çeviriden ayrı tutulmalıdır kanaatindeyiz.

<sup>60</sup> Hasibe Mazioğlu bu ilk çevirinin Kanuni'nin emriyle Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinden çevrildiğini söylemektedir. bkz. Hasibe Mazioğlu, a.g.m., 24.

<sup>61</sup> SK.-Halet Efendi Ek, 90.

<sup>62</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. BL.-Ms. Turk d. 28; SK.-Hamidiye 1169; Ökrəm Bağirov, a.g.e., 3.

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerden İlk Türkçe *Tûtfî-nâme* çevirisinin Nahşebî'nin *Tûtfî-nâme*'sinden yapılmadığı ortaya çıkmaktadır. Araştırmalarımız sonunda Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih 5325 numarada yer alan Farsça *Tûtfî-nâme* ilk Türkçe *Tûtfî-nâme*'ye benzerliğiyle dikkat çekmektedir.<sup>63</sup>

94 varaktan oluşan bu Farsça *Tûtfî-nâme* yapılan ilk Türkçe çeviriyle birebir benzemekte, 43 geceden oluşan oluşmakta, hikâyenin kahramanları Mâhşeker ve Sâid olmakta, manzum Farsça parçalar ve Arapça ibarelerse ilk Türkçe *Tûtfî-nâme*'yle aynılık göstermektedir. Süleymaniye'de yer alan Farsça *Tûtfî-nâme* ile ilk Türkçe *Tûtfî-nâme* arasındaki aynılığı ayrıntılı olarak vermek yerinde olacaktır.

Farsça *Tûtfî-nâme*'nin başlangıç kısmı şu şekildedir:

Her kitâb *Tûtfî-nâme* t̤ab meşnevî mü'ellifihi

Der-leṭâyif-i kütüb-i Hind çunîn meşṭürest ki der-ṭaraf-ı Cenûb şehri bûd, nîk ma'mûr ve ḥalâyık der-vey şervet ü ni'met mevşûf u meşhûr, gūyend Bâzîrgânî Sa'îd nâm vâfir māl u müreffehü'l-aḥvāl der-ân şehir bûd. Rûzgâr be-ferâğat u refâhiyyet mî-güzerânîd lîkin der-cūybâr-ı tenâsüleş nihâl-i ferzendî ne-bûd ve şâhsâr-ı nesebeş şemeretü'l-fevâyidî ne-dâşt. Be-cihet-i in Ḥ'âce şikeste-dil ü münkasem-ḥâṭır mî-bûd ve der-ân bâb ez-ḥâṭır-ı şâhib-i dilân u dilhâ-yı dervîşân istimdâd-ı himmet mî-nümûd ve li-ḥukmi izâ taḥayyartüm fi'l-umûri feste'înu min ehli'l-kubûri<sup>64</sup>

Aynı bölüm bu çalışmada yer alan ilk Türkçe *Tûtfî-nâme*'nin tenkitli metninde şu şekildedir:

Ammâ ba'de Hind kitâblarında meşṭûr olup şöyle rivâyet olunur ki Cenûb tarafında bir şehir-i mu'azzam var idi. İçi enâr dânesi gibi tolu ve ma'mûr idi. Māl u ni'met ile ol şehir memlû ve meşhûr idi. Ol şehir-i mu'azzamda bir bâzîrgân var idi. Sa'îd nâm idi. Mâlinuñ ḥaddi ve ḥaşırı yoğ idi. Ammâ Ḥaḳ te'âlâ bir oğul naşîb itmemiş idi. Ol sebebdan dâyimâ perîşân-rûzgâr ve şikeste-ḥâṭır idi. Dâyim şâhib-dilleri ve dervîşleri gözedüp sîm

<sup>63</sup> Bu yazmanın istinsah tarihi, mütercimi ve müstensihi belli değildir ve 94 varaktan oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleymaniye Ktp.-Fatih 5325. Bundan sonra bu yazma SK.-Fatih 5325 olarak gösterilecektir.

<sup>64</sup> a.e. vr. 1b.

ü zer virüp hayr du'âların alup dahı mezâr-ı şerîflere varup du'â-yı hayr  
idüp Hâk dergâhında oğul dilerdi. Bu hükme ki izâ tahayyartüm fi'l-  
'umûri feste'tnû min ehli'l-ķubûri<sup>65</sup>

Yukarıda alınan Farsça *Tûtî-nâme*'nin ve ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin başlangıç kısımlarından görüldüğü üzere başlangıç kısımları alınan Arapça ibare de dahil olmak üzere aynılık göstermektedir. Farsça *Tûtî-nâme*'de yer alan ilk Farsça şiiri burada vermek yerinde olacaktır.

*Be-şıdk ān k'ū der-īn hāzret penāhed*

*Nehed ender-kenāreş her çe h'āhed\**

*Çü cūyende murād-ı h'ış yābed*

*Be-müzd-i i'tikād-i h'ış yābed\*\*66*

Farsça *Tûtî-nâme*'de yer alan bu ilk Farsça şiir aynısıyla ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin Bodleian nüshasında<sup>67</sup> yer alırken Süleymaniye nüshasında<sup>68</sup> ilk beyit yer almaktadır.<sup>69</sup> Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Farsça *Tûtî-nâme*'nin ikinci gecenin başlangıç kısmı aşağıdaki gibidir:

ŞEB-İ DÜVVÜM, ki keyhusrev ü āfitāb ez-şahrā-yı sipihr der-gār-ı  
mağrib fūrū reft ve cām-ı cihān-nümāy māh ez-cānib-i maşrık der-bezm-i  
gerdūn gerdān şode.<sup>70</sup>

Aynı bölüm, ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de şu şekildedir:

ŞEB-İ DÜVVÜM Āfitābuñ keyhusrevi felek şahrāsından mağrib gārında  
tolandı. Kamer āyinesi maşrık tarafından zāhir oldı.<sup>71</sup>

Farsça *Tûtî-nâme*'nin on ikinci gecesinin başlangıç kısmı:

<sup>65</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 1b-2b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 1b.

\* Sadakatle bu hazrete sığınan, istediği her şeyi kenarında/yanıbaşında bulur.

\*\* Aradığı için kendi muradının [ve] itikadının karşılığını bulur.

<sup>66</sup> SK.-Fatih 5325, vr.2a.

<sup>67</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 3a.

<sup>68</sup> SK.-Hamidiye 1169, vr. 2a.

<sup>69</sup> İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'lerin iki yazma nüshası arasında (Bodleian ve Süleymaniye) küçük farklar yer almaktadır. Bodleian nüshası, Süleymaniye'deki Farsça *Tûtî-nâme* ile aynılık gösterirken, Süleymaniye'deki Türkçe *Tûtî-nâme*'de bazı kısaltmalara gidilmiştir. Bu bilgiler, nüshaların değerlendirilmesi bölümünde ayrıntılı olarak işlenecektir.

<sup>70</sup> SK.-Fatih 5325, vr. 8b.

<sup>71</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 17b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 7b.



ŞEB-İ DEVÂZ DEHEM, Ki rāz-ı rüşen geşte-i hürşid der-perde-i kuhlī mağrib pūşide şod, mäh-ı mihr-ṭal'at Mäh-şeker hırāmān ber-ṭūṭī āmed ve rāz-ı nihānī-rā be-zuhūr āvered<sup>72</sup>

Aynı bölüm, ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de

ŞEB-İ DEVÂZ DEHEM Hürşidüñ nihān rāzı mağrib perdesinde örtüldi, mäh-ı mihr-ṭal'at zāhir oldı. Mäh-şeker hırāmān ṭūṭiye geldi, zinhār rāz āşikāre ide, ṭūṭi de hikmet sözlerin aña işār ide.<sup>73</sup>

Farsça *Tûtî-nâme*'nin yirmi üçüncü gecesinin ilk hikâyesinin başlangıç kısmı

Çi-güne būd Ṭūṭī goft: Çunīn gūyend ki der-aķşā-yı Çīn pādīşāhī būd Cāmās nām, bā-memleketī vesī' vü salṭanat menī, Ṭūṭī-i gūyā dāşt. Rūzī bā-ū goft ki ber-kāḥ-ı mülūk ü kaşr-ı selāṭīn bisyār perverdeī ve ṭāk u revāk-ı kayāşire bisyār ṭayerān nümūde<sup>74</sup>

Aynı bölüm ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de ise:

**HİKÂYET** Ṭūṭī didi: Şöyle rivāyet iderler ki Çīn memālikinde bir pādīşāh var idi, adı Cāmāsdı. Memleketi vasī' ve salṭanatı menī. Bir söyler ṭūṭisi var idi. Bir gün ṭūṭiye didi: Pādīşāhlar sarāyın ve selāṭīn kaşrın çok uçup gezdüñ. Anlaruñ ṭāk ve revāklarında bisyār cevālān itdüñ.<sup>75</sup>

Yine Farsça *Tûtî-nâme*'nin otuz yedinci gecesinin ilk hikâyesinin başlangıç kısmı:

**HİKÂYET** Ṭūṭī goft: Gūyend der-ezmine-i sālīfe vü ḳurūn-ı māziye der-bilād-ı Hind re'yī būd, pīr ü mu'ammer līkin ez-ṭab'-ı nişāṭ-engīz cūvān.<sup>76</sup>

Aynı bölüm ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de

**HİKÂYET** Ṭūṭī didi: Ezmine-i sālīfede ve ḳurūn-ı māziyede Hind diyārında bir şāh var idi. Ziyāde pīr ammā ma'nīde cūvān idi<sup>77</sup>

Yukarıda alıntı yaptığımız kısımlardan da anlaşılmaktadır ki ilk Türkçe *Tûtî-nâme*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 5325'teki Farsça *Tûtî-*

<sup>72</sup> SK.-Fatih 5325, vr. 40b.

<sup>73</sup> BL.- Ms. Turk d. 28, vr. 94b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 36a.

<sup>74</sup> SK.-Fatih 5325, vr. 55b-56a.

<sup>75</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 128a-128b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 49a.

<sup>76</sup> SK.-Fatih 5325, vr. 81a.

<sup>77</sup> BL.- Ms. Turk d. 28, vr. 191a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 72a

*nâme* ile aynılık göstermektedir. İlk Türkçe çeviri bu yazmadan veya bu yazma ile aynı koldan gelen başka bir yazmadan yapılmıştır. İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin hangi yazmadan çevrildiğini gösterdikten sonra, bu *Tûtî-nâme*'nin hangi Farsça *Tûtî-nâme* çevirisinden yapıldığını belirlemek yerinde olacaktır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 5325 numaralı yazmada müellif, müstensih ve istinsah tarihi belirtilmemiştir.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz Farsça *Tûtî-nâme*'nin daha önce de belirttiğimiz gibi Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si olma ihtimali çok düşüktür. Onun haricinde iki *Tûtî-nâme* kalmaktadır. Birisi İmâd bin Muhammed'in *Cevâhirü'l-Esmâ'r*'ı diğeri de *Çihil Tûtî*'dir. 1973 yılında İran'da Şemseddin Âl-i Ahmed tarafından yayınlanan *Cevâhirü'l-Esmâ'r*'ı<sup>78</sup> incelediğimizde bu konu açığa çıkmıştır. Bu eserin baş kahramanları Saîd ile Mâhşeker'dir ve alınan manzum parçalar birebir bu eserde de yer almaktadır. Tek fark eserin 49 bölümde olması ve bu başlıkların *Dâsitân* adıyla verilmesindedir. *Dâsitân* adıyla verilen bu kısımların altında hikâyeye geçmeden önce gecelerin sayıları verilmektedir. Ancak *Dâsitân* bölümlerinde yer alan gece tabirlerinin eserin ilk oluşturuluşunda mı ya da daha sonra mı verildiği belirli olmadığı için bu konuda net bir şey söylenilmesi doğru görünmemektedir. İmâd bin Muhammed tarafından hazırlanan *Cevâhirü'l-Esmâ'r* ile SK.-Fatih Bölümü 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'yle çok yakın olmakla birlikte *Cevâhirü'l-Esmâ'r* daha geniş kapsamlıdır. Farsça şiirlerin fazlalığı Arapça şiir ve ibarelerin daha geniş yer tutması dikkat çekici özelliklerden birisidir.<sup>79</sup> Daha iyi anlaşılması için *Cevâhirü'l-Esmâ'r*'dan bazı alıntılar yapmak yerinde olacaktır.

*Cevâhirü'l-Esmâ'r*'ın İftitâh-ı kitâb kısmı şu şekildedir:

Der-laţîf kütüb-i Hind çunîn meşûrest ki der-ţaraf-ı cenûb şehri bûd. Nîk ma'mûr u ħalâyık der-vey ve-ġunyet u şervet mezkûr ve bâzirġânî der ân-cây Sa'îd nâm vâfir-ħâl fâġirü'l-emvâl bûdeest ve mâye-i terabbuş ve sermâye-i ticâret bî-endâze dâşt.<sup>80</sup>

<sup>78</sup> İmâd bin Muhammed, *Tûtî-nâme Cevâhirü'l-Esmâ'r*, ed. Şemseddin Âl-i Ahmed (Tahran: Bünyâd-ı Ferheng-i İran, 1352/1973).

<sup>79</sup> Daha geniş bilgi için çalışmamız içerisindeki Fars Edebiyatı bölümüne bakınız.

<sup>80</sup> İmâd bin Muhammed, a.g.e., 22.

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, başlangıç kısmı SK.-Fatih Bölümü 5325 numaradaki Farsça *Tûtî-nâme* ile ilk Türkçe *Tûtî-nâme* birebir uymaktadır. Yine “İstediklerinizde hayrette kalırsanız, kabir ehlinde yardım isteyin.” anlamındaki Arapça ibare burada da yer almaktadır.

İlk Farsça şiir, *Cevâhirü'l-Esmâ*'da değişmektedir:

*Çi hüşyâr u bî-dâr ferzâne*  
*Ki mâned ezû bâz efsâne*<sup>81</sup>

SK. Fatih Bölümü 5325'teki Farsça *Tûtî-nâme*'de ilk şiir olarak yer alan “Saadetle bu hazrete sığınan, istediği her şeyi yanıbaşında bulur.” anlamındaki Farsça şiir *Cevâhirü'l-Esmâ*'da ikinci Farsça şiirdir.<sup>82</sup>

Burada tespitlerimizi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Yayınlanmış *Cevâhirü'l-Esmâ*'da yer alan 49 geceye karşılık ilk Türkçe *Tûtî-nâme* ve Farsça *Tûtî-nâme*'de 43 gece bulunmaktadır. İlk 24 gece sırası bozulmadan aynı olmakla birlikte 24. geceden sonra sıralama bozulmaktadır. *Cevâhirü'l-Esmâ*'da yer alan 29. gece ilk Türkçe *Tûtî-nâme* ve Farsça *Tûtî-nâme*'de 26. geceye karşılık gelmekte ve devam etmektedir. Hikâyelerin bu şekilde bir karışıklığa maruz kalması, hikâyelere sonradan eklemeler yapılma ihtimalini akla getirir. Ayrıca *Cevâhirü'l-Esmâ*'ın ilk şekli elimizde yoktur. İncelediğimiz neşrin dayandığı yazmanın istinsah tarihi de belli değildir. Dolayısıyla *Cevâhirü'l-Esmâ*'a yapılmış eklemeler söz konusu olabilir ve incelemiş olduğumuz matbu neşirdeki karışıklık buradan kaynaklanmaktadır. Yayınlanmış *Cevâhirü'l-Esmâ*'da dikkat çekici bir diğer özellik ise Arapça şiirlerin, Arapça ibarelerin fazlalığı ve Farsça beyit ve mısraların fazlalığıdır. *Cevâhirü'l-Esmâ*'da 90 ayet, 173 hadis, 85 Arapça beyit, 568 Farsça beyit, 89 Farsça mısra, 39 emsal ve hüküm yer almaktadır.<sup>83</sup> Ancak ilk Türkçe *Tûtî-nâme* ve Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan Farsça *Tûtî-nâme*'de 43 ayet, 11 hadis, 60 Arapça ibare, 345 Farsça beyit, 60 Farsça mısra yer almaktadır. Aradaki farkın fazlalığı dikkat çekmekte, Süleymaniye

<sup>81</sup> İmâd bin Muhammed, a.g.e., 22

<sup>82</sup> İmâd bin Muhammed, a.g.e., 23.

<sup>83</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. İmâd bin Muhammed, a.g.e., 673-716.

Kütüphanesinde yer alan Farsça *Tûtfî-nâme*'nin muhtasar bir *Cevâhirü'l-Esmâ* olduğu düşüncesi ağırlık kazanmaktadır.

Yukarıda anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere ilk Türkçe *Tûtfî-nâme* 1537 yılında yazılmış, bu çeviri büyük bir ihtimalle SK. Fatih Bölümü 5325 numaralı 94 varaktan oluşan yazmadan yapılmıştır. Bu yazmanın da 1314 tarihinde Alâaddîn Muhammed Şâh'a, İmâd bin Muhammed es-Sagarî tarafından sunulan *Cevâhirü'l-Esmâ*'a dayandığı ortaya çıkmaktadır.

#### 1.2.1.2. İlk Türkçe *Tûtfî-nâme*'nin Mütercimi

*Tûtfî-nâme* çevirilerinin mütercimleri konusunda belirsizlik söz konusu olmakla birlikte iki çevirinin de mütercimi görüşünde araştırmacılar farklı fikirler öne sürmüşlerdir. Hamdullâh Hamdî<sup>84</sup>, Filibeli Ali Efendi<sup>85</sup>, Eyyûbî<sup>86</sup>, Mehmed Kadri<sup>87</sup>, Sarı Abdullâh<sup>88</sup>, Sâlih bin Ali el-Hatîb<sup>89</sup>, Nev'i-zâde Atâyî<sup>90</sup> ismi geçen mütercimlerden bazılarıdır.

Mütercim sayısının bu kadar çeşitlilik göstermesindeki en önemli sebeplerden birisi *Tûtfî-nâme*'nin sadece bir çevirisinin olduğu düşüncesinden hareket edilmesidir. Bu nedenle kaynaklar II. Bayezid, Kânûnî Sultan Süleyman, III. Murad ve IV. Murad adlarını zikrederler ve ismi geçen padişahların tahttaki süreleri arasında yüz yıllık bir fark oluşmaktadır. Daha önce de zikredildiği gibi İlk Türkçe *Tûtfî-nâme*'nin (1537 tarihli) Kânûnî Sultan Süleyman döneminde yapıldığını, II. Bayezid olma ihtimalinin düşük olma sebebini belirtmiştik.

İlk Türkçe *Tûtfî-nâme*'nin yukarıda adı verilen mütercimlerden hangilerine ait olma ihtimalinin olduğunu belirlemek yerinde olacaktır. Yukarıda ismi verilen Hamdullah Hamdî'nin ölüm tarihi, 1503 olması

<sup>84</sup> Kutlu, a.g.e., X-XI.

<sup>85</sup> Kutlu, a.g.e., X-XI.

<sup>86</sup> Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*, c. 2, (Ankara: TTK. 1971), 280; Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler* (İstanbul: MEB. 1998), 39-45.

<sup>87</sup> Agah Sırrı Levend, a.g.e., 231.

<sup>88</sup> E. Berthels, a.g.e., 841.; Agah Sırrı Levend, a.g.e. s.231; Günay Kut, a.g.m., 361.

<sup>89</sup> Behçet Necatigil, a.g.e., 19.

<sup>90</sup> Cahit Öztelli, a.g.m., 6; Hasan Kavruk, a.g.m., 77.

sebebiyle onun çevirme ihtimali azdır. Sarı Abdullah Efendi'nin<sup>91</sup> ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'yi çevirmiş olma ihtimali, onun 1584 ve 1660 tarihleri arasında yaşamış olması sebebiyle düşüktür. Salih bin Ali el-Hatib<sup>92</sup> ismi ise İstanbul Üniversitesindeki yazmada geçmektedir ve bu yazma ikinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisine ait önemli bir nüshadır. Nev'i-zâde Atâyî<sup>93</sup> olma ihtimali de yine 1583 ve 1635 tarihlerinde yaşamış olması sebebiyle azalmaktadır. Mehmed Kadri'ye ait olduğuna dair bilgi kaynak gösterilmeden Agâh Sırrı Levend tarafından verilmekte ve bu kişi hakkında başka bir kaynakta bilgi geçmemektedir.<sup>94</sup>

Filibeli Ali Efendi, Eyyûbî isimleri şu an itibariyle dikkate değer isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>95</sup> Filibeli Ali Efendi<sup>96</sup> (ö.1543), *Hümâyûn-nâme*'yi<sup>97</sup> hazırlayarak Kânûnî Sultan Süleyman'a 1542'de sunan döneminin önemli bir mütercimidir. 1537'de Üç Şerefeli Atik Medresesi müderrisliğine getirilen Ali Çelebi *Hümâyûn-nâme*'yi burada yazdığını eserin giriş kısmında bildirir. Her ne kadar Gelibolulu Âlî onun eseri yirmi yılda hazırladığını söylese de bu dönem beş yıllık bir süredir.<sup>98</sup> Şemsettin Kutlu'nun haricindeki kaynaklarda Ali Çelebi'nin *Tûtî-nâme*'yi tercüme ettiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte *Tûtî-nâme*'nin ilk Türkçe çevirisinin 1537 tarihinde yapılmış olması bu dönemde *Hümâyûn-nâme*'yi hazırlayan Ali Çelebi'nin iki çeviriyi aynı anda yapması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Ali Çelebi'nin mütercim olma ihtimali zayıftır.

<sup>91</sup> Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Azamat, "Sarı Abdullah Efendi", *TDVİA*, c.36, (İstanbul: TDV, 2009), 145-7.

<sup>92</sup> *Tûtî-nâme*, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr. 148b. Bundan sonra bu yazma için İÜ.-TY-7420 kullanılacaktır.

<sup>93</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Halûk İpekten, "Atâî, Nev'îzâde," *TDVİA*, c. 4 (İstanbul: TDV, 1991), 40-2.

<sup>94</sup> Agâh Sırrı Levend, Mehmed Kadri ismini XVII. yüzyılda Farsça *Tûtî-nâme* çevirisi yapan Kâdirî ile karıştırmış olma ihtimali yüksektir.

<sup>95</sup> Bu isimleri, Şemsettin Kutlu ve Abdülbaki Gölpınarlı vermektedir.

<sup>96</sup> Ali Çelebi hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Akün, "Alâeddin Ali Çelebi," *TDVİA*, c.2, (İstanbul: TDV, 1989), 315-8.

<sup>97</sup> Tuncay Bülbül, "Hümâyûn-nâme: İnceleme, Tenkitli Metin" (Doktora Tezi, Gazi Üniv. 2009) 1-3.

<sup>98</sup> Ömer Faruk Akün, a.g.m., 316.

Ali Çelebi'den sonra çeviriyi yapma ihtimali olan ikinci kişi Celâl-zâde Sâlih Çelebi'dir.<sup>99</sup>, Sahn-ı Semân Müderrisliğine tayin edilince (1536) Kânûnî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine, çok kısa sürede *Kıssa-i Behmen Şâh bin Firûz Şâh* adlı eseri Farsçadan tercüme etmiştir ve bu eser, sekiz ciltten oluşmaktadır. Aynı şekilde Sâlih Çelebi, Muhammed Avfî'nin *Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-rivâyât* adlı eserini de daha sonra yine Kânûnî'nin emriyle çevirmiştir.<sup>100</sup> Celâl-zâde Salih Çelebi'nin ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin yazıldığı tarihte padişahın yanında yer alması ve *Tûtî-nâme*'nin bitirildiği tarihte Kânûnî'nin *Kıssa-i Firuzşah* gibi sekiz ciltten oluşan eseri tercüme etmesini istemesi dikkat çekici bir konudur. Her ne kadar kaynaklarda Celâl-zâde Salih Çelebi'nin *Tûtî-nâme*'yi çevirdiğine dair herhangi bir bilgi yer almasa da, Kânûnî döneminde Farsçadan çeviri yapan mütercimler hakkında geniş çaplı araştırma yapılması gerekmektedir.

Son mütercim olarak da Eyyûbî hakkında bilgi vermek istiyoruz. Hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunan Eyyûbî'nin *Tûtî-nâme*'yi çevirdiğine dair bilgi, Abdülbaki Gölpınarlı'nın hazırlamış olduğu Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğunda yer almaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı Mevlana Müzesi Kataloğunda:

Kânûnî Sultan Süleyman zamanında Şeh-nâme'yi nesir olarak Türkçeye çeviren, ayrıca Hâtem-nâme adlı bir kitabı bulunan Eyyûbî'nin, bu çeşit kitaplara düşkün olduğu nazar-ı dikkate alınırsa bu tercemenin ona âit olduğu, bir ihtimâl söylenebilir.<sup>101</sup>

Yukarıda Abdülbâki Gölpınarlı'nın da emin olamadığı bilgi, tanıttığı yazmadan olsa gerektir. Abdülbâki Gölpınarlı'nın tanıtmış olduğu bu yazma *Tûtî-nâme*'nin ikinci çevirisine aittir. Her ne kadar emin olunulmasa da bu noktada Eyyûbî ismi önemlidir. Eyyûbî hakkında kısa bir bilgi Franz

<sup>99</sup> Celâl-zâde Salih Çelebi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, "Celâlzâde Sâlih Çelebi," *TDVİA*, c.7, (İstanbul: TDV, 1993), 262-4.

<sup>100</sup> Hasan Kavruk, a.g.m., 77.

<sup>101</sup> Abdülbâki Gölpınarlı, a.g.e., 280.

Babinger<sup>102</sup> tarafından verilir. Franz Babinger, Eyyûbî hakkında şu bilgileri verir:

Bu yazarın hayatı hakkında hemen hiçbir şey rivayet edilmemiş, gerçek adı da bilinmemektedir. Her halde İstanbul'un Eyüb mahallesindendir; bunun için de Eyyûbî denilmiştir. I. Süleymân zamanında yaşamış olan bu zat, bu hükümdarın icraatını ancak bazı parçaları ele geçen bir manzum tarihinde terennüm etmiştir. Firdevsî'nin *Şâh-nâme*'sini de Türkçeye tercüme etmiştir.<sup>103</sup>

Franz Babinger'in de teyit ettiği ancak bulamadığı *Şâh-nâme tercümesi* Ali Emiri Kütüphanesinde ve 174 varaktan oluşmaktadır.<sup>104</sup>

Eyyûbî hakkında bir bilgi de Vasfi Mahir Kocatürk tarafından verilmektedir:

Eyyûbî'nin Arap ve İran edebiyatlarında Hatem'e dair yazılmış destanlardan ilham alarak yazdığı Dasitan-ı Hatem'i zengin bir nesir edebiyatının çeşitli konulardaki değerli eserleridir.<sup>105</sup>

Hasan Kavruk her ne kadar emin olamasa da *Tûtî-nâme*'nin ilk çevirisi hakkında şu bilgileri verir:

Kısaca belirtmek gerekirse *Tûtî-nâme* 16. Yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman adına tercüme edilmiştir. Bunun mütercimi Eyyûbî olabilir.<sup>106</sup>

Yukarıda hayatı hakkında bilgi bulunamayan Eyyûbî hakkında I. Süleyman zamanında yaşadığı, mensur bir *Şâh-nâme* çevirisi ve *Hâtem-nâme* sahibi olduğu bilinmektedir. Bu bilgilerden hareketle de Eyyûbî'nin bu çeviriyi yapmış olma ihtimali de göz önüne alınsa da bu bilgi kesin değildir.

Yukarıdaki değerlendirmeler ilk Türkçe *Tûtî-nâme* hakkında şu bilgilere ulaşmamızı sağlar:

<sup>102</sup> Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber Der Osmanen Und Ihre Werke* (Leipzig, 1927)64.

<sup>103</sup> Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992), 72.

<sup>104</sup> Ali Emiri Ktp.-EDEB 268, vr. 174.

<sup>105</sup> Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970), 420.

<sup>106</sup> Hasan Kavruk, a.g.e., 41.

İlk Türkçe *Tûtî-nâme* Bodleian kütüphanesindeki harekeli ve süslemeli yazmadan hareketle 1537 tarihinde yapılmış ve bu çevirinin ikinci yazması da SK.-Hamidiye bölümü 1169 numarada bulunmaktadır. 1537 tarihinde yapılan bu çeviri, 43 geceden oluşmakta ve SK.-Fatih Bölümü 5325 numarada kayıtlı 43 geceden oluşan Farsça *Tûtî-nâme*'den ya da bu yazma ile aynı koldan gelen şu anda elde bulunmayan başka bir Farsça yazmadan yapılmıştır. Ayrıca bu çeviri Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinden Türkçeye çevrildiği düşüncesinin aksine 1314 tarihinde Alâaddîn Muhammed Şah'a sunmak üzere İmâd bin Muhammed tarafından hazırlanan *Cevâhirü'l-Esmâ*'dan yapılmıştır. *Cevâhirü'l-Esmâ*'dan yapılan İlk Türkçe çeviri, Kâtib Çelebi'den hareketle kaynakların ortak olarak belirttikleri, döneminde başta *Hümâyûn-nâme* ve *Cevâmiu'l-Hikâyât* ve *Levâmiu'r-Rivâyât* gibi önemli Fars hikâyelerini Türkçeye çeviren Kânûnî Sultan Süleyman'a sunulmuş; ayrıca ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de yer alan Türkçe beyitlerin Necati (ö.1509), Mesîhi (ö.1512'den sonra), Şem'î (ö.1529) ve Üsküplü İshak Çelebi (ö.1537) gibi XVI. yüzyılın önemli şâirlerine ait olması da Kânûnî Sultan Süleyman devrinde çevrildiğini gösterir niteliktedir. Her ne kadar mütercimi konusunda net bir bilgi verilmese de bu mütercimin Eyyûbî olma ihtimali yüksektir. Döneme ait farklı kaynaklar çıktığında mütercim bilgisinin değişikliğe uğrama ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

### 1.2.2. *Tûtî-nâme*'nin İkinci Türkçe Çevirisi

*Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisi, XVII. yüzyılda yapılmakla birlikte ilk Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisine göre farklılıklar göstermektedir.<sup>107</sup> *Tûtî-nâme*'nin bu çevirisi, ilkinin aksine popülerite kazanmış, her yüzyılda müstensihler tarafından çoğaltılmıştır. Özege kataloğunda bulunan *Tûtî-nâme* baskıları İstanbul ve Mısır'da olmak üzere on üç farklı baskısı vardır.<sup>108</sup>

*Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisinin matbulardan önce yazmalarından hareketle bazı bilgiler vermeye çalışalım. İkinci Türkçe *Tûtî-nâme*'nin şimdiye

<sup>107</sup> Bu farklılıklar için bkz. Ekler: Türkçe *Tûtî-nâme* Çevirilerinin İçerik Bakımından Karşılaştırılması.

<sup>108</sup> Bu baskılar, Bulak, Matbaa-i Âmire ve Orhaniye matbaalarında yapılmıştır.



kadar tespit edilen on yedi nüshası mevcuttur. Bu nüshalardan istinsah tarihi, kağıdı, süslemeleri ve içerdiği hikâyeler bakımından Üniversite kütüphanesi T.7420 numaralı nüsha dikkat çekmektedir.<sup>109</sup> Miladi 1615 tarihinde tamamlanan bu nüsha, Sâlih bin Alî tarafından çoğaltılmıştır.

### 1.2.2.1. İkinci Türkçe *Tûtî-nâme* Çevirisi ve Matbu *Tûtî-nâme*'ler

İkinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisinin şu anki en önemli nüshası olan İstanbul Üniversitesi nüshasının matbu *Tûtî-nâme*'ler ile benzerliğini burada değerlendirmek yerinde olacaktır.

İkinci Türkçe *Tûtî-nâme*'nin başlangıcı şu şekildedir:

Hamd ü sipās lā-yuḥṣā ḥazret-i Ḥüdā-yı te'ālā cenāb-ı ilyāna uḥrādur ki  
cins-i benī Ādemi kerāmāt-ı muṭṭ ile sā'ir ḥayvāndan mümtāz ve ta'zīm  
veleḳad kerremnā ile ser-efrāz kılup 'ale'l-ḥuṣūṣ tūtî-i nevā ve mā  
yenṭıḳu 'anî'l-hevā server-i kā'ināt mefḥar-i mevcūdāt āfitāb-ı burc-ı  
risālet 'andelīb-i ravḫa-i ins bülbul-i gūyā-yı bāğ-ı ḳuds şehriyār-ı taḥt  
.....<sup>110</sup>

Başlangıç kısmı yukarıdaki gibi olan Üniversite nüshası ile basma Türkçe *Tûtî-nâme* arasında büyük benzerlik vardır ve H. 1256'da (M.1840) İstanbul'da basılan *Tûtî-nâme*'nin başlangıcı şu şekildedir:

Hamd ü sipās lā-yuḥṣā ḥazret-i ḥüdā-yı cenāb-ı 'ulyāya olsun ki nev'-i  
benī Ādemi kerāmāt-ı nutḳ ile sā'ir ḥayvāndan mümtāz ve ta'zīm veleḳad  
kerremnā ile ser-efrāz kılup ve hezārān taḥiyyāt ḥazret-i tūtî-i şekeristān  
ve mā yenṭıḳu 'anî'l-hevā ve bülbul-i gūyā-yı in hüve illā vahyü'y-yūḥā  
mervārd-i dürc-i belāğat ve ḥürşid-i burc-ı risālet server-i ḳā'ināt ve  
mefḥar-i mevcūdāt ḥazret-i Muḥammed el-Muṣṭafā şalla'l-lāhü te'ālā  
'aleyhi ve selleme ki ...<sup>111</sup>

Yukarıda alıntılarladığımız biri Üniversite nüshası biri de 1840 baskısı *Tûtî-nâme*'lerden anlaşıldığı üzere bu çevirilerin başlangıç kısımları aynıdır. Yine bu nüshalardan bazı alıntılar yapmak yerinde olacaktır.

<sup>109</sup> *Tûtî-nâme*, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420; Bu nüsha Behçet Necatigil'in de dikkatini çekmiştir, ayrıntılı bilgi için bkz. Behçet Necatigil, a.g.e., 19.

<sup>110</sup> *Tûtî-nâme*, İÜ.-TY-7420, vr. 1b.

<sup>111</sup> *Tûtî-nâme* (İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840]), 2.

Üniversite nüshasının giriş kısmında Saîd'in oğluna anlattığı hikâyenin giriş kısmına bakalım:

Bâzîrgân Sa'îd eytdi: Erbâb-ı tevârîh getürmişlerdür ki diyâr-ı Hürmüzde bir kimesne var idi, ismine Nâhod dirlerdi. Bir oğlu var idi, on iki yaşına girmişdi, dünyâda ne kadar fışk u fücûr ve envâ'-ı kabâhat var ise irtikâb iderdi.<sup>112</sup>

Aynı bölüm 1840 baskısında aşağıdaki gibidir:

Bâzîrgân Hâce Sa'îd eytdi: Erbâb-ı tevârîh şöyle getürmişlerdür ki diyâr-ı Hürmüzde bir kimse var idi, ismine Nâhod dirler. Bunuñ bir oğlu var idi, on iki yaşına girmişdi, dünyâda ne kadar fışk u fücûr ve envâ'-ı fuḥṣiyât ve kabâyiḥ var ise irtikâb iderdi.<sup>113</sup>

Yukarıda alıntıdan da anlaşıldığı üzere arada neredeyse hiçbir fark yoktur. Yine Üniversite nüshasından bir parça daha alalım:

Mâḥşeker Hâce Sâ'idüñ firâkıyla gâh ağlayup gâh iñleyüp

*Var mı ḥaberüñ bād-ı şabâ tâze gülümden*

*Bir nesne getürdüñ mi ola baña dilümden*

diyerek bād-ı şabâyı muḥâṭab idinüp söylerdi ve gâh olurdu ki tûṭîñüñ kafesi yanına gelüp dertleşürdi.

*'Aqlına mecnûnlaruñ taḥsîn ki ketm-i râz idüp*

*Gâh şehre geh der ü dīvâra söyler söylese<sup>114</sup>*

Yukarıdaki kısmın aynısı 1840 baskısında aşağıdaki gibidir:

Mâḥşeker Hâce Sâ'idüñ firâkıyla gâh gâh ağlayup

*Var mı ḥaberüñ bād-ı şabâ tâze gülümden*

*Bir nesne getürdüñ mi baña cân u dilümden*

diyerek bād-ı şabâyı muḥâṭab idinüp söylerdi ve gâh olurdu ki tûṭîñüñ kafesi yanına gelüp tûṭî ile dertleşürdi.

<sup>112</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 3a.

<sup>113</sup> *Tûṭî-nâme* (İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840]), 5.

<sup>114</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 5b.

*'Aqlına maḥbūblaruñ taḥsîn ki ketm-i rāz idüp*

*Gāh şehriñ der ü dīvāra söyler söylese*<sup>115</sup>

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür, metni bu benzerliklerle genişletmektense bu iki eserin de hatime kısımlarını vermek yerinde olacaktır. Üniversite nüshasının hatime bölümü aşağıdaki gibidir:

Bu kitāb-ı müstetābuñ mütercimi ve müsavviri olan bende-i nāçizlerinüñ 'uyūblarına nazar itmeyüp kuşūrlarını dāmen-i 'afv ile mestūr ve cān-ı ḥazīnlerin bir du'ā-i ḥayr ile mesrūr u pūr-ḥubūr buyuralar, el-ḥamdü lillāhi 'ale'l-itmāmi ve's-şalavatü ve's-selām 'ālā seyyidinā Muḥammed ve 'alā ālihī ve aşḥābihī....<sup>116</sup>

Bu bilgidен sonra ise nüshanın ne zaman kim tarafından ve nerede istinsah edildiği bilgisi yer alır. Aynı kısım 1840 matbu nüshasında ise:

Bu kitāb-ı müstetābuñ mütercimi nāçiziniñ vuḳū' bulan 'uyūblarına nazar itmeyüp kuşūrlarını dāmen-i 'afv ile mestūr ve cān-ı 'azizini bir du'ā ile mesrūr buyuralar, ve'l-ḥamdü lillāhi te'ālā 'ale'l-itmāmi bi-'ināyeti'l-meliki'l-'allām.<sup>117</sup>

Üniversite nüshasıyla matbu nüshalar arasındaki yukarıda göstermiş olduğumuz birlik, defalarca baskısı yapılan *Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisine dayandığını göstermektedir.

İkinci Türkçe *Tûtî-nâme*, ilk çeviriye göre orijinal özellikleriyle dikkat çekmekte, bu çeviri, yirmi yedi geceden oluşmakta; ilk Türkçe *Tûtî-nâme*'de yer alan Arapça Farsça metinler yerini Türkçe kısımlara bırakmakta, ilk Türkçe çeviride yapılan birebir çeviri yerine tercümeden çıkıp telife yakınlaşan bir yapı arz etmektedir. Belki de tercüme bir hikâyeden çıkarak telife yakınlaşmış olması ikinci çevirinin bu kadar popülerite kazanmasını sağlamıştır demek yanlış olmasa gerektir.

<sup>115</sup> *Tûtî-nâme* (İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840]), 10.

<sup>116</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 148a.

<sup>117</sup> *Tûtî-nâme* (İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840]), 285.

### 1.2.2.2. İkinci Türkçe *Tûtî-nâme'nin* Mütercimi

*Tûtî-nâme'nin* mütercimleri konusunda araştırmacılarca verilen isimler daha önce değerlendirildiği için burada tekrar etmeyeceğiz.<sup>118</sup> Ancak daha önce de ismi verilen iki mütercim burada dikkatimizi çekmektedir: Sarı Abdullah (ö.1660) ve Nev'i-zâde Atâyî (ö.1635).

Sarı Abdullah'ın mütercim olarak gösterilmesi İngilizce İslam Ansiklopedisinde madde yazar E. Berthels tarafından *Tûtî-nâme'nin* 1254 Bulak ve 1256 İstanbul baskılarından hareket edilerek verilmiş daha sonra da araştırmacılar bu ismi sıklıkla zikretmişlerse de bu iki matbu *Tûtî-nâme* incelendiğinde Sarı Abdullah ismine rastlanılmamaktadır.<sup>119</sup>

Şârih-i Mesnevi olarak bilinen Sarı Abdullah Efendi 1584 yılında İstanbul'da doğmuş, 1660 tarihinde vefat etmiştir. Sarı Abdullah'ın *Tûtî-nâme*'yi çevirdiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır.<sup>120</sup>

Sarı Abdullah isminden sonra üzerinde durulması gereken en önemli isim Nev'i-zâde Atâyî'dir. Nev'i-zâde Atâyî, 1583 tarihinde İstanbul'da doğmuş, 1635 tarihinde de vefat etmiştir.<sup>121</sup> Atâyî ismi ilk olarak Cahit Öztelli tarafından *Sivas Fokloru* adlı dergide verilmiştir.<sup>122</sup> Cahit Öztelli, elinde bulunan Maraşlı Hilmi tarafından yazılmış manzum *Tûtî-nâme*'de yer alan aşağıdaki beyitle:

*Beyân etmiş anı fâzıl Atâyî*

*Söylemiştir ibtidâdan intihâyî*<sup>123</sup>

Bu beyitten hareket ederek metnin içerisinde bizim de dikkatimizi çeken aşağıdaki şiiri örnek gösterir:

<sup>118</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. İlk Türkçe *Tûtî-nâme'nin* Mütercimi.

<sup>119</sup> İslâm Ansiklopedilerinin hepsinde de (EI, MEB, TDVİA) Sarı Abdullah ismine rastlanmakta, Agâh Sırrı Levend ve Ulrich Malzoph bu ismi zikretmedirler. Günay Kut, Sarı Abdullah ismini verdikten sonra bahsedilen matbu *Tûtî-nâme*'leri incelediğini ancak Sarı Abdullah ismine rastlayamadığını ekler.

<sup>120</sup> Nihat Azamat, a.g.m., 145-7.

<sup>121</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Halûk İpekten, a.g.m., 40-2.

<sup>122</sup> Cahit Öztelli, "Tûtî-nâme Üzerine Bilgiler," *Sivas Folkloru*, S. 46 (1976), 6.

<sup>123</sup> Cahit Öztelli, a.g.m., 4.

*Aşkdur cezbe-i sübhânî cûd* (456.beytin ikinci mısraı)<sup>124</sup>

*Aşkdur gevher-i deryâ-yı vücûd* (457. Beyit)

*Aşkdur saykal-ı mir'ât-ı şühûd*

*Aşkdur cevher-i iksîr-i kemâl* (458. Beyit)

*Aşkdur lem'a-i hurşîd-i cemâl*

*Aşkdur meş'ale-i bezm-i kadem* (459. Beyit)

*Aşkla geldi vücûda âlem*

*Aşkdur silsile-cünbân-ı hüdâ* (460. Beyit)

*Aşka dil-beste olur şâh u gedâ*

*Bildürür Âdeme kendi özini*

*Aşkıla dinle 'Atâyî sözünü*<sup>125</sup>

*Dikkatle ruh-ı cânâneye bak* (470. Beyit)

*Sebak-ı mihr ü vefâdur bu varak*<sup>126</sup>

Yukarıda yer alan şiir, *Sohbetü'l-Ebkâr*'ın içerisindeki şeklinden küçük nüsha farkları gösterse de Cahit Öztelli'nin de belirttiği gibi Atâyî'nin mesnevisinin "Fezâ'il-i Aşk" bölümünden alınmıştır.<sup>127</sup> Yukarıdaki şiiri, yayınlanmış *Sohbetü'l-Ebkâr*'la karşılaştırdığımız kadarıyla Atâyî mahlasının geçtiği beyit, mesnevide yer almamaktadır.

Bunun yanında AEK. Roman 168 numarada kayıtlı olan 178 varaktan oluşan yazma da bu noktada önem kazanmaktadır.<sup>128</sup> Bu yazmanın son kısmı aşağıdaki gibidir:

<sup>124</sup> Şiirlerin yanında yer alan numaralar, Atâyî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr* mesnevisinde yer alan beyit numaralarıdır.

<sup>125</sup> Bu beyit, Atâyî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr* mesnevisinde yer almamaktadır.

<sup>126</sup> İÜ.-TY-7420, vr.79a.

<sup>127</sup> Nev'izâde Atâyî, *Sohbetü'l-Ebkâr*, haz. Muhammet Yelten, (İstanbul: Edebiyat Fak. Basımevi, 1999) ve <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75527/nevizade-atayi---sohbetul-ebkar.html> [Erişim 25.04.2012].

<sup>128</sup> *Tûtî-nâme*, Ali Emiri Kütüphanesi-Roman 168, vr. 178.

Bu kitâb-ı müsteṭâbîñ mütercimi olan bende-i tâcîr 'Aṭâyî rahmetul'lâhi te'âlâ 'uyûblarına nazâr olınmayup kuşûrlarını dâmen-i 'afv ile mestûr ve cân-ı ḥazîniñ bir du'â-yı ḥayr ile mesrûr u pür-ḥubûr buyuralar.<sup>129</sup>

Ali Emiri Kütüphanesinde yer alan *Tûtî-nâme* nüshasının hatime bölümünde yer alan yukarıdaki bilgiden, ikinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisinin Nev'i-zâde Atâyî tarafından yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Cahit Öztelli, bu önemli yazının ardından farklı bir yazısında Ankara İlahiyat Fakültesi hocalarından olan Zeki Oral'dan satın alınmış 1808 tarihli yazmada bu eserin Sultan Osman (salt. 1618-1622) tarafından yazılmasının emredildiğini belirtmekte ve bu yazmadan hareketle *Tûtî-nâme*'nin II. Osman tarafından yazdırıldığını bildirmektedir.<sup>130</sup>

Cahit Öztelli'den sonra araştırmacılar da bu bilgiden hareketle Nev'i-zâde Atâyî'nin bu çeviriyi yapmış olma ihtimalinin olduğuna dair bilgileri tekrar etmişlerdir. Tunca Kortantamer, her ne kadar temkinli yaklaşırsa da Atâyî'nin eserleri arasında *Tûtî-nâme*'yi de zikreder.<sup>131</sup> Yine Atâyî'nin divanını hazırlayan Saadet Karaköse de hazırlamış olduğu divana bu bilgiyi alır.<sup>132</sup> Daha sonra ise Hasan Kavruk, eserin Nev'i-zâde Atâyî tarafından II. Osman'a sunulmak üzere hazırlandığını belirtir ve ardından II. Mustafa'nın (salt. 1695-1703) adını zikreder.<sup>133</sup>

17. yy. da da Sultan II. Osman'ın emriyle Nev'i-zâde Atâyî tarafından ikinci defa kaleme alınan eser yüzyılın sonlarında Sultan II. Mustafa'ya da sunulmuştur.<sup>134</sup>

Burada II. Mustafa'nın adı Hasan Kavruk tarafından zikredilse de biz bu isme temkinli yaklaşmaktayız.

<sup>129</sup> AEK-Roman 168, vr. 177a; Ayrıca bu yazmadan hareketle iki yüksek lisans tezi de hazırlanmıştır. Burcu Atalas, "Tûtî-nâme: metin ve inceleme (88a-177b)," (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniv. 2010); Hülya Kesler, "Tûtî-nâme: Metin ve İnceleme," (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniv. 2010).

<sup>130</sup> Cahit Öztelli, "Tûtî-nâme İçin Son Araştırma", *Sivas Folkloru*, S. 54 (1978), 1

<sup>131</sup> Tunca Kortantamer, *Nev'i-zâde Atâyî ve Hamsesi*, (İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fakültesi, 1997), 134.

<sup>132</sup> Saadet Karaköse, *Nev'i-zâde Atâyî ve Divânı* (Malatya: Kendi Yayını, 1994) 20 ve <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-90181/nevizade-atayi-divani.html> [Erişim 24.04.2012].

<sup>133</sup> Hasan Kavruk, a.g.e., 41.

<sup>134</sup> Hasan Kavruk, a.g.e., 41.

Sonuç olarak ikinci Türkçe *Tt-nme* evirisi 27 geceden oluşmakta, içerisinde yer alan hikyelerin konusu bakımından ilk Türkçe *Tt-nme*'den pek farklılık göstermese de üslup bakımından büyük farklılıklar içermekte, Arapça ve Farsça şiir ve metinlerin azlığı bakımından diğerk *Tt-nme*'den ayrılmakta ve birebir tercümeden çok telif özelliğı göstermektedir. Bu eviri 17. yüzyılda döneminin tanınmış şahsiyetlerinden Nev'i Efendi'nin oğılu hamse sahibi Nev'i-zde Aty tarafından II. Osman'ın emriyle yapılmıştır. Daha sonra bu eviri, Bulak ve İstanbul'da olmak üzere defalarca basılmış, büyük bir popülarite kazanmıştır.

## II. BÖLÜM

### 2. TÜRKÇE *TÛTÎ-NÂME*'LERİN ŞEKİL VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

#### 2.1. Türkçe *TÛtî-nâme* Çevirilerinin Karşılaştırılması

Türkçe *TÛtî-nâme* hikâyelerinin bilindiği gibi ilki 16. yüzyılda ikincisi 17. yüzyılda olmak üzere iki çevirisi bulunmakta, bu iki çeviri arasında üslûp farkının yanında anlatılan hikâyelerdeki olay, zaman, mekân değişimleri de dikkat çekici niteliktedir. Hem mütercim hem de yüzyıl farkı göz önüne alındığında iki *TÛtî-nâme* çevirisi arasındaki bu değişim olağandır. Aynı metnin mütercimi değişikçe çevrilen metnin farklı bir şekle bürünmesi doğaldır.

Her çeviri, bir bakıma belli bir oranda da olsa çevirmenin parmak izlerini taşır ve bu izlerin en çok görüldüğü alan yazın yapıtları çevirisidir. Çevirmenin kendine özgü düşünsel konumu, bilgisi, okuma birikimi, kaynak dil ile çeviri dilini kullanabilme gücü bu durumun başlıca etkenleridir. Sonuç olarak, bir metinden yüzlerce çevirmenin yaptığı yüzlerce çeviri arasında hiçbir ötekinin tıpkısı değildir.<sup>135</sup>

Bir önceki bölümde iki Türkçe *TÛtî-nâme* hakkında kapsamlı bilgi verilmesi sebebiyle burada farklılıkları belirtmek yerinde olacaktır. Karşılaştırma yapılırken ilk çevirinin nüshaları olan Hamidiye, Bodleian nüshaları ile ikinci çevirinin en önemli nüshası olan Üniversite nüshası değerlendirmeye alınmıştır.

İlk Türkçe *TÛtî-nâme*'nin başlangıç kısmında Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e salât ve selamdan sonra hikâyeye geçilirken, ikinci çeviride Allah'a hamdden sonra Hz. Muhammed'e, ashabına salât ve selam getirildikten sonra mütercim, padişahın bu eserin çevrilmesi görevini



kendisine verdiğini bildirmekte, bir nevi sebep-i tercüme<sup>136</sup> bölümü yer almaktadır.

Mesnevilerin giriş bölümlerinde hiç ihmal edilmeyen başlıklardan birisi de sebep-i teliftir. Bu başlık altında şâir, eserini niçin yazdığını ve kendisini böyle bir eser yazmaya sevk eden nedenleri anlatır. Bu başlık, sebep-i tahrir, sebep-i terceme, sebep-i tertip, sebep-i dasitan, sebep-i hikâyet, sebep-i nazm-ı kitap, sebep-i inşa olarak geçer.<sup>137</sup>

İlk çeviride sebep-i tercüme bölümünün yer almaması hamd ve salevattan sonra hemen tercümeğe geçilmesi dikkat çekmektedir.

İki metin arasındaki üslup ve içerik farkını göstermesi bakımından iki çeviriden de bazı parçaları burada değerlendirmek yerinde olacaktır. Başlangıç kısımlarını Türkçe *Tûâtî-nâme*'leri tanıtırken verdiğimiz için burada tekrara düşmemek için metinlerden parçalara geçelim.

Sâid sefere gitmeden önce Mâhşeker'e çeşitli nasihatlerde bulunmakta, bu kısımlar Türkçe çevirilerde şu şekildedir:

Şâ'id sefere gitmek muḳarrer oldu daḥi didi: Ey ârâm-ı cānum ve ey rūḥ-ı revānum! Benden birkaç naṣīḥat al. Biri budur ki bu iki murḡuñ şaklamasında ve ri'āyetinde daḳıka fevt itmeyesin ve biri budur kim bir yıl 'işmet perdesinde olup yaramazlıktan şakınasın. Şoñra ṭanz ṭarīḳıyla didi: Eger bir yıldan şoñra nefs ârzūsı ğalebe idüp selāmet oyanın elde dutamayasın, pāk-dāmenüñe her bir cinsi ālūde idüp bulaşdırmayasın. Eger olursa bārī bir ḥasebi nesebi ūlā kimesne ola veyā šāḥib-i aḥlāk ola; ammā bu iki ṭūṭiye müşāvere itmedin itmeyesin<sup>138</sup>

Aynı bölüm ikinci Türkçe *Tûâtî-nâme*'de aşağıdaki şekliyle yer almıştır.

Ancak saña birkaç naṣīḥatüm vardur, ri'āyet idüp sözümi ṭutasın. Naṣīḥatümün biri budur ki evvelā bu iki kuşuñ ḥıfz u ḥırāsetinde ve ekl ü şûrb ü ziyāfetinde zerre miḳdārı taḳṣīrāt itmeyesin ve daḥi ben gelinceye dek ṭarīk-i perhīzden ayrılmayasın, farazā ben bir seneye dek gelmez

<sup>136</sup> Sebeb-i telif bölümüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Kavruk, *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te'lif-Eser Yazma Sebebi* (Malatya: Kendi Yayını, 2003).

<sup>137</sup> Gönül Ayan, "Anadolu Sahasında Yazılan Bazı 'Yusuf u Züleyha' Mesnevilerinde Sebeb-i Telifler" *Turkish Studies*, Prof. Dr. Hamza Zülfikar Armağanı, S. 4 (2009), 229.

<sup>138</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 9b-10a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3a-4b.

isem yine laṭīfe ṭarīkiyle eytdi: Bir seneye dek gelmez isem ğalebe-i nefsāniyye ve izdiyād-ı şehevāniyye zuhūr ider ise olur olmaz denī ve ḥasīs eşḡāşla muḳārenetden ictināb eyleyüp kendüñ gibi bir şāḥib-i cemāl ve ḥüsn şāḥibi ḥasīb ü nesīb zāt-ı şerīfle muḳārenet iderseñ māni' degül, ancak ol vaḳtde daḡi ṭūṭī-i kāmīl ile müşāvere eyleyesin.<sup>139</sup>

İlk Türkçe çeviri ve ikincisi arasında yukarıdaki iki parçadan da anlaşılacağı üzere anlatılan olayda yani konuda değişiklik görülmezken dilde ve üslupta bariz farklar vardır. Özellikle ilk çeviride dizgin anlamında olan arkaik “oyan” kelimesinin olması, cümlelerin uzatılmaması ve terkiplerin azlığıdır. İkinci çeviride ise özellikle hırâsetinde-ziyâfetinde; itmeyesin-ayrılmayasın; galebe-i nefsāniyye-izdiyād-ı şehevāniyye; ḥasīb ü nesīb kelime ve kelime gruplarındaki seciler anlatımı akıcı hale getirmektedir.<sup>140</sup>

İki çeviri arasındaki en önemli farklardan birisi de gece başlangıçları kısımlarıdır. Özellikle ilk çeviride gecelerin başlangıç kısımlarındaki gecenin oluşunun anlatılacağı kısımlardaki sanatlı anlatım dikkat çekerken, ikinci çevirinin gecelerinin başlangıç kısımlarında bu sanatlı anlatım yer almamaktadır. Dördüncü gecelerin başlangıç kısımları iki çeviride şu şekildedir:

**ŞEB-İ ÇEHÂRÜM** Āfitābuñ şaru yāsemīni nīlūfer gül gibi şeb-i hengāmda kendü yüzün şakladı. Māhuñ aḡ güli felegüñ yeşil būstānında açılmağa başladı, iştīyākıla olmuş Māh-şeker 'azīmet kuşağın maḥbūb tarafına berk idüp etek açup el şalaraq ṭūṭīnūñ ḳafesi yanına geldi ve dil-i derd-mendüñ ḥasretin tāze eyledi. Dildār cemālın görmege meşveret itdi.<sup>141</sup>

Dördüncü gecenin başlangıcı ikinci çeviride:

**ŞEB-İ ÇEHÂRÜM** Te'ḥīr-i vişāl mūcib-i şermendegī olduḡın ve aña mūnāsib şehzāde vū zen-i sipāhī ḥikāyesidür. Pes ol gün daḡi şabr u ārām idüp aḡşam olup 'ālem libās-ı siyāha müstaḡrak olduğda

<sup>139</sup> İÜ.-TY-7420, vr.5b; *Ṭūṭī-nāme*, (İstanbul: Dârü's-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840]), s. 9.

<sup>140</sup> Seci için ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Uzun, “Seci, Türk Edebiyatı” *TDVİA*, c.36 (İstanbul: TDV, 2009), 275-276; Filiz Kılıç, Ayşe Yıldız, “Seḥî, Latīf ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde Seci”, *Osmanlı Araştırmaları, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan*, S. 27 (2006).

<sup>141</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 31a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 13a.

maḥbūbuñ şevkıyla bülbul gibi nālān ve nār-ı firākıyla sūzān olarak tūtīnūñ kafesi cānibine amān ey tūtī....<sup>142</sup>

İlk çeviride gecelerin başlangıcında yer alan gecenin oluşu kısmındaki sanatlı anlatım yerine ikinci çeviride o geceki hikâyelerde ne anlatılacağını gösteren bir cümlelik özet başlıklar yer almakta; ayrıca ilk gecede ki “Āfitābuñ şaru yāsemīni nīlūfer gül gibi şeb-i hengāmda kendü yüzün şakladı. Māhuñ ak güli felegüñ yeşil büstānında açılmağa başladı” şeklindeki anlatımın yerine ““ālem libās-ı siyāha müstağrak olduğda” denilmekle yetinilmektedir.<sup>143</sup>

Bilgin ve maymun hikâyesi iki Türkçe *Tûtî-nâme*’de aşağıdaki şekilde yer alır:

Bir ḥakīm ağaçlar sāyesinde gider bir meymūn gördi. Ağaçlar içre daldan dala şāḥdan şāḥa kalgır, ittifāk yolu bir ağaca uğradı ki bir keskün dal idi, karnı rāst gelür, yırtıldı. Bağıracağı iki şāḥ arasında kaldı. Bir zamāndan soñra yine ol araya uğradı, ol bağıraksa kim kurudı. Bād dokınup āvāz-ı hoş andan şādır oldu. Ḥakīm ol bağıracağı indürüp iki ağaç arasında bağladı. Evvelkiden ḥüb āvāz zāhir oldu. Andan soñra bir tār daḥi ziyāde idüp, ol ağaca izāfe eyledi. Sāz āleti oldu. Şimdi olan sāzlar hep andan alınmışdur.<sup>144</sup>

Aynı hikâye ikinci çeviride aşağıdaki şekliyledir:

Ḥakīm-i şāz-perver<sup>145</sup> seyāḥati ‘āleminde tağlarda ağaçlar sāyesinde gezerken bir meymūn gördi. Ağaçlar içinde daldan dala şıçrardı. Bu hālde iken meymūnuñ karnı bir keskin dala rāst gelüp yırtıldı ve bağıracağı iki daluñ arasında kaldı. Bir zamāndan soñra ol bağıraksa kurıdı, rüzgār tokundukça andan hoş şadālar zuhūr itmege başladı, pes Ḥakīm-i sāz-perver ol bağıracağı indürüp iki ağaç arasına bağladı, evvelkinden ziyāde ḥüb āvāz şādır oldu. Andan soñra ol ağaca bir deri

<sup>142</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 21b; *Tûtî-nâme*, (İstanbul: Dârü’s-Salṭanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840]), 42.

<sup>143</sup> Başlık olarak nitelendirdiğimiz “Te’ḥīr-i vişāl mūcib-i şermendegī olduğın ve aña münāsib şehzāde vü zen-i sipāhī hikāyesidür.” kısım Üniversite nüshasında yer alırken basılmış *Tûtî-nâme*’lerde bu kısım yer almamaktadır.

<sup>144</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 98a-98b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 37b.

<sup>145</sup> Ḥakīm-i sāz-perver matbu nüshada Ḥakīm-i sāz-perdāz şeklinde yer almaktadır.

kaplayup birkaç tel daği izâfe idüp çalmağa şurû' eyledi. Ba'dehu her kiři 'aklı iriřdigi mertebe bir řurete koyup dűrlű dűrlű sâzlar peydâ kıldılar.<sup>146</sup>

Yukarıdaki hikâyede ilk çeviride yer alan bilgin ikinci çeviride Hakîm-i sâz-perver olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyenin genel yapısında bir değişikliğe gidilmemekle birlikte hikâye kahramanlarını isimlendirme konusunun iki çeviride değişkenlik gösterdiği görűlmektedir.<sup>147</sup>

Bu kısımda son olarak da hikâyelerin içerik bakımından da nasıl bir değişiklik gösterdiğini belirlemek için aynı hikâyenin iki çeviride nasıl verildiğini hikâyeyi özet halinde vererek gösterelim:

Yukarıda giriř kısmını vermiř olduęumuz dűrdűncű gecenin ara hikâyelere girmeden, ana hikâyesinin özeti ilk çeviride řu řekildedir:

Bir sipahi ve onun tatlı dilli, ahu gözlű ve güzel endamlı bir eři vardır. Sipahi eřinin yanından hiç ayrılmayınca maddi sıkıntıya dűřerler. Sipahinin hanımı, kocasına bir devlet sahibinin yanına gitmesini ve kendisine güvenmesini isteyerek iki hikâye anlatır. Sipahi, hanımına güvenip yola çıkmaya karar verince hanımı ona bir demet gül verir ve bu güller taze kaldıkça kendisinin de tertemiz kaldıęını söyler. Sipahi, bir řehrin řehzâdesinin hizmetine girince řehzâde bir gűn elindeki gülleri görerek řařırır ve durumu Sipahiden dinleyince Sipahi ile alay eder. řehzâde, kadınlara güvenilmemesi gerektięi sözűnű haklı çıkarmak için Sipahinin karısını yoldan çıkarması için bir genci Sipahinin hanımına gönderir. Sipahinin memleketine giden genç, yařlı bir kadın bulup Sipahinin hanımına gönderince Sipahinin hanımı durumdan řűphelenip yařlı karıdan genci getirmesini, beęenirse onunla birlikte olacaęını söyler. Sipahinin hanımı genç gelince gence, yařlı karıya onu beęenmedięini söylemesini iki gűn sonra onu tekrar ziyarete gelmesini söyler. Bu sırada Sipahinin hanımı evinde bűyűk bir kuyu kazdırır ve iki gűn sonra genç geldięinde onu kuyuya dűřűrűr. Genç olanları anlatınca kadın, ona űlmeyecek kadar su ve ekmek verir. řehzâde gencin

<sup>146</sup> İÜ.-TY-7420, vr.66a; *Ťűűî-nâme*, (İstanbul: Dârű's-Saltanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840]), 129.

<sup>147</sup> řahıs ve yer adları iki tercűmede de farklılık göstermektedir. Bu farklar için bkz. *Tűtű-nâme*'de řahıs Kadrosu, Zaman, Mekan Bűlűmű.

gelmediğini görünce gencin diğer kardeşini de gönderir; ancak bu genç de Sipahinin hanımın tuzağına düşerek kuyuya düşer. Şehzâde iki gencin de gelmediğini görerek av bahanesiyle Sipahinin memleketine varırlar. Sipahinin evine gidince Sipahinin hanımı gençleri misafirlere ikram etmeleri için kuyudan çıkarır ve durumu anlayan Şehzâde Sipahinin hanımından utanıp özür diler.<sup>148</sup>

Yukarıda özetini vermiş olduğumuz dördüncü gece hikâyesi ikinci çeviride şu şekilde yer alır.

Hind nahiyelerinin birinde bir Sipahi ve onun güzellikte benzeri görülmemiş ve eteğine nâ-mahrem eli değmemiş bir hanımı vardır. Sipahi, hanımının yanında bir an bile ayrılmayınca muhtaç duruma düşer ve hanımı onun bir devlet sahibinin hizmetine girmesini ister. Sipahi gittiğinde kendisinin temiz kalacağını söyleyerek iki hikâye anlatır, ardından Sipahiye bir gül vererek gül taze oldukça kendisinin de tertemiz kaldığını söyler. Sipahi, kerem sahibi bir Şehzâdenin emrine girer ve günden güne itibarı artar. Gülün taze kalmasının sebebinin Sipahiden öğrenen Şehzâde, Sipahiye ahmak görerek karısı tarafından kandırıldığını söyleyerek onunla alay eder. Şehzâde, kendini haklı çıkarmak için emrindeki güzellikçe üstün, ancak akıl bakımından zayıf olan kardeşler Hasib ile Nesib'i çağırır ve Hasib'i Sipahinin memleketine gönderir. Hasib, on beş gün zaman isteyerek gider ve oranın gençleriyle arkadaşlık kurar. Gençler, Hasib'in durumunu görünce onu yaşlı kadına gönderirler. Hasib, Sipahinin hanımına yaşlı karıyı gönderir, Sipahinin hanımı Hasib'i görmek ister. Sipahinin hanımı, Hasib'e ihtiyar kadını aradan çıkarmaları gerektiğini söyler ve kendisini beğenmediğini söylemesini ister. Sipahinin hanımı, hizmetçisine soyunmaya başlayınca kapıyı çalarak Hanımım kardeşiniz büyük çelebi gelmiş demesini öğütler. Hasib, yemek yedikten sonra soyunacakları zaman hizmetçi, Sipahinin hanımının kendisine öğütlediğini yapar. Sipahinin hanımı, Hasib'i gizlemek bahanesiyle evin altındaki mahzene kilitletler. Şehzâde Hasib'in gelmediğini görünce bu defa Nesib'i gönderir. Nesib de Hasib gibi oranın gençleriyle tanışır, kocakarıyı Sipahi'nin evine gönderir ve aynı tuzağa o

<sup>148</sup>

BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 32a-42a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 13a-17a.

da düşer. Şehzâde, Sipahi'ye memleketine seyir amaçlı gitmek istediğini söyler ve Sipahinin evine gelirler. Sipahinin hanımı, Hasib ve Nesib'i kadın suretine sokarak misafirlerine ikramlarda bulundurur. Şehzâde, durumdan son derece utanıp getirdiği tüm malı Sipahinin hanımına hediye olarak verir.<sup>149</sup>

Yukarıdaki Sipahi Hanımı ve Şehzâde hikâyesinde iki çeviri arasında genel itibariyle büyük farklar bulunmamaktadır. İlk çeviride yer ismi verilmezken, ikinci çeviride bu olay Hind ülkesindeki bir şehirde meydana gelir. Ayrıca ilk çeviride iki genç kardeş demekle yetinilirken, ikinci çeviride gençlerin isimleri Hasib ve Nesib'dir. En önemli farklardan birisi de kuyu motifidir. İlk çeviride kuyuya düşürülen gençler, ikinci çeviride mahzene kapatılmıştır. Evin içine kazdırılan kuyu motifi mantıklı görünmediği için ikinci çeviride değiştirilerek mahzene çevrilmiştir. Ancak bir gerçek vardır ki kuyuya düşme motifi (çaresiz kalma) Hz. Yusuf'la belirgin bir özellik göstermekle birlikte daha arkaik özellikleri üzerinde barındırmaktadır.<sup>150</sup>

Yukarıda vermiş olduğumuz Türkçe *Tûtî-nâme* çevirilerinin farklılığının başlıca sebeplerinden birisi mütercim farkıdır.

Bir çeviri, çevirmenin bir kaynak metne tepkisine bağlıdır. Çevirmen, erek metnin, amaçladığı alıcılar tarafından uygun biçimde anlaşılması için gerekli skopos'u belirlemekte hem özgürdür hem de sorumluluğu taşır. Erek metin, çevirmenin beklediği biçimde alınılanıyorsa (skoposa) "uygun" biçimde anlaşılmıştır.<sup>151</sup>

Mütercimlerin farklı olması metindeki büyük değişimin en önemli nedenlerinden birisidir. İkinci sebep ise yüzyıl farkıdır. İlk çeviri 1537 tarihli, ikinci çevirinin şimdilik en erken yazma nüshası 1615 tarihlidir. Doğal olarak arada 150 yıl yani yaklaşık iki nesillik bir fark vardır. Başta dil olmak üzere, kültürel değişimler, hayatı ve insanları algılayış biçimi de Türkçe *Tûtî-nâme*

<sup>149</sup> İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420, vr.22b-32b; *Tûtî-nâme*, (İstanbul: Dârü's-Salţanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840]), 42-66 .

<sup>150</sup> Kuyu için bkz. "Well" maddesi, Stith Thomson, Anti Aarne, *Motif-Index of Folk-Literature*, c. 6.2, (Indiana: Indiana University Press), 858.

<sup>151</sup> Mehmet Rifat, *Çeviri (Bilim) nedir? Başkasının Bakışı* (İstanbul: Dünya Kitapları, 2004), 265.

çevirilerini etkilemiş ve farklılığın temel sebeplerinden birisi olmuştur. Ayrıca daha önce de belirtmiş olduğumuz kaynak metin farkı da bunda etkindir. İlk Türkçe *Tûî-nâme* her ne kadar İmâd bin Muhammed'in çevirisinden olduğu kesinleşse de ikinci Türkçe *Tûî-nâme* çevirinin kaynağı konusunda belirsizlik söz konusudur. Kaynaklar, onun 17. yüzyılda Kâdirî tarafından sadeleştirilmiş metinden yapıldığını söylese de bu kesinlik göstermemekte ve Kâdirî'nin çeviri metni ile aralarında farklar bulunmaktadır.<sup>152</sup> Kaynak metnin farklı olma ihtimalinden de hareket ederek iki çevirinin farklılaşması doğaldır.

Çeviri üzerine yapılan çalışmaların ortaya koyduğu üzere çeviri yaparken mütercimin dikkat etmesi gereken bazı özellikler vardır. T. Savory'nin *Tercüme Sanatı* adıyla Türkçeye çevrilmiş kitabında tercüme yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini verir.

1. Bir tercüme aslının kelimelerini vermelidir.
2. Bir tercüme aslının fikirlerini vermelidir.
3. Bir tercüme okunurken orijinal bir eser hissini vermelidir.
4. Bir tercüme okunurken tercüme olduğu belli olmalıdır.
5. Tercüme aslının üslubunu aksettirmelidir.
6. Tercüme mütercimin üslubunu vermelidir.
7. Tercüme aslının yazıldığı devirde yazılmış gibi okunabilmelidir.
8. Tercüme mütercimin yaşadığı devirde yazılmış gibi okunabilmelidir.
9. Tercümede ilaveler ve atlamalar olabilir.
10. Tercümede asıl metne bir şey ilâve edilemez ve ondan atlamalar olamaz.
11. Nazım, nesir olarak çevrilmelidir.
12. Nazım, nazım olarak çevrilmelidir.<sup>153</sup>

Theodore Savory'nin ortaya koyduğu ilkeler ışığında Türkçe *Tûî-nâme* çevirisini değerlendirdiğimizde ilk Türkçe *Tûî-nâme* yukarıda ifade edilen maddelerden 1, 2, 4, 5, 7, 10 ve 12. maddeleri üzerinde barındırmaktadır.

<sup>152</sup> Günay Kut, a.g.m., 361; Hasan Kavruk, a.g.e., 42.

<sup>153</sup> Theodore Savory, *Tercüme Sanatı*, çev. Hâmit Dereli (Ankara: MEB. 1961), 36.

Aynı şekilde ikinci Türkçe *Tûtî-nâme* ise 3, 6, 8. ve 9. maddeleri üzerinde barındırmaktadır.<sup>154</sup>

## 2.2. *Tûtî-nâme*'deki Hikâyelerin Kökenleri

Bir metin, başlı başına bir bütünselliği barındırmakla birlikte yalnız başına da düşünülemez. Kendi iç yapısında olan bağlantının yanında, içeriğinde yer alan anlatılarda diğer metinlerden özellikler görüleceği gibi farklı metinlerden parçaları da içerisinde barındırabilmektedir. Bu nedenle bir metni yalnız başına düşünmek yerine onun diğer metinlerden aldığı parçaları ortaya çıkarmak önemlidir.

Bir metnin yalnız başına düşünülmeyp diğer metinlerle olan ilişkileriyle değerlendirilmesi "metinlerarasılık" (intertextualite) kavramını ortaya çıkarmış, bu alanda çalışmalar geniş kapsamlı olarak yapılmıştır.<sup>155</sup> Bu çalışmalar hakkında burada ayrıntılı bilgi vermek gereksiz olacağı için *Tûtî-nâmenin* metinlerarasılık yönünden incelenmesine geçilecektir.

*Tûtî-nâme* hikâyeler açısından farklı özellikleri üzerinde barındıran bir metindir. İlk olarak Şukasaptati yani Papağanın yetmiş hikâyesi adıyla Hindistan'da karşımıza çıkmış, sonra Farsça'ya İslamî özellikler katılarak tercüme edilmiş, Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu nedenle aslı Hint kaynaklı olmakla birlikte Farsçayla İslamî etkileri de üzerinde barındırmaktadır. Bu hikâyelerin kökenleri hakkında burada bilgi verelim.

Kemal Çağdaş tarafından hazırlanan *Pançatantra Masalları*<sup>156</sup> adlı eserde *Tûtî-nâme* içerisinde yer alan hikâyeler ile birebir benzeşen hikâyeler yer almaktadır. *Pançatantranın*<sup>157</sup> Hint hikâye geleneğinden en eski ürünü

<sup>154</sup> Her ne kadar bu fikre varsak da ikinci Türkçe *Tûtî-nâme*'nin kaynağı kesin olarak belirlenemediği için bu konuda ihtiyatlı olduğumuzu belirtmek isteriz.

<sup>155</sup> Metinlerarasılık 1960'lı yıllardan itibaren başlamış, Julia Kristeva, Roland Barthes, Michael Riffaterre, Harold Bloom gibi araştırmacılar sayesinde genişlemiş ve bir metot haline almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000).

<sup>156</sup> Kemal Çağdaş, *Pançatantra Masalları* (Ankara: A.Ü. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1962).

<sup>157</sup> *Pançatantra*, Hint hikâye geleneğinin en eski ürünüdür. Sanskrit aslı kayıp olan *Pançatantra*'nın giriş bölümünde Vishnuşarman adlı bir bilgin tarafından bir kralın üç oğluna yazıldığı belirtilmektedir. *Pançatantra* hakkında çalışma için bkz. Hertel, J. *Das Panchatantra*,



olması, bu benzerliği açıklar nitelikte de olsa Chukasaptati'de yer alan bazı hikâyelerin *Pançatantra*'dan geçmiş olabileceği dikkate değer bir konudur.

*Pançatantra*'da yer alan Boğa ile Çakal hikâyesi *Tûtî-nâme*'de yer alan Çakal ile Zayıf at hikâyesine [24.1.(2)] benzemektedir.

#### *Boğa ile Çakallar (II,7)*

Vaktiyle bir boğa yumurtaları gevşek bir şekilde dolaşmaktadır. Fare yemekten sıkılmış olan bir dişi çakal, bunları görerek onların yere düşeceğini ve onları yemek istediğini erkeğine söyleyince erkeği başta kabul etmez; ama sonunda razı olur. On beş yıl boyunca boğanın peşinde giderler ancak düşmediğini görünce eski yerlerine dönerler.<sup>158</sup>

Bu hikâyenin bir benzeri Çakal ile zayıf at hikâyesindedir. Bu hikâyede boğanın yerini bir zayıf bir at alır. Atın öleceğini düşünüp onu yemek isteyen erkek çakaldır. *Pançatantra*'da boğanın yumurtalarının düşmesi gibi mantığa aykırı durum, *Tûtî-nâme*'de zayıf bir at ve onun kısa sürede öleceği düşüncesiyle değiştirilmiştir.<sup>159</sup> Küçük farklılıklarla iki hikâyede de aç gözlülüğün zararlarından bahsedilmektedir.

*Pançatantra*'da yer alan Dört Hazine Arayıcısı (V,2) adlı hikâye ile *Tûtî-nâme*'de yer alan Dört Arkadaşın hikâyesi [40.1.] arasında büyük bir benzerlik vardır.

#### *Dört Hazine Arayıcısı (V,2)*

Bir şehirde dört brahman arkadaş, fakirlikten kurtulmak için başka ülkelere gitmeye karar verirler ve sihirbazlığıyla meşhur bir ihtiyar, onların her birine tüy vererek Himalaya Dağlarının eteklerine kadar gitmelerini, her tüyün düştüğü yerde hazine bulacaklarını söyler. Dört arkadaş Himalayalara doğru yola çıkarlar, ilk tüyün düştüğü yerde bakır madeni bulurlar, ilk arkadaş orada kalır; ikincisi gümüş bulur, üçüncüsü de altın bulur. Dördüncü cevher bulacağı ümidiyle yoluna devam eder. Dördüncü giderken periler ülkesine

*Seine Geschichte und Seine Verbereitung*, (Leipzig und Berlin, 1914) ve Hertel, J. *The Panchatantra-Text of Purnabhadra*, (Massachusetts: Harvard University, 1912).

<sup>158</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 13-14.

<sup>159</sup> Bu değişiklik Chukasaptati'de mi yoksa Farsça çeviride mi yapıldı emin değiliz.

vararak başında çark dönen ve vücudundan kanlar fışkıran bir adama sebebini sormasıyla adamın başındaki çark, dördüncü arkadaşa gelerek diğer adam serbest kalır. Altın bulan arkadaşı, dördüncünün gelmediğini görünce onu arayarak bulur ve kaderine razı olması gerektiğini söyler.<sup>160</sup>

*Tûtî-nâme*'de yer alan dört arkadaşın hikâyesinde olay Belh şehrinde geçer ve bilgin bir filozof onlara birer mühre (cilalamaya yarayan yuvarlak alet) verir. Hikâyenin sonunda da dördüncü arkadaş demir madeni bulur, altın bulan arkadaşının yanına geri dönmek ister; altın bulan arkadaşını da demiri de bulamaz. *Tûtî-nâme*'de farklılaşan bu hikâyede yine bir gerçekçilik dikkati çekmektedir. *Pançatantra*'da yer alan periler ülkesine gidip başına geçen çark meselesi *Tûtî-nâme*'de kaldırılmıştır ve mantıklı bir hale büründürülmüştür. Bu iki hikâyede de verilmek istenen mesaj, açgözlülüğün kötülüğü ile ilgili olmasıyla ortaklaşmaktadır.

*Pançatantra*'da yer alan Safdil Marangoz (III,12) hikâyesi ile *Tûtî-nâme*'de yer alan Şehr-ârâ ve Ahmak kocası hikâyesiyle [32.1] birebir örtüşmektedir.

#### *Safdil Marangoz (III,12)*

Bir safdilli marangozun kötü huylu bir karısı vardır. Marangoz, karısını denemek için başka bir şehre gideceğini söyleyerek evden çıkar, bir yerlerde oyalandıktan sonra yatağın altına girip saklanır. Kötü huylu kadın, sevgilisini çağırıp yatağa yattığında ayak parmağının yatağın altında sert bir şeye vurduğunu görünce kocasının orada olduğunu anlayarak bir hile yapar. Rüyasında Tanrıçayı gördüğünü, altı ay ömrü kalan kocasının ömrünün yüz yıl daha uzaması için başka bir erkekle yatağa girip onu kucaklaması gerektiğini söyler. Bunun üzerine marangoz yatağın altından çıkarak bir omzuna karısını bir omzuna da karısının sevgilisini alarak akrabalarını kapı kapı dolaşır.<sup>161</sup>

<sup>160</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 14-15.

<sup>161</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 18; Korhan Kaya, *Hint Masalları*, 2. bas. (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 92-94.

Aynı hikâye *Tûtî-nâme*'de Şehr-ârâ ve Ahmak kocası hikâyesinde olay, Nişabur şehrinde geçer ve ahmak olan marangoz değil, tüccardır. Tanrıçanın yerine rüyada nur yüzlü bir ihtiyar, kadının baş parmağının sert bir şeye değmesi yerine de tüccarın eteği dışarıda kalır. Karısını ve karısının sevgilisini omuzlarına alıp akrabalarına götürmesi de genci kardeş olarak gördüğünü ve istediği zaman evlerine girip çıkabileceğini söylemesiyle değiştirilmiştir. Tanrıçanın yerini nur yüzlü ihtiyarın alması hikâyenin İslamîleştirildiğinin bir göstergesidir.

*Pançatantra* hikâyelerinde yer alan Dokumacının Karısı (I,6) ile *Tûtî-nâme*'de yer alan Vefasız Hemenâz'ın hikâyesi [23.1.(2)] arasında büyük benzerlikler mevcuttur.

#### *Dokumacının Karısı (I,6)*

Bir brahman, bir köyden geçerken yolda karşılaştığı dokumacıya misafir olur. Dokumacı, kendi karısı ve brahmanı evine gönderdikten sonra sarhoş bir şekilde akşam eve dönerken karısını süslenmiş olarak dışarı çıktığını görür. Kadını iffetsizliği yüzünden evin direklerinden birine bağlayıp uykuya dalar. Dokumacının karısına aracılık yapan berberin karısı belli bir süre sonra gelir, kadının iplerini çözer ve onun yerine kendisi geçer. Sarhoş dokumacı gecenin bir vakti uyanıp karısına bir daha böyle bir şey yapmaması için söz ister, ancak dokumacının karısı yerine bağlı olan berberin karısı hiç sesini çıkarmaz, bunun üzerine sinirlenen dokumacı karısının burnunu keserek dönüp yatağına yatar. Dokumacının karısı dönüp yine kendisini bağlar ve berberin burnu kesik karısını kendi evine gönderir. Sabah uyanınca dokumacı, karısının burnunun yerinde olduğunu görünce hayretler içerisinde kalır; kadın kendisinin iffeti sebebiyle burnunun ona geri verildiğini söyler. Berberin karısı da evine döndükten sonra sabahleyin kocası bir yere gideceğini ustura takımını getirmesini söyler, ancak kadın evden çıkmayıp sadece bir ustura göndermesi üzerine sinirlenip usturayı eve doğru atar. Bunu fırsat bilen berberin karısı burnum kesildi diyerek ortalığı ayağa kaldırır ve berberi yargıçların huzuruna götürürler. Yargıçlar, berberin idamına karar

verince brahman ortaya çıkarak dün geceden şahit olduklarını bir bir anlatır. Bunun üzerine berberi serbest bırakıp, karısının da kulaklarını keserler.<sup>162</sup>

Aynı hikâyenin bir benzeri de *Tûtî-nâme*'de yer almaktadır. Vefasız Hemenâz hikâyesinde [23.1.(2)] Hemenâz, sevgilisinin yanına gittiğinde onları subaşı yakalar, o yörenin âdeti üzerine kadını serbest bırakırlar, genci idam ederler. Genç, son nefesinde Hemenâz'ın yanına yaklaşmasını isteyince Hemenâz'ın burnunu ani bir hareketle koparır. Hemenâz eve dönünce burnunu kocasının kopardığını söyler ve Behzad'ın burnunun kesilmesine hükmedilir. Ancak bunları gören bir hırsız vardır ve olanları kadiya anlatır.

Brahman değişmiş, yerini Behzad'ın evine giren hırsız almıştır. Yine burnu kesilen kadın, berberin karısı iken değişikliğe uğramış Hemenâz'ın burnu âşığı tarafından koparılmıştır. Hikâyelerdeki anlatımın benzerliği dikkat çektiği gibi kadınların vefasızlığı konusunu işlemektedir.

*Pançatantra*'da yer alan Çiftçinin Karısı hikâyesi ile (IV,8) *Tûtî-nâme*'de yer alan Güzel Hatun ve Tilki hikâyesi [15.1] birbirine benzer niteliktedir.

#### *Çiftçinin Karısı (IV,8)*

Zengin bir ihtiyar çiftçinin karısını, bir hovarda genç kandırarak ihtiyarın paralarını alarak yola çıkarlar. Giderlerken bir nehir karşılarına çıkınca hovarda, kadına soyunmasını, önce malları ve elbiseleri geçireceğini sonra da onu nehirden geçireceğini söyler. Kadın buna inanır ancak hovarda bir daha geri gelmez. Kadın, dertli dertli düşünürken bir dişi çakal oraya gelerek ağzındaki eti bırakır, nehirden sıçramış balığı almak için hareket eder ancak balık tekrar suya girer. Geri dönünce ise bakar ki eti kartal almıştır. Kadın duruma bakarak kendi hali ile çakalın halinin benzerliğine şaşırıp güler.<sup>163</sup>

Aynı durum *Tûtî-nâme*'de yer alan Güzel Hatun ve Tilki hikâyesinde [15.1] de vardır. Bu hikâyede ihtiyar ve zengin çiftçi gitmiş yerine bir padişahın çirkin yüzlü oğlu gelmiş; dişi çakalın yerini ise tilki alır. Tilkinin

<sup>162</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 21-22; Korhan Kaya, *Hint Masalları*, 2. bas. (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 92-4.

<sup>163</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 26.; Korhan Kaya, a.g.e., 113.

öğrettiği bir hile ile kız bu sıkıntıdan kurtulur. Bu hikâyede özellikle sonuç değişmiş ve sıkıntıya uğrayan kız tilkinin tavsiyesiyle kurtulmuştur.

*Pançatantra*'da yer alan Deve, Çakal, Kaplan, Karga ve Aslan hikâyesi (I, 15) *Tûtî-nâme*'de yer alan Koyun ve Aslan hikâyesiyle [10.1.(1).]ortak özellikleri barındırmaktadır.

#### *Deve, Çakal, Kaplan, Karga ve Aslan hikâyesi (I, 15)*

Zengin bir tüccar, iyice zayıflamış olan devesini serbest bırakınca, deve otlamaya başlar ve iyice semirir. Ormanın sahibi aslan, deveyi görünce şaşırıp devenin hikâyesini dinleyince ona kesinlikle dokunmayacağına söz verir. Fille savaşmış yaralanan aslan, av bulamaz olur ve aç kalan çakal, deveyi aslanın yiyebileceğini söyleyince başta buna karşı çıkan aslan sonunda dayanamayarak bu fikri kabul eder. Karga, kaplan ve çakal, aslana kendilerini yemelerini ister, aslan buna karşı çıkınca deve de kendisini yemesini isteyince aslan, deveyi orada parçalar.<sup>164</sup>

Deve ile arada olan bu sözleşme aynı şekilde *Tûtî-nâme*'de Aslan ve koyun arasında olmuş sonunda aç kalan aslan, koyunu yemiştir.<sup>165</sup>

*Pançatantra*'da yer alan Tüccar ve Berber (V) hikâyesi *Tûtî-nâme*'de yer alan Tacir Abdülmelik ve onu taklit eden berber hikâyesiyle [38.1] ufak ayrıntıların dışında birebir aynıdır.

#### *Tüccar ve Berber (V)*

Hindistan'ın güney ülkelerinden birinde yaşayan tüccar, çok fakirleyince intihar etmek ister, ancak rüyasında bir Caina rahibi görür. Rahip, tüccara yanına geldiğinde ona sopayla vurmasını, böylelikle bedeninin her yerinin altın olacağını söyler. Sabahleyin tüccarın karısına manikür yapmak için bir berber gelir; bu sırada Caina rahibi gelir. Tüccar, rüyada söylenenlerin aynısını yapar ve rahip altın olur. Berber, bu durumu görünce rahipleri evine çağırarak onları döver, kimini öldürür kimini yaralar. Hakim, tüccarı

<sup>164</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 27-8.; Korhan Kaya, a.g.e., 97-9.

<sup>165</sup> XVII. yüzyıl çevirisinde aslanı tilki kandırarak, koyunu yemeye ikna eder. Bu durum XVI. yüzyıl çevirisinde yer almamaktadır.

çağırmalarına rağmen berberin anlattıklarına inanmaz ve onun idamına karar verir.<sup>166</sup>

*Tûtî-nâme*'de yer alan Tacir Abdülmelik ve onu taklit eden berber hikâyesiyle birebir örtüşen hikâyede şu farklar söz konusudur: Tüccarın fakirleşip intihar etmesi yerine, dünya için çok çalıştığını ve ahiret için çalışma zamanı deyip tüccar, tüm malını fakirlere dağıtır; rüyada Caina rahibi yerine, yeşil kıyafetlerle bahtının suretini görür; berberin tüccarın evine gelip karısına manikür yaptırması yerine tüccar, berbere tıraş olurken bahtının sureti gelir; berberi idam yerine de berberi bimarhaneye gönderirler.

*Pançatantra*'da yer alan Aslanı Diriltten Bilginler (V,3) ile *Tûtî-nâme*'de yer alan Sihirbazın Ejderhayı Diriltmesi hikâyesi [40.1.(1)] aynıdır.

#### *Aslanı Diriltten Bilginler (V,3)*

Dört bilgin arkadaş yolda giderken bir aslan iskeleti bulurlar, birisi kemikleri bir araya toparlar, birisi iskeleti deri yapar, diğeri de et ve kan bulur. Dördüncü brahman bunu yapmamalarını söyleyip dinlemediklerini görünce bir ağaca çıkar ve bekler. Aslan canlanınca üç brahmanı da parçalar.<sup>167</sup>

*Tûtî-nâme*'de yer alan Sihirbazın Ejderhayı Diriltmesi hikâyesinde de aslanın yerini ejderha alır; aslanı dirilmek için uğraşan üç brahman yerine de bir sihirbaz gelir; sonunda aslan tarafından parçalanan üç brahmanın yerini de ejderha tarafından yenen bir sihirbaz alır.

*Pançatantra*'da yer alan Zengin Olmak İsteyen Dokumacı (II,6) ile *Tûtî-nâme*'de yer alan Kumaş Dokuyucu hikâyesi [24.1] başlangıç kısımları bakımından benzemektedir.

#### *Zengin Olmak İsteyen Dokumacı (II,6)*

Bir dokumacı çok çalışmasına rağmen para biriktiremez, başka bir şehre giderek 300 altın biriktirip dönerken iki hayalet bunun paralarını alırlar.

<sup>166</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 31-32.

<sup>167</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 32-33.

Dokumacı tam kendini asacakken hayaletlerden biri kendisini asmasına engel olur...<sup>168</sup>

*Tûtî-nâme*'de yer alan Kumaş Dokuyucu hikâyesiyle [24.1] bu hikâyenin başlangıç kısmı birebir uymakta ama sonuç kısmı farklılaşmaktadır. İki hayaletin yerini *Tûtî-nâme*'de iki güzel suretli alır.

*Pançatantra*'da yer alan Üç Göğüslü Prenses (V,10) ile *Tûtî-nâme*'de yer alan A'ma adam ve üç memeli kadın hikâyesiyle [35.1.(1)] birebir örtüşmektedir.

#### *Üç Göğüslü Prenses (V,10)*

Bir kıralın üç göğüslü bir kızı olması üzerine kral, vezirlerine danışır ve kızı halktan birisiyle yüklü altın verilerek evlendirip kızın başka bir şehre gönderilmesini ister. Kimse kızı almak istemez ancak kambur bir adam tarafından kandırılan kör bir adam buna razı olur. Kızı alarak kambur ve kör bir evde yaşamaya başlarlar. Üç göğüslü kız, kamburu kandırıp kocası olan körü öldürmelerini, bunu da ona zehirli bir yılanı balık diye yedirerek gerçekleştireceklerini söyler. Ancak zehirli yılanın buharı körün gözüne gidince gözleri açılır, ancak belli etmez. Kambur ile karısının kucaklaştıklarını görünce kamburu kaldırıp fırlatır, kadının göğsü içine kaçar ve kamburun da kamburu düzelir.<sup>169</sup>

*Pançatantra*'da üç göğsü olan bir prenses iken, *Tûtî-nâme*'de halktan bir kızdır; *Pançatantra*'da kambur bir adam, kör bir adam olarak ayrı ayrı iken, *Tûtî-nâme*'de kambur ve kör aynı kişidir.

*Pançatantra*'da yer alan Müzik Seven Eşek (V,5) ile *Tûtî-nâme*'de yer alan Eşek ile Yaban Öküzü hikâyesi [34.1] birbirine benzemektedir.

#### *Müzik Seven Eşek (V,5)*

Bir şehirde yaşayan çamaşırcı gündüz yorulan eşiğini gece serbest bırakır, eşek de geceleri bir çakalı arkadaş edinip bir salatalık tarlasına sürekli gitmeye başlarlar. Bir gece eşek, musiki sevdiğini söyleyerek anırmak

<sup>168</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 44.

<sup>169</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 45.

isteyince çakal buna karşı çıkar ancak eşek dinlemez ve anırmaya başlar. Çakal, önceden temkinli olduğu için bir köşeye saklanır. Eşeğin sesini duyan salatalık tarlasının sahibi gelip eşeğe bir güzel sopa atar.<sup>170</sup>

*Tûtî-nâme*'de yer alan Eşek ile Yaban Öküzü hikâyesinde çakalın yerini yaban sığırı alır ve hikâye tamamıyla birbirinin aynısıdır.

*Pançatantra*'daki Konuşan Mağara (III,5) hikâyesiyle *Tûtî-nâme*'de yer alan Kurt ve Çakal hikâyesi [25.2.(1)] birbirine çok benzer.

#### *Konuşan Mağara* (III,5)

Bir aslan günlerce aç kaldığı için bir çakalın inine girerek gelecek hayvanı beklemeye başlar. Çakal, dışarıdan seslenip içeriden ses gelmesini bekler, ancak ses gelmeyince içeriye girmez. Bunu gören aslan, içeriden seslenir, durumu anlayan çakal oradan uzaklaşır.<sup>171</sup>

*Tûtî-nâme*'de yer alan hikâyede iki değişiklik söz konusudur: aslanın yerini kurt, çakalın oradan uzaklaşması yerini de çakal bir çoban bulup gelerek mağaranın ağzını büyük bir taşla kapatıp kurdu helak ederler, alır.

*Pançatantra*'da yer alan Mavi Çakal hikâyesi (I,13) ile Boyacı Havuzuna Düşen Çakalın hikâyesi [27.1] aynı hikâyedir.

#### *Mavi Çakal hikâyesi* (I,13)

Şehrin yakınındaki mağarada yaşayan çakal, arada şehre iner ve köpeklerden kaçarken bir boyacı dükkanına uğrayıp boyacı teknesine düşer. Oradan çıkıp ormana döndüğünde hayvanlar bu renkte hiçbir hayvan görmedikleri için şaşırıp kalırlar. Bu durumdan istifade etmek isteyen Çakal, kendisinin Tanrı Indra tarafından hayvanların başına gönderildiğini söyleyince mavi çakalı kral yaparlar. Bir gün Çakal, uzaktan diğer çakalların sesini duyunca onlarla birlikte ulumaya başlar, bunun gören aslan ve kaplan mavi çakalı paramparça eder.<sup>172</sup>

<sup>170</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 56.

<sup>171</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 59-60.

<sup>172</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 61.; Korhan Kaya, a.g.e., 95-6.



Mavi Çakal hikâyesinin bir benzeri de Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Şerîf*inde yer almaktadır. Yine boyacı küpüne düşen çakal, farklı renklerde parlayınca kendini beğenir; yanına yaklaşan arkadaşı da ona öğüt verir.<sup>173</sup> Son kısmı tasavvufî bir sonuçla biten bu hikâyede, renkli çakala arkadaşı gururlanıp kibirlenmemesi öğütünde bulunur.

*Tûtî-nâme*'de ise *Pançatantra*'dan farklı olarak sadece sonuç bölümü değişmektedir. Çakalın aslan tarafından parçalanmasının yerini kaçarak canını güç bela kurtarması alır.

*Pançatantra*'da yer alan Kaplan Postu Giyen Eşek hikâyesi (IV,7) ile *Tûtî-nâme*'de yer alan Aslan postu altındaki eşek [27.2] arasında aynılık söz konusudur.

Bir çamaşırcı, zayıflayan eşeğinin üzerine ölü olarak bulduğu kaplanın postunu serer ve onu çiftçilerin tarlasına bırakır. Eşek tarladaki ürünlerden yedikçe iyice güçlenir kuvvetlenir. Bir gece aynı şekilde tarlada otlanırken bir dişi eşeğin sesini duyarak anırmaya başlar. Çiftçiler bunun kaplan değil de eşek olduğunu anlayınca onu gebertinceye kadar döverler.<sup>174</sup>

Bu hikâyedeki tek fark *Pançatantra*'da kaplan postu giydirilmişken *Tûtî-nâme*'de aslan postu giydirilmesidir.

*Pançatantra* ile olan bu benzerliklerde dikkat çekici kısım, hikâyelerin bazen aynen bazen de küçük değişikliklerle yer almasıdır. *Pançatantra* Hint hikâye geleneğinde çok önemli bir yere sahiptir. Beş ciltten oluşan bu hikâye külliyyatının kendisinden daha sonra oluşturulmuş olan Chukasaptati'yi etkilemesi doğal bir durumdur.

Yine Hint geleneğinin önemli kitaplarından birisi de *Hortlağın Yirmi Beş Öyküsü* olarak dilimize aktarılan *Vetalapançavimşati*'dir.<sup>175</sup> Kral Trivikramasena, kendisinden ağaçta asılı olan cesedi getirmesini isteyen

<sup>173</sup> Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevi ve Şerhi*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, c.3 (Ankara: MEB, 1989) 81-84.

<sup>174</sup> Kemal Çağdaş, a.g.e., 61.; Korhan Kaya, a.g.e., 83.

<sup>175</sup> Korhan Kaya, *Hortlağın 25 Öyküsü* (Ankara: İmge Kitabevi, 2000)

dilenci Kshantişila'nın bu isteğini yerine getirirken omuzundaki cesedin ona anlattığı yirmi beş hikâyeyi barındırır.<sup>176</sup>

Bu hikâyeler içerisinde yer alan Mandavati ve üç âşığı hikâyesi<sup>177</sup> ile Zâhidin kızı ve üç güveyi hikâyesi [19.1] benzemektedir. Hikâyelerdeki fark, kızın ölümü ile ilgilidir. Mandavati, öldükten sonra mezara götürülür, yakılır; ancak Zâhidin kızı ise mezara gömülür. Üç âşık, kızı diriltmenin yolunu bularak kızı diriltirler.

Yine Hortlağın Yirmi Beş Öyküsünde yer alan İki bilge Kuş<sup>178</sup> ile Padişah Camasdi ve Tûtîsi hikâyesi [23.1] birebir benzemektedir.

Pataliputra şehrinde yaşayan Vikramakeraşin adlı kral, bilge papağanının tavsiyesiyle Çandraprabha ile evlenir. Çandraprabha'nin dişi papağanı vardır. Kralın papağanı, dişi papağana âşık olur ve evlenmek ister. Ancak dişi papağan bunu kabul etmez ve erkeklerin vefasızlığını gösteren Maina'nın öyküsünü anlatır. Bunun üzerine erkek papağan Vasudatta'nın vefasızlığı hikâyesini anlatır. Bu hikâyeler, *Tûtî-nâme*'de 23. gece anlatısı olan Padişah Camasdi ve Tûtîsi hikâyesinde sadece isim değişiklikleri vardır. *Tûtî-nâme*'de dişi papağan, Meymûne ve Muhtâr hikâyesini anlatırken erkek papağan Vefasız Hemenâz hikâyesini anlatır.

Viravara ve Ailesi hikâyesi de Mert Cambaz ve Cevristân Padişahı hikâyesiyle [2.1] birebir uymaktadır. Şobhavati şehrindeki Şudraka adlı kral, Viravara adlı brahmanı hizmetine alır. Karısı, kızı ve oğlu ile gelen Viravara, kralın hizmetinde iken çöl tarafından acı bir çığlık duyulur ve kralın emriyle oraya gider; sesin toprak anaya ait olduğunu ve üç gün içerisinde kralın canının alınacağını öğrenir. Viravara, karısı, oğlu ve kızı kendilerini kralın yoluna feda ederler ve ölürlər. Kral, ölenlerin başında tanrıça heykelinin karşısında dua eder ve ölenler canlanır.<sup>179</sup> Bu hikâye ile Mert Cambaz hikâyesinde benzerlikler olsa da tek fark, Viravara'nın kendi başını

<sup>176</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 21-3.  
<sup>177</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 39-43.  
<sup>178</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 45-54.  
<sup>179</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 55-64.

kesmesidir. Bu durum Mert Cambaz hikâyesinde yer almamakta, ve tekrar canlanma motifi bulunmamaktadır.

Somaprabha ve Üç Âşığı hikâyesi ile Tacir Kızı Zühre ve üç genç hikâyesi [29.1] benzer niteliklidir. Ancak bu iki hikâyenin başlangıcı birbirinden farklıdır. Somaprabha'nın babası farklı bir genç, annesi farklı bir genç, ağabeyi farklı bir genç bulur. Başlangıç kısmı bakımından bize Zâhidin kızı ve üç güveyi [19.1] hikâyesini hatırlatır. Ancak hikâyenin devamında düğün günü kız kaybolur ve yeteneklerle donatılmış olan üç genç kızı geri getirir.<sup>180</sup> Bu kısım ise bize Zühre ve üç genç hikâyesini hatırlatır.

Değişen Başlar ve Kız hikâyesi ile Padişah oğlu ve berehmenin kafasının değişmesi [29.2] hikâyeleri benzer niteliktedir. Dhavala, Madanasundari adlı kıza âşık olur ve aileleri onları evlendirir. Dhavala, Madanasundari ve Dhavala'nın kayınbiraderi yola çıkarlar. Yolda tapınağa giren Dhavala kendini öldürür, bunu gören kayınbiraderi de kendini öldürür. Kız kendini öldürecekken kafaları yerlerine koyar ve Dhavala ve kayınbiraderi canlanır. Giderlerken baş ile vücutların aynı olmadığını görürler.<sup>181</sup> Bu hikâyedeki kafaların değişip canlanma hikâyesi aynısıyla Padişahın oğlu ve Berehmen hikâyesindeki gibidir, ancak kendilerini kurban etmelerindeki amaç birbirinden farklıdır.

Hortlağın onuncu öyküsü olan Sözüne Bağlı Kız hikâyesi ile Tacir kızının Düğün Gecesi hikâyesinde [11.1.(1)] arasında benzerlikler söz konusudur. Madanasena adlı kız, bahçede arkadaşlarıyla oynarken ağabeyinin arkadaşı Dharmadatta adlı genç onu görerek âşık olur. Dharmadatta, kıza aşkını söyleyince, kız onun zor kullanacağını anlayarak ona düğün gecesi geleceğini söyler. Madanasena, düğün gecesi kocası olan Samudradatta'ya durumu anlatır ve karısının Dharmadatta'ya gitmesine izin verir. Yolda kızı gören hırsız, kızıdan hikâyesini dinleyince onu serbest bırakır. Dharmadatta, kızın sözüne sadık kaldığını görünce ona hiçbir şey yapmaz ve

<sup>180</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 67-71.

<sup>181</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 73-78.

kızı geri gönderir.<sup>182</sup> *Tûtî-nâme*'de ise Tacir kızı gülü getiren bahçıvanın oğluna söz verir, ayrıca kız düğün günü yolda giderken kurda da rastlar. İki hikâye arasındaki özel isimler dışındaki farklar bu ikisidir.

Hortlağın on yedinci öyküsü olan Güzel Unmadini hikâyesiyle *Tûtî-nâme*'de Zabil Padişahı ve Mahrûsa hikâyesi [31.1] benzeşmektedir. Yaşodhana adlı kral, tüccarın güzelliğiyle dillere destan olan kızı Unmadini'yi görmeleri için danışmanı olan brahmanları gönderir. Brahmanlar, Kralın bu güzellik karşısında devlet işlerini unutacağını düşünerek Unmadini'yi kötülerler. Bunun üzerine Unmadini'yi Baladhara isimli ordu komutanına verirler. Unmadini, bir şekilde kendini krala gösterir ve kralı kendisine âşık eder. Kral, bu aşk ateşiyle vefat eder.<sup>183</sup> *Tûtî-nâme*'de de aynı şekilde Mahrûsa güzelliğiyle dillere destandır. Ancak Mahrûsa, padişahın mezarı başında kendini öldürür, bu durum Hortlağın hikâyesinde yer almamaktadır.

Hortlağın yirmi ikinci öyküsü olan Dört Kardeş hikâyesinde<sup>184</sup> yer alan aslanı diriltme olayı ile *Tûtî-nâme*'de yer alan ejderhayı diriltme birbiriyle çok yakındır. Ancak dirilttikleri aslanın dört kardeşi de yemesine karşın, ejderha sadece kendisini diriltten büyücüyü yer. Bu hikâyenin bir benzerinin de *Pançatantra*'da yer aldığını daha önce belirtmiştik.

*Tûtî-nâme*'de yer alan Peygamber hikâyelerinden birincisi Hz. İbrahim ile ilgilidir. Hz. İbrahim, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini merak eder ve dört kuşun başını koparması ve dört dağın üzerine koyması emredilir. Bu anlatı Kur'ân-ı Kerim'in Bakara Suresi 260. ayetinde yer almaktadır.<sup>185</sup>

İkinci hikâyede kedinin yaratılışı hikâyesidir. Hz. Nuh'un gemisinin fareler tarafından delinmesi üzerine Hz. Nuh, aslan'ın yelelerini okşar ve aslanın burnundan iki kedi çıkarak fareleri yer. Bu hikâye, Rabguzi'nin Kısas-ı Enbiyâ'sında yer almaktadır.<sup>186</sup>

<sup>182</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 101-106.

<sup>183</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 173-179.

<sup>184</sup> Korhan Kaya, a.g.e., 227-232.

<sup>185</sup> Bakara: 260; ayrıca bkz. Al-Rabghûzî, *The Stories of the Prophets Qisas al-Anbiyâ: An Eastern Turkish Version*, ed. H. E. Boeschoten, M. Vandamme, S. Tezcan, c. 1 (Leiden-New York-Köln: E. J. Brill, 1995), 109.

<sup>186</sup> Al-Rabghûzî, a.g.e., 51.

Bu iki kıssanın yanında Hz. Süleyman'ın Kirpinin sözünü dinlemesi kıssası farklı bir şekliyle *Hümâyûn-nâme*'de yer almaktadır. *Hümâyûn-nâme*'de bu hikâye Hz. Süleyman ve Bûtimâr kıssası olarak geçer. Hz. Süleyman, Cebrail tarafından getirilen âb-ı hayâtı Bûtimâr yani balıkçılın tavsiyesiyle içmez.<sup>187</sup> *Tûtî-nâme*'de Hz. Süleyman'a âb-ı hayâtı içmemesini tavsiye eden bir kirpidir.

Hz. Musa'nın güvercinle olan kıssasının kaynağı ise tespit edilememiştir.

Yukarıda alıntıladığımız kısımlardan da anlaşıldığı üzere *Tûtî-nâme*'nin kaynakları arasında *Pançatantra* hikâyeleri, *Hortlağın Yirmi Beş Öyküsü* olarak bilinen *Vetalapançavimşati* hikâyeleri yer almaktadır. Kaynağı Hintçe olan *Tûtî-nâme*'nin (*Şukasaptati*) diğer Hint hikâyelerinden etkilenmesi ve onlardan izler taşıması doğaldır. *Tûtî-nâme* içerisinde yer alan yukarıda vermiş olduğumuz yirmi iki hikâyenin kaynakları ve ilişkide oldukları metinler belirlenebilmiştir. Bunlardan başka *Şukasaptati*'nin İslama uygun hale getirilirken eklenen hikâyeler olan Hz. Nuh, İbrahim, Süleyman ve Musa (a.s) kıssalarının üçünün de kaynağı belirlenmiş olmaktadır.

### 2.3. *Tûtî-nâme*'de Dil Özellikleri

*Tûtî-nâme*, dil özellikleri incelendiğinde iki farklı özellikte karşımıza çıkmaktadır. İki çevirinin ikisinde de farklı özellikler görülmektedir. Hazırladığımız ilk çevirinin SK. Fatih Bölümü 5365 numaralı yazmaya dayandığını başlangıç kısmında belirtmiştik.<sup>188</sup> Tenkitli metin olarak bu eser hazırlandığı için öncelikle 16. yüzyıl çevirisinin dil özelliklerini ele almak yerinde olacaktır.

Bir edebî eserin dili, dönemini yansıtmaları bakımından önemlidir. *Tûtî-nâme*'nin yazıldığı dönemin 16. yüzyıl olmasının yanında tam bir çeviri olması da dönemin dil özelliklerini tam anlamıyla yansıtabileceği konusunda

<sup>187</sup> Tuncay Bülbül, a.g.t. s. 149.

<sup>188</sup> Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Tûtî-nâme*'ye Genel Bakış.

bizi tereddüte düşürmektedir. Ancak tercüme de olsa bir metinde yer alan kelime ve kelime grupları döneminin dil özelliklerini göstermektedir.

*Tûtî-nâme*'de dil açısından dikkati çeken en önemli özellik, üç dilli olmasıdır. Türkçe, Arapça ve Farsça'nın ortak olduğu bu metinde düzyazıyla olan kısımlar Türkçe, alınan beyitlerin neredeyse hepsi Farsça (Türkçe beyitler de yer almaktadır.) ve düzyazıların arasında Arapça olan ayet, hadis ve atasözleri yer almaktadır. Aşağıdaki alıntı üç dilin metinde nasıl yer aldığını göstermesi bakımından ipucu olabilecek niteliktedir.

Namâz kılup yüz yire sürüp tâ şabâha dek bu minvâl üzere münâcât idüp şabaḥ vaktinde **İnnâ nûbeşşiruke bi-ğulâmin** nidâsı kulağına irüp Ḥaḳ te'âlâ ḥazretine hezâr şükrler idüp ḥelâliyle ḥalvet olup Ḥüdâ emriyle ḥatun ḥâmile oldu. Beyt:

*Be-şıdk ân k'û der-în ḥazret penâhed*

*Nehed ender kenâreş her çi ḥâhed*<sup>189</sup>

Yukarıda yer alan parçadan da anlaşılacağı üzere dil konusunda bir çeşitlilik söz konusudur. Özellikle mensur kısımlar Türkçe; manzum kısımların arasında yer alan bazı parçalar Arapça; şiir kısımları ise Farsça'dır.

### 2.3.1. Mensur Bölümler

*Tûtî-nâme*'de yer alan mensur bölümler, genel itibariyle Türkçedir. Hikâyelerin başlangıç bölümlerinde süslü bir anlatım görülmektedir.

Zâhid-i rûşen-zamîr âfitâb-ı mağrib ḥalvet-ḥânesine vardı. Mâhuñ siyâh dil zergeri maşrıkuñ kürre-i âteşinden yukarı geldi. Mâh-şeker germ yüzli veyâ sebk-i siper âfitâb mâh gibi tûtî yanına geldi.<sup>190</sup>

<sup>189</sup>

B Library Ms. Turk d. 28, vr. 3a; S Ktp.-Hamidiye 1169, vr. 2a.

<sup>190</sup>

B Library Ms. Turk d. 28, vr. 50a-50b; S Ktp.-Hamidiye 1169, vr. 20b.

Altıncı gecenin başlangıcında yer alan bu kısımdan sonra ağaçtan yapılan kız ve âşıkalarının hikâyesi gelmektedir. Zâhid ve kuyumcu bu hikâyede yer alan âşıklardandır. Gecenin başlangıç kısmında yukarıdaki parçada yer alan Zâhid-i rûşen-zamîr ve Zerger gecenin başlangıcında bize gelecek hikâyeye ile ilgili bir ön bilgi vermektedir. Yine

Pâdişâh-ı âfitâb-ı nîm-rûz mağrib serîrine uyhuya 'azm itdi. Sulţân-ı şeb maşrıktan çarh atına süvâr olup semâ kazâsında top oynamak nişâtına 'azm itdi. Mâh-şeker kamer-sîmâ hûrşîd-ı ta'lat tûtiye geldi.<sup>191</sup>

Sekizinci gecenin başlangıcı olan yukarıdaki bölümde de sanatlı anlatım dikkat çekmektedir. Güneş padişahı magrip döşeğine uykuya gitmiş, gece sultanı ise maşrik tarafından çarhın atına binerek gök yüzünde top oynamak için azm eder. Mâhşeker ay yüzü ve güneş çehresiyle tûtiye gelir.

Şîr-i âfitâb mağrib mîşesine girüp mâh siyâh-gûşu maşrik gârından taşra geldi. Mâh-şeker kim yüzi gün alnı ay gibi tûtiye gelüp didi.<sup>192</sup>

Yukarıda yer alan yirmi beşinci gecenin başlangıç kısmında Şîr ve siyâh-gûşun kullanılması bu başlangıç kısmından sonra gelecek olan Karakulak ve Aslan hikâyesini [25.2] bildirir mahiyettedir.

Bunun yanında dikkat çekici bir özellik de bu kısımlarda özellikle güneşin batışını zihinlerde canlandırmasıdır. Burada yer alan kelime grupları da güneşin batışı ile ilgilidir. Özellikle mâh, âfitâb, hurşîd, sitâre'nin yanında şeb, maşrik, mağrib vs. kelimeler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Yine gecelerin bitiminde de aynı durum karşımıza çıkmaktadır.

Şubhda aña muvâfaķat idüp ħandân oldı. (B.17b)

Kaşd itdi ki serv gibi şalınup kıyâmı ile kıyâmet kôpara, şubhuñ leşkeri zâhir olup âfitâbuñ zerrîn 'alemin kâldurdı (B.42a)

<sup>191</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 69b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 26b.

<sup>192</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 135a-135b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 51b.

Şubh 'uşşâkları bir rüsvâ idicidür. Gün yüzün izhâr itdi, ol mühim tevaqqufa düşdi. (B.131b)

Hikâyelerin bitiş kısımlarında başlangıç kısımlarındaki süslü anlatıma karşı bir sadelik söz konusudur. Bu kısımlarda da özellikle günün doğuşu ile ilgili benzetmeler genelde hikâyenin içerisinde yer alan kahramanlara göre yapılmaktadır.

Mensur kısımların başlangıç ve bitiş kısımlarında yer alan bu süslü anlatımın yanında metin içerisinde yer alan kısımlar da dil açısından incelenmeye değerdir. Bu kısımlarda özellikle kısa cümleler yer almakta, mümkün olduğunca akıcılık sağlanmakta, olaylardaki heyecan unsuru canlı tutulmaktadır.

Şöyle oldu ki hîç bir meşâlihden ötürü Şâ'id evden taşra çıkmaz oldu. Cemî' kârın terk idüp Mâh-şeker dîdârıyla kanâ'at ider oldu. Ata ana on beş yigirmi günde bir ancak yüzün görür oldılar. Zîrâ Mâh-şeker dünyâda cennet hûrlarından bir hûrî idi. Dünyâda belki behiştde misli yoğidi ve H'âce Şâ'id'ün dilinde bu beyt vird olmuşidi.<sup>193</sup>

Pâdişāhuñ diline ağlamak geldi, çağırıp anı nüvāht idüp hoş-ḥāl itdi. Bu ḥāl üzere iken şahrâ tarafından bir ḥüb-şûret zāhir oldu. Nerm āvāzıla didi kim: Ben gitdüm kimse yok mı beni bula? Bu sözi tekrār didi. Pâdişāh didi: Ey cānbāz bu şadāyı sen işitdün mi? Cānbāz didi: Evet evet işitdüm.<sup>194</sup>

Hîç bir tedbîr yâ bir ḥîle var mıdur ki pâdişāhuñ 'ömri tâze olup devleti muḳarrer ola? Ol perî didi ki: Tedbîr budur ki bir kimse kendüsin oğlın ve kızın ve ḥatunın pâdişāha fidâ ide ya'nî ḳurbān ide. Anlaruñ 'ömrindenki var idi. Pâdişāha tâze 'ömür gele, çāre budur, didi. Cānbāz hemān dönüp bu ḥālî etbā'ına diyüp Pâdişāhuñ tâze ḥayāt bulmasın anlara

<sup>193</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 4b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 2a.

<sup>194</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 21b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 9a.



beşâret itdi, anlarda cümle râzî oldılar. Pâdişâh da bu hâlleri âşikâre görüp işitdi. Cemî' ahvâle muṭṭali' oldı.<sup>195</sup>

Yukarıda yer alan mensur kısımlardan alıntılarda dikkati çeken en önemli özelliklerden biri süslü bir anlatımdan uzak durulmasıdır. Gecelerin başlangıcında yer alan anlatımın aksine bu kısımlarda anlaşılır bir dil tercih edilmiştir.

### 2.3.2. Manzum Bölümler

16. yüzyıl çevirisi *Tûtinâme*'de manzum bölümler geniş yer tutmaktadır. Bu manzum bölümler, genel itibariyle Farsçadır. Diğer bir ifadeyle Farsça asıl metinde bulunan beyitler çevrilmeden bırakılmıştır. Bu kısımda Farsça mısralar, beyitler, Türkçe mısralar ve beyitler yer almaktadır. Farsça beyitler bazen müstakil bir beyit olabilirken bazen de rubailer yer alabilmektedir. Manzum kısımlardan aşağıdaki gibi bir döküm çıkarılabilir:

Farsça Beyitler: 345

Farsça Mısralar: 60

Türkçe Beyitler :68

Türkçe Mısralar: 11

Beyit ve mısralarda Farsça şiirlerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Burada yer alan Farsça beyitler, Hâfız, Sa'dî gibi meşhur Fars şâirlerine aittir. Bu kısımda beyitler yer aldığı gibi rubâiler de yer almaktadır. Farsça ve Türkçe beyitlerin kullanıldığı yerler, hikâyelerin akışına uygun yerlerdedir. Kendilerinden önce yer alan anlatımla bağlantılı olarak yerleştirilmiştir. Burada şunu belirtmek de yerinde olacaktır. Mütercim, özgün metindeki Farsça beyitleri çevirmeden bırakmayı tercih etmekle çeviriyi okuyanların Farsçayı bildiğini düşünmektedir, denilebilir. Yani metni okuyan okur-yazar

<sup>195</sup>

BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 22b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 9b.

kitlesinin Arapça ve Farsçayı biliyor olacağı düşünülerek Farsça beyitler bırakılmıştır, demek yerinde olacaktır.

Tacir kızının düğün hikâyesinde [11.1.(1)] Tacir kızı bağbanın oğlunun yanına giderken yolda bir hırsıza rastlar.

*Ber âmed nâ-gehân çün ejdehâyi*

*Cihân-râ âfetî cân-râ belâyî<sup>196</sup>*

(Ansızın cihana bir afet, cana da bela olan bir ejderha ortaya çıktı)

Hırsız, cihana bir afet, cana da bela olan bir ejderhaya benzetilerek verilerek anlatım güçlendirilmiştir.

Hikâyelerin arasında şiirlerin kullanılması o dönemde özellikle Fars edebiyatında şiire verilen önemi göstermektedir. Türkçe *Tûtî-nâme*'de Türkçe altmış sekiz beyit ve on bir mısranın yer alması da dikkat çekici bir başka yöndür. Türkçe beyitler de anlatılan hikâye ile bağlantılıdır.

Bilgin ve Maymun hikâyesindeki [13.1] kaknus kuşunun özelliği verildikten sonraki Türkçe beyit, konuyu açıklar niteliktedir.

*Bilmek isterseñ eger ney gibi sînem nâlesin*

*Var sefer kıl Hind iline nağme-i fağfûra bak*

Nağmenin Hintten çıktığına dair olan bu beyit, çalgıların yapılışı ile ilgili ortaya konan maymun hikâyesi, kaknustan sonra verilmekte ve anlatımı güçlendirip bir noktada kanıt gibi gösterilmektedir.

### 2.3.3. Arapça Kısımlar

*Tûtî-nâme*'de Arapça kısımlar da yer almaktadır. Bu kısımlar genel itibariyle ayetler, hadisler, dualar ve kelâm-ı kibârlardır. *Tûtî-nâme*'de Arapça kısımlar aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

Ayetler: 43

<sup>196</sup>

BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 92b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 35a.

Hadisler: 11

Dua: 4

Kelâm-ı kibârlar: 65

Ayetler, Âl-i İmrân, Hicr, Nur, vs. gibi surelerden alınmıştır. Genellikle konuyla bağlantılı ayetler yer almaktadır. Aşağıdaki ayetleri örnek olarak göstermek yerinde olacaktır:

*İnnā nūbeşşiruke bi-ğulāmin:*

Hicr :53; Meryem :7: “Muhakkak ki biz sana bir oğul müjdeliyoruz.”

*Ve'enkihu'l-eyāmā minküm ve's-şāliḥīne min 'ibādiküm ve imāiküm:*

Nûr :32: “İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyelerinizden evlenmeye müsait olanları evlendirin.”

*Venefahtü fîhi min rūḥi:*

Hicr:29; Sâd: 72: “Bu itibarla, ben onu düzenlediğim, insan şekline koyduğum ve içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun önünde secdeye kapanınız.”

Yukarıda yer alan ayetler, hikâyelerle bağlantılı verilmiştir. Hicr suresindeki ayette Saîd'e bir oğul müjdelenmiş; Nûr suresi 32. ayetin yer aldığı kısımda ise Saîd'in oğlu Sâid'i evlendirme zamanı geldiğinde bu ayet yer almaktadır. Hz. İbrahim ve kuşların dirilmesi hikâyesinde ise yine Hicr suresinden bir ayet verilmektedir.

#### **2.4. Türkçe *Tûtî-nâme*'de Hikâyelerin Konu Tasnifi**

Tûtî-nâme, içerisinde yer alan hikâyelerin çeşitliliği açısından önemlidir. Vak'a yani olay bir metinde en önemli öğelerden birisidir. Vak'a esas itibarıyla “taklit” ve “yansıtma” eylemleriyle biçimlenen anlatıma dayalı türlerin (masal,

hikâye, roman gibi türlerin) vazgeçilmez elemanıdır.<sup>197</sup> Konunun hikâyelerde vazgeçilmez bir yerde olması *Tûtî-nâme*'de yer alan hikâyelerin konu tasnifine tabi tutulmasını zorunlu bir hale getirmektedir.

*Tûtî-nâme*'de yer alan hikâyelerde konu açısından çeşitlilik söz konusudur. Öncelikle tasnif yaparken hikâyelerde yer alan kahramanlara göre bir sınıflama yapmak mümkündür. *Tûtî-nâme*'de yer alan konuları hikâye kahramanlarına göre altı gruba ayırmak mümkündür:

#### 2.4.1. Kahramanları İnsanlar Olan Hikâyeler

Bu hikâyelerin baş kahramanları genellikle insanlardır. *Tûtî-nâme*'de yer alan yetmiş beş hikâyeden kırk iki hikâyenin baş kahramanları insanlar olan hikâyelerdir. Bu hikâyelerin bazılarında olağanüstü öğelere yer verilse de genel itibarıyla bu kısımdaki hikâyeler olağan, günlük hayatta olabilecek olaylardan seçilmekte ve mümkün olduğunca olağanüstü hikâyeler az yer almaktadır. Bu hikâyeleri burada sıralamak yerinde olacaktır:

- Nâ-hudâ ve seksen iyi adam hikâyesi
- 2.1. Mert Cambaz ve Cevristân padişahı hikâyesi
- 3.1. Nişabur güzeli hikâyesi
- 3.2. Kuyumcu ve Marangoz hikâyesi
- 4.1. Şehzâde ve Sipahi hatunu hikâyesi
- 4.1.(1). Genç Hatun ve deve hikâyesi
- 4.1.(2). Saliha Merhûme hikâyesi
- 6.1. Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikâyesi (Olağanüstü hikâyeler kısmında da düşünülebilir.
- 6.1.(1). Derviş hikâyesi
- 7.1. Behvâc Şâhı ve dilenci hikâyesi

<sup>197</sup>

Mehmet Tekin, *Roman Sanatı, Romanın Unsurları* (İstanbul: Ötüken, 2008) 62.

- 9.1. Bezirgânzâde ve Vezirzâde hikâyesi
- 10.1. Behvâc Padişahı ve denizi davet eden Berehmen hikâyesi
- 11.1. Çiftçi ve Sultan Kızı hikâyesi
- 11.1.(1). Tacir kızının düğün gecesi hikâyesi
- 12.1. Beşikteki çocuk hikâyesi
- 15.1.(1). İki erken kalkan hikâyesi
- 16.1. Hoca Mansûr'un kılığına giren Hoca Fer'i hikâyesi Bu hikâye de olağanüstü hikâyeler kısmına alınabilir.
- 18.1. Çocuğu olmayan kadın ve hain kardeşi hikâyesi
- 19.1. Zâhidin Kızı ve üç güvey hikâyesi
- 21.1. Gülünce güller dökülen nedim ve padişah hatunu hikâyesi
- 22.1. Kurukafadan olan İbnü'l-gayb ve Kâmcûy hikâyesi
- 23.1.(1). Meymûne ve Muhtâr hikâyesi
- 23.1.(2). Vefasız Hemenâz'ın hikâyesi
- 24.1. Kumaş Dokuyucunun hikâyesi
- 25.1. Me'mûn halife ve Arabi hikâyesi
- 28.1. Mahmûde ve Ayas; Selim ve Sâlim hikâyesi
- 29.2. Padişah oğlu ile Berehmenin kafası değişmesi hikâyesi
- 30.1. Babil padişahının kızı ve Berehmen Galatnümâ hikâyesi
- 31.1. Zabil Padişahı ve Mahrûsa hikâyesi
- 31.1.(1). Padişaha hediye getirilen ağaçtan çanak hikâyesi
- 32.1. Şehr-ârâ ve ahmak kocası hikâyesi
- 33.1. Çin Padişahı ve Rum Melikesinin hikâyesi
- 35.1.(1). A'ma adam ve üç memeli kadın hikâyesi

- 35.1.(2). Salih ve anne baba hakkı hikâyesi
- 37.1. Yaşlı Hint Padişahı ve evlatları hikâyesi
- 38.1. Tacir Abdülmelik ve onu taklit eden berber hikâyesi
- 40.1. Dört arkadaşın hikâyesi
- 41.1. Bağdatlı genç ve cariyesi hikâyesi
- 42.1. Buğday ve Bilgin Çiftçi hikâyesi
- 42.1.(1). Satıcı Alıcı ve Testi hikâyesi
- 43.1. Fakir ve rüyası hikâyesi
- 43.2. Yedi renkli kuş hikâyesi

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere hikâyelerin baş kahramanları insanlar olan hikâyeler, *Tûtf-nâme*'de yer alan hikâyelerin yarısını oluşturmaktadır.

#### 2.4.2. Kahramanları Hayvanlar Olan Hikâyeler

Bu hikâyeler, genel itibariyle hayvanlar arasında geçen hikâyeleri konu alır. *Tûtf-nâme*'de bu hikâyelerin söyleyişi anlatımı ve genel özellikleri itibariyle Hint *Pançatantra* hikâyelerinden çevrilen *Kelile ve Dimne*<sup>198</sup>,de anlatılan hikâyelere benzemektedir. *Kelile ve Dimne* ile olan benzerlik hem içerik hem de üslup açılarından. Bu konu hakkında metinler arası ilişkiler kısmında geniş bir bilgi verileceğinden üzerinde fazla durulmayacaktır.

- 10.1.(1). Aslan ve Koyun hikâyesi
- 14.1. Kedinin farelerin öldüğüne pişmanlığı hikâyesi
- 24.1.(2). Çakal ile zayıf at hikâyesi
- 25.2. Karakulak ve Aslan hikâyesi
- 25.2. (1). Kurt ve Çakal hikâyesi

<sup>198</sup> Kelile ve Dimne hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Toska, "Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi," (Doktora Tezi, İstanbul Üniv. 1989); Adnan Karaismailoğlu, "Kelile ve Dimne" *TDVİA*, c.25 (Ankara: TDV. 2002) 210-2; Tuncay Bülbül, "Hümâyûn-nâme: inceleme-tenkitli Metin" (Doktora Tezi, Gazi Üniv. 2009).

- 27.1. Boyacı havuzuna düşen Çakalın hikâyesi
- 34.1. Eşek ile Yaban Öküzü hikâyesi

Bu bölümde sekiz hikâye yer almaktadır. Hayvan hikâyelerinde amacın hayvan anlatıları üzerinden insanları eğitmek olması, *Tûtî-nâme*'de farklı bir şekilde açığa çıkmaktadır.

### 2.4.3. Kahramanları İnsan ve Hayvan Olan Hikâyeler

*Tûtî-nâme*'de yer alan hikâyelerde olayın merkezinde yer alan kahramanlar insan ve hayvan olabilmektedir:

- 1.1. Hindû-yı Sevdager ve Tûtîsi
- 5.1. Hekim Tûtî ile Kamru padişahı hikâyesi
- 5.1.(1). Maymun Zîrek ile Dizdârzâde hikâyesi
- 8.1. Şah Kubat ve Tûtîsinin hikâyesi
- 13.1. Bilgin ve Maymun hikâyesi
- 15.1. Güzel hatun ve Tilki hikâyesi
- 17.1. Babil Şehzâdesinin hikâyesi
- 20.1. Aç gözlü Berehmen ve aslan hikâyesi
- 23.1. Padişah Camasdi ile Tûtîsinin hikâyesi
- 26.1. İki çocuklu Kadın ve Kaplan hikâyesi
- 35.1. Tacirin oğlu Abîd ve Tûtîler hikâyesi
- 36.1. Padişah ve koyun nasihati hikâyesi

Ana hikâye, Tûtî ve Mâhşeker arasında geçtiği gibi bu bölümde yer alan on iki hikâyenin beşinde tûtî yer almaktadır. Papağanın bu bölümde bu kadar yer alması, özellikle kahramanı insanlar olan hikâyelerde olması, papağanın insanlarla olan yakınlığından kaynaklanmaktadır. Bu hikâyelerin merkezinde papağanın yer alması, onun hikâyeleri anlatan olması, insanlarla yakınlığı

olması daha çoğaltabileceğimiz sebeplerle papağanın bu kısımda olması olağandır.

#### 2.4.4. Peygamber Kıssaları

Peygamber kıssaları<sup>199</sup> İslamiyetten önce veya sonra birçok şekilde hikâyelerde yerlerini almışlardır. Hz. Adem’le başlayan peygamber kıssaları, Hz Muhammed; ilk ve son peygamber arasında gelen peygamberler; edebî, tarihsel ve menkabevî anlatılarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. *Tûî-nâme*’de Hz. Nuh, Hz. Süleyman, Hz. Musa ve Hz. İbrahim’in kıssaları olmak üzere toplam dört kıssa yer almaktadır.

- 1.1.(1). Hz. İbrahim Kıssası
- 8.1.(1). Hz. Süleyman ve Kirpi Kıssası
- 14.1.(2). Kedinin Yaratılışı (Hz. Nuh)
- 17.1.(1). Hz. Musa ve güvercin Kıssası

Bu kıssalardan Hz. İbrahim’e ait olan kıssa Kur’an’da anlatıldığı şekliyle genişletilerek *Tûî-nâme*’de yer almaktadır. Bakara suresi 260. ayette geçen bu kıssa, *Tûî-nâme*’de genişletilmiş kuşların türleri de verilerek anlatılmıştır.<sup>200</sup>

Peygamber kıssalarının eserin aslında olmadığı, Farsçaya çevirisinde eklendiği muhakkaktır.

#### 2.4.5. İslam Büyükleri ve Evliyâ Menkıbeleri

Burada yer alan hikâyelerde, dört büyük imamdan olan İmam-ı Şâfi, Cüneyd-i Bağdâdî, İbrahim Edhem ve Halife Ömer bin Abdülaziz yer almaktadır.

- 12.2. Şeyh Cüneyd hikâyesi
- 14.1.(1). İmam-ı Şafii hikâyesi

<sup>199</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Süreyya Şahin, “Kısas-ı Enbiyâ,” *TDVİA*, C.25 (Ankara: TDV, 2002), 495-6.

<sup>200</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. 1. Gecenin ilk hikâyesinin birinci ara hikâyesi.



- 24.1.(1). İbrahim Edhem kıssası
- 26.1.(1). Halife Ömer bin Abdülaziz hikâyesi

Yukarıda ismi anılan şahsiyetler, hikâyeleri menkıbeler olarak anlatılabilmiş kişilerdir. İmam-ı Şâfi (ö. 820) bilindiği gibi dört büyük imamdan birisidir. İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'de İmam-ı Şâfi ve halife olarak yer alırken, İkinci Türkçe *Tûtî-nâme*'de Ârif ve halife şeklindedir. Bu hikâyede İmam-ı Şâfi, sineklerin yaratılışının insanların âcizliğinin bir kanıtı olduğunu söyleyerek halifeye ders vermek istemiştir.<sup>201</sup>

İbrahim Edhem'in (ö. 778) hayatından bir parçanın anlatıldığı hikâyede ise İbrahim Edhem, bir arının yemekten aldığı bir parçayı gözleri görmeyen bir serçeye götürdüğünü görür. Yine bu menkıbede de kanaatkâr olma dersi verilmektedir.<sup>202</sup>

Halife Ömer bin Abdülaziz menkıbesinde ise Halife Abdülaziz, kendisini zehirleyen kişinin hemen gitmesini yoksa yanındakilerin onu öldüreceğini söyler.<sup>203</sup>

Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 909) hikâyesi ise tamamıyla menkıbevî bir özellik göstermektedir. Cüneyd-i Bağdâdî zikir halinde gereksiz bir na'ra atan dervişe gazap nazarıyla bakınca, derviş kendini hırkaya çeker, belli bir süre sonra açtıklarında derviş bir avuç toprak olmuştur.<sup>204</sup>

#### 2.4.6. Olağanüstü Hikâyeler

Olağanüstü olaylar, hikâyelerin yanında asıl masalların karakteristik özelliğidir. Hikâye ve masal kavramları üzerindeki tanımlama karmaşasına girmeden burada şunu belirtmek yerinde olacaktır. *Tûtî-nâme*'de yer alan bazı hikâyeler anlatımları bakımından masalsı öğeleri barındırmaktadır.

<sup>201</sup> İmam-ı Şâfi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Aybakan, "Şâfiî," *TDVİA*, c.38, (İstanbul: TDV, 2010), 223-233.

<sup>202</sup> İbrahim bin Edhem'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Öngören, "İbrâhim b. Edhem," *TDVİA*, c.21, (İstanbul: TDV, 2000), 293-296.

<sup>203</sup> Halife Ömer bin Abdülaziz, Emevi halifelerinden Mervan bin Hakem'in torunu ve Abdülaziz bin Mervan'ın da oğludur.

<sup>204</sup> Cüneyd-i Bağdâdî hakkında geniş bilgi için bkz. Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî, Hayatı, Eserleri ve Mektupları* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1970).

- 6.1. Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikâyesi
- 7.2. Behvâc Padişahı ve peri kızı hikâyesi
- 10.1. Behvâc Padişahı ve denizi davet eden Berehmen hikâyesi
- 16.1. Hoca Mansûr'un kılığına giren Hoca Fer'i hikâyesi
- 17.1. Babil Şehzâdesinin hikâyesi
- 22.1. Kurukafadan olan İbnü'l-gayb ve Kâmcûy hikâyesi
- 29.1. Tacir kızı Zühre ve üç genç hikâyesi
- 30.1. Babil padişahının kızı ve Berehmen Galatnümâ hikâyesi
- 34.1.(1). Vakitsiz oynayan Oduncu ve testi hikâyesi
- 39.1. Çin Padişahı ve Medînetü'l-Ka'r Padişahının Kızı hikâyesi
- 40.1.(1). Sihirbazın ejderhayı diriltmesi hikâyesi

Yukarıda aldığımız hikâyelerin hepsinde masalsı ögeler yer almaktadır. Ağaçtan bir kızın yapılıp bunun canlanması; Behvâc padişahının kuyuda peri kızını ihtiyarla evlendirmek için kızgın ateşe girmesi; berehmenin denizi davet etmesi üzerine denizin bir ihtiyar suretinde Behvâc padişahının huzuruna gelmesi; Fer'î kılık değiştirerek Mansûr kılığına girmesi; Babil şehzâdesinin emrine yılan ve kurbağanın şekil değiştirip girmesi; kuru kafanın tozunu yutan kızın hamile kalması; Galatnümâ'nın ağzına aldığı yüzükle kadın şekline girmesi; perilerin oduncuya içinden her şeyi çıkaran bir testi vermesi ve bir sihirbazın ejderhayı diriltmesi gibi masalsı ögeler birçok yerde karşımıza çıkmaktadır.

Bu kısımda iki hikâye çok önemlidir. Birincisi Zühre ve üç genç hikâyesi, diğeri ise Çin padişahı ve Medînetü'l-Ka'r padişahının kızı hikâyesinde anlatımlar hikâyelikten çıkıp masal özelliği göstermektedir. Baştan sona olağanüstülüklerin yer aldığı bu hikâyeler, *Tûtî-nâme* içerisinde gerçeklikten uzaklaşarak masal özelliği göstermeleri bakımından çok önemlidir.

Yukarıda *Tûtî-nâme*'de yer alan hikâyelerin kahramanlarına göre konuların sınıflaması yapılmıştır. Farklı bir örnek olması açısından Burcu Atalas tarafından hazırlanan yüksek lisans tezindeki sınıflamayı da burada vermek yerinde olacaktır.

1. Yükselme, Başarı Kazanma-Kazanamama ve Tehlikeli Bir Durumdan Kurtulma-Kurtulamamayı Anlatan Hikâyeler
  - 1.a. Yükselme
    - 1.a.a. Hileye başvurmadan elde edilen yükseliş
    - 1.a.b. Hileye başvurarak elde edilen yükseliş
  - 1.b. Başarı Kazanma
    - 1.b.a. Hileye başvurarak başarı kazanma
    - 1.b.b. Hileye başvurma nedeniyle başarı kazanamama
  - 1.c. Tehlikeli Bir Durumdan Kurtulma
2. Aç gözlülük ve Kader - Kısmetle İlgili Hikâyeler
  - 2.a. Aç gözlülükle ilgili hikâyeler
  - 2.b. Kader - Kısmetle ilgili hikâyeler
3. İhanet Konusunun İşlendiği Hikâyeler
  - 3.a. Komik Hikâyeler
  - 3.b. Trajik Hikâyeler
4. Nasihate Uymanın Gerekliliğini Anlatan Hikâyeler
5. Dini- Didaktik Nitelikteki Hikâyeler
6. Tercihlerin Sorgulandığı Hikâyeler<sup>205</sup>

Türkçe *Tûtî-nâme*'de yer alan hikâyeler yukarıdaki şekliyle de tasnif edilebilmekle birlikte her iki tasnifinde burada verilmesi uygun olacağı kanaatindeyiz.

---

<sup>205</sup> Burcu Atalas, “Tûtî-nâme: metin ve inceleme (88a-177b)” (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniv. 2010), 98-99.

## 2.5. Türkçe *Tûtî-nâme*'lerde Şahıs Kadrosu

*Tûtî-nâme*, şahıs kadrosu açısından geniş bir çizgide karşımıza çıkmakta, ana hikâyeler ve ara hikâyelerle yetmiş beş<sup>206</sup> hikâyenin yer alması şahıs kadrosunu genişletmektedir. Hikâyelerde yer alan şahıs kadrosu<sup>207</sup> hayatın her devresinde karşımıza çıkabilecek kişilerden oluşmakta ve klasik hikâye geleneğinde yer alan motiflerle<sup>208</sup> desteklenmektedir. Şahıs kadrosunu burada değerlendirmek yerinde olacaktır.

### 2.5.1. Tûtî

*Tûtî-nâme*'nin kahramanlarından en önemlisi ve esere adını da veren Tûtîdir. Tûtî, bu eserin başkahramanı olup geniş bilgi ve tecrübesiyle her gece farklı hikâyeler anlatarak, Mâhşeker'i zinadan korumuş; aynı zamanda sahibi olan Sâid'e de vefa borcunu ödemiştir. Tûtî, bilindiği gibi edebiyatımızda ve dünya edebiyatlarında sıklıkla karşımıza çıkan bir kuş türü olmakla birlikte öncelikle Tûtî'nin *Tûtî-nâme*'de yer alan özelliklerini burada vermek yerinde olacaktır.

Tûtî, ilk olarak pazara getirildiğinde Sâid'le konuşmasıyla karşımıza çıkar. Sâid'in sözlerini beğenen Tûtî, başkasıyla konuşmaz, sadece Sâid ile konuşur.

Günlerde bir gün biñ dīnāra bāzāra bir tūtī getürdiler. Şol şartıla kim şīrīn-sūhān ve Qur'ān-h'āndī idi.<sup>209</sup>

Tûtî'nin öncelikli özelliği tatlı sözler söyleyebilme ve Kur'ân okuma özelliğidir. Burada Kur'ân okuma özelliğinin verilmesi Kur'ân'a verilen kıymetin de bir göstergesi sayılabilmektedir.

<sup>206</sup> XVII. yüzyıl çevirisinde ise yetmiş altı hikâye yer almaktadır.

<sup>207</sup> Tip: kendi dışında bir şeyi temsil eden roman kişisidir. Yani roman dünyasının dışında kalan, dış dünyada mevcut bir kavramı ya da bir insan türünü temsil eden bir roman kişisidir. Berna Moran, "Roman Tip Olgusu ve Tipin İşlevi" *Yazko Edebiyat*, S. 24, (Ekim 1982); ayrıca tip kavramı için bkz. Mehmet Tekin, *Roman Sanatı, Romanın Unsurları* (İstanbul: Ötüken, 2008) 98-106.

<sup>208</sup> Motifler için geniş bilgi için bkz. Stith Thomson, *Anti Aarne, Motif-Index of Folk-Literature*, 6 C. (Indiana: Indiana University Press).

<sup>209</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 6b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3a

Tûtî, Sâid'in sözlerini duyduğunda konuşmaya başlar ve kendisini Sâid'e tanıtır:

Ṭûtî bu kelâmı işidüp ḥ'âceye didi kim: Sen benüm qadrümi bilmedüñ ve kıymetüm ańlamaduñ. Benüm havşalam dürr-i ḥikmet ve cevāhir-i mev'izat ile tólupdur. Cem'î fezā'il ü 'ulūmdan behrem ve kemālüm vardur. Gelecek umūri gelmedin bilürem ve eyü yaramaz işleri ańlaram. Tā bu zamāna degin kimseye bu sözleri dimedüm ve hūnerler kim bende vardur gizlemişdüm, çün senden mes'ele-i secde-i tilāvet-engīz ve elfāz-ı ḥikmet-āmīz kelāmlar işitdüm ve fażl-ı ehliyet sende müşāhede itdüm. Göñlüm saña mā'il oldu. Senüñ revzenüñ benüm bāṭınım çekici oldu kim ḥükemā dimişlerdür: **Mine'l-ḳalbi ile'l-ḳalbi revzenetün.** Umarum senden ki beni şatun alasın. Qorkaram ki bir cāhil eline düşem.<sup>210</sup>

Tûtî, kendisini yukarıda alıntıladığımız şekliyle, zihninin hikmet incileri ve mücevherleriyle dolu olduğunu, bütün ilimlerden bilgisi olduğunu, olacak şeyleri daha olmadan bildiğini, iyi ve kötü işleri anladığını söyler. Sâid'in bilgece sözlerinden etkilendiğini ve kendisinin bir cahil eline düşmekten korktuğunu belirtir.

Sâid, Tûtîyi almakta tereddüt etse de Tûtî'nin bin dinardan fazlasıyla kendisine kazandıracağını söylemesi üzerine Tûtîyi alır ve şehirdeki tüm sümbülleri alarak üç katı kâr elde eder. Sâid'in şehirdeki tüm sümbülleri almasını tavsiye eden Tûtî'nin bu öğüdü, Tûtî'nin gelecekte olan bazı şeyleri daha önceden bilmesinin göstergesidir. Tûtî, ilerleyen kısımlarda kendisine danışılan bir yol gösterici konumundadır. Sâid'e genellikle yol gösterir ve onun sayesinde Sâid, zorlukların üstesinden gelir:

Her gāh ki Ḥ'âceye bir müşkil mühim iş düşe idi, ṭûtî'nüñ fikri ile ol müşkil aña āsān olurdu. Yā Ḥ'ācenüñ göñlinde melāleti olsa ṭûtî'nüñ şeker güftāriyla açılup ḥalāş olurdu. Ṭûtî mevā'ız u neşāyih eksük itmezdi.<sup>211</sup>

Tûtî, burada bir yol gösterici, danışman konumundadır. Sâid, ona danıştığında tüm işleri rahatlıkla çözülür.

<sup>210</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 6b-7a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3b.

<sup>211</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 8a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3b

Tûtî, aynı zamanda çok akıllıdır ve Mâhşeker, kendisine izin istemek için geldiğinde Müşârik'in sonunu düşünerek anında karar vermek durumunda kalır.

Bu gâzabla ve tündlikle ol bir tûṭîye vardı kim andan icâzet ala. Tûṭî-i miskîn fikre vardı: 'Aceb hâle uğradum, didi. Eger icâzet virem tuz etmek haqqını nice idem, eger (14) mâni' olam ben dahı Müşârik gibi helâk olam diyüp bir zamân mühlet isteyüp fikre vardı. Andan didi kim evvelden fikrümde idi kim senüñ gibi mâh-rû niçe yalıñuz oṭura. Ammâ saña âşikâre itmege ḳorḳardum.<sup>212</sup>

Müşâik'in sonunu göre Tûtî, icazet verirse tuz ekmek hakkına uygun davranmamış olacağını, engel olursa da Müşârik gibi öldürüleceğini düşünüp, biraz daha düşündükten sonra Mâhşeker'e tatlı gelen sözler söyleyerek ilk hikâyesine başlar.

İkinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisinde ise bu kısım biraz farklıdır. Mâhşeker, sinirle dışı papağanı öldürdükten sonra gidip yatar, ertesi gece erkek papağanın yanına gelir. Tûtî, şunları düşünür:

Tûṭî bu kelâmı işüdügi gibi tefekkür deryâsına ṭalup kendü derûnından didi ki: İlâhî yâ Rab! Ahvâlüm saña ma'lûm, haḳ söylersem Müşârik gibi bu zâlimenüñ dest-i cevrinde helâk olurum ve eger kendü mizâcına muvâfaḳat idüp ḥabâşetine mu'ṭn olursam kendi velî-ni'metüme ḥıyânet itmiş olurum ve ma'şıyyete rızâ virmiş olurum, rûz-ı cezâda mu'azzeḳ olurum diyü 'azîm fikr ü te'emmülden soñra dönüp Mâh-şeker'e eytdi.<sup>213</sup>

Tûtî çok zor bir durumla karşı karşıya kaldığının farkında olmakla birlikte hem ölümden korkmakta hem de sahibine karşı ihanet içerisinde olmaktan çekinmektedir. Kısa bir düşünceden sonra Tûtî çözümü çabucak bulur. Bu durum, Tûtî'nin zeka bakımından kıvrak olmasını da gösterir.

Tûtî, aynı zamanda Mâhşeker'in bazen aklına gelen kendisini oyaladığı fikrini de ustalıkla çevirerek Mâhşeker'i kendisinden özür diletir. Mâhşeker'in kendisini öldürmekle tehdit ettiği bir anda Tûtî'nin cevabı manidardır:

<sup>212</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 12a-12b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 5a-5b.  
<sup>213</sup> İÜ.-TY-7420, vr.7a.

Ey Mâh-şeker! Benüm vücūdumdan saña ne zarar geldi ki helāküme sa'y idersin, senüñ maqşūduñuñ huşūline sa'yümden gözlerüme uyhu harâm oldı, isterem ki sühûletle murāduñ hâşıl olup yâr u ağıyardan kimesne bu sırdan haberdâr olmaya... Benüm taqşîrâtum budur ki mürâyîlık itmeyüp şadâkat üzere saña haq kelâm söylerem ve bildigim mertebe hikâyât ve temşîlât îrād iderem ki her birinden hişşemend olup niçe fevâyid taḥşîl eylesesin ki maḥallinde iktizâ ider yoḥsa kaṭ'â söylemezdüm, didi.<sup>214</sup>

Tûtî, zekice sözlerle Mâhşeker'in kızgınlığını almakta ve ona tatlı sözler söyleyerek onu yumuşatmaktadır. Tûtî, burada tatlı dilli olmasıyla dikkat çekmektedir.

Tûtî, hikâyenin baş kahramanı olmasının yanında yine ara hikâyelerde de karşımıza çıkmakta ve yukarıda belirtilen özellikleriyle dikkat çekmektedir. Tûtî, aşağıdaki hikâyelerde de baş kahramanlardandır:

**1.1.** Hindû-yı Sevdager ve Tûtîsi

**5.1.** Hekim Tûtî ile Kamru padişahı

**8.1.** Şah Kubat ve Tûtîsi

**23.1.** Padişah Camasdi ile Tûtîsi

**35.1.** Tacirin oğlu Abîd ve Tûtîler

Yukarıda ara hikâyelerde yer alan Tûtîlerin hepsinin benzer özelliklerinin yanında farklı özellikleri de vardır. İlk ara hikâyedeki Tûtî ile ana hikâyedeki Tûtî arasında büyük benzerlikler bulunmakla birlikte, Hindû-yı Sevdâger'in karısını, Tûtî kocasına affettirir. Hekim Tûtî ve Kâmrû padişahı hikâyesinde ise Tûtî, hekim özelliğiyle yani iyileştirme özelliğiyle karşımıza çıkar. Hasta olan padişahı, yaptığı macunlar ile iyileştirir. Şâh Kubat ve Tûtîsi hikâyesinde ise Tûtî, padişaha hediye olarak zülemat ülkesinden ölümsüzlük meyvesini getirerek hediye eder, bu hikâyenin sonunda Tûtî'nin sadakatli olduğu anlaşılır. Padişah Camasdi ve Tûtîsi hikâyesinde ise dişi Tûtî ve erkek Tûtî'nin birbirlerine anlatmış oldukları hikâyeler dikkat çekmektedir. Kadın ve

<sup>214</sup>

İÜ.-TY-7420, vr.69a.

erkek ilişkilerini göstermesi açısından anlatılan hikâyeler önemlidir. Tacirin oğlu Abîd ve Tûtîler hikâyesinde de dişi ve erkek Tûtî anlattıkları hikâyeler ile Abîd'e doğru yolu göstererek danışman rolleriyle ön plana çıkmaktadır.

*Tûtî-nâme*'de yukarıda belirttiğimiz özellikleriyle karşımıza çıkan Tûtî'nin<sup>215</sup> özelliklerini art arda sıralamak yerinde olacaktır:

- Tûtî, tatlı dilli olmasının yanında Kur'ân okuyabilmektedir.
- Tûtî, her türlü bilgiden haberdardır.
- Tûtî, iyi ve kötü işleri ayırabilen, olaylar olmadan onları bilmekte, bir nevi geleceği bilebilmektedir.
- Tûtî, yol gösterici ve kendisine danışılan bir canlıdır.
- Tûtî, akıllı, zeki ve kıvrak bir zekaya sahiptir ayrıca hazırcevaptır.

<sup>215</sup> Tûtî, daha önce de belirttiğimiz gibi, hem klasik hikâye geleneğinde hem de halk geleneğinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Burada Tûtî dediğimiz zaman *Mantıku't-tayr*'a değinmeden geçmek doğru olmayacaktır. Attar'ın *Mantıku't-tayr*'ı esas alınarak Gülşehrî tarafından tekrar yazılan *Gülşen-nâme*'de Tûtî hakkında verilen kısımlar dikkat çekicidir. Tûtî, Hüdhüd'ün karşısına geldiğinde şu şekilde konuşur.

|                                   |     |
|-----------------------------------|-----|
| Geldi tûtî ortaya şeker saça      | 756 |
| Sözlerinden dürler ü gevher saça  |     |
| Ağzı tolu şeker ü tonı yeşil      | 757 |
| Saru ayağı vü minkârı kızıl       |     |
| Dir benem kim söylerem şeker gibi | 758 |
| Sebz-pûşam Hızr peygamber gibi    |     |
| Çünkü Hızr oldum bana uçmak gerek | 759 |
| Varuban Âb-ı hayât içmek gerek    |     |
| Ben şeker yirem kim uçam sâz-ıla  | 761 |
| Perdelerde söyleyem âvâz-ıla      |     |
| Hüdhüdün cevabı ise ilginçtir:    |     |
| Tûtî'nün hûd dâsitânı çok-durur   | 781 |
| İlla hiç lafzında ma'nî yok-durur |     |
| Herze sözler ile dilini biler     | 782 |
| Âdemîleri gün uzun yüpüler        |     |

Bu karşılıklı konuşmadan da görüldüğü gibi Tûtî, sözlerinden inci ve mücevherler saçmakta, şeker gibi sözler söylemektedir. Hüdhüdün cevabında ise Tûtî'nin destanının çok olduğu, ancak onlarda mana olmadığından bahsedilerek Tûtî eleştirilir. Tûtî'ye bakış açısını göstermesi açısından bkz. Gülşehrî, *Mantıku't-tayr*, haz. Agâh Sırrı Levend, (Ankara: TTK. 1957); Gülşehrî, *Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr*'ı, haz. Kemal Yavuz, 2 c. (Ankara, 2007).

Papağan ile ilgili hikâyeler, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevî*'sinde de karşımıza çıkar. Üç papağan hikâyesinin yer aldığı *Mesnevî*'deki bir hikâye *Tûtî-nâme*'de yer alan bir hikâyeye benzeşmektedir. Tacir ile Papağanı hikâyesinde papağan, ölü numarası yaparak kafesten kurtulur. Aynı durum, *Tûtî-nâme*'nin beşinci gecesinde yer alan Hekim Tûtî ve Kâmrû Padişahı hikâyesinde Tûtî'nin yavruları ölü gibi davranarak avcının tuzağından kurtulur. *Mesnevî*'deki bu hikâye için bkz. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî Hikâyeleri*, haz. Şefik Can, (İstanbul: Ötüken, 2003) 48-51.



### 2.5.2. Mâhşeker

Mâhşeker, *Tûtî-nâme*'nin en önemli şahıslarından birisi olmakla birlikte çerçeve hikâyenin, Tûtî ile baş kahramanıdır. Mâhşeker, ilk olarak karşımıza Sâid'in evlendirilme durumunda çıkar. Mâhşeker ilk çeviride şu şekilde tasvir edilir:

Oğlı için bir bihişt-i hür-hüsni kim Mâh-şeker nâm idi, bulup alıvirdi. Mâh ile hürşîdi bir yire cem' itdi. Şâ'id ve Mâh-şeker çün şehd ü şekker bir yire karışup şanki cevz ile pervîn bir yire geldi. Şol mertebede birbirine muhabbet itdiler kim bir ân ve bir lahza birbirinden cüdâ olmazlardı.<sup>216</sup>

Mâhşeker, cennetteki hurilerin güzelliğinde olan bir kız olarak tasvir edilmekte; Sâid ve Mâhşeker, güneş ve aya benzetilmekte ikinci çeviride ise:

Kendini muhafaza itsün diyü bütün şehri arayup haseb ü neseb ve cemâl-i dil-firîb bir nâzenîn-i gül-'izâr bir maḥbûbe-i şâhib-cemâl Mâh-şeker nâmında bir kız bulup nikâh idüp Sâ'ide alıvirdi.<sup>217</sup>

Mâhşeker, ikinci *Tûtî-nâme*'de ise iyi bir nesilden gelme, gönül alan bir güzelliğe sahip gül yanaklı bir nâzenîn olarak ifade edilmektedir. Bu tasvir, dönemin bakış açısı bakımından da önemlidir. Yine Mâhşeker'in güzelliğiyle ilgili:

Zîrâ Mâh-şeker dünyâda cennet hûrlarından bir hûrî idi. Dünyâda belki bihiştde mişli yoğidi ve H'âce Şâ'id'ün dilinde bu beyt vird olmuşdi.<sup>218</sup>

Mâhşeker, güzellik bakımından eksiksiz bir kadındır ve Sâid ona gönülden âşıktır. Mâhşeker, ayrıca duygularını hemen belli eden bir kadın olarak karşımıza çıkar:

Mâh-şeker didi kim: Bu fikr kim eylemişsin, be-ğâyet hûbdur. Bu ki 'azîmet 'uluvv-i himmetinden gelür, ammâ benüm ḥâlüm sensüz nice ola kim bir ay senün müfâraḳatüne döymek muḥâldür didi. Zinhâr ben yalıñuz bırakma diyüp Şâ'id'ün boynına şalındı.<sup>219</sup>

Mâh-şeker bile gitmege daḥi çok tazarrû' ve zârî eyledi.

<sup>216</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 4a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 2b.

<sup>217</sup> İÜ.-TY-7420, vr.2b.

<sup>218</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 4b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 2b.

<sup>219</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 9a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 4a.

Mâh-şeker bu sözleri fikr iderek perîşân olup kaşların çîn idüp oturdu.<sup>220</sup>

Mâhşeker, duygularını açıkça göstermektedir ve Hâce Sâid'in gitme durumunda da önce ağlamaklı hale gelir sonra da Sâid ile gitmek ister. Mâhşeker'in Müşârik'i öldürmesinde de duyguları ağır basmaktadır:

Mâh-şeker hōd 'aşk şarābından mest olup pervâne-şîfat âteş-i 'aşka yanmış idi. Bu kelimâtı Müşârik'den işitdi. Mizâcına zehirden acı gelüp Müşârik'i kafesden çıkarup yire urup pâre pâre kıldı.<sup>221</sup>

Mâhşeker, gencin aşkına tutulur ve Müşârik'in sözleri ona zehirden acı gelerek Müşârik'i öldürür. Duygularını gizleyememesi burada da karşımıza çıkar.

Mâhşeker, aynı zamanda akıllı bir kadındır. Tûtî'nin anlattığı bir hikâyeyi akla yatkın bulmaz:

Ṭûtî hâtm-i kelâm itdi. Pes Mâh-şeker eytdi: Ey ṭûtî hikâyeden gâyet hâz itdüm. Şâh-ı Behvâc'uñ insāniyetine ve luṭf u mürüvvetine hezâr taḥsîn ü âferîn ḥaḳḳā ki ehl-i seḥā vü kerem bir pâdişāh-ı 'ālî-himem imiş, mālîa seḥāsına hîç söz yok, ancak kendi nefisini fedâ itmek ḥuṣûsî ol kadar yirinde degüldür. Zîrâ bir kız için bir pâdişāh-ı zî-şân bir âḥîr pâdişāhuñ ayağına varup kendümi bu yolda fedâ iderem didükde ol pâdişāh anuñ murādına müsā'ade itmemek ihtimālî yokdur ve bu ḥuṣûṣuñ böyle idüğün Şâh Behvâc'uñ 'aḳlı daḥî şehâdet idüp bu mülâḥazayla Şâh-ı Belesân'a gitmişdür yohsa muṭlaḳā kendi nefisini fedâ için gitmesi bu hikâyeden fehmlunmaz didi.<sup>222</sup>

Behvâc padişahının hikâyesini dinleyen Mâhşeker, Tûtî'nin anlattığı hikâyeyi mantıklı bulmayarak bunun akla yatkın olmadığını söyler. Tûtî'nin kendisini zaman geçirerek oyaladığını düşünen Mâhşeker, ikinci çeviride on üçüncü gecede Tûtî'yi tehdit eder.

Ey murğ-ı kezzâb her gice bî-ma'nâ hikâye ile beni bî-ḥ'âb idersin ve aşlı yok yire ḥ'âb-ı ḥar-güş virüp eglendürürsin, ben senden dermân umaram sen hōd Allāhu a'lem benüm maḳşûdumuñ ḥāşılı olmamasına

<sup>220</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 10a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 4b.

<sup>221</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 12a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 5a.

<sup>222</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 45a.

sa'y idersin. Vallâhi billâhi seni daği Müşârik'ün gitdügi yola gönderürem  
ve seni pâre pâre idüp dünyâya gelmemişe döndürürem diyüp kelâm-ı  
tehdîdle ...<sup>223</sup>

Tûtî'yi bu şekilde tehdit eden Mâhşeker, on üçüncü gecede<sup>224</sup> kendine  
gelir, ancak yine Tûtî'nin tatlı sözlerine kanarak papağanı öldürmekten  
vazgeçerek sevgilisiyle kavuşmaya gidemez. Yine Mâhşeker, Tûtî'nin  
durumundan şüphelenip onun yemin etmesini ister.

Hâtıruma ba'zı şübhe geldüğinden bir hoşça i'timâd hâşıl olmamışdur,  
imdi bu bâbda şadâkat üzere idüğüne yemîn ideydün yakînum artup  
derûnumda saña her vechle i'timâd-ı küllî hâşıl olurdu.<sup>225</sup>

Yine on dokuzuncu gece<sup>226</sup> Mâhşeker, Tûtî'ye serzenişte bulunur:

Senün derdün yok huzûruñ var, benüm çekdigüm miñnetlerden haberün  
olmadığından ben saña derd-i derûnum söylerem, bir dermân ideydi dir  
idüm. Sen ise münfaşıl kışşalara başlayup 'aceb efsâneler söylersin, her  
gice kırı söz ile beni aldadursın.<sup>227</sup>

Mâhşeker, akıllı bir kadın olduğunu bu sözler ortaya koysa da Tûtî'nin  
tatlı sözleriyle nefreti geçmekte ve hikâyeleri dinlemektedir. Belli bir süre  
geçtikten sonra Mâhşeker, Hâce Sâid'e mahcup olmaktan korkar hale gelir:

Mâhşeker eytdi: Ma'sûkum huşûsunda fikrüm yokdur ancak muṭlaḳâ  
telâşum Hâce Sa'îd'dür ki nâ-gehân geldükde bu ahvâl ma'lûmı olıcaḳ  
olursa yanında şermende ve maḥcûb oluram, beni ḳabûl itmeyüp mâ-  
beynümüzde müfâraḳat olıcaḳ olursa ḥod 'âlemlere rûsvây olmaḳ  
muḳarrerdür.<sup>228</sup>

Mâhşeker, bu kısmı ikinci Türkçe *Tûtî-nâme*'nin yirmi üçüncü gecesinde  
söylemekte ve kocası Sâid'den utanacağını düşünmeye başlar. Tûtî'nin Şehr-  
ârâ ve ahmak kocasının hikâyesini anlatması üzerine Mâhşeker:

<sup>223</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 68b.

<sup>224</sup> Bu hikâye, ilk çeviride on beşinci gecede yer almaktaysa da bu şekilde Mâhşeker'in hiddeti  
yer almamaktadır.

<sup>225</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 71b.

<sup>226</sup> İlk çeviride 25. geceye karşılık gelmektedir.

<sup>227</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 86b.

<sup>228</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 118b.

Bu şimdi naql itdüğüñ hikāye bizüm hālümüze münāsib degüldür, zîrâ ol bâzîrgân bir ahmaq adam imiş, Şehr-ārâ'nuñ hîlesine aldanmış; ammâ benüm zevcüm H̱āce Sâ'id 'aql ve firâsetde yegâne bir merd-i ferzânedür. Anı aldatmak çatı müşküldür ve benüm sülük itdüğüm kâr-ı 'aşk şaklanıcaq şey degüldür.<sup>229</sup>

Mâhşeker, bir süre sonra gitmekten vaz geçmeye başlar. Mâhşeker, son gece ise süslenmiş bir şekilde kapıdan çıkacakken Hâce Sâid, seferden döner, eşini süslenmiş bir şekilde görünce sebebini sorar. Mâhşeker'in cevabı akıllıcadır:

H̱āce Sâ'id gelmiş, hemân gözi gözine rāst gelüp ve H̱āce Sâ'id geldigin bildükde serāsime olup ne diyecegin bilmedi ve didi ki: Siziñ gelicegüñizi tûtî-i kāmilden haber almışdum, anuñçün kendümi tezyîñ idüp kapuda beklerdüm dimege başladı.<sup>230</sup>

Yukarıda alıntıladığımız kısımlardan Mâhşeker<sup>231</sup> hakkında şu sonuçlara varılabilmektedir:

- Mâhşeker, soy sop itibariyle seçilmiş, güzelliğiyle de cennet hurilerinden güzel bir kadındır.
- Mâhşeker, duygularını açıkça belli eden bir kadındır.
- Mâhşeker, akıllı bir kadındır. Tûtî'nin kendisini oyaladığını fark edecek kadar zeki ve akli başında bir kadındır. Tûtî'nin anlattığı hikâyelerden belli bir süre sonra yaptığıının yanlış olduğunu anlayarak vazgeçme durumuna gelir. Sâid'in dönüşünde verdiği cevap da hazırcevap olduğunu göstermektedir.
- Mâhşeker, her ne kadar kocasını aldatmak üzere olan bir kadın olduğu halde Tûtî'nin tedbiriyle zina işlememiştir.<sup>232</sup>

<sup>229</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 120a.

<sup>230</sup> İÜ.-TY-7420, vr. 147b.

<sup>231</sup> Kocasını aldatan kadın motifi, Doğu edebiyatında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Binbir gecenin çerçeve hikâyesi hatırlandığında Şâhzaman, karısı tarafından aldatılınca kardeşi Şehriyâr'ın yanına gelir, kardeşinin karısının da Şehriyâr'ı aldattığını görünce iki kardeş yola koyulur. Karşılarına büyük bir dev çıkar, devin yanındaki kızın da dev'i aldattığını görünce kadınların hilelerinin çok olduğunu düşünerek kendi memleketlerine dönerler. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Binbir Gece Masalları*, çev. Âlim Şerif Onaran, 17. bas. (İstanbul: YKY. 2011) Ayrıca Doğu Edebiyatında karşılaşılan kadınların aldatma durumu ile ilgili bkz. Ulrich Marzolph, a.g.m., 240.

### 2.5.3. Sâid

Sâid, Mâhşeker'in kocası konumunda karşımıza çıkmakta, *Tûtî-nâme*'nin özellikle ilk kısmında geniş bir şekilde ve son bölümde yer almaktadır. Sâid, aldatılmak üzere olan bir koca konumundadır ve özellikleri aşağıdaki şekillerde karşımıza çıkar.

Sâid'in doğduğunda ay yüzlü bir bebektir ve müneccimlere talihini okuttuklarında derecesini yüce görerek ona uğurlu, talihli anlamında olan Sâid ismini koyarlar:

Çün müddet-i haml tamâm oldu. Bir püser-i mâh-rû vücûda geldi. Müneccimlere tâlî-i mevlûdın istihrâc itdürüp gördi, derecâtın terakķide bülend ve merâtibin ercümend buldılar. Bu tarzķle ki ***el-esmâi tenezzelü mine's-semâ'i'*** dür. İsmi Şâ'id koddı, çün dört yaşına irdi, mu'allime virüp 'ilm ü edeb öğretürdü, 'ilm ü edeb iki cihân sermâyesidür ve kemâlden güzel 'âlemde nesne yokdur.<sup>233</sup>

Sâid, on dört yaşına ulaştığında her ilimden bilgisi olmuş, güzellikte öyle bir dereceye ulaşmıştır ki ay ve güneş ondan nur istemektedir:

Tamâm on dört yaşına varınca her 'ilmden behremend oldu ve hem hüsnde bir mertebede oldu ki ay ve gün andan nûr umarlar idi. Cemî' anuñ cemâlin görmege cân virürler idi.<sup>234</sup>

Sâid ne zaman ki dışarıya çıksa şehrin güzel yüzlüleri, Sâid'in yolunda canlarını vermeye hazırdırlar:

Her gâh ki hânesinden gün gibi tûlû' ideydi. Şehrûñ hûb-rû cüvânları ol şem'-i cân-fezânuñ üzerine pervâne-mişâl cân nişâr iderlerdi.<sup>235</sup>

Bu durumu gören Sâid'in babası, Sâid'in yaşı yirmiye ulaşınca ona güzeller güzeli bir kız alır ve iki sevgili bir an birbirlerinden ayrı olmazlar:

Çünkü 'ömri yigirmiye irdi. Be-ḥükm-i naşş ***Ve'enkiḥu'l-eyâmā minkūm ve's-şāliḥīne min 'ibādikūm ve imāikūm*** Oğlı içün bir bihişt-i hür-hüsni

<sup>232</sup> Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinde sonunda Meymûn, Huceste'nin durumunu işitince kendini ibadete verir ve kadınların adını bir daha anmazken, Kâdirî'nin metninde ise Meymûn, tûtîden olanları duyunca Huceste'yi öldürür.

<sup>233</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 3b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 2a.

<sup>234</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 3b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 2a.

<sup>235</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 4a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 2b.

kim Mâh-şeker nâm idi, bulup alıvirdi. Mâh ile hûrşîdi bir yire cem' itdi. Şâ'id ve Mâh-şeker çün şehd ü şekker bir yire karışup şanki cevz ile pervîn bir yire geldi. Şol mertebede birbirine muhabbet itdiler kim bir ân ve bir lahza birbirinden cüdâ olmazlardı.<sup>236</sup>

Sâid, Mâhşeker'e öyle âşık olur ki bir an olsun ondan ayrılamaz. Babası oğluna bir hikâye anlatarak nasihat verir; Sâid, babasının bu öğüdüne uyar:

Şa'id daği atasınuñ elin öpüp naşîhatin kabûl idüp atasından sermâye içün biñ dînâr aldı. Dükkâna geçüp h'âce-yâne kâra kesbe meşğûl olup ta'n idenlerüñ dilin bağladı<sup>237</sup>

Sâid, babasının öğüdünü tutarak, ona saygısını gösterir ve elini öper. Sâid'in akıllı bir adam olduğu, Tûtîyi görmek için pazara gittiğinde söylediği sözden anlaşılır:

Günlerde bir gün biñ dînâra bâzâra bir tûtî getürdiler. Şol şartıla kim şîrîn-sühân ve Kur'ân-h'ândî idi. Şâ'id görmek eclicün tûtî yanına vardı. Gülererek didi kim: Zihî müsrif ki bu miqdâr meblağı bu murğa şaya. Betakdîr ki bunuñ Kur'ân okumasından işidenlere secde-i tilâvet vâcib olmaz. Her ne kim söyler gönülden söylemez belki zebânıla söyler.<sup>238</sup>

Sâid, pazara Kur'ân okuyan bir Tûtî getirdiklerini söylediklerinde onu görmek için gider ve Tûtî'nin Kur'ân okumasından bir sonuç olmayacağını ve söylediklerinin gönülden olmadığını söylemesi zeki bir insanın sözleridir.

Sâid, aynı zamanda meslek itibariyle bezirgân yani tacirdir. Tûtî'nin sözüyle çevresindeki tüm sümbülleri alır ve üç katı fiyatına satar. Tûtî'nin sözleri üzerine deniz seferine çıkmaya karar verir:

Altun gümüş ki anuñ evşâfını eyledüm. İsterem ki bu yirlerüñ metâ'ın alup deryâ seferin idem. Ğayrı memâlik metâ'ın getürem. Ümîzüm var ki çok fâ'ide idem.<sup>239</sup>

<sup>236</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 4a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 2b.

<sup>237</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 6b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3a.

<sup>238</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 6b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3a.

<sup>239</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 9a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 4a.

Mâhşeker'e bu sözleri söyleyen Sâid, gittiği yerlerden bir şeyler getirip onları kendi ülkesinde satmak istemekte ve çok kâr elde edeceğini düşünmektedir. Sâid, akıllı bir tüccardır.

Sâid, *Tûtî-nâme*'de yukarıda bahsettiğimiz özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikleri burada sıralamak yerinde olacaktır:

- Sâid, on dört yaşına geldiğinde yüzü ay gibi parlayan, şehrin güzellerini kendisine hayran eden bir gençtir.
- Sâid, babası gibi ticaretle uğraşmaktadır.
- Sâid, babasına annesine değer veren bir gençtir, onlara saygıda kusur etmez.
- Sâid, Mâhşeker'e âşıktır, gündüz alışverişle uğraşırken geceleri ise Mâhşeker ile zamanını geçirmektedir.
- Sâid, akıllı, zeki bir kişidir.

#### 2.5.4. Müşârik

Müşârik<sup>240</sup>, *Tûtî-nâme*'de erkek Tûtî'nin yalnız kalmaması için alınmış olan dişi Tûtîdir. Müşârik, erkek Tûtî kadar donanımlı değildir.

Bir gün bâzârda bir dişi tûtî gördi kim aña Müşârik dirler idi. Ol bir tûtîye muvâneset için birkaç dirheme alup her birine bir kafes itdürüp hatunı kim, Mâh-şeker'dür, anuñ yanına getürüp, tîmârında ve ta'âmında tamâm ısmarlayup, tûtînüñ kemâlin anuñ söziyle bu miqdâr fâ'ide itdügin bir bir hikâyet itdi.<sup>241</sup>

Burada dikkat edildiğinde erkek Tûtî bin dinar gibi yüksek bir meblağa alınırken Müşârik, birkaç dirheme alınmaktadır.

Müşârik de egerçi ol miqdâr hüner yoğ idi. Gâh gâh nüktelerden tûtîye muvâfaqat iderdi.<sup>242</sup>

<sup>240</sup> Müşârik'in ismi, *Tûtî-nâme*'lerde farklı şekillerde geçmektedir. İmâd bin Muhammed'de Şârik; Nahşebî'de yine Şârik, Kâdirî'nin metninde Müşârik şeklindedir. Türkçe *Tûtî-nâme*'lerin ikisinde de Müşârik şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

<sup>241</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 8a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3b

<sup>242</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 8a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3b

Tûtî'nin Sâid'e nükteler anlattığı kısımda verilen bu kısa bilgi, Müşârik'in özelliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Müşârik'in bilgi noktasında eksik olması onun sonu olur. Mâhşeker, izin için ona geldiğinde Müşârik şunları söyler:

El-ḥamdü li'llâh erüñ Şâ'id 'an-ḳarîb gelmek üzeredür, gel düşmenlerüñ ḥandân dostlaruñ giryân itme. Şâ'id kim Allah te'âlâ emriyle erüñdür. Halk arasında ḥacîl idüp yüzün yire düşürme daḥı Hâlık'dan korkmaz mısın ve halkdan utanmaz mısın? Bu aşıl fi'l-i şenî ve 'amel-i ḳabîḥa mübâşeret idersin, didi. Bî-çâre Müşârik bu aşıl acı sözler ile naşîḥat itdi. Mâh-şeker ḥod 'ışk şarâbından mest olup pervâne-şîfat âteş-i 'ışka yanmış idi. Bu kelimâtı Müşârik'den işitdi. Mizâcına zehirden acı gelüp Müşârik'i ḳafesden çıkarup yire urup pâre pâre kıldı.<sup>243</sup>

Yukarıda ilk *Tûtî-nâme* çevirisinden aldığımız kısım, ikinci Türkçe *Tûtî-nâme* çevirisinde şu şekildedir:

Müşârik-i nâ-dân Mâh-şeker'den bu kelâmı işitdigi gibi ḡayret ṭamarları harekete gelüp şaf-derûn olmaḡla bî-tevaḳḳuf aḡzın açup eytdi: Ey Mâh-şeker! Kendi zevcüñ muḥabbet-i şâdıkıñ H̱âce Sâ'id'üñ dostlığından ne taḳşîrlik gördüñ daḥı vefâdârlığından ne ihmâl mülâḥaza eyledüñ ne tîz bir ḡayra ḡöñül virdüñ, el-ḥamdü li'llâh te'âlâ H̱âce Sâ'id şaḡdır, 'an-ḳarîb gelmek üzeredir. Ey Mâh-şeker! Gel düşmenleri ḥandân dostlarını giryân eyleme...<sup>244</sup>

Burada başlangıçta yer alan Müşârik-i nâ-dân terkibi Müşârik'in bilgisiz olarak görüldüğünün göstergesidir. Her ne kadar ana hikâyede yer alan dişi Tûtî olan Müşârik akılsız gibi görölse de *Tûtî-nâme* içerisinde yer alan iki hikâyedeki dişi Tûtîler akılsız değil; aksine bilgilidirler.

Yirmi üçüncü gece hikâyesinde yer alan Padişah Camasdî ve Tûtîsi hikâyesinde yer alan Şârik isimli dişi Tûtî, erkeklerin vefasızlığını göstermesi açısından Meymûne ve Muhtâr hikâyesini anlatır ve zekasıyla dikkat çekmektedir. Yine otuz beşinci gece hikâyesi olan Tacirin oğlu Abîd ve Tûtîler

<sup>243</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 12a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 5a  
<sup>244</sup> İÜ.-TY-7420, vr.6b.



hikâyesinde yer alan dişi Tûtî Şârik, Salih ve ana baba hakkı hikâyesini anlatır. Burada yer alan Şârik de bilgili ve hikâye anlatacak kudrettedir.

Yukarıda özelliklerini verdiğimiz dişi Tûtî'nin *Tûtî-nâme*'de yer alış şekline göre özelliklerini vermek yerinde olacaktır:

- Müşârik, birkaç dirheme satın alınmış bir tûtîdir.
- Müşârik, bilgisiz ve cahildir.
- Müşârik, duygularını sakınmadan söyler.
- Müşârik, doğruları söyleyen bir tûtî olarak karşımıza çıksa da doğruları söylemesi onun ölümüne sebep olur.
- Müşârik, bilgisiz ve cahilken; ara hikâyelerde yer alan Şârik adlı dişi tûtîler bilgili, zeki ve hikâyeler anlatacak kapasitededirler.

### 2.5.5. Hâce Saîd (Çocuğu olmayan baba)

Hâce Saîd hikâyelerin başlangıcında çocuğu olmayan bir babadır, çocuğu olması için gönül sahiplerine altın ve gümüş verir, mezarlara varıp dua eder.

Ammâ Hâk te'âlâ bir oğul naşîb itmemiş idi. Ol sebebdan dâyimâ perîşân-rûzgâr ve şikeste-ğâîr idi. Dâyim şâhib-dilleri ve dervîşleri gözedüp sîm ü zer virüp hayr du'âların alup dahı mezâr-ı şerîflere varup du'â-yı hayr idüp Hâk dergâhında oğul dilerdi.<sup>245</sup>

Bu durum gerek halk hikâye geleneğinde<sup>246</sup> gerek klasik hikâye geleneğinde<sup>247</sup> gerekse genel dünya hikâyelerinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Hâce Saîd, çocuğu olmayan bir babadır ve çocuk olmama motifi ile birlikte yer almaktadır.<sup>248</sup>

<sup>245</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 2b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 1b.

<sup>246</sup> Dede Korkut'ta da Dirse Han'ın oğlu olmaz, onu kara otağa oturturlar ve Dirse Han büyük bir toy düzenleyerek insanlardan dua alır. bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikâyeleri* (İstanbul: Kbalcı, 2006), 33-35.

<sup>247</sup> Çocuğu olmayan padişah motifi, Bahtiyar-nâme'de de yer almaktadır. Aynı zamanda padişahın çocuğu olduktan sonra aynı *Tûtî-nâme*'deki gibi çocuğun talihini münecimlere okuturlar. bkz. Hasan Kavrak, *Bahtiyâr-nâme* (Malatya: Öz Serhat, 1998), 104-105.

<sup>248</sup> Bu motif birçok hikâyede karşımıza çıkmaktadır. *Sindbâd-nâme*'de de çerçeve hikâye *Tûtî-nâme*'nin başlangıcı gibidir. Hindistan'da Gürdis şehrindeki adaletli hükümdarın çocuğu olmayınca

### 2.5.6. Pîr-i Nûrânî (Zor zamanlarda yol gösterici)

Hâce Saîd'in oğlu olmaması üzerine duası kabul olanlardan birisinin huzuruna gider ve ondan dua ister. O pîr, gösteriş olmadan sadaka vermesini, günahlarına tevbe edip, gusûl almasını söyler.<sup>249</sup>

Hâce Saîd, bir yir 'azîzi ki 'İsî-dem ve hem-ka-dem-i Hızr idi, hâk-pâyına varup hayır du'âsı mübârek olup derdine dermân yitişe kim Hâk aña bir muḳbil oḡul rûzî kıla. Ol pîr-i nûrânî buyurdi ki: Var riyâsuz bir miḳdâr taṣadduḳ eyle. Cemî' günâhlarıña tevbe idüp ḡusl ü vuḑû' idüp taṣarru' vü zârî ile Hâk celle ve 'alâ ḥazretinden ferzend dile. Ümîzdür ki o raḥîm Tañrı cemî' ḥâcetleri revâ idicidür, senüñ de ḥâcetüñi revâ idüp saña bir ferzend erzânî ide, diyü buyurdi.<sup>250</sup>

Başlangıç kısmında yer alan bu kısım Pîr'in olumlu özellikleri ile karşımıza çıkmakta ve onun tavsiyeleriyle Hâce Saîd çocuk sahibi olur. Pîr-i nûrânî olarak karşımıza çıkan bu tipin ilâhî bir özelliği vardır.

*Tûtî-nâme*'de dikkat çekici bir pîr-i nûrânî tipi de Behvâc Şâhı ve Berehmen hikâyesinde [10.1] karşımıza çıkar. Behvâc Şâhı berehmenden denizi düḡüne davet etmesini ister ve deniz bir pîr-i nûrânî şeklinde berehmenin evinin yanına gelir.<sup>251</sup> Denizin bir pîr-i nûrânî şekline girip Behvâc Şâhının huzuruna gelmesi ilginç bir motiftir. Her ne kadar XVII. yüzyıl çevirisinde bu motif değiştirilse de<sup>252</sup> denizin bir pîr-i nûrânî şekline girip, padişaha hediyeler getirmesi dikkat çekicidir:

Deryâ-yı pâk-gevher berehmenüñ göñli rencîde olmasın revâ görmeyüp kınayup bir pîr-i nûrânî şekline girüp diye idüñ leṭâfet şuyına başdan ayaḡa batmışdı, kıymetlü incü gibi sözleri şadef-i elfâzında zuhûra getürmege berehmenüñ külbe-i aḡzânı cânibine revâne oldı.<sup>253</sup>

Allah'tan bir çocuk ister ve zâhidlere ve dindarlara hediyeler yollar. Ayrıntılı bigi için bkz. Muhammed B. Ali Az-Zahîrî As-Samarqandî, *Sindbâd-nâme*, neşr. Ahmed Ateş (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1948), 27.

<sup>249</sup> XVII. yüzyıl çevirisinde bir pîr, Saîd'i ziyarete gelir ve gusûl tavsiye eder.

<sup>250</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 2b-3a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 1b.

<sup>251</sup> Aynı hikâye XVII. yüzyıl çevirisinde Vezir, deniz kenarısında uykuya dalar ve rüyasında denizi bir pîr suretinde görür.

<sup>252</sup> bkz. bir önceki dipnot.

<sup>253</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 83b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 32a.

Yine tavsiyede bulunan bir pîr de Bağdatlı genç ve cariyesi hikâyesinde [41.1] karşımıza çıkar. Bağdatlı genç, sevdiğinden ayrı kalınca bir pîr gelerek ona tavsiyede bulunur.

Bağdādī eydür bir pîr gelüp beni bir kûşeye iledüp didi: Ey oğul egerçi dost ve māl elden gitdi. Sen başuñ ayakdan kaldurmağuş luṭfı yokdur. İslām arasında evvel sen degüşesin, cāme-i fakîr geyüp 'ışk cāmın nûş iden mümkindür ki senüñ şeb-i miḥnetüñ rûza irişe.<sup>254</sup>

Bağdatlı genç hikâyesinde Bağdatlı gencin ağzından anlatılan hikâyede Pîr'in söylediği gibi hareket edince içinde bir rahatlık olur.

Pîri rüyada görme motifi de *Tûtî-nâme*'de sıklıkla karşımıza çıkar. Her ne kadar Şehr-ârâ ve ahmak kocası hikâyesinde [32.1] Şehr-ârâ kocasını kandırmak için rüyasında bir pîr-i nûrânî gördüğünü söylese de,

Görürem ki bir nûrânî pîr baña dir ki: Hîç bildüñ mi ki senüñ yanuşa n'içün geldüm. Belki erüñüñ 'ömri 'âhire irüp ḥayâtından bir niçe gün kalmışdur. Ben bu ḥaberüñ istimâ'ından düşde bî-hûş olmuşam. Az kaldı ki tamām 'ömrüm anuñ bir günlük ḥayâtına fidâ idem. Bir müddetden şöñra 'aqlum geldi. Ol pîr-i nûrânî hemân baña nazar iderdi. Aña girye vü zâr ile didüm ki: Hîç tedbîr var mı ki niçe zamân 'ömri ziyâde ola? Ol pîr-i pāk didi ki: Tedbîr budur ki bir nâ-maḥremle bir taḥt üzre oturasın, anı pāk nazar ile görüp 'işmet perdesinden taşra çıkmayasın, ammâ aña kendüñi zāhir idüp cilve idesin. Tâ senüñ bu perhîz-kārlik ve taḥvāñ berekâtında eriñüñ 'ömri taze bağışlanup ziyâde ola. H'âbdan uyandum.<sup>255</sup>

Burada her ne kadar, Şehr-ârâ kocasını kandırmak için bir rüya gördüğünü, yukarıdaki gibi ona tavsiyelerde bulunduğunu söylese de yine pîr-i nûrânî tavsiyede bulunmaktadır.

Pîr olarak Maymun Zîrek ve Dizdârzâde hikâyesinde [5.1.(1)] karşımıza çıkar. Zîrek'e yaşlı bir maymun Dizdârzâde ile dostluk yapmamasında tavsiyede bulunur.

<sup>254</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 210b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 79b.

<sup>255</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 167a-167b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 63b.

Biz ol tã'ifeden degülüz ki Âdemüñ şöhetiyile evlâ olavuz. Ğâyet anlaruñ bize yaşıdıqları bizi maşharaya almakdur. Hergiz bizüm dostlığımız anlaruñ göñlinde muhkem olmaz. Her vaqt dizdâr oğlu senüñ ile müdârâ ile zindegânî ider. Oğlancuqlaruñ saña taş men' ider ammâ orta gözde olan muhabbet ve meveddet 'adem-i cinsiyetden ötürüdür, zâtî degül belki 'arızîdür. Mümkündür ki tiz 'adâvete döne anuñ elinde giriftâr olasın. Rûzgâruñ ıssı ve şovuğı acısı tatlısı olur. Âfet gelmezden önürdi şaķınmak gerekdür.<sup>256</sup>

Yine burada da Yaşlı bir maymun, Zîrek'e tavsiyelerde bulunur, ancak Zîrek bunu dinlemez ve hikâyenin sonunda helâk olur.

Birçok klasik ve tercüme hikâyelerde karşılaştığımız olduğumuz Pîr-i Nûrânî<sup>257</sup> *Tûtî-nâme*'de de aşağıda sıraladığımız özellikleri ile karşımıza çıkar.

- Pîr-i Nûrânî yol göstericidir, tavsiyelerde bulunur. Sözüne uygun hareket edilirse sonunda mükafat vardır.
- Pîr-i Nûrânî, tecrübe timsalidir. Tecrübeli olduğu için insanlara doğru yolu gösterir.
- Pîr-i Nûrânî'nin ilâhî bir özelliği vardır. Bir bilinmezlik verilerek ilâhî bir nitelik kazanır.
- Pîr-i Nûrânî'nin sıklıkla rüyada görülmesi de önemlidir.

### 2.5.7. Acûze (Yoldan çıkaran yaşlı kadın)

Acûze, neredeyse tüm hikâyelerde insanları yoldan çıkarmak için karşımıza çıkan bir tiptir. Olumsuz özellikleriyle ön planda olan Acûze'nin insanları yoldan çıkarma, nefsin arzularına uydurma gibi özellikleri vardır. *Tûtî-nâme*'de geçen acûze tipini aşağıdaki örneklerle değerlendirelim.

Sâid sefere gidince bir Beyzâde, Mâhşeker'i görüp âşık olur ve bir acûze bulup onu Mâhşeker'e gönderir.

<sup>256</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 43b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 18a.

<sup>257</sup> Pîr-i Nûrânî, masal ve hikâyelerde çeşitli şekillerde karşımıza çıkmakla birlikte genellikle de Hızır ile eşleştirilmektedir; kahraman, yardımcı ve yol gösterici bir yol üstlenmektedir.

Bunuñ gibi işler elinden gelür idi. Şîrîn-zebânlıkda nazîri yoğ idi. Elinden niçe işler gelürdi. Dâ'imâ tesbîh elinden gitmez idi.<sup>258</sup>

Acûze, burada elinde tesbih, tatlı dilli birisi olarak görünür ve tatlı sözleriyle Mâhşeker'i kandırır.

Mâh-şeker ol sehğârenüñ sihrinden ve ol Zâl-i mekkârenüñ mekrinden egerçi imtinâ' itdi. Âhîr râm olup göñül mâ'il oldı.<sup>259</sup>

Acûze burada sihirli bir sihirbaz ve oyun yapan Zâl olarak vasıflandırılıyor. *Zâl efsanevi bir kahraman olup Rüstem'in babasının adıdır. Zâl, saçı kaşı kirpikleri beyaz olarak doğar ve babası Sam onun bu şekilde doğuşunu uğursuz sayarak Elburz dağına atar.*<sup>260</sup> Zâl'in uğursuz sayılması Acûze'yle benzerlik kurularak verilmektedir.

Aynı kullanım Hoca Mansûr'un kılığına giren Hoca Fer'î hikâyesinde karşılaşılmaktadır.

Ol şehirde bir efsûn-ger hîle-sâz mekkâre müsahhâre çarı var idi. Anı Manşûr evine gönderdi ki ol şâlihâ[y]ı yoldan çıkarup ol şûrde ile muvâşalat ide. 'Acûze çün haberi tamâm edâ itdi.<sup>261</sup>

Sipahi eşi ve Şehzâde hikâyesinde de [4.1] hilekar bir kadın vardır.

Bir çarı hatun buldı ki niçe evler yıkup niçe mestûre hatunları yoldan çıkarmışdı. İblîs-i pür-telbîsüñ cihânda bundan sevgülüsi yoğidi. Ol mekkâreye zer ü sîm virüp sipâhî evine gönderdi.<sup>262</sup>

*Tûtî-nâme*'de yer alan bu kısımlarda Acûzenin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Acûze, sihir yapan bir sihirbaz ve oyunlar yapan Zâl olarak sıfatlandırılmakta ve Zâl gibi uğursuz sayılmaktadır.
- Acûze, özellikle kadınları tatlı diliyle doğru yoldan çıkaran yaşlı bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

<sup>258</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 11a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 4b.

<sup>259</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 11b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 4b.

<sup>260</sup> İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken, 2000) 422.

<sup>261</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 105b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 40b.

<sup>262</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 39b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 16a.

- Acûze, şeytanın sevgilisi olarak gösterilmektedir.

### 2.5.8. Padişah

Padişah, *Tûtî-nâme*'nin yazıldığı dönemde de daha sonraları da en önemli konumda bulunan kişi durumundadır. Her ne kadar padişah bu konumda olsa da bazı hikâyelerde merkezî konumda bulunmasının yanında bazılarında ise merkezî konumda değildir. Bu durum hikâyeye göre çeşitlilik göstermektedir. *Tûtî-nâme*'de padişahın yanı sıra şah, sultan, fağfur, re'y tabirleri hikâyenin geçtiği coğrafyaya göre kullanılmaktadır. Örneğin diğer Türkçe edebî ve tarihî metinlerde görülen Çin İmparatoru anlamında fağfurun<sup>263</sup> kullanılmasına bu metinde de rastlanmaktadır. Hikâyenin geçtiği yere göre padişah, fağfur [33.1] olmaktadır:

Râvîler şöyle rivâyet iderler ki Fağfûr-ı Çîn ki ulu pâdişâh idi. Bir vezîri var idi ziyâde 'âkîl ve dânâ idi.<sup>264</sup>

Padişah<sup>265</sup>, otoritenin başıdır ve tüm kararlar onundur. “*Saray aydınlığın ve feyzin kaynağı muhteşem bir merkeze, hükümdara onun cazibesine ve iradesine bağlıdır. Her şey onun etrafında döner. Ona doğru koşar. Ona yakınlığı nisbetinde feyizli ve mesuttur.*”<sup>266</sup> Sarayın ve padişahın bu özelliği hikâyelerde açık bir şekilde hissedilmektedir. *Tûtî-nâme*'de yer alan padişah portlerini burada belirlemek yerinde olacaktır.

Padişah kimliğinde karşımıza çıkan en önemli karakter, Şâh-ı Behvâc<sup>267</sup>'dir. Hint padişahlarından biri olan Şâh-ı Behvâc *Tûtî-nâme*'de birçok hikâyede âdil bir padişah olarak karşımıza çıkar.

Öncelikle Behvâc Şâhı ve Dilenci hikâyesinde [7.1] sevenleri birbirine kavuşturması ile ön plana çıkar.

<sup>263</sup> “Fağfur, Çin İmparatoru manasına gelir. Fergana’dan İran’a geçmiş bir tabirdir. Araplar, kelimenin garbi İran’da kullanılan bağbur şeklini muhafaza etmişlerdir.” Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.1 (İstanbul: MEB. 1993) 582.

<sup>264</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 170b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 64b.

<sup>265</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık “Padişah” *TDVİA*, c.34, (İstanbul: TDV, 2007) 140-3.

<sup>266</sup> Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 6. bas. (İstanbul: YKY. 2006) 23.

<sup>267</sup> Behû, sözlüklerde bir Hint padişahının adı olarak geçmekteyse de metinde Behvac olarak geçmektedir. Bilgi için bkz. Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya*, c.1 (İstanbul: MEB. 1996) 387.

Re'y-i Behvâc himmetde 'âlî ve 'adilde Nûşîn-revân-ı şânî ve 'atâda Hâtem-i Tayy idi Cemî' zamânda işi fuqarâ mühimmâtın görüp zu'efâ ve ğurebâ ahvâlin gözedüp 'adlile cihânı ma'mûr itmiş idi. Ra'yyet-perverligi ve dâd-küsterligi âfâkda meşhûr oldu. Her kanda bir faķîr yâ bir 'âşık-ı mübtelâ ki maħbûbuñ vaşlına irmek degûl yüzün görmege çâre bulmayup bî-çâre kalsa, ol kerîm şâhuñ kapusına varup hâlin 'arz itse, her ne vech ile mümkün ise murâdına irişdürirdi. Hîç kimse kapusından nâ-murâd ve maħrûm gitmemişdi ve eger fi'l-meşel bezl-i cân ve ṯsâr-ı nefes hâcet olsa dirîĝ itmezdi. Mâl ü genc yanında zerre degûldi.<sup>268</sup>

Şâh-ı Behvâc meliki çok leşkeri bî-hadd pâdişâh-ı 'âdil idi. Zîver-i semâhât ve pîrâye-i şefkatle ârâste vü pîrâste olmuş idi.<sup>269</sup>

Behvâc Şâhı, himmette yüce, adalette 2. Nuşinrevan<sup>270</sup> ve cömertlikte Hatem-i Tayy'dır.<sup>271</sup>(ö.578) Fakirleri gözetip, adaletiyle dünyayı mamur etmiştir.

Bu kısım Behvâc Şâhının özelliklerini ayrıntılı biçimde yansıtmaları bakımından önemlidir. Yine aynı hikâyede Behvâc Şâhı, Beylesan padişahının kızını isteyen dilenciye bir fil yükü altını hiç tereddüt etmeden vermektedir.

Ol bî-çâre Şâh-ı Behvâc dergâhına varup hâlin takrîr idüp ağladı. Şâh-ı Behvâc bî-tevaĝkuf bir pîl yüki altını bir aķ pîle yükledüp dervîşe teslim itdi.<sup>272</sup>

Beylesan Şâhı, fil yükü altını dervîşe verenin başını istemesi üzerine, Behvâc Şâhı, âşıkların kavuşması için hiç tereddüt etmeden başını feda etmek için yola çıkar.

Şâh-ı Behvâc tîĝ elde ve kefen gerdende cân teslimine Beylesân şâh öñine geldiler.<sup>273</sup>

<sup>268</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 58b-59a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 23b.

<sup>269</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 80b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 30b.

<sup>270</sup> "İran'ın Sâsâniyân hükümdarlarından Nûşirevân'ın lâkabıdır. Hz. Muhammed bunun zamanında dünyaya teşrif buyurmuşlardır. Nûşirevân-ı Âdil de denilir, çünkü adaletiyle meşhurdur." Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, (İstanbul: H. Yay. 2009), 28.

<sup>271</sup> "Cahiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairidir. Tay kabilesinin reisidir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, "Hâtım-i Tâi," *TDVİA*, c.16, (İstanbul: TDV, 1997), 472-3.

<sup>272</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 60b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 24a.

Behvâc Şâhı yine peri kızı hikâyesinde [7.2] karşımıza çıkmaktadır. Pirin yerine çekinmeyip ateşe girer, kendisini Behvâc Şâhı'na sunan peri kızına da şu cevabı verir:

Sen sarâyumda olan kızum gibisin. Hemân yine öñ bu pîr-i cüvân-bahtdur ve ben bu zaħmete ve meşakkate anuñçün taħammül idüp katlandum ki anuñ rāhatına ve şıhhatine sebep olam, didi.<sup>274</sup>

Yine pirin sevdiğine kavuşması için Behvâc Şâhı, kendisini ateşe atar.

Behvâc Şâhı ve denizi davet eden Berehmen hikâyesinde de [10.1] Behvâc Şâhı bir düğün tertip eder ve berehmenden denizi davet etmesini söyler. Deniz, bir pîr suretinde Behvâc Şâhının huzuruna gelir, eli boş geldiği için hediye getirmek için geri gitmek istediğini söyler.

Be-taḥşîş ki eli boş gelmişem. Tuḥfe maḥalline getürmedüm. Eger şâh-ı cihân-ārâ ruḥşat vire, tuḥfe vü hedâyâ ki deryâda vardur, getürem. Her ne ki şâhuñ ḥâtırına hoş gele. Anı buyursun getüreyim, bu sebeble akrân u emşâl içre faḥr idem.<sup>275</sup>

Denizin bir pîr suretinde Behvâc Şâhının davetine gelmesi dikkat çekicidir ve Behvâc Şâhının büyüklüğünü göstermesi açısından da önemlidir.

Çiftçi ve Behvâc padişahının kızı hikâyesinde [11.1] Behvâc padişahı dört adamdan hangisinin mücevheri çaldığını bulabilmek için onlara çeşitli eziyetler yapar, ama sonuca ulaşamaz. Onları katletmek ister ama bu sefer de içlerinden birinin masum olma ihtimalini düşünüp vazgeçer.

Şâh-ı Behvâc derḥâl ol dört refîkuñ iḥzârına emr idüp anlara tamâm korku viridi, her birine dürlü 'azâb itmekle, zerre deñlü ikrâr itmeyüp inkârdan geldiler. Şâh fikre vardı çün ḥaḳîḳat-i ḥâl ma'lûm degül. Eger bunlara siyâset idem. İhtimâl ki biri toğru olup ḥaberi olmaya.<sup>276</sup>

*Tûtî-nâme*'de Behvâc Şâhı bu özellikleri ile dikkati çekmektedir. Yine *Tûtî-nâme*'de yer alan diğer padişah hikâyelerini de burada değerlendirmek yerinde olacaktır.

<sup>273</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 61a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 24a.

<sup>274</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 68b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 25b.

<sup>275</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 84b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 32a.

<sup>276</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 89a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 33b.



Mert Cambaz ve Cevristân padişahı hikâyesinde [2.1] dikkat çekici bir özellik ise Mert Cambaz'ın Hocend emiri olması, padişahın zevke düşkün olması sebebiyle üç yıldır ulufesini alamaması ve önemli olan da başından geçenleri anlatırken söyledikleridir.

Andan şöñra didi kim ben bende hıdmetkâr-ı Emîr-i Hocend'üm. Bu kemînenüñ adı Cānbāz'dur. Efendüm maşlahatı içün cān viriciyüm. Benüm muḳarrer dirliğüm her yıl on biñ altundur, ammā çün efendüm memleketden bî-pervādur ve 'işret süricidür. Perî-çehre nāzenînler hûb-şûret çalıcılardan ğayrı kimsenüñ yüzine bakmaz. Lā-cerem hîç merdler kārında bir nesne buyurmaz ki dil ü cān ol emrine şarf idem. Bir vezîri daḫi var, ol daḫi şāhından biter 'işret dostdur, 'ālemden bî-pervādur bi-hükümün **en-nāsü 'alā dīni mülūkihim**. Hûb-rûlar şöḫbetinden ḫālî degüldür. Kullaruñ aḫvāline hîç bir zerre naẓar itmezler. Pādişāh ki zûlm ü ta'addî üzere olup bārî iş tûtıcılar eyü olsalar iki taraftan böyle ḫarābdur.<sup>277</sup>

Bu kısımda padişahların zevk ve eğlenceye düşkün olmasının hem padişahlar hem de halk için iyi olmadığı vurgulanmakta, yanlarında bulunanların iyi olması temennisinde bulunulmaktaysa da onların da durumlarının iyi olmaması durumunda her şeyin daha kötü olacağı belirtilmektedir.

Şah Kubat ve Tûtîsi hikâyesinde [8.1] dikkat çekici bir özellik olarak ise padişahların yanında olmanın nasıl bir durum olduğu belirtilmektedir:

Egerçi hükemā pādişāhlar şöḫbetin odla şuya teşbîh itmişler. Andan kaçmak vācibdür, āb u āteşden şu'le-i hışm ve mevc-i ğazabı fark itmemişler. Mevc-i zindegāniye ḫalel getürür. Āteş ḫod ḫayāta zarar virür. El cān-ı 'azîzden yumaḳ gerek. Nefs-i nefîsden vidā' etmek gerek. Ammā şāhlara ḫarîb olmada fevā'id bî-ġāyet ve menāfî bî-nihāyetdür. Ol yakınlıktan dostlara muẓaffer ü manşûr ve düşmenler maḫzûl ü maḫhûr olur.<sup>278</sup>

<sup>277</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 19a-19b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 8a.

<sup>278</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 70b-71a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 27a.

*Tûtî-nâme*'de dikkat çeken bir diğer özellik ise, padişahların eşleri tarafından aldatılmalarıdır.<sup>279</sup> İki hikâyede karşımıza çıkan bu durum genel teamüllere aykırı gibi görünmektedir. İlki gülünce güller dökülen nedim [21.1] ve kuru kafadan İbnü'l-gayb ve Kâm-cûy hikâyelerinde [22.1] karşımıza çıkar.

İttifâk pâdişâh hatunı bir pîl-bâna 'âşık idi; çün giceden bir miqdâr geçdi.

Filci pîlin kaşruñ dîvârı altına iledüp zen-i pâdişâh kaşr bâmından pîl arkasına inüp ol maḥalde aralarında ihtilâf vâkı' oldu.<sup>280</sup>

Şāhuñ kırk hatunı var, her hatun birer merd genç oğlanı 'avrat şüretine koyup ḥalvetinde şaklayup pâdişâh ḥâzır olmaduğı vaqt 'âlem iderler, Kâm-cûy ki anlaruñ başıdur.<sup>281</sup>

Padişaha getirilen ağaçtan çanak hikâyesi [31.1.(1)] padişahın gördüğü rüyada önem verdiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Padişah, rüyasında gördüğü malı, kuvveti ve aklına gitmelerini söyler; ancak son olarak gelen himmetine gitmemesi için yalvarır ve onu terk etmemesini söyler.

Dördüncü gice bir firişte-şüret melek-sîret ḥ'âbda görüp didi ki: Ben senüñ himmetüñem. Şâh didi: Ne mühimme geldüñ? Didi: Geldüm ki senüñle vidâ' idem. Pâdişâh tiz kalkup dâmenine el urup didi ki: Ben senüñ kuvvetüñle niçe kimseyle vidâ' eyledüm. Saña arka dutmuşam. Sen benden yüz çevüresin, ben daḥi kime varam. Himmet güldi daḥi didi: Çün sen eli benüm dâmenüme ḳodun, ben de hergiz elüm yaḳañdan gidermeyem, bâḳî 'ömri bir yerde geçürem, didi.<sup>282</sup>

Padişahlar için himmetin bu kadar önemli olması himmetin padişahların vazgeçilmez bir özelliği olmasından kaynaklanmaktadır. *Himmet; meyil, arzu istek, azim manasına gelmekle birlikte kendini ve başkasını kemale erdirmek için kalbin bütün ruhanî güçleriyle Cenab-ı Hakk'a yönelmesidir.*<sup>283</sup> *Tûtî-nâme*'de padişahın hangi özellikleri ile çıktığını maddeler halinde belirtmek yerinde olacaktır.

<sup>279</sup> Her ne kadar ilk çeviride padişahlar eşleri tarafından aldatılsa da ikinci yani XVII. yüzyıl çevirisinde roller değişmiş, vezirler eşleri tarafından aldatılmışlardır. bkz. Üniversite nüshası 88b-90a.

<sup>280</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 123a-123b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 46b.

<sup>281</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 127a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 48a.

<sup>282</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 163b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 62a.

<sup>283</sup> Mehmet Demirci, "Himmet" *TDVİA*, c.18, (İstanbul: TDV, 1998) 56-7.

- Padişah olarak Behvâc padişahı örnek verilmektedir.
- Padişah, sevgilileri birbirine kavuşturmak için canlarını vermekte bile çekinmez.
- Padişahlar, adaletli, cömert, fakirleri gözetir.
- Padişahlar, zevke ve eğlenceye düşkün olmamalı ve çevresindekileri iyi seçmelidirler.
- Padişahlar, bazı zamanlar eşleri tarafından aldatılmaktadır.
- Padişahların en önemli özelliği himmet sahibi olmalarıdır.

### 2.5.9. Bâzirgân-Tüccar-Sevdâger

Tüccar, sıklıkla karşımıza çıkan bir meslek sahibidir. Hikâyelerin yazılış dönemi, dönemin şartları dikkate alındığında bu mesleğin sıklıkla karşımıza çıkması olağandır. Başlangıç kısmında çocuğu olmayan Saîd tüccardır ve malının haddi ve hesabı yoktur.

Ol şehr-i mu'azzamda bir bâzirgân var idi. Sa'îd nâm idi. Mâlinuñ haddi ve haşırı yoğ idi. Ammâ Hâk te'âlâ bir oğul naşîb itmemiş idi.<sup>284</sup>

Tûtî, tüccarların Babil şehrinden sümbül almak için geleceklerini önceden haber vererek Saîd'in yüklü miktarda para kazanmasına sebep olmuştur.

Bâbil şehrinden bâzirgânlar gelseler gerek. Sünbül almağıçün bu şehrde ne miqdâr sünbül var ise al, anlara şatasın.<sup>285</sup>

Tüccarların Babil şehrinden gelmeleri Babil'in önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Bağdat'ın seksen sekiz kilometre güneyinde yer alan Babil, Eski Mezopotamya'nın en büyük ve en ünlü şehridir.<sup>286</sup>

Saliha Merhûme hikâyesinde [4.1.(2)] Bâzirgân bir gemi sahibidir ve Merhûme'ye göz koyar.

<sup>284</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 1b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 1b.

<sup>285</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 7b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3b.

<sup>286</sup> Ayrıntılı bilgi için bak. Sargon Erdem "Bâbil" *TDVİA*, C.4, (İstanbul: TDV, 1991)392-5.

Ol nā-cüvân-merd didi ki: Bu cāriyemdür. Şataram, diyüp bir bâzîrgân ki gemi şāhibi idi, on biñ dirheme şatun aldı ve gemiye girüp revâne oldu. Kaşd itdi ki merhūmenüñ vişāline ire.<sup>287</sup>

Bâzîrgânzâde ve Vezîrzâde hikâyesinde [9.1] Bâzîrgân oğlunun durumu şu ifadelerle anlatılır:

Bâzîrgân-zâde ki mālî çokdı, kendü şehrinden ticārete bir ğayrı şehre gitdi. Kūmāş dañi esbāb ki getürmişdi. Artuğ bahāya şatup vāfir māl ile getürdi. Kendü şehrinde geçer ve vilāyetinde mergūb olan esbābdan aldı.<sup>288</sup>

Bâzîrgân burada malının çok olması, farklı bir şehirden mallar getirip kendi memleketinde satmakta, aynı zamanda zengindir.

Meymûne ve Muhtâr hikâyesinde [23.1.(1)] Muhtâr'ın babası bâzîrgândır ve zengindir.

Bir şehrde bir bâzîrgân mālî ve ni'meti firāvân idi. Muhtâr nām oğlu var idi.<sup>289</sup>

Aslan postu altındaki eşeğin hikâyesinde [27.2] Bâzîrgân karşımıza çıkar ancak malı mülkü elinden alınıp giden biri olarak karşılaşmaktayız.

Meger bir bâzîrgân var idi. Rūzgār-ı ğaddār mālın elinden alup anı bir ħabbeye muhtâc idüp eyüligi yaramazlığa ve sa'âdeti nuḥūsete mübeddel oldu.<sup>290</sup>

Zabil padişahı ve Mahrûsa hikâyesinde [31.1] bâzîrgân zengindir.

Zâbil şehrinde bir bâzîrgân var idi. Māl u menâli nihāyetde idi, bir duñteri var idi.<sup>291</sup>

Şehr-ârâ ve ahmak kocası hikâyesinde [32.1] yer alan ahmak koca bâzîrgândır.

<sup>287</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 36b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 15a.

<sup>288</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 77a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 28a.

<sup>289</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 129a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 49b.

<sup>290</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 146a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 55b.

<sup>291</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 161a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 61a.

Nişābūr şehrinde bir bâzîrgân var idi. Māl bisyār şervet bî-şümār u bî-nihāye idi. Lākin ziyāde nā-dān ve aḥmak idi. Zîrā mālile dāniş ğālib budur ki bir yire cem' olmaz.<sup>292</sup>

Burada bâzîrgân ilk defa ahmak olarak karşımıza çıkmakta mal ve bilginin bir arada olamayacağı belirtilmektedir.

*Tûtî-nâme*'de Bâzîrgân'ın özelliklerini burada vermek yerinde olacaktır:

- Bâzîrgân genellikle malı mülkü yerinde olan zengin bir kişi olarak karşımıza çıkar.
- Genel itibariyle Bâzîrgân seyahata çıkar ve ticaretle uğraşır. Farklı şehirlere gider.
- Bâzîrgân genel itibariyle zekidir, ancak bir hikâyede ahmak birisi olarak karşımıza çıkar.

Bâzîrgânın *Tûtî-nâme*'de bu kadar çok yer almasının en önemli sebeplerinden biri dönemin şartları düşünüldüğünde ticaretin öneminden kaynaklanmaktadır. Gerek Hindistan'da gerek İran'da çok önemlidir. *Chukasaptati* Farsçaya aktarılırken ne gibi değişiklikler göstermiştir bilemiyoruz, ancak Bâzîrgân'ın bu kadar yer alması dönem şartları ve yazıldığı yer göze alındığında doğal karşılanmalıdır.

#### 2.5.10. Diğer Kişiler

*Tûtî-nâme*'de yer alan şahıs kadrosunu daha da genişletmek mümkündür. Ana başlık altına alamayacağımız kişileri kısaca burada değerlendirmek yerinde olacaktır.

**Zerger:** *Tûtî-nâme*'de özellikle olumsuz özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Kuyumcu ve marangoz hikâyesinde [3.2] kuyumcu yılların dostluğunu unutarak dostu marangozu kandırır:

Bir zamāndan şoñra uğruluk zergerlik şan'atına lâzımdur. Zerger on iki yıllık dostlık ve muḥabbeti unutup altun muḥabbetin ḳadīmī dostdan ilerü görüp...<sup>293</sup>

<sup>292</sup>

BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 166a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 63a.

Kuyumculuk sanatına hırsızlık lazımdır denerek *Tûî-nâme*'de kuyumculuk mesleğine bakışı görülmektedir. Yine Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikâyesinde [6.1] Seyyah, Zergere şunları söyler:

Zergere didi ki: Kallâblık hûd senûñ şan'atıñdur.<sup>294</sup>

Zergere, kallâblığın<sup>295</sup> sanat olarak gösterilmesi, bakış açısını göstermesi açısından önemlidir.

**Marangoz** (dülger, neccâr): Mahareti ve akıllığı ile *Tûî-nâme*'de dikkate çekmektedir. Marangoz, özellikle Kuyumcu ve marangoz hikâyesinde [3.2] zekasıyla kuyumcuyu alt etmektedir:

Aña intikâm itmegiçün zergerüñ şüretin bir ağaçdan yonup kuyumcı geydügi libâslardan aña geydürüp şöyle eyledi ki degme kimse fark itmezdi, ol şureti bir tenhâ yirde koyup iki ayu yavrusın bulup ol şüretüñ yanına bağladı kodı. Her gâh ki yimek virse omuzları üzerinden virüp dâ'imâ şüretüñ elinden yirlerdi.<sup>296</sup>

Marangoz, kuyumcuya tıpatıp benzeyen bir ağaçtan adam yontar. Bu gerçek insandan farksızdır ve marangozun maharetini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca yukarıdaki hikâyede zekasıyla da dikkat çekmektedir. Yine Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikâyesinde [6.1] dülger ağaçtan bir kız yontar:

Dülger gice evvelinden bunları gözlemege boynına aldı, çün giceden birez geçdi. Uyhu aña galebe itdi. H'âb def'îçün neccârılık âlâtın ve esbâbın hâzır itdi. Bir ağaç ki ziyâde nâzûk ve hûb idi, ilerü getürüp bir kız şüretin yondi. Nihâyet mertebe ve gâyet melâhat ve leâfet üzere itdi ki başdan ayağa hîç eksügi yoğidi.<sup>297</sup>

Marangoz, *Tûî-nâme*'de maharetli olması ve zekasıyla dikkat çekmektedir.

<sup>293</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 28b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 11b.

<sup>294</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 53b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 21b.

<sup>295</sup> Kallâb, bilindiği gibi kalpazanlık yani sahte para yapan kişi anlamındadır. Aynı zamanda çok hileci anlamında da düşünülebilmektedir.

<sup>296</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 29a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 12b

<sup>297</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 51a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 21a.

**Zâhid:** *Tûtî-nâme*'de karşımıza çıkan bir başka tip de Zâhid'dir. Zâhid, duasının kabul olması bakımından hikâyelerde yerini alır. Yine Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikâyesinde [6.1] Zâhidin duası ile ağaçtan kız canlanır:

Çün zâhid uyandı. Zerger ile neccârûñ şan'atını görüp bu da el du'âya götürüp tazarru' ve niyâz ile münâcât idüp didi ki: Ey Şâni' ki Âdemüñ pāk ḥâki kâlibına cân gevherin rahmet buludından yağdurduñ, Ey Ḥâlîk ki Ḥavvânuñ cevher-i şerîfin Âdemüñ şol eyegüsinden düzdüñ, ey Kâdir ki cemî' ölmüş ağaçlara ḥil'at ervâhı sen geydürürsin, Ey Müdebbir ki cân mîvesin dıraḥtuñ budaqları içinde izhâr idersin. Senüñ luṭfuñ ve keremüñ bî-nihâyetdür. Bu kuru ağaca sen cân viresün, diyü çok tazarrû' ve zârî itdi. Zâhid müstecâbü'd-da've idi.<sup>298</sup>

Zâhidin duasıyla ağaçtan kız canlanır. Dikkat edildiğinde Zâhidin duası Allahın yaratma sıfatına uygun olarak seçilmiş ve Zâhid bu şekilde dua etmiştir. Marangoz aynı bölümde Zâhidi şu şekilde tanımlar:

Zâhidüñ işi ḥod 'ibâdetdür. Anlaruñ bütler vişâline kârları olsun.<sup>299</sup>

Bezirgânzâde ve Vezirzâde hikâyesinde [9.1] savmaada bir Zâhid vardır ve ona danışıldığında tüm zor işler kolaylaşmaktadır:

Fulân yirde bir şavma'a var, anda bir zâhid var. Her ne müşkil olsa aña 'arz iderler, andan ḥall olur. Nüzül-ḥavâdiş ve ḥudûş-nevâzlıkda ekşer ḥalk aña ilticâ iderler. Her kim ğam-gîn varsa katından şâd gider, didi.<sup>300</sup>

Zâhid, *Tûtî-nâme*'de genellikle zamanını savmaada ibadetle geçirmekte, duası da kabul olunmaktadır.

Mâhşeker dışındaki kadınlar iffet sahibi ve iffetsiz kadınlar olarak iki grupta değerlendirilebilir.

**İffet sahibi kadınlar:** *Tûtî-nâme*'de, her zaman olumlu yönleriyle ele alınmaktadır. İffet sahibi kadınlar arasında en önemli hikâyelerden birisi Saliha Merhûme Hikâyesidir [4.1.(2)]. Saliha Merhûme kendisini yoldan

<sup>298</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 51b-52a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 21a.

<sup>299</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 52b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 21a.

<sup>300</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 78b-79a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 30a.

çıkarmak isteyen tüm kişilere sırtını döner ve aynı zamanda Allahın yardımı her zaman onun yanındadır.

Yine iffet sahibi kadınlardan birisi de Şehzâde ve Sipahi Hatunu hikâyesinde [4.1] karşımıza çıkar. Sipahi hatununun verdiği gül, sürekli taze kalır ve Şehzâdenin göndermiş olduğu iki genci de tuzağa düşürür.

İffet sahibi kadınlar *Tûtî-nâme*'de kısıtlı olarak karşımıza çıkar. Bunun sebeplerinden en önemlisi Mâhşeker'in kocasını aldatmak üzere olmasıdır ve Tûtî'nin anlattığı hikâyelerde iffetli kadınlar gizliden gizliye övülür.

**İffetsiz kadınlar:** *Tûtî-nâme*'de geniş bir yer tutmaktadır. İffet sahibi olmayan kadınlardan ilki Güzel hatun ve Tilki hikâyesinde [15.1] karşımıza çıkar. Padişahın çirkin oğluyla evlenen güzel kız, bir gence gönlünü kaptırarak onunla kaçarsa da genç onun zinet eşyalarını alarak kaçır. Güzel kız, tilkinin tavsiyesi ile kendini delirmiş gibi göstererek geri döner.

Gülünce güller dökülen nedim ve padişah hatunu hikâyesinde [21.1] öncelikle nedimin hanımı, nedimi aldatır. Daha sonra ise padişahın karısı, nergis çiçeğini görüp yüzünü örtmesi üzerine tabak içindeki pişmiş kuş, padişahın karısına güler. Kuşun gülmesinden padişahın karısının, padişahı filci ile aldattığı ortaya çıkar.

Yine Kurukafadan olan İbnü'l-gayb ve Kâmcûy hikâyesinde de [22.1] Kâmcûy'un balıklardan yüzünü dönüp örtünmesi üzerine balıklar güler. Yine padişahın karısı olan Kâmcûy'un padişahı aldattığı bu şekilde ortaya çıkar.

Vefasız Hemenâz'ın hikâyesinde [23.1.(2)] Kocasını aldatan Hemenâz'ın sevgilisi tarafından burnunun koparılması üzerine kocasından kisas ister ve durumu gören hırsız, olayı kadıya anlatır.

Şehr-ârâ ve ahmak kocası hikâyesinde [32.1] Şehr-ârâ kocasını sözleriyle aldatmaktadır.

A'ma adam ve üç memeli kadın hikâyesinde [35.1.(1)] kocasını aldatan üç memeli kadın, kocasının durumu fark etmesi üzerine kocasının bastonunu vurması üzerine üçüncü memesi düşer ve iyileşir.



Yedi renkli kuş hikâyesinde [43.2] de Zâhidin hanımı, kocası hacca gidince bir gence gönül verir ve o genç için önce yedi renkli kuşu öldürür, sonra da oğlunu öldürmeye kalkar.

*Tûtî-nâme*'de yer alan iffet sahibi olmayan kadınları verdiğimiz hikâyelerde iffetsiz kadınlar, genellikle olumsuz özellikleri ile karşımıza çıkar. Genellikle halk arasında rezil olsalar da Şehr-ârâ rezil olmaz. Bu durum, Tûtî'nin gizliden gizliye Mâhşeker'e Sâid'i aldatmamasını öğütlediğini ve halk arasında rezil olacağını bildirir. Belli bir süre sonra da Mâhşeker, kocasını aldatmaktan vazgeçer.

*Tûtî-nâme*'de yer alan şahıs kadrosunu daha da genişletmek mümkün olsa da yukarıda açıkladığımız şahıs kadrosunun yeterli olduğu kanaatindeyiz. *Tûtî-nâme*'nin şahıs kadrosunun bu kadar geniş olması onun bu kadar okunup popüler olmasına katkı sağladığını öne sürebiliriz.

## 2.6. *Tûtî-nâme*'de Anlatıcı

Anlatıcı, anlatı metinlerinde hikâyeyle birlikte en önemli unsurdur. Bir anlatı, *esas karakteri itibariyle anlatılacak bir "hikâye" ile bu hikâyeyi sunacak bir "anlatıcı"ya dayanır*.<sup>301</sup> Anlatıcı, metinlerde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Üç farklı anlatıcı ile karşılaşmak mümkündür:

- 1. Tekil kişi
- 3. Tekil kişi
- 2. Çoğul kişi<sup>302</sup>

*Tûtî-nâme*'de anlatıcı olarak karşımıza Tûtî çıkmaktadır. Papağan baştan itibaren bütün hikâyelerin anlatıcısıdır. Ana anlatıcı olarak kabul ettiğimiz Tûtî'nin yanında ara anlatıcılar da karşımıza çıkmaktadır. Bunları sırasıyla belirlemek yerinde olacaktır.

<sup>301</sup> Mehmet Tekin, a.g.e., 17.

<sup>302</sup> Mehmet Tekin, a.g.e., 26.

Öncelikle *Tûî-nâme*'de başlangıç kısmında 3. tekil kişi anlatıcı yer almaktadır. “O” anlatıcı hikâyelerin başlangıcında her şeyi bilme özelliği ile karşımıza çıkmaktadır.

Ammā ba'de Hind kitāblarında meşhūr olup şöyle rivāyet olunur ki Cenūb tarafında bir şehir-i mu'azzam var idi. İçi enār dānesi gibi tolu ve ma'mūr idi. Māl u ni'met ile ol şehir memlū ve meşhūr idi. Ol şehir-i mu'azzamda bir bāzırgān var idi. Sa'īd nām idi. Mālınuñ ħaddi ve ħaşırı yoğ idi. Ammā Ĥaḫ te'ālā bir oğul naşīb itmemiş idi.<sup>303</sup>

Bu kısımda her şeyi bilen bir anlatıcı portresi ile karşılaşmamızın yanında burada yer alan “*şöyle rivāyet olunur ki*” ibaresi hikâyenin bir anlatım havası içerisinde olduğunu ve anlatımın esas olduğunu göstermektedir. Aslında her hikâyenin başında buna benzer ifadeler yer almaktadır.

“Nākıllardan şöyle işitdüm, getürmişlerdür ki, aşhāb-ı esmār getürmişlerdür ki, kütüb-i esmārda getürmişlerdür ki, nākılān-ı aḥbārdan şöyle işitdüm ki, şöyle rivāyet iderler ki, kütüb-i esmārda mezkūrdur, şöyle işitdüm ki, şöyle dirler kim, işitdüm ki, şöyle dirler ki, şöyle istimā' itdüm ki, rāvīler şöyle rivāyet iderler ki, aḥyār şafḥasında ve esmār kitābında şöyle görmişem ki, nākılān-ı aḥbār ve gūzārende-gān-ı esmār şöyle getürmişlerdür ki, şöyle işitdük ki...”

Hikâyelerin başlangıç kısımlarında yer alan yukarıdaki ifadeler, anlatılacak olan hikâyelerin daha önce başka birisinden duyulduğunu, rivayet edildiğini veya okunduğunu göstermektedir. Bu kalıp ifadeler, birinci ve ikinci kişiler arasında gerçekleşmiş, daha sonra ise bu hikâyeyi dinleyen bunu başka birisine anlatmaktadır. Burada papağan, duyduğu hikâyeyi anlatan konumunda, Māḥşeker ise dinleyici konumundadır. Anlatıcı olan papağan ise ana hikâyeyi anlatırken, ara hikâyelerde anlatıcı konumuna ana hikâyenin kahramanları geçmektedir.

<sup>303</sup>

BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 2a-2b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 1b.

*Tûtî-nâme*'de yer alan anlatıcılar farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunun başlıca sebeplerinden birisi farklı hikâyelerin bir arada toplanmasıdır. Bu hikâye çeşitliliğin içerisinde anlatıcıların da çeşitlenmesi normal bir durumdur.

Başlangıç kısmında karşımıza çıkan 3. tekil anlatıcı: Bu anlatıcı ilk kısımda karşımıza çıkmaktadır. Hikâyenin genelinde bu anlatıcının izlerini bulmak mümkündür.

Günlerde bir gün Hâce Sa'îd, bir yir 'azîzi ki 'İsî-dem ve hem-ğadem-i Hızr idi, hâk-pâyına varup hayır du'âsı mübârek olup derdine dermân yitişe kim Hâk aña bir muğbil oğul rûzî kıla. Ol pîr-i nûrânî buyurdi ki: Var riyâsuz bir miqdâr taşadduğ eyle. Cemî' günâhlarıña tevbe idüp gusl ü vuzû' idüp tazarru' vü zârî ile Hâk celle ve 'alâ hâzretinden ferzend dile. Ümîzdür ki o rahîm Tañrı cemî' hâcetleri revâ idicidür, senüñ de hâcetüñi revâ idüp saña bir ferzend erzânî ide, diyü buyurdi.<sup>304</sup>

Yukarıdaki anlatıcı, her şeyi bilen 3. kişidir. Metnin sonunda yer alan “diyü buyurdi” her şeyi bilen bir üçüncü kişinin göstergesidir.

*Tûtî-nâme*'de yer alan üçüncü kişi anlatıcı, hikâyenin başlangıcında ilk hikâye anlatıcısı olarak karşımıza Sâid'i çıkarır. Sâid, oğluna doğru yolu göstermek için Nâ-hudâ'nın kötü huylu oğlunun, seksen iyi adamı yoldan çıkarması hikâyesini anlatır. Üçüncü kişi anlatıcı, hikâyelerin başlangıcında Sâid'i hikâyenin anlatıcısı yapmaktadır. Üçüncü kişi hikâye biraz daha devam ettikten sonra *Tûtî-nâme*'nin asıl kahramanları olan Tûtî ve Mâhşeker'den Tûtî'yi anlatıcı konumuna getirir. Ana hikâyelerin anlatıcısı Tûtîdir.

Ben bunda cümle aḥvâlüñi elden geldükçe görüp râzuñ sînede cānum gibi şaklayam. Egerçi niçe gün Hâcenüñ hizmetinde oldum. Anuñ çendân üzerümde ḥaqqı yokdur. Ammâ senüñ ḥuḳûkuñ benüm üzerümde bî-nihâyedür. Tuzuñ etmegüñ çok yemişümdür, şükri üzerüme vâcibdür. Şükr oldur ki hemân dille olina. Belki cemî' a'zâyıla gerekdür.

304

BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 2b-3a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 2a.

Eger başına bir 'uķūbet gelüp ölmek mertebesine vara ھاķķ-ı sābıkı unudmaya. Ben bu gün kendümi şol bāl u peri yolunmış tūtī gibiyem ki, Hindū-yı Sevdāgerüñ var idi, ya'nī cevāhir tālībünüñ ھاelāli Hindūya ھاķķında sa'yler eyledi. Māh-şeker şordı ki nicedür ol HİKĀYET<sup>305</sup>

Tûtî, bu kısımdan sonra olayın merkezine yerleşmiştir. Hikâyenin başlangıç kısmında yer alan üçüncü kişi anlatıcı, buradan itibaren değişmiş; üçüncü tekil kişinin yerini bu kısımdan itibaren tûtî almıştır.

Her ne kadar hikâyelerde bu kısımdan sonra anlatıcı konumunda Tûtî yer alsa da özellikle hikâyelerin başlangıç ve bitiş kısımlarında üçüncü tekil anlatıcıyı rahatlıkla görebilmekteyiz. İkinci gecenin başlangıç ve bitiş kısmından alıntıladığımız kısım bunu açıkça göstermektedir:

Āfitābuñ keyhusrevi felek şahrāsından mağrib gārında tolandı. Kamer āyīnesi maşrıķ tarafından zāhir oldu. Māh-şeker gülistān gülü gibi açılıp pervīn-mişāl handān olup kendüzin zer ü zīver ile tonadup cennet hūrisi gibi şalınu cānān vişāli şevķine tūtī katına geldi kim Tūtīnūñ şeker gibi sözlerinden dost katına tuhfē iltimās idüp maħbūb cānibine gitmege ruħşat taleb itdi.<sup>306</sup>

Yine bu gecenin bitiş kısmında:

Māh-şeker bu su'ālūñ cevābına ve bu müşkilūñ ĥalline baş te'emmül yaķasına çekdi ve fikre vardı daħi cevāb virmedin āfitāb-ı 'ālem-tāb rüy-ı zemīni nūrıla münevver itdi. Şabāħ olup her kişi kār u kesbine meşğūl oldu.<sup>307</sup>

Gecelerin başlangıç ve bitiş kısımlarında karşılaştığımız bu durum, *Tûtî-nâme*'de baştan sona kadar karşımıza çıkmaktadır. Hikâyeleri anlatan Tûtî, hikâyelerin başında ve sonunda da üçüncü tekil kişi karşımıza çıkmaktadır.

<sup>305</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 13a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 5b.

<sup>306</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 17b-18a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 7b.

<sup>307</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 24b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 10a.

Ana hikâyelerde anlatıcı Tûtî iken, ara hikâyelerde anlatıcı değişmekte; hikâyenin kahramanı anlatıcı konumuna geçmektedir. Ara hikâyelerdeki bu durum baştan sona kadar devam etmektedir. Dördüncü gecede yer alan Şehzâde ve Sipahi Hatunu hikâyesinde Sipahi başka bir yere gitmek ister ama gitmeye tereddüt eder. Bunu göre hanımı ona Genç hatun ve deve hikâyesini [4.1.(1)] ve Saliha Merhûme hikâyesini [4.1.(2)] anlatır. Bu kısımda yer alan ara hikâyelerde anlatıcı değişerek Sipahinin hanımı olmuştur. *Tûtî-nâme*'de yer alan bu durum, diğer yirmi üç ara hikâyede de karşımıza aynı şekildedir. Tûtî anlatıcı gibi görünse de ara hikâyelerde anlatıcılar değişmektedir.

*Tûtî-nâme*'de yer alan bir hikâye bakış açısının değişikliği bakımından önemlidir. Bağdatlı genç ve cariye hikâyesinde [41.1.] bakış açısı birden değişir. Bu hikâyede yer alan Bağdatlı genç, hikâyenin bir kısmından sonra olayı kendi ağzından anlatmaya başlar.

İrtesi müsâfir oldum, çün deryâ kenârına geldüm. Bir gemi gördüm, nefîs  
akmışe ve âdemle tolu. Kendüme didüm.

Çün gemiye girdüm. Benüm mâhumı müşterî ile bir menzilde gördüm.  
Zübân-ı hâl bu maķâlûñ zülâli gibi fehvâsıyla aķıtmaķ itdi.<sup>308</sup>

Metinde çok kısa bir bölümde yer alan bu kısımda Bağdatlı genç, durumunu kendi ağzından anlatmakta, anlatıcı 3. kişiden 1. tekil kişiye dönmektedir. Anlatıcının birinci tekil kişi olması durumu metnin tamamında sadece bir yerde olması açısından önemlidir. Ayrıca bu kısmın sevgiliden ayrılık zamanında âşığın çekmiş olduğu sıkıntının fazlalaştığı anda verilmesi de dikkat çekici bir diğer yöndür.

- *Tûtî-nâme*'de eserin başından itibaren 3. Kişi anlatıcı tarafından bir anlatım söz konusudur.
- *Tûtî-nâme*'de gecelerin başlangıcından itibaren 3. Kişi yerini Tûtî'ye bırakır.

<sup>308</sup>

BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 211a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 80a.

- Ana hikâyelerde anlatıcı Tûtî gibi görünürken ara hikâyelerde hikâyenin kahramanı anlatıcı rolünü üstlenmiştir.
- Sadece bir yerde ve çok kısa bir bölümde anlatıcı değişerek birinci tekil kişi halini almıştır.
- 3. Kişi anlatıcı gecelerin başlangıcında ve bitiminde Tûtî ve hikâye kahramanlarının anlatıcı özelliğini bitirmekte ve karşımıza çıkmaktadır.

## 2.7. Tûtî-nâme'de Vak'a Tertibi

Vak'a yani olay bir anlatının en önemli öğelerinden bir tanesidir. Anlatı, vak'a üzerine kurulmakta ve anlatının temelini 'anlatıcı' ve 'anlatılan' oluşturmaktadır. Anlatıları özellikle roman ve hikâyeleri vak'a yapılanmalarına göre üç gruba ayırmak mümkündür.

1. Vak'anın tek bir zincir halinde nakledildiği eserler
2. Vak'anın iki veya daha fazla vak'a zincirinden meydana geldiği eserler
3. Bir vak'anın başka bir vak'a içerisine yerleştirildiği eserler.<sup>309</sup>

*Tûtî-nâme*, yukarıda Şerif Aktaş tarafından yapılan sınıflandırmada üçüncü gruba girmekte ve bu gruptaki anlatılar da çerçeve anlatılar olarak adlandırılmaktadır. Çerçeve hikâyeler, iç içe geçmiş vak'alardan oluşmakta, anlatı içerisinde ana hikâyelerin yanında ara hikâyeler de yer almaktadır. Bu tipteki hikâyelere *Binbir Gece Hikâyeleri*, *Binbir Gündüz Hikâyeleri*, *Kırk Vezir Hikâyeleri* ve *Kelile ve Dimne* örnek oluşturabilir. Bu hikâyelerin arasına *Tûtî-nâme* de dahil edilmektedir.

Vak'a olup geçen şeyi yani hikâyeyi ifade ederken; olay örgüsü vak'anın bütün unsurlarıyla oluşturmuş olduğu bütündür. *Olay örgüsü*, *romanın bünyesini oluşturan ve bu bünyenin en küçük ögesi olan 'motif'ten*

<sup>309</sup> Geniş bilgi için bkz. Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (Ankara: Birlik Yay. 1984), 76-77.

'kişi'ye kadar bütün elemanlarını içine alan bir yapıdır.<sup>310</sup> Olay örgüsünün tanımlamasını yaptıktan sonra *Tûtî-nâme*'nin olay örgüsünü değerlendirmek yerinde olacaktır.

*Tûtî-nâme*'de değerlendirmeyi ana hikâyeler ve ara hikâyeler olarak ele almak yerinde olacaktır. *Tûtî-nâme*'de olay örgüsünde ana hikâye merkezdedir. Ana hikâyede merkezde Mâhşeker ve Tûtî vardır. Ana hikâyenin olay örgüsü şu şekildedir:

Sâid adlı tüccarın çocuğu olmaz, bir pirin tavsiyesiyle çocuğu olur ve adını Sâid koyarlar. Sâid'i Mâhşeker'le evlendirdikten sonra Sâid pazardan bir tûtî alır. Belli bir süre sonra Tûtî, Sâid'e deniz seferinin faydalarından bahsetmesi üzerine Sâid sefere gider ve Tûtîleri Mâhşeker'e emanet eder. Bir beyzâde, Mâhşeker'i görüp âşık olur, bir kocakarı göndererek Mâhşeker'i yoldan çıkarmak ister. Mâhşeker, dişi tûtî istediğini söylemeyince onu öldürür, erkek tûtîye gittiğinde ise tûtî, ona bir hikâye anlatır. Her gece Mâhşeker Tûtîye gittiğinde beyzâdeye gitmemesi için Tûtî ona hikâye anlatır. Eserin başından sonuna kadar her gece Mâhşeker, Tûtîye gelir ve Tûtî ona hikâyeler anlatır. Gecenin olmasıyla başlayan hikâyeler, gündüzün olmasıyla biter ve kırk üç gece sürer.

Hikâyelerin genel anlatısı, bu çerçeve hikâye çevresinde gerçekleşir. Kırk üç gece boyunca olay örgüsü bu çerçevededir.

Tûtî'nin anlattığı hikâyeler de ana hikâyeler ve ara hikâyeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her gecenin ana hikâyesi anlatılırken kahramanların ağzından ara hikâyeler anlatılmaktadır.

*Tûtî-nâmede* olay örgüsünü tek tek değerlendirmek bu kısmı çok genişleteceği için hikâyelerin ayrı ayrı değerlendirilmesi yapılmayacaktır. Bazı tespitlerimizi burada vermek yerinde olacaktır.

---

<sup>310</sup>

Mehmet Tekin, a.g.e., 67.

Tûtî'nin anlatacağı ana hikâyeden önce merak unsurunu ön plana çıkaracak başlıklar söylemesiyle Mâhşeker hikâyeyi öğrenmek istemekte ve beyzâdenin yanına gidememektedir. Birinci gecede Mâhşeker ve Tûtî arasında aşağıdaki diyalog geçer:

Ben bu gün kendümi şol bāl u peri yolunmış tûtî gibiyem ki, Hindū-yı Sevdāgerüñ var idi, ya'nî cevāhir t̤ālibünüñ helālî Hindūya haqqında sa'yler eyledi. Māh-şeker şordı ki nicedür ol hikāyet?<sup>311</sup>

İkinci gece:

Şöyle ki Cānbāz sipāhînüñ ihlāşî ve hüdmetkārılığı berekātında Cevristān şāhı katında mertebesi kadar mı ziyāde oldı? Māh-şeker şordı: Nicedür ol hikāyet?<sup>312</sup>

Dördüncü gece:

Nitekim Re'y pādīşāhı oğlu bir sipāhî hatunı katında şermende oldı. Māh-şeker didi ki pādīşāh-zāde-i Re'y bu kadar 'āzamet ve şevket ile bir sipāhî hatunı katında ne hücetile utana. Bu söz katı ba'ıddür. Tûtî didi: Eger bir pāre şerh idem. Korkaram ki aşıl mühimmeden qalasın. Ben bu sebebden ötürü senüñ huzūrında bu nükte[y]i dimege gücüm yitmez. Māh-şeker didi ki: Zinhār kāhillik eyleme. Söyle nicedür ol hikāyet?<sup>313</sup>

Altıncı gece:

Ol dört kimse gibi muhālefet daħi bilmezlik vāsıtasıyla ol şanem ki anlaruñ terbiyetleriyle mürebbā olmuş idi, maħrūm oldılar. Māh-şeker bu söze mütehayyir olup kulağı tûtî cānibine eyleyüp şordı ki: Nicedür ol hikāyet?<sup>314</sup>

<sup>311</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 13a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 5b.

<sup>312</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 18b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 8a.

<sup>313</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 31b-32a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 13a.

<sup>314</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 51a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 20b.



Yukarıda alıntıladiğımız kısımlardan anlaşıldığı üzere Tûtî, hikâyeye başlamadan önce Mâhşeker'i (dinleyiciyi) 'merak'landırmakta, hikâyeye nasıldır sorusunu sordurmaktadır. Böylelikle merak unsuru hikâyelerin ana belirleyicisi olmaktadır.

Merak unsurunun yanında hikâyelerde akıcılık söz konusudur. Özellikle olay unsuru Mâhşeker'i (dinleyici) sürükleyici bir nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Olaylar art arda verilmekte bu yapılırken de dinleyicideki merak unsuru canlı tutulmaktadır.

Dördüncü gecenin ana hikâyesinin ikinci ara hikâyesi olan Saliha Merhûme [4.1.(2)] hikâyesinde merak, heyecan ve sürükleyicilik birlikte yer almaktadır.

Olayın kahramanı olan Saliha Merhûme, kocasının hacca gitmesi üzerine birçok sıkıntıyla karşılaşmış, önce kocasının kardeşi tarafından elde edilmek istenmiş, karşılık vermeyince iftira ile taşa tutulmuştur. Onu taşlar arasından kurtaran Arabi'nin hizmetçisi tarafından elde edilmek istenen Saliha Merhûme, buna da karşılık vermeyince Arabi'nin beşikteki bebeğini öldürmekle suçlanmuştır. Arabi'nin para vererek asılmaktan kurtardığı genç, onu elde etmek istemiş, karşılık bulamayınca da onu bir gemi sahibine satmuştır. Gemi sahibiyle birlikte gemideki bütün erkekler onu isteyince Saliha Merhûme'nin duası üzerine gemi batmış ve Saliha Merhûme kurtulmuştur. Saliha Merhûme, bulunduğu yerde kendisine bir ibadethane inşa ettirilmiş ve duası kabul olunan bir kadın olmuş ve herkes onu ziyarete gelmiştir. En sonunda ona kötülük yapanlar, kocasıyla birlikte ondan dua istemek için Saliha Merhûme'nin yanına gelirler ve her şey açığa çıkmıştır.

Kısaca özetlediğimiz Saliha Merhûme hikâyesinde olaylar art arda gelişmekte merak unsuru canlı tutulmakta, olağanüstülu unsurlar da katılarak heyecan canlı tutulmaktadır. Bu ara hikâyede kısaca değindiğimiz bu unsurlar eserin geneline hakimdir ve eserde yer alan hikâyeler dinleyiciyi sıkmamaktadır.

## 2.8. *Tûtî-nâme*'de Mekân

Bir eserde mekân eserin vazgeçilmez unsurlarından bir diğeridir. Mekân unsuru, okuyucunun zihninde anlatıya bir gerçeklik kazandırma işlevi görmektedir. *Mekân unsuru*:

- a) *olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak*
- b) *roman kahramanlarını çizmek*
- c) *toplumu yansıtmak*
- d) *atmosfer yaratmak*

*cihetinde kullanılabilir.*<sup>315</sup> *Tûtî-nâme*'de yer alan yer isimleri de olaylar ve konu ile bağlantılıdır. Mekân isimleri genellikle her hikâyenin başında verilmekte, anlatılan olaylardan olayın geçtiği yerin özelliğini hikâyeden çıkarabilmekteyiz. *Tûtî-nâme*'de yer alan mekân, yer isimlerini göstermek yerinde olacaktır:

Cevristân, Nişabur, Kamru, Beylesan, Mazenderan, Isfahan, Babil, Kirman, Tebriz, Çin, Şam, Serendib, Irak, Termiz, Buhara, Hint, Medînetü'l-Ka'r, Belh, Bağdat.

16. yüzyıl çevirisinde yukarıdaki yer adları yer almaktadır. Burada yer alan yer adlarından da anlaşıldığı üzere bu hikâyelerin coğrafyası geniş bir çizgide karşımıza çıkar. Bugünkü Hindistan, İran, Irak, Çin, İstanbul, Suriye'yi de içine alan geniş bir bölgeyi kapsamaktadır.

17. yüzyıl çevirisine baktığımızda mekân çerçevesi daha da genişler. Bu genişliğin yanında aynı hikâyede yer alan yer isimleri bile değişebilmektedir. 16. Yüzyıl çevirisinde yer alan Tacir kızının düğün gecesi hikâyesi'nde [11.1.(1)] yer Mazenderan iken; 17. Yüzyıl çevirisinde 11.1(1)

<sup>315</sup>

Mehmet Tekin, a.g.e., 129.

Dımişk'tır. 17. Yüzyıl çevirisinde yer isimlerinde başka farklar da yer almaktadır.<sup>316</sup>

17. yüzyıl çevirisinde, 16. yüzyıl çevirisinde yer almayan yer isimleri de şunlardır:

Suf, Türkistan, Horasan, Dımişk, Mısır, Tarsus, Yemen, Semmak, Tağıstan ve Termend.

Yer isimlerinden de anlaşılacağı gibi 17. yüzyıl çevirisinde mekân olarak bir genişlik olmuş, Horasan, Türkistan, Dağıstan gibi Orta Asya'daki yerler ve Tarsus gibi de Anadolu'daki yerler girerek coğrafya genişlemiştir.

Yer isimlerini bulundukları gece açısından liste halinde verelim:

| İlk Türkçe <i>Tûtf-nâme</i> Çevirisi | İkinci Türkçe <i>Tûtf-nâme</i> Çevirisi |
|--------------------------------------|-----------------------------------------|
| Cenub                                | Suf                                     |
| 2.1 Cevristân                        | -                                       |
| 3.1 Nişabur                          | 3.1 Nişabur                             |
| -                                    | 3.2 Rum padişahı                        |
| -                                    | 4.1. (2) Türkistan                      |
| 5.1 Kamru                            | 5.1 Kamru                               |
| -                                    | 6.1. (1) Ayan-ı Horasan                 |
| 7.1 Beylesan                         | 7.1 Belesan                             |
| -                                    | 9.1 Irak                                |
| 11.1.(1) Mazenderan                  | 11.1(1) Dımişk                          |
| 12.1 Isfahan                         | 12.1 Isfahan                            |
| -                                    | 13.1 Horasan veziri                     |
| -                                    | 14.1 Çin memleketinde                   |
| -                                    | 15.1 Mısır Rum Sultanı                  |

<sup>316</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekler "Türkçe *Tûtf-nâme* Hikâyelerinin İçerik Bakımından Karşılaştırılması"

|                                   |                                   |
|-----------------------------------|-----------------------------------|
| -                                 | 16.1 Tarsus                       |
| -                                 | 16.2 Horasan                      |
| 21.1 Kirman                       | 17.3 Tebriz                       |
| 22.1 Tebriz                       | 18.1 Yemen Semmak                 |
| 23.1 Şam                          | 18.2 Şam                          |
| 23.1 Çin memaliki                 | 18.2 Mısır                        |
| -                                 | 18.2. (1) Serendib                |
| 23.1.(2) Serendib                 | 18.2.(2) Bezd                     |
| 24.1 Irak                         | 19.1 Irak                         |
| -                                 | 19.1.(1) Belh                     |
| 31.1 Zabil                        | 22.2 Zabil                        |
| -                                 | 22.2.(1) Tağıstan                 |
| 33.1 Çin Rum                      | 23.2 Çin Rum                      |
| 35.1 Termiz                       | 24.1 Termend                      |
| 35.1.(2) Buhara                   | -                                 |
| 37.1 Hint                         | -                                 |
| 39.1 Çin padişahı Medînetü'l-Ka'r | 25.1 Çin padişahı Medînetü'l-Ka'r |
| 40.1 Belh                         | 26.1 Belh                         |
| 41.1 Bağdat                       | 26.2 Bağdat                       |

## 2.9. *Tûtî-nâme*'de Zaman

Zaman, bir anlatı metnini oluşturan unsurlardan bir diğeridir. Zaman kavramı anlatı metinlerinde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle zaman kavramı konusunda *Tûtî-nâme*'de çeşitlilik söz konusudur. Hikâyelerin çeşitliliği zaman kavramını da çeşitlendirmiştir.

Zaman, insanların zihninde bir anlatı metnini belirli bir döneme dâhil etmesiyle anlatı metnini somut hale getirmektedir. Böylelikle zaman kavramı anlatı metnindeki işlevini yerini getirmektedir.

*Tûtî-nâme*'de zaman kavramı çeşitlilik göstermekteyse de en önemli kavramlardan birisidir. Çünkü hikâyeler geceler üzerine kurulmaktadır. Her gece bir zaman dilimini ifade eder. Hikâyelerde gece kavramı, aynı Binbir Gece hikâyelerinde olduğu gibi, üzerine inşa edilmiştir. Her hikâye grubu, bir gecede anlatılmakta, gündüzün bitmesi gecenin olmasıyla başlamakta ve güneşin doğmasıyla bitmektedir. Bu açıdan bakıldığında *Tûtî-nâme*'de zaman kavramı büyük önem taşımaktadır. Hikâyelerin başlangıcı ve bitimi, güneşin doğuşu ve batışı üzerine kurularak sanatlı bir dil kullanılmıştır. Gecelerin başlangıç ve bitişlerinden örnekleri burada verelim:

#### 1. gece başlangıç:

Çün âfitâb-ı zerrîn mağrib zemîne gitdi. Ya'nî mäh-tâb maşrıkdan tülû' itdi. Mäh-şeker de H~âce Şā'îd'ün işāretiyle tūtîler ile meşverete gitdi.<sup>317</sup>

Bitiş:

Mäh-şeker'e tūtînüñ sözleri be-ğāyet hoş gelüp gül gibi güldi. Şubhda aña muvāfaqat idüp handân oldı.<sup>318</sup>

#### 4. gece başlangıç:

Āfitābuñ şaru yāsemîni nîlûfer gül gibi şeb-i hengāmda kendü yüzün şakladı. Māhuñ ak güli felegüñ yeşil bostānında açılmağa başladı, iştiyākıla olmuş Mäh-şeker 'azîmet kuşağın maḥbûb tarafına berk idüp etek açup el şalarak tūtînüñ kafesi yanına geldi.<sup>319</sup>

Bitiş:

Kaşd itdi ki serv gibi şalınup kıyāmı ile kıyāmet kopara, şubhuñ leşkeri zāhir olup āfitābuñ zerrîn 'alemin kaldırdı.<sup>320</sup>

#### 10. gece başlangıç:

<sup>317</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 11b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 5a.

<sup>318</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 17b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 7b.

<sup>319</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 31a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 13a.

<sup>320</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 42a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 17a.

Gevher-i rüşen âfitâb mağrib çeşmesine düştü. Şeb-efrüz mâhuñ dürri maşrık şadefinden zâhir oldu. Mâh-şeker-i sîm-endâm gövdesin dürr ü gevherle müstağrak idüp yâr ârzûsıyla vişâl uma, Tûṭî öñine geldi ki ne diye.<sup>321</sup>

Bitiş:

Tûṭî henüz daḥi bu hikâyetde idi ki şabâḥ Şâh-ı Behvâc'uñ şâfi ḥâtırı gibi yüz gösterdi. Hûrşîd-i 'âlem-ârâ cihânı münevver kıldı.<sup>322</sup>

23. gece başlangıç:

Âfitâbuñ zerrîn topı mağrib deryâsına düştü. Mâhuñ sîmîn âyînesi maşrık gılâfından taşra geldi. Mâh-şeker âyîne gibi tûṭîye varup kendü ḥâlin âyîne-mişâl tûṭîye 'arz idüp, firâk miḥnetinden iştiyâk zahmetinden gözi yaşından bağı başından şikâyet itdi.<sup>323</sup>

Bitiş:

Mâh-şeker istedi ki eyle ide. Şubḥ 'uşşâkları bir rüsvâ idicidir. Gün yüzün izhâr itdi, ol mühim tevaḳuffa düştü.<sup>324</sup>

Burada verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Gecenin başlangıcı ve bitişi hikâyelerin en önemli unsurudur, çünkü Mâhşeker güneşin doğmasıyla âşığıyla buluşmaya gidememektedir.

Anlatı, güneşin batmasından güneşin doğuşuna kadarki süreyi kapsayarak kırk üç gece sürer. Ancak bu anlatıda gündüze ait yani güneşin doğmasından güneşin batışına kadarki gündüz süresine ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zaman, güneşin batışı ve güneşin doğuşu arasındaki gece kısmını ifade etmektedir.

<sup>321</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 80a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 30b.

<sup>322</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 86b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 33a.

<sup>323</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 128a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 49a.

<sup>324</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 131b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 50a.

Zamanla ilgili bir diğ er nokta da S  id'in gitmesinden sonra karşımıza  ıkmaktadır. S  id'in M  h eker'e olan tavsiyesinde bir yıl beklemesini ister. S  id, M  h eker'e tavsiyelerde bulunur:

Biri budur ki bu iki murğ uň şaklamasında ve ri' yetinde dak ıka fevt itmesin ve biri budur kim bir yıl 'işmet perdesinde olup yaramazlıktan şakınasın. şo ra řanz şar ııyla didi: Eger bir yıldan şo ra nefis  r  s  g lebe id p sel met oyanın elde dutamayasın, p k-d men  ne her bir cinsi  l de id p bulaşdurmayasın. Eger olursa b r  bir şasebi nesebi  l  kimesne ola vey  ş  hib-i ahl k ola; amm  bu iki t  t ye m ş v re itmedin itmesin. Bu s zlerden mur d M h-şekeri imti  n itmek idi.<sup>325</sup>

Burada S  id, M  h eker'den bir yıl beklemesini istemekte, bir yıldan sonra eğ er nefsi galip gelirse soyu y ksek birisiyle birlikte olmasını istemektedir. Yine:

M h-şeker hem-  n n ağlayup oturup ş  id'  n şay li ile ge in rdi. Bir yıl bu şar kle ' m r s rdi. Bir yıldan şo ra bir g n şam  zere  ıkup kim şab  eli ile dil-d rına n me g ndere. Bir Beg-z de hem-s ye ya'n  ko şus  var idi. N -g h g zi M h-şeker'e t ş gel p g  li murğ  z lfi kemendine girift r oldu.<sup>326</sup>

M  h eker, S  id'in gitmesinden bir yıl sonra M  h eker'i g r p beğenen Beyz deye g n l verir. Zaman kavram  b ylelikle genişlemektedir. T  t  onu kırk    gece daha oyalar. S  id'in sefere gitmesinden sonra bir yıl kırk    gecelik bir zaman dilimi karşımıza  ıkar.

Aynı zamanda ana hik yeler ve ara hik yelerde sıklıkla bu yıl kavramıyla karşılaşmaktayız. Bunları burada değ erlendirelim:

*T  t -n me*'nin başında yer alan N -hud 'nın oğlu ve seksen iyi adam hik yesinde N -hud 'nın k t  huylu oğlunu seksen kişi ile bir yıl bir yerde tutarlar. N -hud 'ya dostlarından biri tavsiyede bulunur:

<sup>325</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 9b-10a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 4b.

<sup>326</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 10b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 4b.

Eger dilerseñ kim bu oğlan merdler ʔarĩķin duta seksan kimse kim beyābānda büyümiş ola, ʔoğru sözlü ola. Hergiz ābādāna gelmiş olmayalar. Bu oğlanla ol kimseleri bir yıl bir ev içre ĥabs eyle. Şol ʔarĩķla kim ʔa'ām alup varan ve şu ileten kimseler hergiz bir kelām söz söylemeyeler. Ümĩzdir ki ol oğlan muħanneşler ʔarĩķin terk ide, didi. Nā-ħudā bu sözi ķabūl idüp oğlanı bir evde seksan beyābān ādem ile ĥabs itdi. Bir yıldan şoñra oğlanı ʔıķardı. Gördi ki aşlā ol fi'lin terk itmemiş, belki bunuñ fi'li ol adamlara sirāyet idüp cümle muħanneş sīretin almışlar.<sup>327</sup>

Yine Mert Cambaz ve Cevristān Padişahı hikāyesinde [2.1.] Mert Cambaz padişaha kendisini takdim ederken üç yıldır maaş alamadığından bahseder ve dört yıl padişahın hizmetinde kalır.

Bu kemīnenüñ 'ulūfesin günden güne kesüp āħir şuñā vardı ki üç yıldır ki bir ĥabbe virmediler. Bende terk-i vaʔan idüp bu dergāha geldüm ki ķible-i erbāb-ı ĥācātdur.<sup>328</sup>

Sipāhĩ cānbāz dört yıl bu minvāl üzere ĥıdmet itdi. (B.21b)

Üçüncü gecede Kuyumcu ve Dülger hikāyesinde [3.2] Kuyumcu ve marangoz on iki yıl dost olurlar.

Zerger on iki yıllık dostlık ve muħabbeti unutup altun muħabbetin ķadīmĩ dostdan ilerü görüp...<sup>329</sup>

Altıncı gecede yer alan Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikāyesinde [6.1] Zāhid kızın canlanmasını kendisine bağlar.

Ĥaķ sübhānehü ve te'ālā bu günde müyesser itdi. Bu nişāne benüm otuz yıllık ʔā'at ve 'ibādetüm ķabūl olması 'alāmetidür, didi.<sup>330</sup>

<sup>327</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 6a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 3a.

<sup>328</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 20a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 8b.

<sup>329</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 28b; SK.-Hamidiye 1169, vr. 12a.

<sup>330</sup> BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 53a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 21b.



Zâhid, ağaçtan kızın canlanmasını otuz yıllık ibadetine bağlamaktadır.

Yedinci gecede Behvâc padişahı ve peri kızı hikâyesinde [7.2] Peri kızı, altmış iki yıldır ihtiyarın kendisine âşık olduğunu ve kuyudan ayrılmadığını söyler.

Ol perî-rû didi ki: Ben duhter-i şâh-ı perriyânem, altmış iki yıldır ki bu âdemî benüm zencîr-i zülfüme giriftâr ü mübtelâdur. Benüm vişâlüm ârzûsı ile cüvânlık çağın bâda virdi. Benüm vaşlum dâmenine eli irmedi.<sup>331</sup>

*Tûtî-nâme*'de yer alan yıl ifadelerini çoğaltmak mümkündür. Özellikle hikâyelerde geçen "*niçe yıllar*" ifadesi birçok yerde karşımıza çıkmaktadır.

Zaman kavramı yukarıdaki gece ve yıl kavramlarıyla karşımıza çıktığı gibi daha farklı şekillerde de *Tûtî-nâme*'de karşılaşmaktayız. Özellikle hikâyelerin başında karşımıza çıkan kısımlar hikâyelerin daha önce gerçekleştikleri zamanla ilgili bilgiler vermektedir.

"Nâkıllardan şöyle işitdüm, getürmişlerdür ki, aşhâb-ı esmâr getürmişlerdür ki, kütüb-i esmârda getürmişlerdür ki, nâkılân-ı aḥbârdan şöyle işitdüm ki, şöyle rivâyet iderler ki, kütüb-i esmârda mezkûrdur, şöyle işitdüm ki, şöyle dirler kim, işitdüm ki, şöyle dirler ki, şöyle istimâ' itdüm ki, râvîler şöyle rivâyet iderler ki, aḥyâr safḥasında ve esmâr kitâbında şöyle görmüşem ki, nâkılân-ı aḥbâr ve güzârende-gân-ı esmâr şöyle getürmişlerdür ki, şöyle işitdük ki..."

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere anlatılan hikâyeler, hikâyenin anlatıldığı zamandan çok önce gerçekleşmiş, ayrıca birilerinden duyulmuş izlenimi de uyandırmaktadır.

Nâkıllar, ashâb-ı esmâr, nâkılân-ı aḥbâr ve râvîleri, nâkılân-ı aḥbâr ve güzârendegân-ı esmâr ibarelerinden bu hikâyelerin masal ve hikâye

<sup>331</sup>

BL.-Ms. Turk d. 28, vr. 64a; SK.-Hamidiye 1169, vr. 25b.

anlatıcılarından duyulduğunu göstermekte; kütüb-i esmâr, ahyâr safhasında ve esmâr kitâbı tabirlerinden de hikâyelerin okunduğunu; getirmişlerdir ki şöyle rivayet ederler ki, şöyle işittim ki, derler ki gibi ibarelerden de anlatılan hikâyelerin duyulduğu çıkarılabilmektedir. Buradaki ifadelerden hikâyelerin yaşanılan zamandan daha önce olduğu anlaşılmaktadır.

## 2.10. Tûtî-nâme Özeti

Önceki bölümlerde *Tûtî-nâme*'nin şekil ve içerik özellikleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde de *Tûtî-nâme*'de yer alan ana ve ara hikâyelerin özetini içermektedir.

Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e salat ve selamdan sonra Cenup tarafında bir büyük şehirde Saîd adında bir tüccar vardır. Saîd'in çocuğu olmadığı için sürekli dervişlere altın ve gümüş verir; yüce mezarlara varıp dua eder. Saîd, bir yerin aziz bir kişisine varır ve derdine derman ister. O nurlu ihtiyar, Saîd'e malının bir kısmını sadaka vermesini, günahlarından tevbe edip gusûl abdesti almasını ve Allah'tan bir oğul dilemesini söyler. Saîd, nurlu ihtiyarın dediklerini yapıp iki rekât namaz kılar ve sabaha kadar ibadet eder. Sabah vakti kulağına "Muhakkak ki biz sana oğul müjdeliyoruz" ayeti ulaşınca eşiyle birlikte olur ve eşi hamile kalır. Hamilelik süresi bitince ay yüzlü bir oğlan dünyaya gelir, müneccimlere çocuğun talihini okuturlar ve adını Sâid koyarlar. Sâid, dört yaşına geldiğinde muallime verirler, ilim öğrenmeye başlar. Sâid, on dört yaşına geldiğinde çok yakışıklı olur. Sâid'in yaşı yirmiye ulaşınca Mâhşeker adlı bir kızı Sâid'e alırlar. Sâid ve Mâhşeker birbirlerine öyle âşık olurlar ki bir an olsun birbirlerinden ayrılmazlar. Sâid'in annesi ve babası on beş yirmi günde bir defa yüzünü görür olurlar. Sâid'in babası oğlunun bu durumunu görünce dostlarını da çağırarak bir ziyafet düzenler. Sâid'in babası dostlarının yanında oğluna önce nasihat eder, sonra da Nâ-hudâ adlı kötü huylu adamın oğlu ile seksen iyi merdin hikâyesini anlatır.

### **Nâ-hudâ'nın oğlu ve seksen iyi adam hikâyesi**

Hürmüz şehrinde Nâ-hudâ adlı ömrü zina ile geçmiş bir kimse vardır. Onun on iki yaşında bir oğlu vardır ve muhanneslik yolunu tutmuştur. Babası ve akrabaları bu durumdan utanırlardı. Dostlarından birisi Nâ-hudâ'ya oğlunun erkekler yoluna girmesini isterse, oğlunu çölde büyümüş doğru sözlü seksen kişi ile bir yıl boyunca bir ev içinde bırakmasını, su ve yemek götüren kimselerin hiçbir şekilde konuşmamalarını ve böyle olursa oğlunun mertler yoluna gireceğini söyler. Bir yıldan sonra oğlanı çıkarır ve görür ki oğlu değişmez, diğer seksen merdin muhanneslik yoluna girdiğini görür.

Sâid, oğlu Sâid'e bu hikâyeyi anlattıktan sonra Sâid babasının elini öper ve ticarete kullanmak üzere sermaye amacıyla bin dinar alır. Dükkana geçerek ticaretle meşgul olur. Sâid, gündüzleri ticaretle meşgul olur, geceleri de Mâhşeker ile geçirir. Bir gün pazara değeri bin dinar olan; tatlı sözlü, Kur'ân okuyan bir Tûtî getirirler. Sâid, gülerek der ki: "Bu kuşa bin dinar vermek müsrifliktir; bu kuş secde ayetini okusa insana secde vacip olmaz, ne söylerse gönülden değil ağzıyla söyler." Tûtî, bu sözleri duyunca Sâid'le konuşmaya başlar. Sâid'e kadrini bilmediğini ve kıymetini anlamadığını, bütüm ilimlerden bilgisi olduğunu, gelecekte olacakları iyi ve kötü şeyleri önceden bildiğini, bu zamana kadar tüm hünerlerini gözlediğini, Sâid'in sözlerini işitince gönlünün ona meylettiğini söyler. Tûtî, Sâid'e onu alması gerektiğini yoksa bir cahil birisinin elinde düşerse çok sıkıntı çekeceğinden bahseder. Sâid, Tûtî'nin bu sözlerini duyduktan sonra kabul etmez, çünkü elinde sadece bin dinar olduğundan bahseder. Tûtî, bahasını vermek üzere bir haftaya kadar onu almasını, Babil şehrinde tüccarların sümbül almak için geleceğini, şehirde ne kadar sümbül varsa alması gerektiğini, aldıklarını da onlara satmasını söyler.

Sâid, şehirde ne kadar sümbül varsa alır, sonraki gün Babil tüccarları sümbül almak için Sâid'in dükkanına gelirler. Sâid, sümbülü satıp üç bin dinar kâr elde eder, bin dinarını Tûtî sahibine, binini babasına ve kalan iki bin dinarla da ticarete meşgul olur. Bir gün pazarda Müşârik adında bir dişi Tûtî görür,

diğer Tûtîye eş olması için birkaç dirheme onu alır ve kafes yaptırıp Tûtîlerin bakımını eşi Mâhşeker'in yapmasını ister. Tûtî, Sâid'e sürekli nasihat eder ve ona doğru yolu gösterir, bir gün de deniz seyahatinin faydalarından bahseder. Mâhşeker, Sâid'in gitmesine karşı çıkar; Sâid, Mâhşeker'e bir yıldan sonra nefsi galip gelirse soyu yüce bir kimseyle olmasını ve ne iş yaparsa Tûtî'ye danışmasını öğütler. Sâid'in gidişinden bir yıl sonra Mâhşeker'in bir Beyzâde komşusu Mâhşeker'i görür ve âşık olur. Emirzâde, bir acûze bulup onun bu işi halletmesini söyler. Acûze, Mâhşeker'i tatlı sözlerle kandırır, Beyzâde'nin akşam gelmesi üzerine sözleşirler.

## BİRİNCİ GECE

Mâhşeker, önce aynı cinsten olmaları sebebiyle Müşârik'e gider. Müşârik, Mâhşeker'e ağır sözler söyler, bunun üzerine Müşârik'i kafesten çıkarır yere vurup parça parça eder. Ardından erkek Tûtî'nin yanına gelir. Erkek Tûtî zaman isteyip biraz düşünür ve Mâhşeker'e hoş gelecek sözler söyler, ardından Hintli Sevdager ve Tûtîsi hikâyesini anlatır.

### 1.1. Hindû-yı Sevdager ve Tûtîsi

Hindistan'ın şehirlerinden birinde bir tüccar vardır. Onun akıllı bir Tûtîsi vardır. Tüccar kafilesi Horasan tarafına gitmeye karar verirler, Sevdager de onlarla gitmeye karar verir. Sevdager, sefere gidince hanımı bir gence gönül verir ve bir gece genci eve davet eder. Sevdager, seferden gelince evinin halini Tûtîye sorar, Tûtî hanımının gençle olan ilişkisinden hiçbir şey söylemez. Sevdager, başkalarından hanımının bu kötü fiili işlediğini duyar ve eşine karşı hareketleri değişir. Kadın, eşinin bu hali anlamasının sebebi olarak Tûtîyi görüp kanatlarını yolup yerden yere vurup duvardan atar ve Tûtîyi kedi aldı diye feryat eder. Tûtî, canlı kalıp bir puthaneye sığınır. Sevdager, eşini evden kovar, kadın da puthaneye varıp duaya meşgul olur. Tûtî, putlar ardında gizlenip kadına cevap verir, kalender suretine girmesini ister. Ardından da putun arkasından gelip kadını akılsız gördüğünden, putun konuşamayacağından bahseder. Tûtî, bunun üzerine Sevdager'e gider, dirilmesine delil olarak da Hz. İbrahim hikâyesini anlatır.

### 1.1.(1). Hz. İbrahim Hikâyesi

Hz. İbrahim, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini merak eder. Bunun üzerine bir vahiy gelip dört kuş alıp, başlarını ayırıp karıştırmasını ve etlerini dört dağın üzerine koyması söylenir. Güvercin, horoz, karga ve ördeğin başlarını kesip karıştırıp dört dağ üzerine koyar. Gökyüzünden bir ses gelir, başsız uçarak Hz. İbrahim'in yanına gelirler.

Tûtî, bu hikâyeden sonra Sevdager'in eşinin gece gündüz dua etmesi sebebiyle yeniden canlandığını ve İslam dinini kabul ettiğini söyler. Sevdager de İslamı kabul edip hanımına şüphesi kalmaz ve Tûtîyi azat ederler.

## İKİNCİ GECE

### 2.1. Mert Cambaz ve Cevristân padişahı hikâyesi

Cevristân padişahı devlet erkanı ile otururken zayıf bir adam huzura gelir. Kendisinin Hocend padişahının emiri olduğunu, dirliğinin on bin altın olduğundan ve padişahın artık kimsenin yüzüne bakmadığından bahseder. Cevristân padişahı veziriyle konuşur ve yirmi bin altını ulufe verip gece gündüz padişahın sarayı altında hazır olması görevini verirler. Sipahi, dört yıl bu şekilde hizmet eder. Bir gece, padişah güzel bir düş görür, sipahiyi orada görerek yanına çağırır. Sipahinin durumunu sorduktan sonra çöl tarafından güzel bir kız ortaya çıkar. Bu güzel kız, ben gittim beni bulan kimse yok mu, diye seslenir. Padişah ve Cambaz bu durumu işitirler, Cambaz bu sırrı çözmek için padişahı izler. Cambaz giderken padişah da arkasından habersizce onu izler. Cambaz, periyi bulunca onun Cevristân padişahının sureti olduğunu ve padişahının ömrünün çok az kaldığını öğrenir. Bir kimsenin kendisinin çocuklarının ve hanımının padişahın yoluna feda ederse padişahın ömrünün uzun olacağını öğrenince, ailesinin yanına varır. Onlar da canlarının padişahın yoluna kurban olmasından daha büyük şeref olmadığını söylerler. Çöl tarafından bir ses gelip padişahın ve cambazın ailesinin ömrünün uzadığını söyler. Cambaz geri dönünce padişah ne olduğunu sorar. Padişah da bir kadına eşinin kızdığını ve onu kapı dışarı ettiğini, gidip onların

aralarındaki olan soğukluğu çözdüğünü söyler. Padişah sonraki gün bütün vezirleri bir araya toplar ve önceki gece olan olayı anlatır, bunun üzerine Cambazı kendisine naip ve mukarreb eder.

## ÜÇÜNCÜ GECE

### 3.1. Nişabur güzeli hikâyesi

Nişabur şehrinde bir güzel vardır. O kadar güzeldir ki bir yerden geçse ah ve figan yükselir. Bir genç, o güzele ona âşık ve onun divanesi olduğunu söyler. Güzel onu sınamak ister ve bir kardeşi olduğunu, kendisinden bin kere daha güzel olduğunu, arkasından geldiğini söyler. Genç bunu duyunca güzelin söylediği yönde doğru bakar, o güzelin ne zaman geleceğini beklemeye başlar. Güzel, bu hali görünce onun yanından geçip gider.

### 3.2. Kuyumcu ve Marangoz hikâyesi

Bir şehirde kuyumcu ve marangoz vardır ve dostlukları o kadar ilerler ki akrabaları kıskanmaya başlarlar. Kuyumcu sıkıntıya düşünce başka bir şehre gitmek ister, dülger de ondan ayrı kalmaya dayanamayacağı için o da kuyumcunun yanında sefere çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra bir şehre ulaşırlar. O şehirde kendi işlerine meşgul olmalarına rağmen o şehrin halkı puta taptıkları için kimse onların işlerine rağbet etmez. Kuyumcu ve dülger zarurette küfür caizdir diyerek ellerine put alıp puthaneye varırlar ve putperestlerin kıyafetlerini giyip putlara ibadete başlarlar. O şehir halkı bunların ibadetlerini görüp hayrette kalırlar ve put hazinelerinin kilitlerini onlara verirler. Kuyumcu ve dülger, putların o şehir halkının ibadetinden mutlu olmadığını ve putları başka bir şehre gitmek istediklerini söylerler. Kuyumcu ve dülger, o putları çöle ulaştırıp götüremediklerini bir derin kuyuya bırakırlar. Gelirken aldıkları eşyaları da bir ağaç dibine gömüp memleketlerine geri dönerler. Kuyumcu, on iki yıllık dostluğu unutup bir gece gidip ağaç dibine gömdüğü tüm eşyayı alıp başka bir yere gömüp geri gelir. Sonra dülger ihtiyacı olduğunu ve gidip bir miktarını almaları gerektiğini söyler. Gömdükleri eşyaları bulamayınca Kuyumcu, Dülgerin yakasına

yapıştır. Kuyumcu bir süre sonra dülgerin yakasını bırakıp, bir yolcu veya bir çoban almıştır, der. Dülger, kuyumcunun suretinde bir ağaç yonup, kuyumcunun giydiği elbiseleri ona giydirir ve her insan, onu kuyumcudan ayırt edemez. İki ayı yavrusunu o suretin yanına bağlar, ne zaman yemek verse o suretin omuzlarının yanından verir ve bunu âdet haline getirir. Ayı yavruları o surete yakınlık duyar. Dülger, kuyumcuyu ve onun ailesini davet eder ve kuyumcunun iki oğlunu saklar. İki ayı yavrusunu getirip, kuyumcu ne günah işledi de çocukları ayıya dönüştü diye feryat eder. Bunun üzerine kadı'nın huzuruna giderler. Dülger, şahidinin olmadığını ancak ayı yavrularını getireceğini söyler. Ayı yavruları kuyumcuyu görünce maskaralıklar yapmaya başlar ve kuyumcunun üzerine sıçraşır. Oradakiler, kuyumcuya günahından tövbe etmesi gerektiğini söyler. Kuyumcu, dülgerin kulağına sessizce durumu anlatır ve onun hakkını teslim eder. Dülger de çocukları kuyumcuya geri gönderir.

## **DÖRDÜNCÜ GECE**

### **4.1. Şehzâde ve Sipahi hatunu hikâyesi**

Bir sipahi ve onun güzel bir hanımı vardır. Sipahi, bir an eşinin yanından ayrılmak istemez ve işlerini ihmal eder. Sonunda neye sahipse hepsini satıp harcar. Hatun, sipahiye çalışması gerektiğinden, bir devlet sahibinin yanında olmasını öğütler. Sipahinin eşi kendisinden şüphe ediyorsa endişelenmemesini, kendisinden kötü bir işin olmayacağını söyler ve Bezirgân ve genç hatun hikâyesini anlatır.

#### **4.1.(1). Genç Hatun ve deve hikâyesi**

Bir adam hatunların hallerini anlamak için kadınların ahlakını sorar ve sefere çıkar. Sefer esnasında bir şehre ulaşır. Nefsini sakinleştirmek için bir bekar kızı nikahına alır. O kızın annesi de yaramaz bir kadındır. Bir zaman sonra o kızla sefere gitmeleri gerekir ve kiralık deve tutup bir kervana girerler. Bir köprüye gelirler ve öndeki deveye ne kadar vurdularsa köprüden geçmez. Kız, kendi bindiği deveyi köprüden geçirmelerini söyler, o deve geçince

geçmeyen deve de geçer. Bezirgân kıza bu durumu nasıl çözdüğünü sorar. Kız, bindiği devenin katardaki develerin annesi olduğunu, her devenin annesinin ardınca gideceğini söyler. Bunu duyan Bezirgân kendi halini bana açıkladın diyerek kızı yarı yoldan annesine geri gönderir.

#### **4.1.(2). Saliha Merhûme hikâyesi**

Bir adam vardır ve onun Saliha adında bir hatunu vardır. Adam, hacca gitmeyi ister ve eşini kardeşini emanet edip yola koyulur. Adam hacca gidince, adamın kardeşinin gözü Saliha'yı görür, ona âşık olur ve onun visalini ister. Merhûme buna yanaşmayınca dört yalancı tanık bulup Merhûme zina yaptı diye kadiya iletirler. Merhûmeyi çöle götürüp onu taşlarlar. Merhûme günahsızlığı sebebiyle ölmez ve iniltiyi duyan bir Arabi onu taşlar içerisinde çıkarır. Merhûme iyileştikten sonra Arabi onun güzelliğini görerek hayran olur, onu helalliğe almak ister. Merhûme olanları anlatınca Arabi korkar ve Merhûme'yi kardeş edinir. Arabinin bir erkek hizmetçisi vardır ve Merhûme'yi görünce ona âşık olur. Merhûme'den visal ister, karşılık alamayınca da Arabi'nin süt emer oğlanını öldürüp bıçağı da Merhûme'nin yastığı altına koyar. Sabah bunu görüp Merhûme'yi dövüp incitirler. Arabi, Merhûme'nin duasını görünce ona acır dört yüz dirhem verip onu gönderir. Merhûme, bir zamandan sonra bir şehre ulaşır, orada bir genci asmak üzere olduklarını görür. Merhûme, gencin haraç vermediği için asılacağını öğrenince o haracın dört yüz dirhem olduğunu öğrenir ve elindekini o genci kurtarmak için verir. Genç, Merhûme'nin ayağına gelir, yüzünü görünce o da âşık olur ve Merhûme'den visal ister. Merhûme kabul etmeyince onun ardına düşer, ısrar eder ve bir deniz kenarına gelirler. Merhûme, gemiye girmek ister. Genç, bu kadının cariyesi olduğunu söyler ve on bin dirheme gemi sahibine satar. Gemi sahibi, Merhûme'nin visaline ermek ister, Merhûme'nin feryadına gemidekiler toplanır. Her gelen, Merhûme'yi görünce ona âşık olur ve herkes onun visaline kasteder. Merhûme Allah'a yalvarır ve gökten bir ateş gelip tüm gemi halkı helak olur, gemi bir sahile yanaşır. Merhûme, burada da başına bir kötülük geleceğinden endişelenip erkek kılığına girer. Şehrin emiri huzuruna çıkıp olanları anlatıp



kendisine bir savmaa yapılmasını ister. Belli bir süre geçtikten sonra Merhûme duası kabul olunan birisi olarak tanınır ve ona gelenler için dua edince gelenlerin sıkıntıları yok olur. Merhûme'nin eşinin kardeşi bir süre sonra gözleri görmez olur. Duası kabul olunan bir kadın olduğunu duyunca yola çıkarlar. Yolda Arabi'nin hizmetçisinin de elleri tutmaz olur, onu da yanlarına alırlar. Genç de bir derde mübtela olur onu da alıp yola girerler. Merhûme savmaadan görüp bunları bilir ve yarın emirin huzurunda dua edeceğinden bahseder. Ertesi gün, herkes bir yere toplanır. Emir huzurunda onlara büyük günahlar işlediklerini onları anlatıp tövbe etmeleri gerektiğini böylelikle bu hastalıkların gideceğini söyler. Hepsini yaptıklarını bir bir anlatınca Merhûme kendisini açıklar. Merhûme eşinin ayağına kapanıp geri kalan hayatlarını ibadetle geçirirler.

Sipahi hatunu bu hikâyeleri anlatır ve sipahi yola çıkmaya karar verir. Sipahi hatunu, eşine bir demet gül verir ve bunlar taze kaldıkça ben temiz kalmışımdır, der. Sipahi bir şehre ulaşır, şehrin şehzâdesine mülazım olur. Padişahzâde bir gün bu deste gülleri merak eder ve sipahiye sorar. Sipahi eşi ile arasında geçenleri Şehzâdeye anlatır. Şehzâde bu söze inanmaz ve sipahiyle kadın sözüne güvenip inandığı için alay eder. Şehzâde kendi sözünü doğru çıkarmak için güzel bir genci Sipahinin memleketine gönderir. Genç, yaşlı bir kadın bulup sipahinin evine gönderir. Sipahinin hanımı kadına, genci getirmesini beğenirse onunla birlikte olacağını söyler. Sipahinin hanımı genci getirtip gence bu kadını aralarından defetmeleri gerektiğini, bu nedenle kendisini beğenmediğini söylemesini öğütleyip iki gün sonra tekrar gelmesini söyler. Bu süre içinde sipahi hatunu, evin içerisinde büyük bir kuyu kazdırır. Genç gelince onu kuyunun yanına yürütüp genci kuyuya düşürür. Genç, olanları bir bir anlatır. Sipahi hatunu gencin getirdiklerini masrafına sarf edip gence ölmeyecek kadar su ve ekmek verir. Şehzâde, gencin gelmediğini görünce o gencin kardeşini de gönderir. Sipahi hatunu diğer oğlanı da aynı şekilde tuzağa düşürür. Şehzâde av bahanesiyle sipahinin şehrine varırlar. Hatun eşini görünce durumu eşine anlatır. Şehzâde, hatunu görünce onun Saliha bir kadın olduğunu anlar. Sipahi hatunu gençlere, misafirleri geldiğini

hatunlar suretine girip onlara yemek iletmelerini söyler. İki genç, Şehzâdeye saygıda kusur etmezler, bu durum Şehzâdenin hoşuna gider ve onları beğenir. Şehzâde ile konuşunca gençler, Şehzâdenin ayağına düşüp olanları bir bir anlatırlar. Şehzâde, sipahi hatunundan özür diler.

## **BEŞİNCİ GECE**

### **5.1. Hekim Tûtî ile Kamru padişahı hikâyesi**

Kamru vilayetinde bir hekim Tûtî vardır. Tûtî yüksek bir ağaçta yuva yapar, Tûtî yavruları ağacın altındaki çakal yavruları ile arkadaş olurlar. Tûtî, yavrularına yaptıklarının yanlış olduğunu anlatmak için Maymun Zîrek ve Dizdârzâde hikâyesini anlatır.

#### **5.1.(1). Maymun Zîrek ile Dizdârzâde hikâyesi**

Zîrek adlı bir maymun yavrusu bir hisarın dibinde mekân tutar. Hisarın Dizdârzâdesi ile dostluk kurup satranç oynarlar. Maymunun atası dostlarından bir âkil maymun ne kadar nasihat ederse de Zîrek dinlemez. Dizdârzâde bir gün bir eğlence tertip edip dostu Zîrek'i de davet eder. Zîrek ve Dizdârzâde mecliste yine satranç oynamaya başlarlar. Zîrek kazanınca önceden yaptığı gibi Dizdârzâdeyi maskaraya alır. Buna dayanamayan Dizdârzâde fildişinden olan şâhı aldığı gibi Zîrek'in kafasına vurur ve Zîrek'in başı yarılıp etraf kan olur. Bunun üzerine Zîrek de Dizdârzâdeyi ısıırıp kaçar. Dizdârzâdenin hastalığı gün geçtikçe artar ancak çare bulamazlar. Yunan tarafından cerrahlık ilminde maharetli olan bir hekim gelir ve çarenin onu ısıran maymunu öldürölüp ondan yapılacak merhem ile Dizdârzâdenin iyileşeceğini söyler. Zîrek'i öldürüp onun kanından merhem yaparlar ve Dizdârzâde iyileşir.

Tûtî bu hikâyeyi anlattıktan sonra bu nasihati candan kabul ederler. Çakal, bir gün ava gider, bir canavar gelip çakalın yavrularını yer. Çakal geldiğinde yavrularını bulamaz ve kendi evinin yok olmasını Tûtîlerin seslerinden olduğu kanaatine varır. Bir karakulak dostuna bu durumu açar. Karakulak, çakala kendisini bir avcıya aksayarak göstermesini ve tûtîlerin bulunduğu ağacın

altına kadar avcıyı getirmesini söyler. Çakal karakulağın dediğini yapar ve avcıyı ağacın dibine getirdikten sonra gözden kaybolur. Avcı yorulup ağacın dibine oturur, yukarı baktığında tûtîleri görür. Bir tuzak kurup bütün tûtîleri yakalar. Hekim Tûtî, yavrularına ölmüş gibi yapmalarını ve hepsi kurtulmadan canlanmamalarını söyler. Yavrular Tûtî'nin dediği gibi yapar, avcı Tûtîlerin öldüğünü görünce tûtîleri bir bir dışarı atar. Buna sinirlenip büyük Tûtîyi öldürmek ister. Tûtî söze gelip maharetlerinden bahseder ve onu pazarda satarsa çok para kazanacağını söyler. Tûtî'nin maharetleri şehrin padişahının kulağına ulaşır, cüzzam hastalığına müptela olan padişah bir altından kafes yaptırıp Tûtîyi alır. Tûtî, padişaha türlü türlü yağlar sürdürüp perhizler ettirip ilaçlar hazırlattırır. Günden güne padişahın hastalığı iyileşmeye başlar. Padişahın hastalığından çok az kalınca, Tûtî son bir merhem yapacağını ve onu padişahın ayağına kendi gagasıyla vermek istediğini söyler. Padişahın emriyle kafesin kapısını açarlar ve Tûtî sarayın çatısına konar. Padişah giderken son bir defa Tûtî ile vedalaşmak istediğini söyler, Tûtî buna kanmaz. Padişahın hakkını helal etmesini söyleyip yavruları ve dostları tarafına gider.

## ALTINCI GECE

### 6.1. Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikâyesi

Marangoz, kuyumcu, zâhid ve terzi arkadaşlardır. Hepsi beraber sefere çıkarlar ve bir gece bir çöle ulaşırlar. Nöbet tutmak için diğerleri uyurken birisi uyanık kalır. İlk nöbeti dülger tutar ve uykusu gelince uykusunu gidermek için bir ağaç bulup onu bir kız suretine getirir. İkinci nöbet kuyumcuya gelir. O da uykusu gitmesi için dülgerin hazırladığı ağaçtan kızı görüp onu halhal ve bileziklerle süsler. Üçüncü olarak zâhid nöbeti tutarken dülgerin ve kuyumcunun işçiliğini görür ve ellerini duaya kaldırıp bu ağaca can gelmesi için Allah'a dua eder. Ağaçtan kıza can gelip her ne söylerlerse işitip söylemeye başlar. Son olarak da terzi bu kızı görüp uykusunun gitmesi için kıza elbiseler diker. Sabah olunca hepsi birden kızın güzelliğini görüp âşık olurlar. Aralarında kızın kimin olduğuna dair tartışma uzar gider. Bunlar tartışırken uzaktan bir seyyahın geldiğini görürler ve o kimin derse kıza ona

verelim, derler. Seyyah kızı görünce, kızın kendi helali olduğunu, onu bir süre önce kaybettiğini söyler ve iddiada beşinci olur. Sonunda çare bulamayıp yola girerler. Kız hangi menzilden geçse oradan ah ve figanlar yükselir. Büyük bir şehre gelirler ve orada subaşı evine konuk olurlar. Subaşı kızı görünce o da âşık olur ve kızın büyük kardeşinin karısı olduğunu söyler. Kardeşini katlettiklerini söyler ve bunları kadıya iletir. Kadı kızı görünce o da âşık olur ve kendi kızı olduğunu söyler. Bu sırada bir dokumacı söze karışır ve Derviş hikâyesini anlatır.

### **6.1.(1). Derviş hikâyesi**

Yemeklerin pişirildiği ve yendiği bir mecliste bir derviş de vardır. O sırada meclistekilerden biri yellenir ve bunu dervişin yaptığını söyler, dervişle alay ederler.

Ağaçtan kızın âşıkları birbirlerini yok etmeye niyetlenirler, oradakiler bu zor işin halledilmesi için derya kenarındaki ağaca gidip, ondan gelen söze göre hareket etmeye karar verirler. Yedi davacı ve şehrin ahalisi o ağacın yanına gidip durumu ağaca anlatınca ağaç da ortadan ikiye ayrılıp kızı içine çeker.

## **YEDİNCİ GECE**

### **7.1. Behvâc Şâhı ve dilenci hikâyesi**

Bir dilenci, Beylesan padişahı kızını bir yerden geçerken görüp âşık olur. Beylesan Şâhını yalnız bulup Şâhın kızını ister. Şah bu duruma şaşırıp kendi kendine dilenciye ne yapacağını düşündükten sonra vezirine danışır. Dilenciden bir fil yükü altın getirmesini isterler. Dilenci Behvâc Şâhının yanına gidip durumu anlatır ve bir fil yükü altını alır ve Beylistan Şâhına getirir. Vezir ve padişah bu hazinenin Behvâc Şâhının hazinesinden olduğunu bilirler ve dilenciden altın sahibinin başını getirmesini isterler. Dilenci, çaresiz Behvâc Şâhının yanına geri gelir ve olanları anlatır. Bunu duyan Behvâc Şâhı kendisinin başını götürse de isteğinin gerçekleşmeyeceğini söyler ve boynuna ip takıp oraya kendisini götürmesini söyler. Beraber Beylesan

Şâhının huzuruna gelirler bunu gören Beylesan Şâhı hemen Behvâc Şâhının ayağına kapanır, onu tahta çıkarıp diğer hizmetkarlar gibi hizmete durur.

## 7.2. Behvâc Padişahı ve peri kızı hikâyesi

Behvâc Şâhının kumar oynayan bir berehmeni vardır. Sürekli kumar oynar ve parası eksildiğinde Behvâc Şâhının hazinesinden alır. Bir süre sonra bu durumdan utanıp karısı ile beraber sefere çıkarlar, yolda giderken bir mağarada dört adamın kumar oynadığını görürler. Berehmenin kumarbazlığı tutup onlarla oynar ve eşini rehin bırakır. Behvâc Şâhının hazinesinden almak için geri dönerken susayıp bir kuyu ağzına gelir. Kuyunun içinde altından kurulmuş bir taht üzerinde oturmuş bir güzel, karşısında bir zayıf kalmış bir pir oturmakta ve pirin önünde de kızgın yağla dolu demir bir çömlek bulunmaktadır. Berehmen periye dua edince peri bir bileziğini çıkarıp berehmene verir. Peri, berehmenin bir bileziğin az geldiğini düşünüp diğer bileziğini de çıkarıp berehmene verir. Berehmen, bileziği sarrafa gösterir, sarraf onu hırsız sanıp yakasına yapışıp Behvâc Şâhına getirir. Şah, berehmeni tanır ve berehmen olanları bir bir Şaha anlatır. Beraber kuyunun başına gelirler, Şah periye durumu sorar. Peri, periler Şâhının kızı olduğunu, altmış iki yıldır bu adamın kendisine âşık olduğunu, önündeki kızgın yağ çömleği göstererek adamın visale ulaşmak isterse bu kaynayan yağa girmesi gerektiğini söyler. Şah, bu durumu işitince kendi hazinesinde olan onu sürünce ateşin yakmadığı yağ aklına gelir ve üzerinde bir miktar o yağdan vardır. Hemen vücuduna sürüp o ateşin içine girer. Peri tahtından inip Behvâc Şâhının ayağına kapanır ve Şahtan visal ister. Şah ise perinin kendi kızı gibi olduğunu ve ihtiyara bu yağdan sürerek onu çömleğin içerisine sokar. İhtiyar, çömleğin içerisinden gençleşmiş olarak çıkar.

## SEKİZİNCİ GECE

### 8.1. Şah Kubat ve Tûtîsinin hikâyesi

Bir avcı Şam çölünde bir tuzak kurup bir Tûtî yakalar. Avcıya hünerlerinin çokluğundan, şahlara layık olduğundan ve az bahaya satmaması

gerektiğinden bahseder. Avcı Tûtîyi Şah Kubat'a getirip onu yüksek pahaya satar. Bunun üzerine on yıl geçer. Şah Kubat, Tûtîyi azat eder. Diğer Tûtîler, onun anlattıklarına şaşırırlar ve ona bir hediye götürmesi gerektiğini söylerler. Tûtî, zulemat ülkesine gider, orada ölümsüzlük ağacından ağzıyla meyveyi koparıp Şah Kubat'a getirir. Şah Kubat, meyveyi yemekte tereddüt edince Hz. Süleyman'ın hikâyesini anlatır.

### **8.1.(1). Hz. Süleyman ve Kirpi hikâyesi**

Hz. Cebrail, Hz. Süleyman'a ölümsüzlük suyu getirir. Hz. Süleyman kime sorsa içmesi gerektiği cevabını alır. Kirpi ise içerse tüm akrabaları, çocuklarıyla içmesi gerektiğini ama içmemesinin daha iyi olacağını söyler. İçerse akrabalarından ve yakınlarının her birinin ölümü üzerine büyük acılar çekeceğini söyleyince Hz. Süleyman bunu içmez.

**8.1.** Şah Kubat bunu anlattıktan sonra, bunun dikilip bir ağaç olmasını ister. Belli bir süre sonra ağaç büyür ve ondan bir meyve düşer. Pasbanlar uykuda iken bir siyah yılan gelip meyveyi ağzına alıp zehirler. Şah Kubat, meyveyi getirdiklerinde önce tecrübe etmek gerektiğini düşünür ve bir ihtiyara yedirdiklerinden ihtiyar ölür. Tûtî, padişahın kendisinin hemen katledilememesini bu sırrın çözülmesi için biraz beklemeleri gerektiğini, tekrar ağacın yanına gitmelerini, o ağaçtan bir meyveyi bir hayvana yedirmelerini o da ölürse kendisinin katledilmesini ister. O ağaç dibine geldiklerinde şah etrafa bakarken siyah yılanı görür ve Tûtî'nin suçsuz olduğu kanaatine varır. Oradaki hazır olan ihtiyara yedirdiklerinden on dört yaşında bir taze delikanlı olur. Hepsi o meyveden yerler ve ebedi hayat bulurlar.

## **DOKUZUNCU GECE**

### **9.1. Bezirgânzâde ve Vezirzâde hikâyesi**

Bir tacirzâde bir şehirden başka bir şehre gider oradan mal alıp dönerken, kendi memleketine olmayan bir şey götürmek ister ve oradaki hakim marangozdan gerçek Tûtîden daha üstün olan ağaçtan bir Tûtî alır. Tûtî'nin halini eşine söyler, eşinin ise şehrin vezirzâdesi ile ilişkisi vardır. Bir gün bir

mecliste Tacirzâde Tûtî'nin maharetlerinden bahseder, orada hazır bulunanlar şaşırırlar. Vezirzâde gizlice bir adam gönderip Tacirzâdenin evinden ağaçtan Tûtîyi aldırır ve yerine kendisinin arkadaşı olan bir marangozun hazırladığı ağaçtan Tûtîyi gönderir. Mecliste yine Tûtî'nin maharetleri anılınca vezirzâde karşı çıkar, tacirzâde vezirzâde tartışılır ve kim yalancı çıkarsa eşi ve tüm malı diğerinin olsun diye iddialaşırlar. Tacirzâde, kendi evine geldiğinde Tûtîyi sessiz görünce neye uğradığını şaşırır. Annesi oğlunun bir savmaadaki Zâhide gitmesini onun kendisine yardım edeceğini söyler. Zâhid, bu olayı daha önce vezirzâdenin hanımından işitmiştir. Tacirzâdeye tüm malı almasını ama vezirzâdenin eşini kendisine vermesini söyler. Zâhid, vezirzâde hatunundan konuşan Tûtîyi alır konuşmayan Tûtîyi yerine koydurur. Ertesi gün Vezirzâde mağlup olur. Tacirzâde bir süre geçtikten sonra eşinin ve vezirzâde avratının hilesini anlar ve ikisini de kendilerinden uzaklaştırırlar.

## **ONUNCU GECE**

### **10.1. Behvâc Padişahı ve denizi davet eden Berehmen hikâyesi**

Behvâc Şâhı çok adil, cömert bir padişaktır. Behvâc Şâhı bir düğün tertip eder, huzurunda olan berehmenden denizi ziyafete çağırmasını ister ve üç gün zaman verir. Berehmen, bunun olmayacak bir iş olduğunu, denizin bir aylık mesafede olduğunu, bu işin mümkün olmadığını düşünerek evine gelir. Hanımı bu düşüncelerinin yersiz olduğunu söylese de Berehmen aslan ve koyun hikâyesini anlatır.

#### **10.1.(1). Aslan ve Koyun hikâyesi**

Bir vakitte aslan ve koyun bir gemide arkadaş olurlar. Bunun üzerine bir süre geçer, aslan deniz ortasında hiçbir şey avlayamaz ve açlığı artar. Aslan koyuna padişahlar sohbetinin edebini bilmediğini, gidip gelirken toz yaptığını söyler. Koyun deniz ortasında toz olmasının mümkün olmadığını söyler ve diğer yırtıcılara dönerek koyunun saygısızca davrandığını ve öldürülmeyi hak

ettiğini söyler.<sup>332</sup> Diğer yırtıcıların aslanın sözünü desteklemesi üzerine aslan koyunu öldürür.

Berehmen, bu hikâyeyi anlattıktan sonra kendisini koyuna benzetir ve eşiyle konuştuğundan sonra yola çıkar. Berehmen ve hanımının konuşmalarını yel balık kulağına balık da denize iletir. Deniz, Berehmenin gönlünün kırılmasına razı olmaz ve bir pir suretiyle Berehmenin evi yanına gelir. Berehmen ve deniz padişahın huzuruna varırlar. Padişah, denize büyük bir saygı gösterir; deniz, hediye almak için geri döner ve dört hediye getirir: altın, cevher, elbise ve at. Padişah, denizin getirdiği hediyelerden birini Berehmenin almasını söyler. Berehmen, bu seçimi yapmak için dört oğluna danışmak istediğini söyler ve dört oğlu sırasıyla; birinci oğlu altını, ikinci oğlu mücevheri, üçüncü oğlu atı, son oğlu ise elbiseyi almasını ister. Padişah Berehmenin oğullarının cevaplarını beğenir, hediyeleri onlara verir.

## ON BİRİNCİ GECE

### 11.1. Çiftçi ve Sultan Kızı hikâyesi

Behvâc padişahı zamanında bir çiftçi kıymetli bir mücevher bulur. Çiftçi, birisinin bu mücevheri Behvâc padişahına hediye etmesini söylemesi üzerine, mücevheri Behvâc Şâhına vermek üzere yola çıkar. Yolda üç yoldaş bulur, yola devam ederlerken sessiz bir yere ulaşırlar. Çiftçi uykuya yatar, uyandığında cevheri bulamaz ancak arkadaşlarından hiçbirine bir şey söylemez. Çiftçi, Şâha durumu anlatınca Padişah dördünü bir yere toplar, korkutup eziyetler eder; ama cevheri çalan ortaya çıkmaz. Padişahın çok akıllı bir kızı vardır, babasından bu dört kişiyi kendi huzuruna ister ve onlara çeşit çeşit ihsanlarda bulunur. Onlarla konuşurken bir müşkülü olduğunu, bunu çözemediğini söyler ve tacir kızı hikâyesini anlatır.

<sup>332</sup>

Burada Tilkinin anlattığı Seyis ve Sahibinin hikâyesi yer almamaktadır. (Özrü kabahatinden büyük hikâyesi) Ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 2.



### 11.1.(1). Tacir kızının düğün gecesi hikâyesi

Mazenderan'da güzellikte eşi benzeri olmayan bir tacir kızı vardır. Bir bahçede kırmızı gül görür ve bahçıvanın oğluna o gülü getirirse oğlan ne isterse vereceğini söyler. Bahçıvanın oğlunun gülü bin bir güçle getirmesi üzerine dileğini sorar ve Oğlan, evlendiği gün gelin gecesinde eşiyle birlikte olmadan bahçeye gelip visalini ister. Belli bir süre geçtikten sonra o güzeli bir padişahın oğluna verirler. Zifaf gecesinde padişahzâdeye başından geçen olayı anlatır, Şehzâde saf kalpli olduğu için gitmesini izin verir ve tacir kızı üzerinde altın ve mücevherle yola çıkar. Biraz gittikten sonra bir kurt karşısına çıkar, kurda bahçıvan oğlu ile arasında olan yemini söyler, döndüğünde ne isterse yapabileceğini söyler. Kurdun kalbine yumuşaklık gelip kız bir şey yapmaz. Biraz daha gittikten sonra kızın karşısına bir hırsız çıkar. Kız, yeminden, padişahzâdeden ve kurttan bahsedince hırsızın da içine merhamet gelir, kızı serbest bırakır. Kız, bahçeye ulaştığında bahçıvan oğluna başından geçenleri anlatır. Bahçıvan oğlu, ben başkasının bahçesinden bir gül koparırsam benim bahçemden bir ağaç koparırlar diyerek kızın visalini istemez ve kızı geri gönderir.

Padişah kızı bu hikâyeyi anlattıktan sonra bu dört kişiden hangisi merttir, diye sorar. Birincisi eşinin ahmak olduğunu, ikincisi kurdun yaşlı ve ahmak olduğunu, üçüncüsü hırsızın ahmak olduğunu, sonuncusu bahçıvan oğlunun ahmak olduğunu söyler. Padişahın kızı her birinin cevabını meşreplerine göre işitir ve babasına olanları anlatır. Hırsız, itiraftan başkan bir çare olmadığını görünce cevheri teslim eder.

## ON İKİNCİ GECE

### 12.1. Beşikteki çocuk hikâyesi

İsfahan'ın adil padişahı vefat edince onun anne sütünden kesilmemiş bir oğlu kalır. Devlet büyükleri bir araya toplanıp bu çocuğun padişahlığa layık olup olmadığını anlamak için yetmiş hakim kişiye bir araya toplarlar. Onlar bu çocuğun padişahlığa uygun olup olmadığını anlamak için, hanende ve

sazendeleri bir araya getirip, bu bebeğin yaşındaki birden fazla çocuğu da bir araya getirirler. Sazendeler çalmaya başlayınca ilk önce padişahın oğlu hareket edip beşiği sallamaya başlar, bir zamandan sonra başka bir çocuk hareket eder; diğer çocuklar ise yerlerinden hareket etmezler. Bilginler, bu çocuğun padişahlığa layık olduğunu, sonradan hareket eden çocuğun ise mertebesinin yüksek olacağını söylerler.

### **12.2. Şeyh Cüneyd hikâyesi**

Şeyh Cüneyd ve diğerleri sema halinde iken bir derviş nara atar, Şeyh ona gazap nazarıyla bakar ve derviş başını hırkaya çekip nefes vermez. Bir saatten sonra hırkayı kaldırdıklarında derviş bir avuç toprak olmuştur.

## **ON ÜÇÜNCÜ GECE**

### **13.1. Bilgin ve Maymun hikâyesi**

Bir bilgin, ağaçtan ağaca daldan dala atlayan bir maymun görür. Bir ara karnı keskin bir dala takılır, yırtılır ve maymunun bağırsağı iki dal arasında kalır. Bir zamandan sonra aynı yere uğradığında görür ki bağırsak kurumuş; rüzgâr, bağırsağı salladığında güzel sesler gelir. Bağırsağı indirip iki ağaç arasına bağlar, öncekinden daha güzel sesler gelir ve saz aleti olur. Makamların oluşması için de Hint diyarında burnunda yedi deliği olan Kaknus adlı bir kuş vardır ve o deliklerin her birinden farklı sesler gelmektedir.

## **ON DÖRDÜNCÜ GECE**

### **14.1. Kedinin farelerin öldüğüne pişmanlığı hikâyesi**

Çin ülkesinde bir yerde aslan yuva tutar. Aslanın gençlik zamanı geçip yaşlanır, et yedikten sonra dişleri arasında kalan etleri fareler gelip alırlar, aslan da yaşlı olduğu için bir şey yapamaz ve rahatsız olur. Aslan yavrusunun ölmesi karıncadandır denilerek İmam-ı Şafii'nin hikâyesi anlatılır.

### **14.1.(1). İmam-ı Şafii hikâyesi**

İmam-ı Şafii (r.a) halifelerden birinin yanında otururken sinek halifeyi rahatsız eder ve halife İmam-ı Şafii'ye sineklerin niçin yaratıldığını sorar. İmam-ı Şafii, sineğin zorbaların acizliklerini bilmesi için yaratıldığını söyler.

Aslanın, kurt dostudur, bu durumu kurda anlatınca kurt kedinin ona yardım edeceğini söyler. Kedi gelince aslana büyük saygı gösterir ve kedilerin yaratılışını anlatır.

### **14.1.(2). Kedinin Yaratılışı hikâyesi**

Hz. Nuh zamanında gemiyi fareler basar, Hz. Nuh'a aslanın alnını okşaması söylenir, bunun üzerine aslan hapşırır ve burnunun deliklerinden iki kedi ortaya çıkar.

Aslan bu hikâyeden sonra ona pasbanlık görevi verir. Kedi, farelere korku verir ancak onları öldürmemektedir. Bir gün kedi oğlunu getirip görevi oğlunun yerine getirmesini, diğer yavrularının muhafazası ile zamanını geçirmek istediğini söyler. Aslan bunu kabul ettiği gece, kedinin oğlu her nerede fare çıktıysa onu öldürür ve sabaha kadar bir tane bile fare bırakmaz. Kedi ertesi gün hizmete geldiğinde tüm farelerin öldüğünü görünce sinirlenir. Birkaç gün geçtikten sonra fareler öldüğü için kediye gerek kalmadığını düşünen aslan, kediye görevinden alır ve kedi pişman olur.

## **ON BEŞİNCİ GECE**

### **15.1. Güzel hatun ve Tilki hikâyesi**

Bir padişahın çirkin yüzlü bir oğlu vardır. Padişah, oğluna musiki ilmini bilen güzel bir kız alır ve kız padişahın oğlu ile kendi durumunu birbirine uygun görmez. Bir gün sarayın içinde otururken güzel bir ses işitir ve sarayın çatısına çıkarak sesin sahibine kendi eşi ile durumunu anlatır. Kız ile genç aralarında anlaşır ve birlikte kaçarlar. Bir dere kenarına geldiklerinde seyyah yüzmeyi iyi bildiğini ancak bu mücevherlerle kızı karşıya geçiremeyeceğini, önce mücevherleri sonra da onu geçireceğini söyler ve kız bunun üzerine

soyunur. Seyyah karşıya geçtikten sonra kadının padişahzâdenin eşi olduğunu başına bir sürü iş gelebileceğini düşünür ve mücevherleri alıp gider. Kız derenin kenarında kendi halinin ne olacağını düşünürken ağzında kemik olan bir tilki gelir, derede gördüğü balığı tutmak hevesiyle ağzındaki kemiği bırakır; balığı tutamayıp arkasına döndüğünde kemiği bir başka hayvanın aldığını görür. Kız, tilkiye bakıp insan elindekini bırakıp gelecek nesneye tamah eder mi, der. Tilki, kızın buraya nasıl düştüğünü sorar, kızın başından geçenleri öğrendikten sonra iki seherhiz hikâyesini anlatır.

### **15.1.(1). İki erken kalkan hikâyesi**

Bir şahıs seher vaktinde başka bir kişiyi görür ve ona insan bu saatte kalkar mı diye sorar. İkinci kişi sen kalkmışsın ben de kalkmışım, der.

Tilki bu hikâyeyi anlattıktan sonra kız ve kendi durumunun birbirinden farklı olmadığını, kızın bu dertten kurtulmak için kendisini deli gibi göstermesi gerektiğini söyler.

## **ON ALTINCI GECE**

### **16.1. Hoca Mansûr'un kılığına giren Hoca Fer'i hikâyesi**

Bir şehirde malı çok ve sürekli deniz seferine giden Mansûr adlı bir kişi vardır. Mansûr'un ahlakı ve kendisi çok güzel olan bir hanımı vardır ve güzelliği şehirde meşhur olmuştur. Fer'i adlı genç, hatunun bu güzelliğini işitip kulaktan âşık olur. Genç, şehirdeki hileci kocakarıyı Mansûr'un hanımını yoldan çıkarması için gönderir. Kadın, kocakarının söylediklerinin olmayacak işler olduğunu söyler. Hoca Fer'i visalin mümkün olmadığını görünce sefere çıkar ve Zâhid savmaasına ulaşır. Zâhide uzun süre hizmet ettikten sonra Zâhid gencin bu hizmetinden utanıp ona bir ism-i şerif öğretir ve o ism-i şerifi ne zaman söylerse istediklerinin olacağını söyler. Hoca Fer'i, Zâhidin söylediği ism-i şerifi ezberleyip kendisini o isim sebebiyle Hoca Mansûr'un şekline sokar ve Hoca Mansûr'un evine gelir. Yolunu haramilerin basıp neyi varsa aldıklarını Hoca Mansûr'un eşine söyler. Kadın, gelen adamın Hoca Mansûr'un suretinde olduğunu ancak hareketlerinin ona benzemediğini görür

ve birkaç gün hasta olduğunu söyleyerek onu reddeder. İki üç gün geçtikten sonra Hoca Mansûr eve gelir, karısının yatağı başında kendisine benzeyen birini görür ve birbirlerinin sakallarına yapışıp hakim huzuruna varırlar. Hakim, hüküm vermekte zorlandığı sırada bir kimse, zıfaf gecesinde yaşadıklarını sormalarını kimin kadınla aynı şeyleri söylerse onun Hoca Mansûr olduğunu söyler. Hoca Mansûr ile kadının söyledikleri aynı olunca Hoca Fer'i tazir ve teşhir ederler.

## ON YEDİNCİ GECE

### 17.1. Babil Şehzâdesinin hikâyesi

Babil padişahının iki oğlu vardır, padişah ölünce büyük oğlu babasının yerine geçer, küçük kardeşini öldürmek istemesi üzerine küçük kardeşi başka bir yere sefere çıkar. Giderken çölde rakseden bir derviş görür. Şehzâde, dervişe niye raks ettiğini sorunca derviş, iyi bir fal gördüğünü söylemesi üzerine şehzâde bu iyi falı kendisine vermesini, bunun karşılığında parmağındaki kıymetli yüzüğü dervişe vereceğini söyler. Derviş bunu kabul ettikten sonra Şehzâde bir iki mil gittikten sonra karşısına Nîk-fâl adlı bir kadın çıkar ve şehzâdenin hizmetine girmek istediğini söyler. Şehzâde ve Nîk-fâl yolda giderken bir su kenarına gelirler, orada bir yılanın kurbağa tuttuğunu görürler, Şehzâde yılanın üzerine yürüyüp kurbağayı kurtarır. Şehzâde, kurbağayı kurtardıktan sonra yılanı eziyet ettiğini düşünür ve vücudundan bir parça koparıp yılanı atar. Yılan, dişi yılanın yanına bu etle beraber gelince dişi yılan bu lezzetli eti nereden bulduğunu sorar, yılan olanları anlatır, bunun üzerine dişi yılan Hz. Musa a.s. hikâyesini anlatır.

### 17.1.(1). Hz. Musa ve güvercin hikâyesi

Bir güvercin yırtıcı bir kuştan kaçarak Hz. Musa'ya onu kurtarmasını söyler. Hz. Musa, onu elbisesi altına alır, ardından bir Karakuş gelir ve Hz. Musa'dan güvercini ister. Hz. Musa Karakuş'un aç kalmaması için vücudundan güvercin kadar kesmek ister. Bunun üzerine Karakuş, kendisinin Hz. Mikail olduğunu;

güvercinin ise Hz. Cebrail olduğunu Hz. Musa'yı denemek için Allah tarafından gönderildiklerini söylerler.

Dişi yılan, bu hikâyeyi anlattıktan sonra şehzâdenin hizmetine girip bu hakkını ödemesini ister; yılan bir adam suretine girerek şehzâdenin yanına gelir ve adının Hâlis olduğunu söyleyerek şehzâdenin hizmetine girer. Dişi kurbağa da eşine dişi yılanın dediğine benzer şeyler söyler ve kurbağa da Şehzâdenin yanına gelip adının Muhlis olduğunu, Şehzâdenin emrine girmek istediğini söyler. Dördü beraber bir şehrin padişahının huzuruna varırlar ve Şehzâde, oranın Padişahı eğer kendisine günde bin dinar ulufe verirse onun hizmetine gireceğini söyler. Şehzâde her gün bin dinarı alıp yüz dinarını kendisinin ve hizmetlilerinin masrafına harcayıp geri kalanını da sadaka verir. Padişah, bir gün balık tutmak hevesiyle deniz kenarına gider ve parmağındaki yüzüğünü düşürür. Melikzâdeye uzun süredir yanında olduğunu ve yüzüğünü bulmasını söyler. Melikzâde şaşkın bir şekilde evine gelir. Muhlis bu işi kendisinin yapabileceğini, kurbağa şekline girerek denize dalar ve Melikzâdeye yüzüğü getirir. Padişah, yüzüğü görünce Melikzâdenin mertebesini artırır. Bir zaman geçtikten sonra Padişahın kızını bir yılan ısırır, kimse çare bulamaz ve Padişah bunun halledilmesi görevini de Melikzâdeye verir. Hâlis bu görevi üzerine alır ve ağzını kızın ağzına alır, kızın vücudundaki bütün zehri alır. Padişah kızı iyileşince kızını Melikzâdeye verir ve onu veliaht ilan eder, bunun üzerine hizmetliler gitmek için izin isterler. Nîk-fâl, Hâlis ve Muhlis gerçekte kim olduklarını Şehzâdeye anlatırlar ve yollarına giderler.

## ON SEKİZİNCİ GECE

### 18.1. Çocuğu olmayan kadın ve hain kardeşi hikâyesi

Bir şehirde çocuğu olmayan bir berehmen vardır. Eşiyle birlikte çareler arasalar da bir türlü çocukları olmaz. Bir zaman sonra şehre bir tabip gelir. Berehmen durumunu ona anlatınca Berehmene bir ilaç verip bu ilacı tavus kuşu ödüyle karıştırıp içmesini söyler; ancak o şehirde padişahın bağından başka yerde tavuskuşu yoktur. Berehmenin eşi bir hile ile tavusu ele geçirir,

tavusun ödüyle beraber o ilacı içerler. Kadın bu sırrını saklamayıp bunu kardeşine söyler. Bir süre sonra tavusu bulana on bin dinar verileceği haberi şehre yayılır. On bin dinar verileceğini duyan kadının kardeşi padişahın sarayına giderek durumu padişaha anlatır. Tanığı olmadığını söyleyen kadının kardeşi ile birlikte sandıklar içerisine gizlenmiş iki adamı Berehmenin evine gönderirler. Berehmenin evine geldiklerinde kadının kardeşi, ablasına sefere gideceğini bu iki sandığı emanet almasını, gitmeden de tavus hikâyesini tekrar anlatmasını ister. Berehmenin hanımı, söylediğine pişman olsa da anlattıklarını tekrar anlatır ve bir anda uyandığını, yani dünkü anlattıklarının rüya olduğunu söyler. Kadının kardeşini saraya ulaştırırlar ve onu tazir ve teşhir edip şehirden sürgüne gönderirler.

## ON DOKUZUNCU GECE

### 19.1. Zâhidin Kızı ve üç güveyi hikâyesi

İleri zamanlarda bir Zâhid, bir oğlu ve evlenmemiş bir kızı vardır. Zâhid, Hacca gitmek ister ve gitmeden de kızına münasip bir genç bulurlarsa onunla evlendirmelerini söyler. Zâhid, Hacca giderken bir genç görür ve ona kızını verir; Zâhidin oğlu da bir yere sefer ederken orada bir genç görür ve kardeşini ona verir; aynı zamanda Zâhidin hanımı da orada bir genç bulur kızını o gence verir. Zâhid vatanına döndüğünde üç güveyi bir araya gelir ve üçü arasında münakaşa olur; bu olay şehirde duyulur. Zâhidin kızı bu durumdan utanır ve belli bir süre sonra sekte hastalığına uğrar, hareket edemez. Oradakiler kızın öldüğünü zannedip kızını defnederek. Üç güveyi, kızın mezarı başına gelerek kızın güzelliğini görmek isterler ve mezarı kazarlar. Mezarı açtıklarında tabip olan güveyi kızın ölmemiş olduğunu, canlanması için bir ağaca bağlanıp dövülmesi gerektiğini söyler. Üçüncüsü bunun kolay olduğunu söyler, tabip güveyinin dediği gibi yaparlar ve kız bir saat sonra kendisine gelir. Kız, dirildikten sonra bunlar tekrardan kavgaya tutuşurlar. Kız bunların kavgasını görünce ölmekte bile bunlardan kurtulamadım diyerek, başını tıraş ettirip, siyah elbiseler giyip babasının savmaasında ibadetle meşgul olur.

## YİRMİNCİ GECE

### 20.1. Aç gözlü Berehmen ve aslan hikâyesi

Kecrat taraflarında maddi durumu iyice kötüleşmiş bir berehmen, sefere gitmeye karar verir yolu bir ormana düşer. Ormanda bir aslan görür; aslan tarafından öldürülme korkusuyla ne ileri gidebilir ne de geri gidebilir. Aslanın vezirleri olan ahlakları ile seçkin olan ceylan ve yaban sığırı berehmeni aslanın pençesinden kurtarmak isterler; aslana, onun cömertliğinin insanlar tarafından bile duyulduğunu, insanlardan birinin hayvanlar padişahının ayağına yüz sürmek için buraya geldiğini söylerler. Bu sözlerden hoşlanan aslan Berehmene götürebildiği kadar kumaş altın ve mücevher almasını söyler. Berehmen evine döndükten bir süre sonra hırsı galip gelir ve kalan altın ve mücevheri almak için geri döner. O gün, aslanın vezirleri kurt ve çakaldır. Kurt, aslana bir insanın edepsizlik yapıp geldiğini söyler. Aslan kükreyip Berehmenin üzerine yürürken, Berehmen bir ağaca tırmanır; Aslan, bir hamlede ağacı parçalamak ister. Bu sırada ceylan ve yaban sığırı oraya gelip Berehmenin aç gözlülüğüne şaşırırlar. Ceylan, aslana bu insanın padişahın cömertliğini yer yüzündekilere söylediğini şimdi de gökyüzündekilere söylemek için ağaca çıktığını söylemesi üzerine aslanın siniri geçer. Berehmen ağaçtan inerek arkasına baka baka kaçar.

## YİRMİ BİRİNCİ GECE

### 21.1. Gülünce güller dökülen nedim ve padişah hatunu hikâyesi

Kirman bir padişah, onun güzel bir eşi ve gülünce ağzından gül dökülen bir nedimi vardır. Kirman padişahına başka bir padişahтан marifetleri çok olan elçiler gelirler. Kirman padişahı onları görünce hemen Nedimin hazırlanmasını emreder, Nedim, Şâhın hizmetine gelirken bir zenci görür ve kendi eşiyle visale kavuşmaya gittiği haberini alıp düşüncelere daldıysa da Kirman Padişahının emri olduğu için geri dönemez. Nedim, Padişah meclisine vardığında eşiyle zengi durumu aklına geldiği için gülemez ve Padişah bu saygısızlığından ötürü onu zindana attırır. Padişahın hanımı bir



filciye âşıktır, gece olunca filci filini sarayın duvarı altına getirip padişahın karısı saraydan inip filin arkasında vasıl olurlar. Sarayın altındaki zindanda olan Nedim, bunu görünce gülmeye başlar ve zindan güllerle dolar taşar. Bir gün sonra Padişah ve karısı bahçede otururken Bahçıvan bir deste gül, nergis getirir. Padişahın karısı yüzünü örter, sebebini soran Padişaha ise Padişahın gözünden başka bir hiçbir gözün onu görmemesini, nergisin gözünün bile onu görmemesi gerektiğini söyler. Tabak içerisinde pişmiş bir kuş, Padişahın karısının cevabını duyunca güler ve Padişah bu duruma şaşırsa da kimse kuşun gülme sebebini çözemez. Nedim, kuşun gülmesi sebebini bildiğini söyleyince Padişahın huzuruna iletirler. Zenci ile kendi karısı ve Padişahın karısı ile Filci arasındaki olanları anlatır. Önce Nedimin karısının yüzüne kara ederler ve zenciyle birlikte ateşte yakıp, Padişah hanımı ve filciyi fil ayağına bağlayıp helak ederler.

## YİRMİ İKİNCİ GECE

### 22.1. Kurukafadan olan İbnü'l-gayb ve Kâmcûy hikâyesi

Tebriz taraflarında yeni yetişen bir kızı olan bir tacir, çölde gezerken alnında yaşarken seksen kişinin ölmesine sebep olmuş, ölünce de seksen kişinin ölmesine sebep olacaktır yazan bir kuru kafa bulur. Tacir, bu kuru kafanın bir yiğite veya bir cellata ait olduğunu, öldükten sonra seksen kişinin ölmesine sebep olması akla uzaktır, diye düşünerek kuru kafayı alıp evine getirir ve onu bir hokkanın içerisine koyar. Tacir, ticarete gidince kızı hokkanın ağzını açıp topraktan biraz yiyince Hz. Meryem gibi hamile kalır ve dokuz aydan sonra bir oğlan doğurup adını İbnü'l-gayb koyarlar. Tacir, evine döndüğünde çocuğu görüp şaşırmaları üzerine hokka kıssasını Tacire anlatırlar. Deniz kenarına birçok tacirin mücevher satmak için gelmesi üzerine Tacir de deniz kenarına gelerek onlardan mücevher satın alır. İbnü'l-gayb, o mücevherlerden ikisinin boncuk değerinde olduğunu söylemesi üzerine İbnü'l-gayb'ı da alıp deniz kenarına gelirler. Mücevher satanlar, İbnü'l-gayb'ın bilgisine hayran kalıp, tacirden almak isterler. Tacir, onu vermekte çekinse de İbnü'l-gayb kendisini satması gerektiğini çünkü babasız olmasının tacire

zararı dokunabileceğini söyler. Tacirler çocuğu alarak kendi memleketlerine gelirler, o ülkenin padişahının kırk karısı vardır ve onların en yücesi Kâmcûy ismindedir. Bir gün bir avcı padişaha canlı balıklar getirmesi üzerine Kâmcûy yüzünü balıklardan çevirip bedenini örter. Sebebini soran padişaha balıkların içerisinde erkek balıkların olduğunu, gözlerinin ona dokunup günaha girmekten korktuğunu söylemesi üzerine balıklar hep bir ağızdan gülerler. Kimse balıkların gülmesinin sebebini çözemez ve padişaha İbnü'l-gayb'ın denizin dilini iyi bildiğini söylemeleri üzerine Padişah, İbnü'l-gayb'ın huzuruna getirilmesini söyler. İbnü'l-gayb, balıklardan gülme sebeplerini sorunca balıklar, rüzgarın denizin habercisi olduğunu ve yer yüzünden olan her şeyi denize ulaştırdığını, padişahın kırk hanımı olduğunu ve her birisinin bir genci kadın suretine sokarak kendi odalarında sakladığını, padişah hazır olmadığında onlarla visale erdiklerini, Kâmcûy'un da onları başı olduğunu hepsinden hırslı olduğunu söyler. Padişah araştırtır ve kırk hücrede kırk genç bulunca kadınlarla birlikte seksen kişiyi katlettirtir. Padişah, İbnü'l-gayb'ı huzuruna getirtir, bilinmeyelenleri nasıl bildiğini sorması üzerine kendisinin yaşadıklarını ve babasız doğması olayını anlatır. Padişah, o zamanın hakimlerini bir araya toplar ve İbnü'l-gayb'ın suretindeki kişinin yaptıkları nasıl olur diye sorması üzerine otuz dokuz bin gün oruç tutmuş, otuz günde bir yemek yiyen gündüz yıldızları gören yerde de cenneti gören bilgin, İbnü'l-gayb suretinde olan kimsenin muhanneslik yolunu tutacağını, on dört yaşına gelince berberlik ve dellaklik yapabileceğini, tamahkar olacağını, gece ve gündüz yalan söyleyeceğini, asla mal emanet edilemeyeceğini, halkın elinden malını hile ile alacağını, bu gibi bir kişinin yüzünü günde bir kez gören kimsenin o gün işlerinin sıkıntılı olacağını söyler. İkinci hakim ise gözlerinin akı çok ve çukur olursa Haccac gibi ve hırsta Karun gibi olacağını, gece ve gündüz fakirlerin malını almaya çalışacağını, çok hasetçi ve münafık olacağını, padişahlar katında sözünün makbul, alimlere ve salihlere sıkıntı vereceğini söyler. İbnü'l-gayb'ın sıfatı ise orta boylu, kara sakallı, parlak dişli, ağır yürüyüşlü, yavaş söyleyişli, güzel sesli bir kimsedir. Kırk bilginin her biri birbirine benzer şeyler söyleyip bir kitap yazarak Padişaha verince Padişah, İbnü'l-gayb'ı tasvir ederek bütün beğlerine gönderip bu suretteki kimselerle

yakınlık kurmamalarını ve bu suretteki kimseleri şehirlerinden kovmalarını söyler.

## YİRMİ ÜÇÜNCÜ GECE

### 23.1. Padişah Camasdi ile Tûtîsinin hikâyesi

Çin ülkesinde Camasdi adlı bir padişah ve konuşan bir Tûtîsi vardır. Padişah, Tûtîye gezdiği memleketlerde padişaha uygun bir eş görüp görmediğini sorması üzerine Tûtî, padişaha uygun Şam ülkesinin melikinin kızının ve bu kızın Şarik adlı bir dişi Tûtîsinin olduğunu söyler. Padişahın gönlüne o kızı almak hevesi düşünce, elçilerini sınırsız hediyelerle Şam melikine gönderir. Şam meliki de Camas'a hediyelerle birlikte kızını ve Şarik adlı Tûtîyi gönderir. Camas, kızı görünce beğenir mükafat olarak Tûtî ve Şarik'i aynı kafese koydurur. Şarik ve Tûtî bir gece kadınlar ve erkekler hakkında konuşurken aralarında münakaşa olur ve Şarik Meymûne ve Muhtâr hikâyesini anlatır.

#### 23.1.(1). Meymûne ve Muhtâr hikâyesi

Bir şehirde malı çok olan bir tacir ve onun Muhtâr adında yaramaz bir oğlu vardır. Babası, Muhtâr'a başka bir şehirden Meymûne adlı bir tacir kızını alır. Yolda giderken Muhtâr, gelinin çeyizine tama ederek çeyizini alır ve Meymûne'yi de bir kuyuya bırakır. Meymûne günahsız olduğu için Allah'ın yardımıyla kuyudan çıkar ve bin bir güçlkle babasının evine geri dönünce yollarını haramilerin kestiğini Muhtâr'ı ve her neleri varsa alıp gittiklerini söyler. Muhtâr, çeyizin hepsini az zamanda bitirip Meymûne'nin memleketine gelerek bir meşhedde dinlenirken orayı ziyarete Meymûne gelir. Muhtâr, Meymûne'den özür dileyip; Meymûne temiz kalpli olduğu için Muhtâr'ı affeder ve onu babasının evine geri getirir. Meymûne'nin babası onlara tekrar çeyizler vererek yola gönderse de aynı kuyunun yanına gelince Muhtâr'ın yine yaramazlığı tutar ve kızı öldürüp kuyuya atar, kendisini dünya ve ahirette rezil rüsva eder.

Bu hikâyeyi dinleyen Tûtî, bin adam içerisinde bir yaramazın olabileceğini söyleyerek Hemenâz'ı hikâyesini anlatır.

### 23.1.(2). Vefasız Hemenâz'ın hikâyesi

Serendib şehrinde Behzad adlı bir tacir ve onun yaramaz huylu Hemenâz adlı bir hanımı vardır. Behzad sefere gidince Hemenâz bir gence âşık olup, her gece o gencin evine giderek muradına ulaşır. Behzad'ın eve dönüşünden memnun olmayan Hemenâz, eşine macun yedirip maşuk tarafına gider. O sırada bir hırsız, Behzad'ın evine gelerek hırsızlık yapmak ister ancak durumu görünce Hemenâz'ın arkasından gider. Şehrin subaşı, Hemenâz ve âşığını yakalayınca oranın âdeti olduğu üzere genci asar; genç son nefesinde Hemenâz'ın yüzünü bir daha görmek istediğini söyleyince Hemenâz gence yaklaşır, genç ani bir hareketle Hemenâz'ın burnunu koparır. Evine döndüğünde kendisinden olan sıkıntıyı gidermek için Behzad'ın elbisesini kana bulayıp, feryat eder ve Behzad'ın burnunu kopardığını söyler. Hemenâz'ın ailesi Behzad'ı kadıya ilettiklerinde kadı, kısasa kısas olacağını söyleyince hırsız, Behzad'ın haksız yere burnunun kesilmesini istemediği için dün gece gördüklerini kadıya anlatır. Kadı sözlerini nasıl kanıtlayacağını sorunca, hırsız Hemenâz'ın burnu eğer Behzad'ın yatağında ise kendisinin yalancı olduğunu ancak asılmış olan gencin ağzında ise kendisinin doğru söylediğini söyler. Hemenâz'ın burnunu gencin ağzında görünce herkes işin gerçek aslını öğrenir ve Hemenâz'ın akrabaları utanırlar.

Tûtî, bu hikâyeyi anlattıktan sonra halkın bir yaratılıştaki olmadığını, erkeklerin de bir mizaçta olmadığını söyler.

## YİRMİ DÖRDÜNCÜ GECE

### 24.1. Kumaş Dokuyucunun hikâyesi

Irak'ta Zerîr isminde bir kumaş dokuyucu, işinde kılı kırk yarmasına ve sürekli çalışmasına rağmen bir günlük kazancını ancak elde edebilmektedir. Zerîr, bir gün işi pamuk bükme olan dostunu ziyaret ettiğinde arkadaşının evinin mallarla dolu olduğunu görür, kendi kendine düşünerek kendi işinin sultanların kıyafeti olan ipekle uğraşmak olduğu halde arkadaşının pamukla yani yorgancılıkla uğraştığı halde kendisinden çok zengin olmasına şaşırır.

Evine döndüğünde sefere gitmek istediğini hanımına söyleyince Zerîr'in eşi ona İbrahim Edhem kıssası anlatır.

#### **24.1.(1). İbrahim Edhem kıssası**

İbrahim Edhem, bir gün yemek yerken bir arı gelerek yemeğinden bir parça koparıp uçar gider. İbrahim Edhem, arının ardına düşer, arının bir viraneye vardığını orada gözleri görmeyen bir serçenin ağzına aldığı lokmayı bıraktığını görür.

Bu kıssayı anlattıktan sonra hanımı Zerîr'e endişesinin yersiz olduğunu söyler. Zerîr bunu kabul etmeyip oğlu ve eşiyle vedalaşıp Nişabur şehrine gider. Uzun süre orada çalışıp kazandıktan sonra şehrine dönmek için yola çıktığında bir ağaç dibinde uyuyakalır. Uykuda gökten iki güzel suretlinin indiğini görerek birisi çalışmasının sureti; diğeri bahtının sureti olduğunu söyler. Bahtı sureti, bu adamın levh-i kazada malının çok olmadığını yazdığını o nedenle bu malları ondan alacağını söyler ve Zerîr rüyadan uyandığında mallarından hiçbirini elinde kalmamıştır. Eli boş gitmeyi istemediği için yine çalışıp çabalayıp mal elde eder ve kendi şehrine dönerken yine aynı rüyayı görür, uyandığında yine malları yok olmuştur. Hanımı Zerîr'in boş geldiğini görünce çakal ve at hikâyesini anlatır.

#### **24.1.(2). Çakal ile zayıf at hikâyesi**

Sahibi, bir zayıf atı evinden dışarı atar. Bir çakal bir fareyi yakalamak için beklerken birden zayıf atı görerek atın ardına düşer. Dişi çakal, yaptığıının yanlış olduğunu elindekini bırakıp elinden olmayanın peşinden gidilmemesi gerektiğini söyler. Uzun bir süre atın arkasından ayrılmaz ama hiçbir şey elde edemeyip dişi çakalın yanına utanarak gelir.

### **YİRMİ BEŞİNCİ GECE**

Mâhşeker, Arabi ve Me'mûn halife hikâyesini anlatır.

#### **25.1. Me'mûn halife ve Arabi hikâyesi**

Bir gün bir Arabi Me'mûn halifeye gelerek Hacca gitmek istediğini, azığı ve devesi olmadığını söyler. Me'mûn halife ise Arabi'ye Haccın farz olmadığını söylemesi üzerine Arabi, Halifeden akçe umarak halini arz ettiğini onun ise fetva cevabı verdiğini söyler.

Mâhşeker'in bu hikâyesi üzerine Tûtî Karakulak ve Aslan hikâyesini anlatır.

## **25.2. Karakulak ve Aslan hikâyesi:**

Bir gün güzel bir ormanda Aslan vatan tutup Maymunu da kendisine kapıcı yapar. Aslan bir yere sefere gidince orayı Maymunun kontrol etmesini söyler ancak bir süre sonra bir karakulak gelerek bu mekânın kendisinin olduğunu söyler. Maymun ne kadar bu mekânın Aslanın mekânı olduğunu söylese de Karakulak orayı kendisine alır. Dişi Karakulak eşini uyarır ve Kurt ve Çakal hikâyesini anlatır.

### **25.2. (1). Kurt ve Çakal hikâyesi**

Bir kurt, çakalın inine girerek pusuya yatar, Çakal evine geldiğinde kendi izinden başka izlerin olduğunu görerek içeri girmez. Çakal evine ey benim evim diye dışarıdan seslendiğinde içeriden ses gelmeyince her zaman kendisine ses verdiğini bugün neden seslenmediğini evine sorar ve gidip bir daha dönmemekle tehdit eder. Bunu gören Kurt, evin içerisinden Lebbeyk Lebbeyk diye seslenince Çakal, kurdun sesini tanıyıp yakındaki çobanı getirir ve Çakalın ininin kapısına kocaman bir taş koyunca Kurt içeride açlıktan ve susuzluktan helak olur.

Dişi Çakal bu hikâyeyi anlattıktan erkek Çakal kurdun bir ahmak olduğunu kendisinin ona benzemediğini söyler. Aslan evine döndüğünde Maymun hemen karşısına gelerek Karakulağın edepsizliğini söyleyince, Aslan Karakulağın bu kadar cesur olamayacağını başka bir yırtıcı olabileceğini düşünerek evinin yanına sağına soluna bakarak gider. Karakulağın dışısı korktuğunun başına geldiğini şimdi ne yapacaklarını erkek Çakala sorar. Erkek Çakal da Aslan evine yaklaşınca yavru çakalları ağlatmasını neden ağlıyorlar diye sorduğunda canları aslan eti isterler demesini söyler. Aslan

eve yaklaşırken erkek çakalın dediği gibi yaparlar, erkek akal dn getirdiği kaplan etinin ne olduğunu sorunca dişi akal, dnden fil etinin kaldığını çocukların nazla beslendiğini taze aslan eti istediklerini söylemesi üzerine erkek akal, evin sahibi olan aslanın geldiğini duyduğunu evine gelince onu avlayacağını söyler. Bunları işiten aslanın geri çekilmesi zerine Maymun burada bir Karakulağın olduğunu, aslanı övücü sözler söylemesi zerine Aslan ve Maymun geri döner. akal, bunların geri geldiğini görünce, Aslanın ilk sefer gelişinin aynısını yaparlar ve akal bir Maymun dostu olduğunu Aslanı kandırıp buraya getireceğini söylemesi zerine Aslan, Maymunu parçalayıp arkasına bakmadan kaçar.

## YRM ALTINCI GECE

### 26.1. İki ocuklu Kadın ve Kaplan hikyesi

Bir şehirde kavgacı bir kadın, kocası tarafından dvlnce iki oğlunu alarak evinden kaçar. Giderken devlerin uğrasa korkacağı bir le ulaşıp karşısına bir kaplan çıkınca kocasından izinsiz çıktığı için bu belanın başına geldiğini anlar. Kaplana bir sözünün olduğunu, geldiği yerde bir aslanın her gün  insanın onun mutfağında olduğunu, kuranın kendisi ve oğlanlarına düştüğünü, kendisinin nimetten mahrum olmasını istemediğini, kendi yarısını ve oğlanların birini yemesini geri kalanı da aslana bırakmasını söylemesi üzerine kaplan şaşırır ve kadın mer bin Abdülaziz hikyesini anlatır.

### 26.1.(1). Halife mer bin Abdülaziz hikyesi

Halife mer bin Abdülaziz'e bir kle zehir verir, Halife köleye bu işi kendisinin mi yaptığını sorması zerine Kle, Perviz'in vezirinin kendisini altınla aldattığını söyler. Halife, kendisi ölmeden kölenin buradan gitmesini yoksa kendi kanı için köleyi öldüreceklerini söyler.

Kadın, bu hikyeyi anlattıktan sonra Kaplana aralarında sohbet olduğunu, kendisini yedikten sonra buralarda durmamasını çünkü aslanın kimsenin artığını yemeyeceğini ve kaplanı parçalayacağını söylemesi üzerine kaplan ardına bakmadan kaçar. Kaplan dönerken eski dostlarından tilkiyi görür,

olanları ona anlatınca tilki, kaplanın ahmaklığına şaşırır ve geri dönmeyi teklif eder. Kaplan, aslan yetişirse tilkinin kaçacağını aslanın da kendisini parçalayacağını söylemesi üzerine tilki ayağını kaplanın ayağına bağlamayı teklif eder. Kadın, tilki ve kaplanı bu halde görünce tilkinin hilesi olduğunu bilerek onları yanına çağırıp bir cadı olduğunu çölde yaşadığını çoğunlukla kaplan eti ile yiyip aslan kanı içtiğini önce onu elinden kaçırdığına pişman olduğunu, tilkinin de çocukları için olacağını söylemesi üzerine kaplan kaçmaya başlar, ayağına bağlı olan tilki de kendini kurtarmak için kaplana kendisinin ona bir ayak bağı olduğunu çözerse daha iyi kaçacağını söyler. Kaplan tilkiyi salıp tilki bir deliğe girer, kaplan da canını zor kurtarır.

## YİRMİ YEDİNCİ GECE

### 27.1. Boyacı havuzuna düşen Çakalın hikâyesi

Bir çakal, her gece şehre inerek karnını doyurur, o gece de bir boyacının dükkanına uğrar ve boyacının havuzuna düşüp kendisini güç bela o havuzdan dışarı atar. Çöle doğru giderken tüm yırtıcılar onu görerek daha önce hiç böyle bir hayvan görmedikleri için hayran olurlar ve ona itaat etmeleri üzerine çakal kendi cinsinden utanır, hepsini reddeder. Bir gece aslan kaplan hepsi huzurdayken, uzaktan bir yerde çakallar ulurlar; çakal âdeti üzerine onlara katılır, oradaki hayvanlar onun çakal olduğunu anlamaları üzerine çakal, binbir sıkıntı ve eziyetle canını kurtarır ve diğer çakalların yanına gelir. Diğer çakallar her ne yaptıysa kendisinin yaptığını söylerler.

### 27.2. Aslan postu altındaki eşeğin hikâyesi

Malı tükenmiş elinde ne varsa harcamış tacir, iyice zayıf düşmüş eşeğini çöle salar ve onu yırtıcılar yemesin diye de üzerine bir aslan postu bağlar. Eşeği kim görse aslan sanarak kaçmaktadır, eşek bir süre gittikten sonra bir çimenliğe ulaşır, orada belli süre kaldıktan sonra zayıf olan eşek iyice besili hale gelir. Sonra bir bağa girer, oradaki bahçıvanlar onu aslan sanıp ağaca çıkarlar. Uzak bir yerden bir eşeğin anırmasına uymak için aslan postu



altındaki eşek de anırarak ona eşlik eder. Bahçıvanlar onun eşek olduğunu anlarlar ve onu döverek postunu parça parça ederler.

## YİRMİ SEKİZİNCİ GECE

### 28.1. Mahmûde ve Ayas; Selim ve Sâlim hikâyesi

Bir padişahın üç veziri vardır ve padişaha en yakını küçük vezirdir. Büyük vezirin Mahmûde adlı bir kızı; ortanca vezirin de Ayas adlı bir oğlu vardır ve vezirler bunları birbirlerine vermek için söz vermişlerdir. Küçük vezir, hanımı vefat edince padişaha gidip Mahmûde'yi kendisine isteyince Padişah da Mahmûde'yi küçük vezire verir. Ayas ve Mahmûde birbirlerine âşık oldukları için bu haber onları çok üzer, Ayas kardeşi Sâlim'in yanına giderek onunla dertleşir; Sâlim ise küçük vezirin kızı Selime'ye âşıktır. Sâlim, şehrin eski bir adetini Ayas'a hatırlatıp zıfâf gecesi Mahmûde dua için mübarek yere geldiğinde orada saklanıp Mahmûde'nin aşkının gerçek olup olmadığını anlamasını söyler. Gelin gecesinde Mahmûde yanında bir hizmetçisi ile mübarek mekâna gelerek Allah'tan kendisini bu beladan kurtarıp eski sevgilisi Ayas'a kavuşturması için dua edince Ayas, saklandığı yerden çıkarak Mahmûde'nin ayaklarına kapanır. Sâlim, bunun üzerine bir tedbir düşünerek, Mahmûde'nin elbiselerini kendisinin giymesini, küçük vezirin daha Mahmûde'yi görmediğini bu nedenle Mahmûde'nin elbiseleriyle küçük vezirin evine sevgilisi Selime'nin yanına gitmeyi teklif eder. Sâlim, Mahmûde'nin yerine geçerek küçük vezirin evine gider, küçük vezirden geri durunca küçük vezir gelinin utandığından geri çekildiğini düşünerek Mahmûde sandığı Sâlim'i kızı Selime'ye teslim eder ve ona öğüt vermesini söyler. Sâlim, Selime'ye kendisini bildirerek Ayas ve Mahmûde'nin durumunu Selime'ye anlatır. Sâlim ve Selime de müvecherler alıp Ayas ve Mahmûde'nin bulunduğu mübarek mekâna varırlar ve kıyafetlerini değiştirip başka bir şehre varıp geri kalan ömürlerini mutlulukla geçirirler.

## YİRMİ DOKUZUNCU GECE

### 29.1. Tacir kızı Zühre ve üç genç hikâyesi

Kabil şehrinde bir tacir ve onun da Zühre isminde çok güzel ve akıllı kızı vardır. Zühre'nin güzelliği ve bilgeliği duyulunca üç genç Zühre'yi almak Kabil'e gelirler. Gençlerden biri dünyada ne olursa bildiğini, diğeri ağaçtan bir at yapıp onun tılsımla bir günde bir aylık yol gideceğini, üçüncü genç ise okunun asla hedeften şaşmadığını söyler. Babası o gençlerin hünerlerini sayınca Zühre bir gece düşünmek istediğini söyler, sabah kalktıklarında Zühre kaybolur. Dünyada her ne varsa bilen genç, Zühre'yi bir devin bir dağın kulesinde hapsedtiğini söyler; ikinci genç, tılsımla ağaçtan bir at yapar; üçüncü genç giderek Zühre'yi devler elinden kurtarır.

### 29.2. Padişah oğlu ile Berehmenin kafası değişmesi hikâyesi

Hint padişahının oğlu, Hint diyarındaki başka bir padişahın kızını puthanede görerek âşık olur, onunla evlenirse bu puthanede kendisini kurban edeceğini söyler. Padişahın oğlu, durumu babasına söyleyince Padişah, oğlunu hediyelerle diğer padişaha gönderir. Kızın babası bunu kabul ederek çeyiziyle beraber kızını padişahın oğluna verir. Şehzâde yanından hiçbir zaman ayırmadığı musahibi berehmen ve kızla beraber memleketine dönerken yolda and içtiği puthaneye gelir, sözü aklına gelerek kendisini orada kurban eder. Berehmen, bunu görünce şaşırır, Şehzâdeyi kıza göz koyup öldürdüğünü düşünecekler diye o da kendisini kurban eder. Bunu gören kız, dehşete kapılır, tam o da intihar edecekken görünmeyen bir ses gelir ve başları bedenleriyle birleştirmesini söyler. Kız, bu acayip durumda iyice şaşırıp berehmenin kafasını Şehzâdeye, Şehzâdenin kafasını berehmenin vücuduna bitiştirir, Allah'ın emriyle dirilirler. Şehzâdenin başı ile vücudu arasında tartışma çıkar.

Tûtî bu hikâyeleri anlattıktan sonra birinci hikâyede kızın, ölümü göze alıp savaşı gencin, ikinci hikâyede Şehzâdenin başının olduğu yere verilmesi gerektiğini söyler.

## OTUZUNCU GECE

### 30.1. Babil padişahının kızı ve Berehmen Galatnümâ hikâyesi

Bir Berehmen kendi şehrinden sihirleriyle meşhur Babil şehrine varır. Bir gül bahçesinde gezerken Babil padişahının kızıyla göz göze gelerek birbirlerine âşık olurlar. Berehmen, bir süre orada sihirde üstat olan büyücüye hizmet eder, cadı bir süre sonra Berehmenin hizmetinden utanıp onun kendisinden bir isteği olup olmadığını sorar. Berehmen gül bahçesi olayını anlatıp ağlamaya başlayınca Cadı bu işin çok kolay olduğunu söyler ve ağzın içine alındığında kadını erkek, erkeği kadın gösteren bir yüzük yapar. Yüzüğü Berehmenin ağzı içine koyup şehrin padişahın huzuruna giderler. Cadı berehmen suretine girip, oğlunun bir seferde kaybolduğunu onu aramak için gideceğini, yanındakinin gelini olduğunu onu padişaha emanet bırakmak istediğini söyler, padişah emaneti kabul eder ve onu kızının yanına alır. Berehmen Galatnümâ, kızın gittikçe zayıfladığını görünce kızın sıkıntısının sebebini sorar. Padişahın kızı söylemek istemese de ağzındaki yüzük sebebiyle kadın görünümünde olan Galatnümâ'nın ısrarı üzerine gül bahçesi olayını anlatır ve Berehmene âşık olduğunu söyler. Galatnümâ, berehmeni görünce bilip bilemeyeceğini sorar ve ağzındaki yüzüğü çıkarır; padişahın kızı şaşırınca Galatnümâ, başından geçenleri padişahın kızına anlatır. Bir zaman geçtikten sonra Padişahın oğlu, kadın suretinde olan Galatnümâ'ya âşık olur. Günden güne aşkı artıp ölecek seviyeye gelir. Padişah, oğlunun durumuna acır, durumu Galatnümâ'ya anlatmak için bir adam gönderir. Galatnümâ, padişahın zaman ister ve padişahın kızıyla gizlice saraydan çıkarak Cadıya varırlar. Padişahın kızının ve Berehmenin hanımının kaybolduğu haberi padişaha gelince padişah, emanete hıyanet etmenin cezasını çektiğini düşünür. Bir süre sonra Cadı ve Galatnümâ baba oğul suretiyle padişahın huzuruna vararak emaneti olan gelinini ister, padişahın kaybolduğu haberini duyunca elbiselerini yırtıp zünnarlarını keserler. Padişah, on bin altın Galaynüma ve Cadıya verir; Cadı, dinarların hepsini Berehmen ve Padişahın kızına verir ve yüzüğü ağzından çıkarmamalarını geceleri de âlemlerine devam etmelerini söyler.

## OTUZ BİRİNCİ GECE

### 31.1. Zabil Padişahı ve Mahrûsa hikâyesi

Zabil şehrinde bir tacir güzellikte benzeri olmayan Mahrûsa adlı bir kızı vardır. Çok kimse Mahrûsa'yı istemesine rağmen tacir kızını kimseye vermez. Tacir, Mahrûsa'nın padişaha layık olduğunu düşündüğü için bir yazı yazarak padişaha gönderir, bu yazı padişahın hoşuna gider ve dört vezirini tacirin evine gönderir. Dört vezir, Mahrûsa'yı görünce hayran olurlar, padişah bu güzeli alırsa tüm devlet işlerini bırakır diye düşünüp padişahın yanına gelerek ve Mahrûsa'nın güzel olmadığını söylerler ve ağaçtan çanak hikâyesini anlatırlar.

#### 31.1.(1). Padişaha hediye getirilen ağaçtan çanak hikâyesi

Bir adam, bir padişahın huzuruna gelerek ona bir demir asa ve ağaçtan bir çanak getirir ve değerinin yüz bin olduğunu söyler. Padişah ne istediye o kişiye verir. Padişah o gün rüyasında bir güzel kadını rüyasında görür; kadın, padişahın malı olduğunu vedalaşmaya geldiğini söyleyince padişah ona gidebileceğini söyler. Diğer gün rüyasında bir erkek görür; erkek, padişahın kuvveti olduğunu söylemesi üzerine padişah nereye isterse gidebileceğini söyler. Üçüncü gece ise rüyasında bir ihtiyar görür; ihtiyar, onun akli olduğunu söyleyince ona da gidebileceğini söyler. Dördüncü gece bir melek suretliyi rüyasında görür; melek suretli, padişahın himmeti olduğunu söyleyince padişah kalkıp eteğine yapışır ve kendisini bırakmamasını söyler. Padişah, rüyadan uyanınca her şeyin geri geldiğini görür.

Vezirler bu hikâyeyi anlatınca Padişah, Mahrûsa'dan vazgeçer. Tacir, padişahın kızını almasından vazgeçince kızını, evi padişahın sarayının altında olan şehrin dizdarına verir. Mahrûsa, padişahın kendisini kabul etmemesine şaşırıp kendisini padişaha bir şekilde göstermek ister. Mahrûsa bir şekilde kendisini padişaha gösterince padişah Mahrûsa'ya âşık olur, padişah gün hastalanıp gün geçtikçe zayıflamaya başlayınca yanında olanlar dizdarı bir şekilde katledip Mahrûsa'yı kendisine almayı teklif etseler de

padişah bunu kabul etmez. Padişah belli bir süre sonra vefat edince Mahrûsa padişahın mezarı başına giderek kendisini kurban eder; Dizdar bu durumu işitince o da mezarın başına giderek kendisini kurban eder ve üç âşığın bulunduğu yer mübarek bir makam olarak ziyaret edilir.

## **OTUZ İKİNCİ GECE**

### **32.1. Şehr-ârâ ve ahmak kocası hikâyesi**

Nişabur şehrinde ahmak bir tacir ve onun Şehr-ârâ adlı çok güzel bir eşi vardır. Bir gün Şehr-ârâ ve bir genç arasında muhabbet olunca arada bir buluşup visale ermeye başlarlar. Tacir, Şehr-ârâ hakkında kötü düşünmeye başlayınca, Şehr-ârâ'ya sefere gideceğini söyler ve akşam yatacak yerin altında saklanır ancak eteği dışarıda kalır. Şehr-ârâ, âşığı ile eve geldiğinde tacirin eteğinin dışarıda kaldığını görür ve âşığına seslenerek bu gece rüyada nur yüzlü ihtiyar gördüğünü onun kocasının hayatının sona geldiğini, eğer namahrem bir erkekle kocasının yatağına gelip kötü gözle birbirlerine bakmazlarsa kocasının ömrünün uzayacağını söylediğini söyler. Âşığına kendisine kötü gözle bakmamasını, eşinin ömrünün uzaması için bu işi yaptığını söyleyince âşık, kalkıp Şehr-ârâ'nın eteğini öpüp dışarı çıkınca Şehr-ârâ'nın kocası olduğu yerden çıkarak Şehr-ârâ'nın olduğu yere gelir. Ahmak tacir, karısından özürler dileyip, gencin bundan sonra kardeşi olduğunu istediği zaman evlerine girip çıkabileceğini söyler.

## **OTUZ ÜÇÜNCÜ GECE**

### **33.1. Çin Padişahı ve Rum Melikesinin hikâyesi**

Çin Fağfurunun bir veziri vardır ve Fağfurun yanında çok değerli olduğu için istediği zaman Fağfurun yanına girip çıkar. Vezir, bir gece yine ansızın Fağfurun huzuruna gelir, uykudaki Fağfur sinirlenip kılıcıyla Vezirin üzerine saldırır, diğer insanlar veziri güç bela kurtarırlar. Devlet büyükleri Fağfurun bu kızgınlığının sebebini sorduklarında rüyasında eşsiz güzellikte bir kız gördüğünü o güzelin seyrederken gelip Vezirin onu uyandırdığını bu nedenle sinirlendiğini anlatır. Vezir, son üstat bir nakkaştır ve Fağfurun anlattıklarına

göre o güzeli bir kağıda çizer, dört yolun ortasında bir zaviye yaptırır ve gelen gidenlere çizdiği resmin benzeri bir güzeli görüp görmediklerini sorar. Bir misafir, bu suretin Rum Melikesinin sureti olduğunu, güzellikte eşinin olmadığını, Melikenin bir gün sarayından bakarken yakındaki bostanda yeni yavruları olmuş iki tavus gördüğünü, aniden bir ateş çıkınca dişi tavusun yavrularının yanında kalıp yandığını, erkek tavusun da kaçtığını görmesi üzerine yanında erkek ismini andırmadığını söyler. Bu misafirin anlattıklarını Vezir, Fağfura anlatır ve Vezir Rum'a gitmek için izin ister. Vezir, Rum'a gelince kısa sürede nakkaşlık hüneri sebebiyle şehirde meşhur olur ve Melike vezirin kendi sofasında hünerini göstermesini ister. Vezir, büyük bir saray, bu sarayın içindeki sofada güzelliği eşsiz derecede olan Çin Fağfurunu, o kasrın altında bir sel geldiğini, iki ceylanın yavrularıyla su içmeye geldiğini sel gelince dişi geyiğin kaçıp erkek geyiğin yavrularını kurtarmak isterken onlarla sele kapıldığını gösteren bir suret nakşeder. Melikeye bu resim çok hoş ve garip gelerek Nakkaş Vezirden bunu açıklamasını ister. Vezir, bu güzel suretlinin Çin ve Maçin Fağfuru olduğunu, sarayın onun sarayı olduğunu, bir gün etrafı seyrederken erkek geyiğin yavrularını kurtarmak için suya kendini suya atıp boğulduğunu, dişi geyiğin kaçtığını görünce kadınlardan uzak durduğunu yanında kadın sözü andırmadığını söyler. Melikeye bu sözler çok hoş gelerek Çin Fağfuru ile yazılarının aynı olduğunu düşünerek bir adamını gönderip Çin Fağfurunun eşi olmak istediğini söyler. Kısa süre sonra bir araya gelerek mutlu bir hayat sürerler.

## OTUZ DÖRDÜNCÜ GECE

### 34.1. Eşek ile Yaban Öküzü hikâyesi

Bir gün bir eşek ve yaban sığırı arkadaş olurlar, bir bağa girip oradakilerden yemeye başlarlar. Belli bir süre sonra eşek, eğlencelerinin tamam olması için anırmak istediğini söyler. Bunu duyan yaban sığırı, eşeğin sesinin seslerin en kötüsü olduğunu eğer anırırsa hırsızlığa geldikleri bu yerde bahçivana yakalanacaklarını, vakitsiz öten horozun başını kestiklerini ve hırsızların girdikleri evde içki içip sarhoş olduktan sonra kavgaya tutuştuklarını ev

sahibinin seslere uyanıp onları hepsini bağladığını söyler. Bunu söyledikten sonra Sığır Vakitsiz oynayan Çalı Satıcının hikâyesini anlatır.

### **34.1.(1). Vakitsiz oynayan Oduncu ve testi hikâyesi**

Bir gün bir odun satıcı çalı bulabilmek için şehirden çöle gider. Çölde bir testinin başında dört perinin olduğunu dört peri ne isterse o testiden çıktığını görerek şaşırır. Periler yanlarıncı oduncuyu çağırırlar, oduncu birkaç gün onların yanında kalıp onlarla arkadaş olur. Belli bir süre sonra periler, oduncudan bir isteği olup olmadığını sorduklarında oduncu testiye ister; periler testinin çok nazik olduğunu kırılırsa verdiği her şeyin yok olacağını onu korumanın çok zor olduğunu söylese de oduncu onları dinlemez ve testiye alır. Oduncu o kadar zenginler ki şehirdeki herkes ona gıpta eder, bir gün dostlarını ziyafete çağırır. Oduncu, dostları testiye hayran olunca testiye omzuna alarak raksetmeye başlar. O sırada oduncunun ayağı takılıp düşer, testi kırılınca elinde ne var ne yoksa yok olur.

Sığır bu hikâyeyi anlattıktan sonra eşek dinlemez, sığır eşeğin anıracağını anlayınca orada uzaklaşır. Bahçıvan eşeğin anırmasını duyunca gelir ve eşeği ağaca bağlayıp bir güzel döver.

## **OTUZ BEŞİNCİ GECE**

### **35.1. Tacirin oğlu Abîd ve Tûtîler hikâyesi**

Termiz şehrinde zengin bir tacir ve onun Abîd adlı bir oğlu vardır. Bezirgân, Abîd'e bir güzel kız aliverince Abîd, hanımının yanından ayrılmaz olur. Tacirin bir arkadaşı kendisinde iki Tûtî olduğunu bunların bir yerdeyken havadan önüne uçup geldiklerini, Tûtîlerin önceden insan olduklarını bir rahibin hizmetinde musiki ilmini bildikleri için saz çaldıklarını bir yanlışlarından ötürü Zâhidin bunlara dua ettiğini ve papağana dönüştüklerini anlattıklarını tacire söyler. Tacirin oğlunun bu Tûtîlerin öğütleri ile yola geleceğini söyler ve Tûtîleri Abîd'in evine getirirler. Tûtî, Abîd'i evde yatarken görünce yanına gelerek kendisini dinlemesini, Hz. Ali'nin sözünü söyler ve kör adamla üç memeli kadın hikâyesini anlatır.

### 35.1.(1). A'ma adam ve üç memeli kadın hikâyesi

Hind şehirlerinden bir adil padişah zamanında üç memesi olan bir kız çocuğu dünyaya gelir. Nücum bilginleri bu kızın bülüğa erişince eşini rencide edeceğini söylerler, bu söz şehirde duyulunca kimse o kızı almaz. Bir gün Melik, bu kızı kim alıp bu şehirden giderse ona yüz bin akçe vereceğini söyler; kambur bir a'ma bunu duyunca kızı alarak başka şehre gider. Kadın, a'manın sırtındaki kamburun sebebini sorunca A'ma, babasının tacir olduğunu bir gün sefere gitmek istediğini bunu babasına söyleyince ona ihtiyacı olduğundan harcamak üzere bir mücevher kutusu verdiğini yollarını eşkiyanın kestiğini o kutuyu sırtına alınca sırtındaki yumruluğun bundan olduğunu anlatınca kadın buna çok güler ve gönlünü bir gence bağlar. Üç memeli kadın sürekli gençle buluşur a'manın önünde eğlenirler, bir gün siyah bir yılanı parça parça edip a'maya onun için balık getirdiğini ateşin altını yakmasını söylerler, A'ma balığı çok sevdiği için hemen çömleğin yanına giderek ateşe üflemeye başlar, bir ara pişip pişmediğini anlamak için çömleğin kapağını açar, yılanın buharı gözüne kaçınca Allah'ın emri ile gözleri açılır. Kadını ve yanında genç âşığını görünce asasını aldığı gibi kadına vurur ancak asa kadının göğsüne gelir ve kadının göğsü düşer, arızası kaybolur. A'ma kötülüğü için yaptığını ancak kadının iyiliğine sebep olduğunu düşünerek ikisini alıp şehrin şahnesine iletirler.

Abîd'in bu hikâyeyi can kulağıyla dinlediğini gören Şarik, zahid Salih ve anne baba hakkı hikâyesini anlatır.

### 35.1.(2). Salih ve anne baba hakkı hikâyesi

Belh şehrinde bir Zâhid, onun da Salih isminde bir oğlu vardır. Salih, sürekli ilim tahsili için uğraşırken ilimsiz amel olmayacağını düşünerek Buhara'ya gitmek için anne ve babasından izin ister, onlar buna razı olmasalar da Salih yola çıkar. Günün ortasında bir ağaç dibine gelince bir kuş ağaca konup Salih'in üstüne pisler, Salih sinirli bir şekilde kuşa bakınca kuş oracıkta ölür. Akşama yakın bir eve yaklaşır, evden bir kadın çıkarak balık avlamakla uğraştıklarını biraz beklerse ona balık pişireceğini söyler. Balıklar geç gelince



Salih kadın sert bir şekilde bakınca kadın, beni ağaçtaki kuş mu zannettin diye sorar. Salih, kadının bunu nasıl bildiğini şaşırıp sorunca kadın, bunun cevabını yarın avcı olan ağabeyinden alması gerektiğini söyler. Salih, ertesi gün kadının avcı ağabeyinin yanına varınca, onun kuşları boğazlayıp temizlediğini görür. Avcıyla sohbet ederken bu mertebeyi anne ve babalarına itaat ederek kazandıklarını söyler. Bunu duyan Salih doğruca evine dönerek anne ve babasının hizmetine girer.

Dişi Tûtîden bu hikâyeyi dinleyen Abîd, anne ve baba sözünden çıkmaz olur ve dünya ve ahiret saadetini kazanır.

## OTUZ ALTINCI GECE

### 36.1. Padişah ve koyun nasihati hikâyesi

Bir padişah avlanmak için dışarıya çıkınca bir dişi yılanın kendi aslından olmayanla oynadığını görünce kılıcını çektiği gibi dişi yılanın kuyruğunu keser. Dişi yılan yuvasına dönünce erkeği buna şaşırıp ne olduğunu sorunca şehrin padişahının ondan visal istediğini kabul etmeyince kuyruğunu kestiğini söylemesi üzerine erkek yılan sinirlenerek padişahı zehirlemek için yola çıkar. Yılan, Padişahı zehirlemek için tahtın üstündeki gün tablasının içine gizlendiğinde Padişahın eşi onunla visal için gelince Padişah geri durmasını bugün dişi yılanın yaptıklarını anlatır. Padişahın anlattıklarını duyan erkek yılan, Padişahın hanımı gidince yanına yaklaşıp kendisini öldürmek için geldiğini, gerçekleri duyunca utandığını Padişahın bir isteği varsa yerine getirmek istediğini söyler. Padişah, hayvanların dilini öğrenmek istediğini söyleyince erkek yılan, bunun tehlikeli olduğunu bu sırrı kadın cinsinden birisine söylerse söylediği kişinin öleceğini dese de Padişah hayvanların dilini öğrenmek ister ve Yılan, Padişaha hayvanların dilini öğretir. Gece, bir zaman geçtikten sonra Padişahın eşi elinde sandal kokusuyla karışık bir tas getirip Padişahın ayağına dökünce köşkün çatısında yuva yapmış olan dişi akbaba erkeğini elinde böyle bir tas olsa erkeğinin ayağına döküleceğini söylemesi üzerine Padişah güler. Padişahın eşi bu duruma şaşırarak Padişahın gülmesi sebebini sorunca Padişah, bunu söylerse öleceğini söylese de karısı

utanmaz olduğundan söylemesi için ısrar eder ve söylemezse kendisini öldüreceğini söyler. Padişah, bu sırrı ona çölde açıklayacağını, dostlarıyla veda ederek yola koyulurlar. Yolda giderken bir kuyunun başında iki koyun görürler, dişi koyun, kuyunun dibinde yeşillik olduğunu görünce erkeğinden onu almasını, almazsa kendisini kuyuya atmakla tehdit eder. Erkeği bunu duyunca Padişah gibi akılsız olmadığını, dişisi kendisini kuyuya atarsa onun yüz dişi bulacağını söyleyince, Padişah bunları duyup geri döner, geri kalan ömründe kadınların sözüne kulak vermez.

## **OTUZ YEDİNCİ GECE**

### **37.1. Yaşlı Hint Padişahı ve evlatları hikâyesi**

Hindistan'da iyice yaşlanmış ancak vaktini eğlenceyle geçiren bir padişah ile onun bir oğlu ve kızı vardır. Padişahın oğlu, babasının yüz yaşına yaklaştığını ancak hâlâ genç gibi olduğunu yüz yıl daha yaşarsa kendisinin tahta geçemeyeceğini, geçse de çok ihtiyar olacağını ve babasını öldürmeyi düşünür. Padişahın kızı da Padişah hayatta iken evlenemeyeceğini, o öldüğü zaman da kendisinin yaşlanacağını, o zaman hiçbir erkeğin ona bakmayağını düşünerek babasını zehirlemeyi düşünür. Padişahın bir eğlencesinde çalgı ehlinden biri sabaha kadar sema edebilmek niyeti ile semaya başlar, gecenin bitmesine az kalınca oturmak ister; arkadaşları, padişahın cömertliğinin zamanı geldiğini geceden çoğunun gidip azının kaldığını söyler. Padişahın oğlu ve kızı bunu işiterek babalarının kanını üzerlerine almamaları gerektiğini, bu nedenle de kendilerini sözleriyle doğru yola getiren çalgıcılara birçok altın gümüş elbise verirler. Padişah, bunları görünce çocuklarına neden bu kadar eşyayı çalgıcılara verdiklerini sorunca evlatları, tüm olanları anlatırlar. Padişah, ertesi gün devlet büyüklerini de çağırarak oğluna tahtı verir, kızını da uygun bir Şehzâdeye verir, kendisi de geri kalan ömrünü güzel geçirir.

## OTUZ SEKİZİNCİ GECE

### 38.1. Tacir Abdülmelik ve onu taklit eden berber hikâyesi

Harzem şehrinde Abdülmelik adlı çok zengin ve ilim sohbetinden geri kalmayan bir tacir vardır. Bir gün, dünya için çok çalıştığını şimdi ahiret için çalışma zamanı olduğunu düşünerek malının hepsini fakirlere dağıtıp kendi ibadetine meşgul olur. Bir gece rüyasında yeşil kıyafetlerle bahtının suretini görür; bahtı sureti, yarın bu kıyafetle kendisinin yanına geleceğini bir ağaçla kendisine vurmasını, baştan ayağa altın olacağını, günde bir defa bir uzvunu kesip harcamasını, hiç eksilmeyeceğini söyler. Abdülmelik berberdeyken yeşil kıyafetler içindeki rahip gelir; Abdülmelik rüyasında rahibin söylediği gibi yapınca rahip baştan ayağa altın olur, bir parçasını da keserek berbere verir. Berber, bir ziyafet düzenleyerek o şehrin tüm rahiplerini çağırır, yemek bitince bir ağaç getirip rahiplerin üzerine saldırır; bunun üzerine berberi bağlayıp şehrin hakimine iletirler. Berber, Abdülmelik hikâyesini anlatınca Abdülmelik'i hakimin huzuruna getirirler. Abdülmelik, bu işin akla uygun olmadığını, berberi tabibe götürmek gerektiğini söyler. Abdülmelik'in sözleri hakime uygun gelip berberi bimarhaneye gönderirler.

## OTUZ DOKUZUNCU GECE

### 39.1. Çin Padişahı ve Medînetü'l-Ka'r Padişahının Kızı hikâyesi

Bir gün Çin padişahı ava çıkıp o zamana kadar hiç görmediği güzellikte bir hayvan görür. Vezir, bunun üzerine bu güzellikte bir insan var mı diye sorunca orada hazır bulunan ihtiyar bir adam, Medînetü'l-Ka'r padişahının kızının bu güzellikte olduğunu söylemesi üzerine Vezirin oğlu âşık olur. Vezir, bu şehrin nerede olduğunu sorunca ihtiyar, onun yer altında olduğunu söyler. Vezir oğlu avdan hemen dönerek Medînetü'l-Ka'r tarafına kızı kendisine almak için gider. Çin padişahının hanımı bir gün aynanın karşısına geçerek kendisinden güzelin dünyada olup olmadığını sorunca kafes içerisindeki Tûtî güler, padişahın hanımı Tûtî'nin gülmesinin sebebini sorunca Medînetü'l-Ka'r padişahının kızının güzelliğinden bahseder. Padişah bunu duyunca

Medînetü'l-Ka'r padişahının kızının sevgisi gönlünde gün geçtikçe artınca güvendiği birine devleti emanet edip yola koyulur. Çin padişahı denizin kenarına gelir; padişahın gittiğini önceden haber alan deniz, Padişahın yanına bir insan suretinde gelerek onu Medînetü'l-Ka'r şehrinin yakınına ulaştıracağını söyler. Padişah, Medînetü'l-Ka'r şehrinin yanına yaklaşınca deniz geri döner. Padişah cennet behçelerine benzeyen bir bahçenin içinde yürürken bir çeşmenin başında oturur. Padişahın yanına iki genç gelerek babalarının vefat ettiğini, ondan kalan dört nesneyi miras olarak paylaşamadıklarını, Padişahın onlara yardım etmesini söylerler. İstenildiği kadar içinden altın çıkan bir kese, istenildiği kadar yemek ve şarap hazırlayan bir ağaçtan çanak, istenilen yere götüren iki ayakkabı, kınından çıkarılınca harab olmuş bir yeri süslenmiş hale getiren kılıç. Padişah, isteğinin olması için bunlara ihtiyacı olduğunu düşünerek gençlerden iki top ve çevgan getirmelerini, birini sağa birini sola vurmalarını hangisi erken getirirse istediği iki tanesini almasını söyler. İki kardeş topların arkasında gidince, Çin Padişahı naleyne basarak Medînetü'l-Ka'r tarafına gider. Medînetü'l-Ka'r padişahının sarayının kapısında vezirin oğlunu görünce burada ne aradığını sorar, Vezir oğlu, Medînetü'l-Ka'r padişahının kızına âşık olduğunu ancak kendisine iltifat etmediğini, Medînetü'l-Ka'r padişahının kızının, babasına kendisini verirse Çin padişahına vermesini, ondan başkasına varmayacağını duyduğunu söyler. Medînetü'l-Ka'r padişahı, Çin padişahının geldiği haberini duyunca hemen onu hürmetle kendi tahtına oturtup düğün yaptırıp kızını Çin padişahına verir. Çin padişahı kızın güzelliğini görünce Tûtfî'nin sözünün doğru olduğunu anlayarak memleketine dönmek için izin ister. Padişah, kızla beraber naleyne ayak basıp çeşmenin yanına varırlar, bu sırada Vezirin oğlu da kendisini sinek suretine koyup onlarla birlikte gelir. Çeşmenin yanına gelince iki kardeş gelir, Padişah onlardan özür dileyince bunları padişaha verdiklerini ve ona başka canlıların bedenine girmeyi öğreteceklerini söylerler. Padişah, vezirin oğlunun gelmiş olduğunu görünce şaşırıp ne zaman geldiğini sorunca veziroğlu padişahı üç dört gün sonra geldiğini söyler. Çin padişahı bir gün ava çıkar, bu ceylanı avladıklarında Vezirin oğlunun hıyanetlik aklına gelerek, padişaha kendisinde bir hüner olduğunu

insan suretinde başka canlıları suretine girdiğini söyleyip bir sinek suretine girer. Padişah bunun kolay olduğunu söyleyerek orada yakaladıkları ceylanın suretine girer. Vezirzâde o ilmi iki gençten gizlice öğrendiği için Padişahın bedenini boş bulup onun bedenine girer. Medînetü'l-Ka'r kızı gelen kişinin surette padişaha benzediğini ancak ahlakta benzemediğini görünce kendisinin hasta olduğunu söyleyerek ondan uzak durur. Padişah suretindeki Vezirzâde, bu sefer de padişahın ilk eşinin yanına gider, o da akıllı olduğu için kadınlık ömrünü bahane eder. Ceylan bedeninde olan padişah, bir Tûtî'nin bedenini boş bulup Tûtî suretinde saraya gelir. Medînetü'l-Ka'r'dan gelen eşine yalnızken olanları anlatır ve Vezirzâdeyi kandırmayı düşünürler. Padişahın sonraki eşi, Vezirzâde gelince Padişahın bir mahareti olduğunu onu gösterirse onunla birlikte olacağını söyleyecek; Vezirzâde, padişah kalıbından çıkınca da Padişah kendi kalıbına girecektir. Anlaştıkları gibi yaparlar, Vezirzâde oradaki hasta eşeğin kalıbına girince Padişah kendi bedenine geri döner. Eşek kalıbındaki Vezirzâdeye ağır yükler taşıtıp canını Cehenneme gönderirler.

## KIRKINCI GECE

### 40.1. Dört Arkadaşın hikâyesi

Belh şehrinde bir an birbirlerinden ayrılmayan dört yakın arkadaş vardır. Durumları kötüye gidince o şehirdeki bilgin filozofun yanına giderler. Bilgin hakim, onların her birine birer mührü vererek bunların düştüğü yerde bulduklarına razı olmalarını söyler. Dört arkadaş giderken birisinin mührü düşünce oradan bakır madeni ortaya çıkar, diğerlerine kalmalarını söylese de diğerleri yola devam eder. İkincisinin mührü düşünce gümüş madeni ortaya çıkar, diğerlerine kalmalarını söylese de diğerleri yollarına devam eder. Üçüncüsünün mührü düşünce altın madeni ortaya çıkar, diğer arkadaşına kalmasını teklif etse diğer altından sonra mücevher çıkacağını düşünerek yoluna devam eder. Son arkadaşın mührü düştüğünde demir madeni ortaya çıkınca eli arkasını ısırp pişman olur, altın madeni olan arkadaşını bulmak için geri döner; onu bulamayınca demir madenine razı olarak madeni bulduğu

yere döner ancak demir madenini de bulamaz. Bilgin hakimin yanına gelir ancak o da sefere gitmiş, kimse yerini bilmemektedir. Başına gelenleri bir dostuna anlatınca dostu ona sihirbazın ejderhayı diriltmesi hikâyesini anlatır.

#### **40.1.(1). Sihirbazın ejderhayı diriltmesi hikâyesi**

Dört arkadaş yolda giderken çürüyüp kemikleri parçalanmış bir ejderha görürler. İçlerinden biri sihirde çok maharetli olduğundan büyü yaparak ejderhanın kemiklerini ve derisini bir araya getirip cansız bir ejderha ortaya çıkar. Arkadaşları, yaptığı işin çok tehlikeli olduğunu, bunu yapmaması gerektiğini söyleseler de sihirbaz onları dinlemez ve ejderhayı uyandırır. Ejderha uyanınca en yakınındaki sihirbazı bir hamlede yiyerek midesine indirir.

### **KIRK BİRİNCİ GECE**

#### **41.1. Bağdatlı genç ve cariyesi hikâyesi**

Bağdat'ta serveti çok olan bir genç, çalgı işinde maharetli bir cariyeyi çok yüksek fiyata alır. Zaman geçtikçe ona âşık olarak tüm malını onun yolunda harcar. Cariye, gence mallarının hepsini harcadıklarını kendisini satıp işlerini düzenlemesini söyleyince, Basra tarafından gelen Haşimi'ye bin dokuz yüz altına cariyeyi satar. Bağdatlı genç, cariyeyi sattıktan sonra aşkı iyice artıp kendisini çöllere vurur, bir eski mekâna ulaşınca uykuya dalar; onu izleyen hırsız da Bağdatlı gencin tüm altınlarını çalar. Uyandığında altınları da göremeyince ızdırabı iyice artarak kendisini Dicle'ye atınca, usta bir yüzücü gelip onu kurtarır. Bundan sonra Bağdatlı bir gemiye binince orada sevdiği cariyesini görür; Cariye ise son derece ızdıraplı ve sürekli ağlamakta cariyenin ayrılık derdi ile çaldığı uddan gemideki herkes hüznü olur. Haşimi bu durumu görünce Bağdatlı genci bulursa Cariyeyi ona geri vereceğini söyler. Geminin içerisinde Bağdatlı genci görüp cariyeyi ona geri verir; Cariye bunun üzerine öyle neşeli çalar ki tüm gemi halkı ve deniz bile coşkuya kapılır. Gemi Dicle kenarına gelip herkes işlerini görmek için karaya çıkar; Bağdatlı genç inerek bir saat orada işlerini görür ancak geri döndüğünde

gemi gitmiştir, Genç yine ıztıraba kapılır. Cariye, Haşimi ile Basra'ya dönünce ondan bir mezar kazıp içerisinde itikafa girmeyi, ölene kadar orada kalmayı ister. Uzun bir süre sonra bin bir güçlkle Bağdatlı genç de Basra'ya gider. Bağdatlı genç, sevdiğine o mezarda kavuşunca Haşimi, onları evlendirir ve önlerine dokuz yüz dinar koyup her ay bu kadar dinarı vereceğini söyler. Bağdatlı genç, ölünceye kadar Haşimi'ye dua eder.

## KIRK İKİNCİ GECE

### 42.1. Buğday ve Bilgin Çiftçi hikâyesi

Bir şehirde bir ikinci çift sürerken demirden bir halka bulur, onu açtığında içinde bir tanesi şeftali büyüklüğünde olan buğdaylar bulur. Bunlardan birini alarak zamanın padişahının huzuruna getirince Padişah bu işe şaşırıp bu buğdayın hangi zamanda hangi padişah devrinde olduğunu öğrenmek ister; Şehrin akıllıları, başka bir şehirde bilgin bir çiftçinin olduğunu bu zor işi onun çözebileceğini söylerler. Padişah, hacibine buğdayı vererek bu işi çözmesi için gönderir. Hacib, yolda giderken bir dostuna rastlayınca dostu da erkekler yaşlanınca saçları başka renge dönmeyip neden beyaza döndüğünü, erkeklerin yaşlanınca nur yüzlü, kadınların ise çirkin olduklarını sorup öğrenmesini ister. Hacib, söylenilen yere varınca yaşı çok ilerlemiş kaşları dizlerine kadar ulaşmış bir ihtiyar görür. Buğday meselesini sorunca ihtiyar, bunu çözemeyeceğini kendisinden büyük ağabeyinin bunu çözebileceğini söyler. Ortanca kardeşe gidince öncekinden daha genç birisini görür, o da bunu çözemeyeceğini, en büyük ağabeyine gitmesini söyler. Hacib, en büyük ağabeyine saçı sakalı siyah genç birisini görünce şaşırır. Hacib, çiftçiden bu işin aslını sorunca Çiftçi bir hikâye anlatır.

#### 42.1.(1). Satıcı Alıcı ve Testi hikâyesi

Buğdayın olduğu zamanda bir adam evini satar, evini sattıktan sonra evi alan kişi evin içinde hazine bulur. Evi alan, hazinenin evi satanın olduğunu; evi satan ise hazinenin evi alanın olduğunu söyler, ikisi de hazineyi almak

istemez ve padişahın huzuruna varırlar. Padişah, birisinin kızı diğerinin bir oğlu olduğunu öğrenince ikisini evlendip hazineyi de onlara teslim eder.

Hacib, bu defa arkadaşının söylediklerini sorunca Bilgin çiftçi, siyahtan sonraki rengin beyaz olduğunu ondan başka rengi kabul etmediğini bu nedenle yaşlanınca beyaza döndüğünü; ikinci sorunun cevabında tüm sıkıntılar kadın tarafından çekilir, üçüncü sorunun cevabında ise Hz. Adem (a.s) topraktan yaratılmış Hz. Havva, Hz. Adem'in (a.s) eğesinden olduğunu, bu nedenle toprağın asla bozulmadığını bu nedenle erkeklerin ihtiyarlayınca nurlu olduklarını anlatır. Hacib, bu cevapları aldıktan sonra kendisinin bir sorusu olduğunu, en küçük kardeşin çok yaşlı görüldüğünü, kendisinin ise çok genç olmasının sebebini sorar. Bilgin çiftçi, üç kardeş olduklarını en küçüğünün hanımının kötü huylu ve sürekli küçük kardeşiyle kavga ettiğini; ortanca kardeşinin hanımının sadece kötü huylu olduğunu; kendisinin hanımının ise tatlı dilli ve iyi huylu olduğunu, bu nedenle en büyükleri olduğu halde genç görüldüğünü söyler.

## KIRK ÜÇÜNCÜ GECE

### 43.1. Fakir ve rüyası hikâyesi

Bir fakir her gece rüyasında evine ırmaklar aktığını görür, bir gün büyük oğlunu sanata verip evinin yükünün biraz hafiflemesini ister, rüyasında evine gelen ırmaklardan birisinin kesildiğini görünce Allah'ın her kulunu rızkıyla beraber yarattığını düşünür.

### 43.2. Yedi renkli kuş hikâyesi

Bir ârif ve salık karşılaşır. Salık, tevekkülden bahsederek üç yıldır tevekkül içerisinde olduğunu yer demir, gökyüzü bakır olsa aklına gelmeyeceğini söyler. Ârif bu sözü duyunca tevekkül sahibi Zâhidin yedi renkli bir kuşu evine getirdiğini, kuşun eve gelince kanadını silkip iki kıymetli gevher düştüğünü söyler. Zâhid, o iki cevheri satar, yakın bir süre sonra mücevher satıcılıkta onun üstünde kimse olmaz ve kısa zamanda çok zengin olur. Zenginleyince Hac farz olunca hanımına yedi renkli kuşu ve çocuğunu emanet ederek



Hicaz'a gider. Zâhidin hanımı sarraflar çarşısındaki bir gence gönül vererek genci sürekli evine davet ederek visale ererler. Genç, Zâhidin karısına eskiden fakir olduklarını nasıl böyle zenginlediklerini sorunca Zâhidin karısı yedi renkli kuş hikâyesini anlatır. Genç, bu durumu bir bilgin dostuna anlatınca bilgin dostu, o kuşun başını yiyenin padişah olacağını söylemesi üzerine Zâhidin karısından o kuşu öldürmesini ve ona pişirmesini ister. Zâhidin karısı kuşu öldürünce Zâhidin oğlu ağlamaya başlar, kuşun başını çocuğa yedirince çocuk susar. Sarraf genç, eve geldiğinde kuşun başını çocuğa yedirdiklerini öğrenince sinirlenir ve evini terk eder. Bilgin arkadaşına durumu anlatınca kuşun başını yiyenin başını yerse yine padişah olacağını öğrenince Zâhidin karısından çocuğunu öldürmesini söyler. Çocuğun dadısı bu durumu görünce bir gece çocuğu alarak başka bir şehre gider, çocuk bülüğ çağına gelince arada bir ava gitmeye başlar, padişahın sarayı önünden geçerken padişahın kızını görüp birbirlerine âşık olurlar. Ava giderken her gün kızla konuşurlar; bir gün kız, buradaki bir ejderhadan bahseder ve babasının onu öldürene kendisini vereceğini söyler. Kız, bunu söylediğine pişman olur, Genci vaz geçirmek istese de başarılı olamaz. Genç, ertesi gün ejderhayı öldürmeye giderken yolda padişahın veziriyle karşılaşır, Vezir onu döndürmek istese de başarılı olamaz; Genç oraya vardığında ejderha uykudadır, zehirli oklarla ejderhayı vurduktan sonra ejderhanın başını keser. Padişah, bu gençle kızını evlendirip oğlanı kendisine veliaht eder. Genç, bir gün ava çıkmak bahanesiyle kendi vatanına dönüp babasından yedi renkli kuşu ister, babası karısının kendisine kuşun bir hastalığa tutulup öldüğünü, oğlunun da buna dayanamayıp vefat ettiğini, dadının da çocuk ölünce bırakıp gittiğini söylediğini anlatır. Oğlan, dadısını babasına gösterip olanları babasına anlatır, adam göndererek sarrafı idam ederler, annesine dokunmaz ama annesi geri kalan ömrünü utançla geçirir.

Tûtî bu hikâyede iken Hace Sâid evine gelir, Mâhşeker zaruri olarak merhaba eder. Sâid bir süre sonra Tûtî'nin kafesinin yanına gelerek kendisi yokken evinin durumunu sorunca Tûtî, Sâid'i büyük bir utançtan kurtardığını anlatmasına karşılık kendisini azat etmesini söyler. Tûtî, kırk üç gece

Mâhşeker'i zina yapmaması için hikâyeler anlatarak oyaladığını söylemesi üzerine Tûtîyi azat eder.

### III. BÖLÜM

#### 3. *TÛTÎ-NÂME*'NİN TENKİTLİ METNİ

##### 3.1. *Tûtî-Nâme*'nin Nüsha Tavsifleri

İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin şu ana kadar iki nüshası mevcuttur. Bu iki nüshadan birincisi İngiltere Bodleian Kütüphanesinde, diğeri Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümündedir. Bu nüshaların fiziksel özellikleri ile nüshalar arasındaki farkları değerlendirelim.

##### 3.1.1. Oxford, Bodleian Kütüphanesi-Ms Turk ds. 28<sup>333</sup>

Bu nüsha bizzat görülmemiş mikrofilm ve Günay Kut'un hazırlamış olduğu katalogdaki bilgiler değerlendirilmiştir.

B.: 43 gece, 76 hikâye

Baş:

El-ḥamdü li'llāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-ṣalātü ve's-selāmü 'alā seyyidinā Muḥammedin ḥātemü'l enbiyāi ve'l-mürselīn ve 'alā 'ālihī ve 'aṣeretihī't-ṭāhirīne ve aṣḥābihī ve aḥbābihī ecma'īn. Ammā ba'de Hind kitāblarında meşhūr olup şöyle rivāyet olunur ki Cenūb tarafında bir şehir-i mu'aẓẓam var idi.

Son:

Ve ḳad veḳa'a'l-ferāḡi min hāzā'l-kitābi's-ṣerīf bi'avni'llāhi'l-meliki'l-laṭīf fī evāyil-i şehir-i zi'l-ḥicce fī tāriḫi seneti erbe'īn ve erba'īne ve tis'a mi'eti el-ḥamdü lillāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-ṣalātü ve's-selāmü 'alā ḥayra ḥalkihī Muḥammedin ve ālihī ve ṣaḥbihī ecma'īn eṭ-ṭayyibīne eṭ-ṭāhirīn ve sellim teslīmen keṣīran keṣīrā ilā yevmi'l-ḥaṣri ve'd-dīn *Temmetin kitābū bi-'avni'llāhi'l melikū'l-'azīzi'l-veḥḥāb*

<sup>333</sup> Günay Kut, *Supplementary Catalogue of Turkish Manuscripts in the Bodleian Library* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 160.

İstinsah Tarihi: 1-10 Mayıs 1538; Yaprak: 223; Ölçü: 23,3x14,5 [14.9x7] cm; Satır: 15; Yazı: Nesih Kağıt: Parlak krem kağıt, yaldızlı koyu kahverengi deri kalın kapak, çiçek tasarımlı geniş bir çerçevelidir.

1b-2a varaklarında süslenmiş metin çerçevesi mavi ve altın yaldızlıdır.

Bu yazmanın orta kısmında sayfalarda karışıklık olmuştur. Muhtemelen ciltleme yapılırken sayfalar karıştırılmıştır. 104b'den sonra farklı bir varak gelmekte burada bulunması gereken kısım 108a varağındadır. 108b'den sonra 105a'ya geri dönmüştür. 107b'den sonra yine farklı bir kısım yer almakta takip eden kısım 110a'da bulunmaktadır. 112b'den sonra ise 109a'ya geri dönmektedir. Tahminimizce bu sayfalar ciltleme sırasında karıştırılmıştır.

### 3.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi-Hamidiye Bölümü Nr: 1169

H.: 43 gece, 76 hikâye

Baş:

El-ḥamdü li'llāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-ṣalātü ve's-selāmu 'alā seyyidinā Muḥammedin ḥātemü'l enbiyāi ve'l-mürselīn ve 'alā 'ālihī ve 'aṣeretihī't-ṭāhirīne ve aṣḥābihī ve aḥbābihī ecma'īn. Hind kitāblarında meşhūr olup şöyle rivāyet olunur ki Cenūb tarafında bir şehir-i mu'azzam var idi.

Son:

*Her ki ḥāned du'ā ṭama' dārem*

*Z'ān ki men bende-i kühen-kārem*

*Şükr ki īn nāme be-'unvan resīd*

*Bīṣter ez'ömr be-pāyān resīd*

Temmetin kitābü bi-'avni'llāhi'l melikü'l-'azīzi'l-vehhāb

İstinsah Tarihi: XVI. yy.; Yaprak: 88; Satır: 27; Yazı: Ta'lik; Kağıt: Aharlı elvan kağıt.

### 3.2. Nüshaların Değerlendirilmesi

İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin bu iki yazması birbiri arasında değerlendirildiğinde bazı farklar dikkati çekmektedir. Bodleian yazması Süleymaniye nüshasına göre daha önce hazırlandığı görülmektedir. 1538 tarihli bu yazma harekelidir. İki nüsha arasındaki farkları alt alta vermek yerinde olacaktır.

1. Bodleian nüshasında özellikle gece başlangıçlarında yer alan Farsça terkipler Türkçeleştirilmişken, Süleymaniye nüshasında Farsça terkipler olduğu gibi kalmıştır. Onuncu gecenin başlangıcında:

Gevher-i rüşen âfitâb mağrib çeşmesine düşdi. Şeb-efrûz mâhuñ dürri  
maşırık şadefinden zâhir oldı. (B.80a)

Gevher-i rüşen âfitâb çeşme-i mağribe düşüp dürr-i mâh-ı şeb-efrûz  
şadef-i maşırıkdan zâhir oldı. (H.30b)

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Özellikle gece başlangıçlarında Bodleian nüshasında Farsça terkipler de Türkçeleştirilirken Süleymaniye nüshasında Farsça terkip olarak muhafaza edilmektedir.

2. Özellikle Farsça beyitlerde farklılıklar söz konusu olmakla birlikte iki nüshada da anlamlar birbirine uymaktadır. Ayrıca Farsça beyitlerin aruza uygun olması bakımından Bodleian nüshası Süleymaniye nüshasına göre başarılıdır.

*Çü gonçeşk-i nev-âmûz ez-ķafes cest*  
*Çi sūd ez-ķıfl maled dest ber-dest* (B.50a)

*Çü gonçeşk-i nev-âmûz ez-ķafes ber-cest*  
*Çi sūd ez-ķıfl maled dest ber-dest* (H.20a)

Yukarıdaki beyitte dikkat edildiği üzere Süleymaniye Hamidiye bölümündeki nüshada ilk mısradaki vezin problemi vardır ve bu durum diğer birçok Farsça beyitte de karşımıza çıkmaktadır.

3. İçerik bakımından iki nüsha arasında genel olarak fark olmamakla birlikte Süleymaniye Hamidiye Bölümündeki nüshada Kurukafadan olan İbnü'l-gayb ve Kâmcûy hikâyesinde olay daha geniştir. İbnü'l-gayb'ın sureti Padişah tarafından hakîmlere tasvir ettirilir, kırk hakîm de İbnü'l-gayb hakkında olumsuz şeyler söyleyince bunun hakkında bir kitap yazdırılır. Bu kısım Bodleian nüshasında yer almamaktadır.<sup>334</sup>

### 3.3. Tenkitli Metnin Oluşturulmasında İzlenen Yol

1. Arap harfli alfabede bulunup da bugünkü alfabede bulunmayan işaretler için aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

|   |                 |
|---|-----------------|
| ء | '               |
| ث | ṣ, Ṣ            |
| ح | ḥ, Ḥ            |
| خ | ḫ, Ḫ            |
| ذ | ẓ, Ẓ            |
| ص | ṣ, Ṣ            |
| ض | ḍ, /ẓ, Ẓ        |
| ط | ṭ, Ṭ            |
| ظ | ẓ, Ẓ            |
| ع | '               |
| غ | ġ, Ġ            |
| ق | q, Q            |
| ك | k, K/ ñ, Ñ/g, G |

<sup>334</sup>

Ayrıntılı bilgi için bkz. SK.-Hamidiye 1169, vr. 48b-49a.

Arapça ve Farsça kelimelerdeki med harfleri de şöyle gösterilmiştir:

ا ā, Ā

و ū, Ū

ى ī, Ī

Farsça vāv-ı ma'düleler uzun a'dan önce üst konumda (̣) işareti ile gösterilmiştir:

ḥ̣ān, ḥ̣āb gibi.

2. Hikâyelerin sıralanması ve satır numaraları 1538 tarihli Bodleian nüshasına göre verilmiştir. Varak numaraları parantez içerisinde koyu harflerle, satır numaraları ise parantez içerisinde verilmiştir. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Nüshasının da varak numaraları verilmiştir.

3. Farsça beyit ve mısralar italik yazılmış ve anlamları beyit mısranın altında parantez içerisinde verilmiştir. Türkçe beyit ve mısralar düz yazılmıştır. Arapça ayet hadis ve ibareler italik ve koyu olarak verilmiş anlamları da aparatta gösterilmiştir.

4. Nüshalarda yer alan varyantlar, aparatta önce varak numarası, ardından da satır numarası verilerek gösterilmiştir. Tercih edilen kelimedden sonra “ ] ” işareti konulmuş ardından da nüsha farkı gösterilmiştir.

5. Metinde anlam eksikliklerini tamamlamak için ilave edilen kelime ya da heceler “[ ]” içerisinde gösterilmiştir.

6. Metin yer B. kısaltması Bodleian nüshası Ms. Turk ds. 28 numaralı nüshayı, H. kısaltması da Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1169 numaralı nüshayı ifade etmektedir.

7. “ki” ve “ne” ile yapılan birleşmelerde düşen ünlü kesme işareti ile “n'ola” “k'ola” gibi gösterilmiştir. Özel isimlerden sonra kesme işareti kullanılmıştır.

8. Metinde Arapça, Farsça kelime ve eklerin yazımında Prof. Dr. İsmail Ünver'in "*Yazım Birliği Üzerine Öneriler*"ine<sup>335</sup>, Türkçe kelime ve eklerin yazımında da Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın "*Eski Türkiye Türkçesi*"<sup>336</sup> adlı çalışmasına uyulmuştur.

---

<sup>335</sup> İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler," *Türkoloji Dergisi*, c. XI, S. 1 (1993): 51-89.

<sup>336</sup> Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994).



### 3.4.TENKİTLİ METİN

(H1b) Bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

(B.1b) El-ḥamdü li'llāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-şalātü (2) ve's-selāmü 'alā seyyidinā Muhammedin ḥātemü'l-enbiyāi (3) ve'l-mürselīn ve 'alā 'ālihī ve 'aşeretihī<sup>(4)</sup>-ṭāhirīne ve aşḥābihī ve aḥbābihī ecma'īn. (5) Ammā ba'de Hind kitāblarında mestūr olup şöyle (6) rivāyet olunur ki Cenūb (7) tarafında bir şehir-i mu'azzam var idi. (B.2a) İçi enār dānesi gibi tolu ve (2) ma'mūr idi. Māl u ni'met ile (3) ol şehir memlū ve meşhūr idi. (4) Ol şehir-i mu'azzamda bir bāzırgān (5) var idi. Sa'īd nām idi. Mālınuñ (6) ḥaddi ve ḥaşrı yoğ idi. Ammā (7) Ḥaḳ te'ālā bir oğul naşīb itmemiş idi. (B.2b) Ol sebebdan dāyimā perīşān-rūzgār ve şikeste-(2)ḥāṭır idi. Dāyim şāḥib-dilleri ve dervīşleri gözedüp (3) sīm ü zer virüp ḥayr du'āların alup daḥı mezār-ı şerīflere (4) varup du'ā-yı ḥayr idüp Ḥaḳ dergāhında oğul (5) dilerdi. Bu hükümle ki *İzā taḥayyartüm fi'l-umūri* (6) *fe'ste'inū min ehli'l-ḳubūrī<sup>1</sup>* kim Ḥaḳ te'ālā aña (7) ferzend rūzī kıla. Zīrā ḥükemā dimişlerdür: Her kimüñ (8) muḳbil ferzendi olmaya rūzgār şafḥasında anuñ (9) tizcek nāmı maḥv ola ve cihān sefīnesinde anuñ (10) nişānı ḳalmaya. Günlerde bir gün Ḥ'āce Sa'īd, bir pīr-i 'azīzī ki (11) 'İsī-dem ve hem-ḳadem-i Ḥızr idi, ḥāk-pāyına varup (12) ḥayır du'āsı mübārek olup derdine dermān yitişe (13) kim Ḥaḳ aña bir muḳbil oğul rūzī kıla. Ol pīr-i (14) nūrānī buyurdi ki: Var riyāsuz bir miḳdār taşadduḳ (15) eyle. Cemī' günāhlarıña tevbe idüp ğusl ü vużū'(B.3a) idüp tazarru' vü zārī ile Ḥaḳ celle ve 'alā ḥazretinden (2) ferzend dile. Ümīzdür ki o raḥīm Tañrı cemī' (3) ḥācetleri revā idicidür, senüñ de ḥācetüñi revā idüp (4) saña bir ferzend erzānī ide, diyü buyurdi. Ḥ'āce Sa'īd de (5) ol pīr-i mübāreküñ işāretiyle

(B. 1b) 5 Ammā ba'de] – H.; kitāblarında] kitāblarından H.; olup] – B.;

(B.2a) 1 İçi ] ki içi H.; 3 memlū] māl-ā-māl B.; 4 mu'azzamda] mu'azzamuñ H.; bāzırgān] bāzırgānı H.; 5 nām idi] nām H.; Mālınuñ] Mālūñ H.; 7 bir oğul] oğul H.

(B.2b) 2 gözedüp] getürdüp H.; 5 İzā taḥayyartüm fi'l-'umūri fe'ste'inū min ehli'l-ḳubūrī kim] – H.; olmaya] olmasa H.; anuñ tizcek] tizcek anuñ H.; 10 ḳalmaya] ḳalmaz H.; 11 hem-ḳadem-i Ḥızr] Ḥızr-hem-dem H.; 12 yitişe kim] ve H.

<sup>1</sup> Eğer, istediklerinizde hayrette kalırsanız, kabir ehlinde yardım isteyin.

(B.3a) 1 ḥazretinden] ḥazretlerinden H.; 3 senüñ de ḥācetüñi] senüñ ḥācetüñi de B.; 4 diyü buyurdi] diyüp H.; miyānına] beline B.; 6 mālınuñ nişfın] mālūñ nişfuñ H.; 7 çöngi] –H.; 8 itdi] idüp H.; pīr-i nūrānī emr itdügi] pīr emri H.; 9 yüz yire sürüp] yüz sürüyüp H.; 12 ḥelāliyle] ḥelāline H.

kemer-i ictihādı miyānına bağlayup (6) mālınuñ nişfın 'ulemāya ve şulehāya ve fuḡarāya ve mesākīne (7) ve erbāb-ı istiḥkākā gönderüp çünki āfitāb ğurūb (8) itdi. Ol pīr-i nūrānī emr itdüğü üzere pāk vuzū idüp (9) iki rek'at **(H.2a)** namāz kılup yüz yire sürüp tā şabāḥa dek (10) bu minvāl üzere münācāt idüp şabaḥ vaktinde (11) **İnnā nūbeşşiruke bi-ğulāmin<sup>2</sup>** nidāsı kulağına irüp Hāḡ te'ālā ḥazretine (12) hezār şükrler idüp ḥelāliyle ḥalvet olup (13) Hüdā emriyle ḥatun ḥāmile oldı. Beyt:

(14) *Be-şıdḡ ān k'ū der-īn ḥazret penāhed*  
*Nehed ender-kenāreş her çe ḡāhed*

(Sadakatle bu hazrete sığınan, istediği her şeyi kenarında/yanıbaşında bulur)

(15) *Çü cūyende murād-ı ḡıṣ yābed*  
*Be-müzd-i i'tikād-i ḡıṣ yābed\**

(Aradığı için kendi muradının [ve] itikadının karşılığını bulur.)

**(B.3b)** Çün müddet-i ḡaml tamām oldı. Bir püser-i māh-rū vücūda geldi. (2) Müneccimlere tālī-i mevlūdın istiḥrāc itdürüp gördi, (3) derecātın teraḡḡide bülend ve merātibin ercümend buldılar. Bu tarīḡle ki (4) **El-esmāi tenezzelū mine's-semā'<sup>3</sup>**dür. İsmiñ Şā'id ḡodı, çün dört (5) yaşına irdi, mu'allime virüp 'ilm ü edeb öğretdürdi, (6) 'ilm ü edeb iki cihān sermāyesidür ve kemālden güzel 'ālemde (7) nesne yokdur. Beyt:

<sup>2</sup> Hicr :53; Meryem :7: "Muhakkak ki biz sana bir oğul müjdeliyoruz."

\* 2. beyit – H.

(B.3b) 3 Derecātın] – H.; merātibin] merātibde H.; 4 ḡodı] ḡodılar H.; 5 irdi] girdi B.; 2. Mısra –B.; 8 her 'ilmden] her 'amelden B.; 9 ḡüsinde] ḡüsünde H.

<sup>3</sup> İsimler, gökyüzünden nazil olur.

*Edeb t̄ac̄ist ez-nūr-ı ʾilāhī*

*Be-neh ber-ser be-rev her cā ki ḥ̄āhī\**

*(Edeb, ilahî nurdan bir taçtır. Onu, başının üstüne koy [ve] her nereye istersen git!)*

(8) Tamām on dört yaşına varınca her 'ilmden behremend (9) oldu ve hem hüsnde bir mertebede oldu ki ay ve gün (10) andan nūr umarlar idi. Cemī' anuñ cemālin görmege cān (11) virürler idi. Mışra':

*Ayuñ on dördüne beñzer nigārum*

(12) Beyt:

*Çārdeh-sāle bütī çāpük u şīrīn dārem*

(13) *Ki be-cān ḥalka be-gūşest meh-i çārdeheş*

*(Ayın on dördü misali gençliğini bana candan bağışlayan/köle eden on dört yaşında, tatlı ve çevik bir sevgiliye sahibim).*

Beyt:

(14) *Āferīn-i Ḥüdāy ber-pederī\**

*Tu pervered u māderī ki tu zād*

*(Allah'ın takdir ediciliği seni yetiştiren baba ve doğuran annenin üzerine olsun!)*

(15) *Baḥt-ı nīket be-müntehā-yı ümīd*

*Be-resānād ü çeşm-i bed me-resād*

*(İyi talihinden sonuna kadar ümitli kılıp seni kötü gözden korusun!)*

---

\* 2. mısra –B.

(B.4a) Her gāh ki hānesinden gün gibi tūlū' ideydi. Şehrūñ (2) hūb-rū cüvānları ol şem'-i cān-fezānuñ üzerine pervāne-(3)mişāl cān nişār iderlerdi. Beyt:

*Pervāne ne-mī şekībed ez-dūr*

(4) *Ve rakşed koned be-sūzedeş nūr*

(Pervane mumdan-uzak kalmaya dayanamaz. Nurda/mum ışığında yanmak için raks eder)

Ol hūd kimseye kenār-ı (5) çeşmi ile nāzar itmezdi. Çün H'āce Sa'īd bu hālī müşāhede (6) itdi. Ol māh-rūyı hicāb seḥābında tūtup ašlā hānesinden taşra (7) çıkmāğa ruḥşat virmez oldu. Beyt:

*Ruḥ me-nūmā ey kamer-i hānegī*

(8) *Tā ne-keşed 'aql be-dīvānegī*

(Ey evin ayı/uysal ay [sevgili]! Yüz gösterme ki akıl divaneliği çekmesin/delirmesin)

Çünkü 'ömri yigirmiye (9) irdi. Be-hükmi-i naşş **Ve'enkiḥu'l-eyāmā minkūm ve's-şāliḥīne** (10) **min 'ibādikūm ve imāikūm** <sup>4</sup> Oğlı içün bir bihişt-i hūr-hüsni (11) kim Māh-şeker nām idi, bulup alıvirdi. Māh ile (12) hūrşīdi bir yire cem' itdi. Şā'id ve Māh-şeker çün şehd ü (13) şekker bir yire qarışup şanki cevz ile pervīn bir yire (14) geldi. Şol mertebede birbirine muḥabbet itdiler kim bir ān (15) ve bir laḥza birbirinden cūdā olmazlardı. Beyt:

(B.4a) hūb-rū cüvānları] hūb-rūları H.; 2 cān-fezānuñ] cān-fidānuñ B.; 6 hicāb seḥābında tūtup] hicāb H.; taşra çıkmāğa] çıkmāğa B. 9 Fenkiḥu'l-eyāmi minkūm ve's-şāliḥīne min 'ibādikūm ve imāikūm] fe'nkiḥū mā tābe lekūm mine'n-nisā'i H.; 14 bir ān ve bir laḥza] bir ān H.; rūy-der-rū] rūy-der-hem H.

<sup>4</sup> Nur :32: "İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyelerinizden evlenmeye müsait olanları evlendirin."

*Dü 'âşık rûy-der-rû mest-i dîdâr*

**(B.4b)** *Nazar der-kâr mände 'aql bî-kâr*

*(İki âşık karşı karşıya mest olunca, bakış güçlenip sağlamlaşır [ve] akıl kararsız kalır)*

**(H2b)** *Dü dil bā-hem zi-şevk-i sîne mā'il*

**(2)** *Be-düş-ı yek-diger bāz u hamā'il*

*(Omuzlar birbirine açık muska halini aldığıında, İki gönül şevkli [ve] birbirine maildir)*

Şöyle oldu ki hîç (3) bir meşâlihden ötüri Şā'id evden taşra çıkmaz oldu. (4) Cemī' kārın terk idüp Māh-şeker dîdārıyla kânā'at (5) ider oldu. Ata ana on beş yigirmi günde bir ancak yüzün (6) görür oldılar. Zîrā Māh-şeker dünyāda cennet hūrlarından bir hūrī idi. (7) Dünyāda belki behiştde mişli yoğidi ve H'āce Şā'id'ün (8) dilinde bu beyt vird olmuşidi.

Beyt:

*Ey ez-bihişt hūrī vü ez-rahmet āyetī*

**(9)** *Hak-rā be-rūzgār-ı tu mā-rā 'ināyetī*

*(Ey cennetten bir huri ve rahmetten bir ayet [olan sevgili]! doğruluk senin zamanında bize inayettir)*

Zîrā kim āyet **ve şavveraküm** (10) **fe-aḥsene şuvereküm**<sup>5</sup> anuñ şānında nāzil olmuşdi. H'āce (11) Sā'id oğlunuñ âşüfteliğın görüp kendüye didi kim: (12) Oğluma ḥatun alıvirdüm. Kendü meşâlihın belki (13) benüm meşâlihüm görivire. Ben bu kûşede ferāğatle otura idüm. (14) Ne ān ki mu'tekif-i mihrāb-ı ebrū-yı ḥatun ola cemī' (15) işi ve güci benüm üzerüme ola, diyüp oğlın **(B.5a)** ṭaleb idüp kādīmī dostların bile çağırdı. Anlaruñ (2) ḥuzūrında oğlına

(B.4b) 2. Beyitte mısralar H. Nüshasında yer değiştirmiştir.; 2 evden] evinden H.; dünyāda] –B.; 12 Oğluma ḥatun alıvirdüm] Oğlu H.; 13 görüvire] görüvirüp H.; Ben bu] Bir B.

<sup>5</sup> Mümin :64; Tegabun :3: “Allah sizi yarattı ve sizlere güzel suretler verdi.”

(B.5a) 5 Eger] Egerçi H.; 6 itmezsen] itmeyessin B.; 7 zindegānī] –H.; 13 dīn] dil B.

didi kim: Ey nūr-ı dīdem ve iy server-i sīnem! (3) 'Ömrüm bahārı hāzāna irmelü oldı ve hayātum āfitābı ğurūba yüz (4) tutdı ve kāmētüm tīri kemāna döndi. Bu zamānda (5) benüm hadm ü haşemüñ ümīzi sensin. Eger cüvānlık (6) çağında bir kār tutup bir nesne hāşıl itmezsen pīrlık zamānında (7) ne vechle zindegānī idersin. Beyt:

*Cüvānā reh-i kūşış imrūz gīr*

(8) *Ki ferdā cüvānī ne-yāyed zī-pīr*

(Ey genç! Gayret yolunu bugün tut. Çünkü yarın ihtiyarlık sebebiyle gençlik gelmez.)

*Her ki çerāġī be-cüvānī ne-suht*

(9) *Hāne be-pīrīş be-bāyed fūrūht*

(Her kim gençliğinde bir kandil yakmazsa, ihtiyarlık evini satmak zorunda kalır)

ve hem yine naşihatde ifrāt (10) idüp didi kim: Zenān nākışāt-ı 'aıldur kim (11) 'ulemā dimişlerdür:

*Şoĥbet-i nīkān-rā eşer hāst*

(12) *Şoĥbet-i nākışānrā hazer hāst*

(İyi insanların sohbetinden eser almalı/etkilenmeli, kusurluların sohbetinden kaçınılmalı)

*Hem-nişīn-i tu ez-tu bih bāyed*

(13) *Tā tu-rā 'aql u dīn biyefzāyed*

(Senin arkadaşların senden iyi olmalı ki akıl ve dinin artsın)

*Her ki bā-māh nişīned be-koned rūy çü māh*

(14) *V'ān ki bā-dīg nişīned be-koned cāme siyāh*

*(Her kim ayla düşüp kalkarsa yüzü ay gibi aydınlanır. Çömlekle oturanın da elbisesi/yüzü kararır)*

(15) *Ez-eşer-i şohbetest her ki der-īn 'ālemest*

**(B.5b)** *V'er ne kocā yāftī bīd behā-yi nebāt*

*(Bu aleme her gelenin değeri, [kıymetli]- sohbeti dolayısıyladır. Aksi taktirde, söğütün nerede bitki değerinde olduğu görülmüş/söğüt gölgesiz, faydasız bir bitkidir)*

Şohbetüñ te'sīri (2) çokdur. Niçe eyüler yaramaz muşāḥabetinden yaramaz olmuşdur. (3) Be-taḥşīş ki cüvānlık zamānı ola, nefsi-i şehevānī lezzetlere (4) ziyāde meyl ider. Bu ḥikāyet bunu taşdıķ ider kim: (5) Seksan eyü merdi Nā-ḥudā adlu kimsenüñ oğlı muşāḥabetinden (6) ol oğlan eyülerden olmayup ol seksan kimesne kem (7) olmuşlardır. Zīrā ṭabī'at hevā ve hevese artuķ meyl (8) ider. Şā'id şordu kim: Nicedür ol **HİKĀYET**? Sa'īd didi kim: (9) Aşḥāb-ı tevārīḥ getürmüşlerdür kim Hürmüz şehrinde bir (10) Nā-ḥudā adlu bir kimse var idi, fācir ü fāsıķ (**H.3a**) idi. Ekşer (11) 'ömri şürb ü zinā ile geçmiş idi. Anuñ bir oğlı var idi. (12) 'Ömri ki on iki yaşına irdi. 'Ālemde ne miķdār ef'āl (13) ve aķvāl-i kabīḥa var ise andan şādır oldu. Ekşer (14) ḥarekātı ve deprenişi muḥanneşler ḥarekātı ve sekenātı üzere (15) idi. Atası ve akrabāsı ol fi'lden ziyāde 'ār iderlerdi. (**B.6a**) Bir gün dostlarından biri Nā-ḥudā'ya didi kim: Eger dilerseñ kim (2) bu oğlan merdler ṭarīķin duta seksan kimse kim (3) beyābānda büyümiş ola, ṭoğru sözlü ola. Hergiz ābādāna gelmiş (4) olmayalar. Bu oğlanla ol kimseleri bir yıl bir ev içre ḥabs (5) eyle. Şol şartıla kim ṭa'ām alup varan ve şu ileten (6) kimseler hergiz bir kelām söz söylemeyeler. Ümīzdür ki (7) ol oğlan muḥanneşler ṭarīķin terk ide, didi. Nā-ḥudā (8) bu sözi ḳabūl idüp oğlanı bir evde seksan (9) beyābān ādem ile ḥabs itdi. Bir yıldan şoñra oğlanı (10) çıkardı. Gördi ki aşlā ol fi'lin terk

itmemiş, belki (11) bunuñ fi'li ol adamlara sirāyet idüp cümle muḥannes (12) sīretin almışlar. Beyt:

*Eger şad sāl der-meşkī konī dūğ*

(13) *Hemān dūğest hemān dūğest hemān dūğ*

(Yüz sene ayranı meşk etsen de/sallasan da, o bildiğin ayrandır o bildiğin ayran)

(14) Sa'īd naşīḥati tamām idüp oğlunuñ şehlā gözlerin (15) öpdī. Şa'īd daḥi atasınuñ elin öpüp naşīḥatin (B.6b) ḵabūl idüp atasından sermāye içün biñ dīnār (2) aldı. Dükkāna geçüp ḥ'āceyāne kāra kesbe meşğūl (3) olup ṭa'n idenlerüñ dilin bağladı. 'Āḵiller dimişlerdür: (4) Rubā'ī:

*Pend ki telḥest be-ber-nāw u pīr*

*Goften-i şīrīn konedeş dil-peḡīr*

(Öğüt gence ve yaşlıya acı gelse de, tatlı bir şekilde söylenirse kabul görür)

(5) *Z'ān ki helīle be-'asel perverend*

*Dāru-yı ḥoş-ḥ'āre nikū-ter ḥorend*

([Acı] helileyle bal karıştırılırsa, tatlı ilaç gibi damağa hoş gelir)

(6) Oğlan gündüz alıp şatmağa meşğūl olup gice (7) Māh-şeker vişālī ile geçinürdi. Günlerde bir gün (8) biñ dīnāra bāzāra bir ṭūṭī getürdiler. Şol şartıla (9) kim şīrīn-(20)sūḥān ve Ḵur'ān-ḥ'āndī idi. Şā'id görmek (10) eclīçün ṭūṭī yanına vardı. Gülerek didi kim: (11) Zihī müsrif ki bu miḵdār meblağı bu murğa şaya. (12) Be-taḵḍīr ki bunuñ Ḵur'ān okumasından işidenlere (13) secde-i tilāvet vācib olmaz. Her ne kim söyler gönülden (14) söylemez belki zebānıla söyler. **İnne'l-keḷāme lefī'l-fuādi** (15) **ve innemā cū'ile'l-lisānū 'ale'l-fu'ādi delīlen**<sup>6</sup> Ṭūṭī bu kelāmı (B.7a) işidüp ḥ'āceye didi kim: Sen

(B.6b) dīnār] dīnār zer H.; 4 Rubā'ī] Beyt B.

<sup>6</sup> Muhakkak ki söz gönüldedir ve muhakkak ki dil, gönül üzerine şahit yapıldı.



benüm kadrümi bilmedüñ ve kıymetüm (2) aňlamaduñ. Benüm havşalam dürr-i hikmet ve cevāhir-i mev'izat (3) ile tölupdur. Cemī' fezā'il ü 'ulūmdan behrem ve kemālüm vardır. (4) Gelecek umūrı gelmedin bilürem ve eyü yaramaz işleri aňlaram. (5) Tā bu zamāna degin kimseye bu sözleri dimedüm ve hüneler kim (6) bende vardır gizlemişdüm, çün senden mes'ele-i **(H.3b)** secde-i (7) tilāvet-engīz ve elfāz-ı hikmet-āmīz kelāmlar işitdüm ve fazl-ı ehliyet (8) sende müşāhede itdüm. Göñlüm saña mā'il oldu. Senüñ (9) revzenüñ benüm bāṭınım çekici oldu kim hükemā dimişlerdür: (10) **Mine'l-ḳalbi ile'l-ḳalbi revzenetün**<sup>7</sup> Umarum senden ki (11) beni şatun alasin. Korkaram ki bir cāhil eline düşem. Beyt:

(12) *Zīnhār ez-ḳarīn-i bed zīnhār*  
*Veḳinā Rabbenā a'zābe'n-nār*

(Sakin! Kötülere yakın olmaktan sakın! Ateşin azabından Allah'a sığın!)

Şöyle (13) bil kim Hāḳ te'ālā seni baña irişdürmüşdür ki: **İnne lillāhi** (14) **meleken yesūḳu'l-ehle ile'l-ehli**<sup>8</sup> Mısra':

*Kīse tehī bāş be-yāsā be-kemāl*

(Kesen boş olsun ki kemali bul)

(15) Zīnhār beni al, altuna naẓar itme, çün hüner zāhir ola māl kim **(B.7b)** görünür hüner ḳalur māl zāyi' olur. Hüner elde olıcaḳ gitmiş māl (2) yine gelür. Bende fevā'id bisyārdur ve menāfi' bī-şumārdur didi. (3) Şa'id tūṭīniñ sözlerin işidüp ḳabūl itmedi. Tūṭī'ye (4) didi kim: Elümde sermāyem hemān hezār dīnārdur. Biñ (5) dīnārı saña virüp kār ü kesb ne ile idem didi. (6) Tūṭī didi kim: Beni al, bir haftaya dek bahāmı virmek (7) üzere, benüm toḡrulıḡum

(B.7a) 1 işidüp] eytdicek H.; kadrümi] kadar daḡı H.; 6 secde-i tilāvet-engīz] secde-i tilāvet B.; 9 Senüñ revzenüñ benüm bāṭınım çekici oldu] – H.; 15 Zīnhār beni al, altuna naẓar itme] – H.

<sup>7</sup> Kalpten kalbe pencere vardır.

<sup>8</sup> Muhakkak ki Allahın ehlinden ehline götüren bir meleḡi vardır.

(B.7b) 1 Hüner elde olıcaḳ gitmiş] hüner elden gitmez H.; 2 bī-şumārdur] çokdur B.; didi kim] – B.; şehirde ne miḳdār] ne miḳdār H.

bundan bilesin kim yarın (8) Bābil şehrinden bāzīrgānlar gelseler gerek, sūnbül almağıçün. (9) Bu şehrde ne miqdār sūnbül var ise al, anlara şatasın. (10) Bahāmı daḥi andan edā idesin. Şıdkum kızbüm andan ma'lūm (11) ola. Şā'id tūtī kelāmın şavāb görüp tūtī[y]i alup (12) şehirde ne miqdār sūnbül var ise şatun aldı. (13) İrte ol Bābil bāzīrgānları gelüp sūnbül talebine (14) Şā'id'ün dükkānına geldiler. H̄'āce Şā'id sūnbülü şatup (15) üç biñ dīnār fā'ide itdi. Biñ dīnārın tūtī (**B.8a**) şāhibine virüp biñin atasına teslīm idüp iki biñ (2) dīnārı alup kendüye sermāye kırup ticārete meşgūl oldu. (3) Bir gün bāzārda bir dişi tūtī gördi kim aña Müşārik (4) dirler idi. Ol bir tūtīye muvāneset içün birkaç dirheme (5) alup her birine bir kafes itdürüp hatunı kim, Māh-şekerdür, (6) anuñ yanına getürüp, tīmārında ve ta'āmında tamām işmarlayup, (7) tūtīnün kemālin anuñ söziyle bu miqdār fā'ide itdugin (8) bir bir hikāyet itdi. Her gāh ki H̄'āce'ye bir müşkil mühim (9) iş düşe idi, tūtīnün fikri ile ol müşkil aña (10) āsān olurdu. Yā H̄'āce'nün gönlünde melāleti olsa (11) tūtīnün şeker güftāriyla açılıp ḥalāş olurdu. (12) Tūtī mevā'ız u neşāyılı eksük itmezdi. Müşārik de (13) egerçi ol miqdār hūner yoğ idi. Gāh gāh nüktelerden (14) Tūtī'ye muvāfaqat iderdi. Bir gün Tūtī dilinden (15) deryā seferinün menāfi'in zıkr itdi. Eytdi kim: Merd-i şāmil ve (**B.8b**) ferd-i kāmīl şehāmetle egerçi bakırı altun ider ve kiyāsetle (2) şırçayı zümürürd kırup. Her yirde kim olur 'azīz ü mükerremdür (3) ammā deryā seferinün fā'ideleri bī-nihāyetdür ve māl terakķīsine de (4) firāvān (**H.4a**) ve bī-gāyetdir. Rubā'ī:

*Ḳadr-i merdüm sefer be-dīd āred*

(5) *H̄'āne-i ḥ̄'ış-i merd-rā peydāst*

(*Halkın değeri göçtüğünde anlaşılır. Kişiye kendi evi açıktadır.*)

*Çün be-seng enderün buved gevher*

(6) *Kes ne-dāned ki kıymeteş çendest*

(*Mücevher taşın içinde olduğunda kimse kıymetinin ne ettiğini bilmez*)

(B.8a) 1 biñin] biñ dīnār H.; 5 her birine bir] ikisine bile H.; 6 yanına] ayağına H.; 7 kemāline] bīkr-i kemāline H.; 9 iş düşe idi, tūtīnün fikri ile ol müşkil aña] – H.; 14 tūtī dilinden] tūtī H.

(B.8b) 2 Her yirde kim olur 'azīz ü mükerremdür] – H.

**Teğarreb 'ani'l-evṭāni fī-talebi'l-'ulā (7) ve sâfir fe-fi'l-esfâri ḥamsü fevâ'idi teferrücü hemmin ve'ktisâbü ma'îşetin ve (8) 'ilmün ve âdâbün ve şoḥbetü mâcidi**<sup>9</sup> Bu sözlerden tamâm (9) Şâ'id'ün göñlinde sefer-i deryâ muḳarrer oldu. Tûṭî'ye (10) taḥsînler eyledi ammâ Mâh-şeker'ün zencîr-i zülfi boynında (11) bend idi. Ḥalâşına göñli hîç ruḥşat virmezdi (12) anuñ şem'-i ḥüsninüñ pervânesiydi. Bir gün Mâh-şeker'e (13) didi kim: Hudâ-yı te'âlâ beni âdeme zînet için yaratmışdır. (14) Dünya mühimmâtı yine dünyâ ile müyesser olur ve hem âḥiret (15) şevâbları da yine māl ile el virür. Dünyâ olmasa âşinâlar (B.9a) bî-gâneler şüretin gösterürler. Pâdişâhların da ḥaşmet ve (2) şevketi yine māl iledir. Beyt:

*Hîçeş be-dest-i mest ki hîçeş be-dest hest*

(3) *Zer der-miyân muḳābele-i rûḥ der-tenest*

(Sarhoşun elinde hiçlik, hiçbir şeyi olmamak demektir. Elde olan altın, tendeki ruh gibidir)

Altun gümüş ki (4) anuñ evşâfını eyledüm. İsterem ki bu yirlerüñ metâ'ın (5) alup deryâ seferin idem. Ğayrı memâlik metâ'ın getürem. (6) Ümîzüm var ki çok fâ'ide idem kim ulular dimişlerdür ki: (7) **el-bereketü fi'l-ḥareketi**<sup>10</sup> Beyt:

*Āb der-reftenest hoş çü gülāb*

(8) *Çün ne-gerded be-koned ez-tef ü tāb*

(Akan su gülsuyu gibi hoştur. Akmadığındaysa, parlaklık ve temizlikten yoksundur)

Beyt:

<sup>9</sup> Yüksek bir şeyler istemek için vatanlardan uzaklaşın, sefer et, seferlerde beş fayda var: Sıkıntı uzaklaşır, maişet kazanır, ilim, ahlak, şan ve şeref sahibinin sohbeti.

(B.9a) 1 ḥaşmet ve şevketi] hareket-i şevketi ve ḥaşmeti H.; 2 mest] –B; 6 Ümîzüm var] Varam H.

<sup>10</sup> Bereket, harekettedir.

(9) *Ki şeved māye-i neşāʾ ü sürūr*

*Hem der-engūr şīre-i engūr*

*(Sevinç ve mutluluğun kaynağı hem üzüm, hem üzüm şiresindedir)*

(10) *Dıraht eger müteharrik şodī zi-cāy be-cāy*

*Ne cevri-i erre keşīdī vü ne cefā-yı teber*

*(Ağaç hareketli olsaydı, ne testere cevri ne de balta cefası çekerd)*

(11) Māh-şeker didi kim: Bu fikr kim eylemişsin, be-ğāyet hūbdur. (12) Bu ki 'azīmet 'uluvv-i himmetinden gelür, ammā benüm hālüm sensüz (13) nice ola kim bir ay senüñ müfārakatüñe döymek muḥāldür (14) didi. Zinhār ben[i] yalıñuz bırakma diyüp Şā'id'üñ (15) boynına şalındı. Şā'id eytdi: Rāst söylersiñ. **(B.9b)** Muḥabbetüñ büyük. Ol kadardur ki dirsın. Egerçi zāhiren sefer (2) iderem, ammā ma'nīde yanuñda oluram. Mışra':

(22) *Ḳurb-ı cānī çü buved bu'de mekānī sehlest*

*(Canlar/gönüller yakın olunca mekân uzaklığı kolaydır)*

(3) Māh-şeker bile gitmege daḥi çok tazarrū' ve zārī (4) eyledi. Şā'id didi kim: Ḥatunları ḥāneye ya'nī odaya (5) beñzetmişlerdür. Evvelā budur kim ḳarār idüp oturasın (6) ve zenlere lāyık budur ki vaḳār ayağını pāklik etegine (7) çeke ve daḥi 'işmet niḳābını ve burḳa'-ı pāki yüzinden (8) gidermeye. Ḥāşıl-ı kelām Māh-şeker bu sözler ile (9) sākin olup epsem oturdu. Şā'id sefere gitmek muḳarrer oldu (10) daḥi didi: Ey ārām-ı cānum ve iy rūḥ-ı revānum! Benden birkaç (11) naşīḥat al. **(H.4b)** Biri budur ki bu iki murḡuñ şaklamasında (12) ve ri'āyetinde daḳīḳa fevt itmeyesin ve biri budur kim (13) bir yıl 'işmet perdesinde olup yaramazlıktan şakınasın. (14) Şoñra tanz tarīḳıyla didi: Eger bir yıldan şoñra (15) nefis ārzūsı ḡalebe idüp selāmet

---

(B.9b) 3 ḥāneye ya'nī odaya] ḥāneye H.

oyanın elde dutamayasın, **(B.10a)** pāk-dāmenüñe her bir cinsi ālūde idüp bulaşdırmayasın. (2) Eger olursa bārī bir ḥasebi nesebi ūlā kimesne ola veyā şāhib-i (3) aḥlāk ola; ammā bu iki tūṭīye müşāvere itmedin itmeyesin. (4) Bu sözlerden murād Māh-şekerī imtiḥān itmek idi. Eğer Māh-şeker (5) nefis ārzūsına uya, tūṭīler anı men' ide umardı. Māh-(6)şeker çün bu sözleri işitdi. Didi kim: Bu ne sözdür (7) ki dirsın. Beyt:

*Be-kıyāmet berem īn 'ahd ki bestem bā-tu*

(8) *Tā der-ān rūzī ne-gūyī ki vefāyet ne-buved*

(O gün bana vefasız dememen için, kıyamete kadar seninle anlaştığım gibi giderim/anlaşmama sadık kalırım.)

Māh-şeker (9) bu sözleri fikr iderek perīşān olup kaşların (10) çīn idüp oturdı. Şā'id bī-çāre feryād ile zārī (11) kılup ayağına düşüp didi: Beyt:

*Be-kirişme girih-ebrū me-kon ez-behr-i Ḥodā*

(12) *Ki zi-miḥrāb-ı tu pūr şod be-felek na're ya Rab*

(Allah aşkına bana nazla kaşlarını çatma. Çünkü senin mihrabın/kaşın [dolayısıyla] felek, Ya Rab sedasıyla dolar)

Şā'id bī-ḥadd (13) 'özürler idüp Māh-şeker'ün ḥāṭırın ele aldı. (14) Sefer esbābın ḥāzır itdi. Māh-şeker'le vidā'laşup (15) gitmege 'azm itdi. İki taraftan şol miqdār girye vü **(B.10b)** zārī oldu ki ḥadden mütecāviz yaşı yirine ciger ḥūnıñ (2) dökdiler. Beyt:

*Ebr mī-bāred u men mī-şevem ez-yār cūdā*

*Men cūdā girye-(3)konān ebr cūdā yār cūdā*

(Yağmur yağıyor ve ben sevdiğimden ayrılıyorum. Ben ağlayarak [ondan ayrı], bulut ayrı sevgili ayrı.)

---

(B.10a) 1 pāk dāmenüñe] senüñ gibi nūr ile B.; 4 imtiḥān itmek idi] imtiḥān idi H.; 15 miqdār] kadar H.

Ağlayarak Şā'id yüzün yola (4) tutup seferine müteveccih oldu. Māh-şeker hem-çünān ağlayup (5) oturup Şā'id'ün hayālî ile geçinürdi. Bir yıl bu (6) tarikle 'ömür sürdi. Bir yıldan sonra bir gün tam üzere (7) çıkup kim şabā eli ile dil-dārına nāme göndere. Bir Beg-(8)zāde hem-sāye ya'nī koñşusu var idi. Nā-gāh (9) gözi Māh-şeker'e tuş gelüp göñli murğı zülfi (10) kemendine giriftār oldu. *Bes murğ-ı hümāyūn ki be-(11)tīr-i naẓar üftād* Beyt:

*Ey şabā ḥāk-i reheş ār u be-īn bār īn çeşm*

(12) *Ki belāhā heme z'īn raḥne birūn mī-āyed*

(*Ey sabah rüzgarı! Yolunun toprağını getir ve bu göze sür; çünkü bütün belalar o yarıktan/gözden çıkıyor.*)

Hāşıl-ı kelām (13) Emīr-zāde nālān u giryān derdine dermān aramağa (14) odasına varup fikr deryāsına talup āḥir bunı (15) fikr itdi kim, ol maḥallede bir 'acūze var idi. Bunuñ (B.11a) gibi işler elinden gelür idi. Şīrīn-zebānlıkda naẓrī yoğ idi. (2) Elinden niçe işler gelürdi. Dā'imā tesbīḥ elinden gitmez idi. (3) Anı yanına çağırup ḥālīn aña 'arz itdi. Bir miqdār dīnār (4) virdi. Zīrā her iş bunuñla biter. Ol acūze de mütekeffil (5) oldu kim bu maşlahatı yirine getürüp Māh-şeker'i yoldan (6) çıkara. Bu fikr ile yola düşüp (H.5a) Māh-şeker'ün odasına (7) gelüp her taraftan söz açup Emīr-zādenün āşūfte(8)lığın zülfi kemendine giriftārlığın bir hikāyet itdi ve hem (9) ḥüsün ve cüvānlığın bī-nihāyet medḥ idüp didi kim: (10) Bilürem seni kim erüñün dīvāne ve āşūftesinin. (11) O da saña mübtelā ve şeydādur. Ol sefer ile derdine dermān (12) ider. Zīrā āşıka yā şabr u yā sefer dimişlerdür. Sen derdüñe (13) dermān eyle. Niçe bir tenhā oturasın. Yalıñuzlık bir Allāh'a (14) yaraşur. Ol dil-dāruñ firākını bu yāruñ vişāliyle hoş (15) gör. Eger 'aķīk yirine la'l ele gire, ḥūbrekdür ve eger (B.11b) yāķūt mercān yirine buluna evlādur didi. Māh-şeker (2) ol sehḥārenün sihrinden ve ol Zāl-i mekkārenün mekrinden (3) egerçi imtinā' itdi. Āḥir rām olup göñül mā'il (4) oldu. 'Acüzeye Beg-zāde'nün

(B.10b) 7 hem-sāye ya'nī koñşusu] hem-sāyesi H.

(B.11a) 1 naẓrī] mişli B.; 8 hikāyet itdi] hikāyet eyledi H.; 13 tenhā] pinhān H.

(B.11b) 4 gelmesine] varasına H.; 15 be-reft] bīrūnest B.

aḥşam gelmesine va'de (5) idüp gönderdi. Şā'id'üñ sözi ḥāṭırına gelüp (6) tūṭiler ile meşveret itdi. **ŞEB-İ EVVEL** Çün āfitāb-ı zerrīn (7) mağrib zemīne gitdi. Ya'nī māh-tāb maşrıkdan (8) tūlū' itdi. Māh-şeker de Ḥāce Şā'id'üñ işāretiyle (9) tūṭiler ile meşverete gitdi. Evvel Müşārik'e ya'nī dişi tūṭiye (10) varup tamām rāzın ve murādın 'arz itdi. Zīrā anda cinsiyyet (11) var idi. Umardı ki icāzet ve ruḥşat vire. Müşārik-i (12) nā-dān bī-tevaḳḳuf ağız açup didi kim: Şā'id'üñ dostlığından (13) ne taḳşīr gördüñ daḥı vefā-dārlığından ne ihmāl (14) mülāḥaza itdüñ. Ne tiz ğayra göñül virdüñ. Ḥūb (15) dimişlerdür: Mışra':

*Ez-dil be-reved her ānçe ez-dīde be-reft*

*(Gözden uzak olan gönülden [de] uzak olur.)*

(B.12a) Elḥamdü li'llāh erüñ Şā'id 'an-ḳarīb gelmek üzeredür, gel (2) düşmenlerüñ ḥandān dostlarıñ giryān itme. Şā'id kim (3) Allah te'ālā emriyle erüñdür. Halk arasında ḥacīl idüp (4) yüzün yire düşürme daḥı Hālīk'dan ḳorḳmaz mısın ve (5) halkdan utanmaz mısın? Bu aşıl fi'l-i şenī' ve 'amel-i ḳabīḥa mübāşeret (6) idersin, didi. Bī-ḳāre Müşārik bu aşıl acı sözler ile naşīḥat (7) itdi. Māh-şeker ḥod 'ışḳ şarābından mest olup (8) pervāne-şifat āteş-i 'ışḳa yanmış idi. Bu kelimāti Müşārik'den (9) işitdi. Mizācına zehirden acı gelüp Müşārik'i ḳafesden (10) çıkarup yire urup pāre pāre kıldı. Bu ğazabla ve tündlikle (11) ol bir tūṭiye vardı kim andan icāzet ala. Tūṭ-i (12) miskīn fikre vardı: 'Aceb ḥāle uğradum, didi. (13) Eger icāzet virem tuz etmek ḥaḳḳını nice idem, eger (14) mānī' olam ben daḥı Müşārik gibi helāk (H.5b) olam diyüp bir zamān (15) mūhlet isteyüp fikre vardı. Andan didi kim evvelden (B.12b) fikrümde idi kim senüñ gibi māh-rū niçe yalıñuz oṭura. (2) Ammā saña āşikāre itmege ḳorḳardum.

(B.12a) 2 giryān itme] giryān eyleme H.; 4 Hālīk'dan] Hākdan H.; 6 idersin] eylersin H.; 10 kıldı] eyledi H.; 15 mūhlet isteyüp fikre vardı] fikre mūhlet isteyüp durdı. H.

(B.12b) 1 māh-rū] güzel H.

***El-ümûru merhûnetün bi-evkâtihâ<sup>11</sup>*** ,

(3) Şimdi âşikâre itdüm. Ne zarûret idi kim bu aḥvâli Müşârik (4) gibi nâķışu'l-'aķla diyesin. Ol 'işķuñ ḥâlin ne bilsün? (5) Ol gün ki aña mülâķt oldum. Anı nâ-dân ve ğammâz gördüm. (6) Anuñ şoḥbetinden kaçardum. Anuñ ölmesi tamâm maşlahat idi. Mışra':

(7) *Sezâ-yı ân ki ez-înhâ koned hemîn bâşed*

(Herkes yaptığı iş mukabiline layıktır.)

Bunu iķtizâ (8) ider ki ḥüblîķ zamânı ve güzellik devrânı bâķt iken (9) 'ömri żâyî' geçürmeyesin, 'Tş u 'işretde olasın. Beyt:

(10) *Ġanîmet dân ḥuzûr-ı dostân-râ*

*Ki devrân mî-nümâyed bî-vefâyî*

(Zaman vefasızlık gösterdiğinden, dostların varlığını ganimet bil.)

(11) Şâ'id kim erüñdür mizâcın ben eyü bilürem. Her menzilde (12) bir ḥüb-rû ile her mekânda bir semen-bû ile 'âlemin eksük (13) itmez. Hergiz erlerden vefâ gelmeye. İster ki her dem bir gül-i (14) tâze ķoķlaya, sen kim zamânuñda mişlüñ yoķdur. Çünki (15) bir devletdür yüz gösterdi. Lâyîķ budur ki aña istiķbâl (B.13a) idesin hemân bu dem serv gibi şalınuraķ dil-ârâm tarafına (2) yûri. Ben bunda cümle aḥvâlüñi elden geldükçe görüp râzuñ (3) sînede cānum gibi şaklayam. Egerçi niçe gün Ḥâcenüñ (4) ḥizmetinde oldum. Anuñ çendân üzerümde ḥaķķı yoķdur. (5) Ammâ senüñ ḥuķûkuñ benüm üzerümde bî-nihâyedür. Tuzuñ (6) etmegüñ çok yemişümdür, şükri üzerüme vâcibdür. (7) Şükr oldur ki hemân dille olına. Belki cem'î (8) a'żâyıla gerekdür. Eger başına bir 'uķûbet gelüp (9) ölmek mertebesine vara ḥaķķ-ı

<sup>11</sup> İşler, vakitlerine baēlıdır.

(B.12b) 8 ve güzellik devrânı bâķt] bâķt H.; 13 vefâ gelmeye] vefâ gelmez H.

(B.13a) 5 Tuzuñ] Tuz B.



sābıkı unudmaya. Ben bu gün (10) kendümi şol bāl u peri yolunmış tūtī gibiyem ki, (11) Hindū-yı Sevdāgerüñ var idi, ya'nī cevāhir t̄alibinüñ (12) helālī Hindūya haqqında sa'yler eyledi. Māh-şeker (13) şordı ki nicedür ol **HİKĀYET?** (14) Tūtī didi kim: Nākıllardan şöyle işitdüm kim Hindūstān (15) memālikinde bir şehir var idi. Ol şehirde bir Sevdāger (**B.13b**) var idi. Anuñ bir dānā ve zīrek tūtīsi var idi kim (2) aña atasından ve dedesinden mīrās kalmış idi. Sevdāger (3) anı evine pāsbān itmiş idi. Her gün lāzım olan maşlahatı (4) gördükden soñra tūtīnüñ kafesi yanına varurdu. (5) Her nesne kim evde vāķī' ola cümle 'arz iderdi. Meger kim (6) hātunı tarafından olan 'aybı ve 'arı ketm idüp şaqlardı. (7) Hindūnuñ tūtī tarafına tamām i'timādı var idi. Günlerde (8) bir gün kāfile-i tüccār cevher talebine Hōrasān tarafına (**H.6a**) müteveccih (9) oldılar. Sevdāger de anlaruñla gitmege muvāfaqat itdi. Tūtīye (10) hātunın vaşıyyet itdi ki hātunı tarafından her vechle haberdār (11) olup görüp gözede. Hātuna da tūtīniñ ri'āyetin ışmarlayup (12) kendü seferine gitdi. Bunuñ üzerine bir zamān geçdi. Hātun (13) bir cüvānuñ 'ışkına mübtelā oldu. Günden güne 'ışkı ziyāde (14) olup şabr u mecālī kalmadı. İttifāk bir gice hāne ağıyārdan (15) hālī idi. Ol cüvānı da'vet itdi. Beyt:

*Ramaķī pīş ne-māndest zi-bī-mār-ı ğamet*

(**B.14a**) *Ķademī rence kon ey dost ki der mī-güzered*

(*Gamının hastalığından gayrı bir şeye zaman kalmadı; Ey dost! Zahmet edip gel çünkü zaman geçiyor.*)

*Goftī be-şeb āyemet ki bī-gāh şeved*

(2) *Bāşed ki zebān-ı halk kūtāh şeved*

(*Halk çenesini tutar diye (tutsun diye) geceleyin ansızın sana gelmemi söyledin.*)

Beyt:

(B.13b) 3 lāzım olan maşlahatı] maşlahat kim aña lazım idi B.; 7 tamām] muhkem H.

(B.14a) 5 müretteb ve muntazam görüp hoş-hatır oldu. Tūtīden varup gelince evinüñ] – H.; 8 ortasında] arasında H.; kaşd eyledi] kaşd B.

*Ber-ħofte güzer çe gūne ħ'āhī kerdēn*

(3) *K'ez būy-ı hoş-ı tu mürde āgāh şevēd*

*(Senin güzel kokun ölüleri bile diriltirken, neden zamanını uykuyla geçirmek istersin?)*

Ṭūṭī bu ħāle muṭṭalī' idi. (4) Ammā hīç izhār itmezdi. Bir niçe müddetden soñra Sevdāger seferden (5) gelüp ħānesinüñ aĥvālin müretteb ve muntazam görüp hoş-ħāṭır (6) oldu. Ṭūṭīden varup gelince evinüñ aĥvālinden şordı. (7) Cümle bir bir takrīr itdi. Bilā-kušūr meger kim ol fi'l-i şenī' ki (8) Hindūya eyle olmuş idi. Ol cūvān ortasında anı ketm itdi. (9) Ḥatuna nisbet idüp dimedi; ammā Hindū-yı Sevdāger ġayrılardan (10) ol aĥvāle muṭṭalī' olup göñli ḥatunı ṭarafından müteġayyir olup (11) ṭalāk belki helākine kaşd eyledi; ammā ḥatuna hīç bir vechle āşikāre (12) itmedi. Ḥatun erinüñ aĥvālinden evzā'ından añladı ki (13) er ħāle muṭṭalī' olmuş Beyt:

*Āncā ki nişān-ı ḍarb-ı 'işkest*

(14) *Ez-çihre-i u çü nūr peydāst*

*(Orada aşktan oluşan darbe izi, onun çehresinde nur gibi ortaya çıkmıştır)*

Nā-dān Hindūya ol sırruñ (15) ifşāsına sebep ṭūṭī mülāḥaza idüp ġammāzlığı andan (**B.14b**) şanup intikām kaşdıyla bir gice fırsat bulup bāl u perin (2) yolup bir kaç yirden yire urup götürüp dīvārdan ṭaşra (3) atup feryād idüp didi ki: Ṭūṭī gürbe ya'nī kedi aldı. (4) Sevdāger daḥı aña tābi' olanlar ol yār-ı ḳadīmüñ ki atadan ve dededen (5) yādigār ḳalmış idi. Helāk olmasında ḥasret yaşın döktiler. (6) Ügeyikler mātemine gök cāmeler geydiler ve ḳumrılar siyāh (7) palās boyunlarına bıraḳdılar. Zāġlar cāme-i āl-i 'Abbās geyüp siyāha (8) boyandılar. Bülbüller hezār destānlar ve nāle vü feryādlarla gice[y]i şubḥa ḳıḳardılar. (9) Ġonciler dil-teng olup cevāba ḳudretleri ḳalmadı. Ṭūṭī-i (10) miskīnüñ cānında eşer ḳalmışdı. Düşüp ṭururaḳ (11) ol yakın yirde bir

(B.14b) 3 gürbe ya'nī kedi] gürbe H.; 5 ḥasret yaşın] ḥasret yaş B.; 8 bülbüller hezār] bülbül ve hezār B., giceyi şubḥa] şubḥa B.; 13 etmek] ekmek B.; 14 ,Ḳut idüp yirdi] Ḳut idinüp H.

büt-ḥāne var idi. Kendüzin aña bıraḳdı. (12) Bir tarafında şaḳlandı. Her gice  
 ıkup puta apıcılarıñ (13) etmek pārelerinden ki yindükde dökölüp **(H.6b)**  
 alurdı, ūt (14) idüp yirdi. Bir zamān bunuñ üzerine geçüp anadı uyruğı  
 (15) gelüp tamām şıḥhat buldı. Sevdāger daḡı ḡatunınuñ cemī' **(B.15a)** mā-  
 melekin alup 'uryān evden aşra bıraḳdı. Ne adar ki (2) dilekci şefī' getürdi,  
 Hindū hergiz mutta'ız olmadı. (3) Ma'sūḳ da ašlā yüzine baḳup muḳayyed  
 olmadı. Zīrā Hindūdan (4) ziyāde vehm iderdi. Hindūya iki arafdan yüz  
 bulmadı. (5) Žarūrī yüzi ol tūtī varduğı büt-ḥāneye tıtdı. (6) Varup büt-  
 perestlige meşḡul oldu. Bütleri kendünüñ (7) derdine dermān ide diyü gice  
 gündüz öñlerinde yüz sürerdi. (8) Bir gice tūtī bütler ardında gizlenüp ol  
 ḡatuna cevāb (9) virüp didi ki: Belā ve meşāḳḳatūñ āḡire irdi. Ḥācetūñ (10)  
 revā oldu. Erūñ yine saña mihr ü muḡabbet ider ammā niçe (11) gün alender  
 gibi pāk-tırāşlık iḡtiyār eyle. Rūzgāruñ (12) cezāsından ḡalāş olasın. Beyt:

*Suḡenī mī-reved be-men kon gūş*

*(13) Pīş ez-ān k'ez-sūḡan şevem ḡāmūş*

*(Tamamen susmadan önce söylediğim söze kulak ver.)*

Şüret-i alenderī (14) ḡaḳīḳat tecerrüddür, her ḡālden pāklikdür. Dünyāya  
 bulaşmamaktadır, (15) degül ki hemān saç şaḳal gidermek ola. Beyt:

**(B.15b)** *Gūyī alenderem men ü īn dil-pezir nīst*

*Zīrā ki āferīde müyesser alenderī*

*(Ben kalenderim ve bu dilpezir değildir dersin. Zira, yaratılmışa  
 kalenderilik kolay değildir.)*

(2) Hindūya aşd itdi ki benefşe vü sünbüller yolup bıraḡa. Tūtī (3) büt  
 ardından aşra gelüp didi ki: Sen ziyāde 'aḳılsuz (4) 'avrat gördüm. Hī büt  
 söz söyler yā aşdan āvāz gelür mi? (5) Meger peygamberler mu'cizesi ile

(B.15a) 1 mā-melekin] māl u mülkini H.; 8 gizlenüp] gizlenürdi H.

(B.15b) 1 müyesser] nīst B.; 4 söz söyler] söyler H.; 5 peygamberler] peygamber ki H.; 9 benümle]  
 baña B.; 12 geldi] imdi H.; urıban] urman B.

cāmidden kelām gele. Hudā (6) bilür ki gammāzlık idüp hîç kimseye ol sırrı izhār itmedüm. (7) Tuz etmek haqqını gözedüp cemî zamānda erüñe eylükden (8) ğayrı nesne dimemişem. Bu işlerde beni günehkār bildüñ. (9) Eger beni bî-gāne bilmeyüp benümle müşāvere itmiş olsañ ne (10) erüñ saña gümān iderdi ne ħod dost elden giderdi. (11) Olan oldu. Giçene irmek olmaz. Bu şiddet baña, bu 'uķūbet (12) saña taķdīrde var imiş geldi. Sen büt-ĥānede tırıban (13) erüñ Hindū tarafına varayım, mekr ü ĥile ile yine saña rām (14) muṭî ve münķād idem, didi. Hindū-yı ĥatun şād olup (15) tūṭıye du'ā itdi. Tūṭı i miskīn me'lūfına müteveccih oldu. (B.16a) Varup Hindū-yı Sevdāgere merāsım-i ĥidmeti edā idüp 'özürler(2) itdi. Sevdāger ĥayrān ĥalup müteĥayyir oldu. Tūṭınüñ dirilüp (3) ĥayāt bulmasına çok ta'accüb idüp şād oldu. Tūṭı (4) didi Ĥaķ te'ālānuñ ĥudretine ne ta'accüb gerek! Kışsa-i İbrāhīm (5) Ĥalīl 'aleyhi's-selām işitmedüñ mi ki mübārek ĥātırından (6) geçdi kim müteferriķ eczālar ĥākile ĥarışa. İlāhī baña göster ki (H.7a) (7) ölüyi nice dirildürsin? Ĥazret-i 'izzetden ĥiṭāb geldi ki: (8) Dört kuş al, başların ayırup kes. Tüyin etlerin birbirine (9) āmīṭte idüp ĥarışdur. Etlerin dört kısım idüp (10) dört tağ üzere қо. İbrāhīm 'aleyhi's-selām emr olan (11) üzere itdi. Gögercin ve ĥoros ĥarğa ve ördek bu (12) dört murĥuñ başların kesüp dört pāy idüp tüyin (13) etin birbirine ĥarışdurup dört kūh üzere qodı. Āsumāndan (14) bir nidā geldi ki: Ey eczā-yı mütelāşî! Aşlı aşlına rücū' (15) eylesün. Ol dem her eczā yirlü yirin bulup ĥalıbları (B.16b) her birinüñ evvelki gibi oldu. **Venefaḥtū fihi min rūḥı<sup>12</sup>** ile behre-mend (2) oldılar. Başsuz uçup İbrāhīm 'aleyhi's-selām tarafına (3) geldiler. Başları da gövdelerine ulaşdı. Kemākān evvelki ĥāl (4) üzere oldılar. Ĥur'ān bu ma'nāya şāhiddür. **Ve iz ĥāle İbrahīmü (5) rabbi erinī keyfe tūḥyil-mevtā ĥale evelem tū'min ĥāle belā<sup>13</sup>** ilā āḥiri'l-āyetihi. Hindū bu kışsa[y]ı (6) diñledi. Müselmān olup tūṭınüñ dirilmesinüñ sebebin (7) şordı. Tūṭı didi: Senüñ şāliḥa 'avratuñ fulān kilīsāda

(B.16a) 2 Müyeĥayyir oldu] müteĥayyir qaldı H.; 7 ölüyi nice] nice H.

(B.16b) 2 tarafına] yanına H.; 7 şāliḥa 'avratuñ] şaliḥa B.

<sup>12</sup> Hicr:29; Sād: 72: “Bu itibarla, ben onu düzenlediğim, insan şekline koyduğum ve içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun önünde secdeye kapanınız.”

<sup>13</sup> Bakara: 260: “Bir vakit de İbrahim: Ya Rabbi, ölüleri nasıl dirilttiğini bana gösterir misin? demişti.”

mücāvir (8) olmuş, anda bīve ḥatunlar şeklinde. Hindūlar dilinde anlara (9) mesvās dirler. Bir tırāşīde büt vardır. Gice gündüz benüm (10) ḥayātum Ḥudā'dan dilerdi kim anuñ pākliğine ṭanuklık (11) virem. Bu gice du'āsı kabūl olup yeñiden bekā ḥil'ati (12) egnüme biçilüp tāze ḥayāt buldum. Şimdi geldüm ki (13) anuñ şalāḥına eylügüne şehādet idem. Her ne kim (14) anuñ ḥaqqına kim gümān itmiş idüñ, ḥilāf idügi ḥaber (15) virem. Zinhār anuñ mülākātını sa'adet bilüp öñe (B.17a) getürüp ayağına düşüp özrler idüp ḥāṭırın ele al. (2) Anuñ kerāmātından İslāma geldüğüne şükür eyle didi. (3) Ḥ'āce hemān ol dem ki ṭūṭi bu naşīḥati itdi, Sevdāger (4) İslāma gelüp küfri terk idüp ḥatunına gümānı kalmadı. (5) Beyt:

*Ma'sūka be-sāmān şod tā bād çunīn bādā*

(6) *Küfreş heme imān şod tā bād çunīn bādā*

(Mevlânâ)

(Maşuk, gayesine ulaştı; olması gerektiği gibi oldu. Küfrü, daima iman oldu, olması gerektiği gibi oldu)

Bisyār müfāraḳat (7) ve çok zaḥmetden soñra Sevdāger ḥatunı ile buluşup (8) arada olan ğubār-ı küdüret gidüp, hoş-ḥāl oldılar. Ṭūṭi de (9) nīk-ḥ'āhlığı sebebiyle āzād olup Hindūstān tarafına (10) gitdi, çün sözi bu araya getürdi, didi kim: (11) Ey Māh-şeker göñlüñe gelmesün kim ṭūṭi niçe yalānlar (12) söyledi belki hīç bir yirde yalāncınıñ yüzi aq olmaz **ve'l-mü'minü** (13) **lā-yekzib**<sup>14</sup>. Ammā bir niçe yirde 'ulemā-yı şerī'at kızbi be-cihet-i maşlahat (14) revā görmişler. Biri bu ki dünyā ve āḥiret içün ola, ikincisi (15) iki müselmān arasın işlāhdan ötüri ola. Bunuñ (B.17b) emşāli daḥi niçe yirde cā'izdür. Vahşet ve küdüret kim (2) ortada vardı, şafāya ve cem'iyete mübeddel (H.7b) oldu. (3) Bunuñ gibi yalan gerçekden yegdür. Mışra':

(B.17a) ğubār-ı küdüret] ğubār B.; hoş-ḥāl oldılar. Ṭūṭi de nīk-ḥ'āhlığı sebebiyle āzād olup Hindūstān tarafına gitdi, çün] – H.; 12 yalancınıñ] yalanuñ B.

<sup>14</sup> “Mü'minler yalan söylemez.”

*Dürûğ-ı maşlaḥat-(4)āmīz bih ez-rāst-ı fiten-engīz*

*(Hadis)*

*(İş gören, faydalı yalan, fitneye sebep olacak doğrudan iyidir.)*

Benüm murādum budur ki (5) hemān ma'şūk tarafına revāne olasın. Zinhār şaḳın (6) bu ḥālī benden ğayrıya diyüp āġāh itmeyesin. Beyt:

*(7) Be-dost gerçi 'azīzest rāz-ı dil me-güşāy*

*(8) Ki dost nīz be-gūyed be-dostān-ı 'azīz*

*(Dostun aziz de olsa gönlünün sırrını açma. Zira o da bunu, aziz dostlarına söyler)*

Māh-şeker'e tūtīnūñ (9) sözleri be-ġāyet hoş gelüp gül gibi güldi. Şubḥda (10) aña muvāfaḳat idüp ḥandān oldı. **ŞEB-İ DÜVVÜM** Āfitābuñ (11) keyḥusrevi felek şahrāsından maġrib ġārında tolandı. (12) Kāmer āyīnesi maşrıḳ tarafından zāhir oldı. Māh-şeker (13) (13) gülistān güli gibi açılıp pervīn-mişāl ḥandān olup kendüzin (14) zer ü zīver ile ṭonadup cennet ḥūrisi (15) gibi şalını cānān vişāli şevḳine tūtī ḳatına geldi kim **(B.18a)** tūtīnūñ şeker gibi sözlerinden dost ḳatına tuḥfe (2) iltimās idüp maḥbūb cānibine gitmege ruḥşat taleb (3) itdi. Tūtī-i sebze-pūş Beyt:

*Rūy-ı tu dīdem suḥanem rūy dād*

*(4) Z'āyine tūtī be-suḥan der-fitād*

*(Aynayı gören papağanın konuşması gibi, yüzünü görünce konuşmaya başladım)*

---

(B.17b) gülistān güli] gül-i gülistān H.

*Şūfiyem ü mu'tekid-i nîkuvân*

(5) *Kîst çü men şūfî-i nîk-i'tikâd*

(Sufiyim ve iyiliğe inanırım; Benim gibi güzel inanç sahibi sufi kim olabilir?)

(14) Hâşıl bu cihānuñ (6) cenneti hemān budur ki çeşmi bir māh-rūdan gidermeye (7) Mışra':

*Mey ü maḥbūb olmasa nesi var idi dünyenüñ*

Lezzet-i (8) beşeriye budur ki 'āşık ma'sūk bir yire gelüp gāh (9) muvāşalat şarābın içüp ve gāh meveddet ḥelvāsın yiye (10) Beyt:

*Çe hoş buved dü dil-ārām dest der-gerden*

(11) *Be-hem nişesten u ḥelvā-yı āştī ḥorden*

(İki sevgili sarılıp birlikte otursalar ve barış/mutluluk helvası yeseler ne hoş olur)

*Çe hoş bāşed ki ba'd ez-intizārī*

(12) *Be-ümmīdī resed ümmīd-vārī*

(Ümit sahibinin bekledikten sonra umduğuna ulaşması ne hoş olur.)

ve devlet ü sa'adet ol vakt (13) yüz gösterür ki iki 'āşık be-ferāğ-ı ḥātır bir yire gelüp (14) birbirinüñ cemāline nazar idüp hoş-ḥāl ola. Beyt:

(15) *Bā-ferāğ-ı dil zamānī nazarī be-ḥūb-rūyī*

*Bih ez-ān ki çetr-i şāhī heme 'ömr-i hāy u hūyī*

(Gönül ferahlığıyla güzel yüzlüye/sevgiliye bir zaman bakmak; padişahın çadırında bütün ömrü hây hûy ile/eğlence ile geçirmekten iyidir)

(B.18b) *Dilā gedāyī vü rindī zi-pādişāhī bih*

*Demī ferāġat-i ħāṭır zi-her çe ħāḥī bih*

(Ey gönül! Kulluk ve rintlik padişahlıktan iyidir. Bir anlık gönül rahatlığı, padişahlıktan iyidir)

(2) *Şebī be-şoĥbet-i māhī vü māh-endāmī*

*Zi-mülk-i salṭanat-i māh tā be-māhī bih*

(Bir gece ay [gibi güzel] ve ay endamlı [sevgili] ile sohbet, aydan balığa kadar saltanatı olan ülkede [olmaktan] iyidir)

(3) Ammā ma'şūk cānibine varmak ve anuñla söyleşmek ve vişāline (4) ırmegüñ şerāyiṭi ve ādābı çokdur. Ber-ḥaseb **ḥayru'l-kelāmi mā ḫalle ve delle**<sup>15</sup> Her gāh sözi (5) az söylemek gerek. Beyt:

*Kem gūy be-cüz maşlaḥat-ı ħṭṣ me-gūy*

(6) *Çizī ki ne-porsend ez-ān pīş me-gūy*

(Az konuş, kendi işin dışında bir şey söyleme; Sorulmadan bir şey söyleme)

*Gūş-ı tu dü dādend zebān-ı tu yekī*

(7) *Ya'nī ki dü bişnev ü yekī pīş me-gūy*

(Sana iki kulak, bir dil verilmiş. Yani, iki dinle bir konuş)

daḥi dost (H.8a) rızāsıçün (8) dil ü cān ve mā-melek fedā gerek. Beyt:

*Zer ez-behre çizī ḥarīden nikūst*

(9) *Çe ħāḥī ḥarīden bih ez-nāz-ı dost*

(Kâr olarak altın kazanmak iyidir. [Ama] dostun nazından daha iyi bir şey satın alınır mı?)

(B.18b) 4 Her gāh ki sözi az ] az B.; 8 mā-melek] māluñ H.  
<sup>15</sup> “Sözün en hayırlısı hem az hem de meram ifade edenidir.”



ve bir söz ki dost ile (10) söylenür ve işidilür. Mikdârdan ziyâde cā'iz görmemişler. (11) Şol nesne kim söyledüm, muhabbet ziyâdeligine sebebdür. Şöyle ki cānbāz (12) sipāhīnūñ ihlāşı ve hıdmetkārlığı berekâtında Cevristān (13) şāhı katında mertebesi kadar mı ziyâde oldu? Māh-şeker (14) şordı: Nicedür ol **HİKĀYET**? Tūṭī didi ki: Getürmişlerdür ki (15) pādişāh-ı Cevristān devlet kaşırında oturup erkān-ı (B.19a) devlet ve a'yān-ı saltanat vaṣī' ve şerīf her biri maḳāmlu (2) maḳāmında oturup cām-ı kāmranı ve sāğar-ı erğuvānı mevzūn-(3)tab' nedīmler arasında devr idüp hoş-elhān gūyendeler (4) bülbül-veş āvāzı gāh Şifāhān'a ve gāh 'Irāk'a iletüp māh-(5)peyker sīm-endām sāḳīler meclisde olanlara rāḫat-ı (6) rūḫ şunarlardı. Bezm tamām zīnet bulup göñüller (7) dünyā ğamın ferāmūş itmişken ol hālde bir merd-i (8) za'īf bir hey'eti naḫīf muhtaşar-şüret lāğar-şifat (9) ırakdan zāhir oldu. Mecālsuzlıktan şöyle āheste (10) yürür kim gūyā serṭān yirde yürür gibi 'ubūdiyyet yüzün yire (11) sürüp dehān-ı dürcin gevher-nişārına açdı. Beyt:

(12) *Şāhā ki seret sebz ü lebet ḫandān bād*

*Esb-i ṭarabet (13) hemīşe der-meydān bād*

(*Ey şāh! Başın yeşil/rahatta; dudakların gülümser olsun. Mutluluk atın [da] daima meydanda olsun/koştursun*)

*Herkes ki koned kaşd-i tu şāhā be-yedī*

(14) *Efkende sereş çü gūy der-meydān bād*

(*Ey şāh! Sana kötü kasıtle el uzatanın, başı meydanda top gibi olsun/yuvarlansın*)

Andan soñra (15) didi kim ben bende hıdmetkār-ı Emīr-i Hocend'üm. Bu kemīnenūñ (B.19b) adı Cānbāzdur. Efendüm maşlahatı içün cān viriciyüm. (2) Benüm muḳarrer dirligüm her yıl on biñ altundur, ammā çün (3) efendüm memleketden bī-pervādur ve 'işret süricidür. Perī-(4)çehre nāzenīnler ḫūb-şüret çalıcılardan ğayrı kimsenūñ (5) yüzine bakmaz. Beyt:

(B.19a) 10 yürür gibi] yürür H.; 15 ben] biz B.

(B.19b) 2 altundur] dīnārdur H.; 5 bā-ḫarīf] ḫarīf B.

*Yekī mey bā-ḥarīf-i nīk-baḥteş*

(6) *Füzūn erzed zi-pānşad tāt u taḥteş*

(İyi bahtlı bir dostla bir kadeh içki [içmek], beş yüz tac ve tahttan daha kıymetlidir)

*Be-baḥşed kişverī ber-bāng-i rūdī*

(7) *Zi-mülk-i doster dāred surūdī*

(Dostun ülkesinden name taşıyan şarkı, bir ülke bağışla/bir ülke bağışlanacak kadar değerlidir)

Lā-cerem hīç merdler kārında (8) bir nesne buyurmaz ki dil ü cān ol emrine şarf idem. (9) Bir vezīri daḥi var, ol daḥi şāhından biter 'işret dostdur, (10) 'ālemden bī-pervādur bi-ḥükmin **en-nāsū 'alā dīni mülūkihīm**<sup>16</sup> Hüb-rūlar (11) şoḥbetinden ḥālī degüldür. Kullaruñ aḥvāline hīç (12) bir zerre nazār itmezler. Pādişāh ki zūlm ü ta'addī üzere olup (13) bārī iş tūtıcılar eyü olsalar iki taraftan böyle (14) ḥarābdur. Beyt:

*Der-tef-i ḥūrşīd be-farḳ-ı cihān*

(15) *Sāye zi-ebrest ü ne ez-āsmān*

(Güneşin sıcaklığı dünyanın tepesinde[dir]. Gölge, gökyüzünden değil, buluttandır)

El-kışşa (**H.8b**) bu kemīnenüñ (**B.20a**) 'ulūfesin günden güne kesüp āḥir şuñna vardı ki (2) üç yıldur ki bir ḥabbe virmediler. Bende terk-i vaṭan idüp (3) bu dergāha geldüm ki kıble-i erbāb-ı ḥacātdur ve bu beyt (4) ḥālūme münāsibdür ki Beyt:

<sup>16</sup> İnsanlar, kendi idarecilerinin yolundadırlar.

(B.20a) 1 kemīnenüñ] bendenüñ H.; 2 terk-i vaṭan] vaṭan terk B.; 7 buyıra bu bendesin] buyurmağla H.; 9 āsān] – H.

*Esb ü çāker çü nān u cev ne-dehī*

(5) *Zūd-ter esb ü çākeret be-reved*

(Atına ve kuluna [gerektiği kadar] ekmek ve arpa vermediğinde, atın ve kulun, daha erken gider/seni terk eder)

El-ḥamdü li'llāh ki senüñ gibi (6) ulu pādişāh ışigine geldüm. Her ne güç iş ki bu kulına (7) buyıra bu bendesin ser-efrāz ide ve mühim işüñ itmāmını (8) başum cānumla dürişüp ilerü getürem. Pādişāhlaruñ (9) āsān maşlahatın her kimse başarur, ammā müşkil işler ki (10) gönderi kılıçla bitmeye, aşıl anı bitürmek gerek. Beyt:

(11) *Ger deste-i gül ne-yāyed ez-mā*

*Hem hīzum-i dīg-rā be-nişāyīm*

(Bizden gül destesi gelmezse de, çünkü [kurumuş] kütüğü gösteririz?)

(12) Pādişāh-ı Cevristān ol za'īf eri gördi. Ḥaķīr-(13)endām ammā lāfın ve bülend-pervāzlığın görüp müteḥayyir olup (14) fikre varup kendü kendüsine didi ki: Bu bir za'īf(15)-ten ve nā-tüvān cüşse, bundan ne merdānelik gelüp kağı (B.20b) işi ilerü ilede. 'Ālemde lāf urıcılar var, ammā bundan artuk (2) olmaya ki dilāverlik ve merdānelik güzāfıla olmaz. Eger zātında (3) hüneri olsa böyle dille ögünmezdi. Beyt:

(4) *Eger müşk-i ḥāliş tu dārī me-gūy*

*Ki ḥod fāş gerded hemīn dem be-būy*

(Eğer halis bir kokun varsa [bunu] söyleme. O, kendiliğinden ortaya çıktığındaysa, hemen [onu] kokla)

(5) Ḥükemā dimişlerdür: Niçe nesne penhān olmaz. Egerçi anı (6) şaklamakda mübālağa ideler. Anlardan biri şād ile ğamdır. (7) Beyt:

---

(B.20b) işi ilerü ilede] iş ilerü getüre H.; 6 şād ile] şükr ile H.

*Her ki ĩzĩ be-dil nihān dāred  
Ber-duzaḥ z'ān nihān niṣān dāred*

*(Gönlünde gizlilik/kötü niyet taşıyan kişi, cehennemden iz taşır)*

*(8) Ger buved ṣād u v'er buved ğam-ġīn  
Ruḥ çü gül yā çü za'ferān dāred*

*(Mutlu veya gamlı olduğunda yüz, gül gibi veya za'feran gibi olur/kırmızı veya sarı olur)*

(9) Dīger fūrūġ-ı āteṣ dūr elbette dūd bacadan ṭaşra gider. (10) Ulular dimişlerdür: Mıṣra':

*Āteṣĩ hest ki dūd ez-ser-i ān mĩ-āyed*

*(Ateş var ki ondan duman geliyor/Ateş olmayan yerden duman çıkmaz)*

(11) Bir daḥi kīne-i sīnedür. Çehreden ma'lūmdur. Bir daḥi 'ıṣḳ ve (12) būy-i miskdür. Beyt:

*Ḥaṭ nūmūdĩ u men ṣodem 'āṣıḳ  
(13) Rāstĩ meṣḳ-i 'ıṣḳ pinhān nĩst*

*(Hat gösterdin/yüzünü gösterdin ve ben aşık oldum. Doğrusu aşkın meṣki/talimi gizli değildir)*

Bir daḥi dilāverlik (14) ve celādetdür. Kaṭ'ā maḥfĩ olmaz. Kendü cevherin ceng (15) güninde izhār ider. Andan ṣoñra Pādiṣāh vezĩriyle (B.21a) meṣveret idüp didi ki: Bu sipāhĩ ümĩzle benüm dergāhuma (2) geldi, 'ulūfe ki Emĩr-i Ḥocend'den yirdi, terk itdi. Buña andan (3) eksük itmek 'ayn-ı denā'etdür daḥi kuṣūr-ı himmetdür. (4) Eger anda olan vazĩfesin idem emĩr-i Ḥocend'le ber-ā-ber olmuş (5) oluram. Eger artuḳ idem isrāf ola. Bu aña

---

(B.21a) 6 k̄ale celle ve 'alā] k̄ale'l-lāhü te'alā H.

müsteḥaḳ degüldür. (6) *İnnāllāhe lā-yüḥibbū'l-müsrifine*<sup>17</sup> ve ḳāle celle ve 'alā *İnne'l-mübezzirīne kânū ihvāni'sh-* (7) *seyāṭini*<sup>18</sup> Āḫir bunuñ üzerine ḳarār itdiler ki yigirmi biñ (8) altun 'ulūfe ideler. Pāsbānlıḳ işin aña işmarlayalar, çün (9) ol maşlahatdan **(H.9a)** 'āciz ola. Hemān aña icāzet ola. Vezīr, (10) sipāhī cānbāzı ṭaleb idüp, olki pādişāh yanında (11) muḳarrer itmiş idi, Sipāhīye didi daḫi buyurdi ki: Mükemmel (12) müsellaḫ gice gündüz pādişāh ḳaşrı altında cemi' zamānda ḫāzır (13) olup pāsbān ola daḫi fermāna nāzır ola. Bir laḫza (14) ve bir ān ḡā'ib olmaya. Şol gümān ile ki sipāhī bir gün (15) bu meşāḳḳate taḫammül itmeye. Sipāhī cānbāz dört yıl **(B.21b)** bu minvāl üzere ḫıdmet itdi. Beyt:

*Sitāde ber-der-i şeh bende-vārī bāşem*

(2) *Ki re'y-i enver-i u tā merā çe fermāyed*

(*Şahın kapısında köle gibi oturayım ki [bakalım] onun nurlu fikri, bana ne emredecek*)

Tā bir gice kim tīḡ-ı āfitāb (3) maḡrib ḳoynında idi ya'nī māhuñ siperi felek üzere (4) görünürdi. Pādişāh bir feraḫ-nāk düş görüp göñline (5) sürür u şādī eşer idüp cānbāz sipāhīyi ḫıdmetine (6) sābit-ḳadem gördi. Pādişāh çağırđı kim sen kimsin? Didi kim: (7) Bende-i pādişāh-ı dergāhum, dört yıldur ki Beyt:

(8) *Heme çeşmem tā birün āyī*

*Heme gūşem tā çe fermāyī*

(*Gözüm tamamen [seni görmek maksadıyla] dışarı çıkar. Kulaklarım tamamıyla ne emredeceğini dinler*)

<sup>17</sup> En'âm: 141: "Muhakkak ki Allah, israf edenleri sevmez."

<sup>18</sup> İsrâ: 27: "Çünkü israf edenler, şeytanların kardeşleri olmuşlardır."  
(B.21b) 6 kim sen kimsin] kimsin B.

(9) *Muntazıram k'ez nazārī mī-konī*

*Hāk-i rehem ger güzerī mī-konī*

(*Bakarsın diye hazır bekliyorum. Geçersin diye ayağının toprağı oluyorum*)

(10) Pādişāhuñ diline ağlamak geldi, çağırıp anı nūvāht (11) idüp hoş-ḥāl itdi. Bu ḥāl üzere iken şahrā tarafından (12) bir ḥūb-şuret zāhir oldı. Nerm āvāzıla didi kim: (13) Ben gitdüm kimse yok mı beni bula? Bu sözi tekrār didi. (14) Pādişāh didi: Ey cānbāz bu şadāyı sen işitdūñ mi? Cānbāz (15) didi: Evet evet işitdüm. Hemān yüzün yire sürüp (B.22a) didi kim: Eger fermān-ı a'lā olursa bu bende, bu āvāzuñ (2) ğavrını bilmege varayım, diyüp Pādişāh emriyle ol tarafa (3) müteveccih oldı. Pādişāh da ol āvāzuñ cānibine cānbāz (4) 'akabince şöyle gitdi kim, Cānbāz zerrece ḥaberdār olmadı. (5) Cānbāz çün bir miqdār yol yüridi. Bir māh-rū ḥatun (6) gördi. Şūreti zībā kāmetsi bālā bir serv-i sehīdūr ki nā-gāh (7) yüzün gören ḥayrān olur ve zūlf-i perīşānın gören perīşān-ḥāl (8) olur. Kaşları yayın kırup cevri okların atmağa tırur. (9) Beyt:

*Nişān-ı şeb-revān dāred ser-i zūlf-i perīşāneş*

(10) *Delīl-i rūşenest īnek çerāğī zīr-i dāmāneş*

(*Perişan saçlarının ucunda, hırsızlardan iz/alamet var. Eteğinin altındaki mum, şimdi parlak/açık bir delildir*)

Cānbāz (11) didi kim: Ey şanem! Saña beñzer bir melek-rū Cennet-i me'vāda (12) yok. Bu leṭāfet bu melāḥat kim sende var, bunuñ gibi beyābānda (13) gece içre kanda gidersin ve hem bu şīven vü fiğān nedür, didi. (14) Ol perī didi ki: Ben Cevristān şāhınuñ 'ömri (15) şūretiyem. Beyt:

---

(B.22a) 2 varayım] varayın H.; zerrece] zerre kadar H.; yüzün gören] gören B.; 12 sende var] sendedür H.; 14 Ol perī didi ki] – H.

*Hoşest kaşr-ı hayât u nigâr-ḥāne-i 'ömr*

**(B.22b)** *Velī çe sūd ki (H.9b) serkeş ḥarāb ḥāhed kerd*

*(Perişan saçlarının ucunda, gece yolcularından iz/alamet var. Eteğinin altındaki mum, şimdi parlak/açık bir delildir)*

Anuñ müddet-i 'ömrî (2) tamām oldı ve peymānesi tıldı. Giderem bir ğayrı kimesne (3) bulup bu devleti aña ısmarlayam. Cānbāz bu ḥaber-i sūz- (4)nākuñ işitmesinden 'aқıl tığın elden bırağup (5) kendü ayakdan düşdi. Girye vü zārī idüp didi kim: Beyt:

*(6) Ez-'ömr-i men ān-çe hest ber-cāy*

*Bestān u be-'ömr-i şeh der-efzāy*

*(Benim ömrümden ne kadar kalmışsa, al ve şahın ömrüne ekle)*

(7) Hıç bir tedbīr yā bir ḥīle var mıdur ki pādişāhuñ 'ömrî (8) tāze olup devleti muḳarrer ola? Ol perī didi ki: (9) Tedbīr budur ki bir kimse kendüsin oğlın ve kızın ve ḥatunın (10) pādişāha fidā ide ya'nī ḳurbān ide. Anlaruñ 'ömrindenki (11) var idi. Pādişāha tāze 'ömür gele, çāre budur, didi. (12) Cānbāz hemān dönüp bu ḥālī etbā'ına diyüp Pādişāhuñ (13) tāze ḥayāt bulmasın anlara beşāret itdi, anlarda cümle rāzī oldılar. Pādişāh da (14) bu ḥālleri āşikāre görüp işitdi. Cemī' aḥvāle (15) muḥṭalī' oldı. Anlar da bu ḥaberdan bāde içmedin mest **(B.23a)** olup didiler:

*Çe mestīst ne-dānem ki rū be-mā āvered\**

*(2) Ki būd sāḳī u ān bāde ez-kocā āvered*

*(Öylesine sarhoşum ki bize kim bakıyor, saki kim ve içkiyi nereden getiriyor bilmiyorum)*

(B.22b) 1 müddet-i 'ömrî] 'ömrî müddeti B.; 4 işitmesinden] işitmezden H.; 5 kendü] el H.

(B.22b) 13 anlar da cümle rāzī oldılar] – B.

(B.23a) 4 bu bir] – B.; 8 cānların] cānlar H.; 9 Mışra'] Beyt B.; 11 cānların] cānlar H.; 12 anlaruñ helākine tığ çeküp] tığ çeküp anlaruñ helākine B.; öldüre] helāk ide H.

İttifāk idüp didiler ki: (3) Hezār cānumuz Pādişāhuñ bir kılına qurbān olsun, tek şāhumuz (4) tāze hayāt bulsun. Bize bu bir sa'ādetdür. Biz ölmekle Pādişāhuñ (5) geçmiş devleti yine gele. Bizüm neslümüz içre bu fahr kıyāmete dek (6) bākī kala. Āhir hod ölmeden kimse kırtılmaz. Fenā cāmın içmez (7) kimse kıalmaz. Mışra'

*'Ākıbet peymāne pür h̃āhed şoden bārī çunīn*

*(Sonunda kadeh böylece dolacaktır)*

(8) Pes her birisi cānların virüp şāhlarınıñ 'ömrin almağa (9) rızā virdiler. Mışra':

*İnek ser u tīg her çe h̃āhi kon*

*(İşte kılıç, işte baş[ım]! Ne istersen yap!)*

(10) Cānbāz çün hatunuñ daħi ferzendüñ haq-şināsılığın (11) gördi kim şāhları yolına cānların fidā kıırlar. (12) Cānbāz anlarıñ helākine tīg çeküp kaşd itdi kim (13) anları öldürüp andan kendüyi öldüre, nā-gāh (14) şahrā tarafından bir hātif āvāz idüp didi ki: Senüñ (15) bu niyyetüñ ve şāf i'tikāduñ ve haq-güzārılığın **(B.23b)** berekātında Pādişāhuñ niçe yıllar 'ömrü ziyāde oldu. Senüñ (2) ve daħi etbā'uñuñ 'ömürleri tāze virildi, didi. Cānbāz (3) daħi ta'allukātı secde-i şükr idüp yüz yirlere sürdiler. Şāh da (4) şihhat ile kaşr tarafına yürüdi. Cānbāz da göñül hoşlığı ile (5) yine hizmetine revāne oldu. Pādişāh andan öñürdi (6) gelüp kaşrında 'izzetle oturup Cānbāza muntazır oldu. (7) Gördi ki Cānbāz geldi. Pādişāh şordı ki: Ne gördüñ? Cānbāz (8) didi ki: Pādişāh bākī olsun, bir gün dīvān-ı kazāda (9) bir hatuna **(H.10a)** eri hışm idüp evinden kovmuş, vardum. Aralarında (10) olan ğubārı naşhat ile giderüp işlah itdüm. Andan (11) dönüp yine evine gitdi, didi. İrtesi olup hüsrev-i (12) encüm maşrıq tarafından toğup 'ālemi nūrıla münevver (13) kıldı. Pādişāh da

(B.23b) 1 niçe yıllar] niçe H.; 4 şihhat ile] – H.; 8 didi ki] eytdi H.; 14 cülüs itdi] cülüs B.; 15 ve 'ulemā-yı dehr ve vüzerā ve ümerā erkān-ı devlet ve a'yān-ı memleket] – H.



devlet ile kāmūrānlık bār-gāhında sa'ādet (14) bisāṭına cülūs itdi. Destūr olup ḥükemā-yı 'aşr (15) ve 'ulemā-yı dehr ve vüzerā ve ümerā erkān-ı devlet ve a'yān-ı (B.24a) memleket cümle gelüp yirlü yirinde karar itdiler. Pādişāh gice (2) olan ve mu'āyene müşāhede itdügi kaẓiyye[y]i bir bir takrīr idüp (3) Cānbāzı kendüye nā'ib ve muḥarreb itdi. Beyt:

(4) *Tu bendegī çü gedāyān be-şarṭ-ı müzd me-kon*  
*Ki dost-ı ḥod reviş-i (5) bende-perverī dāred*

(Kölelikte, dilenciler gibi karşılık isteme! Çünkü, kendi dost[un zaten] kölesini koruma adetine sahiptir)

Bu ulu mertebeye Cānbāz irişdi. Velī-(6)ni'meti yanında hoş-ḥāl olup ḥuzūr-ı kalbile dünyāda (7) 'ömür sürdi. Şundan ötürü ki bir gün Pādişāhınun (8) ḥayātına ehli ve ferzendi ve nefsi ile niyyet ve şıdkıla (9) istedi ki cümlesin fidā ide ḳavlühü te'ālā **len tūnālū'l-birra** (10) **ḥattā tūnfikū mim mā tuḥibbūn**<sup>19</sup> Rubā'ī:

*Ey dil be-heves ber-ser-i kārī ne-resī*  
 (11) *Tā ḡam ne-ḥorī be-ḡam-gūsārī ne-resī*

(Ey dil! Hevesle, bir işini neticelendiremezsin. Dertlenmeyi bırakmadan dert ortağına/yardımcıya ulaşamazsın)

*Çün şāne be-zīr-i erre tā ten ne-dehī*  
 (12) *Rūzī be-ser-i zūlf-i nigārī ne-resī*

(Tarak gibi, testere altına vücudunu koymadan, bir gün olsun sevgilinin saçlarına ulaşamazsın)

(B.24a) 2 itdügi kaẓiyye[y]i itmiş idi B.; 6 hoş-ḥāl] hoş H.  
<sup>19</sup> Âl-i İmrân: 92: “Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça fazilet mertebesine ulaşamazsınız.”

*Nā-borde renc genc müyesser ne-mī-şevēd*

(13) *Muzd ān girift cān-ı berāder ki kār kerd*

(*Zahmet etmeden hazineye ulaşılmaz. Candan/içten çalışan ücretini alır*)

Ṭūṭī çün sözi (14) bu araya getürdi. Eytdi: Ey Māh-şeker ne dirsın Cānbāzuñ (15) mürüvvetine ve cān fidālīgına ve etbā'ınuñ daḡı bu dörtden (**B.24b**) kaḡısın tercīḡ idersın, didi. Māh-şeker bu su'ālūñ cevābına (2) ve bu müşkilūñ ḡalline baş te'emmül yaḡasına çekdi ve fikre (3) vardı daḡı cevāb virmedin āfitāb-ı 'ālem-tāb (4) rūy-ı zemīni nūrıla mūnevver itdi. Şabāḡ olup her kişi kār u kesbine (5) meşḡūl oldı. **ŞEB-İ SİVVUM** Āfitābuñ zerrīn bütin maḡrib pūtesine (6) iletdiler ya'nī māhuñ sīm-endām şanemin maşrıḡ büt-ḡānesinden (7) çıkarup zāḡir itdiler. Māh-şeker kendūzin zer ü zīver ile (8) büt-i Āzer gibi bezeyüp eline sīmīn bilezūk ayaḡına ḡalḡāllarıla (9) zeyn ve tezyīn idüp icāzet eclīçün ṭūṭī yanına geldi. (10) Ṭūṭī-i şīrīn-sūḡan söz kelecı meydānın ḡālī ve küşāde görüp (11) tedbīrātın cilveye getürüp didi kim: Ḥuceste gice vaḡt-i (12) ḡümāyūn-ı devlet gözi açuḡ ve raḡīb çeşmi uyḡuda (13) serv-i ḡırāmān gibi şalınu maḡbūb ṡarafına varmaḡ gerek. (14) Şabra tevakkūfa sebep nedür? Meger maḡbūbuñ mihrinde ve muḡabbetinde (15) tereddūd ḡāṡıra gelür. Senūñ muḡabbetūñ ve 'ıḡḡuñ kemdür (**B.25a**) ve anuñ sevmesi ve muḡabbeti şuncılayın ki cūvān-ı Nişābūr'ı (**H.10b**) her laḡza (2) her dem bir perī-rūya dil baḡladı. Māh-şeker şordı ki (3) nicedür ol **HİKĀYET?** Ṭūṭī didi ki: Bir ḡün Nişābūr şehrinde (4) ḡūrī-veş ṡübī-ḡad *kūte konem ḡadīs-i ne-ḡūbī ḡıyāmetī* (5) niḡābıla ḡüneş bulut içre yolda giderdi. Bir yirden ki (6) geḡerdi, her ṡarafdan āḡ u fiḡān ve na'ra vū feryād gelürdi. (7) Beyt:

(B.24b) 10 Ṭūṭī-i şīrīn-sūḡan] Şīrīn-sūḡan B.; küşāde] açuḡ B.; 12 çeşmi] gözi H.; 14 sebep] –H.; kemdür] –H.

(B.25a) 3 didi ki] eytdi H.; 4 Kūte konem ḡadīs-i ne-ḡūbī ḡıyāmetī niḡābıla ḡüneş bulut içre yolda giderdi] ḡūrī-veş ṡübī-ḡad zībā-ḡad ḡūb-ḡıyāmet āfitāb-ı bā-seḡāb H.; 8 ḡulaḡına] ḡuş-ı ḡuşına H.; 11 Ben] Men B.

*Geh ber-güzeşt geh bûy-ı 'abîr mî-âyed  
Geh mî-reved geh çunîn dil-pezîr mî-âyed*

*(Bazen geçmiş olmalı ki anber kokusu geliyor. Bazen gidiyor/uzaklaşıyor bazen de gönle hoş geliyor)*

(8) Her maḳāmda ki şalınurdı, bu kelimāt kulağına irişürdi. (9) Beyt:

*Ey serv-i semen-bûy ki merā ğāyet-i kāmî  
Meḥrām ki mā mahv şevīm ez-tu ḥırāmî*

*(Ey yasemin kokulu sevgili! Sen benim mutluluk sebebimsin. Salına salına yürüme ki salınman dolayısıyla mahv olmayalım)*

(10) Bir cüvān-ı meh-veş ol seḥāb içinde giden āfitāba didi kim: (11) Ben 'āşıkam ve senüñ dīvāneñem. Ol perî-çihre didi. Beyt:

*(12) Ey ān ki lāf mî-zenî ez dil ki 'āşıkest  
Ṭübā lek (13) er zebān-ı tu bā-dil muvāfıkest*

*(Ey sen! Aşık mısın ki gönülden laf ediyorsun? Eğer söylediklerin gönle uygunsa hoş geldin)*

Ammā istedi ki anuñ (14) zer da'vāsını maḥakk-ı imtiḥāna çeke. (15) Beyt:

*Hoş buved ger meḥek u tecrübe āyed be-miyān  
Tā siyeh-rûy şeved her ki dürüğeş bāşed*

*(Mihenk/ölçü taşı ve tecrübenin ortaya konması güzeldir. [Böylece] yalanı olanın yüzü kara olur)*

**(B.25b)** Ol semen-bû didi ki: Benüm bir ıardaşum var. Biñ kerre benden ḥûb (2) ve mergûb u maḥbûbdur. Hezār bār benden ra'nā vü zībādur. Her kim (3) göñül vire bārî aña virsün ki cennet ḥūrîlerinden (4) bir ḥûrdur. Şimdi benüm ardumca gelür. Mışra':

---

(B.25b) 3 ḥūrîlerinden] ḥurlardan H.; 13 Yok yok didüm Ğalaṭ] Ammā H.

*Dil eger bār keşed bār-ı nigār bār*

*(Gönül zahmet çekecekse, sevgilininkini çeksın)*

(5) Hâkikatde güneş andan nūr alur. Cüvān çün süst-ka-dem (6) ve füsürde-dem idi. Germiyyeti tiz geçdi. Ol tarafa gidüp (7) naẓar itdi ki ol didügi cānān ve ol serv-i revān (8) kaçan gele. Nāzenīn ol hāli āşikāre gördi. Bildi ki (9) da'vāda bī-ma'nīdür. Ol cüvānı koyup alup yürüyü(10)virdi. Beyt:

*Ger mezheb-i merdümān'ākıl dār*

*(11) Yek dost pesendīde kon ki yek dil dār*

*(Akıllı insanların itikadına sahipten/onların yolundan gidiyorsan, makbul bir dost bul; çünkü tek gönlün var)*

Ṭūṭī (12) çün sözi bu araya getürdi didi ki: Ādemīler bī-vefā (13) olur. Yok yok didüm. Ğalaṭ **Şerru'l-beriiyeti ve hayru'l-beriiyeti**<sup>20</sup>(14) Ādem hakkında. Vehm der-şān ādemīest<sup>21</sup> **Ḥalaḳtü'l-'āleme** (15) **li-eclike ve ḥalaḳtüke li-eclī**<sup>22</sup> Beyt:

*Ez-Ādemī cūy ki cān-ı cihān erzed*

*(B.26a)Zīn cins ki māyīm cihānī be-cūyī*

*(Dünyanın canı değecek/dünyalar değerinde insan ara. [Böylece] dünyalar değecek bir türden olalım)*

Ādem iki dürlü olur (2) kimi evvel dostlığı hūb gösterür, āḫir cefālar ider. (3) Kimi evveli āḫiri bir düze olur. Ol dostdan kaçmak (4) olmaz. Egerçi kim Ādem **(H.11a)** bī-vefā ve ḥaddā'dur. Ol kuyumcıdur ki dülgerüñ (5) on iki yıl dostı olup ve hem-rāzı olup anı āḫir aldayup (6) bī-vefālīk itdi. Māh-şeker

<sup>20</sup> Beyyine:6: "Gerek ehl-i kitaptan, gerek müşriklerden olan kâfirler, hem de devamlı kalmak üzere cehennem ateşindedirler. Onlar bütün yaratıkların en şerlisidirler." Beyyine: 7: "Ama iman edip güzel işler yapanlar ise bütün yaratıkların en hayırlı olanlarıdır."

<sup>21</sup> Korku, insanın varlığında var.

<sup>22</sup> "Alemleri senin için yarattım, seni de kendim için yarattım."

şordı kim nicedür ol **HİKÂİYET**? (7) Tûṭī didi: Şehirlerden bir şehirde bir kuyumcu ve bir dülger (8) var idi. Ziyāde dostlar idi. Bir ān ve bir lahza cüdā (9) olmazlar idi. Anlarıñ muşāḥabetleri ve dostlıkları (10) bir mertebeye vardı ki akrabāları reşk ider oldılar. Mışra’:

(11) *Bī-gāne vefādār buved ḥ̣ṯṣ-i men ūst*

(Yabancı vefalıysa, o benim akrabamdır)

İttifāk zergere el (12) darlığı düşüp şan’atı ol zamānlarda geçmeyüp (13) nā-çār sefere gitmek ihtiyār itdi. Dülger daḥi dost (14) ayrılığına döymeyüp zarūrī muvāfaḳat idüp (15) sefere bile gitdi. **Meşakḳatü’s-seferi kıṭ’atün mine’s-saḳarī**<sup>23</sup>dür. (B.26b) İhtiyār idüp aña zen ü ferzend ve ḥānumān ayak bağı gelmedi. (2) Nice kim men’ itdiler, memnū’ olup ḳalmadı. Aşlā yārından ayrılmağı (3) revā görmedi. Beyt:

*Ger şumarī dost kesī-rā şumār*

(4) *Ki buved ender ḡam u şādīt yār*

(Birini dosttan saymak istiyorsan, mutluluk ve üzüntüde yanında olanı say)

*Yār u ḡaraḫ cūy-ı firāvān buved*

(5) *Ān ki keşed renc-i tu yārān buved*

(Dost ve/veya kötü maksatlı/düşman çok bulunur. [Gerçek] dost, senin sıkıntına katlanandır)

El-ḳışşa her gün bir menzilde (6) her gice bir yirde ḳarār idüp çok zaḥmet ve meşakḳat çeke (7) giderlerdi. Nā-gāh bir şehre irişdiler. Bir kaç gün (8) geçüp yorgunlıkları gidüp ḥoş-ḥāl oldılar. (9) Zerger didi: Ey yār-ı ḳadīm ṭurmaḡla

(B.26a) 14 muvāfaḳat idüp] muvāfık olup B.

<sup>23</sup> Hadis: “Sefer meşakkati, Cehennem ateşinden bir parçadır.”

(B.26b) 1 itdi] idüp B.; 10 tamām] tamāmet B.; 12 kimse] –H.; 13 hīç kes] kimse H.

olmaz kār u kesbe (10) meşğul olmak gerek diyüp tamām şehri dolaşdılar. (11) Ne kimse anları bildi ne bunlar kimseyi aňladı. *E'l-ğarībū ke'l-a'mā*<sup>24</sup> (12) Kuyumcılığa kimse rağbet göstermedi. Dülgerüñ de (13) işine hīçkes bakmadı. Hayrān u mütehayyir olup aç, (14) ol gice bir yirde qarār itdiler. Beyt:

*Merd der-şehr-i ħ'īş bā-nīrūst*

(15) *Dīde hem der-miyān-ı dīde nikūst*

(Yiğit, kendi şehrinde güçlüdür. Göz de, gözler arasında güzeldir)

Meger ol şehrüñ halkı (B.27a) puta taparlardı. Cümlesi dalālet içre müstağrak olmuşlardı. (2) Dünyā muḥabbeti anlara ġālib olmuş idi ki bir altun (3) putı ma'būd idüp dürr cevāhırle zīnet idüp (4) dā'imā öñinde secde-i sehve meşğul olmuşlar idi. Müsāfirler (5) kim zerger ve dülgerdür, ġāyet mevzūn zīrek-tab' idiler. (6) Birbirine didiler kim: Żarūretde küfr cā'izdür. Ümīzdir ki (7) bu şanem elümüze gire diyüp büt-ḥāneye geldiler. Büt- (8) perestler ṭonına girüp zünnār bağlanup ihtimām-ı tāmla (9) 'ibādet-i eşnāma meşğul oldılar. Şol miqdār (H.11b) (10) 'ibādete düşdiler ki cümle eşnāma ṭapucılar bunlaruñ (11) 'ibādetin görüp kendülerüñ taḫşīrātına muḫarrer olup (12) i'tirāf itdiler daḫi şermende olup ḥacāletde ḫaldılar. (13) Günden güne müşafirlerüñ ḫürmeti ziyāde olup (14) her ṭarīkle 'azīz ve muḫterem ṭutarlardı, çün anlaruñ (15) emīn ve rāst sözlü idügin gördiler. Ḥazāyin-i (B.27b) aşnāmuñ kilidi dillerin anlara ısmarladılar. Ḥāşıl-ı kelām (2) işlerin daḫi maşlaḫatların çünki muḫkem itdiler. Bir gün (3) didiler kim: Ma'būdān bize şöyle didiler ki: Bu memālik halkı (4) kendü 'ibādet ve ṭā'atlarına ṭālib ve rāğīb degüllerdür. (5) *Maḫhūr-ı küfr hem şādık ve zünnār-rā rüsvā ki men*<sup>25</sup> (6)

<sup>24</sup> Gurbette olan kişi, kör gibidir.

(B.27a) 2 ġālib] şöyle ġālib H.; 4 secde-i sehve] secde idüp secde-i sehve H.; 5 idiler] nāzükler idi H.; 10 eşnāma ṭapucılar] şanem-perestler H.; 11 taḫşīrātına] taḫşīrātlarına B.; muḫarrer] muḫr B.; 15 sözlü idügin] küffārlığın H.

(B.27b) 6 ṭutarlar] gördiler H.; 7 genc gibi pinhān] nihān B.; 9 'ibādet daḫi aşnāma ḫizmet] 'ibādet ḫidmet-i aşnāma H.; 10 ḫol] el H.; 12 kilid dillerin] kilidlerin H.; 13 büt-perest kāfirler] büt-perestler H.

<sup>25</sup>

Baňa 'ubūdiyyet hizmetinde takşır ve tehāvūni cā'iz tutarlar. (7) Lā-cerem ben de bu mekāndan genc gibi pinhān olup bir ğayrı memālike (8) intikāl idüp anda zühūr iderem ki ol yirde 'ibādet (9) daħi aşnāma hizmet revācı ola, cān u dilden secde (10) idüp kol bağlayup qarşuma turalar. Beyt:

(11) *Raħt ber-bestīm ü dil ber-dāştīm*

*Şoħbet-i dīrīne-rā be-güzāştīm*

*(Hazırlığımızı yapıp alakayı kestik. Eski sohbetleri de bıraktık)*

(12) Şimdenşoñra kilid dillerin aluñ. Biz daħı bir ğayrı yire (13) sefer iderüz didiler. Büt-perest kâfirler anlaruñ sözlerine (14) tamām i'timād ve i'tikād itdiler, bir yire cem' olup tazarru' (15) ve zārī ile müşafirlere didiler ki: Zinhār sizler buradan (16) sefer itmeñ. Ümīzdür ki sizleruñ ihlāşuñuz berekātında (B.28a) ma'būdumuz biz kullardan hoşnūđ olup bizi derd ü firāk ile (2) mübtelā itmeñ. Şimdenşoñra tevbe itdük ki büt-berestlikde (3) takşır ü tehāvūn itmeyelüm, didiler. Zerger ve dülger işlerin (4) görmişlerdi, çün āfitāb-ı zerrīn mağrib perdesinde (5) pinhān oldu. Māh-ı sīmīn daħi ol gice felekde bulut (6) içre gizlendi. 'Ālemi ser-ā-ser zulmet içre olup kimseden (7) kimsenüñ haberi yoğidi. Ol gümrāhlar ki büt-perestlerdür (8) cümle ħāb-ı ğafletde iken müsāfirler āheste ve te'ennī ile (9) ol bütleri bir ırak şahrāya iledüp cevāhirin nefāyisin alup (10) altundan buldukların alup gümīşe muqayyed olmayup (11) götürmediklerin bir derin kuyuya bıraktılar daħi yola (12) düşüp zamānıla kendü şehrlerine geldiler. Dīzārıla (13) dostlaruñ gözlerin münevver rüşen kıldılar, ammā yolda (14) gelüriken ol aldıkları esbābı bir ağaç dibine gömüp (15) pinhān itdiler. Bu tarīkle ki vaqt-i hācetde iki refīk (B.28b) iki yār gelüp hācet miqdārı alalar ve ber-ā-ber kısmet ideler. (2) *Tenşifü'l-'ayni 'ayni'*(H.12a)-inşāfi<sup>26</sup> Bir zamāndan şoñra uğruluk (3) zergerlik şan'atına lāzımdur. Zerger on iki yıllık dostlık (4) ve muħabbeti unudup altun muħabbetin qadīmī dostdan ilerü (5) görüp Beyt:

(B.28a) 5 bulut] şehāb H.; 6 gizlendi] gizlenmişti H.; 7 güm-rāhlar ki büt-perestlerdür] güm-rāhlar ki H.; 8 iken] idiler B.; 13 münevver rüşen] rüşen ve münevver H.

(B.28b) 11 yakasına] etegine H.; 12 ğayrı kimse vākıf degildi] senden vākıf kimse yoğidi. H.

<sup>26</sup> Yarı yarıya paylaşmak, insafın aynısıdır.

*Der-heme cā seng meḥekk-i zerest*

(6) *Zer meḥek-i merdüm-i bed-gevherest*

(*Taş her yerde altının mihengi/ölçüsü [olduğu gibi] altın [da], kötü huylu halkın/kişilerin ölçüsüdür*)

Zerger tenhā varup ol (7) ağaç dibinde her ne var ise alup bir ğayrı yirde defn idüp (8) penhān itdi. Andan Neccāra didi kim baña żarūret vāķī (9) oldı. Bir miqdār altun ḥācetdür gel varalum alalum didi. (10) Neccārı uydurop bile vardılar. Altundan ve cevāhirden (11) eşer bulmadılar. Kuyumcı āh idüp Neccāruñ yaķasına yapışup (12) didi ki: Hey bī-inşāf! Bu sırra senden ğayrı kimse (13) vāķıf degildi. Şek degül kim sen almışsın. Benüm hissemi (14) vir diyü çok kelimāt itdi. Āḥir didi ki: Senüñ şan'atuñ (15) ağaç yonup pārelerin ḥāneñe iledüp yakmaķdur. Bundan (B.29a) ğayrı kāruñ yokdur daḥi elüñden iş gelmez. Benüm kārum (2) altun iledür. Altunla ağacuñ tefāvüti **Beyne's-semāvāti ve'l-'arż**<sup>27</sup> (3)dur didi. Bī-çāre neccār 'āciz ve müteḥayyir ķalup niçe yemīnler (4) idüp andlar içdi. Zamān muķtezāsınca ṭalāķa bile and (5) içdi, çāre olmadı. Āḥir didi ki: Şāyed yā bir yolcı eline (6) yā bir çoban buldı ola. Zerger ańladı tamām 'ilm hāşıl (7) itdi ki Neccār altun ve gümüş ve cevāhirden ferāġat ider, ańmaz. Tek (8) kendü ķosun, yaķasın elden ķoyup didi: Elden ne (9) gelür senden zann itdümdi ḥāşā senden diyüp (10) bī-ḥadd 'özürler idüp her biri ḥānesine revāne oldı (11) ammā neccār-ı miskīn altun ḥasretiyle yüzi altuna dönüp (12) cevāhir firāķından gözinden dürler döker idi. Belki ķadīd (13) olup yonduġı kuru ağaca döndi; ammā yine zergerle (14) dostlık ve muḥabbet gösterüp varup gelmesin eksük (15) itmezdi, ammā göñlinde zergere bir pend var idi ki ḥükemā dimişlerdür: (B.29b) **El-vefāū li-ehli'l-vefā'i vefā'ün ve'l-ġadri li-ehli'l-ġadri vefā'ün ve'l-vefā'ü** (2) **li-ehli'l-ġadri ġadrün**<sup>28</sup> Aña intikām itmegiçün zergerüñ şūretin (3) bir ağaçdan yonup kuyumcı geydüġi libāslardan aña geydürüp (4) şöyle eyledi ki degme

(B.29a) 5 yā bir yolcı eline yā bir çoban buldı] bir yolcı yā bir çoban eline girdi H.

<sup>27</sup> Hadis: “Yerle gök arasında”

(B.29a) 7 gümüş ve cevāhirden] cevāhirden B.

(B.29b) 4 eyledi ki degme] ki degme B.; 14 zergerüñ] –H.

<sup>28</sup> Vefa, vefa ehline vefadır; aldatma, aldatan kişiye vefadır; vefa, aldatan kişilere vefasızlıktır.



kimse fark itmezdi, ol şureti bir tenhā (5) yirde koyup iki ayu yavrusın bulup ol şüretüñ (6) yanına bağladı qodı. Her gāh ki yimek virse omuzları (7) üzerinden virüp dā'imā şüretüñ elinden yirlerdi. (8) Bir zamān bunı 'ādet itdi. Tā ki ayu-(**H.12b**)-beççeler şüreti (9) görseler üzerine çıkup yüzün gözin yalayup (10) öñinde yuvalanup temelluq iderlerdi. Bir lahza ol şüreti (11) görmeseler feryād idüp çağrışurlardı. Neccār gördi (12) murād üzre ol şürete üns tutdılar. Neccār bir gün yimek (13) ihzār idüp 'ādet-i qadīme üzre ki hemīşe gelürlerdi, (14) Zergeri daḥi zergerüñ qavmi qabīlesin da'vet idüp (15) zergerüñ iki oğlın şaklayup ol iki naḥs şüret (**B.30a**) ki ayu yavrılarıdur, getürüp ağlayurak didi ki: Bilmem benüm qarındaşum (2) zerger ne 'azīm günāh işledi kim iki ciger-küşesi mesh (3) olup şüretleri ayuya döndiler. Her taraftan halk cem' (4) olup bu aḥvāle nazār idüp müteḥayyir oldılar. Zerger ḥayrān (5) olup serāsime gelüp didi ki: Bunı kim gördi ki (6) Ādem oğlanı ayu ola. Elbette oğlancıklarım senüñ evüñde gā'ib (7) oldı ciger-küşelerüm vir diyüp huşūmeti ve (8) vaḥşeti neccār ile yiñiden başladı. Neccārı qaḍı ḥuzūrına (9) iltüp kendüye olan zulmi qaḍıya 'arz idüp didi ki: (10) İki ma'sūm ciger-küşelerüm bī-günāh şaklayup (11) mesh oldı diyü iftirā ider, didi. Hükmi şer' muḳteżāsınca (12) dülgerden da'vāsı şıdkına tanıq lāzım oldı. Neccār didi ki: (13) Güvāh ya'nī tanıgum yokdur ammā bürhān-ı vāzıḥ da'vāmuñ (14) şıdkına budur ki eger ol şüreti mesh olan oğlancıkları (15) getüreyim, eger zergere meyl idüp üzerine şıçraşurlarsa (**B.30b**) tanıgum bu ola. Eger andan i'rāz idüp kaçarlarsa kāzib olup (2) her ne 'uḳūbete lāyık isem idesiz didi. Ayu yavrıların ḥāzır (3) itdi. Hemān ki zergeri gördiler öñinde yuvalanup arkasına (4) şıçrayup yüzün gözin yalayup çağrışdılar. Qaḍı (5) daḥi ḥāzırlar bu ḥālī āşikāre kim gördiler. Zergere didi (6)ler ki: Var günāhuña taqşırātuña tevbe eyle. Ümīzdür ki (7) 'ināyet-i Ḥaḳ ola, diyüp tağıldılar. Zerger varup neccāruñ (8) kulağına didi kim: Ol nesne ki senüñ ḥaḳḳuñ idi. (9) Altun ve cevāhirden tamām tırur. Baña ḥāṭıruñ hoş eyle. (10) Neccār didi kim: Allāh te'ālā qādirdür ki yine oğlancıklarūñ (11) Ādem idüp saña ulaşdura. Beyt:

(B.30a) 1 getürüp ağlayurak] getürüg ağlayu B.; 7 ciger-küşelerüm vir] vir H.; 9 didi ki] -H.; 12 tanıq] şahid H.; 13 Güvāh ya'nī tanıgum] Güvāhum H.; 14 mesh olan] dönmiş B.

(B.30b) 1 Tanıgum bu] tāli'üm eyü H.; 5 gördiler] görüp H.

(12) *Çü bed kerdî me-bâş eymen zi-âfât*

*Ki vâcib şod tabî'at-râ mükâfât*

(Kötülük yaptığından, belalardan emin olamazsın. Çünkü karşılık vermek, tabiata vacip olmuştur/tabiat kuralıdır)

(13) Zerger ol mâldan neccâra hişşesin virdi. Neccâr daği (14) oğlancıkları babası zergere gönderdi. Hîç kimse bu sırra (15) muṭṭali' olmadı. Ṭûṭî çün sözi bu araya getürdi. **(B.31a)** Didi ki: Ey Mâh-şeker dostlarıñ vefâsızlığı Âdemüñ yaramazları böyle (2) olur. Bu söz üzre **(H.13a)** iken şubḥ âşikâre olup güneş (3) toğdı. Mâh-şeker'üñ dost tarafına varması bir giceye daği (4) kaldı. **ŞEB-İ ÇEHÂRÜM** Âfitâbuñ şaru yâsemîni nîlûfer gül gibi (5) şeb-i hengâmda kendü yüzün şakladı. Mâhuñ aḳ güli (6) felegüñ yeşil bostânında açılmağa başladı, iştiyâkıla olmuş (7) Mâh-şeker'azîmet kuşağın maḥbûb tarafına berk idüp (8) etek açup el şalarak ṭûṭîñüñ kafesi yanına geldi (9) ve dil-i derd-mendüñ ḥasretin tâze eyledi. Dildâr cemâlin görmege (10) meşveret itdi. Ṭûṭî didi ki: Bu luṭfuña benüm maḥdûmum (11) buyurur, bu muḥliş kûlıyla meşverete gelüp bu ednâ bendesinüñ (12) yirin bülend ve ser-firâz ider. Bu kemîne bundan ziyâde şâd (13) ve ḥandânum. Bu ma'nîden fütûḥ rûzgâr bilürem. Şimdi (14) bunuñ muḳâbelesinde baña lâyıḳ budur ki her nesne ki (15) ḥâṭıruma gelür saña 'arz idem, hîç daḳıḳa fevt itmeyem. **(B.31b)** Mâh-şekerdidi: Benüm de i'tikâdum saña böyledür. Her ne kim (2) baña gerek ve devletüme münâsibdür anı 'arz idesin. Ṭûṭî (3) didi ki: 'Âşık-ı bî-çâre çok intizârdadır. Bu meşeli (4) işitmedüñ ki dimişlerdür: Beyt

*İntizârem me-deh ki âteş ü âb*

*(5) Ne-koned ânçe intizâr koned*

(Beni bekletme! Bu, ateş ve su yapandır/Bekleme ve muhabbet, ateş ve su gibi uyumsuzdur)

(B.31a) 1 İy Mâh-şeker] –B.; 6 açılmağa başladı] açılmak itdi B.; 8 geldi] vardı H.; ḥasretin] ḥüznin H.; ve ḥandânum. Bu ma'nîden fütûḥ rûzgâr bilürem] u ḥurremüm ve ḥandânum H.

(B.31b) 6 tâ düşvâr-ı ni'met elüñe gele] –H.; 10 âferîn idüp taḥsîn iderem] âferîn direm B.; katında] yanında H.

Meger istersin ki muḥabbet bināsını (6) muḥkem idesin tā düşvār-ı ni‘met elüñe gele ve lisān-ı ḥāl ile bu (7) ‘āşıkāne terāne[y]i zıkr idesin. Beyt:

*Dīr āmedī ey nigār-ı ser-mest*

(8) *Zūdet ne-dehem dāmenet ez-dest*

*(Ey sarhoş sevgilim! Geç geldin. Tuttuğum eteğini çabuk bırakmam)*

Ben bu cümle ile rūşen (9) göñli bilürem, senüñ kiyāsetüñe cān u dilden inşāf (10) idüp daḥi āferīn idüp taḥsīn iderem. Lākin şaḥın ki erüñ yakında (11) gele. Ol çok intizār çekmiş, müştāk ‘āşık katında utanasın. (12) Nitekim Re’y pādişāhı oğlu bir sipāhī ḥatunı katında (13) şermende oldı. Māh-şeker didi ki pādişāh-zāde-i Re’y (14) bu kadar ‘azamet ve şevket ile bir sipāhī ḥatunı (15) katında ne ḥüccetile utana. Bu söz katı ba’iddür. Tūṭ didi: **(B.32a)** Eger bir pāre şerḥ idem. Korkaram ki aşıl mühimmeden kalasın. Ben (2) bu sebebdan ötürü senüñ ḥuzūrında bu nükte[y]i dimege gücüm (3) yitmez. Māh-şeker didi ki: Zinhār kāhillik eyleme. Söyle nicedür (4) ol **HİKĀYET?** Tūṭ didi ki: Getürmişlerdür kim bir sipāhī var idi. (5) Bir şīrīn sözlü āhū gözlü ḥüb-endām ḥatunı var idi. Ol (6) sipāhīnüñ tamām aña meyl ü muḥabbeti var idi. Bir ān ve bir sâ‘at (7) yanından ayrılmaz idi. Zülfi zencīri boynına bend olup (8) çāh-ı zenaḥdānında maḥbūs idi. Dünyā lezzetlerinden ferāğāt idüp **(H.13b)** (9) anuñ dīzārına kanā‘at itmiş idi. Bir yirden gelür nesnesi (10) yoğ idi. Cemī nesi var ise bu ḥatunı cehizin ve hem neye (11) mālīkler ise kalīl ü keşīr cümle şatup ḥarc itdiler. (12) Āḥirü’l-emr ma‘āşda muḥtarib ve müyeḥayyir olup esbābdan nesne (13) kalmadı ki şatup kifāf-ı nefis ideler. Şöyle oldı ki bir ḥabbeye muḥtāc oldılar. (14) Ḥatun ziyāde mestüre ve zīrek idi. Erine didi ki: Egerçi (15) ḥānenüñ ḥavāyici **İnnallāhe yerzuḳu men yaşā’ü bi-ğayri ḥisāb**<sup>29</sup>**(B.32b)** yitişür. Lākin dünyā elde esbābdur. Her kimseye nafaḳa bir sebep (2) yā bir vesīle ile olur. Vesīle daḥi vāsıtasuz olmaz. Hīç (3) kimse kendü ‘īşin perīşān itmek olmaz ve münāsib degüldür. (4) El-ḥamdü lillāh şağ

(B.32a) 2 ötürü senüñ] –H.; dimege gücüm yitmez] gücüm yitmez dimege B.; 8 maḥbūs] ḥabs B.; 10 nesi var ise] varını H.; 11 kalīl ü keşīr cümle] –H.; Şöyle oldı ki] –B.; 14 ziyāde] –B.

<sup>29</sup> Āl-i İmran: 37: “Muhakkak ki Allah, dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır.”

(B.32b) 3 olmaz ve] –B.; 5 katında] –H.; 6 ‘ömri zāyi’] rüzgār H.

ve sālīm pehluvān ersin. Senüñ akrānuñ (5) emşālüñ şāhlar yanında olalar katında hoş-ḥāl olalar. (6) Ḥayf ola ki zāviye küncinde muḵīm olup 'ömri zāyi' geçürüp (7) ve ehil ve 'iyālüñ refāhiyyet üzere olmayup faḵrıla (8) el ıarlıḡı ile rüzgār geçüreler. Beyt:

*Hīç ni'met çü ten-dürüstī nīst*

(9) *Hīç miḥnet çü teng-destī nīst*

*(Hiçbir ni'met sağlıktan iyi, hiçbir sıkıntı da el darlığından zor değildir)*

Lāyık budur ki bir sa'ādet-mende (10) ta'alluḡ idüp yā bir şāḥib-i devlete ulaşasın. Ümīzdür ki ihtilāl olmuş (11) ḥālüñ nizām u intizām bula. Sipāhī didi: Her ne ki (12) dirsın ḥūb. Fıkr ü şavāb endīşedür. Maḥzan benüm (13) ḥayrum istersin. Buralarda kimdür ki merdlerüñ ḡadrin (14) bile kim varup aña ḥizmet idem. Ḥatun didi: Sefer (15) itmek gerek. Beyt:

*Ne ki bīrūn-i Fārs menzil nīst*

**(B.33a)** (16) *Mıṣr u Şāmeṣt ü Başra vü Baḡdād*

*(Fars/İran'ın dışı varılacak yer değildir. Mısır, Şam veya Basra ve Bağdad [da olsa])*

Eger benden ḡorḡarsañ ki **(B.33a)** ḡāyibligüñde ḡāṭıruña gelürse bu za'īfe ḥelālüñden (2) bir nā-meşrū' iş şādır ola. Aşlā ḡāṭır-ı mübāreküñe (3) endīşe ve daḡdaḡa getürme. Zīrā eylük ve yaramazlık ezel-i (4) āzālde virilmişdür: Şaḡī şaḡīdür anası ḡarnında, sa'īd (5) sa'īddür anası ḡarnındadır. Şalāḥiyyet ve pārsālīḡ Ḥudā'dan (6) bir ulu 'aṭādur. Eyü ḡullarına virür. Hīç bir yaradılmış elinden (7) gelmez ki ḡalālet üzere yaradılmasın, döndürüp şālīḡlerden (8) ide. Yā eylük üzere ḡalḡ olmuşı yoldan çıkarup (9) ḡalālet üzere kıla. Buña münāsib **HİKĀYET** Getürmişlerdür ki (10) bir er adam ḡatunlar aḡvālin

(B.32b) 10 ta'alluḡ idüp] –B.; 11 ulaşasın] yapışasın H.; 12 dirsın] didüñise H.

(B.33a) 2 iş] fi'l H.; 4 Şaḡī şaḡīdür anası ḡarnında, sa'īd sa'īddür anası ḡarnındadır] eş-şakıyyü şakıyyün fī-batni ümmihi ve's-sa'īdü sa'īdün fī batni ümmihi –H.; 6 yaradılmış] āferīde H.; 10 aḡlāḡın ve aḡvālin] aḡvālin ve aḡlāḡın H.; 13 bıkır kıız] bikri H.; ol kızuñ anası] anası ol kızuñ B.; 14 ḡâlde yürürdi] ḡâlde dururdu H.; Bir zamān ol kıızla olup] Ol kimse bir baḡḡāl kıızıyla olup H.

tetebbu' idüp anlaruñ ahlākın (11) ve aḥvālin şordı. Günlerde bir gün meger sefer (12) eşnāsında bir şehre irişdi. Teskīn-i şehvet içün bir bīkr (13) kız nikāḥ itdi. İttifāk ol kızuñ anası nā-bekār idi (14) ya'nī yaramaz ḥālde yürürdi. Bir zamān ol kızla olup (15) āḥir ol kimseye yine sefere gitmek lāzım oldı. **(B.33b)(H.14a)** İttifāk şöyle düşdi ki kirāya bir deve tutup kārba (2) uyup yola girdiler. Bir gün bir köprüye geldiler. Ne kadar ki (3) ilerü giden deveyi ol kadar urdılar, ol köpriden geçmedi. Ḥatun (4) didi ki: Ben bindügüm deveyi ilerü iledüñ. İlerü iletdiler. (5) Hemān tereddüdsüz ol köpriden geçdi. Kalan şütürler de (6) ardınca geçdiler. Er şordı ki bu nükte[y]i sen neden (7) bildüñ? Ḥatun didi ki: Bilürdüm bindügüm (8) deve ol kaṭāruñ anası idi. Her kında ise anası ardınca (9) gider. Merd çün bu sözi işitdi didi ki: Niçe tamām (10) kendü ḥālüñ baña şerḥ idüp 'ayān itdüñ. Kābīnin (11) teslīm idüp yarım yoldan ol kıızı anası ṭarafına (12) gönderdi. Beyt:

*Dıraḥtī ki telḥest ūrā sirişt*

(13) Gereş dūr-feṣānī be-bāğ-ı behişt

*(Cennet bağından inci de saçsa, bir ağacın doğası acı olduktan sonra)*

*Ve rāz-ı cūy-ı ḥuldeş be-hengām-ı āb*

(14) Be-bīḥ-i engübīn rīzī u şīr-i nāb

*(Su aktığında cennet/ebedilik ırmağının rengi, bal ve saf sütün akışından güzeldir)*

*Ser-encām gevher be-kār āvered*

(15) Hemān mīve-i telḥ bār āvered

*(Sonunda cevher/inci işe yaradı. O acı meyveyi verdi)*

*Reng-i her āyīne koşendeest*

*(Her aynanın rengi/gerçekler, öldürücüdür)*

---

(B.33b) 2 Ne kadar ki] –H.; 3 ol kadar] –B.; 5 Hemān tereddüdsüz] bī-tereddüd –H.; şütürler de] develer daḥı H.

(B.34a) **HİKÂYET** Getürmüşlerdür ki: Bir er var idi şâlih bir hatunı var idi (2) Şâliha nâm merhûme. İttifâk ol ere Ka'be-i şerîfe (3) gitmek sevdâsı düşüp karındaşı evine getürüp merhûmeyi (4) vaşıyyet idüp onı görüp gözedüp her havâyicin (5) kayırmak ısmarlardı. Er Hicâz'a müteveccih oldu. Bir gün (6) karındaşı muşâlihin görmege eve geldi. Nâ-gâh (7) gözi merhûmenüñ yüzine tûş gelüp cüvânlık eyyâmıydı (8) Beyt:

*Ruḥī ez-bāğ sebük rūḥ-ı sīmī*

*Dehān ez-nokṭa-i mevḥūm nīmī*

([Öyle] bir yanak [ki] bağdan hafif gümüş ruh; ağız, belirsiz bir noktanın yarısı kadar)

(9) Telbīs-i iblīs ve vesvās-ı şeyṭān ğālib olup āteş-i 'ışk (10) göñlin yakup karındaşı hatunına 'âşık oldu. Perde-i (11) hayâyı yırtup ahvālin bir bir merhûmeye takrîr idüp (12) vişâlin istedi. Ol pāk-dāmen hatun çün bu sözi (13) işitdi didi ki: Ey bî-hayā! Hîç utanmazsañ, bārī (14) Hudā'dan kork. Bu söz eyü degüldür, didi. Beyt

(15) *Yek kaṭre zi-āb şerm u yek zerre vefā*

(B.34b) *Der-çeşm ü dilet Hudā dānāst ki nīst*

(Gözünde ve gönlünde bir damla utanma yaşı ile bir zerre vefa olmadığının Allah bilir)

(2) Dilüñ bu sözden gerü tut. Senüñ ğarazuñ benden (3) ḥāşıl olmaz. Ben hergiz dāmenüm menāhiyle yırtmazam (4) ve çeşme-i şāfumu cenābetle bulandırmazam, didi. Eri (5) karındaşı eytdi: Benümle gel bir ol sözümden taşra çıkma. (6) Bu mecrūḥ göñlüme vişālüñ ile merhem ur yoḥsa (7) cānuña kaşd iderem diyü çok tehdîdler idüp (8) korkular virdi. Hatun didi: Cān terkin ururam, (9) bu aşıl fi'l-i şenī'a irtikāb itmezem. Her ne elüñden (10) gelürse eyle diyüp çok derhemler ve serzenişler virdi. (11) Ol nā-merd dört **(H.14b)**

---

(B.34b) Cān] cān-ı 'azîzüñ H.; 10 derhemler ve serzenişler virdi] verhemler virdi B.; 12 tanıklık virdiler] şehâdet eylediler H.

yalan ʔanuḵ bulup ḵāḍīya (12) iltūp merḥūmenüñ zīnā itdüğüne ʔanuḵlık virdiler. (13) Ḵāḍī da recme ḥükm itdi. Bī-iḥtiyār ol şālihā (14) ḥatunı şahrāya iltūp seng-sār itdiler, ammā Ḥudā-yı (15) 'azz ve cell günāhsızluğu sebebinden öldürmedi. **(B.35a)** Cümle ḥalḵ şöyle ḵann itdiler ki öldi. Ḵoyup ṭağılup (2) gitdiler. Aḥşam oldı. Birez 'aḵlı başına gelüp iñler idi. (3) Meger bir a'rābī anda uğrayu geldi. Ol ṭaşlar arasında (4) bir nāle vü zārī işitdi. Ṭaş daḥı ol iñildüye raḥm (5) iderdi. A'rābī raḥm idüp anı ol ṭaşlar içinden (6) çıkardı. Odasına alup gitdi. Tamām Merḥūme (7) şıḥḥat buldı. A'rābī anuñ cemālin görüp ḥayrān oldı. (8) Diledi ki merḥūme[y]i ḥelālīga ala. Merḥūme didi: Benüm erüm (9) vardur. Tamām başından geçeni bir bir taḵrīr eyledi. A'rābī Ḥudā'dan (10) ḵorḵup ḵarındaş idüp benden emīn ol diyüp (11) anuñ her aḥvālin görmege mültezim oldı. A'rābīnüñ (12) bir bed-baḥt ḡulāmı var idi. Merḥūmeye 'āşık oldı. (13) Aña ṭama' itdi. Bir gün murādın diyüp vişālin (14) istedi. Eger baña muṭī' olmazsañ saña ḵaşd iderem (15) didi. Merḥūme imtinā' idüp elüñden her ne gelürse eyle diyüp **(B.35b)** saña muṭī' olmazam, didi. Meger A'rābīnüñ bir süd emer oḡlancuḡı (2) var idi. Ol ma'şūmı ziyāde severdi. Bir gice ol (3) ṭıfıl boḡazlayup merḥūmenüñ cāmesine ḵan bulaşdurup (4) ḵanlı bıçaḡı yaşduḡı altına ḵoyup kendü yirine (5) varup fāriḡ oldı, çün şabāḥ oldı. A'rābī bu ḥāle (6) muṭṭali' oldı. Oḡlı acısına, ḡulāmuñ ḥod kīni var idi. (7) Bī-ḥadd ol bī-çāre[y]i döḡüp inciddiler. Merḥūme el ḵaldurup (8) didi ki: İlāhī sen bilürsin ki bu işden ḥaberüm (9) yokdur. Elüm ṭutup bu bī-çārenüñ feryādına yine senden (10) meded, bī-kesem yā Rab kimesnem yok senden ḡayrı, diyüp (11) āḥ u zārī eyledi. A'rābī didi: N'içün ol ma'şūmı öldürdüñ? (12) Merḥūme şūret-i ḥālī bir bir didi daḥı Ḥudā-yı Rabbü'l-'ālemīne (13) and içdi. A'rābī bildi ki rāstdur. Didi ki: (14) Senüñ şıḍḵuñ baña muḵarrer oldı, ammā ḥatunum ki oḡlum anasıdur. (15) Mebādā saña ḵaşd idüp seni incide. Maşlaḥat oldur ki **(B.36a)** bundan gidesin diyüp dört yüz dirhem virüp anı (2) yola revāne ḵıldı. Merḥūme çün bir şehre irişdi.

(B.35a) gelüp iñler idi] geldi iñlemege meşḡul oldı H.; 4 Ṭaş daḥı] Şöyle ki ṭaş daḥı H.; 7 cemālin görüp] cemāline H.; 8 merḥūme[y]i] –B.; 10 idüp] idindi ve H.; 15 elüñden her ne gelürse eyle] her ne iderseñ eyle B.

(B.35b) 5 şabāḥ oldı] şabāḥ H.; Merḥūme şūret-i ḥālī bir bi didi daḥı Ḥudā-yı Rabbü'l-'ālemīne] –H.

Gördi (3) bir dār ağacı dikilmiş bir cemā'at cem' olmuşlar. Şordı ki (4) Nedür ki cem' olmuşsuz, didi. Didiler ki: Şehrūñ beginūñ 'ādetidür. **(H.15a)** (5) Her kimse ki ḥarāc virmeye anı berdār ider. Bu cūvān ki ḥāzırdur (6) ḥarāc virmege ḳādir olmadı. Şimdi bunı aşarlar, didiler. (7) Merḥūme şordı ki: Ol aḳça ne ḳadardur? Didiler: Dört (8) yüz dirhemdür. Merḥūme ol dört yüz dirhemi virüp (9) ol cūvānı āzād itdi. Cūvān çün ḥalāş oldu. Merḥūmenūñ (10) yanına geldi ki 'özr idüp ayağına düşe, yüzine nazār (11) idüp biñ cān u dille 'āşık oldu. Merḥūmeden (12) vişāl istedi. Şāliḥa imtinā' itdi. Cūvān ḳabūl itmeyüp (13) anuñ ardına düşüp ibrām ve ilḥāḥ itdi daḥı aña ḳorḳu (14) ḥaberlerin virdi. Merḥūme didi ki: Baña 'ivaż bu mıdur ki (15) seni ölmekden ḳurtardum. Cūvān didi: Kāşkī beni **(B.36b)** berdār itseler ki bu belāya uğramasam. Sen beni ḳuyudan çıkarup (2) deryā-yı āteşe atduñ. Ol ḥāl baña bundan yig olaydı. Mışra':

*(3) Yā ḳoluñ boynuma şal yā düşdi ḳanum boynuña*

diyüp (4) ardından ayrılmayup, āḥir bir deryā kenārına geldiler. Ḥatun diledi ki (5) gemiye gire. Ol nā-cūvān-merd didi ki: Bu cāriyemdür. Şataram, (6) diyüp bir bāzırgān ki gemi şāḥibi idi, on biñ dirheme (7) şatun aldı ve gemiye girüp revāne oldu. Ḳaşd (8) itdi ki merḥūmenūñ vişāline ire, feryād idüp didi ki: (9) Ben āzādum daḥı erüm vardur, saña ḥarāmum, didi. Cümle (10) gemi ḥalkı geldiler ki bunı bāzırgān elinden ḳurtaralar. Her kim (11) anı gördi tamām belāya mübtelā oldu. Ve'l-ḥāşıl cümle (12) gemi ehli aña ḳaşd itdiler. Merḥūme Ḥudā'ya yalvarup zārī (13) ḳıldı. Allah te'ālā bir āteş gönderdi. Mecmū'ı gemi ḥalkı helāk (14) oldu kim mazlūmları zālīm elinden ḳurtarur

---

(B.36a) 3 Şordı ki Nedür ki cem' olmuşsuz, didi. Didiler ki] Bir cūvānı berdār itmege ḳaşd eylemişler. Birinden sebebin şordı. Eytdiler ki H.; 12 Cūvān] Çün B.; 14 ḥaberlerin] –H.; baña 'ivaż bu mıdur] 'ivaż baña budur ki B.

(B.36b) 1 berdār] dār B.; 6 diyüp bir bāzırgān ki gemi şāḥibi idi.] Gemi şāḥibi olan bāzırgān H.; 10 gemi ḥalkı] ḥalkı B.; ḳurtaralar] alalar B.; 12 gemi ehli] gemi ḥalkı H.; 13 gönderdi] veripdi B.; 14 kim mazlūmları zālīm elinden ḳurtarur] –H.



dağı (15) bir yıl gönderdi. Gemiye deryâ kenârına iletirdi. Halk şehirden (B.37a) taşra gelüp bu gemiyi temâşâ iderlerdi. Merhûme korkdı ki yine (2) bir belâyâ mübtelâ ola. Erler câmesin geyüp şehriñ emîri (3) katına varup cemî' ahvâli bir bir takrîr eyledi. Gemide olan (4) mâlî şehriñ hâkimine teslîm itdi, eger şâhibleri çıkarsa vireler (5) ve hem iltimâs itdi ki kendüsiçün bir şavma'a yapuvire ki (6) anda 'ibâdete meşgûl ola. Nice ki didi, eyle itdiler. Merhûme (7) az zamânda du'âsı müstecâblardan oldu. Her mübtelâ vü (8) her haste kim gelse du'â iderdi. Hâk te'âlâ şihhat virüp (9) giderdi. Bu hatunuñ du'âsı müstecâb olup (10) hastalar şifâ bulup belâyâ mübtelâlar bunuñ du'âsıyla (11) şihhat bulup sağ ve sâlim gitdükleri cemî' 'âleme şâyi' (12) olup her taraftan gelür gider oldılar. Merhûmenüñ (13) eri ki hacca gitmişdi. Hacdâ gelüp karındaşı merhûme (14) içün didi ki: Zînâ (H.15b) itdi, emr-i şer'ile recm itdiler, diyü (15) haber viridi. Niçe gün geçdikden soñra iftirâ kim itmişdi, gözsüz (B.37b) olup derdine hîç çâre bulmazdı. Merhûme eri işitdi ki (2) deryâ kenârında bir zâhide var, müstecâbü'd-da've. Karındaşı ki (3) kör idi, aldı yola girdi ki bir dermân bula. İttifâk yolu (4) ol a'râbîye uğradı. Ol gulâm da anda belâyâ mübtelâ olup (5) eli tutmaz oldu. A'râbî de gulâmın alup bile yoldaş (6) oldu. Yolları ol şehre uğradı ki merhûme ol cüvânı (7) dârdan kurtarup âzâd itmişdi. Cüvân da bir derde mübtelâ (8) idi. Vâlidesi alup bunlaruñla bile yola girdi, çün (9) deryâ kenârına irişdiler. Merhûme şavma'adan bunları görüp bildi, (10) didi ki: Yarın inşâ-allâh şehriñ emîri katında du'â (11) idem, didi. Ol gün geçüp yarındaşı emîr ve şehriñ (12) çoklık halk cem' olup merhûme bunlara didi ki: Eger isterseñüz (13) bu renc sizlerden gide. Her biriñüz günâhuñuza i'tirâf idüp ikrâr (14) idesiz. Erinüñ karındaşı bir zamân tevaşkuf idüp âhir (15) çâre bulmayup cümle ahvâli takrîr eyledi. Ol gulâm da (B.38a) ol cüvân da takrîr eylediler. Şehr halkı cümle işitdiler. Hatun (2) du'â kıldı, cümle şihhat buldılar. Andan didi ki: Ey halâyık!

(B.37a) 2 mübtelâ ola] uğraya H.; 4 mâlî] –B.; 7 du'âsı müstecâblardan] müstecâbü'd-da'velerden H.; 10 hastalar şifâ bulup belâyâ mübtelâlar] hastalar şifâlar ve belâyâ mübtelâlar H.; 12 her taraftan] etrâfdan H.; oldılar] çoğ oldu H.; Merhûmenüñ] Bu taraftan ki merhûmenüñ H.

(B.37b) 3 bir dermân] derdine dermân H.; 7 kurtarup] indirüp B.; 10 katında] öñinde H.; 12 çoklık halk] ekâbiri H.; i'tirâf idüp] –B.

(B.38a) 1 çâre bulmayup] nâ-çâr H.; 4 dağı erinüñ] –H.; 6 irişdürdi] getürdi ve irişdürdi H.; 9 buldı] oldu B.; 11 yâdigâr] çıkarup yâdigâr H.; 12 Günden güne eger] Mâdâm ki H.; 13 eger] günden güne H.

(3) Bilüñ ki ol merhūme bu za'îfedür. Hâk te'ālā beni pākligüm (4) berekâtında cümle belâlardan şakladı, didi dağı erinüñ ayağına düşüp (5) bākī 'ömürlerin 'ibâdetle geçürdiler, çün sipāhī hātunı sözi (6) bu araya irişdürdi dağı didi ki: Gördüñ dağı işitdüñ. (7) Erüñ sa'y ve şaklamasında hātunın. Mādām ki Allāh te'ālā (8) şaklamaya, çün sipāhī bunı işitdi, hātırı tesellī (9) buldı. Merd sipāhī hātunın Hudāya ısmarlayup kendü (10) sefere teveccüh itdi. Hātun vidā' vaktinde bir gül destesin (11) yādigār çün virdi, didi kim: Benüm pākligüm nişānı budur. (12) Günden güne eger bu deste-i gül ter ü tāze ola, bilesin kim (13) ben pāklik üzereyem. Eger el-'iyāzū billāh eger şolup kırıya, (14) bilesin ki yoldan çıkup nā-meşrū' iş itmişem. (15) Sipāhīye bu söz ziyāde hoş gelüp gül deste[y]i alup **(B.38b)** yola revān oldu, çün şehirlerden bir şehre irişdi. Ol (2) şehrüñ şehzādesine mülākī oldu, aña mülāzım olup 'izzeti vü (3) hürmeti vü mertebesi günden güne ziyāde oldu ve ol gül deste[y]i ki (4) hātunı virmişdi yanından ayırmayup her lahza kōkmasından **(H.16a)** (5) cānına rāhat gelürdi. Beyt:

*Ey serv zi-tu şādem kaddet be-kesī māned*

*(6) Ey gül zi-tu hoşnūdem tu bŷy-ı kesī dārī*

*(Ey servi [boyly sevgili]! Seni gördüğümde mutluyum çünkü boyun kimseye benzemez. Ey gül/çiçek [gibi sevgili] kimsede olmayan bir kokuya sahip olduğundan, senden hoşnutum)*

Çün sultān-ı (7) hazān bāguñ güllerin yağmāya virdi ve zimhirī leşkeri (8) cihān yüzün ser-te-ser tutup 'ālem şuları jīveye dönüp (9) şanki kāzūdlar cihāna bizler döşeyüp 'ālem jengārı (10) penbe şaticılar dükkānı aķ reng oldu. Ol sipāhī buncılayın (11) zamānda bir deste tāze güli şehzāde meclisine getürüp (12) ehl-i meclis anuñ bŷy ile mu'aṭṭar olurdı. Pādişāh-zāde (13) bir gün hayretle yüzün hāzır olanlara dönüp didi ki: (14) Bunuñ gibi zamānda bu tāze güli kandan getürüp, çün sipāhī (15) anda hāzır idi. Şeh-zāde, sipāhīden

(B.38b)4 hātunı virmişdi] –H.; kōkmasından] rāyihāsından H.; 5 gelürdi] hāşıl olurdı H.

şordı: Kāngı (B.39a) gülzârdan yolup getürürsin? Sipāhī rāst söylemekden (2) ğayrı çāre bulmayup ḥatunıyla olan mā-cerāyı āşikāre (3) eyledi. İki cihānda rāstlıktan eyü nesne yokdur. Pādişeh-(4)zādenüñ ḥayreti ta'accübi ziyāde olup ašlā bu söze inanmadı. (5) Anı istihzā ve maşharalığ ile didi ki: Ḥatunlaruñ sözi (6) ve kelāmı çok olur. Pāk-dāmānlıktan lāf urmuş, ammā (7) ḥaḳīkātde seḥḥāre ve mekkāre imiş. Bu deste güli sihrle ve tılısmla (8) ter ü tāze kılup tā şolmaya. Bu tārīkle seni şavup def' (9) eylemiş tā kendü ḥuzūrla 'āleminde ola. Her ne ḥātırı istese (10) ide. Sipāhī bu sözleri egerçi işitdi, ašlā ḳalbi menḳūḥasına (11) müteğayyir olup ḥātırına nesne getürmedi. Sākit (12) olup tırdı. Şehzāde sözün ilerü iletmek için (13) bir cüvān ḥüb-şūret pākīze-manzar kendü ḥavāşlarından (14) bir kimesnenüñ ḳarındaşı idi. Aña bī-ḥadd sīm ü zer virüp (15) ol sipāhīnüñ ḥatunın aldayup yoldan çıkarmağa (B.39b) anuñ vilāyetine gönderdi. Varup gelmege zamān ta'yīn eyledi. (2) Şol ḳaşda ki varup murāda irüp yine gele, sipāhī (3) cümle ḥavāş içinde ḥacil düşüp kendünüñ sözi ilerü (4) vara, çün ol cüvān şehzādeden ayrılup ol vilāyete (5) vardı. Bir ḳarı ḥatun buldı ki niçe evler yıḳup niçe (6) mestüre ḥatunları yoldan çıkarmışdı. İblīs-i pūr-telbīsüñ (7) cihānda bundan sevgülüsi yoğidi. Ol mekkāreye zer ü (8) sīm virüp sipāhī evine gönderdi, sipāhī ḥatunı (9) ziyāde zīrek idi. İstemedi ki mücerred ḳarıyı men' ide. Belki (10) murād idindi ki bu sırruñ tamām ğavrına ire. Ḳarıya eytdi ki: (11) Ol cüvānı baña getür göreyim, eger göñül ḳabül iderse hoş (H.16b) (12) murāda ire, eger degülse vara gide. Ḳarı gidüp ol (13) cüvānı getürdi. Ḥatun cüvānı gördi, āheste ḳulağına (14) didi: Eger benden ārzū-yı vişāl isterseñ bu ḳarı ki ortamuzda vesīle ola. Āḥir rüsvālīga irişür kim (B.40a) ulular dimişlerdür: **Küllü sırrın cāveze'l-işneyni şā'e**<sup>30</sup> Maşlaḥat (2) budur ki menzilüñe varasın ve ḳarıya diyesin ki: Baña bu (3) ḥatun hoş gelmedi diyüp şavasın. Ol vaḳit sīm (4) ü zerden ne var ise getürüp gelesin. Zīrā benüm faḳrum nihāyet (5) derecededür. Tenhāca gel ki senüñ ile 'ālem idelüm. (6) Cüvāna zen-i sipāhī be-ġāyet gözine ḥüb görindi. (7) Beyt:

(B.39a) 2 āşikāre] izhār H.; 7 seḥḥāre] sāhire H.; 8 ter ü tāze kılup tā şolmaya] şöyle ḳılmış ki her ğāḥ tāzelenüp tāze olup şolmaya H.; 9 Her ne ḥātırı istese ide] –H.; iletmek] getürmek H.; 14 bir kimesnenüñ] birinüñ H.

<sup>30</sup> “Herhangi bir sırrı, iki kişiden fazla kişi bilirse yayılır.”

*Tu-rā ḥod her ki bīned dost dāred*

(8) *Günāhī nīst ber-sa'dī mu'ayyen*

(*Seni gören, seni sevdi. Belirli bir uğur/kut üzerine günah yoktur*)

Lā-cerem ḥatun sözün (9) tamām cānıla ḳabūl itdi. Dönüp mekânına gitdi. Arada (10) iki güne va'de olmuş idi. Cüvān ol va'deye muntazır (11) ḥatun ol zamāna dek evi içinde bir kuyı ḳazdırdı. (12) Taşradan baḳan anda çāh eserin görüp bilmezdi, ammā (13) için şöyle itdi ki bir kimse düşse żarār u ziyān (14) gelmezdi, çün va'de zamānı oldu. Cüvān olanca nuḳūdın (15) getürüp ḥoşlıḡıla ma'sūḳa ṭarafına revāne olup (B.40b) geldi. Ḥatun ol ṭarafda ki çāh var idi, ol yaña işāret (2) itdi. Cüvān ol işāret olan ṭarafa yürüdi. İttifāḳ (3) kuyuya düşdi. Cüvāna bu beyt vaşf-ı ḥāl düşdi. (4) Beyt:

*Üftādem u maşlahat çunīn būd*

*Bī-bend nigered ādemīyend\**

(*Düştüm ve uygun yol böyleymiş: İnsanlar bağısız/özgür bakmalı/düşünmeli*)

(5) Ḥatun kuyu başına gelüp didi ki: Eger ḥalāş isterseñ (6) külli ḥālī baña dimek gerekdür. Bī-çāre cān ḳorḳusından necāt (7) ümīz her geçmişidi. Bir bir beyān itdi. Ḥatun gül gibi (8) gülüp aḳça ki ḡayb ḥazīnesinden eline girdi. (9) Maşrafına şarf idüp Allāha şükr idüp oturdu. Ol (10) cüvāna ölmeyicek ḳadar etmek ve şu virürdi. Bu yaña şehzāde (11) gördi ki cüvān va'desinden tecāvüz idüp gelmedi. (12) Ol cüvānuñ ḳarındaşını da esbābıyla gönderdi. Ol da (13) evvelki cüvān gibi ḥīle ile çāha düşdi. Ḥatun (14) firāsetle bildi ki elbette şehzāde bu aḥvālī bilmege (15) gelse gerek. Ol iki maḥbūsuñ tamām muḥāfazasında (B.41a) oldu. Şehzāde bu ṭarafdān gördi ki ol varanlar

(B.40b) ol ṭarafda ki çāh var idi, ol yaña işāret itdi] Ḥatun çāh olan ṭarafa işāret itdi H.

\* 2. mısra –H.

(B.41a) 2 varup] –B.; gelmesinden] varmasından H.; 3 ḥaberdār itdi] āḡāḥ eyledi H.; 4 didi] i'lām eyledi H.; 5 naẓar idüp] –H.; 7 tā ki yimek çekdi. Ḥatun ol maḥbūs olan] yimek tamām ḥāzır olıcak ḥatun cüvānlar H.; 9 mūrılar lebi şekerine] lebleri sükkerine mūrılar H.; 12 Bu şükrāne ki bu gün ḥalāş olasız] Bir gün ḥalāşınız şükrānesine H.

eglenüp (2) gelmediler. Şikâr bahānesiyle sipāhī vilāyetine varup sipāhi şehzādenüñ (3) gelmesinden hatunı haberdār itdi. Hatun da tamām sergüzeşti (4) erine didi. Şehzāde[y]i konaklamak yarağında oldılar. Şehzāde (5) çün sipāhīnün evine geldi. Firāsetle **(H.17a)** nazar idüp bildi ki (6) hatun mestüre vü şālīhadur. Ol gümān ki itmiş idi. Ğayrı (7) vāķi'dür, tā ki yimek çekdi. Hatun ol maḥbūs olan cüvānlar (8) yanına vardı. Cüvānlar daḥı saç şakal götürmeyüp henüz (9) mūrılar lebi şekerine üşmemişlerdi. Anda istimālet (10) virüp didi ki: Bu gün bir 'azīz t̄ā'ife bize mihmān oldı. (11) Hızmetkārılar ki yimek ilteler. Hāzır degüldür. Size (12) bu şükrāne ki bu gün ḥalāş olasız. Bir zamān hatunlar (13) şüretine girüp ol mihmāna yimek iltesiz, didi. Cüvānlar (14) biñ cān u dille kabūl idüp hatun şüretine (15) girdiler. Tā ki ḥalāş olalar. Hatunlar libāsın geyüp **(B.41b)** hezār nāzıla meclise geldiler. Şehzādelerin görüp başların (2) aşāğa şalup şol ki edeb-i selāṭīndür edā idüp (3) hīzmet itdiler. Şehzādeye ol iki qaravaşuñ edebi daḥı (4) t̄arīķ-i hīzmeti ziyāde hoş gelüp nazarı anlardan gidermedi (5) kim ziyāde hūb-şüretler idi, çün Şehzāde diķkatle nazar itdi, şordı ki: (6) sizlerüñ tu'meñüz niredendür, bu araya ne t̄arīķ ile (7) düşdüñüz, diyüp şordı, çün ara yirde söz kelecı (8) çok oldı. Şehzāde bildi ki ol cüvānlardur. Anlar da bī-(9)ih̄tiyār şehzādenüñ ayağına düşdiler. Geçen (10) mā-cerāyı takrīr itdiler. Şehzāde sipāhī hatunından (11) utanup 'özürler diledi, bī-ḥad in'ām eyledi. T̄ūtī (12) çün kelāmı bu araya getürdi daḥı didi: Ey Māh-şeker (13) kōrkaram şöyle ki şehzāde kendü çākeri hatunından (14) şermende oldı. Sen de erüñ gelüp ma'şūḳadan utanasın. (15) Māh-şeker t̄ūtīnün iḥlāşına daḥı ḥaḳ-güzārılığına inşāf **(B.42a)** idüp du'ā itdi. Kaşd itdi ki serv gibi şalınup kıyāmı (2) ile kıyāmet kōpara, şubḥuñ leşkeri zāhir olup āfitābuñ (3) zerrīn 'alemin kaldurdi. **ŞEB-İ PENCÜM** Çün hūrşīd-i felek kaşrından (4) mağrib döşegine yatmağa gitdi ve şehrüñ 'arūsı ya'nī māh (5) yāķūtdan tetevvuḳ ile zümürrüd kaşra çıkup karār eyledi. (6) Māh-şeker cüst ü çāpūk olup ruḥşat ve icāzet (7) eclīçün t̄ūtīye geldi. T̄ūtī fikir deryāsına ğark ve (8) endīşe-nāk buldı. Bu fikrün ve tefekkürün sebebin şordı. (9) T̄ūtī didi: Benüm endīşem ve fikrüm hemān

(B.42a) 4 şehrüñ arūsı] sipihrün gülünü B.; 7 fikir deryāsına ğark] deryā-yı fikrete müstağrak H.; 12 göñlini bir] dil bir gül B.

budur ki eger (10) senüñ muḥabbetüñ gibi iki taraftan ola. Zihî devlet ve sa'âdet (11) baña yüz tuta, tamâm şād u ḥurrem olam. Eger ol taraftan (12) olmaya şuña beñzer ki bir kimse göñlini bir bî-vefāya bağlaya (13) anuñ bir haftalık şebâtı ve bekāsı yokdur. Beyt:

(14) 'İşkî ki ne 'İşk-ı cāvidānist

Bāzīçe vü şehvet-i cüvānist

(Kalıcı olmayan bir aşk, oyuncak ve gençlik şehvetidir)

(15) ve daḥı müddet-i emrinde **(H.17b)** ḥām u nā-tamām kıala, niteki Ḥakīm-pīşe **(B.42b)** Tūtî Re'y-i Kāmrū mu'alecesine ve 'ilācına meşğul oldu. (2) Māh-şeker müteḥayyir vü mütefekkir oldu. Murğa mu'alecet nice müyesser oldu? (3) Tūtîye didi ki: Bu emri müstab'id görünür. Nicedür didi (4) **HİKÂYET?** Tūtî didi: Kāmrū vilāyetinde ḥakīm-pīşe bir tūtî (5) vardı. Bir bülend büyük ağaçda yuva itmişdi. Nice yavru (6) çıkarup ḥāşıl itmiş idi. Meger bir çaḳal da ol dıraḥt (7) altına beççelerin getürüp ol da tīmāra ve terbiyete meşğul (8) oldu. Tūtî yavruları gāh gāh ağaçdan aşağı inüp (9) şaḡal yavruları ile mülā'abe idüp oynayup eglenürlerdi. (10) Nitekim oḡlancıklarūñ ekşer işi budur. Tūtîñüñ (11) 'aklı firāseti ḡālib idi. Gelecek aḥvāli añlardı. Bu taḳdīrce (12) yavrılarına naşīḥat idüp ol kārdan men' idüp (13) 'ālemüñ gizlü işlerinden anlara ḥaber virüp dirdi ki (14) eger muşāḥabet iderseñüz bārī hem-cinsile idüñ, (15) dimişlerdür. Beyt:

Koned hem cins bā-hem-cins pervāz

**(B.43a)** Kebūter bā-kebūter bāz bā-bāz

(Her cins kendi cinsiyle uçar, güvercin güvercinle şahin şahinle.)

Sizler şerīfler anlar ḥasīsdür, siz 'ulvî (2) anlar süflīdür. Hīç āsumānla zemīnüñ ne münāsebeti olsun (3) diyü çok mevā'iz ve neşāyiḥ söylerdi. Lākin

---

(B.42b) 1 'ilācına] –H.; tīmāra ve terbiyete meşğul oldu] tīmāra meşğul ve terbiyete mübāşir oldu H.; eglenürlerdi] gülerlerdi H.

ṭūṭī yavrıları (4) bu naşīḥatī hergiz kulaḳlarına koymayup diñlemezerdi.  
Mışra':

(5) *Mengūş-ı istimā' ne-dārem li-men teḳul*

(*Ben duymuyorum ki/sağırım kime söylüyorsun?*)

Beyt:

(6) *Nık-baḥtān dehend pend velık*

*Baḥtiyārān buvend pend-peẓīr*

(*Bahtı güzeller öğüt verirler ancak, bahtiyarlar onların öğütlerini dinlerler*)

(7) Rubāh-ı ḥileger yavrılarına ol da bu minvāl üzere naşīḥat (8) iderdi, cihān-dīde ṭūṭī yavrılarına didi ki: Her iş ki kendü (9) ḥāline lāyık olmaya. Şoḥbeti kendü muḥālifi ile ide, eyü (10) şanucıların naşīḥatın diñlemeye. Aña ol irişür ki (11) meymün yavrısına şaṭranc-bāzlıḳdan irişdi. Cān-ı 'azīze (12) bedel olmaz, oyunla bile virdi. Beyt:

(13) *Herkes ki naşīḥat zi-'azīzān ne-koned gūş*

*Bisyār be-ḥāyed ser-engüşt-i nedāmet*

(*Her kim ki azizlerden gelen nasihatlere kulak asmazsa, pişmanlık parmağını ısıracaktır/çok pişman olacaktır*)

(14) Ṭūṭī-beççeḡān şordılar: Nicedür ol **ḤİKĀYET**? Ṭūṭī (15) didi: Getürmişlerdür ki bir meymün yavrısı var idi, (B.43b) Zīrek nām. Bir ḥişār yanında maḳām tutmuşdı. Ḥişāruñ dizdār-zādesiyle (2) üns tutup dā'imā anuñla mülāṭifet idüp (3) şaṭranc oynarlar idi. Eşnā-yı lu'bede aralarında gāh ceng gāh (4) şulḥ düşerdi. Meymūnuñ bir atası dostlarından dānā vü (5) 'āḳil

(B.43a)7 Rübāh-ı ḥileger] Ḥikmet bu ki rübāh-ı ḥileger H.; 8 yavrılarına] -B.; iş ki kendü ḥāline lāyık olmaya] -H.; 11 şaṭranc-bāzlıḳdan] şaṭranc-bāzdan B.

(B.43b) 1 nām] -B.; Ḥişāruñ dizdār-zādesiyle] Ḥişārdan dārī oğlu B.; 3 lu'bede aralarında] mülā'abede mā-beynlerinde H.; 5 meymün var idi] idi B.; 13 döne anuñ] mübeddel olup bir gün H.; 14 önürdi] evvel H.

meymün var idi. Her gāh anı bu işden men' idüp hikmet-(6)āmīz sözler söyleyüp dirdi ki: Biz ol t̄ā'ifeden degülüz ki **(H.18a)** (7) Ādemüñ şöhetbiyle evlā olavuz. Ġāyet anlaruñ bize yaşıdıqları (8) bizi maşharaya almaqdır. Hergīz bizüm dostlığımız anlaruñ göñlinde (9) muhkem olmaz. Her vaqt dizdār oğlu senüñ ile müdārā ile (10) zindegānī ider. Oğlancuklaruñ saña taş men' ider ammā (11) orta gözde olan muḥabbet ve meveddet 'adem-i cinsiyetden (12) ötürdür, zātī degül belki 'ārīzīdür. Mümkündür ki (13) tīz 'adāvete döne anuñ elinde giriftār olasın. Rūzgāruñ (14) ıssı ve şovuğı acısı tatlusı olur. Āfet gelmezden önürdi (15) şakınmak gerekdür. Beyt:

*Her çe der-āyīne cüvān bīned*

**(B.44a)** *Pīr dıraḥşet puḥte ān bīned*

*(Gençken aynada her ne görürsen[yaparsan], yaşlanınca onun olgun halini görürsün.)*

Ammā zīrek-i nā-dān dānā pīrūñ (2) kavliyle 'amel itmeyüp ol mücālesetden muşāḥabetden vāz (3) gelüp terk itmedi. Mışra':

*'Ādet çü kadīm şod tabī'at gerded*

*(Adet eski olduğunda tabileşir/kabul görür)*

(4) Müşkildür 'ādeti terk eylemek. Bir gün dizdār oğlu (5) bir 'ālī meclis idüp 'ış u 'işrete başlayup ve bir miqdār (6) muşāḥib cem' olup dizdārzāde zīrek ile şaṭranc (7) oyununa germ olup bāzīçe iderlerdi. Zīrek felek oyunundan (8) ġāfil idi. 'Ādetdür iki ḥarīf arasında şaṭrancda (9) biri ġalebe itse gülüp biri birin incidirler. Zīrek de evvelde (10) idegeldüğü üzere gülüp maşharaya aldı. Piser-i dizdār (11) muşāḥiblerden utanup taḥammül idemeyüp meveddet (12) atından piyāde olup fīl dişinden şāhı zīreküñ (13) başına urup tāc itdi. Ālāt-ı şaṭranc lāle-reng (14) idüp bisāt üzere güyā ki la'l ve yāḳūt saçıldı. (15) Zīrek küstāḥ idi, ḳalkup ḥançer-mişāl dişleriyle **(B.44b)** dizdār oğlın ıştırıp daḥı

(B.44a) 7 Zīrek] -B.; felek oyunundan] tārt-i felekden H.; 9 incidirler] incitmek B.; 14 güyā ki] -B.

(B.44b) 7 meymün ki cirāḥat andan olmışdur] cerāḥat iden meymünüñ H.; 13 götürüp] yırtup H.



kaçup bir şarp yire taşaşşun (2) itdi. Oğlanuñ cerāḥati günden güne ziyāde olup (3) ne miqdār ki tīmār itdiler daḥı beter oldı. Her kimse bir nesne (4) şalıvirdi. Tā bir ḥakīm Yunan tarafından gelüp (5) cerrāhlık 'ilminde tamām māhir idi, çün mecrūḥı görüp (6) yaraya nazar itdi, didi ki: Bu yaraya çāre hemān ol (7) meymūn ki cirāḥat andan olmuşdur yine ol meymūnı (8) merhem idüp bir hafta uralar. Ḥükemā buyurmuşdur: (9) **El-ḥadīdū bi'l-ḥadīdū yūflaḥ**<sup>31</sup> Mışra':

*Ḥumār hem ez-ḥamr medfū' gerded*

*(Sarhoşluk içkiden güç alır/kaynaklanır)*

*Beyt:*

*(10) Merhem-i kej-dum-zede kuşten-i kejdum buved*

*Mey-zede-rā hem be-mey dāru-yı merhem buved*

*(Akrep sokmuş kişinin merhemi/ilacı, akrebi öldürmektir. Sarhoşun ilacı da, içkinin merhem olmasındadır)*

(11) Dizdār oğlu 'özrile vefāyı te'emmül idüp gāh yār-ı ḡadīmüñ (12) helākini nā-merdlik tīḡıyla mürüvvetsizlükden gördi ve gāh (13) ḡayā perdesin götürüp kendü cān-ı 'azīzi fikrinde (14) oldı. Āḡır bunı ihtiyār itdi ki cān ki gide yine **(H.18b)** (15) ele girmez. Zīrek ḡatline kemer bağlayup iḡdām itdi. **(B.45a)** Anuñ ölmesini kendü nefsiçün rāciḡ gördi. Her kimse ile ki (2) meşveret itdi didiler ki: Cān bir cevher-i şerīfdür aña bedel olmaz. (3) Ādemden ḡayrı her nesne ki var anuñ ṭufeylidür. Bilki anuñ (4) 'ṭşı maşlaḡatı içün ḡalk olmuşdur, cā'iz ki andan evlā (5) bir canavar daḡı bulına. Beyt:

<sup>31</sup>

Demir, demirle dövülür.

*Çü cān ber-ḥ̣āst cānān çend ḥ̣āhī*

(6) *Çü devlet hest ḥūbān çend ḥ̣āhī*

*(Sevgili can[ını] istemişse daha ne istersin? Devlet/saadet olduğunda güzeller [başka] ne ister?)*

Ne tereddüd ve ne fikir (7) yiridür. bu belā saña yine andan irişdi. Bıçak üstüḥ̣āna irdi. (8) Şāhib-i şerʿat 'aleyhi's-selām buyurmuşdur **Uḫtülū'l-**(9)**müziyātī**<sup>32</sup> Ḥāşıl-ı kelām dostlaruñ naşīhatiyle 'ākıbet (10) dizdārzādenüñ meyli ziyāde oldu, Zīrek katline. Emr (11) idüp derḥāl serhengān mancınık taşı gibi ḥişāruñ (12) yukarusına çıkup bī-çāre Zīrek'i baḡlu aşığa getürüp (13) hīç esirgemeyüp kanın döküp anuñ kanından merhem düzdiler. (14) Tūt didi: Bu belā ve miḥnetler ki Zīrek'e irdi, nā-cins vāsītāsından (15) irdi. Tūt yavrıları bu sözi cānla diñleyüp kabūl (**B.45b**) itdiler. Zebān-ı ḥālle bu terāne[y]i eylediler. Mışra':

(2) *Me-gū be-ū felek be-kār-ı hoşest*

*(O feleğin iyi işi vardır, deme)*

Beyt:

*Kazā çün zi-gerdūn fūrūheşt per*

(3) *Heme zīrekān kūr geştend u ker*

*(Kaza, gökyüzünün altından kanat açınca, bütün akıllılar artık, kör ce sağır oldular/ne yapacaklarını şaşırdılar)*

Tā bir gice şaḡal ḡidā talebine (4) gidüp eglendi, tīz gelmedi. Şol ḥükmle ki izin bulur (5) bir cānavar daḡi gelüp şaḡal beççelerin şayd idüp yidi, (6) çün şaḡal geldi. Yavrıların görmedi. Feryād u fiḡān (7) idüp şaḡallar bunuñ fiḡān u feryādın işidüp (8) ol yirüñ şaḡalları cem' olup ve taḡ ve taşı feryādla (9)

(B.45a) 7 üstüḥ̣āna] sükūka B.; 12 hīç esirgemeyüp] bī-terahḥum H.

<sup>32</sup> "Eziyet veren şeyleri, yok edin."

(B.45b) 1 eylediler] ayrılmak itdiler B.; 4 tīz gelmedi. Şol ḥükmle ki izin bulur] –H.; 8 şaḡallar bunuñ fiḡān u feryādın işidüp –H.; 12 kırkup] imtinā' idüp H.

toldurdılar. Şağal bunu fikr itdi ki kendü evinüñ harāb (10) olup beççeleri gitmesi tūṭilerüñ āvāzındandır. (11) Niteki Tūṭi-i dānā nā-cins şoḥbetinden korkup yavru(12)larına naṣīhat iderdi. Şağal tūṭiye intikāmı göñlinde (13) muḳarrer eyledi. Siyeh-gūş dostı var idi. Bir gün aña (14) varup buluşdı. Nā-cins hem-sāyesi ucından ki (15) dilinde aña kīni ve intikāmı vardı, şerḥ itdi. Siyeh-gūş (**B.46a**) didi ki: Şağal rūbāh birdür. Belki bunlardan ḥīlebāz ve (2) mevḥil canavarlarda yokdur. Hud'ada bunlar ma'rūf ve meşhūrdur. (3) Sen ḥīle ile andan intikām alımazsın. Şağal didi ki: Ciger-(4)kūşelerüm firāḳı bende 'aql ve fikir ḳomadı. Nite ki cidd ü cehd (5) idüp dürişürdüm çāre bulımadum. Meger re'yüm senüñ (6) fikrūñile açıla. Mışra':

*Yār-ı kār üftāde-rā yārī hem ez-yārān buved*

*(Düşmüş olana yardım, yine dostlardandır)*

(7) Siyeh-gūş didi ki: Ol ki benüm ḥāṭıruma gelür, budur ki (8) kendüñi bir şayyāda zāhir idesin. Lengān lengān (9) aḳşayuraḳ avcılar öñinden ḳaçasın ol çün seni bu ḥālde göre, (10) ṭama' dişin (**H.19a**) saña tīz ide, senüñ arduñca gele. Sen tūṭilerüñ (11) mekānına toḡru var. Avcıyı ol yire ḳulaḡuzla. (12) Ümīzdür ki şayyād senüñ intikāmuñ anlardan ala. (13) Şağal siyeh-gūş naṣīhatin ḳabūl idüp bir şayyādı (14) bu tarīḳle ol ağaḳ sāyesine getürdi. Şağal kendüyi (15) şaḡ ve sālim gösterüp revāne oldı; çün şayyād (**B.46b**) maḥrūm oldı. Yorḡun ol ağaḳ sāyesinde bir zamān rāḥat (2) olup ḳaldı, çün yukaru baḳdı. Ḥaylī tūṭiler gördi. Ol (3) ağaḳda yeşil cāmeler geymişler. Şayyād ṭama' idüp ḥīle dāmın (4) ḳurdı, tūṭi ifrāḫlarıyla dāma getürdi. Beyt:

*(5) Murḡ-ı vahşī ki mī-remīd ez-şayd*

*Bā-heme zīrekī be-dām üftād*

*(Avda ürken vahşî kuş, bütün akıllılığına rağmen tuzağa düştü)*

(B.46a) 4 bende] baña B.; 5 idüp dürişürdüm] eyledüm H.

(B.46a) 9 aḳşayuraḳ avcılar] aḳsayu B.; 11 Avcıyı] Şayyāda H.

(B.46b) 3 ağaḳda yeşil cāmeler geymişler] –H.; ifrāḫlarıyla] yavru(12)ları ki H.; 9 ḥazīnelerinden] perdelerinden B.; 11 sizlere budur ki] diñleñ H.; Hergīz] Her āyine B.

(6) Tūṭī çün gördi, ḥalāş kapuların baġlu görüp, (7) kendüye didi ki: Cidd ü cehd idüp çalışmak gerek. (8) Merd oldur ki bir belā yā bir zahmet görse kendüyi şaşurmaya. (9) Ḥayrān ser-gerdān qalmaya. Allah te'ālānuñ ġayb hazīnelerinden (10) luṭfı bī-nihāyetdür. **Yā ḥafiyye'l-elṭāfi neccinā mimmā neḥār**<sup>33</sup> okudı, (11) yavrılarına didi ki: Naşīḥatüm sizlere budur ki: (12) Nefsüñüz şaklayup kendüñüzü ölmüşlige urasız. (13) Hergiz şayyāduñ ölü ile işi yokdur. Belki sizi (14) dāmdan çıkarup taşra ata, ammā şakınuñ cümle bir yire (15) cem' olmadın uçmayasız, didi. Ben kendümi sizlere (B.47a) fidā itdüm, didi. Tā şayyād dükeli mahrūm olmaya. Tūṭī-beççeler kendülerin (2) ancılayın kıldılar ki Tūṭī dimişdi: Belī her ki fānī ölmedi, ebedī (3) ḥayāt bulmadı. Beyt:

*Şeref merdān ki ez-cānān ḥaber yāft*

(4) *Me-ber k'ān zan sa'ādet zinde der-yāft*

*(Yiğitlerin şerefi, sevgiliden haber almaktır. Sanma ki mutluluk hayatta/sağlıklı olmaktır)*

Şayyād tama' ile (5) segirdürek sebze-puş tūṭiler üzere geldi. Gördi ki (6) ol ḥakīm pīşe tūṭiden ġayrı dükeli ölmüşler. (7) Bir bir dāmdan taşra biraġup ḥayf iderek didi ki: (8) Bī-çäreler korkıdan ölmüşler. Tūṭī yavrıları çün (9) kendülerin bir yirde cem' gördiler. Bir uġurdan uçdılar. (10) Şayyād ḥasret barmaġın ḥayret dişine kōdı. Kaşd (11) itdi ki büyük tūṭī anlaruñ intikāmına öldüre. (12) Rūḥı anlara muvāfaqat idüp qalıbdan uça. Tūṭī (13) söze gelüp didi: Zinhār beni öldürüp saña (14) ziyān itme. Maluña düşmen olma. Saña beni öldürmekden (15) ne ḥāşıl olur? Belki ben her 'ilmden ārāsteyem, her fenden (B.47b) behrem var, ḥakīmem. Her ne derd var ise aña 'ilāc itmek elümden (2) gelür. Beni şehre iledüp bir māl-dāra bu hünerümle şat, bu (3) faqr u fāqa ki çekersin kırtıl ki dimişlerdür. Mışra':

33

“Ey lütufları gizli olan Allah'ım! Bizi korktuklarımızdan emin eyle.”

(4) *Be-dervīṣī keṣed nāḥcīr yābī*

(Keçi, dervīṣi aldattı)

Şayyād bu haberden şād u feraḥnāk (5) oldu. Tūṭiyi tiz (**H.19b**) bāzāra getürüp anı ta'rīf itdi. Şol (6) tafzīl ile ki tūṭī aña takrīr itmişdi. Ğavḡā şehir içinde münteşir (7) oldu ki bir ṭabīb tūṭī satılır, meger ol şehrüñ re'yi (8) ya'nī pādişāhı ḡāṣā 'anī's-sāmi'ne 'illet-i cūzzāma mübtelā (9) idi. Bu maraẓdan 'ār idüp bī-ḡad ḡükemā ve eṭibbā cem' (10) idüp 'ilāca çāre bulmamışlardı. Re'y çün tūṭī (11) haberin işitdi. Anı bir kıymete ki pādişāhlar içre lāyık idi, (12) aldı. Bir muraşşa' altun kafes itdürüp aña mesken kıldı. Beyt:

(13) *Çü ber-bostān buved perrende muḡtāc**Kafes ḡāḡī zi-zer kon ḡāḡī ez-'āc*

(Bağ üzerinde muhtaç bir kuş gibiymen, fildişinden altın kafes istersin)

(14) Her laḡza ḡün-ā-ḡün yimekler ḡāẓır iderlerdi. Tūṭī-i ṭabīb de (15) buyurdi, dārūlar iḡzār idüp ma'cūnlar terkīb (**B.48a**) dürlü dürlü yağlar sürüp perḡızler itdürüp niçe dürlü (2) eşribe ma'cūnlar itdürüp tīmār itdi. Günden güne (3) pādişāhuñ maraẓı eksilüp cüz't 'ārīza ḡaldı. Tūṭī (4) ziyāde zīrek ve cerb-zebān ve şīrīn-keḡāmdı. Kendüzin (5) ḡalāş itmege dāyim fırsat gözedürdi. Re'yüñ herḡiz (6) ḡāṭıruña gelmezdi ki tūṭī eger kafesden ṭaşra gelse (7) kendüzin terk idüp hicret idüp gide. Hīç (8) ḡavāşlarından da ḡitmek fikrin kimse ḡāṭırına getürmezdi. (9) Bir ḡün tūṭī didi ki: Ol cüz't 'ārīza da şunuñla (10) tamām olup zāyil olur ki bir miḡdār şarāb-ı erḡuvānī ki (11) ḡıdā-yı rūḡdur anı iḡzār ideler. Ziyāde la'l-reng (12) ola. Ba'zı edviyelerle ḡarışdurup ṭılā itmek gerekdür (13) ve hem bu murḡ-ı za'tf ol yire kim zerre miḡdārı 'ārīza (14) ḡalmışdır, kendü minḡārumla ol mübārek 'uẓuvı ṭılā (15) idüp bu ni'metle perverde olmişa, icāzet (**B.48b**) buyura ki ḡāk-i pāyına yüzüm sürem. Ol ṭılā sebebiyle (2) ve ol müferriḡi cāmı nūş itmekle ol 'ārīza küllī mündefi' (3) ve

(B.48b) 3 ve zayil] –H.; 4 Re'y] –B.; 10 düzdiler] gösterdiler H.; 11 oldu] gördi B.; 15 yarar] yegdür H.

zāyil ola, her kim göre **Fetebāreke'llāhü aḥsenü'l-ḥālīkine**<sup>34</sup> diye, didi: (4) Re'y bu ḥikmet-āmīz sözleri işidüp her ne ki tūṭī dimiş idi (5) pādişāh iḥzāra emr eyledi. Beyt:

(6) *Ey rāḥ ki mey-i nāb ḥoş ḥānendeş*  
*Mi'mār-ı dil-i ḥarāb mī-ḥānendeş*

(Şaraba, ey temiz içecek! Diye sesleniyorlar; harap gönlün mimarı diye sesleniyorlar)

(7) *Cāmī dü se sengin be-men ārīd seng*  
*Ḥayr-āb çerā şarāb mī-ḥānendeş*

(İki iç ağır (büyük) kadeh bana vakar verdi; bu hayırlı suya neden şarap (şer suyu) diyorlar.)

(8) Şāh emriyle kafes kapusın açup tūṭī hezār i'zāz u (9) ihtirāmıla taşra getürdiler. Pādişāh öñinde bir mücevheri (10) şāme üzere yir düzdiler, çün tūṭī kapudan kendüzin (11) ḥālī buldı ve ḥabsden ḥalāş oldu. Cānib-i 'ulviye (12) pervāz idüp kaşruñ bāmına oturdı. Re'y hezār (13) 'acַz u niyāz ile yüz tūṭīye dutup didi ki: **El-ikrāmü illā bi't-tāmāmi**<sup>35</sup> (14) kārı ki be-luṭf Beyt:

*Bünyād nihāde (H. 20a) çü merdān*  
 (15) *Hem ḥod be-kerem tamām gerdān*

(Lütufla iyi bir iş yapan mert gibi, sonunda kerem onu/işi tamamlar)

Tūṭī didi: Şāhā şabr yarar. (B.49a) **E'ş-şabru miftāhi'l-fereci**<sup>36</sup> Niçe gün kafes içinde olmağla bāl ü (2) perüm muncemid olup ḥarāb olmuşdı. Ol vakt ki bāl ü (3) perüm açıla, ḥūb ola varup 'ilācda takşīr itmeyüp (4) ḥizmet idem. Şāh didi **Fī't-te'ḥiri āfātün**<sup>37</sup> Furşatı (5) ḡanīmet bilmek gerek, ve işi te'ennī

<sup>34</sup> El-Mü'minîn: 14: "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel yaratan olduğunu bir düşün."

<sup>35</sup> İkrām, tam olmalı.

(B.49a) 8 ni'met ehline] şāḥib-i ni'mete H.

<sup>36</sup> Hadis: "Sabır başarının anahtarıdır."

<sup>37</sup> Geciktirmede kötülükler vardır.

ve te'emmül ile. Tūṭī didi: (6) Ta'accül eyleme kim dimişlerdür: **El-'aceletü mine's-şeyṭāni ve't-te'ennī mine'r-raḥmāni**<sup>38</sup> (7) Re'y didi: ni'metüñ ḥaqqın bilmek farzdur. Hāşşa ol yirde (8) ki ni'met ehline zarar gelmelü, ola. Mışra':

*Men sūd konem tu-rā ziyānī ne-resed*

*(Ben fayda ederim, sana zarar ulaşmasın.)*

(9) Tūṭī didi: Re'y hizmetine cān u dilüm bezl itmişem, ammā (10) ol edviyye ki dimişdüm. Birisi bu yirlerde ele girmez. Aqşā-yı (11) Hindüstānda ele girür. Ta'cīl varup ol edviyyeyi (12) getürüp şāhuñ 'użv-i nefsine dermān idem. Re'y (13) muḥaqqāq bildi ki tūṭī aldayup gitmek ister. Bir ṭarīkle (14) istedi ki tūṭī yine dāma birağa, dönüp şāh didi ki: (15) Bildüm ki göñlüñ bizden nefret dutup gitmek ister. **(B.49b)** Kafesde olmazsa bārī şehriñ gülistānlarından bir gülistānda (2) tavattun eyle. Tūṭī güldi daḥi didi ki: Meger şāhuñ sem'-i (3) şerīfine bu nükte irişmedi ola. Beyt:

*(4) Pāy der-zencīr pīş-i dostān*

*Bih ki bā-bī-gānegān der-büstān*

*(Dostların huzurunda ayağı zincirli, yabancılarla bahçede olmaktan iyidir)*

*(5) Ser-āzād gonceşk der dü cihān*

*Bih ez-bāz ber-dest-i şāhen-şehān*

*(Padişahların elinde doğan kuşu olmaktansa iki cihanda başına buyruk bir serçe olmak iyidir.)*

(6) Re'y eli arkasın ıştırıp didi ki: Çün gidersin bārī (7) aşāğa in senüñle vidā'laşalum. Tūṭī didi: Ben ol (8) murğ degülem ki beni ḥīle ile dāma birağasın. Dirīg ki (9) nā-dān şayyād benüm kıymetüm bilmedi, ne ḥod Re'y añladı ki (10) her ḳanadumda bir dürlü hüner gizlüdür. İksīr 'ilmin naḳīr ü (11) kıṭmīr bilürem. 'İlm-i simyā ḥod 'ilmümdür, ḥavaşş-ı (12) eşyā[y]ı ḥüb

<sup>38</sup>

Hadis: Tirmizi (2012): "Acele şeytandır; Teenni (düşünerek hareket etmek) Allah'tandır."

añlarum. Bir giyāh vardur, eger bir kimse (13) anı dögüp gözine çeke ol ins ü cinni göre. (14) Anı kimse görmeye, bu 'ilim de baña hāşıldur. Küllī (15) ma'ādine dañı yir altında olan gencüñ 'ilmi de benden (**B.50a**) gizlödür. Benüm muḥāfazatum demür kafesde ol da yidi ḥançer (2) içre gerekidi. Beyt:

*Be-bāyed dāşt vaḥşī-rā be-tedbīr*

(3) *Be-bāyed bāz-rā be-güsest zencīr*

(*Vahşiye karşı tedbir almalı; Şahinin zincirini gevşetmeli/çözmeli*)

*Çü gonçeşk-i nev-āmūz ez-kafe cest*

(4) *Çe sūd ez-ṭıfl māled dest ber-dest*

(*Acemi serçe gibi kafesten kaçtığında, çocuk gibi ellerini ovuşturmakta ne fayda vardır?*)

Ṭūṭī çün bu fuşūlı (5) tamām itdi. Ferzendleri ve dostları ṭarafına 'azm idüp (6) pervāz kıldı, varup anlaruñ dīzārı ile göñlin (7) hoş ve gözin rūşen itdi. (**H.20b**) Ṭūṭī çün sözi bu (8) araya getürdi didi: Ey Māh-şeker bu ḥikāyeti (9) anuñçün getürdüm ki senüñ 'ışkuñ ḥām u nā-tamām (10) kılmaya. Nitekim Re'y-i Kāmrānuñ ṭūṭī henüz bu sözde (11) idi ki nergesüñ gözini şubḥuñ nesīmi açdı. (12) Āfitāb 'āleme yayıldı. Māh-şeker 'ışk ḥarāretiyle yanup (13) yakıldı. **ŞEB-İ ŞEŞÜM** Zāhid-i rūşen-zamīr āfitāb-ı mağrib (14) ḥalvet-ḥānesine vardı. Māhuñ siyāh dil zergeri (15) maşrıkuñ kürre-i āteşinden yukaru geldi. Māh-şeker (**B.50b**) germ yüzli veyā sebk-i siper āfitāb māh gibi (2) ṭūṭī yanına geldi. Yüz biñ nāz u kirişme ile didi: Ey murğ-ı (3) dānā dañı vaqt olmadı ki cānān ṭarafına gidem? Ṭūṭī hoş (4) mücāveze, didi: Mışra':

*'Aceb 'aceb ki tu-rā yād-ı dostān ne-yāyed*

(*Garip garip ki dostlarını hatırlamadın*)

(B.50a) 6 kıldı] itdi H.; 13 Zāhid-i rūşen zamīr āfitāb-ı mağrib ḥalvet-ḥānesine vardı. Māhuñ siyāh dil zergeri maşrıkuñ kürre-i āteşinden yukaru geldi] zergeristān-ı dili kürre-i āteş-i maşrıktan yukaru geldi H.

(B.50b) 2 murğ-u dānā] murğ=ı gūyā B.



(5) Bu ne mekremet ve mihrübânlıktır ki idersin veyā ne (6) 'ışk oḡşayup çāresāzlık gösterürsin. Her (7) şeb bende-nüvāzlık buyurursın ve kendü maḥbūbuñı bī-(8)ḥużūr idüp cānuña zaḥmet virürsin kuru (9) efsāne diñleyüp ol bīçāre[y]i intizār āteşine yakarsın, (10) ammā bende günāh senden degüldür. Hūblar vesmi ve āyīni (11) böyledür, tiz tiz ele girmeye. 'Āşıkı va'de āteşine (12) yaḳa. Eger anuñ muḥabbeti ḥālīş ve ğarażdan ḥālī (13) ola anı vişāl-i ḥalvet-ḥānesine yol viresin. (14) Eger ḥilāfı ola, andan şaḳınup ictināb idesin. (15) Böyle itmek 'ādet-i pesendīde ve ḥaşlet-i maḥmūdedür, (B.51a) ammā ben andan ḳorḳaram ki erüñ gele, ol 'āşık-ı miskīn (2) vişālūñden maḥrūm ve mehcūr ola. Ol dört kimse gibi (3) muḥālefet daḥi bilmezlik vāsıtasıyla ol şanem ki anlaruñ (4) terbiyetleriyle mürebbā olmuş idi, maḥrūm oldılar. Māh-şeker bu söze (5) müteḥayyir olup ḳulağı tūtī cānibine eyleyüp şordı ki: Nicedür (6) ol **HİKĀYET**? Tūtī didi: Getürmişlerdür ki dülger ve ḳuyumcı (7) ve zāhid ve derzi vardı. İttifāk sefer idüp 'azīmet kemerin (8) bağlayup gice gündüz gitdiler. Bir gice maḥūf şahrāya nüzül (9) itdiler. Esbābları ḥıfzıçün nevbetile yata, biri uyanık olup (10) anları bekleye. Dülger gice evvelinden bunları gözlemege (11) boynına aldı, çün giceden birez geçdi. Uyḡu aña ğalebe itdi. (12) H'āb def' için neccārılık ālātın ve esbābın ḥāzır (13) itdi. Bir ağaç ki ziyāde nāzūk ve ḥūb idi, ilerü getürüp (14) bir kız şūretin yondı. Nihāyet mertebe ve ğāyet melāḥat (15) ve leṭāfet üzere itdi ki başdan ayağa hīç eksügi (B.51b) yoġidi. Meger ki çün nevbet Zergere geldi. Neccāruñ (2) işinde ḥayrān olup ālātın ve esbābın ortaya getürüp (3) ol şūret eclıçün az zamānda ḳulağına küpe boynına (4) meftül eline ayağına ḥalḥāl ve bilezūk barmaḳlarına yüzük (5) işledi. Ol şūretüñ (H.21a) ḥüsni bezendi biñ oldı. Mışra':

(6) 'Arūs-ı meclis-i mā hemīşe dil mī-bered

'Ale'l-ḥuşūş ki pīrāye-i ber-ū bestend

(51a) bilmezlik] nā=dānlık H.; 5 tūtī cānibine eyleyüp] tūtīye tutup H.; 7 vardı] durdı B.; 8 nüzül itdiler] geldiler H.; 12 H'āb def' için] Def'-i ḥābiçün H.; 13 ilerü getürüp] bulup getürüp H.

(51b) 5 bezendi] murādı B.; 9 pāk ḥāki ḳālībına] ḳālīb-ı ḥāk-i pākine H.; 10 rahmet buludından] seḥāb-ı rahmetden H.

(*Meclisimizin gelini daima gönül alır. Onu özellikle [bu yüzden] süslediler*)

(7) çün zāhid uyandı. Zerger ile neccāruñ şan'atını görüp (8) bu da el du'āya götürüp tazarru' ve niyāz ile münācāt idüp (9) didi ki: Ey Şāni' ki Ādemüñ pāk hāki kālībına cān (10) gevherin rahmet buludından yağdurduñ, Ey Hālīk ki (11) Havvānuñ cevher-i şerīfin Ādemüñ şol eyegüsinden (12) düzdüñ, Ey Kādir ki cemī'(6) ölmüş ağaçlara hil'at (13) ervāhı sen geydürürsin, Ey Müdebbir ki cān mīvesin (14) dirahıtuñ budakları içinde izhār idersin. Senüñ (15) luṭfuñ ve keremüñ bī-nihāyetdür. Bu kuru ağaca sen cān (**B.52a**) viresün, diyü çok tazarrū' ve zārī itdi. Zāhid müstecāb(2)ü'd-da've idi. El-'uhdetü 'ale'r-rāvī derhāl fermān-ı Bārī ile (3) nesīm-i cān ol ağaçdan düzilmiş tene hūlūl itdi. (4) Her ne dirlerse işidüp söyler oldı. Derzi ki gicenüñ (5) āhırı anuñ nevbeti idi. Haḳḳuñ kudretin müşāhede itdi. (6) Esbābın ilerü getürüp ol cennet hūrīsine bir dest (7) cāme dikdi. Ol hūrī-i perī-veş geydi; çün nesīm-i şubḥ (8) irişüp 'ālem dimāğın mu'aṭṭār ü mu'anber kıldı, cihān yüzi de (9) hūrşīd-i 'ālem-tābla münevver oldı. Refīkler nazarı ol (10) şüret-i bedī'a düşdi. Her biri zülfi zencīrine dīvāne (11) olup şem'-i hüsne pervāne oldılar. Her biri āh vāh (12) idüp ol bütüñ vişāline irmege taḳaddüm itdiler. (13) Neccār didi ki: Bu şanemüñ bünyādına ben sebep oldum. (14) Baña lāyıḳdur, vişālineirmek. Zerger ki anuñ cemāline (15) 'āşık olup çehresi zerre dönüp didi ki: Bu şanemüñ (**B.52b**) vişāline ben lāyıḳam, zīrā ben meblağ-ı zer ḥarc eyledüm. Her kim (2) zer vire ma'şūḳ anuñdur. Beyt:

*Bī-çāre kesī ki zer ne-dāred*

(3) *Ez-rūy-ı nīkū ḥaber ne-dāred*

(*[O], altını olmayan ve güzel yüzden habersiz, çaresiz bir kimsedir*)

Derzi didi ki: Benüm cāmem (4) sebebiyle tamām müzeyyen oldı. Egerçi zīver ile hūb olur; (5) ammā libāsıyla daḥı maḥbūb olur. Beyt:

(B.52a) müşāhede] temāşā H.; 9 hūrşīd-i 'ālem-tābla] āfitābla H.

(B.52b) 7 'uşşāka kıble] kıble-i 'uşşāk H.; 9 Yine] Nitekim H.; 13 derzinüñ] zenüñ B.; 15 büt yonmak] büt ṭapmak B.

(6) *Ḥūb-rū k'ū hemīşe pelās be-pūş*

*Ki hemān lu'bet-i nigārīnest*

(Güzel yüzlü daima eski kumaş/çul örter. Çünkü bu, sevgilinin oyunudur)

(7) Zāhid didi ki: Benüm du'āmla 'uşşāka kıble oldu. Egerçi (8) ḥūb u zībā idi, ammā naẓar-ı 'uşşāka merğūb degüldi. (9) Pes benüm sebebümle cān buldı, baña evlādur. Yine dülger (10) didi: Zergere ve derziye zer ü cāmeyi alsunlar. Zāhidüñ (11) işi ḥod 'ibādetdür. Anlaruñ bütler vişāline kārıları (12) olsun. Zerger didi kim: Neccār ve zāhid bu şaneme ata (13) ana yirinedür. Külliye anlara yaramazdur. Derzinüñ ne 'aqlı ola ki (14) ortaya gele. Zāhidüñ dili **(H.21b)** kebāb ve çeşmi pür-āb olup didi ki: (15) Neccār büt yonucudur, büt yonmak büte tapmağdur. Zerger ve derzi **(B.53a)** ve neccār cümlesine şan'atı bahāları irişe. Bu şanem benüm lāyıkumdur. (2) Ḥūrīler kim yārın va'de olmuşdı. Ḥaḳ sübhānehü ve te'ālā (3) bu günde müyesser itdi. Bu nişāne benüm otuz yıllık t̄a'at (4) ve 'ibādetüm ḳabūl olması 'alāmetidür, didi. Derzi didi: (5) Egerçi ben eblehlıgla ve 'ağılsuzlıgla mensūbem. Lākin bi-ḥükmün (6) **lā-tenẓur ilā men ḳāle venẓur ilā mā-ḳāl**<sup>39</sup> Sözin size direm, (7) rızā ḳulağıla işidüñ. Benüm ḥaṭıruma şöyle gelür ki (8) ḳur'a birağalum. Her kime gelürse maḥbūb anuñ ola. Zīrā (9) bu şanemde dördümüzüñ naşībi vardur. Ancak bunuñla (10) ayırd olur. Bu ḥāletde gördiler bir seyyāḥ irāḳdan (11) zāhir olup bunlara toğru gelür. Dördi ittifāḳ (12) itdiler ki anı ḥākim ideler. Her ne dirse sözinden (13) çıkmayalar, çün seyyāḥ geldi geçen ḥālī aña şerḥ (14) idüp kendü da'vālarına göre mürüvvet ve inşāf (15) yüzinden cevāb vire. Seyyāḥ çün ol şanemüñ **(B.53b)** cemāline naẓar itdi. Dünyāda mişli yoğ idi, hezār cān u dilden (2) 'āşık olup zülfine giriftār oldu. Da'vāde beşinci (3) olup didi ki: Bu benüm ḥelālümdür. Bu zīver-i mücellā (4) ben itmişemdür. Niçe zamāndur ki baña ḳaḳıyup gözümden (5) nihān olmuşdı. Niçe müddetdür ki cihānı dolaşup bunu (6) araram. Beyt:

(B.53a) mensürem] meşhürem H.

<sup>39</sup> Sözü söyleyene değil, söylediği söze bak.

(B.53b) 2 zülfine] bend-i züfine H.

*Men taleb kerdem vişāleş rūz u şeb*

*(7) Yāftem īnek be-ḥükmi men taleb*

*(Gece gündüz ben ona kavuşmayı isterim. Şimdi talep ettiğim kararı buldum)*

Pes dülgere didi ki: Ne (8) yalāndur ki sen dirsın, ben yondum. Hīç ağaç Ādem olur mı (9) ve derziye didi ki: Ne iftirādur ki sen eydersin ben cāme (10) dikedüm, geydügi atası anası evinden getürdügi (11) cāmedür ve zergere didi ki: Kallāblık ḥod senüñ (12) şan'atunđur ve zāhide didi ki: Niçe zamān 'ibādet (13) idüp müselmānlara şalāh şūretin göstermekden (14) murāduñ zerķ ve riyā imiş. Bir müselmānuñ ehl ü 'iyāline (15) ve mālına ṭama' idüp şunca zamāndan berü itdügi **(B.54a)** 'ibādātı maḥv itmek istersin, diyüp ḥuşūmet itdi. El-kışşa (2) ol dört kimse ki aralarında nizā' ve ḥuşūmet vardı, (3) unudup seyyāḥ elinden 'āciz ve ferūmānde kaldılar. Çāre (4) hemān buni gördiler ki yola revāne olalar. Bu tedbīrle (5) yola müteveccih olup gitdiler. Her menzilde ki ol şanem (6) şalınurdı, na're vü feryād dört taraftan gelürdi. (7) Beyt:

*Hezār serv ki der-ḥadd-i i'tidāl ber-āyed*

*Be-kāmetet ne-resed hezār sāl ber-āyed*

*(Binlerce orta boylu servı, bin yıl çabalasalar da [senin] boyuna ulaşamazlar)*

*(8) Be-her zemīn ki çü āb-ı ḥayāt ber-güzerī*

*Dehān-ı mürde be-zīr-i zemīn pür-āb şeved*

*(Hayat suyunun geçtiği her zeminde, yer altındaki ölülerin ağzı suyla dolar/canlanırlar)*

(9) Niçe günden soñra bir şehr-i mu'azzama irişdiler. Şubaşı **(H.22a)** (10) evine konuk oldılar. Şaḥne ḥod 'āşık-ı pīşe-vücūd idi. (11) Ol perī-rūyı

---

(B.54a) 4 olalar] olup gitdiler H.

görmekle âşüfte vü dīvāne olup (12) anlardan oldu, ol da da'vāya mübāşeret itdi. Beyt:

(13) Cüz hayret ü mürden ne-buved şīve-i 'āşık  
Feryād u fiğān 'arbede-i hīle-gerān şod

(Aşıkın tavrı hayret ve ölümden gayrısı değildir. Bağırıp çağırmak, hilecilerin patırtısıdır/işidir)

(14) 'Āşıkān küştegān-ı ma'şūkand  
Ber-ne-yāyed zi-küştegān āvāz

(Aşıklar, sevgililerinin ölüleridirler/onlar tarafından öldürülmüşlerdir. Ölülerden ses gelmez)

(15) Pes şahne anlara dönüp didi ki: Bu şanem benüm ulu (B.54b) karındaşımuñ hatunıdır. Köyden köye giderken harāmīler (2) erin şehīd idüp hatunı alup ġā'ib itmişlerdi. (3) El-ḥamdü lillāh karındaşum öldürenleri ele getürem ve hatunı (4) buldum. Ulular dimişdür: *Hūn-ı nā-ḥaḳ nemī ḥasebdür* daḥı (5) yoldaşlarıñuz buldurup kışāş itmek gerek, diyü (6) ġavġā idüp altısı kalkup kâḍīya vardılar. Her birisi (7) kendü każāyāsın 'arz itdiler, çün kâḍīnuñ gözi (8) ol şanem-i cān-fidānuñ yüzine tüş olup, çevgān-ı (9) zūlfine gönli tıbı kapıldı. Dönüp didi ki: Bu şanem (10) benüm şulbī kızumdur. Niçe müddetdür ki baña küsüp bu zer ü (11) zīveri alup, ġā'ib olmuşdı. El-ḥamdü lillāh ki ele girdi. (12) Ey 'azīzler sizler benüm ḥaḳḳumda çok sa'y eyledüñüz. (13) Sizleri Allāh'a ısmarladum. Ḥaḳ te'ālā 'ivāzın vire, didi. (14) Erden 'avratdan ol şehrüñ ḥalkı ol şanem-i māh-rūya (15) ḥayrān olup her biri barmaḳ ağıza alup dem-beste kaldılar. Her kimse (B.55a) kendü 'aḳlı miḳdārına göre söyleyüp bī-ḥad söz kelecı (2) olup ammā kimse bilmedi ki ḥaḳ ḳanğı ṭarafuñdur? Cūllāh (3) bu ḥāletde yüzi ḥāzır olanlara eyleyüp didi ki: (4) Egerçi bilmedüñüz ḥaḳ kimüñdür? Ḥamdü lillāh te'ālāya ol (5) kimse ki ṭaraf-ı bāṭıl dutup söyler, ol Bārī bilür ki (6) bu şaneme müsteḥaḳ degüldür, baña şimdi

(B.54b) 11 ġā'ib olmuşdı] gitmişdi H.; 15 dem-beste kaldılar] kaldılar B.

bu maḳāma münāsib (7) bir ḥikāyet ḥāṭıruma geldi, eger 'ayb itmezseñüz, söyleyem. (8) Ḥāzırlar didiler ki: 'Ayb olmaz söyle. Cüllāh didi ki: (9) Getürmişlerdür ki bir meclisde ṭā'ife-i tüvāngerler cem' (10) olup da'vet iden kimesne gūn-ā-gūn ni'metler (11) bişürüp yidiler. Bir dervīş-i ḥırḳā-pūş ol meclisde (12) bile ḥāzır idi. Nā-gāh imtilā-yı ṭa'āmdan ğaflet (13) sebebiyle bir uçıcı şikem ḳafesden daşra çıḳup āvāz (14) itdi. Şan ki bir mücrim zindāndan ḳurtılup na'ra urdı. (15) Beyt:

*Şikem zindān-ı bādest ey ḥıred-mend*

*Ne dāred hıç 'āḳil bād der-bend*

*(Mide, heva zindanıdır. Hiçbir akıllı, hevaya esir olmaz)*

(B.55b) Dükeli gelüp gümānı ol faḳır-i ḥırḳā-pūşdan dutdılar. Hıç (2) kimse zannı şāḥib-i ḥādişe mün'imden dutmadı. Zinde-pūş (3) miskīni maşḥaraya alup gülüşdiler. Dervīş bu (4) sebebden şermende olup dir idi: Eyledür miḥnet-(H.22b)(5)zedeye her ṭarafdan ṭaş gelür. Dervīş başın aşığa idüp (6) didi ki: Egerçi bu töhmetden utanmışam, ammā el-ḥamdü lillāh ki (7) şāḥib-i ḥādişeden şermende degülem didi, çün cüllāh (8) ḥikāyeti bu araya getürdi. Cümle ḥāzır olanlar (9) gülüşdiler. Seyyāḥ ve şaḥne ve ḳāḍī iñen münfa'il oldılar, (10) ammā yine işrār idüp nizā'ı elden ḳomadılar. Ol dört (11) müdde'ī ḳāḍī ile şaḥne[y]i gördiler ki da'vādan ferāġat (12) itmezler. Lisān-ı hāl ile bu beyti söylediler. Beyt:

*(13) Zi-pā bāyed ki sūzen ber-keşed ḥār*

*Çü sūzen ḥār gerded bāşed āzār*

*(Ayaktan diken, iğne çıkarmalıdır. Ancak iğne dikene dönüşürse, acı verir)*

(14) Nükte:

---

(B.55b) 12 söylediler] okudılar H.

*Zīnhār zi-dārūyī ki derd-engīzed*

*(Acıyı artıran ilaçtan sakın)*

Âhîr mücâdeleleri (15) cenge dönüp birbirin helâk itmege kaçd itdiler. (B.56a) İntikâm kınından bî-bâk kılıç çeküp biri birin öldürmege (2) yüridiler. Âteş-i kıttâl iştiğâl bulup fitne kaynadı. Nefs (3) ârzûsıyla niçe başlar top gibi yuvalanup, göz karardıkdan (4) şöñra yâr ağıyâr dost düşmen bir görünür, hîç kimse (5) maḥbûbın virmez, baş terkin urur. Beyt:

(6) *Ger 'ömr īnest ey ḥüsn der-pāy-ı ḥübān şarf kon*  
*Çendīn çe (7) kehgil mī-zenī dīvārī būnyād-rā*

*(Ey güzel! Ömür bu ise güzellerin yanında geçir. Temelsiz duvara defalarca neden harç vuruyorsun)*

Dānālar daḥi āhālī-i şehir (8) ittifāk idüp didiler ki: Bir laḥza sākin olup şabr (9) idüñ. Mebādā ortada biriñüz ola, tā kıyāmet ortañuzdan (10) nizā' eksük olmaya. **Leyse evvele ḳārūratin kūsiret fi'l-islām**<sup>40</sup> Beyt:

(11) *Tā der-cihān ṭabāyi' u erkān būdest*  
*Heme-rā ez-zenān ziyān būdest*

*(Dünyada tabayi ve erkandan kim varsa, hepsi kadınlardan zarar görmüştür.)*

(12) Ma'ahazā sizüñ tedbīrūñüz endīşe eyledük bu şehirde (13) deryā kenārında bir ağaç vardur, bir müşkil ḳāziyye olsa (14) ol ağaca varup 'arz iderler ol dıraḥtdan āvāz (15) gelüp ol ḳāziyyeyi aḥsen-i vechile faşl idüp tamāma (B.56b) irmişdür. Ol yidi da'vācı daḥi şehirüñ ahālisi, (2) cümle ol dıraḥt ṭarafına revān olup çün ol (3) ağaca irişdiler. Her birisi zār ile aḥvālīn 'arz eyledi. (4) Cümle şehirüñ ḥalkı ḳulaḳ ağaca dutup diñlediler ki (5) ne

(B.56a) 1 İntikâm kınından] Niyām-ı intikāmdan H.; 2 kaynadı] ziyāde oldu H.; 3 niçe başlar top gibi yuvalanup] –H.

<sup>40</sup> Bu, İslamda kırılan ilk şişe değil.

cevāb gele. Bu yidi müdde'iden haḫ kimüñ ola. Fi'l ḥāl (6) dıraḫt şakḫ olup şanemi kendüye çekdi. Bir nidā (7) geldi ki: Haḫ yirin buldı. Varuñ maşlaḫatuñuza gidüñ, (8) didi. Ḥāzır olanlar ta'accüb idüp, ḥayrān oldılar. Haşımlar da (9) gözleri giryān dilleri büryān şulḥ idüp gitdiler. 'Ākil olan bildi ki: (10) **Küllü şey'in yerci'u ilā aşlihī**<sup>41</sup> Beyt:

*Kesret nefesī berāy-ı ān būd*

(11) *Tā vaḥdet ez-ū şeved be-dīdār*

(*Kesret, vahdet görünsün diye bir nefes vücut buldu*)

Ṭūṭi çün bu araya sözi (12) getürdi. Māh-şeker didi: Ben ḳorḳaram nā-gāh Ḥ'āce (13) Şā'id serv gibi (**H. 23a**) şalını gele, senüñ şimşād ḳaddüñi (14) kendüye çeke. Niteki ol dıraḫt şanemi çekdi. Miskīn (15) 'āşık ol müdde'iler gibi maḥrūm ola. Māh-şeker çün bu ḥikāyeti (**B.57a**) işitdi. Kebk-i kūhī gibi seküp dost tarafına gitmek (2) istedi. Birḳaç ḳadem gitmedin şabāḥ gülşeni nūr güllerin (3) şaçup şaru āfitābda zer-efşān oldı. **ŞEB-İ HEFTÜM** (4) Yūsuf-ı āfitāb maḡrib çāhına düşdi ve māh-ı Yūnus (5) maşrıḳ balığı ağızından yukarı geldi. Māh-şeker ḥūr şüretinde (6) perī sīretinde görünüp ma'şūk vişāli Ka'besine (7) iḥrām bağlayup ṭūṭiye geldi. Gözi ve ḳulağı ṭūṭi (8) cānibine eyledi. Tā ne söyleyüp ne daḥi işāret ide. (9) Ṭūṭi anuñ taḥayyürin ve ızırābın görüp ḥīle (10) idüp efsūn okumağa başladı. Anuñ cemāli (11) ve kemāli medḥine ağız açdı: Beyt:

(12) *Be-felek mī-reved ez-rūy çü ḥūrşid-i tu nūr*

*Ḳul hüvallahü eḫad çeşm-i bed ez-rūy-i tu dūr*

(*Senin, güneş gibi yüzünden gökyüzüne nur ulaşır. De ki Allah birdir; kötü göz, yüzünden uzak olsun*)

(B.56b) 7 maşlaḫatuñuza gidüñ] maşlaḫatuñuz görüñ H.; 9 dilleri büryān] –B.

<sup>41</sup> “Her şey aslına döner.”

(B.57a) 1 Kebk-i kūhī] Taḡ kebki B.; 3 şaru āfitābda] āfitāb-ı zerrīn H.; 5 balığı ağızından] dehān-ı māhī H.



(13) *Ān rûz ki rûz-ı haşr bâşed*

*Dīvān-ı hisāb u 'arz u menşūr*

(Hesap, arz ve ferman divanı kurulduğu gün, mahşer günüdür)

(14) *Yā Rab ki tu der behişt bâşt*

*Tā kes ne-koned nigāh der-ḥūr*

(Ya Rab! Sen cennette ol ki kimse hurilere bakmasın)

(15) Maḥdūmenüñ 'ışı dāyim ola. Bu za'ıf perrende kulından (**B.57b**) zulm bī-hadd ve ta'addī bī-'add görünür. Şundan ki emīrle (2) hikāyet ve efsāne söyleyüp ol sebep ile maḥbūb (3) liḳāsından ve ma'sūk cemālinden mahrūm olur. (4) Bilmezem ki bu işüñ āḫiri ne yüzden ola. Benüm murādum ve (5) kaşdum budur ki iki dostuñ ictimā'ı müyesser ola. (6) Mışra':

*Ki seng-i tefriḳa-düzān der-āstīn dāred*

(Elbise kolunda, ayrılık taşı örenler vardır/bu işte dahilleri vardır)

(7) Benüm vaşıyyetüm hemīşe budur ki tāk-i ḫayāt bākīdür, (8) dost şoḫbetin ḡanīmet görmek gerek, tā ki feyz (9) irişe. Lillāhi derrü men ḳāle<sup>42</sup> Beyt:

*Künün ki zinde-em ābī be-ḫalk-ı teşne fūrū-rīz*

(10) *Ne ān zamān ki be-mīrem be-āb-ı dīde be-şüyī*

(Şimdi hayatta olduğumdan, susuz boğaz[ıma] su dök. Öldüğümdeyse, gözyaş[larımla beni] yıka)

Mürüvvet ve hem (11) cüvān-merdlik ve seḫā vü kerem Behvāc şāhına maḥşūşdur. (12) İki 'āşık ki niçe zamān birbirinüñ cemāline müştāk iken (13) ol pādīşāh-ı zü-şevket bā-vücūd ki memleket başında (14) ve saltanat şuḡliyle himmetin yüce idüp ol iki (15) bī-çāre rüzgār cevriyle ayaklara düşmüş

<sup>42</sup>

Bu sözü söyleyeni Allah mükafatlandırınsın.

iken ellerin (B.58a) dutup murād ve maqşūdlarına irdiler. Egerçi t̄alible (2) maṭlūb mā-beyni mesāfe-i baʿd idi. Birbirine irişmek (3) dūşvār ve müteʿazzir idi. Ol pādişāh-ı nīk-hū sebebiyle murāda (4) irdiler. Ol şāh-ı ʿādilūñ hūb haşletinden ötürü (5) Haḳ celle ve ʿalā ʿömr ü devletin günden güne ziyāde idüp (6) niçe yıllar hūblıgla ʿömr ü devletin günden güne (H.23b) sürüp āhir **küllü nefsin** (7) **zāʾikatül-mevt**<sup>43</sup>dür. Civār-ı Haḳḳa vāşıl oldu. Nām-ı nīki ve kem-(8)-āzārıgı olması rūzgār şafḥasında leyl ü nehār ber-ḳarār (9) olup ilā yevmiʿl-(3)ḳarār pāyidārdur. Bu bende iki hikāyet ğarīb (10) ol cüvān-merd nīk-nihād ve pāk-iʿtikād şāhuñ mekārim-i (11) ahlāḳından bir şemme hātırında vardır. Beyt:

(12) *Ān Hüsrevān ki nām-ı nikū kesb kerdeend*

*Reftend u yādigār ez-İşān cüz ān ne-mānd*

(İyi ün kazanmış o hükümdarlar gittiler ve onlardan, bundan/iyi nam başka bir şey kalmadı)

(13) *Nūşīn-revān egerçi firāvāneş genc būd*

*Cüz nām-ı nīk ez pes-i Nūşīn-revān ne-mānd*

(Nuşirevan'ın hazineleri çok olsa da ondan, iyi namından başka bir şey kalmamıştır)

(14) Bu kemīnenūñ ol ki maḳdūrıdur. Maḥdūmum ile maḥbūbuñ (15) muvāşalatı bābında çalışup sa'y idem. Ümīzdür ki naşīb (B.58b) ola. Nitekim re'y-i Behvāc tedbiri ile ol ʿāşık murāda irdi. (2) Tūṭī çün bu füsūnı söyledi. Māh-şeker tūṭiden ol (3) iki efsāneyi iltimās itdi. Tūṭī imtinā' idüp dimezlendi. (4) Māh-şeker didi ki: Bārī birisin di, ol iki hikāyetüñ. (5) **HİKĀYET?** Tūṭī didi ki: Getürmişlerdür ki Re'y-i Behvāc himmetde (6) ʿālī ve ʿadlde Nūşīn-revān-ı şānī ve ʿaṭāda Hātem-i (7) Tayy idi.

(B.58a) 3 nīk-hū] nīk-h'āh H.; 7 nām-ı nīki] -H.; 9 ber-ḳarār] ḳarār B.

<sup>43</sup> Āl-i İmran: 185; Enbiyâ: 35 : "Her nefis ölümü tadacaktır."

(B.58b) 6 Nūşīn-revān] Nūşu'r-revān H.; 13 itse] idüp B.

*Zi- 'adl ü dādeş 'ālem-rā ābād kerd*

*(Adaleti ve cömertliği, dünyayı bayındır etti)*

Cemī' zamānda işi (8) fuḳarā mühimmātın görüp zu'efā ve ğurebā aḥvālin gözedüp (9) 'adlile cihānı ma'mūr itmiş idi. Ra'yyet-perverligi ve dād- (10)kūsterligi āfākda meşhūr oldu. Her ḳanda bir faḳīr yā bir (11) 'āşık-ı mübtelā ki maḥbūbuñ vaşlına irmek degül yüzün görmege (12) çāre bulmayup bī-çāre ḳalsa, ol kerīm şāhuñ ḳapusına (13) varup ḥālin 'arz itse, her ne vech ile mümkün ise (14) murādına irişdürirdi. Hīç kimse ḳapusından nā-murād (15) ve maḥrūm gitmemişdi ve eger fi'l-meşel bezl-i cān ve ṭşār-ı nefes (**B.59a**) ḥācet olsa dirṭğ itmezdi. Māl ü genc yanında zerre degüldi. (2) Māh-şeker Re'y-i Behvāc'ı bu meşābede işitdi. Müteḥayyir ve müte'accib (3) olup dönüp didi ki: Māl ü genc ṭşār itmekde çok (4) sehīler bulunur, ammā cān ṭşārı nice olur, bunı 'aḳl (5) ḳabūl itmez. Bu meşel meşhūrdur ki “*bā-cān bāzī nīst*<sup>44</sup>” (6) Ṭūṭī didi: Nāḳılān-ı aḥbār ve rāviyān-ı esmār şöyle rivāyet (7) iderler ki, Bir gün Beylesān pādişāhı kızı serv-i ḥırāmān (8) gibi bir yoldan geçerci. Meger bir gedā ki, bir ḥabbeye muḥtāc (9) idi, nazarı ol serv-i sehīye dokundu. Hezār cān u dilden (10) 'āşık-ı mübtelāsı oldu. Gedānuñ nān ḳayḡusı olmayup (11) belki dünyā gözine ḳarañu olup cān ḳorḳusı düşdi. (12) Niçe gün şabr idüp bu rāzı kimseye dimedi. Yakīn (13) oldu ki cān-ı nā-ṭüvānı cānān ṭarafına gönderüp dünyā (14) belāsından ḥalāş ola. Bir gün şāh-ı Beylesānı tenhā (**H.24a**) (15) görüp şüret-i ḥāli 'arz idüp şāh kızın ḥelālliğa (**B.59b**) dileyüp didi ki: Egerçi esbāb-ı dünyevīden bir būriyāya ḳādir (2) degülem, ammā gevher-i şerīf ve himmet-i 'ālī dutaram. Zer ü sīm (3) 'uḳalā ḳatında seng maḳūlesidür. Ādemde hūner ile aḥlāk gerek, (4) hergiz andan ayrılmaz. Dervīş bu cūr'eti anuñçün itdi ki, (5) eger bu rāzı dimesemde ölmek muḳarrer, bārī diyüp öleyim (6) cānān yolında. Şāh bu nā-ma'ḳūl kelāmı gedādan işitdi. (7) Müteḥayyir ve müteḡayyir olup kendü ile endīşe itdi ki eger bu gedāyı (8) siyāset idem, rüz-ı cezāda ve hengām-ı pürsişde ne cevāb (9) virem. Eger

<sup>44</sup> Cānla oynanmaz.  
(B.59b) 3 aḥlāk] iḥlāş H.

bunu sağ koyup günāhından geçem. Bu neng ü (10) 'āra nice taḥammül idem. Bir vezīri var idi. Vezāretde yegāne-i (11) rūzigār idi. Bu mā-cerāyı aña taḫrīr eyledi. Beyt:

(12) *Eger ḥūn-rīzemeş ber-resm-i şāhān*  
*Mübārek nīst ḥūn-ı bī-günāhān*

(*Kan dökmek şahların adeti ise de, günahsızın kanı helal değildir*)

(13) *Der-īn endīşe-rā ber-ḥīş gīrem*  
*'Aceb ne-būd ki ez-ğayret be-mīrem*

(*Gayretten ölmem garip değildir çünkü, bu düşünceyi kendim benimsiyorum*)

(14) *Sübḥānallāh*

*Terk-i edeb bīn ki çe fermāyedeş*  
*Manşīb-ı dāmādī-i men bāyedeş*

(*Edebin terki, ona ne emrettiğini gör ki benim damatlık mansıbımı istiyor*)

(15) Vezīr-i rūşen-żamīr ve şā'ib-tedbīr didi: Bu maḥzūr def'i be-ğāyet (B.60a) emr-i sehldür. Padişāh bu cihetden ḥāṭır-ı şerīfine endīşe (2) getürmesün. Bu bende anı ḥalvet getürüp naşīḥat idüp (3) diyem ki kifā'et müzāvecede şartdur. Şāhib-i şer' buyurmışdur. (4) Sen bir faḫīrsin, eger bir fīl yüki altun getüresin, saña (5) kifā'et fi'l-cümle ḥāşıl olur. İḥtimāldür ki bu (6) tarīkle egerçi aña 'ārdur. Belki rızā vire, ammā eger (7) sen altun taḥşīlinde 'āciz olasın, şāha lāzımdur ki (8) senüñ başuñ kesüp nām u nişānuñ maḥv ide, diyem, (9) didi. Bu tedbīr şāha ḥūb görinüp ḳabūl itdi. (10) Bu üslūb üzre vezīr dervīşe taḫrīr itdi. Miskīn (11) 'āşık muḥāl-endīş zerüñ taḥşīlin boynına alup (12) ḳabūl itdi. Bir kimse aña didi: Bu miḳdār altun

---

(B.60a) 9 ḥūb görinüp] hoş gelüp H.; 14 iresin] vāşıl olasın H.

buralarda (13) bulunmak muḥāl-ı 'aκldur, eger isterseñ ki bu maκşūda (14) iresin, gerekdür ki Şāh-ı Behvāc'a varup ḥālūñ (15) 'arz idesin. Andan ğayrı kimseden bu müyesser degüldür, **(B.60b)** Cömerd ve 'āciz perverdür. Ol bī-çāre Şāh-ı Behvāc (2) dergāhına varup ḥālīn takrīr idüp ağladı. (3) Şāh-ı Behvāc bī-tevaκκuf bir pīl yüki altunı bir aκ pīle (4) yükledüp dervīşe teslīm itdi. Dervīş ol altunı (5) şāh-ı Beylesān'a getürüp ḥazīneye teslīm eyledi. Şāh ve (6) vezīr bildiler ki bu altun şāh-ı Behvāc ḥazīnesinden. (7) Ğayrı yirden bu aşıl seḥā bu miqdār 'aṭā olmaz. Dervīşi (8) getürüp didiler tenhā: Bu altunla **(H.24b)** murād ḥāşıl olmaz, (9) meger ki altun şāhibinüñ başı bile ola, didiler. Bī-çāre (10) gedā tekrār nevmīz olup istedi ki kendü nevmīz (11) olduğın Beylesān şāhı 'ahdine durmaduğın (12) varup şāh-ı Behvāc'a 'arz idüp ḥālīn ağlaya. Zīrā (13) Behvāc pādişāhı kaṭında küstāḥ olmış idi. Yā dimağına (14) ḥalel gelmekden yoḥsa bu aşıl sözi kimse ne vechle (15) ağzına alur. El-kışşa 'āşık-ı bī-çāre āḥir varup **(B.61a)** şāh-ı Behvāc'a irişdi. Olan şüret-i ḥālī 'arz eyledi. (2) Şāha ağlamak gelüp merḥamet idüp didi ki: Bir baş nedür, (3) eger hezār başum olsa 'āşıkān-ı bī-ser ü sāmānlara fidā (4) iderdüm. Hīç ḥāṭiruña endīşe getürme. Murāduñ ve maκşūduñ (5) ḥāşıldur, ammā şimdi benüm başum kesmekle mebādā murāda (6) irişmeyesin. Gel ip boğazuma daκup diriyle ilet. (7) Eger baş maḥall-i kabūlde vāķi' ola. Fehva'l-murād egerçi bir ğayrı (8) bahāne ide, bārī bir kimse elüñde gerek ki senüñ ğamuñ yiye, (9) diyüp gedā-yı 'āşık-ı bī-çāre padişāh-ı cüvān-merd-i cān-(10)baḥşı şehr-i Beylesān'a geldiler. Şāh-ı Behvāc tīg elde ve kefen (11) gerdende cān teslīmine Beylesān şāh öñine geldiler. (12) Beyt:

*Ger 'azm-i vefādārī īnek dil ü cān*

*V'er kaşd-ı cefā-dārī īnek ser u tīg*

*(Eğer vefadarlık azmi [istersen], işte gönül ve can[ım]; yok cefa çekicilik dersen, işte baş[ım] işte kılıç)*

(B.60b) 13 Behvāc pādişāhı kaṭında küstāḥ olmış idi. Yā dimağına ḥalel gelmekden yoḥsa bu aşıl sözi kimse ne vechle ağzına alur] –H.

(13) Rūzigār ehlinden ğayrı geldi, ḥaḳīḳat-i maẓmūn **el-cūdū bi'n-nefsi** (14) **aḳṣā ğāyeti'l-cūdī**<sup>45</sup> Şāh-ı Beylesān çün bu fütüvvet ve seḥāvet (15) gördi. Kürsī-i devletden aṣağa inüp şāh-ı (B.61b) Behvāc'uñ ayağına düşdi. Tahta çıkarup ḥizmet kemerin (2) bile cānla beline bağlayup sāyir ḥizmetkārlar gibi ḥizmete (3) durdı. Mıṣra':

*Fermāy ḥizmetī ki ber-āyed zi-dest-i mā*

*(Elimizden gelen hizmeti buyurun!)*

Hezār (4) şükür ki pādişāh-ı kişver-ğuşāyuñ ḳudūm-ı hümāyūnı (5) bu kişvere başdı. Beyt:

*Çe şükr gūyemet ey şādmānī-em ğam-ı tu*

*(6) Ki zinde şod dil-i pejmürde-em zi-maḳdem-i tu*

*(Senin gamından mutlu olduğuma nasıl şükredeyim? Çünkü pörsümüş gönlüm, senin gelişinle canlandı)*

*(7) Dilem zi-yek dem-i vuşlat hezār cān endaḥt*

*(8) Zihī sa'ādet-i ānkes ki hest hem-dem-i tu*

*(Gönlüm bir anlık kavuşma için bin can attı. Seninle dost olan kişiye ne mutlu!)*

El-ḥamdü li'llāh ki (9) şāhuñ mübārek cemāline irdük. Bu memālikde belki (10) cemī 'ālemde cūvān-merdüñ seḥā ve keremin ve cān-baḥşılığın (11) ilā yevmi'l-ḳıyām söylene. Mıṣra':

*Ḥurrem vilāyetī ki tu ān-cā sefer konī*

*(Senin gittiğin vilayet mutludur)*

<sup>45</sup> Başkası için kendini feda ettiğin cömertlik, en üstün cömertliktir.  
(B.61b)

(12) Pes pādīṣāhāne düğün tedbīrine meşğūl olup (13) şehirler donanup ol dervīṣ-i bī-nevāyī tevān-ger idüp (14) bir memālik-i menşūrīn yazup o memlekete ṣāh idüp (15) kızın virdi. Bu işler dükeli ol ṣāh-ı cān-baḥş pādīṣāh-ı (B.62a) dil-cū miskīn-nüvāzuñ eşeridür. Beyt:

(2) *Bende-i ḥıṣṣenem ḥıṣṣān ki ṣāhī be-resem*  
*Megesī-rā ki pervāz dehī ṣāhīnest ser-mest (vezin)*

(Kendimin kuluyum, farz et şahlığa ulaşayım. [Zira] uçurduğun sinek, gururlu şahine döner)

(3) Ṭūṭī çün sözi bu araya getürdi. Māh-şeker didi: Bu (4) ḥikāyeti dil ü cān ile işitdüm. Senden umaram ki (5) ol bir fesāneyi de diyesin. (H.25a) **HİKĀYET** Ṭūṭī didi ki: Getürmişler(6)dür ki ṣāh-ı Behvāc ki anuñ mekārim ü fütüvvetinden bir şemme (7) zıkr olunmuşdur. Bir kumār oynayıcı berehmeni var idi. Dükeli (8) 'ömrin kumārbāzlığa şarf itmişdi. Zerre deñlü dünyālikden (9) nesneye mālīk degüldi. Mışra':

*Çün kāfir ü dervīṣ ne dünyā vü ne dīn*

(Derviş kafir olduğunda, ne dini ne dünyası kalır)

(10) Ṣāh hīç bir vakt redd elin anuñ sīnesine koyup (11) meclisinden dūr itmezdi. Üleşmiş zer meblağın (12) oynar idi. Ṣāh her dem ḥazīneden tedārükin iderdi. (13) Aşlā anuñ itlāfın ve isrāfın ızhār itmezdi. Çün ṣāhuñ (14) keremi ḥadden aşup çok oldu. Teşvīr gerdi ve (15) ḥacālet ğubārı yüzine düşüp ğāyetle utandığından (B.62b) yüzi müsāferete tutup ḥatunı da aña muvāfaqat itdi. (2) Niçe mīl yürüyüp niçe ferseng gitdiler. Bir mağaraya irişdiler. (3) Anda dört 'ayyār-ı nā-bekār kumār oynarlardı. Berehmenüñ (4) kumārbāzlık tamarı depreşüp ol ğārdan kumār oynamadın (5) geçmedi. Anlar ile kumārbāzlık itdi. Her ne ki var idi utup (6) aldılar. Nesne kalmayup birlik altuna zarūretten ḥatunın (7) rehin koyup gitdi. 'Ādet-i ma'hūdı idi ki qarza (8)

(B.62a) Üleşmiş zer meblağın oynar idi] Ol muttaşıl meblağ-ı zer oynadırdı H.

(B.62b) 11 kurulmuş] –H.

girse şāh öderdi. Yine ol ümīze ta'cīl şāh-ı Behvāc (9) tarafına müteveccih oldu. Yol eşnāsında Berehmen şuşayup (10) bir kuyı ağzına geldi. Çāh içine nazar itdi ki şu var mı (11) göre. Ne gördi bir taht altundan kurılmış taht üzre (12) bir māh gördi fermūde-i hūr-ı 'īn ke-emşālū'l-lū'lū(13)i'l-meknūndan hikāyet ider daḥı bir pīr-i miḥnet-zede (14) ol perīnūñ öñinde zār u nizār mānend-i hilāl üstühānla deriden (15) ğayrı nesne qalmamış, yağla tolu bir demür çölmegi (**B.63a**) öñine komış, katı katı āteş idüp nerm nerm bir cān yakıcı (2) terennüm idüp ırlar. Berehmene ziyāde ḥayretten su'āle mecāl (3) olmadı. Ol perī-çehreye du'ā ve şenā eyledi. Ol perī-peyker (4) bilezügin elinden çıkarup felek çeşmi şad hezārān (5) yıllar anuñ mişlin görmüş degüldi, Berehmene 'aṭā itdi. (6) Berehmen ki eline aldı, ḥayrān olup fikre vardı, didi ki: (7) Bu yemek benüm mu'tdümūñ ḥaşmı ola, bu bilezük benüm (8) destüme lāyık ola. Zebān-ı ḥālle ol bilezük bu beyti (9) didi:

*Hem-rāh-ı men me-bāş ki ğayret berend ḥalk*

(10) *Der-dest-i müflisī çü be-bīnend gevherī*

(Benimle/yanımda olma, çünkü halk kıskanır. [Zira], müflisin elinde cevher görmüş [gibi olurlar])

Dilber-i sīmīn-peyker (11) çün Berehmenūñ fikrin ve taḥayyürin gördi. Şöyle gümān itdi ki (12) 'aṭāda meger azırğandı, sāyil ol sebebdan fikre ve te'emmüle (13) vardı. Ol bir sīmīn bileginden birin daḥı a'lā çıkarup (14) virdi daḥı 'özr itdi. Berehmen aña münāsib du'ā idüp (15) ol iki bilezügi alup şehir tarafına revān (**H.25b**) oldu. (**B.63b**) Çün şeb karīb idi. Re'y-i Behvāc'ūñ ḥizmetine varmayup bir şarrāf (2) dükkānına varup bilezüğüñ birin şarrāfa 'arz itdi ki dünyā (3) ḥarācına değerdı. Şarrāfa gösterüp bir miqdār māl istedi ki (4) varup ḥatunın rehinden kurtara. Şarrāf çün ol (5) bilezüge nazar itdi gördi ki 'ömrinde görüp işitmiş (6) degül. Berehmene yapışup ğavġā idüp didi ki: Ḥazīne (7) uğrusın dutdum, diyüp alup şāh sarāyına toġrı (8) iledüp

(B.63a) 3 olmadı] qalmadı H.; 7 yemek] loğma H.; 8 destüme] bāzūma H.

(B.63b) 1 Çün] Hengām H.; 11 birlik altūnı götürüp ta'cīl varup ḥatunı rehinden kurtaram, şāh yanına gelüp] 'arz idüp H.



çağırdı ki şāh endīşeye düşüp şehirde (9) mekr fitne zāhir oldu, diyüp tīz taşra çıkup, (10) Berehmenle şarrāfı görüp, Berehmen şūret-i hāli (11) birlik altūnı götürüp ta'cīl varup (12) hatunı rehinden kurtaram, şāh yanına gelüp kumār(13)bāzlığa tevbe itdi. Şāh da Berehmen didügi çāhuñ (14) ahvālını bilmege ve ol sırrı tamām ğavrına irmege himmet (15) kemerin kuşandı. Hārūt-ı āfitāb Bābil çāhına habs (**B.64a**) oldu. Māh sitāre leşkeriyle maşrıķ tarafından zuhūr (2) itdi. Şāh Berehmeni kulağuz idüp ol māh-liķā olduğı (3) çāhuñ ağzına vardı. Ol ki Berehmenden işitmişdi, (4) mu'āyene gördi. Ol hūrī-i perī-çehreden haķīkat-i hāli (5) şordı. Ol perī-rū didi ki: Ben duĥter-i şāh-ı perriyānem, (6) altmış iki yıldur ki bu ādemī benüm zencīr-i zūlfüme giriftār ü (7) mübtelādur. Benüm vişālüm ārzūsı ile cüvānlıķ çağın (8) bāda virdi. Benüm vaşlum dāmenine eli irmedi. Bir ān (9) vişālüm şarābın içmedi. Benüm cevherüm aşlı āteş anuñ (10) gevheri hāk; ben nūrum ol zulmet, ol benümle nice (11) karışa, yā laţīf keşīfle nice imtizāc ide. Beyt:

(12) *Nemī dānī ki hergiz sāzkārī*

*Perī-rā bā-benī Ādem ne-bāşed*

(*Bilmezsın ki [bana] asla uygun deĝilsın. Perilerin insan oĝlu ile olmadıĝı [gibi]*)

(13) Eger Ādemi isterse ki perīyle 'aķd-i muvāşalat bağlaya, (14) gerek ki vücūd-ı zerdin hāliş idüp āteş-i sūzānla (15) küdüret-i beşeriye[y]i yaķa, melek şıfatıyla muttaşıf (**B.67b**) ola. Bizüm ulularımız dimişdür: Egerçi 'ışķ bāţın (2) yaķıcıdur lāyık budur ki zāhirinde zāhir āteşe yaķup zāhiri (3) bāţını bir ola nifaķ ortadan mürtefi' olup bu sebeb ile (4) maĥbūb vişāli devletine irişüp anuñ şoĥbetiyle (5) temettu' ide. Beyt:

(B.63b) 14 himmet (15) kemerin kuşandı. Hārūt-ı āfitāb Bābil çāhına habs oldu] rāĝıb oldu H.

(B.64a) 4 hūrī-i perī-çehreden] hūrī-çehreden B.

(B.67b) 3 ortadan] mā-beynden H.; 11 ve] ki B.; sürh yüzlü] sürh-rū H.

*Ey dil be-heves ber-ser-i kārī ne-resī*

(6) *Tā gam ne-ḥorī be-gām-gūsārī ne-resī*

(*Ey gönül! Hevesle, bir işi başaramazsın. [Bir iş üzerinde] dertlenmedikçe, dert ortağı/dost bulamazsın*)

(7) *Der-pūte-i gam tā ne-gūzārī çün zer*

(8) *Hergiz be-benāgūş-i nigārī ne-resī*

(*Gam potasında altın gibi erimedikçe, sevgilinin kulağına asla ulaşamazsın/kulağına küpe olamazsın*)

Bu demür çömlek bu kaynayan (9) yağ pūte meşābesindedür. 'Uşşāk meveddet naḳdini (10) ḥālīş itmek gerek. Bu miskīnūñ ne ḳudreti ola ki (11) bu kūrre-i āteşe gire ve zer-i Ca'ferī gibi sürḥ yüzlü (12) taşra gele ve ne ḥod bu işi terk idebilür? Beyhūde (13) sevdā bişürmekden ferāḡat itmez, egerçi hezār (14) zebānla bunu dirler. Beyt:

**(H.26a)** *Īn ten-i çübīn ki be-şad pāre bād*

(15) *Puḡten-i sevdā-yı tu-rā hīzūmest*

(*Bu odundan vücut, senin sevdanı pişirmek için odun olup yüz parçaya bölünmüştür*)

Bī-çāre ḥām bu sevdā ile (B.68a) rīş dūḡ gibi aḳ eyledi. Niçe sālḥāst yıllardır ki tā (2) **Mūzebzebīne beyne zālīke lā-ilā haūlāi velā ilā haūlāi**<sup>46</sup> Mütetekkir ve (3) mütēḥayyir ḳalmışdır. Şuncılayın ki ḳābiliyyetsüzlüğünden ki (4) faḳīrdür. Hīzmete yitişdi. Cāhillikdan naşībi olmaḡla (5) ehl-i dāniş şoḡbetine varabildi. Bu za'tfe mürüvvetden (6) ve kendü mihrübānlıḡum bunu ruḡşat virmez ki bir uğurdan (7) anı terk idem, kendü maḳāmuma varup aḳrabāya (8) eḥibbāba ulaşam. Bu taḳdīrce uḡrevī 'azābdan (9) ḳorḳaram. Lā-cerem

(B.68a) 1 rīş dūḡ gibi aḳ eyledi] başın ağrıtdı H.; 3 Şuncılayın ki ḳābiliyyetsüzlüğünden ki faḳīrdür. Hīzmete yitişdi. Cāhillikdan naşībi olmaḡla ehl-i dāniş şoḡbetine varabildi] –H.; 10 götürmüşem] küllī terk itmişem H.

<sup>46</sup> Nisa: 143: “Onlar müminlerle kafirler arasında bocalayıp dururlar: Ne onlara bağlanırlar, ne de bunlara.”

küllî muşālîh ü mühimmât-ı dünyevî (10) ne var ise götürmüşem. Bilmezem ki bu derde ne vechle dermân (11) idem. Bu âteş-i fitne[y]i kaṅṅi ile söyündürem. Şāh-ı Behvāc (12) bu fuşulî işitdi. Ol pîr-i nā-tüvāna raḥm idüp (13) ḥāline aḡladı. Şāhuñ ḥazīnesinde bir dürlü (14) yaḡı var idi. Her ki anı sürinse eger 'ālem âteş olsa (15) aña girse selāmet yine çıkardı. İttifāk (B.68b) yanında bir miḡdār var idi. Derḡāl hemān gövdesine tamām (2) sürüp ol kaynamış çölmek ki cehennem âteşinden nişān (3) virürdi, aña girüp beden-i şālim ve nefes-i şaḡḡh yine (4) taşra geldi. Cinnîler pādişāhı kıızı bu siḡir gibi işi şāhdan (5) görür ve nāzla taḡtından inüp fitne ki kurmuşdı (6) bozup giderdi daḡı gelüp şāhuñ ayaḡına (7) baş koyup el kavşurup durdı. Du'ā zebānın (8) açup didi ki: Her ne emr iderseñ işāret eyle kim (9) muṡī' vü münḡādam. Eger bu pîr niçe yıllar miḡnet-i bār-ı hicrān (10) çekdi ve firāk zehrin ister istemez datdı, ammā benüm (11) vişālūme irmege Ḥaḡ saña naşīb itmiş, didi. Re'y-ı (12) Behvāc didi ki: Sen sarāyumda olan kızum gibisin. (13) Hemān yine oñ bu pîr-i cüvān-baḡtdur ve ben bu zaḡmete (14) ve meşakkate anuñçün taḡammül idüp ḡatlandum ki anuñ (15) rāḡatına ve şıḡḡhatine sebeb olam, didi. Derḡāl (B.69a) pîrūñ endāmına ol yaḡdan sürüp pîr de ol dīk cūşāne (2) girüp ayuñ on dördi gibi âteşden taşra çıkup (3) vücūdın ḡıll u ḡışdan ḡāliş itdi. Ol 'āşık ve ma'şūk (4) pādişāhuñ sa'y-i cemīliyle muvāşalat düḡinine irişdiler. (5) Ol şāh-ı pāk-nihādīnūñ i'tikādı aşlā ḡaṡardan (6) kendüyi şaḡlamayup nefsin ol 'āşık ve ma'şūk (7) yolına bezl itdi. Beyt:

*Dīde ber-dūr ez-ān ercümend*

(8) *Ger şod ender ser-i yārān sipend*

(Dostların başında sipend/nazar otu da olsa, o [kıymetli sevgiliden, nazar] gözü uzak olsun)

(B.68b) 4 Cinnîler pādişāhı kıızı] Duḡter-i şāh-ı cinniyān H.; 5 fitne ki kurmuşdı] ve kurduḡı fitne[y]i H.; 9 miḡnet-i bār-ı hicrān] miḡnet-i nār-ı hicrān H.; 10 ister istemez] diler dilemez H.; datdı] datup B. (B.69a) 7 ser-i yārān] sī yārān B.

*Yār ki dil-sūz ne-bāşed be-sūz*

(9) *Dil ki ne peyvend ne-gū şod be-rūz*

(*Gönül yakmayan sevgiliye yan. Bağlanmayan gönle, açıldı deme*)

*Hātır-ı pür-şevk buved pür-ıırāş*

(10) *Merdüm-i pür-sūz buved mihr bāş*

(*Gönül şevkle dolduğunda yara dolu olur. Halk[ın gönlü] yandığındaysa, şefkatli olur*)

Ṭūṭī çün sözi bu araya (11) getürdi. Māh-şeker diledi ki 'azm-i vişāl-i cānān ide. **(H.26b)** (12) Şubḥ-gāh leşkeri zāhir olup kevākib leşkeri (13) anuñ heybetine döymeyüp perākende oldı. 'Ālem-i zulemātī (14) nūrānī olup ḥusrev-i āfitāb-ı zerrīn taht-ı (15) zümür-rüd-i felege çıkup qarār itdi. **ŞEB-İ HEŞTÜM** Pādişāh-ı **(B.69b)** āfitāb-ı nīm-rūz mağrib serīrine uyḥuya 'azm itdi. Sulṭān-ı (2) şeb maşrıqdan çarḥ atına süvār olup semā kazāsında (3) top oynamak nişāṭına 'azm itdi. Māh-şeker kamer-sīmā (4) ḥūrşid-ṭa'lat ṭūṭiye geldi. Dil-dār cānibine gitmege (5) icāzet taleb itdi. Ṭūṭī çün iştiyāk be-gāyet ziyāde (6) görüp kōrkup dınmadı. Māh-şeker tekrār icāzet (7) istedi yine sākit olup cevāb virmedi. Māh-şeker (8) didi ki: Meger benden incinüp sözi bağladuñ, didi. (9) Ṭūṭī te'emmülden şoñra ihlāşla du'ā idüp didi ki: (10) Ne'üzü-billāh ki ben senden incinüp yā bī-zār olam. Maḥdūmum (11) başdan ayağa leṭāfet pür-zarāfetdür āb-ı ḥayāt ağzında (12) tutup hemīşe dilinden sükker yağar, ne kimse andan (13) bī-zār yā rencīde ola. Bu bendeye bu miknet ü kuvvet kandan ki (14) beni bu maḥāmde dutasın, lākin bu fikrde idüm, endīşe (15) zamīrūme müstevlī oldı, niçe ki cidd ü cehd iderem ki **(B.70a)** maḥdūmum maḥbūba mülākī olup murāda ire, benüm ḥaḳḳumda (2) bu vechle i'tikād idüp gümāna varmak nedür? Ḥaḳīkatde (3) benüm ḳadrüm

(B.69a) 14 ḥusrev-i āfitāb-ı zerrīn taht-ı zümür-rüd-i felege] āfitāb-ı ḥusrev-i zerrīn taht-ı felegüñ zümür-rüd tahtına B.; 2

(B.69b) 1 uyḥuya] ḥ'āba H.; 2 semā kazāsında] fezā-yı āsumānda H.; 6 dınmadı] tınmadı H.; 8 sözi bağladuñ] sözüñ kesdüñ H.

(B.70a) 13 uçucılar] tuyūr H.; 15 fevcinden] zevcinde H.

añlamaduñ. Bu gice mübâreklikle ve t̤ālî'-i (4) sa'dle dost tarafına serv-i sehî gibi şalını var. Devlet (5) ve sa'âdetle yâre mülâkî ol. Ol vakt benüm ihlâşum ve toğrulıgum (6) saña rûşen ola. Niteki Şâm meliki şâh Kubbâd'a hayr-ḥ̣âhlıktan (7) öturi bir t̤ūtî aña mîve-i hayât getürdi. Şâh Kubbâd (8) bed-gümân olup inanmadı. Âhir anuñ hayr-ḥ̣âhlığına inanup (9) ol mîve[y]i yiyüp 'ömr-i cāvîd buldı. T̤ūtî hakkında merḥameti ve (10) 'ināyeti ziyāde olup mertebesin arturdi. Māh-şeker (11) şordı ki nicedür ol **HİKÂYET?** T̤ūtî didi: Aşḥâb-ı (12) esmār getürmişlerdür ki bir vakt bir faḳîr şayyād kendü (13) muşāliḥi için Şâm şahrāsında uçucılar şaydıçün (14) dām kurup kendü kemîne girüp durarken ittifāk bir t̤ūtî (15) fevcinden ayrılup evc-i hevāda pervāz iderken ol (**B.70b**) dāma dutuldi. Şayyād ḥāzır idi. Derḥāl kafese koyup (2) bāzāra getürdi. T̤ūtî kendüsine didi ki: Eger feżā'ili (3) izhār idüp ve kendü hünerüm dimeyem, mebādā bir nā-dān eline (4) düşem. Benüm kadrüm bilmeyüp ri'āyetüm itmeye, giriftārлық miḥneti (5) tīmārsuzlık meşakḳati arta. Şimdiki ḥālde ki esîrem. Bey' (6) ü şirā üzereyem. Bir nā-ehle düşersem 'ubūdiyyet ḥūrlıḡı (7) ol vakt artar. Bārī bir kimseye düşem ki bu ḥūrlıktan berī (8) olam. Beyt:

(**H. 27a**) *Ḥāk ber-ser me-kon ki ḥ̣'ār şevî*

(9) *V'er konī z'ān bülend pervāne*

(Başıma toprak atma/bana hakaret etme çünkü zelil olursun. Bunu yaparsan da yüksekte uçarsın)

Bu muḳaddimāta binā'en sa'y itmek gerek (10) ki yā pādīşāh kaşırına yā vezîr sarāyına düşem, ki dimişlerdür: Beyt:

(11) *Zi-āb-i ḥord māhī ḥord ḥīzed*

*Neheng ān bih ki der-deryā gürīzed*

(Küçük bir suda sıçrayan küçük bir balık, denizde kaçan/yüzen timsahtan iyidir)

(12) Egerçi hükemā pādişāhlar şohbetin odla şuya teşbīh (13) itmişler. Andan kaçmak vācibdür, āb u āteşden şu'le-i hışm (14) ve mevc-i ğaḍabı fark itmemişler. Mevc-i zindegāniye hālel getürür. (15) Āteş hod hayāta zarar virür. El cān-ı 'azīzden yumaḵ gerek. (B.71a) nefis-i nefīsdan vidā' itmek gerek. Beyt:

*Tā ne-konī hizmet-i sulṭān-dilir*

(2) *Tīg u sinān rūyed ez-endām-ı şīr*

(Cesaretli sultanın hizmetini görmezsen, aslan vücudundan kılıç ve mızrak yüz gösterir/ortaya çıkar)

Ammā şāhlara karīb olmada (3) fevā'id bī-ğāyet ve menāfi' bī-nihāyetdür. Ol yakınlıktan dostlara (4) muẓaffer ü manşūr ve düşmenler maḥzūl ü maḥhūr olur. Tūtī (5) bu tefekkürden şoñra söze gelüp şayyāda didi ki: (6) Zinhār beni bir müflise az bahāya şatmayasın. Benüm hünerlerüm (7) çokdur beni pādişāha armağān iledüp benüm feẓāyilüm (8) 'arz idesin. Sende 'ömrüñ oldukça fakr u fākadan kurtıl, (9) çün beni esīr itdüñ, bārī sen cerāhat-i fakra zer merhemini (10) hāşıl eyle. Şayyāda tūtīnünñ sözi şavāb görindi. (11) Ol vilāyetünñ pādişāhı Kubād idi. Tūtīyi şāh dergāhına (12) iledüp hünerlerin 'arz idüp her ne ki hayālinden geçerdı (13) dahı artuğa şatdı. Şāh Kubād çün tūtīnünñ her gün (14) hünerin görüp ve her sâ'at nükte sözlerin işidüp (15) her laḥza ri'āyetin ziyāde idüp mertebesin bülend iderdi. (B.71b) Kār-ı memleket ve umūr-ı salṭanat tūtī muḥāveresiyle her (2) rüz revnaḵda ve her sâ'at teraḵḵide idi. Bu minvāl üzere (3) on yıl geçdi. Bu müddet içre tūtī kendü ḥalāşıçün (4) ne şarīḥ ve ne kināyet bir söz izhār itmeyüp kendü adın (5) şakındı. Bir gün şāhuñ ḥātırına huṭūr eyledi, (6) miskīn tūtī niçe yıldur ki benüm hizmetümdedür. (7) Hukūkı hizmeti üzerümdedür. Hīç bir zamān da āzādlık (8) sözün söylemeyüp bir vechle izhār itmedi ki mūcib-i (9) nefret-ṭab' ve vahşet-ḥāṭır ola. Yavruları dahı (10) dostları vaṭan-ı ḳadīmi dā'im ārzü idüp

(B.71a) vilāyetünñ] yirüñ H.

(B.71b) vechle] şüreti H.; 15 görmesiyle] dīdārıyla H.; çeşmüñi] –B.

gözleri (11) yoldadur kim **Ḥubbü'l-vaṭani mine'l-īmān**<sup>47</sup> (12) diyüp Tūṭiyi āzād idüp didi ki: Eger isterseñ (13) benüm şöhetümde 'ināyetüm ve terbiyetüm ile maḥzūz ve behremend (14) ol. Eger dilerseñ kendü vaṭanuñ varup gözi (15) 'azīz dostları görmesiyle çeşmüñi rūşen eyle. Bu ikiden **(B.72a)** hīç kimse saña māni' ve mezāḥim degüldür. Bu ikiden her ıkanıñ (2) isterseñ senüñ elindedür, didi. Tūṭi **(H.27b)** şād olup (3) du'ā eyledi, sübhānehü ve sulṭānehüye. Andan didi: Pādişāh (4) her gün hezār günehkāruñ şuçın bağışlar. Eger bu zā'if (5) maḥbūs murğı āzād ide, 'aceb degül ammā bu bendenüñ (6) iştiyākı pādişāh ḥazretlerine şol miqdār degüldür ki (7) ḥānumān yā ferzend ve dostān ḥāṭıra gele. Bir zamān (8) istemezem ki kullık tārīkıñdan çıkup dūr olam. (9) Çünkü vaṭan lafz-ı gevher-bāruñuzdan zāhir oldı. (10) Ol cānibe varmak lāzım oldı. Lākin 'an-ḳarīb cān kuşı (11) hezār ihtirāz u niyāzla uçup yine bu cānibe gele, diyüp (12) Tūṭi bu dāsitanı söyleyüp du'ā ide ve şenā kıla. Yüzi (13) kendü āşiyānı bostānına idüp pervāz itdi, çün (14) vaṭan-ı aşlīsine irdi. Bir şemme pādişāhuñ mekārımı (15) ahlākından kendüyi ri'āyet idüp āzād ḥil'atin **(B.72b)** geydügin ra'iyet-perverligin bir bir takrīr eyledi. Tūṭiyān (2) maḳām-ı isti'cābda oldılar. Ādemī cinsinden bu sen didüğüñ (3) ḥışāl müstab'id görünür. Anlarda mihr ü kemter vefā aşlā (4) olmaz dirler, çün ol şāh ki senüñ yañunda bu miqdār (5) luṭf-ı bī-ḥadd ve 'atā-yı bī-'add itmiş. Ber-vaḳf-ı ḳaṣıyye (6) **mā lā yūdrikü küllühü lā yütrekü küllühü**<sup>48</sup> Saña bir nesne o ḥuḳūkuñ (7) edāsında eylemek gerek, anuñ edāsına tamām gücüñ (8) yitmez, bārī miqdāruña göre bir tuḥfe ilet. Beyt:

<sup>47</sup> Hadis: "Vatan sevgisi imandandır."

(B.72a) 2 senüñ elindedür] benüm elüñdedür B.; 8 kullık] 'ubūdiyet H.; 10 lāzım oldı] gözükdü B.; 11 uçup] bāl açup H.

(B.72b) Ādemī cinsinden] cins-i Ādemden H.; 3 ḥışāl] ḥışāller B.; 5 'atā-yı bī-'add] ziyāde 'atālar ki B.; 6 Saña bir nesne o ḥuḳūkuñ] Ol ḥuşuşuñ H.

<sup>48</sup> "Öyle bir şey ki tamamı idrak edilmez; hepsi terk edilmez."

(9) *Pāy-ı meleḥī nezd-i Süleymān borden*

*‘Aybīst velīkin hūnerest ez-mūr*

(Süleyman'ın huzuruna bir çekirge ayağı götürmek ayıptır ancak, hüner, karıncadadır)

(10) *Ahdet Süleymān yevmü'l-'arż nemletühü*

*Ricelü'l-cerādi ellezī kad kâne fī fihā*

(Süleyman'ın karıncası ona, ahiret gününde, ağzındaki çekirge ayağını hediye olarak verdi)

(11) *Tekellemet bi-faṣṭḥi'l-ḳavli ve'teẓerat*

*İnne'l-hedāyā 'alā miḳdāri muhdīhā*

(En fasih şekilde konuştu, hediyeler sunulmuş olan miktardandır dedi)

(12) Çünkü bir nesneye kâdir degülsün, bârī zahmeti ve meşakkati (13) kabûl idüp, çeşme-i zûlemât ki, mâye-i ḥayâtdur, (14) ol cānibe varılup, çeşmede bir dıraht vardur, bitmiş (15) bir dāne mīve ḳoparup ol ağaçdan velī-ni'metüñe ilet, (B.73a) tā anı yiye, 'ömr-i cāvidānī bula. Eger ikdām ile bu hizmet müyesser (2) ola, bir şemme ḥuḳûḳın edā itmiş olursın. Tūṭī, tūṭiler (3) naṣīhatiyle yüzi çeşme-i zûlemâta dutdı. Bir 'aded mīve (4) ağzıyla ḳoparup ayağına alup, Ḳubād Şāh ḥazretine (5) gelüp tuḥfesin 'arż eyledi. Şāh da kabûl idüp aña (6) taḥsīn idüp, nevāziş gösterdi. Lâkin ol mīve yemesinde (7) tevaḳḳuf idüp te'ennī ūlā gördi. Tūṭī didi: Mûcib-i (8) terāḥī ve te'emmül nedür? Şāh didi ki: Yememekde Süleymān 'aleyhi's-(9) selāma uymaḳdur ki bir ḳadeḥ āb-ı ḥayvān aña tuḥfe (10) getürdiler. Süleymān ḥazreti andan ibā idüp (11) içmedi, egerçi bu emr ğarīb görünür, ammā işitdükden (12) soñra zāhir olur (H. 28a) içmemek içmek ūlā idügi. (13) Meger sen bu ḳışsa[y]ı işitmemişsin. Tūṭī didi: Meger (14) bu zamānda pâdişāhuñ mübārek ağzından işitdüm **HİKÂYET** Şāh Ḳubād buyurdı ki: Getürmişlerdür ki rûzī Cibrīl-i

(B.73a) 2 tūṭiler] dostlarının H.; 4 ağzıyla] –H.; 6 idüp] eyledi H.; 9 uymaḳdur] müstab'idtür H.; 11 ğarīb] 'acīb ve ğarīb H.; 15 rûzī] bir gün H.



(B.73b) emîn Resûlû Rabbi'l-'âlemîn bir kadehî âb-ı zindegânî Süleymân (2) 'aleyhi's-selâm katına getürdi. Ol hâzret her kimüñle meşveret (3) itdise içmek bâbında ol zülâl ile hayat ağacı be-ğâyet (4) neşv ü nümâ bulur, cümle didiler ki: İçmek gerek, bunuñ (5) sebebiyle devlet-i zindegânî ve sa'âdât-ı câvidânî el (6) virür ve hem âhîr zamân peygamberi şahibü't-tâc (7) ve'l-burâk Muhammed Muştafâ'nuñ 'aleyhi's-selâm mübârek (8) dîzârına irmek müyesser olur ve 'alâmât-ı kıyâmet ve (9) nefh-i şûr mu'âyene ve müşâhade naşîb olur ve uzun (10) müddet-i hayât tâ'at ve 'ibâdât itmek görünür. Münâsib (11) budur ki içesin, didiler, ammâ kirpi didi: Benüm hâtıruma (12) bu gelür ki eger ol hayyî lem yezel velâ yezâl tarafından bu (13) vechile emir oldısa bu kadehden cümle ferzendlerüñ (14) ve hıṣṣân ve a'vân ve enşâruñla bile nüş idesin. (15) Hîç tevaḳḳuf çekme nüş eyle, eger emir yalıñuz saña ise (B.74a) andan ihtirâz idüp içmemek evlâdur. Ol zıkr olanlardan (2) biri öle, merg tâze ve hasret bî-endâze olur. Tâ kıyâmete dek (3) bu miḥneti ve bu muşîbeti çekersin. Aña göre fikr eyle, didi. Süleymân (4) 'aleyhi's-selâm bu faşıl ki mevâ'ız ve neşâyıḥ müştemildür. (5) Hâr-puştdan işitdi, begenüp kabûl itdi, çün Hâk (6) tarafından emir hemân kendüye idi. İçmeyüp ferâğat (7) itdi. Şâh Kubbâd çün bu dâsitânı edâ itdi. Tûṭı didi: (8) Ol ki lafz-ı güherbârdan zuhûr itdi. Maḥz-ı mürüvvet ve 'ayn-ı (9) fütüvveddür ve iktidâ vü peyrev-i enbiyâdur ve perhîzkârlıḡuñ (10) başıdur, ammâ bu kâra bir çâre ve bir tedbîr gerek, bu mîve[y]i dikmek (11) gerek daḡi besleyüp tamâm ki ağaç kemâlin bula. Elbette mîve (12) virür. Ol vaḡt pâdişâh ve cümle aḡârîb ve 'aşâyir (13) ve ḡadm ü ḡaşem tenâvül idüp hayât-ı ebedî bulalar. Ol (14) maḥzûr-ı mezkûr aṣlâ zuhûr bulmaya. Şâha tûṭınüñ (15) sözi ṡab'ına muvâfıḡ gelüp ol dâne[y]i ekdürüp muḡâfazasında (B.74b) tamâm sa'y u cidd olup tâ ol vaḡt oldı ki ol ağaç (2) mîve virdi. Bekçiler ḡodılar ki mîve tamâm kemâl bulup (3) dirâḡtdan düşe. Derḡâl anı alup şâh ḡazretine (4) getüreler. İttifâḡ ol mîve ki olup düşdi. Pâsbânlar (5) uyḡuda idi. Bir siyâh yılan anda bulınup ol nebât-ı (6) dil-nüvâzı

(B.73b) 3 hayat ağacı] dirâḡt-ı hayât H.; 7 'aleyhi's-selâm] 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâmuñ H.; 12 bu] şöyle H.

(B.74a) 9 fütüvveddür] merdlikdür B.; 9 perhîzkârlıḡuñ başıdur] –H.

(74b) 1 sa'y u cidd] sa'y u mecd B.

ağızına alup zehr ile ālūde kıldı, çün bekçiler (7) uyandılar mīve hālinden **(H.28b)** bī-ḥaber tīz šāhuñ bārgāhına getürdiler. (8) Šāh işitdi ki tenāvül ide, yine ḥātırına bu geldi ki tecrübe (9) idüp imtiḥān ide, ḥükemā dimişlerdür: Pādişāhuñ (10) 'aklı dükeli re'āyāsı 'aklı mīqdārı olur. Ol mīve[y]i (11) imtiḥān ṭarīkıyla bir pīr-i sāl-ḥurdeye vireler ki şahrā-yı (12) vücūdı başdan başa tamām olup 'adem-i serḥaddine (13) yaḳīn varmış ola, bu kelām zebānında vird idinmiş ola. (14) Mışra':

*Kocāst mevt ki ān-rā be-cān ḥarīdārem*

*(Ölüm neredeyse onu canım [mukabilinde] alırım)*

**Ve hāzā'l-'ayşü** (15) **mā lā ḥayra fīhi**<sup>49</sup> Ol mīve[y]i pīre şerbet yirine ezüp içürdiler, **(B.75a)** hemān ki içdi, ol dem cān virdi. Šāhuñ mizācı (2) müteğayyir olup, kendüye didi ki küfrānū'n-ni'metihi, 'aceb mekr ü (3) ḡadr fikr eylemiş diledi ki bir şa'b siyāseti tūṭıye ide, (4) cihān serāyında olan mekkārlar ve ḡaddārlar bundan 'ibret ala. Tūṭı-i (5) bī-çāre ḥayrān olup bunu didi ki: 'Aceb ḥādişe oldı ki (6) tiryāk zehr oldı, Dārū sebab-i derd oldı. Ne ümīz ḳaldı ki (7) benüm ḳanum dökülmeye, didi. Egerçi zāhirde tersān ve herāsān (8) gözükdı, ammā bāṭında dili ḳavī idi. Zīrā ol dāne[y]i velī-ni'mete (9) ḥayr şanup getürmüş idi, ašlā bundan ḡayrı ḡaraż (10) yokdı. Bilürdi ki Ḥaḳ te'ālā ṭoḡrularıladur. Pes dönüp (11) pādişāha didi ki: Sulṭān bu bende ölmesine ivmeyüp (12) bir zamān fikr eylesün. Beyt:

*Ān-rā ki ne-koşte tevānī koştēn*

*(13) V'ān-rā ki be-koşte zinde ne-tevān kerdēn*

*(Ölmemiş olan/yaşayan öldürülebilir; [ancak] ölen diriltilemez )*

Ḥabs ü zindān bu gün (14) içündür, şāyed bu işde bir nesne zāhir ola ve zinhār bu kārda (15) şabr eyle. Bu bābda te'ennī şartın yirine getür. Šāh didi

<sup>49</sup> Bu hayatta hayır yoktur.

(B.75a) küfrānū'n-ni'metihi] küfrān ni'me B.; 12 Ān-rā ki] Ezā ki B.

ki: **(B.75b)** Senüñ hıyānetüñ zāhir olup cināyetüñ āşikāre oldı. (2) Ne vechle seni ħabs idüp siyāset itmeyem. Farazā ki (3) bu cürmüñden geçem. Pādişāhlar ki siyāset kânûnın ħüb (4) bilür, ne vechle ma'zûr olam, ħükemā dimişdür: Beyt:

(5) *Her kocā dāğ bāyedet fermūd*  
*Çün tu merhem nehī ne-dāred sūd*

(*Her nerede yara varsa, senin emrin/müdahalen gerekir. Sen merhem koymazsan, [ona/yaraya] ne fayda*)

(6) Tūṭī didi: Şāh buyursun 'izzet perdesin bāğa leteler, (7) ol dıraht yanında döşeyeler. Şāh mübārek eliyle ol ağaçdan (8) bir mīve kıparsun, bir ħayvāna yidürsün, eger ol ħayvān öle (9) hīç amān virmeyüp baña siyāset buyursun, eger ölmeye (10) bir yirde dağı imtiĥān eylesün. Pādişāha bu söz ĥoş gelüp (11) buyurdı. Eyle itdiler. Melik şalını ol dıraht dibine (12) geldi, eṭrāf-ı cevānibe nazār itdi. Gördi ki bir mār-ı siyāh (13) gözin ol ağaca eylemiş, müterakkīb ki mīve düşe. Şāh çün (14) bunu gördi, yakīn bildi ki tūṭīnün günāhı (15) yokdur. Buyurdı ki bir Zāl-i fertūt **(H.29a)** ki kāhillikden maḳbereye **(B.76a)** gitmemişdi. Hāzır itdiler ki ol mīveden aña çāşnī vireler, (2) çün Pīr hāzır oldı. Şāh mübārek eliyle bir irişmiş mīve[y]i (3) kıparup ol pīre yidürdi. Ol zamānda on dört (4) yaşında bir maḥbûb olup pīrlik ĥazānı cüvānlık bahārına (5) mübeddel oldı, çün şāh kırkudan emīn oldı. Mīveden (6) tenāvül idüp ĥayrılara da naşīb virdi. Dükeli cüvān olup (7) ĥayāt-ı ebedī buldılar, ĥubār ki tūṭī tarafından āyīne-i ĥātır-ı (8) cihān-nümā-yı şāha gelmişdi. Āb-ı 'afvla yudı. Tūṭī (9) sözi çün bu araya getürdi, didi: Ey Māh-şeker, (10) benüm ihlāşum ve toĥrılığum ol vaḳt saña ma'lûm olur ki (11) ma'şûḳ tarafına kāmuranlık ĥāyetile mürāca'at idesin. (12) Māh-şeker ivmekle kemer-i çālāki tīz eyledi ki dost (13) tarafına vara. Tiz yüriyici felek mühlet virmeyüp (14) şabāh oldı. **ŞEB-İ NÜHÜM** Tezerv-i ĥoş-ħırām āfitāb maĥrib (15) bostānında şalındı. Tūṭī-i māh-ı hilāl-minḳār [u]hāle-i ṭavḳ

(B.75b) 6 'izzet perdesin] serā-perde-i 'izzeti H.

(B.76a) 1 hāzır itdiler ki] buldılar ki H.; 13 Tiz yüriyici] tiz-rev H.

(B.76b) Hindüstân-ı maşrıqdan gözükdü. Mâh-şeker kebk-i (2) derî gibi hırāmân hırāmân tûtî cānibine geldi. Maḥbûb (3) tarafına gitmege destûr istedi. Tûtî didi: Hîç 'özür ve (4) def' yokdur. Hemân laḥza gitmek gerek. Dost (5) ḥānesin sürür-ı nurile daḥi behcet ziyâsıyla rûşen (6) ve gülşen itmek gerek. Bu gice bu bende hîç efsâne söylemek (7) istemezem ve hîç dāsītân gevherin delmek itmezem. Meger ki kelime-i (8) muhtaşar ve nükte-i mûciz ki saña maḥbûb cānibine destûr (9) ola, maḳām-ı dostda ḳalkup oturmada danılumayasın\* (10) mütevaḳḳi'dür ki cān ḳulağı ile diñleyüp mûcibiyle 'amel idesin ki (11) Aşıl ve menşei dükeli idüpdür. Mâh-şeker didi: Baña her ne (12) işâret idesin 'ayn-ı şavâbdur. Andan ḳaçmağum yokdur. (13) Bilürem ki benüm şalâḥ kârumçündür. Tûtî didi: Naşâyıhuñ (14) 'uhdesi budur ki çün maḥdûmeye devlet-i mülâḳât yüz (15) göstere. Söz alup virmede anı âsûde-dil ve hoş-(B.77a)ḥâtır eyle anuñ rızâsına düriş; ammâ rāz ki göñülde gizlüdür. (2) Şaḳın âşikâre itme. Zîrâ şadâḳate ve meveddete i'timād kimseye (3) cā'iz degüldür. Beyt:

*Be-dost gerçi 'azîzest rāz-ı dil me-güşâ*

*(4) Ki dost nîz be-güyed be-dostân-ı 'azîz*

*(Dostun aziz de olsa gönlünün sırrını açma. Çünkü o da bunu, aziz dostlarına söyler)*

Niteki vezîr-zâde (5) gibi te'essüf yemiyessin kim rāzını kendüzi maḥremine açdı. (6) Mâh-şeker şordı: Nicedür ol **HİKÂYET**? Tûtî didi: (7) Kütüb-i esmārda getürmişlerdür ki bāzîrgān-zâde ki (8) mālî çokdı, kendü şehrinden ticârete bir ğayrı şehre gitdi. Ḳumāş (9) daḥi esbāb ki getürmişdi. Artuḳ bahāya şatup vāfir (10) māl ile getürdi. Kendü şehrinde geçer ve vilāyetinde mergûb (11) olan esbābdan aldı, gitmek **(H.29b)** vaktinde ḥâtırına geldi ki (12) bu şehrde bir teberrük bula kim ğayrı memālikde ele girmeye, (13) benüm seferimüñ fevāyidinden ola. Bu bâbda çok tefahḥuş (14) ve tecessüs

(B.76b) 3 tarafına] cānibine H.; 4 Dost ḥānesin] Ḥāne-i dostı H.; 7 dāsītân gevherin dilemek istemezem] –H.; 9 dayanılumayasın] –H.; 15 yüz göstere] müyesser ola H.

\* şaşırmaq anlamındaki dañıl- metinde danıl- şeklindedir.

(B.77a) 13 benüm seferimüñ fevāyidinden ola] –H.; 15 tılsım düzici var] vardır, tılsım-sāzdur H.

itdi. Bir kimse aña didi: Bu şehirde bir neccār-ı (15) ḥakīm-pīşe ve tılsım düzici var. Tılsım kuvveti (**B.77b**) ve sâ'at-i ri'âyeti vakt-i t̃âlî' mülâhazasıyla ağaçdan (2) t̃ūtî düzer, söz söylemekde ve nükte dimekte aşıl t̃ūtîden (3) fâyık görünür. H̃âce-zâde bu hevese çok māl ḥarc (4) idüp müddet-i medîd ol şehirde kalup, âḥir t̃ūtî (5) tılsımını ele getürüp kendü şehrine revâne oldu. Evine (6) gelüp ḥatununa t̃ūtînüñ muḥâfazat ve ri'âyet (7) itmekde mübâlığa itdi ve bu t̃ūtînüñ aşlî şeker güftârın (8) diyüvirdi. Meger H̃âce-zâde ḥatununuñ şehrüñ (9) vezîr oğlu ile nihân dostlığı var idi. Dâ'imâ birbiriyle (10) mu'âmele iderlerdi. Niteki buyurmuşlardır: **Mütteḥizâti aḥdâni** (11) ez-ân ḥaber dâde.<sup>50</sup> Vezîr-zâde ḥatununuñ da ol şehrüñ (12) i'tikâd olunmuş bir zâhidi var idi, anuñla dost (13) idi. *be-ḥükm-i naşş fermûde ve cezâi seyyi'etin seyyi'etün mişlühâ hemân* (14) *bâzâr dâşt*<sup>51</sup> Beyt:

*Her ki kûbed der-i berâder-i ḥîş*

(15) *Bişneved tîz surfe-i der-i ḥîş*

(Kim kardeşinin kapısını çalarsa, kendi kapısının keskin öksürük [sesini] duyar)

*Reh me-zen tâ ne-mânî ender râh*

(**B.78a**) *Çeh me-kon tâ ne-yüftî ender çâh*

(Yol kesme ki yolda kalmayasın. Kuyu kazma ki kuyuya düşmeyesin)

Bir gün bâzîrgân bir (2) şoḥbetde vezîr-zâde anda bile ḥâzır idi, ol tılsımla (3) ağaçdan düzilmiş t̃ūtînüñ güftârın ve nükte-dānlığın (4) aşıl t̃ūtîden hünerde artuḡ olmasın ögüp zıkr (5) itdi. Cümle ta'accüb idüp t̃ūtî[y]i görmek ve kelâmın (6) işitmek ârzû itdiler. Tâcir-zâdenüñ ḥatunı, vezîr-zâde müsaḥḥarı (7) ve muṭî'i idügin bilürdi. Zîrâ aralarında tamâm muḥabbet (8) ve dostlık vardı. Gizlû bir adam gönderüp ol tılsımî (9) t̃ūtîyi evine getürdi. Bir neccār-ı

(B.77b) 4 kalup] eglendi. H.; 12 i'tikâd olunmuş] mu'tekid H.

<sup>50</sup> Nisâ: 4, 25. ayet, "Gizli dost da edinmeyerek" ondan haber verir.

<sup>51</sup> Nas hükmünce buyrulan "Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür." şimdi ortaya çıktı.

(B.78a) 6 Tâcir-zâdenüñ ḥatunı vezîr-zâde] Vezîr-zâdenüñ tâcir-zâde B.

hüner-mend dostı var idi. (10) Aña mănend bir zerre farkı yoğ idi, yondurup tūṭī-i tılsım (11) yirine tācir-zādenüñ evine gönderdi. Hatuna ısmarladı ki (12) bu rāzı şaklaya. Hatun anuñ mübtelāsi idi. Sözin (13) kabūl itdi. Ol meclisde tekrār tūṭī-i süḥan-gūy añıldı. (14) Vezīr-zāde inkār idüp bu olur kâziyye degül diyüp (15) istib'ād itdi. Tācir-zāde sözin işbāt itmege ikdām (**B.78b**) itdi. Mübāḥaşe ve münākaşa iderek sözi bu araya getürdiler ki (2) her ki sözinde kâzib çıkarsa cemī' māl u menāli ve 'ıyāli ḥaşmuñ (3) ola. İki ḥaşm bu tarīkle dağıldılar ki yarın kışşaları (4) tamām ber-ṭarāf ola kim ğālib gele mālā ve hatuna mālīk ola. Beyt:

(5) *Der-endīşe ki lu'bet-bāz gerdūn*

*Çi bāzī āvered ez-perde bīrūn*

(*Düşüncesi oyun çevirmek olan felek, perdeden ne oyunlar çıkardı!*)

(6) Bāzīrgān-zāde çün kendü menziline geldi. Tūṭī-i gūyāyı (**H.30a**) (7) ḥāmūş buldı. Ğāyetde melūl ve şikeşte-ḥāṭır oldu. (8) Bu ḥāli tılsım düzici neccāruñ siḥrine ve ḥud'asına (9) ḥaml itdi. Māl gidüp hatun firākına eli arkasın (10) ışırup ağladı. Vezīr-zāde ḥīlesinden ve kendü (11) 'avratı mekrinden ğāfil idi. Anası gelüp oğlunuñ (12) rūzigārın şūrīde ve ḥālin perīşān gördi. Cemī' (13) mā-cerāyı işitdi, didi: Ğam yime, ḥāṭıruñ hoş dut. (14) Fulān yirde bir şavma'a var, anda bir zāhid var. Her ne (15) müşkil olsa aña 'arż iderler, andan ḥall olur. Nüzūl-(**B.79a**) ḥavādiş ve ḥudūş-nevāzlıkda ekşer ḥalk aña ilticā iderler. Her kim (2) ğam-gīn varsa katından şād gider, didi. Bāzīrgān-zāde (3) zāhid katına varup söylemez ağaçdan tūṭī bile ilettdi (4) daḥi mā-cerāyı bir bir taḫrīr itdi ve bu varṭadan ḥalāş istedi. (5) Zāhid ḥod bu mā-cerāyı vezīr-zāde 'avratından bir bir işidüp (6) bilmişdi. Tācir-zādeye didi: Senüñ derdūñe devā ideyim. (7) Şol şartla kim çün vezīr-zādeye zafer bulasın. Māl (8) cümle saña hemān hatunı baña viresin. Anda ṭama'uñ (9) olmaya. Tācir-zāde bu söz ile hoş-dil olup feraḥ (10) kesb itdi. Bu şartta tamām cān u dilden rāzī olup (11) yemīn eyledi. Zāhid didi: Bu kuru ağacı bu gice benüm yanumda (12)

(B.78b) 2 māl u menāli ve 'ıyāli ] –B.; 4 ve hatuna] –B.

(B.79a) 5 'avratından] hatunundan H.

alı koyarın. Bülbul gibi gūyā idüp saña virem, didi. (13) Bāzırgān-zāde çün kendü mekânına geldi. Zāhid (14) vezîr-zāde hatunun getürüp ol söyler tūtî[y]i (15) alup ol söylemez tūtî[y]i gönderdi. Zāhide (B.79b) tılsım tūtî[y]i tâcir-zādeye gönderdi, çün yed-i beyzā (2) şubhuñ perdesin açdı. Tîg-i âfitâb ma'sûklaruñ vişâl (3) dâmenin çāk itdi. Meclis kurulup cem' oldı. (4) İki haşım hâzır oldılar. Bāzırgān-zāde tūtî-i bülbul-âvâzı (5) kendü bile getürmişdi. Söze gelüp vezîr-zāde mağlûb (6) olup mütehayyir kaldı. Hergîz söze mecâl olmadı. Bu mazmûn ki (7) dinmişdür: **Ve lâ yeḥiku'l-mekrû's-seyyi'ü illâ bi-ehlih<sup>52</sup>** şâbit oldı. Beyt:

(8) *Her ki be-reh behr-i kesî çâh kerd*  
*Ez-pey-i ḥod zîr-i zemîn râh kerd*

(Başkasının yoluna düşsün diye kuyu kazan kimse, kendi izinin altını kazmış olur/kendi kuyusunu kazar)

(9) *Bih ki bed-i ḥalk ne-gūyî besî*  
*Tâ bed-i tu nîz ne-gūyed kesî*

(Halk hakkında çok kötü söyleme ki, senin hakkında da bir kimse kötü konuşmasın)

(10) Tâcir-zāde zāhidle şartın yirine getürdi, çün bir niçe (11) gün geçdi. Bāzırgān-zāde geçen mâ-cerâyı diyüp hatununuñ (12) mekrin ve ğadrin tamâm ma'lûm idindi. Zāhidüñ ve ḥod (13) vezîr-zāde 'avratınuñ mekri aña ma'lûm idi. Erine (14) vefâ itmedügin bilmişdi. İki bile hatunların beter (15) idüp giderdiler. Anlaruñ mekr ü şerlerinden emîn oldılar. (B.80a) Tūtî çün sözi bu araya (H.30b) getürdi, daḥı didi: Her ne miḥnet ki (2) vezîr-zādeye irişdi. Sebeb-i rāzın şaklamayup tūtînuñ (3) sırrın hatunına âşikâre eyledi. Tūtî daḥı dâsitānı (4) tamâm itmişdi. Hâverüñ meş'alesi zulmet 'âlemini (5) rüşen eyledi. **ŞEB-İ DEHEM** Gevher-i rüşen âfitâb mağrib (6) çeşmesine

(B.79b) 6 mütehayyir] –B.<, 7 çâh] çâre H.  
<sup>52</sup> Fâtır: 43: “Kötü tuzak, sadece hazırlayanın ayağına dolandır.”

(B.80a) 7 gövdesin] endâmin H.; 10 te'ennî ve cihet-i tevaḥḥuf] tevaḥḥuf mücib-i te'ennî H.; eglenürsin] te'hîr idersin H.

düşdi. Şeb-efrüz māhuñ dūrri maşrık (7) şadefinden zāhir oldı. Māh-şeker-i sīm-endām gövdesin (8) dürr ü gevherle müstağrak idüp yār ārzüsüyla (9) vişāl uma, Tūtī öñine geldi ki ne diye. Andan yār (10) tarafına gitmege ruḥşat istedi. Tūtī didi: Sebeb-i (11) te'ennī ve cihet-i tevaḳḳuf nedür, n'ichün gitmekde eglenürsin? (12) Eger benümle meşveret iderseñ benüm sözüm budur ki (13) hemān şimdi yūri daḡi didi: Hīç bilür misin (14) erüñ Şā'id saña n'ichün benümle meşveret eyle, didi. (15) Māh-şeker didi ki: Minnet-i 'azīmdür, eger bu müşkili ḡall (B.80b) idesin. Tūtī didi: Anuñchün ki mühimmātda meşālīḡde (2) meşveret mübārek daḡi pesendīdedür. Bu cihetden ḡazret-i (3) risālet şallā'l-lāhü 'aleyhi ve sellem Ḥaḡ celle ve 'alā cānibinden me'mürdur meşveretle. (4) **Ve şāvirhüm fi'l-emri**<sup>53</sup> Her ki meşveret baḡrına ḡala daḡi tefekkür kānın (5) ḡarına la'l [ü] mervārīd gibi müfīd gevherler ele getürür. (6) Kāle 'Alī senedü'l-ḡaḡḡ ve'l-yakīn kerremallāhü vechehü **Lā şavābe ma'a** (7) **terki'l-meşūratı**<sup>54</sup> Meşveret ve ḡikmet-i fevā'idi numūnesindendür. (8) Re'y-i Behvāc düḡini ḡikāyeti ve deryāyı istid'ā itdi ki sūrına (9) getürüp ḡāzır ide. Māh-şeker ma'şūḡ dīzārına müştāḡ idi, (10) ammā bu efsāne[y]i işitmege 'āşık olup müteḡayyir ü müte'accib oldı ki (11) baḡr Şāh-ı Behvāc'uñ nice sūrına gele. Şordı ki nicedür ol (12) **ḡIKĀYET?** Tūtī didi: Şāh-ı Behvāc meliki çok leşkeri (13) bī-ḡadd pādīşāh-ı 'ādil idi. Zīver-i semāḡāt ve pīrāye-i şefḡatle (14) ārāste vü pīrāste olmuş idi. İstedi ki saltanat baḡrınıñ dūrleri (15) intizām ile muntazam idi. Felek kevākibi içre her biri (B.81a) ḡamer belki āfitāb meşābesinde idi. Kendüye münāsib pādīşāh (2) kızlarından bunlara çift idüp evermek istedi. Buyurdi: (3) Bār-ḡāḡ ḡubbelerin eflāke irḡüreler ve ol 'arūsa zīnet (4) eclīchün ol memālikde olan ḡüner ehillerin ve şīrīn kārların (5) cem' itmege emr-i şādır oldı ki ol meclise ḡül-zār ḡarāvetin (6) ve faşl-ı bahār nezāhetin vireler. Ol meclisde ḡaḡīb (7) müştērī ve zōhre-i sāzende idi. Felek

(B.80b) 3 şallā'l-lāhü 'aleyhi ve sellem] –B.; 5 la'l [ü] mervārīd gibi müfīd gevherler] faydalı cevāhirlerin la'l ü mürvārīd gibi B.

<sup>53</sup> Âl-i İmran:159: “İşleri onlarla müşavere et.”

<sup>54</sup> Müşavereyi terk etmek, doğru değildir.

(B.81a) 6 Ol meclisde ḡaḡīb müştērī ve zōhre-i sāzende idi] Şöyle idiler ki H.; 8 ḡayrān] dīvāne H.; seḡāb eliyle] dest-i seḡābla H.; meclis-i meymüne] –B.



ol 'arūsa şad (8) hezār göz ile bakup ḥayrān olmuş idi. Āsumān da seḥāb (9) eliyle dürr cevāhir īşār kıldı. Beyt:

*Be-bārīden der-āmed gevher ü dūr*

(10) *Heme şahn-ı zemīn şod ez-güher pūr*

*(İnci mercan yağmaya başlayınca bütün zemin, inciyle doldu)*

**(H.31a)** Ol bezm-i hümayūna ve meclis-i meymūne Beyt:

(11) *Zi-eşrāf-ı eṭrāf her sū gürūh*

*Zi-gerden-keşān şahn-ı gītī sūtūh*

*(Her taraf, çevrenin ileri gelenlerinden topluluk[la dolu]; Alem sahnesi, isyancılardan usanmış)*

(12) *Zi-ḥükkām her merd nezdīk u dūr*

*Şode tebşīr ber-şabā vū tūyūr*

*(Yakın veya uzaktaki hakim kimselerden her erkek, saba ve batı rüzgarı [vasıtasıyla] müjdelendi)*

(13) Ḥükemā-yı refī'ü'l-mikdār ve 'ulemā-yı nām-dār her bilād ve her diyārdan (14) ḥāzır ve 'āmmē-i ri'āyā belki kāffe-i berāyā cem' olmuşlardı. (15) Her tarafda şem' ü meş'aleler yakup 'ālem gün gibi rüşen **(B.81b)** olmuş idi. Ol meclisde bir fakīr yā bir dervīş kalmadı ki Re'yüñ (2) ni'āmı ile mün'im olmayalar. Şāhuñ himmetine göre her kimse (3) fāḥir ḥil'atler geyüp dünyā murādın buldılar ve Re'y-i Behvāc'uñ (4) bülend himmetinden ḥātırına bu ḥuṭūr itdi ki cümle ḥalāyıkā (5) mikdārına göre naşīb irişdi, gerekdür ki deryā da bu (6) meclisden behre-mend ola. Ġayrılara bu ziyāfetde muvāfaqat ide. (7) Derḥāl berehmen ki cümle nüdemāsından ḥāş olup Ġayrılara (8) göre mertebesi bülend ve a'lā idi, anı ḥāzır idüp deryānuñ i (9) iḥzārına üç güne mühlet virdi. Berehmene emr idüp (10) didi ki: Üç güne dek deryā ziyāfete

---

(B.81b) 2 olmayalar] oldılar B.; 3 geyüp] geyüp ve ḥil'atler iḥsān olunup H.

gelmeye berehmen (11) 'uḳūbete müsteḥaḳ olup ḳanı heder ola. Berehmen 'āḳıl (12) idi. Ğāyet dehşet itdi, bu emir muḥāl idügin bilüp (13) pādişāh emr de var, ḥükemā buyurmuşdur: Beyt:

(14) *Ḥilāf-ı re'y-i sulṭān re'y cüsten*  
*Zi-ḥūn-i ḥiṣ bāşed dest şusten*

(Sultanın fikrine aykırı fikir aramak, kendi kanıyla elini yıkamak demektir)

(15) *Eger ḥod rūz-rā gūyed şebest īn*  
*Be-bāyed goften īnek māh u pervīn*

(Eger kendisi güne, bu gecedir derse, İşte: Ay ve Ülker yıldızı demeli)

(B.82a) Lākin ḥayret dehşet maḳāmında endīşe idüp didi ki: (2) Deryā ḳarār dutmuşdur, anı aḳıtmak nice müyesser olur? Her 'unşuruñ (3) mekānı var. Aşlā andan tecāvüz itmez daḥi baḥr pādişāhī (4) menzilesinedür, żarūret olmayınca şāh mekān-ı aşlīsinden (5) ḥareket eylemek ḥikmete muḥālīfdür. Eger deryā yirine çeşme (6) yā dere olsa anı baḥr-ı gevher-niṣār şehriyār-ı kām-kār ṭarafına (7) revān itmek olurdu. Zīrā cemī' şular deryāya aḳar (8) daḥi leb-i deryāya bir aylık yoldur. Ne ḥīle ile üç günde (9) varup mühimmi kifāyet idüp yine şāh ḥizmetine gelem. (10) Hemān pādişāhuñ baña ḥışmı vardur. Bu bahāne ile (11) siyāset itmek ister, diyü bu taḥayyür ve tefekkürle evine varup (12) ḥatunına mezḳūr aḥvāli taḳrīr idüp ḥatun didi: (13) 'Āḳıl geṇersin, bu nükteden ğāfilsin. Eger re'y-i 'ālem-ārā-yı (14) ḳışver-güşā eger siyāset murād idinse derḥāl siyāset (15) idüp ḥükmi yirine getürürdi. Sen itdügüñ ḥayāl-i perīşāndur, didi. (B.82b) Berehmen egerçi ḥatun-ı mestüreden bu sözi taşdıḳ (2) itdi daḥi didi: Resm-i siyāset ḳānūn-ı 'ālem bu nev' ile (3) gelmişdür. (H.31b) Zü-şevket olanlar ednā kimseyi bir bahāne ile (4) ḥaram isnād idüp siyāset buyuralar. Meger sen işitmedüñ (5) şīrle gūsfend ḳaḳıyyesin? Ḥatun didi: Ne vechledür (6) **ḤİKĀYET**? Berehmen didi:

(B.82a) 6 baḥr] bahr B.; 9 ḥizmetine] ṭarafına H.

Getürmüşlerdür ki bir vakit arslan (7) ile koyun bir gemide muşāhib düşmüşdi. Koyun arslandan (8) tamām emīn idi. Bunun üzere niçe gün geçdi. (9) Şīr deñiz ortasında nesne şayd idüp yimemişdi. Açlık āteşi anuñ (10) için yakup gürisnelik yili hayā gözin örtüp, (11) hīle vü mekr ile 'ahd-naķz ve peymān-şikenligin mürüvvet (12) çeşmin hākle taldurmak istedi. Yüzi koyuna (13) idüp, didi ki: Şāhlar şöhet-i edebini bilmeyüp gelmekde (14) gitmekde durmakta oturmakta toz idersin. (15) Gūsfend didi: Bu söz muḥāldür ki pādişāhuñ lafz-ı hümāyūnından (B.83a) şadır oldu. Bunuñ gibi deryā ortasında toz kandan gelür? (2) Arslan gözi ğayrı yırtıcılara itdi ki gemide ḥāzır idiler, (3) didi: Bu edebsüzüñ cür'et ü dilīrligin görüñ. Bu miķdār (4) günāhı var iken ḥuşūnetle cevāb virür. Dükeli didiler ki: (5) Hem şöyledür ki şāh-ı sibā' buyurur: **Cera'l-ḥaķķu 'alā lisānike**<sup>55</sup> (6) Ol müstaḥaķdur siyāsete, didiler. Arslan bir ṭabānca ile (7) bī-ṣāre koyunuñ işin tamām idüp ḳālībı kafesinden (8) rūḥ murġın uçurdı. Benüm ḥālüm bu gūsfende tamām müşābihdür, (9) diyü cānından vidā' idüp helākin muḳarrer bilüp taķdīr-i (10) ilāhīden gelen ḳazāya rızā virüp durdı. Ḥatun didi: (11) Pādişāhlar muḥtelif-i aḥvāl olurlar. Şāhlar (12) bir ḥāl üzere durmaz, şimdi deryā tarafına (13) sefer eyle, bir zamāndan şöñra yine gel. Şāyed pādişāh (14) ol mizācda bulmayasın. Berehmen didi: Bu re'y be-ḥasebi'z-(15)zāhir necātı mutaẓammındur. Lākin bi-ḥaseb-i ḥaķīķat 'azīzlerden (B.83b) müfāraķat ve dostlardan muḥāceret ölmekden artuķ (2) görünür. İşitmedüñ ki benī İsrā'īl günāh eylediklerinde (3) 'uķūbetde muḥayyer oldular. Ḳatl ile sefer ortasında Ḳāle'l-allāhü (4) te'ālā **Uķtülü enfüseķüm ev uḥrucü min diyāriküm**<sup>56</sup> anlar cān (5) terkin ḳabūl idüp dostları firāķin ihtiyār itmediler. Bundan (6) zāhir oldu

(B.82b) 9 deñiz ortasında] deryāda H.; yimemişdi] yiye B.; Açlık āteşi] Āteş-i cū'H.; 10 gürisnelik yili hayā gözin örtüp] bād-ı gürisnegī çeşm-i hayāsın baġladı H.; 11 mürüvvet çeşmin] dīde-i mürüvvet H.

(B.83a) 2 gözi ğayrı yırtıcılara itdi ki gemide ḥāzır idiler] gemide ḥāzır olan ğayrı yırtıcılara naẓar idüp H.; 9 cānından] cān-ı 'azīzīden H.; 11 muḥtelif-i aḥvāl] muḥtelifü'l-aḥvāl H.; 15 be-ḥaseb-i zāhir] be-ḥasebi'z-zāhir H.

<sup>55</sup> “Doğru olan, senin lisanın üzerinedir.”

(B.83b) 3 ortasında] mā-beyninde H.; 6 zāhir] ma'lüm H.; 'azīzler ayrılığı] dostlar firāķı H.; 13 deye idüñ leṭāfet şuyına başdan ayağa batmışdı] –H.

<sup>56</sup> Nisā: 66: “Şayet onlara ölümle atılın veya vatanınızdan ayrılın emrini vermiş olsaydık...”

ki 'azîzler ayrılığı ölümden artuk imiş. (7) **İnne'l-meniyyete ve'l-firāka le-vāhidün ev tev-emāni terāza'ā bilibāni**<sup>57</sup> Beyt:

(8) Ger merg ü firāk her dü-rā pîş ārend  
Ez-merg ne-tersem be-tersem zi-firāk

(Ölümü ve ayrılığı [seç diye] önüme getirsel, ölümden korkmam, ayrılıktan korkarım)

(9) Ve'l-cümle Berehmen'ün zārılıkla hutunı arasında olan sözi (10) yil balık kulağına, balık da deryāya 'arz itdi. Deryā-yı (11) pāk-gevher berehmenün göñli rencide olmasın revā (12) görmeyüp kınayup bir pîr-i nūrānî şekline girüp (13) deye idün leṭāfet şuyına başdan ayağa batmışdı, (14) kıymetlü incü **(H.32a)** gibi sözleri şadef-i elfāzında zuhūra (15) getürmege berehmenün külbe-i aḥzānı cānibine revāne oldu, **(B.84a)** tā 'ālemde olanlara zahir ola kim zahmeti ve meşakkati kendü nefsine (2) revā görürler. ednā ḥāllü kims belādan ḥalāş olmağıçün. Anlaruñ (3) aḥvālleri ihtilālin revā görmezler. Bunuñ gibi mühimmātuñ itmāmından (4) ötürü bî-ḥādd du'ā vü şenā alup āḥiretde ecr-i 'azīm bulurlar. (5) Deryā çün vişālin kaṭreye erzānī eyledi. Berehmen du'ā eyleyüp (6) didi: Beyt:

Yā Rab in çe devlet būd mā-rā  
Ki ebrī çün tu mihmān şod kiyārā

(Ey Allahım! Bu bize ne büyük bir mutluluktur ki senden bir bulut bize konuk oldu)

(7) Be-kaṭre key resed deryā-yı pür-nūr  
Süleymān key ḥazed der-ḥāne-i mūr

(Nurla dolu deniz katreye ne zaman ulaştı? Süleyman da karıncanın evine ne zaman geldi?)

<sup>57</sup> Muhakkak ki ölüm ve ayrılıkaynı şeydir ya da ikizlerin annelerinden süt emmeleri gibi. (B.84a) 1 zāhir] ma'lūm H.; 5 eyledi] gördi H.; 9 vardılar] geldiler H.; 12 bî-nihāye] bî-gerān H.

(8) Berehmen tevāzū' ve tezellül yolında hāşāk-mişāl olup (9) deryāyla bile pādişāh dergāhına vardılar. Şāh deryāya ne miqdār (10) ta'zīm ve ihtirām var ise idüp deryāyı kenāra getürüp (11) haḳīkat dimişlerdür: **Merece'l-baḥreyni yelteḳiyān**<sup>58</sup> zāhir (12) oldu. Şāh firāvān 'özürler ve bī-nihāye şükür itdi. Deryāya (13) nisbet şundan ötürü kim ḳadem-i rencīde idüp gelmişdi. (14) İtmezdi ki berehmene cevır ve ta'addī ola. Zīrā bu ḫā'ife 'izzete ve (15) ḫürmete lāyıkdur. Hāşıl-ı kelām deryāya didi ki: Berehmene taḥvīf (B.84b) ü tehdīdden murād bahā ile bu ḫāzret-i cān-fezāya mülākāt (2) idi ki fermūdei **Ve mine'l-māi külle şey'in ḫayy**<sup>59</sup> ḫaberde gelmişdür ki (3) meḳārim-i aḫlāḳ-ı şehriyār ve şafā-yı meşreb-i ḫudāvendigār (4) 'ālem içinde büyüge ve küçüge ma'lūmdur ki naẓar dā'imā za'tīfler (5) ve 'ācizlere iderler. El-ḫamdü lillāh ki bu sa'ādete irişdim ve bu (6) kerāmātı gördüm. Beyt:

*Ber-āmed ān çe dil mī-ḫāst imrūz*

(7) *Ki zībā yār-i mā bā-māst imrūz*

(Gönül bugün istediğine ulaşır. Zaten bugün güzel sevgilimiz bizimledir)

Deryā didi: Bu in'āmı ve bu kirāmı (8) luṭfından buyurur: Mışra':

*Ġarḳ-ı 'araḳ mī-şevem ez-infi'āl*

(Utançtan, tere batıyorum)

(9) Be-taḫşīş ki eli boş gelmişem. Tuḫfe maḫalline getürmedüm. (10) Eger şāh-ı cihān-ārā ruḫşat vire, tuḫfe vü hedāyā ki (11) deryāda vardur, getürem. Her ne ki şāhuñ ḫāṭırına hoş (12) gele. Anı buyursun getüreyim, bu sebeble akrān u emşāl (13) içre faḫr idem. Re'y didi ki: Murād bu ziyāfetden sen (14) zāt-ı büzürgvār idi. El-ḫamdü lillāh ki müyesser oldu. Zer ü cevāhir ki (15)

<sup>58</sup> Rahman: 19 "O iki denizi salıverdi. Birbirine kavuşurlar."

(B.84b) 15 'ibārāt-ı ḫūb] –H.

<sup>59</sup> Enbiya: 30: "Bütün canlıları sudan meydana getirdik."

dirler, 'ibārāt-ı hūb ahlāk-ı pesendīdedür, cümle ele (B.85a) girdi. Ğayrı tuhfeye ihtiyāc yokdur, didi; ammā çün deryānuñ (2) ilhāhı ibrāmı hadden geçdi. Şāh deryānuñ iltimāsın kabūl (3) itdi. Egerçi deryānuñ teberrükātı çokdur. Ortadan dört (4) nesne ihtiyār eyledi. Zer-i āteşin ve cevāhīr-i ābī ve cāme-i hākī (5) ve esb-i tāzī. Deryā bu tuhfelerüñ kabūlinden ziyāde şād (6) olup cūş u hurūş itdi. Şāhla vidā' idüp gitdi, (7) çün (H.32b) şabāhuñ aķ atı felek sebzezārında segirtti. (8) Hurşīdüñ altun cāmı ufıķdan zāhir oldu, felek-i (9) atlasuñ harekātıyladur. Deryā Şāh-ı cihānuñ bezmine gelüp (10) tuhfe ve hedāyāyı hüsrev-i kāmyāb hizmetkārlarına teslīm (11) eyledi, yine mekânına gitdi. Şāh ol tuhfelerüñ birisin (12) berehmene in'ām itdi ki anuñ vāsıtasıyla hāşıl olmuşdı, (13) ammā ihtiyārı berehmenüñ eline viridi ki her kağısın isterse (14) ala. Berehmen dükeli zīrekligile oğullarından su'āl (15) itdi, eger anlar andan cüz' idi. Anlaruñla meşveret itdi. (B.85b) İki kişide belki bir şeyde bir hāşıyyet vardur ki ol bir ğayrda (2) yokdur. Her biriniñ şabī'ati muhtelifdür. Bir kimsenüñ hātırına (3) gelen ğayrınıñ fikrine gelmez. Eger deryā-yı muhtıfden bir kaç kaķre[y]i (4) bulud kaldura, aña ne eksiklük ve ne ziyān ola. Belki (5) ol kaķrelerinden kıymeti dürr ü lü'lü'-i girān-māye hāşıl (6) ola. Hāşıl-ı kelām berehmenüñ dört irişmiş oğlu var idi. Her biri (7) 'aķl miķdārı meşrebine münāsib atasına cevāb virüp (8) biri didi: Mışra':

*Zer bāyed u zer ki ferr-i şāhī dāred*

*(Altın padişahın parlaklığına sahip olmalıdır/Altın padişahın parlaklığına sahip olunca altındır)*

(9) Altını kabūl itmek gerekdür ki çeşm gibi 'ālem gözinde 'azīzdür, (10) dünyā ve āhiret bunuñ vesīlesiyle ele girür, çün zer (11) hāşıl ola. Cevāhirāt ve kaķtān bulunur. Biri didi kim: (12) Ol gevher-şināsidi. Cevher al kim berehmen\* şāh devletinde (13) altun eksik olmaz. Esb hōd ğazā yarağıdır,

(B.85a) 1 girdi] hāşıldurH.; 3 çokdur] bī-nihāyetdür B.; 4 cevāhīr-i ābī] cevāhirī B.; aķ atı] esb-i sefīdi H.

(B.85a) 12 berehmene] –B.

(B.85b) 1 İki kişide] –H.; 4 ola] gele H.; 6 Hāşıl-ı kelām] Kelām H.; 13 ğazā yarağıdır] 'azīz ... B.

\* Metinde berehmīn şeklinde yazılmaktadır.

kūşede oturanlara (14) münāsib degüldür. Cāme libās hūb-rūlar ve ra'nālar esbābıdır ve (15) altun hod dünyā murādıdır. **Ed-dünyā cīfetün ve řālibühā kilābün**<sup>60</sup> (B.86a) Belki cemī' günāhlarıñ başıdır. Kale'n-nebiyyü 'aleyhi's-selām **Hubbū'd-dünyā** (2) **ra'sü külli řatī'etin**<sup>61</sup> Zer hod ne yinür ve ne içilür. Beyt:

(3) *Der-ān dem ki bāyed şikem kerd pür*  
*Yekī dāne çü bih zi-enbār-ı dūr*

(Midenin dolu olduğu andan ziyade, inci ambarından bir tane [sahibi olmak] iyidir)

(4) *Der-ān dem ki gerded şikem dād ħāh*  
*Bün-i dīk bihter zi-zerrīn külāh*

(Mide davacı olduğu anda kazan dibi, altın külahtan iyidir/makbuldür)

(5) Kūşe-niştīnlere bu emşāl nesneler neye yarar? Didi ki: At (6) ihtiyār eyle ki ğuzāt silkinde münselik ol. Kāle'llāhü te'ālā (7) **Ve'llezīne cāhedü finā lenehdiyennehüm sübülenā**<sup>62</sup> cümlesinden bu üladır. (8) Biri didi ki, ol merd-i řāhir idi ki, cāme ihtiyār eyle. Zer hod (9) kimseye vefā itmiş degüldür. Beyt:

*Şohbet-i ğītī ki temennā koned*  
 (10) *Bā ki vefā kerd ki bā-mā koned*

(Arzu edilen dünya sohbeti, kime vefa gösterdi ki bize gösterebilir?)

Şāh, berehmen çün ferzendlerinüñ (11) bu muĥālefetin görür. Müteĥayyir olup ol dört tuĥfe[y]i berehmenüñ (12) dört oĝlına, her biri ki ihtiyār itmişdi, virdi. Tūtī (13) çün sözi bu araya getürüp didi: (H.33a) Ey Māh-şeker (14) bu

<sup>60</sup> “Dünya bir leştir, onu isteyenler de köpeklerdir.”

<sup>61</sup> Hadis: “Dünyayı sevmek, her kötülüğün başıdır.”

<sup>62</sup> Ankebût: 69: “Bizim uğrumuzda gayret gösterip mücahede edenlere elbette muvaffakiyet yollarımızı gösteririz.”  
 (B.86a) 10 Şāh] –B.

devlet ki berehmene yüz gösterdi. Anuñ bereketidür ki (15) kendüye ma'zür olmadı. Her ne ki itdi meşveretle itdi. (B.86b) Tūtī henüz dañi bu hikāyetde idi ki şabāh Şāh-ı Behvāc'uñ (2) şāfī hātırı gibi yüz gösterdi. Hūrşīd-i 'ālem-ārā (3) cihānı münevver kıldı. **ŞEB-İ YĀZ DEHEM** Āfitābuñ şem'-i kāfūrı aşāğa (4) gelüp ve sīmīn māhuñ şu'lesi yalıñlandı. Māh-şeker (5) ayuñ on dördi gibi maḥbūb vişāli zülāline teşne, hezār (6) 'izz ü nāz ile tūtī-i şīrīn-keḷāma geldi, maḥbūb cemāline ve maṭlūb (7) vişāline yār tarafına ruḥşat ecličün. Tūtī-i sebze-(8)pūş didi: Vaqt-i meymūn ve sâ'at-i hümāyūn ve kuvvetlü demdür. (9) Serv-i hīrāmān gibi yūri, hengām-ı 'işreti ğanīmet bilmek gerek, (10) tā fırsat elden gitmeye. **El-furşatü temürri merra's-(9)seḥābī**<sup>63</sup> Beyt:

(11) *Kār-ı imrūz be-ferdā me-güzār*

*Rūz çün yāfte-i kār-güzār*

(Bugünün işini yarına bırakma. Gün, iş yapanındır)

(12) *Zamāne ez-ān kes teberrā koned*

*Ki u kār-ı imrūz ferdā koned*

(Zaman, bugünün işini yarına bırakandan uzaklaşır)

(13) Ol bī-çāre[y]i niçe intizār tīgıyla öldüresin. Va'deye kaçan (14) vefā idesin. Senüñ bu şīrīn sözüñe dañi mevzūn (15) yürüyüşüñe kebk-i derīnūñ ciger hūnı ayağına indi. Beyt:

(B.87a) *Dīdī ez-minḵār-ı hūn-ālūd-ı kebk*

*Ān heme hūn ḥordeneş ez-kām-ı dost*

(Kekliğin, kan bulaşmış gagasından anlamadın mı? O tamamiyle sevgilinin ağzından kan içmiştir)

(B.86b) 3 cihānı] –B.; aşāğa gelüp] söyündi H.; 4 sīmīn māhuñ şu'lesi] māhtābuñ meş'ale-i sīmīni H.; 14 sözüñe] güftāruña H.; 15 yürüyüşüñe] refātāruña H.

<sup>63</sup>

Neml: 88: İnsanın ömrü, (fırsat) bulutların geçişi gibi geçer gider.”



(2) Sebeb nedür ki kâhillik idesin, ammâ bu gerekdür ki 'ulüvv-i (3) nesebin ve şeref-i hasebin ma'lûm idesin. Anuñ sirişt-i pâkin (4) ve hüsn-i hulkın bilesin. Ol vakt aña mülâkât olasin. Her bir (5) hasîse ve denîye ulaşup muşâhabet itmek senüñ zât-ı (6) şerîfüñe münâsib degüldür. Belki 'ağıldan ve kiyâsetden ırakdur. (7) Mâh-şeker'üñ hergiz bu hâtırına gelmemiş idi. Tûṭî'nüñ (8) sözi ṭab'ına muvâfık gelüp zârūrî didi ki: Te'emmülle (9) daḥi taḥayyüre sebeb budur. Tûṭî çün söz meydânın açuk (10) buldı. Didi şol hüküm ile dimişlerdür: Beyt:

(11) *Be-dāned her ki u āgāh bāşed*

*Ki dilhā-rā be-dilhā rāh bāşed*

*(Uyanık olan herkes, gönülden gönüle yol olduğunu bilir)*

(12) Baña her vakt bu ma'nî hâtıruma gelürdi ki mebdâ eyü (13) hûblık cevheri bir bed gevher eline düşüp kıymetin bilmeye (14) bir la'l-i mergûb bir hasîs destine düşe, yâ sencileyin (15) bir perîye bir dîv-i nâ-pâk el ura da ve bu ṭarâvet bu leṭâfetle 'uḫûbete (**B.87b**) giriftâr olasin. Mâh-şeker didi: Beyt:

(2) *Rāst çün sūsen ü gül ez-eşer-i şoḥbet pāk*

(3) *Ber-zebān būd merā ānçe tu-rā der-dil būd*

*(Zambak ve gülün, sohbet nedeniyle temiz olduğu doğrudur. Gönülde, senin hakkında olan bana dile geldi)*

(4) Ey tûṭî ne tedbîr ve ne çâre kılam ki anuñ merdümliğin (5) ve şeref-i zâtın ma'lûm idinem? Tûṭî didi: Bunuñ işi (6) âsân ve sehdür. Hemân sâ'at yûri va'deye vefâ eyle. (7) Her nev'le anı şına. **Yükramü'r-racülü 'inde'l-imtiḥān**<sup>64</sup> Niteki Şâh-ı (8) Behvâc'uñ kızı leṭâyif ve ḥîle ile bir gevher (**H. 33b**) ol (9) dört merd-i ğarîb arasından izhâr idüp bildi. (10) Mâh-şeker şordı ki:

(B.87a) 6 ırakdur] taşradur H.; 9 açuk] güşâde H.; buldı] gördi H.; 14 bir la'l-i mergûb] la'l bir mergûb B.; 15 el ura da] el yukaya B.

(B.87b) 11 Nâkılân-ı aḥbârdan] Aḥbâr nâkıllarından B.; 13 ḥāk kızmak] arayıcılık H.; 15 yidürürdi] ittifâk iderdi H.

<sup>64</sup> İnsan, imtihanda ikram edilir.

Nicedür **HİKĀYET**? Tūtī didi: Nākılān-ı (11) aḥbārdan şöyle işitdüm ki: Re'y-i Behvācuñ eyyām-ı (12) devletinde **Teğammedehu'llāhü bi-ğufrānihi ve eskenehü fī dāri cinānihi**<sup>65</sup> (13) Şāhuñ vilāyetinde bir kimse var idi ve şan'atı ḥāk (14) kızmak idi. Ol şan'atla esbāb-ı ma'āş intizām üzere (15) idi. Ehline ve 'iyāline andan loḳma yidürürdi. (**B.88a**) Ol işde ziyāde māhir idi, dimişlerdür: *Cūyende yābende būd*<sup>66</sup> (2) Bir gün ol şuḡl eşnāsında bir kıymetlü gevher bulup niçe ki (3) şarrāflar ve gevher-şināslara iledüp gösterdi, ol gevherüñ (4) kıymetinde 'āciz oldılar. Ehl-i ḥayruñ birisi aña didi ki: (5) Bu gevherüñ kıymetin Şāh-ı Behvāc bilür. (6) Zīrā anuñ ḥazīnesinde niçe anuñ gibi gevher vardır. (7) Eger bu cevheri tuḥfe tarīkiyle aña iledesin. Saña (8) ol miḳdār 'aṭā ve baḥşış ide kim muḥāsibler ḥisābında (9) 'āciz olalar. Merd-i ḥākī ol kimsenüñ işāretiyle yüzi (10) Şāh-ı Behvāc'uñ dergāh-ı felek-iştibāhına dutdı. Egerçi (11) kemmūnı Kirmāna ve dūrri 'ummāna gülü gülistāna iletmekdür. Beyt:

(12) *Gül āverend gül ez-būstān*

*Men gül ne būstān mī-berem*

(*Gül bahçesinden bir gül getirirler. Ben, gül bahçesinden gül götürmüyorum*)

(13) **Er-refīḳu şümme't-ṭarīḳ er-rufeḳāu erba'a**<sup>67</sup> Üç kimse (14) yoldaş bulup dört olup yola girdiler. Menāzil (15) ve merāḥil ḳaṭ' idüp bir gün bir mekāna irişdiler ki (**B.88b**) ziyāde ıssı idi. Dimişlerdür: **Ḥarru's-şayfi keḥaddi's-seyfi**<sup>68</sup> (2) Andan nişān virürdi. Ol ḥāk-cūy bī-çāre yürümekden (3) yorılup ḳalmışdı. Bir ağaç gölgesinde rāḥat olmağıçün (4) bir miḳdār oturdı. Ḥ'āb ḡalebe idüp uyḡuya vardı. (5) 'Ālemden bī-ḥaber yatdı. Miskīn-i ḥāk-rūb-ı ḥāk-sār (6) çün uyḡudan uyandı. Elinde ḥākden ḡayrı nesne (7) bulmadı. Cevāhir ki bāda virmişdi. Anuñ ḡamından diline (8) āteş düşüp

<sup>65</sup> Allah, ona mağfiret etsin ve Allah onu cennetlerinde yerleştirsın.

<sup>66</sup> Arayan, bulur.

<sup>67</sup> “Önce arkadaş, sonra yol; arkadaşlar dört çeşittir.”

(B.88b) 4 uyḡuya vardı] uyudu H.; 8 saçdı] koyup B.

<sup>68</sup> Yazın sıcaklığı, kılıcın keskin yüzü gibi.

ciger-ḥūn gözlerinden geldi, toprak başına (9) saçdı. Lākin ol ceza' [ü] feza'dan nesne ḥāsıl olmadı. (10) Beyt:

*Ġam ne-ḥord kīse ber-u teng-dil*

*Ger bī-dür ḥāce şod teng dil*

(Keseyle [altını] olan gamlanmaz. İncisi olmayan hocanın, gönlü sıkılır)

(11) Ammā yoldaşlarından korkdı, eger izhār iderse kendüzin (12) helāk ideler ki dimişlerdür: Nükte *ser-bürīde sūḥan ne gūyed*<sup>69</sup> (13) Bundan ötürü ḥāk-cūy sūkūt mührin ağızına urup (14) dördi ašlā ol cevāhirden ötürü bir kelām söylemedi, (15) çün Ka'be-i āmāl ve kıble-i emānı ya'nī pāye-i serīr-i a'lāya (B.89a) vāşıl oldılar. Ḥāk-cūy kışşa[y]ı ve guşşa[y]ı ki yolda aña (2) ḥāşıl olmuşdı. Bir bir şāh-ı gītī-ārāya 'arz eyledi. Beyt:

(3) *Metā'ī ki düzdān zi-mā borde-end*

*Ne ez-mā ki ez-pādişāh (H.34a) borde-end*

(Hırsızlar, çaldıkları değerli eşyayı bizden değil, padişaktan çaldılar)

(4) Şāh-ı Behvāc derḥāl ol dört refīkuñ ihzārına emr idüp (5) anlara tamām korku virdi, her birine dürlü 'azāb itmekle, (6) zerre deñlü ikrār itmeyüp inkārdan geldiler. Şāh fikre vardı (7) çün ḥaḳīkat-i ḥāl ma'lūm degül. Eger bunlara siyāset (8) idem. İhtimāl ki biri toğru olup ḥaberi olmaya. **Ve lā** (9) **tezirū vāziratün vizra uhrā**<sup>70</sup> korkaram, eger teftīş [ü] tefahḥuşda (10) siyāset emrin mühmel koyam ve miskīnün ḥaḳkı ve ta'ab (11) ve meşakkatle ele getürmişdi, zāyi' ola. Şāh bu tefekkürde ve (12) taḥayyürde kaldı. Şāhuñ bir kızı var idi, şāhib-i ḥibret. (13) Her fende kāmil idi ki bu sözi andan ḥaber virür: Beyt:

<sup>69</sup> Başı kestirecek sözü, söyleme.

(B.89a) 8 ḥaberi olmaya] bī-ḥaber ola H.; 13 bu sözi andan ḥaber virür] dimişlerdür H.

<sup>70</sup> En'ām: 164: "Kimse kimsenin vebalini yüklenmez."

(14) *Ger zamīreş be-ḥ̣āhedī bī-şekk*

*Ez-dil-i āsmān haber be-koned*

(Şüphesiz, dış görünüşünü isteyerek/arzulayarak, gökyüzünün gönlünden/iç yüzünden haber sordu)

(15) Bu vākı'anuñ haberi ol duḥter-i nīk-aḥtere irişdi. **(B.89b)** Atasına gelüp ol dört kimseye istedi. Şāha duḥterüñ firāseti (2) ve kiyāseti ma'lūmdı. Bu aşıl müşkil işler anuñ şā'ib fikri ile (3) rüşen olmasun añlardı. Sözin kabūl itdi, çün ol dört (4) refīk şāh duḥteri hīzmetine ḥāzır oldılar. Dükelisine in'ām (5) u iḥsān idüp oḥşadı. Uğurlık kışşasın küllī ortadan (6) giderdi. *Dü semt nesyen mensiyyen pezīreft*. Merḥamet idüp (7) anları luṭfla ümīz-vār eyledi. Her taraftan söz açup (8) dürlü nükteler ortaya getürüp her yüzden anlara mes'ele (9) şordı. Bunuñla küllī korku dillerinden zā'il oldı. Söz (10) arasında didi ki: Siz müsāfirlersiz. Rūzgāruñ ıssısın (11) ve şoğın görüp ve acısın ve tatlusın tatmışsınız. Dehr (12) ticāretini bilmişsin. Fezā'ilden naşibi ele getürüp, firāset (13) eşeri daḥi kiyāset 'alāmeti sizüñ sīmāñuzda zāhir ü (14) rüşendür daḥi 'ilm nūrı ve hūner aydınlığı sizüñ elüñüzde (15) hüveydādur. Yarar ki sizüñ rüşen şem'üñüzden baña **(B.90a)** bir naşib irse, 'aḳıl deryāsından fażilet baḥrından (2) bir fā'idelü gevher ele gire. Fażl ve hūner hemān ḥūrşīd-i raḥşān (3) ve meh-i tābān menzilesinedür. Virmekle fażl ve hūnerden (4) nesne eksilmez. Beyt:

*Ez-ān taraf ne-pezīred kemāl-i u noḳşān*

(5) *V'ez-īn taraf şeref-i rūzgār-ı mā bāşed*

(O taraftan onun kemali, eksiklik kabul etmez. Bu taraftan da, bizim zamanımızın şerefi olur)

Hemān cennet mīveleri ki (6) mev'ūd olmuşdur. 'İlim ḥaḳīḳī ve ma'ārif yaḳīndür. (7) Erbāb-ı devlet a'nī 'ulemā-yı Rabbānī ve ḥükemā-yı ḥaḳḳānī rūḥ-ı (8) pür-fütūḥuñ şemerātında bu vechle getürmişlerdür: Her ne miḳdār ki

(B.89b) Şāha duḥterüñ] Atasına anuñ B.; 15 Yarar ki] Şāyed ki H.

(B.90a) 4 kemāl-i u] kemāl-i tān B.; 5 taraf-ı şeref] taraf B.

(9) 'amelden hünerden şarf ola. Zerre deñlü nokşân gelmeye. (10) **Ve hâzâ kelamü vaķa'a fi'l-beyni**<sup>71</sup> El-kışşa ol zamānuñ rābi'āsı (11) ya'nī duĥter-i şāh ol dört refīķe didi: Müddet-i medīddür(12) benüm bir müşkilüm vardır. Bir ĥikāyetde ki, ĥātırumdadur, (13) sizlerden iltimās iderem ki zekāvetüñüzde anı baña ĥall (14) idesiz. Anlar ĥizmet yüzün 'ubūdiyyet toprağına koyup **(H.34b)** (15) didiler ki: Şem'üñ āfitāb katında ne miķdār nūrı ola. **(B.90b)** Bizüm de 'aqlumuz meleke-i rūzgār katında eyledür. Beyt:

(2) *Meh ez-nūr her çend bāyed furūğ*  
*Ne ez-germ şeb-tāb ĥāhed çerāğ*

(Ay nurla ışıklanırsa da, gece parlaklığı keremi için mum gereklidir)

(3) Fe'emmā bi-ĥukmün **el-me'mūru ma'zūrūn**<sup>72</sup> Ol nesne ki ĥātır gelür. 'Alā ĥadr (4) tākā diyelüm, duĥter buyurdi: Kütüb-i esmārda **HİKĀYET** (5) mezkūr Māzenderān'da bir bāzircānuñ kızı var idi. Ĥüb-(6)ĥışāl ve ĥūr-mişāl idi. Yürümekde kebk idi, sözde (7) tūtī-i şīrīn-güftār idi. Būstānuñ ābdār mīveleri (8) kemāle irüp ĥonca peykānı gül sebzine ta'addī idüp (9) bahār eyyāmı idi. Gül-i ra'nā nerges-i nā-bīnāya gülerdi. Ebr-i (10) bahārı bī-beķā güle aĥlar idi. Sūsen reyāĥīn vaşfına (11) dil uzadup serv ta'zīm ü taĥsīn cihetinden bāĥuñ (12) güllerine bir ayağ üzere durup murğ-ı ĥoş-nevā zemzemesi aĥaçlar (13) aĥaçlar başından 'āleme ĥalğale virüp kumrı ve dürrāclar (14) şadāsı āsumānda Zōhre kulağına irişüp Beyt:

(15) *Ĥande-i gül-hā-yı çemen rū-be-rūy*  
*Nağme-i murğān-ı hevā sū-be sūy*

(Gülbahçesi güllerinin gülüşü, yüz yüze; heves kuşlarının şarkıları, aynı yöndedir)

<sup>71</sup> Bu söz, aralarında ortaya çıktı.

(B.90b) 1 'aqlumuz] 'ilmümüz H.; 6 kebk] kebk-i reftār H.; 7 şīrīn-güftār] şīrīn-şeker B.; 14 zōhre kulağına] gūş-ı zōhreye H.

<sup>72</sup> Emredilen kişi, özürdür.

**(B.91a)** *Zāğ ki bā-kebk numūde hırām*

*Ḥande fūrū-ḥorde şükūfe tamām*

(Karga, keklikle beraber görünüp sallanınca gonca, tamamen açılmaktan sakındı)

**(2)** *Lāle ki şod bād-ı dehen-būs-ı u*

*Dīde-i nergis şode cāsūs-ı u*

(Lale, onun ağzını öpen rüzgar oldu. Nergisin gözleri de, onun casusu oldu)

(3) Bunuñ gibi mevsümde duḡter-i bāzırgān niçe hem-rāzları ile büstān (4) seyrine ve bāğ temāşāsına 'azm itdi. Gāh serv gibi şalındı ve gāh (5) nergesüñ çeşmine bādām kodı ve gāh süsenüñ dilinden (6) rāz aldı. Ol gül çehrenüñ yüzinden gül ü lāle şermende (7) olup kızardı. Semen-i tāze anuñ rūḡı tábından şoldı. (8) Serv anuñ şımşād kaddi reşkinden ayağa geldi. Çınar da (9) nerges gözinüñ def'içün el du'āya kaldurdu. Ol nigār-ı gül-(10)ruḡsār ravza-i behişt gibi her tarafta şalınurdu, nā-gāh (11) çeşm-i nergesi bir kızıl güle dokındı. 'İzār-ı gül gibi bir şāḡ-ı bülend (12) üzere idi. Bāğbān oğlına didi ki: Bu güli aşığa getür, (13) şol ārzū ki benüm elümden gelür, dilüñ murāddur, sende (14) dirḡ degül, didi. Bāğbān-zāde bu seḡāvet ve bu keremi ol gül-endāmdan (15) gördi. Derḡāl ol şāḡa ki şabā eli güç ile iriştürdi.

**(B.91b)** Çıkup ol güli getürdi. Cennet ḡürisinüñ eline viridi. (2) Dil-firīb çün bāğbān-zādenüñ cānbāzlıgın gördi. (3) Didi ki: Maḡşūduñ ve murāduñ nedür, didi. Cüvān-ı bāğbān didi: (4) Dilegüm bundan ḡayrı degüldür senüñ 'arūsüñ gicesi (5) servi gibi evvel bu bāğı sünbül-i zülfüñle mu'aḡḡar idesin, çün (6) māh bu menzile gele, cān meşāmına vişālüñ şemāsinden (7) büy irişe. Vaşluña vāşıl olup murāda irem, **(H.35a)** andan (8) şoñra erüñe ḡırmēn-i

(B.91a) 6 yüzinden] rūyından B.; 7 anuñ rūḡı] daḡı H.; 9 nerges gözinüñ def'içün] –H.; 11 çeşm-i nergesi] nerges-i mestī H.; kızıl güle] gül-i sürḡe H.; 12 aşığa getür] saña alivirem H.; 15 şabā eliyle] dest-i şabā H.

(B.91b) cennet ḡürisinüñ] ḡūr-i cennetüñ H.; 3 cüvān-ı bāğbān] Bāğbān B.; 6 vişālüñ şemāsinden] şemāme-i vişālden H.; 11 zamāndan] müddetden H.; 13 şādkāmlıḡ taḡtında] taḡt-ı şādmānīde H.; 14 şān māh ile gün] ḡurşīd ve māh-ı tābān gibi bir H.

gülden naşīb viresin. Būstān-ı (9) hūsnūñden mīveye bu minvāl üzere 'ahd idüp kase (10) yād itdiler, çün perī-çehre şabā nesīmi gibi ki gülistāndan gelür. (11) Hānesi tarafına revān oldu, niçe zamāndan şöñra ol (12) māhı helālīga bir pādişāh-zādeye virdiler. Dügün işi (13) her ne ise tamām oldu. Şāh-zāde ve duhter-i bāzīgān şādkāmlık (14) tahtında şan mäh ile gün bir menzile geldi. Şāh kaşda ki (15) hūblık gülistānı bāgçesinden murāda ire. 'Arūs didi ki: **(B.92a)** Bir sâ'at şabr gülin hoşula, şimdi vaqti degüldür. Benüm bir kimseyle (2) 'ahdüm geçmişdür. Nakz-ı 'ahd erbāb-ı mürüvvet mezhebinde (3) belki küfr-i maḥzudur. Kışsa-i bāgbān ve hikāyet-i gül her ne ki olmuş idi, (4) takrīr eyledi. Şehzāde selīmü'l-kalb idi. Aşlā sū-i zann itmedi, (5) ruḥşat virdi. Şol şartla ki yine tiz gele. Gelin hezār (6) zīb ü zīnetle bāgbānzāde tarafına revāne oldu. Anuñ (7) ḥalli ve zīveri āfitābuñ altını māhtābuñ gümüşi ve ḥāheri (8) ve zevāhirin kevākibden tertīb olunmuş idi. Beyt:

(9) *Nūş-ı leb ez-kaḥkaha şekker-feşān*

*Ca'd çün zencir be-pāyeş-keşān*

(Tatlı dudağı kahkahadan şekerler saçtı. Zencire benzeyen saç ayağına kadar uzandı.)

(10) Çün bir miqdār yürüdi. Bir aç kurd kemīnde idi. İstedi ki (11) ol āhūy şikār ide. Beyt:

*Nāzenīn bā-hezār niyāz goft*

(12) *Me-şitāb be-koştenem ki der-desti tuem*

(Nazlı sevgili bin türlü yalvarmayla, "beni öldürmek için acele etme! [zaten] elindeyim" dedi)

Bāgbān ile olan 'ahdi (13) daḥi erinüñ mürüvvetin diyüp didi ki: Kerem ve mürüvvet eyle. (14) Bir laḥza mühlet vir. Tā 'ahdüñ 'uhdesinden gelem, şöñra

---

(B.92a)1 şabr gülin hoşula] gül-i şabrı hoşla H.; 4 Şehzāde] Eri B.; 5 Gelin] 'Arūs H.; 6 Anuñ] Şol vechle ki H.

(15) ne murāduñ var ise idesin, didi. Kurt çün bu fuşûlı (**B.92b**) işitdi. Qalbine rikqat gelüp nefsi seb'ine inşāf idüp (2) şikārdan ferāğat itdi, çün şanem bir niçe qadēm ilerü (3) yürüdi. Bir uğrıya rāst geldi. Bed-rüy 'āşıklar gicesi (4) gibi siyāh Beyt:

*Ber-āmed nā-gehān çün ejdehāyī*

(5) *Cihān-rā āfetī cān-rā belāyī*

*(Ansızın cihana bir afet cana da bela olan bir ejderha ortaya çıktı)*

Çün ol serv-i sehī anı gördi (6) bu dürr ü cevāhirle ol māhdan olunmayup kaşd itdi ki (7) cümle mālā mālīk ola. Nev-'arūs cümle geçen qāziyye[y]i hikāyet (8) idüp qurduñ arslan gibi mürüvvetin taqrīr eyledi. Hezār (9) zār u tazarru' birle mühlet istedi. 'Ayyār da anuñ zer ü (10) zīverine tāmā' itmeyüp bir kılına yapışmayup, yolına revān oldu, (11) çün ol serv-i hīrāmān būstān tārāfına geldi. Bāgbān-zādeye ki (12) muntazır idi, didi ki: Va'deye vefā idüp geldüm. Maqşūduñ (13) nedür? Murāda irişdüñ, diyüp ol gice başından geçen (14) sergüzeşti tāmām min evvelihī ile'l-āhīrihi şerh eyledi. Bāgbān- (15)zāde egerçi cüvānlıq çağında idi, ammā hīred kisvetini mürüvvet (**B.93a**) ve hayā libāsın geyüp cüvānlıq çağında (**H.35b**) pīrlər elinden bey'at (2) alup āhīr serencām fikr idüp Allāh te'ālādan qorqardı. (3) Hevā vü nefsi emmāre yoluna gitmezdi. Yüz dürlü 'özürler idüp (4) didi ki: Ey gül-'izār-ı vefādār ve iy serv-i semen-ruhsār mürüvvet (5) fütüvvet bunı iktizā ider, çün 'ahdüñe vefā eyledüñ (6) ve qavlüñe durduñ. Bunı kim itmişdür ki sen eyledüñ. Beyt:

(7) *Āferīn Hudāy ber-pederī ki*

*Tu perverīd ü māderī ki tu zād*

*(Allahın lütfu seni doğuran anne ve seni yetiştiren baba üzerine olsun)*

---

(B.92a) 15 fuşûlı] fuşûl B.

(B.92b) 3 'āşıklar gicesi] seb-i 'āşīkān H.; 6 olunmayup] qanā'at itmeyüp H.; 10 itmeyüp] idüp H.; 13 Murāda irişdüñ] Murāduña iriş H.; 15 cüvānlıq çağında] zamān-ı cüvānīde H.; 15 hīred kisvetini mürüvvet ve hayā libāsın] kisvet-i 'aql ve libās-ı hayā H.

(B.93a) mürüvvet fütüvvet bunı iktizā] muqtezā-i mürüvvet ve fütüvvetdür H.; 6 itmişdür] eylemişdür H.



(8) Bu bende ğāyet dīvāneliğumdan buncılayın cür'et idüp (9) vişālūñ temennā itmiş idüm. Bu iş hālūme lāyık degüldür. (10) Hükemā dimişlerdür: **Eş-şebābū şū'betün mine'l-cünūnī**<sup>73</sup> Ben ebā 'an cedd (11) bāğbānam. Bāğbānlık muḥāfazat ve emānet-kārlıkdur. Hıyānet (12) ve müdāhanet degüldür. Eger ben bir ğayrı bāğdan bir gül koparam, ḥaḳīkat (13) ğayrılar benüm büstānumdan ağaç koparalar. **Kemā tedīnū tūdān ve kemā** (14) **tezra'u taḥşudu**<sup>74</sup> buyurmuşlardır. **Ve cezā'ü seyyi'etin seyyi'etün mişlühā**<sup>75</sup> (15) Naşşdur bu ma'nāya ulular dimişlerdür. Beyt:

(B.93b) *Her ki der-bāğ-ı merdümān nigered*

*Mīve-i u kesī diger be-ḥored*

(Kim halkın bağına bakarsa/göz dikerse, artık o kimsenin meyvesini yeme)

(2) *Her çe gūyī cevāb-ı ān şinevī*

*Her çe kārī ḥaḳīkat ān direvī*

(Ne dersen onun cevabını/karşılığını işitirsin. Ne yaparsan, onun gerçeğini bulursun)

(3) Ey Bānū sa'ādet ve selāmetle var, erünūñ intizārı ğubārın (4) gözinden gider. Duğter hemān ol sā'at erinūñ döşegine (5) varup murāda irdi. Melike ḥikāyeti bu araya getürdi. Yüzi (6) ol dört refīklere eyledi daḥi didi ki: Bu dörtten kim (7) şevher-i bānūdan ve Yūsufı incitmeyen, kırdur daḥi 'ayyār kim (8) āzārdur ve bāğbān nikū-kārdur. Bu dörtten cūvān-merdlik (9) adına kankısı lāyıkdur. Mürüvvete sezāvār ve āferīne ve taḥsīn (10) dimege bunlardan kim evlādur. Meẓemmet ü nefrīne bunlardan (11) kim lāyıkdur. Biri didi kim: Benüm göñlüme şöyle gelür ki eri (12) bed-gevher ve le'im idi. Hīç

(B.93a) 1 Bu bende ğāyet] Ben daḥi tamāmet H.

<sup>73</sup> Gençlik, delilik bölüğündendir.

<sup>74</sup> Hadis: Ne yaparsanız onu bulursunuz;

<sup>75</sup> Şûrâ: 40: "Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür."

(B.93b) 4 gözinden] çeşminden H.; 11 kim] kankısı H.; göñlüme] dilüme B.; 12 le'im] le'imü't-tab' H.

merdler zümresinde dāhil degüldi. (13) Nişāne-i ğayret īmāndandır. Kāle'n-nebiyyü 'aleyhi's-selām (14) **Sa'dün ğayūr ve enā ğayūr vallāhü aġyaru minnā**<sup>76</sup> Biri daġi didi ki: Baña (15) gelür ki ol kırt pīr-i fertüt idi. Dişleri işden kalmış idi. (B.94a) Yoġsa böyle semüz nāzük şaydı ne vechle kırdı. Bunu cüvān-(2)merdlige ħaml itmek olmaz. Biri daġi uğrınun ħamākatine ve cehāletine (3) ağız açdı. Bunun gibi fırsat u ğanīmet kanda ele girür. Bu ğanīmet (4) bir daġi ne vakt yüz gösterür. Gice karañu, yol ħālī, ħatun (5) dürr cevāhire müstaġrak, zer ü zīver ile müzeyyen; bu maķāmda ğaflet (6) ne cüvān-merdlik belki mecnūndan beter dīvānelik ve nā-dānlıķdur. (7) Biri daġi bāġbānuñ nā-dānlıġından söz açdı. 'Ālemde hīç andan ebleh ve (8) maġrūm olmaz, dostı ola; 'ahd-i kādīmine vefā ide. Bedr olmuş (9) māh gibi gice ki ferāġat veistirāġat zamānıdır, kadem-i rence (10) kılup eve gele. (H.36a) Bunun gibi māhı terk itmek dimāġun (11) ħaleline ve 'akluñ eksükligine ħaml olunur. Beyt:

(12) *Der-ħalvet eger ħūr-veşī pīş-i tu āyed*

*Der-ťāk ne ey zāhidān zühd ü riyāyī*

(Ey zāhid! O huri gibi [güzel sevgili] önüne halvette gelirse, zühd ve riya gökyüzünde deġil ya!)

(13) Melike her birinün cevābın meşreblerine göre işitdi. Mışra':

(14) *Cünbüş-i herkes ez-āncā ki v'īst (Vezin)*

*Ez-şīşe hemān bīrūn z'āverd ki dürüst*

(Kimin eğlence meclisi varsa orada hemen dur/katıl. Ve doğruca şışeyi/kadehi ortaya çıkar)

(15) Şādumān u ħoş-dil atası yanına geldi. Beyt:

<sup>76</sup>

Sa'd gayretli, ben de gayretliyim; Allah bizden daha gayretlidir.

(B.94a) 6 nā-dānlıķdır] –H.; 7 Biri daġi bāġbānuñ nā-dānlıġından] ve bī-ħaber olmasından B.; 9 gice] şeb B.

(B.94a) 11 māhı] rüyı B.; dimāġun ħaleline ve 'akluñ eksükligine] ħalel-i dimāġa ve naķş-ı 'akla H.; 13 meşreblerine] müşterilerine B.; 13 2. Mısra H'de yok.; 15 yanına] katına H.

(B.94b) Zi-ıkbāl-i şeh ānçe ber-'azm-i u

Zi-āyīne-i ṭab'-ı rüşen nümūd

(Onun gayretiyle şahın ikbalinden, aynadan parlayan şey göründü)

(2) Hikāyet su'āl cevābı bir bir takrīr eyledi. Şāh kerīmenüñ (3) zekāsın ve kiyāsetin bilürdi, daḥi artuḫ bilüp hezārān (4) hezārān āferīn ü taḥsīn eyledi. Uğrı i'tirāfdan ḡayrı çāre (5) bulmayup gevheri teslīm eyledi. Hāk-cūyuñ ümīzī ḡansı (6) şāh-ı deryā dilüñ nevāl-i fazlıla māl-ā-māl oldu. Tūtī (7) çün kelāmı bu araya getürdi daḥi didi: Ey Māh-şeker, (8) Gördüñ sözüñ muḥāveresi ne yüzden olur, fikrle (9) ādemüñ içindekin bilürler. Tūtī-i zīrek henüz bu şīrīn (10) dāsītānuñ şükri minḡārında idi. Şubḡuñ aḫ bāzı pervāz (11) eyledi. Bir rāz ki müştāk 'āşık gicenüñ perdesinde aḡyār (12) gözinden gizlenmişdi, rüşen oldu. **ŞEB-İ DEVĀZ DEHEM** Hürşīdūñ (13) nihān rāzı maḡrib perdesinde örtüldi, māh mihr-ṭal'at (14) zāhir oldu. Māh-şeker ḡıramān tūtīye geldi, zinhār rāz āşıkāre ide, (15) tūtī de ḡikmet sözlerin aña işār ide. Kānūn-ı küllī (B.95a) ve kā'ide-i muḡarrerdür, istiḡrāc-ı cüz'ıyyāt 'aḡl-ı kāmīle müyesser (2) olur. Bu bī-çāre sevdā-zede bir zamān ki mülākāt-ı maḡbūb (3) naşīb ola. Bu kaçan olur ki 'aḡl u hūş yirinde ola, (4) ne tarīkle dost imtiḡān olur? Tūtī didi: Ma'rifet-i insān (5) dürlü dürlü olur. Ādemde kemāl çokdur. Bu cümleden ki (6) sāzı taşnīf itmişler. Mūsikī-āvāz dil ḡapıcı olur. Sāz (7) oḡşamak perde-i mülāyemede her kimse ki ol semā'dan müte'eşşir (8) olup vecde gele. Anuñ sirişti pāk ve ṭab'ı selīmdür. (9) Müsteḡaḡdur anı dost dutunmak. Ol kimse ki anı işitmekden (10) ḡālinden taḡayyūr itmeye. Anuñ 'adem-i ḡābiliyyeti ve ḡasāveti ḡalbindendür. (11) Andan ḡaçup yanına varmamak evlādur. Meger işitmedüñ mi (12) ḡikayet ḡükemā-i işfāḡnıla bir beşikde tıflı anlar imtiḡān (13) itdiler. Māh-şeker didi: Nicedür ol **HİKĀYET**? Tūtī eytdi: (14) Getürmişlerdür işfahān'da bir pādīşāh var idi. Melek-sīret, (15)

(B.94b) 8 muḡāveresi] muḡāvereti B.; 10 Şubḡuñ aḫ bāzı] Bāz-ı sefīd-i şubḡ H.; 11 Bir rāz ki müştāk 'āşık gicenüñ perdesinde aḡyār gözinden gizlenmişdi, rüşen oldu] Perde-i şīre çeşm-i aḡyārdan nihān olan rāz-ı 'āşık müştāk-ı rüşen oldu H.; 13 Hürşīdūñ nihān rāzı maḡrib perdesinde örtüldi] rāz-ı nihān ḡurşīd-i tābān perde-i maḡribinde pinhān oldu H.

(B.95a) 6 dil ḡapıcı] dil-rübā H.; 9 Müsteḡaḡdur anı dost dutunmak] Anı dost dutunmak müsteḡaḡdur H.; 13 Tūtī eytdi] Tūtī goft B.; 15 tamām-zīnet] zīnetle müzeyyen B.; re'āyā-perver] re'āyā besleyici B.

tamām-zīnet, dād-güster ve re'âyā-perver idi, çün (B.95b) ol vaqt geldi ki cihān-ı fānī terk idüp beḳā 'ālemine gide, (2) çün da'vet-i Ḥaḳḳa icābet itdi, neslinden bir ma'sūm (3) sūd emer oğlu ḳaldı. Erkān-ı devlet ve a'yān-ı memleket istediler ki (4) ol tıfl irişüp (H.36b) büyük olduğda saltanata ḳābiliyeti olup (5) 'āmme-i re'âyā ve kāffe-i berāyā anuñ sāye-i ma'deletinde müreffeh ve āsūde (6) olurlar mı? Tā anı pādīṣāh idüp muṭī' vü münḳād olalar. (7) Eger ḳābiliyet yoğise andan i'rāz idüp bir ḡayrı devlet (8) etegin dutalar. Bu mühim kifāyet içün ḥükemā-i rūzigāra (9) yüz dutdılar. Ol vaqt yitmiş ḥakīm-i müstaḳīm ol diyārdan (10) cem' itdiler. Cümle ittifāḳ itdiler kim her nev' ālāt-ı lehv-i ṭarab (11) ve her cins esbāb-ı 'īṣ u niṣāṭ muğanniyān-ı ḥoş-āvāz sāzende(12)gān-ı sihr-perdāzı bir yire cem' itdiler. Şeh-zāde-i ma'sūm gibi (13) ol yaşıda ne miḳdār ma'sūmlar var ise bir yire getürdiler (14) çün sāzendeler sāza el urup bülbul-āvāz güyendeler ser-āḡāz (15) itdiler. Ol tıfl ki ol ma'sūmlar içinde deprenüp beşiği (B.96a) raḳṣa getürdi, melik-zāde idi. Bir zamāndan soñra bir niçe (2) tıfl daḡi ḡarekete gelüp niṣāṭ gösterdi. Ḳalan eṭfāl (3) buz gibi doñup aṣlā ḡareket itmediler. Ḥükemā firāset ü kiyāsetle (4) ḥükm itdiler ki bu tıfl-ı şerīf ve bu gevher-i laṭīf pādīṣāh-ı (5) 'ālī-ḳadr olup ḡaḳḳ eyyām-ı devletinde āsūde-ḡāl ve muntaẓamu'l-(6)ahvāl olalar. Ol tıfıllar ki aña muvāfaḳat itdiler. Anlar da (7) ercümend merātibe irişeler. Anlardan ki ṭarab u niṣāṭ zāhir (8) olmadı. Anlar ādem şüretinde ḡayvān-şıfat olup ekşer (9) evḳatı yiyüp uyḡuyla geçe. Hünerden ve faẓldan maḡrūm (10) olalar. Ṭūṭī sözi bu araya getürdi. Māh-şeker şordı ki: (11) Anları raḳṣa getürüp ḡareket itdüren nenüñ gibi (12) āvāzdur. Ol ḡāle ki vecd ü ḡālet dirler nedür. Her (13) kimse ki kūh gibi vaḳārla otura, mücerred nağme vü terāne işitmek (14) ile yirinden ṭura daḡi zemzemeye gele, vālih ü dīvāne ola. (15) Ṭūṭī didi: Su'ālī ḡoş itdüñ ve istifsārda (B.96b) endāzeden ṭaşra itdüñ. Şavāmi-i eflāk ḡalvet-niṣīnleri (2) bu sırdan bī-ḡaberlerdür ve dāniş ehilleri bu nüktenüñ (3) ḡalelinden cigerlerine ḡūn oturmışdur. Belki ervāḡ-ı ṭuyūr (4) cinsünüñ ḡıdāsı nağme-i ḡoş ve zemzeme-i dil-keşdür ki ḡūş-ı (5) ḡūşına

(B.95b) 1 geldi] irişdi H.; 7 devlet etegin] dāmen-i devlet H.; deprenüp] ḡareket idüp H.; 5 eyyām-ı devletinde] eyyām-ı devletinde ve hengām-ı sa'ādetinde H.; 15 Su'ālī ḡoş itdüñ] ne ḡod sen fehemi itdi B.

irişe cān erbāb kılup andan naşīb alup (6) perveriş bulur; vaqt-i semā'da çün rūḥ murğı ğıdāsın (7) tamām ala, şevk ḥum-ḥānesinden sermest zevk şarāb-ḥānesinden (8) medhūş olup. Lā-cerem az ƣalur ki murğ-ı rūḥ ten ƣafesinden (9) pervāz ide. Beyt:

*'Aşƣ-ı tu üftād der-dilhā-yı mā*

(10) *Hem çü mestī der-dükān-ı şīşe-ger*

(Şişeci/kadehçi dükkânındaki sarhoş misali, senin aşkın gönüllerimize düştü)

Aşıl oturacak biri 'ālem-i (11) 'ulvīdür, aña uça Beyt:

*Tu-rā ez-küngüre-i 'arş mī-zenend şafīr*

(12) *Ne-dānemet ki der-īn dāmgeh çe üftādest*

(Sana arşın en yüksek tepesinden ısılk ƣalıyorlar/seni arşın en yüksek mertebesinden ƣağırıyorlar. Bilmiyorum ki bu tuzağa ne düşmüştür)

Beyt:

(13) *'Āşık oldur cān vire bāzār-ı 'ışƣ içre müdām*

(14) *Olmaya cān ƣorkusu (H.37a) pes budur istiğnā-yı 'ışƣ*

(15) *Niçe biñ mecnūnları vādīde ser-gerdān idüp*

(B.97a) *Niçe Manşūrı ider her kūşede berdār-ı 'ışƣ*

Ƙuvvā-i rūḥānī (2) ḥareketinden tene böyle ḥareket gelür. Her ḥareket ki ol zamānda kimesne (3) ider, irādetile degüldür ve her tağayyür ki andan şādır olur, anuñ (4) ƣaşdıla degüldür. Mışra':

(B.96b) 3 ervāḥ-ı tıyūt] tıyūt ervāḥ H.; 4 dil-keşdür] dilkes B.; 11 Aşıl oturacak biri 'ālem-i 'ulvīdür, aña uça] Nişimen aşlı ki 'ālem-i 'ulvīdür aña nīşe H.

(B.97a) 7 yanmış hevā] derūndan suhte hevā H.; 10 helāke daḥi 'adem serḥaddine] mer-tebe-i helāke ve ser-ḥadd-i 'ademe H.; HİKĀYET] –B.

### İhtiyār ile degüldür cünbüşi merdāne(5)nüñ

'Uşşākuñ hareketi ihtiyārī degüldür. Anuñ hāleti ıztırārī (6) bir keyfiyetdür ki kaşdsuz andan zāhir olur. Ol hālde ki na'ra (7) şadır olur ki eflāke varur. Tabī'at muḳtezāsınca yanmış (8) hevā çıkup şāf nesīm yirine gelür. Bunuñla cān rāhat olur. (9) Eger bir kimse anı ol hālinden men' eylese mümkindür ki (10) ol men' anı helāke daḡi 'adem serḡaddine ilete. **HİKĀYET** Getürmişlerdür ki (11) bir t̄ā'ife anlaruñ başları Şeyḡ Cüneyd ḡaddesa'l-lāhü rūḡa (12) idi, semā' vaḡtinde vecd ü hālete müstaḡrak olup baş (13) açup el şalarlardı. Suḡte ol ortadan bir na'ra urdı. (14) Şeyḡ aña ḡazab nazarıyla bakdı. Dervīş baş hırḡaya çeküp (15) nefes virmedi. Muḡterik hevā çıkmayup sīnede ḡaldı. **(B.97b)** Bir s̄ā'atden soñra hırḡa[y]ı giderdiler. Anı bir avuḡ toprak olmuş buldılar. (2) Dirler ki: Ol āteşüñ yakması hezār mertebe cehennem odından beterdür. (3) Beyt:

*Dostānet-rā ki dāḡ-ı mihr-bānī dil be-suḡt*

*(4) Ger be-dūzāḡ be-gūzerānī āteşī bīnend serd*

*(Gönlünü yakarak dostlarına öylesine bir şefkat yarası aç ki, cehennem dolaşsalar, ateşi soḡuk görsünler)*

ve bu āteşüñ mebdī[s]i her kimde ki (5) ola ezelīdir t̄ā ebed anuñla olur. Beyt:

*(6) Rūz-ı mergem ez-ser-i t̄ābūḡ ḡāhed şu'le zed*

*Āteş-i 'aşḡī ki der-dil dārem ez-gehvār-ı men*

*(Beşikten beri gönülde sahip olduğum aşk ateşi, ölüm günümde tabutumdan şu'le şeklinde vurmak/çıkmak ister)*

(7) Tūḡī çün sözi bu araya getürdi. Māh-şeker işitdi ki pāy-(8)kūbān ve raḡş-kūnān maḡbūb ḡarafına gide. Bād-ı şabā şubḡ ḡablın (9) çalup sevdā-zedeler dimāḡı perdesin açdı. Şubḡuñ ḡavḡası (10) zāhir oldı. Māh-şeker dost

(B.97b) 1 Anı] Dervīş H.; 2 odından] āteşinden H.; 8 gide revān ola H.; 10 cānibine] ḡarafına H.; 11 maḡrib āşiyānına] asitāne-i maḡribe H.; 13 cilve iderek] cilve-kūnān H.

cānibine varmağa tevaḳḳuf (11) itdi. **ŞEB-İ SÎZ DEHEM** Hümā-yı hümāyūn-ı āfitāb mağrib āşiyānına (12) varup māh ṭāyirde ufḳ-ı maşrıḳdan zāhir olup Māh-şeker (13) çün ṭāvūs-ı ravza-i cinān gibi cilve iderek ruḥşat (14) talebine ṭūṭīye geldi daḥi didi ki: Hükemā buyurmışdır: İki nesne (15) hem-cünān 'ışḳ şevḳ getürür. Biri şarāb ikinci sürūd. **(B.98a)** Şu miḳdār ırlamak zıkr eyledüñ ki şarāb içmedin mest (2) oldum ve sürūd işitmedin bī-hūş düşdüm. Beyt:

(3) *Çe efsūn būd ender cām dūşın*

*Ki ser reft ü ne-reft ez-ser ḥumāram*

(*Dün geceki kadehte nasıl bir büyü vardı ki başımı verdiğim halde/başım kaynadığı halde, yine baştan sarhoşluğum gitmedi*)

(4) Şimdi beyān eyle, ibtidā-i 'ilm-i mūsikīnün mü'ellifi kim ve kimden (5) zāhir oldu **(H.37b)** bu 'ilmün ḡāyeti nireye dekdür? Ṭūṭi didi: 'İlm-i (6) mūsikī deryādur ve anuñ mevcı bī-nihāyetdür. Aña ḡarḳ olanlar (7) ḡāyetine irmediler daḥi bir baḥrdur ki naẓar idenler kenārın görmek (8) müyesser olmadı. Bu taḳdīr üzere ṭuyūr üstādlarından bir şemme (9) benüm ḳulağuma irişdi, saña 'arz ideyim. Hükemā-yı Hindden (10) şöyle mervīdür ki **HİKĀYET** Bir ḥakīm ağaçlar sāyesinde gider bir meymūn (11) gördi. Ağaçlar içre daldan dala şāḥdan şāḥa ḳalḡar, (12) ittifāḳ yolu bir ağaca uğradı ki bir keskün dal idi, (13) ḳarnı rāst gelür, yırtıldı. Bağırsağı iki şāḥ arasında (14) ḳaldı. Bir zamāndan soñra yine ol araya uğradı, ol bağırsak kim kurudı. (15) Bād doḳınup āvāz-ı hoş andan şādır oldu. Ḥakīm **(B.98b)** ol bağırsağı indürüp iki ağaç arasında bağladı. (2) Evvelkiden ḥūb āvāz zāhir oldu. Andan soñra bir tār daḥi (3) ziyāde idüp, ol ağaca izāfe eyledi. Sāz (4) āleti oldu. Şimdi olan sāzlar hep andan alınmışdur. Her (5) biri 'aḳlı irdügi miḳdār birer şūrete ḳodılar, ammā iḥtirā'-ı (6) maḳāmāt u şa'b şöyle dirler ki: Bilād-ı Hindde ḳaḳnūs (7) nām bir murḡ vardır. Burnında yidi delügi var. Her yıl gül mevsiminde:

(B.98a) ırlamak] sürūd H.; 6 Aña ḡarḳ] Ḡarḳ B.; 8 taḳdīr üzere] taḳdīrce H.; benüm ḳulağuma irişdi] işitdüğümünden H.; 10 HİKĀYET] –B.

(B.98a) 11 ḳalḡar] ḳalḡır B.; 12 yolu bir ağaca uğradı] –H.; 14 yine ol araya uğradı] –B.; doḳınup] doḳındukça H.

(8) Bilmek isterseñ eger ney gibi sînem nâlesin

Var sefer kıl Hind iline nağme-i fağfûra bak

(9) Zurefâ mül içmege kim gideler ol murğ da gülistâna gelüp hezâr dürlü (10) şavtıla figân gelür. Her burnı delüğinden dürlü dürlü (11) şadâlar peydâ olur. Hükemâ istihrâc-ı maķâmâtı 'ilm-i mûsikî (12) andan ihtirâ' itmişler. Tûṭî henüz daḥi bu hikâyetde idi, (13) ḥoros-ı şubḥ-gâh şadâ-yı el-firāk el-firāk bāmınıñ 'ırāk yesme'u (14) 'uşşākı müştâķa irişdürdi ve rûşen günü anuñ çeşmine ķarañu eyledi. **ŞEB-İ ÇEHÂR DEHEM** Ğazâle-i zerrîn-âfitâb mağrîb ğârına (**B.99a**) gitdi ve âhû-yı sîmîn-mâh maşrık lâle-zârından sipihr-i murğ-zârına ķadem (2) başıdı. Mâh anuñ cemâlinden şerm ve şekker anuñ şîrîn sözinden (3) reşk idüp destûr talebine tûṭiye geldi. Tûṭî temâruz idüp (4) kendüzin müteğayyir ü mütefekkir gösterdi. Marîzler gibi yumuşak söz (5) söyledi. Mâh-şeker didi: Sebeb-i saķâmet ve mûcib-i maraź nedür? (6) Tûṭî didi: 'Arıza-i bedenî ve 'illet-i cismânî bende yokdur, (7) ammâ senüñ ğamuñdan baña ğam geldi. Sen benüm efsâneme ve terâneme (8) meşğûl olmak ile fırsat elden gider. 'Aşık-ı miskîne nice (9) intizâr çekdürürsin. **El-intizârü eşeddü mine'l-mevti**<sup>77</sup> Beyt:

İntizâra mevt-i aḥmer didiler

(10) Âdem oĝlı buña döymez didiler

Her dem vişâle va'de ider eylemez vefâ

(11) Vardur egerçi (**H.38a**) yâr ile ķavl ü ķarârumuz

Ki mebâdâ erüñ gele. Sen (12) bu ta'allülden şöyle peşimân olasın, niteki kedi sıçanuñ ölmesinden (13) peşimân oldu. Mâh-şeker'e bu söz 'aceb gelüp (14) şordı. Nicedür **HİKÂYET**? Tûṭî didi: Aķzâ-yı Çîn'de bir (15) murğ-zâr var

(B.99a) 2 şekker] sükker H.; 9 çekdürürsin] –B.; 15 şan firdevs] güyâ ḥuld-ı berîn H.  
<sup>77</sup> “Beklemek, ölümden daha şiddetlidir.



idi. Hüblikda şan firdevs idi. Bir şîr-i mühîb (**B.99b**) ve ğazanfer-i 'acîb ol murğ-zârda şâh olup ol yörenüñ (2) sibâ' u hayvânâtı cümle aña muṭî' ü münkâd idi, çün niçe (3) rûzgâr geçdi. Arslanuñ cüvânlık gicesi pîrlik şubhına (4) mübeddel oldu. Anuñ yigitligi bahârı gidüp pîrlik hâzânı (5) 'ivaż geldi. Arslan kuvvetden kalup kirteye döndi. (6) Dişleri nâ-muntaẓam ve mütehalhıl olup her et ki yirdi, ekşerî (7) dişleri ortasında kalurdi. Ol murğ-zârda mûş (8) çıkdı. Uyhu vaṭinde gelüp şîrûñ dendânından ol (9) eti çekerlerdi. Tatlu uyhu arslana telh idüp câna (10) gelmişdi. Şîr bu şalâbetle sıçan elinden 'âciz ve ferûmânde (11) olmuş idi. Mışra':

*Ey besâ haṭîr der-dest-i haḳîr ü 'âciz şeved*

*(Ey ki/ne garip ki, bir çok önemli [şey], zayıf ve güçsüzlerin elindedir)*

(12) Evet deryâ bu 'âzamet ve heybet ile esîr-i nehengdür (13) ve kûh bu şalâbet ve ululıkla pâ-mâl-i pelengdür, çün (14) Arslan yavrisı atasından ayrılса қарınca aña üşer. Eger arslan yavrisınıñ ölmesi mürdandır, arslanuñ (**B.100a**) elinden gelmez ki beççesin mûr elinden ḥalâş idüp kırtara. (2) Bu andan ötürüdür ki erbâb-ı kuvvet 'aczin bilüp şevketine (3) mağrûr olmaya. Bişnev, işit berü vaḳt **HİKÂYET** İmâm Şâfi'î raḳıya'l-lâhü 'anhü (4) ḥulefâdan biri yanında otururdi. Siñek ḥalîfeye teşvîş (5) virüp bî-ḥuzûr itdi. Ḥalîfe didi: Bilmezem ki meges (6) ne ḥikmet için ḥalk oldu. İmâm buyurdi: Cebbârlar (7) 'aczin bilmek için. El-ķışşa Şâh-ı sibâ' mûşlar elinden 'âciz (8) olup bir eski kırt maḥremi var idi. Bu aḥvâli aña 'arz idüp (9) bu ḥâdişeyi ortaya getürdi. Kendü 'aczin didi. Kırt (10) çok ḥâl başına gelüp bî-ḥadd aḥvâle mûṭṭalî' idi, didi ki: (11) Her derdüñ dermânı vardır. Niçe işler ki ḥîle vü tedbîrle (12) biter kuvvet ü şevketile el virmez. Toz ve ğubârı ortadan süpürge (13) giderür. Ṭâvûs kanatı degül ḥâşâk zaḥmetin ḥânedan (14) sibd dūr ider. Enbûs ḥaḳқа degül kedi ki bu dergâh re'âyâsından (15) biridür. Bu dergâhuñ dizdârlığın

(B.99b) 5 kirteye] kirpiye B.; 8 Uyhu vaṭinde] Hengâm-ı ḥ'âbide H.; 12 Evet] Belî H.; 14 arslan yavrisı] şîr-beççe H.

(B.100a) 3 HİKÂYET] –B.; 8 maḥremi var idi] mermî idi B.; 9 didi] söyledi H.

aña virelüm. Mûşlaruñ (B.100b) def'in de aña ışmarlayalum. Arslana bu söz ziyāde hūb ve (2) be-ġāyet pesendīde geldi. Gürbenüñ ihzārın emr eyledi; (3) çün hāzır oldu. Yir öpmek şartın taqdīm eyledi. Arslan (4) mā-cerā-yı mûşı takrīr eyledi. (H.38b) Du'ā ve ţenā ki ol vakte lāyık idi, (5) anı idüp daġı didi: Ey ţāh-ı sibā' egerçi bu bende-i kemīne[y]i (6) sā'ir hūddām silkine münselik kıldı, ammā bu bendenüñ ezeli (7) ţāha bir ola, takarrübi vardur. ţāhuñ mübārek kulaġına (8) iriţe çün Nūh 'aleyhi's-selām gemisinde mûş çoġalup gemide (9) olanlar zaġmet gördiler. Nūh 'aleyhi's-selām fermān oldu ki (10) arslanuñ alnın ţıġaya. Nūh fermāna itā'at eyledi. (11) Der-hāl ţır akţırdı. iki İki kedi burnı delüğinden (12) zāhir oldu. Bu sebeble mûş zaġmetinden kurtıldılar. (13) Eger sulţān fermānıyla bu dergāhuñ kutvāllıġın ve bu (14) bār-gāh pāsbānlıġın bu kemīne bendeye ışmarlaya, pādiţāh (15) devletinde bu mühimmi āsān vechile def' idüp giderem. (B.101a) Arslan gürbenüñ istemesi ile mezķūr manşıbı kediye ışmarlayup (2) sıçanlar ţerrinden emīn olup rāġat oldu. Mücerred mûşlar (3) gürbenüñ görünmesinden müteneffir ve müteferriķ oldılar. Arslan (4) gürbenüñ ri'āyetinde daķıķa fevt ġimāyetinde eksük (5) itmeyüp yanında yir virüp ķadriñ 'ālī itmiş idi. Egerçi (6) gürbe mûşlara ġavf bābın ve hirās ķapusın açmışdı, ammā (7) sıçanlara müdārā yavaţlıķ gösterürdi. Küllī anlaruñ def'ine (8) düriţmezdi. Bir gün kendü yavrılarından birin ţīre getürüp (9) didi: Bu oġul ki sulţānuñ kemter bendesidür. Aķrān (10) u ihvān ortasında 'ilm ü hüner ile mümtāzdur. Ādāb-ı mülūk (11) eyi bilür. Eger fermān olan benüm nā'ib-i menābum ola. Ben dīger (12) oġlancuķlarum muġāfazatına ve ri'āyetine meţġül olam. Arslan (13) ol ruġţatı virdi. Kedi ol gice ferzendin kendü yirinde naţb (14) idüp muţālihine vardı. Gürbe-beççe esrāra vāķıf degüldi yavaţlıķ ki (15) pederi mûşlara iderdi. Her mûş ki zuhūra geldi, anı 'ādem (B.101b) 'ālemine gönderdi. Ol gice mûşlardan biri ķalmadı ki gürbenüñ (2) çengāline girmeye, çün irtesi; kedi ġizmete gelüp, gördi ki (3)

(B.100b) 3 Yir öpmek şartın] ţerā'it-i ġidmeti H.; 4 ol vakte lāyık idi, anı idüp] Gürbe maġalline lāyık H.; 7 takarrübi] ţemāsi B.; kulaġına] sem'ine H.

(B.101a) 4 itmeyüp] ķomayup H.; 7 medār yavaţlıķ] medār u mevāsāt B.; 9 oġul ki sulţānuñ] ferzend ki ţāhuñ H.; 10 ihvān] emţāl H.; 11 eyi] hūb H.; 14 esrāra] –B.

(B.101b) 2 kedi] peder H.; 3 tolu] māl-ā-māl H.; 4 Ve ķa'ubtü fīmā hezebtü] –B.; 5 öñe geldi] düşdüm H.; 7 bir kaç gün] bir zamān H.; 12 kütvāllıġından] pāsbānlıķdan H.

müşlardan ol yir tolu olmuş görüp, ferzenden melâmet (4) itdi. Didi ki: **Ve ka'ubtü fīmā hezebtü**<sup>78</sup> Bir hâdişeden ki müddet-i medîddür ki qorqardum, şimdi (5) öñe geldi. 'Aceb degüldür ki şāhuñ luṭfı benüm haqqumda eksük (6) olmaya. Halâyıka luṭf ekşer ğaraż içündür; çün ol 'arz (7) qalmaya luṭf da zāyil olur, çün bir kaç gün geçdi. Endîşe (8) leşkeri arslanuñ qalbine geldi, çün müşlar fırçası (9) küllî 'adem vādīsine gitdiler. Vaqt oldı ki gürbe ma'zül ola, (10) çün şuġl u 'amel 'illet-i manşıbdur, hizmet olmayınca manşıb (11) ne lâzım didi. Huşûşan nefisle hōd yırtıcıdur gelür ki qan ide, ben qanı (12) anuñ eclıçün boynuma almam diyüp gürbe[y]i kütvällıġından ma'zül (13) itdi. Gürbe yavrisına 'itāb idüp didi: Hâdişe(**H.39a**)nūñ (14) āteşini yüceltdüñ. Eger küllî ol müşları zāyi' (15) eylemeseñ ve arslanuñ küllî göñli fāriġ olmayup bende bu manşıbdan (**B.102a**) 'azl olmazdum. Gürbe-beççe müşları öldürdüğüne pişmān oldı. (2) Ba'dehü harābü'l-başara tūṭi sözi bu araya getürdi, didi ki: Ey Māh-şeker (3) seni 'ışk içinde süst ü kāhil görürem. Dost tarafına (4) varmağa āheste deprenürsin. Şāyed erüñ h'āce Şa'īd (5) 'an-qarīb gele, bu taqşırde peşīmān olasın. Niteki gürbe-beççe (6) peşīmān oldı. Māh-şeker'e bu söz eşer idüp istedi ki (7) hemān ma'şūk-ı veşāk cānibine gide, dostuñ vişāli (8) zülālinden 'ışk āteşine dermān idüp, şu sepeydi, (9) henüz bir kaç qadem gitmedin çeşme-i hūrşīd cūş idüp (10) deryā-yı aḥzar-ı felek āb-ı şāfi ile rüşen oldı. Dost (11) tarafına varmak bir giceye qaldı. **ŞEB-İ PĀNZ DEHEM** Nīm-rüz-ı fīrüz-(12)sultān pādişāh-ı māh ki sitāre-i sipāhīdür, qorqusından (13) zerrīn siperin bıraḳdı. Gül yüzlü ve ğonce Māh-şeker'e maḥbūba (14) ruḥşat eclıçün tūṭiye geldi, didi ki: Şabrum siperi (15) elden düşüp miḥnet tiri cān-ı nā-tüvāna irişdi. Hīç (**B.102b**) buña dermānuñ yok mı yok mı bu varṭa-i belādan ve fūrkat-i 'anādan (2) qurtarasın. Tūṭi didi: Ey Māh-şeker bu hâdişenüñ dikenini senüñ (3) ayaġuña batdı ise benüm gözümdeyür ve zāhir ebr-i āteş ki cāmeñi (4) dütüp eyledi. Baña cān hānesinde gizlü şu'le virdi. (5) Hemān sa'ādet ile serī' yürür māh gibi cānān menziline var, (6) eger vel-

78

(B.102a) 4 āheste] süst H.; 7 gide] revān olup H.

(B.102b) 3 zāhir] ş'ol H.; 5 serī' yürür māh] māh-ı serī' ü'l-harekāt H.; revāl ol] var H.; 7 ile] birle H.; 10 çirkin yüzlü bir piseri] bir püser-i zişt-rüyı H.; 13 elḥān-ı bülbüli] elḥān-ı ḥumārı H.; 14 kız ki] duḡter alıvirdi H.

'iyāzū bi'llāh bu sır ki açıla yā bu rāz zāhir ola. Bu 'ayb (7) ve bu 'ār endişesinde benüm telkīnüm ve ta'līmüm ile hāṭīruñ (8) fāriğ eyle. Nitekim bir şāhuñ duḡteri dīlkū tedbīrile bu (9) vākı'a mişlinden necāt buldı. Māh-şeker hayretle şordı, (10) nicedür **HİKĀYET?** Tūṭı didi: Bir pādişāhuñ çirkin yüzlü (11) bir piseri var idi. Ziyāde nā-dān bed-sīret idi. Ğāyet cehlinden (12) baluñ tatlılığından hanzal acılığın fark itmez idi. Nihāyet keç-(13)tab'lığından aşvāt-ı hımārla elhān-ı bülbüli bir görürdi. Şāh (14) oğlına bir kız ki 'ālī-neseb hūr-şüret pākīze-sīret (15) idi. Huṭbe idüp alıvirdi, diyeydüñ dīv perīye ve 'ifrīti (B.103a) 'āдемиye virdiler. Şāh oğlında hamākat ve denā'et nihāyetde idi, (2) ammā evvel 'işmet perdesi hatunı ehl-i hicāb idi. 'İlm-i mūsikī (3) hūb bilürdi. Ol fende tamām hazākatı ve kemālī var idi, hem (4) hoş-elhān bülbul-āvāzı. Bir gün erile kendü hālın fikr (5) idüp bu beyti didi: Mışra':

*Rūḡ-rā şoḡbet-i nā-cins(H. 39b) 'azābīst elīm*

*(Ruha, cinsi bozukla sohbet, şiddetli bir azaptır)*

(6) Bir gice kaşır içinde oturmuşdı, bir mülāyim şadā ve bir āheng-i (7) dil-pezīr işitdi. İhtiyār söz ol kaşruñ bāmına māh-ı (8) felek sakfına 'urūc ider gibi kaşır üzere çıkdı. (9) Şāhib-i şadāyı görüp didi ki: Belki benüm senüñle (10) münāsebetüm vardır. Benden soñra saña ma'lūm olsun ki (11) benüm ser-güzeştüm uzundur, Kendü cāna geldügin eri bunuñ (12) kıymetin bilmedügin takrīr eyleyüp didi kim: Hīç gücüñ (13) yiter mi beni nā-cins şoḡbetinden ḡalāş idesin, çün senüñle hem-āvāzam, niçe gün hem-dem ve hem-rāz olam. Muğannī merd bir māhı gördüm zīveri zevāhir cevāhiri kevākib gibi (B.103b) bilürdi. Ḥalḡalı hilāl-dā'ire mişāl görünürdi. Merd aña (2) tama' idüp didi ki: Bu mühimmüñ kifāyetine bezl-i cān itmek (3) ḡaḡīr emrdür. Dirīgdür ki bu elden gide. Bu endişe[y]i idüp (4) bu beyti didi. Beyt:

(B.103a) 2 ehl-i hicāb] ehl-i perde B.; 7 dil-pezir] hoş-nevā H.

*Husrevānest ki der-şoḥbet-i u şīrīnest*

(5) *Der-bihişt ān ki hem-ḥ̣ābe-i ḥūru'l-'aynest*

(*Hükümdarlar, sohbeti tatlı olandır. O, cennette güzel gözlü hurilerle, beraber yatandır*)

Çün iki arasında (6) 'ahd ü peymān berk oldu, yüzi yola eylediler, çün niçe mīl (7) yürüdiler. Bir dere kenārına geldiler. Merd seyyāh didi: Ben yüzmek (8) 'ilmin ḥūb bilürem. Ol libāsı daḥi her ne ki var ise geçürem. (9) Andan gelüp sen māhı geçüreyim. Duḥter didi: Eyle olsun. (10) Merd seyyāh duḥterüñ her nesi var ise alup anı 'uryān (11) koyup şudan geçdi gitdi. Kendüyle endīşe (12) idüp didi ki: Yarın sulṭān bu ḥālden ḥaberdār ola, (13) ḥūn-ḥ̣ār leşkerden ardumca göndere. Benüm eger hezār cānum ola, (14) biri kurtılmaya; çün terk-i ser itmek olmaz. Cān kırtarup (15) baş kaçurmak gerek, çün ol cemā'at melike ki aşıl (B.104a) maḳşūddur anı bulalar. Hulle vü zer ü zīveri ğamın yimezler. Be-taḥşīş ki (2) duḥteri bulalar, bundan eyü olmaya. Mışra':

*Külūḥ-endāz-rā pādāş sengest*

(*Etrafı taşılayanın/herkesle cedelleşenin ödülü, taştır*)

(3) Seyyāḥ melikeye ol mu'āmele[yi] itdi ki ol erine itmişdi. Kavlihi te'ālā: (4) **Ve cezāū seyyi'etīn seyyi'etūn mişlūhā**<sup>79</sup> ol pīr-i sāl-ḥurde ḥoş didi oğlına. (5) Mışra':

*K'ey nūr-ı çeşm-i men be-cüz ez-kışte ne-derevī*

(*Ki ey gözümün nuru! Ektiğinden gayrısını biçmezsın*)

Çün şubḥ olup, (6) şeb serā-perdesi düşürölüp gizlendi. Rūz rūşen oldu, (7) kız müteḥayyir ve mütefekkir dere kenārında ayrılmak nevḥasın idüp (8)

(B.103b) 6 eylediler] tıtdılar H.; 11 geçdi gitdi] 'ubūr itdi B.

(B.104a) 6 gizlendi] pinhān oldu H.; 11 dīlkü gözinden nihān] rūbāh gözünden ğā'ib H.

<sup>79</sup> Şûrâ: 40: "Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür."

kendü bahtına ağılardı. Bu eşnâda bir dilkü ağzına bir üstühân (9) pâresin alup geldi, çün şu kenârına irişdi. Bir balık gördi, (10) kemügi ağzından bıraktı; tâ ol mähî duta. Balık talup (11) dilkü gözinden nihân oldu, çün dilkü döndi, kemügi (12) bir ğayrı hayvân almış idi. Duhter ağzı dilkü melâmetine açup (13) didi ki: Hîç 'âkil nakdi koyup gelecek ardınca gider mi? (14) Bu günki yumırda yarınki tavuğdan yigdür. Dilkü şordı ki: (15) Sen bu araya neden düşdüñ? Duhter kışşa-i pür-ğuşşasın (**B.104b**) ve derdümend göñlinüñ ser-güzeştin tamâm takrîr eyledi. Rübâh (2) gülüp didi ki: Bânü baña melâmet okın atup beni ta'yîb (3) eyledi. Eger az fikr (**H.40a**) eyleye, hemân vâķî'imuz birdür. Eger melike eri (4) şöhetinde egerçi nâ-münâsib daħi nâ-cinsdür, durup kanâ'at (5) eylese dil ol tarrâra ğaddâra mekkâra bağlamasa eger bu gice[y]i (6) anuñ şöhetinde itmese bunuñ gibi güne uğramazdı. (7) Beyt:

*Herkes ki şebî nişest bâ-u*

*Bisyâr be-rüz-ı mâ nişîned*

(Bir gece onunla oturan herkes, daha çok bizim günümüze çok oturdu.)

Pes (8) melike bu 'aql u firâsetle bir hayvân ki insân yanında ğâyet (9) nâ-dândur çün 'illet-i ğaflet şüret-i mübâheşede kim (10) bunlar arasında vâķî' olmuşdur. Bu mâ-cerâ hemân 'aynîdur, (11) bir şahş seher vaktinde hareket itdi. Bir şahş-ı âħir daħi gördi. (12) Şahş evvel ol şahş-ı şânîye eytdi: Hîç kimse böyle seher (13) vaktinde kalkar mı ki sen kalkmışsın. Ol şahş didi ki: (14) Nite ki sen kalkmışsın ben daħi kalkmışam. Rübâh didi: (15) İkimüz melâmetde ber-â-berüz. Duhter rübâhuñ zekâsına (**B.108a**) i'tirâf eyleyüp kendü müşkili ħallin taleb eyledi. Rübâh didi: (2) Ey hūrî-i perî-veş, saña çäre budur ki kendüñi dīvâne idesin. (3) Câme yırtuğ baş açuğ yalın ayak ehl-i cünün şüreti üzere (4) evüñe gidesin. Her kim ki seni göre ma'zûr duta; çün

(B.104b) 3 birdür] –B.; 5 dil] gönlin H.

(B.108a) 8 eyle] tut H.; 12 Āfitābuñ zerrîn tîġı] tîġ-i zerrîn-āfitāb H.; Māhuñ sīmīn siperin] siper-i sīm-ten mäh H.; 13 getürdiler] peydā oldu H.; 14 ayrılmak vaktinde] vakt-i fūrkatte H.; 15 kara gicede] şeb-i tārîkde H.

senüñ (5) dīvānelıguñ anlaruñ göñlinde karār ide. Tedrıc ile hūşa (6) gelüp 'ākıl olasin. Duĥter anuñ naşīhatın kabūl idüp (7) bu fasāhat ve rüsvālıkdan necāt buldı; çün söz bu (8) araya geldi. Māh-şeker didi: Göñlüñ kavī eyle, cānān tarafına (9) yūri. Tūtī henūz bu dāsitānuñ şekerin minķārında dutardı. (10) Cān sırrın ızhār idici şubĥuñ kurdı zāhir olup (11) gice siyāh-gūşı kaçmak ihtiyār eyledi ve ol mühim bir gice daĥi kaldı. (12) **ŞEB-İ ŞĀNZ DEHEM** Āfitābuñ zerrīn tıĥı maĥrib niyāmına girdi. Māhuñ (13) sīmīn siperin maşrıķ tarafından getürdiler. Māh-şeker (14) tūtīye gelüp didi ki: Ey ayrılmak vaktinde bī-çāreler mūnisi (15) Ey kara gicede tenhā kalmış derd-mendler hem-demi elüm dut. (**B.108b**) Mışra':

*K'ez pāy-der-üftādem v'ezeş ĥaberem nīst*

*(Elimden bir şey gelmiyor ve ondan haberim yok)*

Zinhār benüm 'ışķum (2) ĥayrılara kıyās itme. Egerçi ĥaķīķatde 'ışķ budur. Beyt:

*(3) Herkes be-ķadr-i ĥīş giriftār-ı miĥnetest*

*Kes-rā ne-dāde-end berāt-ı müselleml*

*(Herkes kendi gücü ölçüsünde sıkıntıdadır. Kimseye kurtuluş beratı verilmemiştir)*

(4) Ammā her 'āşık bir tarz-ı ĥāş zuhūra getürür. Beyt:

*(5) Her yek ez-bāde nīsbetī dīde-end*

*Cümle bīn kes ne-şod zi-rāh-ı şavāb*

*(Her biri şaraptan bir miktar gördüler/içtiler. Gören/içen hiçbir kimse, doğruluk yolunda olmadı)*

(6) Çeşm ez-u reng dîd u bînî bû

'Akl ezû sekr dîd u 'âkil h̃âb

(Göz, onun rengini/hilesini gördü burun da kokusunu; akıl onda sarhoşluk gördü ve akıllı da uyku [gördü])

(7) Balık ki aya 'âşıkdur. Hayât anuñ kurbetinden bulur. Pervâne (8) vâlih ü dîvâne-i şem'dür. Helâki yakın varmasındandır (9) ve kıssin 'alâ hâzâ tûṭṭ didi: Ey Mâh-şeker senüñ dürr kelâmuñ (10) nesîmi maḥbûs gonca âb-ı zindegânî ile perverde kılup, (11) bu ma'nâdan (**H.40b**) añlanur ki hıẓmetüñüzde bir kuşûrum zâhir (12) oldu. Haḫ bilür ki benüm himmetüm budur ki maḥdûmum akşâ-yı (13) murâdına ḥayrıla vâşıl ola. Mâh-şeker didi ki: Sen ihlâşuñ (14) izhâru mine's-şemsdür. Tûṭṭ didi: Eger and içem, ḳalbüñ it'îmnânına sebebdür. (15) İştmedüñ mi ki İbrâhîm-i Ḥalîl 'aleyhi's-selâm yâ celâlet ḳadr (**B.105a**) ḥazret-i Haḫ'dan mevtâ ihyâsın diledi. Haḫ te'âlânuñ ḳudretine (2) İmânı var iken ḳavlühü te'âlâ **Rabbi erinî keyfe tûḥyi'l-mevtâ ḳâle evelem** (3) **tû'min ḳâle belâ velâkin li-yeṭma'inne ḳalbî**<sup>80</sup> bundan ḥaber virüp Tûṭṭ (4) didi: Kebûter dem ve ḳadem-i kebk ve şeb-i zinde dutan baykuş ve (5) kûşede oturan ḥuffâş ve şecâ'at-bâzû ḥoros ve (6) hezâr-dâsitân nağmesi ve ḳumrînuñ siyâh tavḳı ve ügeyigüñ (7) gök hırḳası ve sîmurğ 'anḳâ-yı ḳille-i kūh-ı Ḳâf ḥaşmeti (8) Haḫ bu bendenüñ rızâsı maḥdûme rızâsıdur. Benüm maşlaḥatum (9) dükeli senüñ muşâliḥuñdur. Eger benüm bu bâbda ḥilâfuma (10) bir şübhe ola, benüm ḥâlüm ol Maşûr Ḥ'âce ḥalîdür. Mâh-şeker (11) şordı ki nicedür **ḤİKÂYET?** Tûṭṭ didi: Getürmişlerdür ki (12) bir şehrde bir tâcir var idi, Maşûr nâm. Mâl bisyâr ve tecemmül (13) bî-şümâr idi. Ekşer seferi deryâya idi. Bir ḥatunı var idi. (14) Ḥüsn ü cemâlde idi. Zühd ve 'ibâdetde Râbi'a-i şânî idi. (15) Tâcirüñ ol zen-i

(B.108b) 14 Tûṭṭ didi] –B.

(B.105a) 4 şeb-i zinde dutan baykuş] büm-ı şeb-i zinde-dâr H.; ügeyigüñ gök hırḳası] fâhte-i kebûd H.; Ekşer] eger B.; cemâlde] cemâlde ve kemâlde H.

<sup>80</sup> Bakara: 260: “Bir vakit de İbrahim: “Ya Rabbi! Ölülerini nasıl dirilteceğini bana gösterir misin? demişti. Allah : “Ne o, yoksa buna inanmadın mı? dedi. İbrahim: “Elbette inandım, lakin sırf kalbim tatmin olsun diye bunu istedim, diye cevap verdi.



şālihadan ulu ni'meti yokdı. Eger var dinürse (B.105b) Ve kaç kâle 'Alī senedi ehli'l-yakīn Hāzreti 'Alī kerrema'l-lāhü vechehü (2) bu āyet-i kerīme tefsīrinde **Rabbenā ātinā fi'd-dünyā ḥaseneten<sup>81</sup> Inne'l-ḥaseneti'z-(3)zevcetü's-şālihāti<sup>82</sup>** Çün bu ḥatunuñ ḥüsni ve cemāli āvāzesi (4) ol şehirde münteşir oldu. Bir cüvān var idi. Eylükden dūr (5) fışk u fücūr ile meşhūr idi; çün ol mestürenüñ (6) ḥüblük şıfatın işitdi. Mücerred görmedin 'āşık oldu. (7) Beyt:

*Dimişlerdür gelenler bizden öñdin  
Ki kulağ 'āşık olur gözden öñdin*

(8) Vişāli hevāsına dūrişüp dā'imā ittişāli temennā iderdi. (9) Bir ān ve bir laḥza ḥayālin dilinden ḥālī itmez idi. Rubā'ī:

(10) Bāğī olduk 'ışka çü hem-nefes n'idelüm  
Gitmez olunca bu heves n'idelüm  
(11) Zāhide Kevşer ve baña leb-i yār  
Var herkesde bir heves n'idelüm

(12) Ol şehirde bir efsün-ger ḥile-sāz mekkāre müsahḥāre karı (13) var idi. Anı Manşūr evine gönderdi ki ol şālihā[y]ı (14) yoldan çıkarup ol şūrīde ile muvāşalat ide. (15) 'Acūze çün haberi tamām edā itdi. Mestüre ḥatun didi ki: (B.106a) Ey 'azīze ana bu bir olmayacak sözdür ki sen söylersin ve gitmeyicek (2) yoldur ki gidersin. Her başda ki tāt-ı Rabbānī yir ide. Aña (3) hevā vü heves-i nefsanī yaramaz ve her dilde ki temennā-yı tevfiḳ 'ibādet-i (4) raḥmānī mütemekkin ola. Aña vesvese-i şeytānī kār eylemez. Bu bir (5) ḥayāl-i fāsiddür ki ol cüvānuñ göñline yol bulmuş, (6) bu bir sevdā-yı bātıldur ki ol yigidüñ dilinde karar itmiş. (7) Hīç bir 'ākil ü sa'ādet-mend (H.41a) mescidden ḥarāba gitmemişdür. (8) Devlet-mend olan şavma'a[y]ı kilīsāya

(B.105b) Hāzreti 1 'Alī] –B.

<sup>81</sup> Bakara: 201: "Ey bizim Rabbimiz! Bize bu dünyada iyilik ve güzellik ver. "

<sup>82</sup> Muhakkak hasene, salih zevcedir.

(B.106a) 1 'azīze ana] māder-i 'azīz H.; 12 ye's-āmīz] nā-ümīd H.; toḳunmak] .... urmak B.; 15 Çünki şabr olmaz müyesser ihtiyāt itdüm sefer] –B.

değişmemişdür. (9) *Kîle'l-hevâi şerikü'l-'amâ*<sup>83</sup> Ol mecnûn hiç bir zamânda benüm vişâlûme (10) zafer bulmaya ve ol maftûn benüm ni'metüm kurbına hiç bir vakt (11) irişmez. 'Arş küngüresine kemend kim atdı ve âsumâna nerdübân (12) kim dayadı. Cüvân bu ye's-âmîz cevâb olıcak haberi (13) işitdi. Didi: 'Âşıka yâ mâl yâ şabr yâ sefer; çün ikisi (14) az çok bulunmaz. İlâ evvel birisinüñ tokunmak gerek diyü seferi (15) ihtiyâr itdi. Beyt:

*'Âşıka dirler egerçi şabrdur yâ hod sefer  
Çünki şabr olmaz müyesser ihtiyâr itdüm sefer*

**(B.106b)** Bir müddet sefer idüp zâhid şavma'asına irişdi. Dünyevî (2) ta'allukâtından berî idi. Zühd ve tã'atdan ğayri muşâlihi (3) yoğ idi. Bir müddet ol zâhidüñ mübârek kademinde oldı. (4) Zâhide ş'ol miqdâr hizmet eyledi ki zâhid andan utanup (5) bir gün cüvâna 'özü idüp didi ki: Bende dünyevî nesne (6) yokdur ki ayağına dökem. Lâkin esmâ-yı 'izâm vardur benüm (7) yâdumdadur, saña öğredeyim yâ benden saña yâdigâr (8) olsun. Anuñ hâşşası budur ki senüñ bir mühim iş (9) öñüñe gele, ol ism-i şerîfe tevessül idesin. Ahsen-i (10) vechile müyesser ola. Cüvân ismi yâdına aldı, kendü şehrine (11) geldi. Manşûr sefere gitmiş bulundu. İsmi vesîle (12) itdi, kendüzin Hâce Manşûr şüretine kodı, tã ki (13) hatuna zafer bula. Âsânlıgla 'iffet perdesin yırtup (14) 'işmet mehrin boza; çün cüvân Hoca Manşûr evine geldi. (15) Ehl-i beyti cüvânı Hâce Manşûr şüretinde görüp, **(B.107a)** Hatun didi: Sermâye vü hadm ü haşem kanda gitdi, gitdi seni (2) müflis gördüm. Hâce Ferî didi ki: Niçe gündür ki (3) Mışra':

*Harâmiler bilür kadrin cihân içinde yağmānuñ*

<sup>83</sup> Denildi ki: Körlük ve tutkunluk ortaktır.

(B.106b) 1 dünyevî ta'allukâtından] ta'allukât-ı dünyevîden H.; 6 ayağına dökem] kademüñe işâr idem H.; 6 benüm yâdumdadur] – H.; 11 sefere gitmiş bulundu] dağı gelmemişdi H.; 13 perde-i 'işmetin H.; 14 'işmet mehrin] mehr ü 'iffetin H.

(B.107a) müflis gördüm] –H.; Hâce Ferî] Cüvân H.; 12 buldı] idüp H.; 13 ırak itdi] âzâde tutdı H.

Yolum (4) başup güçle esbāb u nem varsa ğāret idüp ḥadm (5) ü ḥašem tağılup gitdiler. Ben kendüm hezār zahmetle ḥalāş (6) itdüm. Ḥatun didi ki: Ğam yime. Mışra':

Kelle şağ olsa dimişlerdür (7) külāh eksik degül

Çün 'ömür bākīdūr. Māl yine (8) ele girür; çün aḥşam oldı. Cüvān istedi ki Ḥ'āce (9) Manşūruñ döşegine girüp ol mestüre ḥatunuñ (10) vişāline ire. Cüvān egerçi şüretde hemān Ḥ'āce (11) Manşūr idi, ammā be-ḥasebi sīret anuñ ḥilāfı idi. (12) Mestüre 'āqıl ve zīrek idi. 'Özr-i zenānı bahāne buldı, (13) kendüzin cüvāndan ırak itdi. Taḥayyüre varup (14) didi: Eger bu aşıl ḥ'ācedür, aḥlāk-ı ḥamīde ve ef'āl-i (15) pesendīde kanda gitdi. Eger ğayrdur, yā bu beñzemek nice olur (**B.107b**) diyüp maşlahat bunı gördi. Birkaç gün temāruş idüp (2) ḥastalığa ura. Mışra':

*Tā ḥod felek ez-perde çe āred bīrūn*

*(Sonuçta felek, örtüden ne çıkarsın)*

(3) Çün iki üç gün geçti. Ḥ'āce Manşūr geldi. Ḥatunı gördi, (4) döşekde yatur. Kendüye beñzer bir er başı ucında (5) oturur. Hemān (**H.41b**) birbirinüñ şaḳalına yapışup, ol dir ki (6) benüm evümde n'eylersin; bu dir ki sen benüm evümde n'eylersin? (7) Birbirinüñ yaḳasına yapışup ḥākim ḥużūrına vardılar. (8) Ḥükme ḥākim 'āciz oldı. Bir kimesne ol zamānuñ (9) 'āqıllarından ki ol meclisde ḥāzır idi. Didi ki: Ḥatun (10) zifāf gicesinüñ keyfiyyet-i aḥvālin kim bilür bunlara şoralum. (11) Her ḳanğısı ḥatuna muvāfıḳ söylerse ḥatun anuñdur. (12) Şordılar Ḥ'āce Manşūr ḥatuna muvāfıḳ söyleyüp (13) ḥaşmına zafer buldı, anı ta'zīr ü teşhīr itdürdi. Tūṭī (14) çün kelāmı bu araya getirüp didi: Ey Māh-şeker (15) eger ben senüñ hem-rāz u hem-süḥānuñ degülem, Zāhir ü bāṭınım (**B.110a**) eger senüñle bir degülse benüm ḥālüm ol cüvānı 'āşık gibi (2) olsun. Māh-şeker gördi, tūṭī and içer.

(B.110a) 7 şādırvānına] şādü'r-revānına H.; 11 çerāğ menzilesindedür] menzile-i çerāk B.; 14 ḳorḥuñ] ḥavfuñ H:

Kendüyle yek-dil (3) ve yek-cihetdür. Diledi ki ferâğ-bâl ma'sûk tarafına varup (4) vişâle ire. Nâ-gâh âfitâb leşkeri zâhir olup felek şahrâsından (5) kevâkib 'askerin şıyup kaçurdi. Dost vişâli (6) bir gice daği kaldı. **ŞEB-İ HEFT DEHEM** Āsumānuñ hüsrevi la'lîn külâh (7) mağrib şādırvânına düşüp, mâhuñ sîmyâ-yı kabâsı (8) maşrıkuñ muraşşa' tahtına dürr ü cevâhire müstağrak karâr (9) itdi. Mâh-şeker hezâr niyâzıla ruşsat talebine tûtiye geldi. (10) Hükemâ dirler ki: 'Işk bād meşābesindedür, 'aql (11) çerâğ menzilesindedür. Bunuñ aña muķāvemeti nice mümkün ola, be-taḥşîş ki (12) 'aql-ı zenân tamām degüldür. Tûti didi ki: Bilmezem ki (13) ḥālüm bu ğamıla neye vara daği işüm bu elemle neye irişe. (14) Tûti didi: Ey Mâh-şeker yakındur ki senüñ korḥuñ (15) baña gelüp ğamuñ yirine şādī otura. Murāduñ âfitâbı **(B.110b)** şubḥ maṭla'ından ṭulū' ide; ammâ çün maṭlûba ualşup maḥbûba (2) irişesin. Gerekdür ki edeb rüsûmın ol bâbda taḥaddüm idüp yirine (3) getüresin. Hîç âdemîlik daḳâyıkından bir daḳıka fevt itmeyesin. (4) Eger zâhir saña imtiḥân ecliçün cevır ü ta'addī ide, cān u dilden (5) kabûl idüp incitmek izḥâr itmeyesin. Beyt:

(6) *Ānān ki ḥaḳ-ı ni'met-i maḥbûb şināsend*

*Der-ḥod be-mîrend u zi-kes dād ne-ḥāhend*

(Sevgili nimetinin hakkını bilenler, kendilerinden geçer ve kimseden yardım istemezler)

(7) Dostuñ ḥuḳûkı edāsında ḳullık kemerin cān miyānına bağlamak (8) gerek. Niteki Ḥālîş ve Muḥliş melik-zādenüñ ḥuḳûkı (9) edāsında kemer bağlamışlardı. Mâh-şeker didi: Nicedür ol (10) **HİKÂYET?** Tûti didi: Getürmişlerdür ki Bābil memālikinde bir pâdişāh (11) vardı. 'Arş-ḳadr ve sidre-şadr müşterî-iḥtirām Behrām-intikām (12) iki oğlu var idi; çün pâdişāh taht-ı salṭanatı tahta-i tâbûta (13) değışdi. Büyük oğlu pâdişāh olup istedi ki küçük (14) birāderin helāk ide. Ḳarındaşı bu ḥāle muṭṭali' olup **(H.42a)** seyyāḥlar (15) ṭarḳin dutup terk-i diyār itdi. Bir gün beyābānda giderken

(B.110b) 14 birāderin] bürāderin B.

(B.111a) bir dervîş gördi. Irlamak âvâzınsuz ayak döğüp zahme ve nağme-süz (2) rakş ider. Şāhzāde didi: Ey dervîş bu beyābānda çeng (3) şîr ü peleng cengidür. Nāy şavt hemān kurd u çaçaldur. (4) Rakş u nişāta sebeb nedür? Dervîş didi: Bir eyü fāl gördüm (5) umaram ki bir kıymetlü cevher elüme gire, bu nişāt anuñçündür. (6) Şāhzādenüñ bir kıymetlü hātemi var idi. Ol kıymetlü hātemü dervîşe (7) virüp didi ki: Ol eyü fāl baña havāle ola. Dervîş eyle itdi. (8) Niteki Şāhzāde çün bir iki mîl gitdi. Bir gāyet (9) hūb ve nihāyet maḥbūb bir ḥatun gelüp didi ki: Ben perhîz-kāram (10) ve ḥizmetkār 'avratam. Adum Fāl-i nīkdür. Her vaqt ulular (11) ḥizmetin iderem. Senüñ yüzüñde ululık nişānın gördüm. (12) Eger emr iderseñ bu sefer de senüñle bile olam. Şāhzāde (13) didi: Eyle olsun. Andan daḥi ilerü yürüyüp bir şu kenārına (14) gelüp kurbāga[y]ı bir mār dutup kurbāga feryād idüp çāre (15) isterdi. Şāhzāde didi ki: Bu mazlūm benden dād ister. (B.111b) Yılan üzere yürüyüp çağırdı. Mār kurbāga[y]ı birağup terk itdi. (2) Kurbāga şuya talup mār şāh-zādeye baқа kaldı. Şāhzāde (3) firāsetle bilüp didi ki: Eger ol mazlūmu kurtardum. Ḥaḳīkatde (4) buña zulm itdüm. Pes bir miqdār kendü endāmından kesüp (5) mārā atıvirdi. İlan ağzına alup kendü çifti yanına vardı. (6) Aña da naşīb virdi. Yoldaşı didi: Bu şaydı kanda (7) bulduñ, ben hergiz bu aşıl lezzetlü ta'ām yimemişem. Mār sergüzeşti (8) bir bir şerḥ eyledi. Çifti müteḥayyir olup didi ki: Ādemden bu aşıl (9) şafā vü vefā emr-i ġarīb ve ḥāl-i 'acībdür. Ādemī her gün yüz göñül (10) yıkup hezār cān incidür. Mār didi: Cihān eyü yaramazdan (11) ḥālī degüldür. Cihānda olanlar bir mizāc ve bir ṭab' üzere olmazlar. (12) Çün *İnnī cā'ilün fi'l-'arzi ḥalīfeten*<sup>84</sup> nidāsı 'āleme geldi. Melā'ik (13) Ādemüñ melāmetine ağız açdılar *Etec'alü fihā men yūfsidü fihā ve yūsfikü* (14) *dīmāe*<sup>85</sup> ḥiṭāb geldi ki *İnnī a'lemü mā lā*

(B.111a) 3 kurd u çaçaldur] gürg ü şegāldür H.; 7 Dervîş eyle itdi] Dervîş didi: Eyle olsun H.; 8 Şāhzāde çün] Şāhzāde didi, Şāhzāde çün B.

<sup>84</sup> Bakara : 30: "Muhakkak ki ben yeryüzünde bir halife kılacağım."

<sup>85</sup> Bakara : 30: "Orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?"

**ta'lemūn**<sup>86</sup> Hālik-ı 'ālem cihān (15) içinde olanları istediğün eyü istemedüğün yaramaz halk ider. (B.112a) 'Ālem iki fırkadır, isti'dādına göre. Beyt:

*Āb u āteş çe ber-engüşte-i ez-leb-i la'l*

(2) *Çeşm-i bed dūr ki bes şu'bede-bāz āmedeī*

*(Su ve ateş kırmızı duda[ğın]dan rağbet bulmuştur/ilham almıştır. Çok hileci geldiğinden kötü göz uzaktır [sana])*

Dişi mār çün bu hayāt-(3)bağış füşül işitdi. Tekrār mār didi ki: Bu dāsitānuñ nazīri (4) Mūsā şalavātü'r-raḥman 'aleyhi gelmişdür. Bir vakt bir gögercin (5) kaçarak Mūsā 'aleyhi's-selāma geldi. Dile gelüp didi ki: Ey resül-i (6) Hudā-yı Rabbü'l-'ālemīn bir zālīm ardumca gelür, beni kurtar. Mūsā 'aleyhi's-selām (7) anı yeñi altına alup şakladı. Ol dem bir 'uḳāb irişdi. Didi ki: (8) Ey resül-i Hudā şaydum (H.42b) baña vir, beni aç koma. Mūsā 'aleyhi's-selām (9) didi: Maḳşūduñ tu'medür yāḥud kebüter? 'Uḳāb didi: (10) Benüm murādum tu'medür, baña vir ol kebüter miḳdārı. Mūsā (11) 'aleyhi's-selām istedi ki mübārek endāmından gögercin vezni (12) miḳdārı kesüp 'uḳāba vire. 'Uḳāb dönüp didi ki: (13) Ey resül-i Hudā, ben Mīkā'il'üm. Bu kebüter Cebrā'il'dür. Bu şüretle saña (14) geldük ki senüñ cüvān-merdligüñ ne mertebedür, (15) imtiḥān iderüz; çün mār kelāmı bu araya getürdi. Çifti didi ki: (B.112b) Bu gün ol ādemī saña bu mürüvveti idüp seni kendü etiyile konukladı. (2) Saña vācibdür ki bu ḥuḳūkuñ edāsın ḳazā idüp gücüñ (3) yitdükçe 'arz idesin. Mār bir ḥüb er ādem şüretinde şāhzādeye (4) gelüp didi ki: Adum Hālişdur, isterem ki niçe zamān şāh(5)zāde ḥizmetinde olam. Anuñ şāyibe-i ğarażını şāhzāde ḳabül (6) itdi, çün ḳurbağa mār elinden ḥalāş oldı. Ḳana bulaşup (7) çiftine vardı. Şāhzāde keremin ve mürüvvetin beyān idüp ol da (8) māra muvāfaḳat idüp ādem şeklinde melik-zādeye gelüp didi ki: (9) Ben bende, benüm adum Muḥlişdur. Murādum budur ki bu seferde ḳulluğunda (10) olam. Şāhzāde didi: Eyle olsun. Hāşıl kelām dōrt olup (11) yola düşüp gitdiler.

<sup>86</sup> Bakara : 30: "Muhakkak ki ben sizin bilmediklerinizi bilirim."

(B.112a) 1 'Ālem iki fırkadır] İki fırkadır B.; 5 resül-i Hudā-yı Rabbü'l-'ālemīn] Peyğamber-i Hudāy H.

(B.112b) 2 ḳazā] edā H.; 3 er ādem] -B.; 6 Ḳana bulaşup] Hūñ-ālūde H.

Yolları bir mu'azzam şehre irişdi. Ol (12) şehirde bir pādişāh vardı. Ġāyetde şevketde ve nihāyet ma'deletde idi. (13) Melikzāde kendüyi 'arz itdi ki, ben bir bahādur merdem, yalıñuz bir (14) leşker şıram. Eger baña günde biñ dīnār 'ulūfe idesin, senüñ (15) hızmētüñde olam. Pādişāh melik-zādeyi hızmete kabūl itdi. **(B.109a)** Şāhzāde hezār dīnārı her gün alup yüz dīnārın kendü mahremeleri (2) maşārıfına şarf idüp bākīsın taşadduk iderdi; çün bir müddet (3) geçdi. Pādişāh bir gün balık avlamak hevesi düşüp ağaç ata yıl (4) kamçısın urup balığı deryā ka'rından çıkara. Nā-gāh barmağındaki (5) hātemin ki Hindūstān hārācı degerdi. Deryāya düşdi. Pādişāh (6) melik-zādeye didi ki: Niçe müddetdür ki yanumda durursın. Ol (7) da'vālar ki eyledüñ. Bu gün anı işbāt itmek gerek, yüzüğüm (8) deryādan çıkarmak gerek. Melik-zāde mütefekkir ü mütehayyir olup (9) dimege cūr'et idemedi, benüm muşālīhum bu kazāya emşālī degüldür. (10) Ol gün mühlet istedi, evine geldi. Hātırı perīşān dañi ğam-gīn. (11) Yoldaşları melālet sebebin şordılar. Melikzāde şūret-i (12) mā-cerāyı ki itmiş idi, takrīr eyledi. Muḥliş didi: Hātīruñ cem' eyle. (13) Ben bu işe çāre idem, didi. Derḥāl aşıl şūretine girüp (14) kurbağa-mişāl deryāya talup hātemi bulup melik-zādeye (15) getürdi. Şāhzāde de pādişāha iletdi. Şāh bī-hadd ihsān **(B.109b)** u in'ām idüp qadrin ve mertebesin bülend itdi; çün **(H.43a)** bir müddet (2) dañi geçdi, kazāyla şāh duḡterin ilan ıırdı. Ne miqdār ki (3) eṭibbā ve hükemā tīmār idüp sa'y itdiler. Fā'ide itmeyüp hīç bir tiryākden (4) çāre bulmadı. Pādişāh bu derdüñ dermānın melik-zādenüñ (5) üzerine eyledi, elbette bir çāre eyle didi. Şāhzāde mühlet isteyüp (6) endīşelü ve ğam-nāk refīkleri yanına geldi. Şūret-i hādīseyi yoldaşlarına (7) didi. Hālīş didi: Ġam yime, bu varṭadan kurtaram, nitekim (8) Muḥliş kurtardı. Beni ol duḡterüñ ḡalvetine ilet. Göresin (9) kim ne vechle ḡalāş idem. Şāhzāde nice didi ise eyle (10) itdi. Hālīş ağzın duḡterüñ ağzına koyup zehir ki anuñ (11) cemī' a'zāsına yayılmışdı, emüp kendüye çekdi. Kız derḥāl (12) eyü oldı. Pādişāh duḡterin melikzādeye virdi. Velī'ahd (13) idindi. Melikzādenüñ murādı āfitābı niçe zamān nā-merdlik (14)

---

(B.109b) 6 endīşelü ve ğam-nāk] ğam-nāk ve endīş-nāk H.

mağribinde kalmış idi. Şād-kāmlık maṭla'ından ṭulū' itdi. (15) Anuñ nihāl-i devleti ki yavuz yıldan pejmürde olup şolmış idi. **(B.113a)** Yine başdan tāze oldı. Refīkler icāzet istediler. Şāhzāde didi: Dervīşlik zamānında (2) rūzgār miḥnetin ve zamāne meşakkātin bile çekdük. Şimdi ki (3) devlet irişdi. Ni'met firāvānlığında 'ömri 'ıṣ u şād-kāmlığıla (4) geçürelüm. Gitmek münāsib degüldür, didi. Ḥatun-ı Nīk-fāl didi (5) ki: Ben ol kimseyem ki ol dervīşden şatun alduñ. Niçe (6) müddet senüñ kārūña dūrişdüm. El-ḥamdü lillāh ki murāda ve (7) maṭlūba irişdüñ. Şimden şoñra baña ihtiyāc yokdur. (8) Ḥālīş didi: Ben ol māram ki etüñden beni mihmān itdüñ. (9) Muḥliş didi ki: Ben ol ğülem ki baña āzādlik ḥil'atin geydördüñ. (10) Her birimüz elden geldükçe eylük itdük, 'ivaza dūrişdük, (11) şimdi mūrāca'at vaktidür, diyüp melikzāde gözinden ğā'ib (12) oldılar. Ṭūṭi didi: Ey Māh-şeker bu ḥikāyetden maḫşūd (13) budur ki çün senüñ maḥbūbuñ ni'met-i vaşlı elüñe gire. Anuñ (14) ḥuḳūkı edāsına elüñden geldükçe ol üç refīk gibi (15) dūrişesin. Māh-şeker istedi ki bu sözile maḥbūb ṭarafına **(B.113b)** gide. Henüz bir kadem başmadın āfitābuñ ḥoş-ḥırām ṭāvūsı (2) maşrıḳ lāle-zārında cevlan itdi. Rāzlar ki leyl-i zulām tutuğundan (3) gizlü idi. Gün gibi rūşen oldı. **ŞEB-İ HEŞT DEHEM** (4) Āfitāb-ı kebk-i ḥoş-reftār mağrib kūhına kaçdı. Māh-ı tīr-pervāz (5) bāz maşrıḳ kenārından zāhir oldı. Māh-şeker kim çemen-i leṭāfet (6) idi, ruḫşat eclīün ṭūṭiye gelüp didi: Ey enīs-i dem-sāz (7) ve iy celīs-i hem-rāz, her gice gelüp seni ḥ'ābdan alıḳorın. 'Özrüm (8) ḳabūl eyle kim sırhum bu ortada senden gayrı kimseye dimeyem. (9) Zīrā benüm ḥālūmi yine sen bilürsin Beyt:

(10) *Ġamhā-yı ḥod gūyem ki ān hem-derd-rā bāver şeved*  
*Ger men be-maḫşer nā-gehān pehlū-yı Mecnūn ūftem*

(*Eğer mahşerde ansızın Mecnûn'un yanına düşersem, dert ortağıma kendi dertlerimi söyleyeyim çünkü [bana yalnız] o inanır*)

(B.109b) 15 yavuz yıldan] tünd bād ḥādişeden H.

(B.113a) 1 Refīkler icāzet istediler] –B.; 7 Şimden şoñra] Şimden girü H.

(B.113b) 1 gide] revāne ola H.; 2 leyl-i zulām tutuğundan] tutuḳ kelām-ı leylde H.; Gün gibi] gibi B.; 5 kenārından] ṭarafından H.; 5 çemen-i leṭāfet] –H.



(11) (H.43b) Tūṭī didi. Eger rūzgār seni ğam-ı 'ışķa bırakmışdır ve eyyām  
(12) seni şevķ-i miḥnete düşürmüşdür. Bu bir ulu ni'metdür ve ulu (13)  
devletdür. 'İşķ degme kimseye naşīb olmaz. 'İşķbāzlıķdan (14) ūlā şol nedür?  
Beyt:

*Ey ṭā'ife ki dervīşān nīst*

(15) *Heyhāt ki der-kudām kār āyed*

*(Ey dervişlerden olmayan topluluk! Yazık, [sizden] hangi fayda gelir)*

*Ger 'aşķ ne-būdī vü ğam-ı 'aşķ ne-būdī*

(B.114a) *Çendīn sūḥan-i nağz ki goftī vü şenūdī*

*(Eğer aşķ ve aşķın gamı olmasaydı, bütün bu söylediğin ve dinlediğin  
güzel söz[ler nasıl olurdu/vücut bulurdu])*

*Cüz şadā-yı ğam-ı 'aşķ-ı tu ne-dīdem hoş-ter*

(2) *Yādigārī ki der-īn kūnbed-i devvār be-mānd*

*(Bu dönen kubbede yadigar olarak, senin aşķının gam sesinden daha  
hoş [bir şey] görmedim)*

Miḥnet Ādeme bu günlük degüldür. (3) Belki Ādem vücūdı şehrine gelicek anı  
miḥnet dervāzesinden getürmüşdür. (4) Bu da Ādeme hūrlıķ ecličün degüldür.  
Belki **el-lehebu li'z-zehebi**<sup>87</sup> Hümā-yı derd ğayb (5) āşiyānesinden pervāz  
itdi. 'Arşa irişdi, dükeli 'azamet gördi. (6) Kürsiye vardı, bī-ḥadd ḥaşmet gördi.  
Uçmağa irdi, (7) bī-nihāyet ni'met buldı. Dūzaḥa irdi, bī-ġāyet hırķat gördi. (8)  
Melā'ikeye irişdi, cümle ṭā'at gördi. Ādeme irişdi, çoklık (9) miḥnet bulup anda  
ķarār itdi. ķavlühü te'ālā **İnnā 'arāzna'l-emānete** (10) **'ale's-semāvāti ve'l-**  
**'arzi feebeayne en yaḥmilnahā ve'eşfaķne minhā ve ḥamelehe'l-insānū**<sup>88</sup>  
(11) Ey Māh-şeker saña iki naşīḥat iderem, benden ķabūl eyle. Evvel (12) bu

(B.114a)1 'ışķ-ı tu] 'ışķ B.; 3 gelicek] –B.; 6 vardı] indi H.; 13 Sırrın kimse dostlara demek olmaz.  
İhtimāldür ki düşmen ķulaġına irişe. İkinci vaşīyyetüm budur ki çün saña dost vişāli] –H.

<sup>87</sup> Ateş, altın içindir.

<sup>88</sup> Ahzab: 72: "Muhakkak ki biz o emaneti semavata arza ve daġlara arz ettik de onu yüklenmekten imtina ettiler ve ondan sakındılar; onu insan yükledi."

kārda sırruñı kimseye açmayasın ve rāzuñı kimsenüñ öñine (13) kıomayasın. Sırrın kimse dostlara dimek olmaz. İhtimāldür ki (14) düşmen kıulağına irişe. İkinci vaşıyyetüm budur ki çün saña (15) dost vişāli müyesser olup maħbūb cemālin görmek (B.114b) naşıb ola, eger nā-gāh düşmen kemīn ide yā rakīb bir mekr ide. Kendüñi (2) ol varıadan ħalāş eyle. Nitekim berehmin ħatunı belādan (3) kendüyi kıurtarup ħalāş itdi. Māh-şeker şordı: Nicedür **HİKĀYET?** (4) Tūtı didi: Şöyle getürmişlerdür ki bir şehir içre bir (5) berehmin var idi. Anuñ hıç oğlu olmazdı. Bu maşlahat çün çok (6) çalışup bī-ħadd tedbīr ü ħīle iderdi, fā'ide itmezdi. Ol zamānlarda (7) ol şehre bir tabīb geldi. Zeni berehmin evinüñ öñine varup (8) ferzend olmasına bir dermān istedi. Ĥakīm aña bir dāru virdi. Didi ki: Bunı (9) tāvūs öğine kıatup içesin. 'An-karīb ferzend ħāşıl (10) ola, meger ol şehirde tāvūs yokdı. Şāh bostānından ġayrı. (11) Ĥatun dā'im bu endişede idi, tāvusı ne ħīle ile ele (12) getüre. Bir vakt fırsat bulup tāvusı ele getürdi. Ödiyle (13) ol tabīb virdüğü dārūyı içdi. Ol sırrı şaklamayup (14) kıarındaşına didi. Yarındası çağırdılar ki her kim tāvūsdan (15) nişān vire, on biñ dīnār şükrāne ala, çün ħatunuñ (B.115a) kıarındaşı zer zıkrin işitdi. Altun kıırşı Ādemliġa ħicāb oldu. (2) Şāh sarāyına varup bu gizlü sırrı āşikāre itdi. Şāh 'ādil (3) idi. Didi ki: İnşāf degüldür, mücerred bir 'avrat dimesi ile kıan (4) idem. Ol 'avrata didi ki: Tanıġuñ var mı? Didi: Yok ammā eger şāh (H.44a) (5) bu sözün ġerçekliğine irmek isteye, iki emiñ adam baña (6) kıoşsun. Benümle geeler, tāvusı helāk idenüñ ağızından (7) işideler. Ĥatun şāhuñ iki ādemīsin alup, iki şanduk (8) içre kıoyup kilīd urup berehmin 'avratı evine ġelüp didi ki: (9) Bir yire ziyārete giderem, niçe ġün anda oluram. Bu iki şanduk (10) emānet resmiyle sende dursun tā yine gelem; ammā dün tāvūs (11) ħikāyetin dimişdüñ. 'Aceb dāsītāndur yine di. Dün benüm (12) ħātırumuñ tefrīka müşevveşliği var idi. Ol ħikāyeti tamām mülāħaza (13) itmedüm. Berehmin ħatunı didüğüne peşīmān olmuş idi, çün (14) tāvūs kıışşasın tamām takırır itdi, didi ki: Çün uyandum, (15) şabāħuñ öteri şehir-gāhuñ ħorosi

(B.114b) tabīb] tabīb-i ħazık H.; 8 Didi ki] –B.

(B.115a) 1 kıarındaşı] kıız kıarındaşı H.; Altun kıırşı Ādemliġa ħicāb oldu] –H.; 3 dimesi ile] söziyle H.; 8 kilīd urup] kilīdleyüp H.; 15 şabāħuñ öteri şehir-gāhuñ ħorosi āvāzından] ġördüm ki bāz-ı sefid-i şabāħ āvāz-ı ħoros-ı şehir-gāhla durup H.

āvāzından maşrık (B.115b) âşiyânından pervāz itdi. Qarındaşı didi ki: Bu hikāyeti düşde mi (2) gördüñ? Zen-i berehmin didi: Evet, ben bir meges öldürmege kâdir (3) degülem, tāvūs nice öldürem. Hemân hatun qarındaşın (4) şāh yanına iletdiler. Aña ta'zîr ü teşhîr emr itdi tā ol şehrden süreler. (5) Tūtî çün sözi bu araya getürüp, didi: Ey Māh-şeker (6) gördüñ, zen-i berehmin kendüyi ol varıdan nicesi hālāş (7) itdi. Anuñ qarındaşı sırrın âşikāre itmeden nice rüsvā oldu. (8) Tūtî henüz bu sözde idi. Beyt:

*Bāl-i müzeyyen be-suht murğ-ı mülemma'-beden*

(9) *Eşk-i Züleyhā be-rīht Yūsuf-ı gül pīrehen*

(Aydınlık bedenli kuş süslü kanadını yaktı. [Çünkü- gül renkli gömlek ] giyen- Yusuf'a Züleyha, gözyaşı dökmüştür)

Ya'nî şeb-i zulmānî rüz-ı (10) nūrāniye mübeddel oldu. Dost tarafına varmak bir gice daği (11) kaldı. **ŞEB-İ NEVĀZ DEHEM** Āfitābuñ rüşen-zamîr zāhidi mağrib hālvat-(12)hānesine 'ibādeteye vardı. Māhuñ nūrānî rāhı maşrık (13) kilīsāsından taşra geldi. Māhşeker ruḥṣatıçün tūtîye (14) geldi daği didi: Ey tūtî çün ki 'āşık degülsin seni fāriğ (15) gördüm. Belki benüm çeşmüm şuyı dereden artuk akar ve dilüm (B.116a) pür-āteşdür, eger şu'le zuhūra gele. **Rāṭben kâne ev yābisen**<sup>89</sup> Yir yüzünde (2) yanmadık nesne kalmaya. Bu 'acebdür ki çeşm ābı göñlüm āteşini teskîn idemez. (3) Bunuñla kim ikisinüñ menba'ı birdür. Beyt:

(B.115b) 1 Qarındaşı] Hemşire H.; 2 Evet] Belî H.; 3 Hemân hatun qarındaşın] Pes ol 'avratı H.' 11 Āfitābuñ rüşen zamîr zāhidi mağrib hālvat-hānesine] Çün zāhid-i rüşen-zamîr āfitāb hālvat-hāne-i mağrîbe H.; 12 Māhuñ nūrānî rāhibi maşrık kilīsāsından] rāhib-i nūrānî-i māh kilīsā-yı maşrıkdan H.; 14 çün ki 'āşık degülsin seni fāriğ gördüm] sen 'āşık olmadığüñçün fāriğsin H.; 15 Belki benüm çeşmüm şuyı dereden artuk akar] Benüm eşk-i çeşmüm cüy-bār olmuştur H.

(B.116a) 2 yanmadık] – B.; göñlüm āteşini] āteş-i derünümü H.; teskîn idemez] teskîn B.; ikisinüñ menba'ı] ikisinüñ B.; 6 'ārî] hālî H.

<sup>89</sup>

Gerek ıslak, gerek kuru.

(4) *În girye gūyī rūganīst ez-behr-i sūzān-ı dilem*

(5) *K'efzūn şeved şu'le me-rā ger ḥod be-Ceyḥūn ūftem*

*(Bu ağlayış, gönlümün yanmasından akan yağdır. Kendimi Ceyhun [nehrine de] atsam, yangınım artar)*

(6) Tūṭī didi: Ben 'ışkdan 'ārī olmamışam. Zīrā ki tamām 'ārdur, (7) kimse ki bu elemüñ lezzetin datmaya ve 'ışkuñ 'azābına irişmeye. (8) İştüñ mi ki bir vā'iz Müselmānlara naşīḥat iderken ol eşnāda (9) bir Türkman ol meclise geldi kim ḥarın yitürmiş, didi ki: Ḥarī kim (10) gördi, hīç kimse buldı mı ki baña vire. Vā'iz didi: Bir laḥza (11) otur ki ḥarī saña ısmarlayam, çün naşīḥat ü va'z āḥir oldı. (12) Vā'iz yüzi anda olanlara dutup didi ki: Hīç bu şoḥbetde kimse (13) var mı, 'ışk belāsına mübtelā olmamış? Bir kimse didi ki: Baña hergiz (14) vāḳī' olmadı. (H.44b) Vā'iz Türkmana didi: Mışra':

*Ey ki ḥar kem kerdeī kūşış bigīr*

*(Ey, sen eşekten daha değersiz olan kişi! Çalış, çabala)*

(15) Tūṭī çün sözi bu araya getürdi, didi: Ey Māh-şeker senüñ (B.116b) 'ışkuñ dilüñdedür. Cān u dilüñ ḥaberi andan yok. Beyt:

(2) *Meges kand u pervāne āteş gīred*

*Heves dīger u 'āşık-ı dīgerest*

*(Sinek şeker, ateşböceği ateş tutar. [Zira] diğer heves başka, aşıklık/delilik başkadır)*

(3) Ve girye sencileyin olurdı, niçe gice ben bā'ış ve müteḥarrik oldum ki (4) sen māḥbūba ulaşasın, rūsūm gelmek gitmek ādābın saña (5) ta'līm itdüm. Nice[y]i te'emmül ve te'ennī bu bābda cā'iz dutmaduñ. (6) Senüñ ḥālüñ şöyle aḥladum ki muḥabbet ve meveddet maḥbūbı ki (7) dünyevī şugldür ve bu

(B.116a) 11 ısmarlayam] teslīm ideyin H.; va'z] vā'iz B.; 12 yüzi anda olanlara dutup] Ḥāzır olanlara yüreyin tolup H.

(B.116b) 4 ulaşasın] mülākāt idersin H.; 11 ilerü zamānda] zamān-ı māzīde H.

fāniden i'rāz idüp yüzi uhrevī (8) işe dutasın kim sa'adet bākīdür. Nitekim duhter-i zāhid (9) üç erden ictināb idüp t̄a'ate ve 'ibādete yüz dutdı. (10) Māh-şeker şordı ki nicedür **HİKĀYET** Tūṭī didi: (11) Şöyle rivāyet iderler ki ilerü zamānda bir zāhid vardı, (12) perhīz-kār ve pākīze-rūzgār idi. Bir oğlu vardı (13) bir duhteri daḥi kimseye varmamış idi. Bir gün zāhide Hāc ārzūsı (14) düşdi. Vidā' vaḳtinde ḥatunına daḥi oğluna vaşiyet (15) itdi ki: Ben sefere giderem. Ma'lūm degül ki yine gelem. Belki (B.117a) 'ömr āb-ı revāndur, ne ser-ḥadde irecegin bilmezem. Kızum bülūğa irişdi. (2) Eger münāsib kimse bulasız aña virüp anuñ baḥtı kilīdi (3) muvāşalat anaḥdarı ile açıla, ne hoş dimişler:

*Duhter ḥaşm-ḥāne-i (4) bā-cuṭ ḥāk evlā*

*(Kızın, eşiyle düşman evinde olmasından, toprakta olması evladır)*

Zāhid bundan şoñra ḥacca müteveccih oldı. (5) Yolda bir cūvān gördi. Ġāyet şalāhda ve nihāyet felāḥda. Atalık (6) ḥükmiyle kızın ğaybetinde aña virdi. Zāhid-oğlu da bir ṭarafa (7) sefer idüp o da bir cūvān gördi. Haseb ü neseb nazarına hoş (8) gelüp atası söziyle kız ḫarındaşın aña virdi. Zāhidüñ (9) ḥatunı ol yirde bir kimse buldı. Şāyeste vü bāyeste eri (10) destūrıyla kızın aña virdi, ḥavāle kıldı. Zāhid ol kimseye ki (11) kızın virmiş idi. Vaṭanına bile geldiler. İki güyegü anda ḥāzır (12) gördiler. Zāhid bu umūruñ ittifākına müteḥayyir oldı. Üç (13) dāmāduñ arasında münāza'at ve münāḫaşat ḫā'im oldı. Her (14) biri istiḥḫākına ḥuccet getürdi. Bu aḥvāl şehre şāyi' oldı. (15) Zāhidüñ duhteri bu ḥādişeden utanup ḥacil oldı. Bu ḥatunuñ (B.117b) üç eri ola, teşevvüş ile ḥasta oldı. Yakīn oldı ki (2) fevt ola. Meger sekte 'illeti aña 'ārız olup ḥareketden ḥālī (3) oldı. Ḥāzırlar taşavvur itdiler ki murğ-ı rūḥ ten āşiyānından (4) pervāz itdi. Ḥāşıl-ı kelām anı defin itdiler; çün gice oldı. Üç (5) ṭālib müteveffā-yı mezḫūruñ türbesine ḥāzır olup ceza' (6) ve feza' itdiler,

(B.117a) 'ömr āb-ı revāndur, ne ser-ḥadde irecegin bilmezem] bilmezem 'ömrüm yüricidür ne ser-ḥadde irişe B.; 2 baḥtı kilīdi muvāşalat anaḥdarı ile açıla] –H.; 10 aña virdi] ḥavāle itdi H.; 12 gördiler] buldılar H.

(B.117b) 2 meger sekte 'illeti] Nā-gāḥ aña 'illet-i sekte H.; ḥālī oldı] ḫaldı H.; 4 üç ṭālib müteveffā-yı] Ol ṭālibler H.; 8 kim teslīm ider] bunda kim ḫor H.; 10 Ol biri] Bunlaruñ biri H.

biri didi ki: Bu 'arūsūñ cemālin görmek hevesüm (7) var. Kıyāmete dek şabr u taḥammül idemezem. Ol biri didi ki: Kıyāmetde (8) bunu saña kim teslīm ider. Cemāl ārzūsın iden nebbāş-vār (9) ol gevher-i girān-māye ḥāk şadefinden (H.45a) çıkardı. Ol biri ḥod (10) ṭabīb idi. Didi ki: Baña şöyle gelür ki bu ḥatun zindedür. (11) Buña 'illet-i sekte ṭārī olmuş; nā-muvāfık a'zebeden ve nā- (12)münāsib eṭ'ameden ruṭūbet a'zāya müstevlā olup ve burūdet (13) eczāya mütelāşī olup anuñ a'zā ve cevārīhinde zuhūr (14) idüp mefāşıl ve mesāmātı bağladı. Eger kimse buña (15) 'ilāc itmek istese bir büyük ağaçla bunu dögmek gerek kim (B.118a) şavlet-i ḍarbdan ḥarāret bāṭınına te'sīr ide ve süddeler ki mefāşıl (2) ve mesāmāt (2) var, gidüp tāze ḥayāt bula. Lākin kemük dili duyar ki (3) bunuñ gibi gül-endām berg ile ura. Üçüncü didi: Bunu ḥod (4) olmuş gördüm. Bundan beter daḥi ne ola. Ben bu 'ilāca iḳdām (5) iderem diyüp dönmüş idi eyle eyledi. Bir sā'atden (6) soñra ol sākin ḥareket idüp ūlā dirildi. Müteḥāşimān (7) ğavġā[y]ı başdan dutdılar. Fitne yine tazelendi. Evvelki didi: (8) Bu Yūsuf-çehre ben çāhdan çıkardum. İkinci didi: Baña (9) müsteḥāḳdur kim 'illetin ben bilüp dermānın şaluvirdüm. (10) Üçüncü didi ki: Benüm sa'yüm ve iḳdāmumla dirildi, çün mücādele (11) ve muḥāşamaları uzadı. Münāza'a ve münākaşaları bī-nihāye (12) oldu. Duḡter didi: Sübhāna'llāh bu ne ṭā'ifedür bunlaruñ (13) elinden ne dirilikde ḥalāş oldum ne ḥod ölmekde. Bundan (14) evlā yokdur ki cümlesin terk idüp atam şavma'asında 'ibādete (15) meşġūl olam, diyüp baş tırāş idüp bir siyāh (B.118b) 'abā geyüp 'ibādete ṭurup s̄ābit-ḳadem oldu; çün ṭālibler bu ḥālī (2) gördiler. Her biri bir ṭarafa gitdi. Ṭūṭī çün sözi bu araya (3) getürdi. Didi: Ey Māh-şeker meger senüñ ḳaşduñ (4) böyledür. Ḥāliyā bunuñ vaḳti degüldür. Hemān dur, (5) dost cānibine var. Yüregüñe cān murādātından ḥaṭ (6) virür ve cāna da bu cihān lezzetlerinden bir naşīb baġışla. (7) Māh-şeker istedi ki böyle ide. Nā-gāh meş'ale-i āfitāb-ı (8) 'ālem-tāb zulmet ile tevaḳḳuf emr itdi. **ŞEB-İ BİSTEM** Çün (9) şīr-i ğarrān āfitāb-ı maġrib mīşesinden girdi, āhū-yı (10) müşkīn māh maşrık şahrāsından çıkıdı. Māh-şeker (11) destūr almağa

(B.118a) 14 atam] anam B.

(B.118b) 1 ṭurup] –B.

(B.118b) 5 yüregüñe] gönlüle B.; 6 baġışla] irişdür H.

ṭūṭīye gelüp didi: Benüm ḥayālūme şöyle (12) gelür ki ḥālūmden bī-ḥabersin. Ṭūṭī didi: Bī-ḥaberlik senüñ (13) cānibüñdendür, ne vaḳfuñ var, senüñ ser-encāmuñ fikrile (14) ne ğamlar çekerüm, eger murād dost ise bu sa'āt sā'at-i (15) ferḥunde ve vaḳt-i ḥucestedür. Hemān yūri, ammā tiz gelmek (B.119a) gerek. Hırşa uymayasın, hırş cemī' edyānda mezmūmdur ve (2) ve talebi ziyāde cemī' mezhebde nā-maḥmūd fi'ldür. Eger talebde ziyāde (3) idesin, saña ol iriştir ki berehmene iriştir. Māh-şeker (4) şordı ki nedür ol **HİKĀYET**? Ṭūṭī: Kütüb-i esmārda mezkūrdur (5) ki Kecerāt nevāḥīsinde bir berehmen var idi. Māl u menāl nā-gāh (6) felek-i ğaddār ve zamāne-i mekkār anuñ murādı mühresin nā-murādlık (7) şeşderine atdı. Her ne ki aña virmiş (H.45b) idi, yine alup anı gedā (8) ve müflis itdi. Berehmen kendüyile endīşe idüp didi ki: (9) Eyyām tīgi benüm elüme siper almağa emān virmez ve rüzgār eli düşem (10) ayağum alur kimsenüñ derdi ol ḳatı bigi olur ki şāfī (11) içe ve köhne ol kimse gire ki nev geymiş ola. Gül ḥārsuz olmaz (12) ve mül ḥumārsuz olmaz. Her yirde ki rāḥat var, miḥnet ardınca (13) biledür ve her yirde ki ğınā ola, iflāşī 'aḳabıncedür. Zīrā güne (14) gice lāzımdur. Beyt:

*Āh kim her bir vişālūñ āḥiri hicrān imiş*

(15) *Rūz-ı rūşen gibidür ki şoñı anuñ tārdur*

Niçe günler (B.119b) geçerdı kim anuñ maṭbaḥ düzi düñün yüzün görmezdi ve raḥm-ı (2) māzeri tennūr kirdeden yüklü olmadı, çün el darlığı derece-i (3) a'lāya iriştir, ammā miḥneti nihāyet bulmadı. Berehmen bu ḥükme bereket (4) ḥareketde dimişler diyüp sefer ihtiyār itdi. İttifāk bir gün yolu (5) çengelistāna düşdi. Bir arslan gördi. Bir āb-ı revān (6) kenārında çayır çemen üzere yuvalanur, āḥū ve yaban sığırı (7) anuñ vezīrleri idi. Aḥlāk-ı pesendīde ve ḥiṣāl-i ḥamīde ile (8) ma'rūf olup arslanuñ emrine ve nevāḥīsine göz (9) ḳulaḳ dutup durmuşlardı. Berehmen çün ol maḳāmı (10) gördi. Muteḥayyir

(B.119a) 1 hırşa uymayasın] Ḥarīs olma ki El-ḥarīşü mecrūm H.; 7 atdı] indi B.; 13 yirde] ḳanda H.; güne gice] gice güne H.

(B.119b) 6 yaban sığırı] gevzen H.; 11 varam] varursam H.; 12 olam] –B.; 14 āḥire] yabana H.; 15 helāk yiridür] maḥall-i helāk H

olup didi ki: Eger girü dönem, arslan ardumca (11) gelür; eger ilerü varam ihtiyārumla gūristāna varmış (12) olam yāhūd rızāmıla neheng ağzına girmiş olam. Nā-gāh āhūyıla (13) güzenüñ gözi berehmene tuş gelüp didiler ki: Bu şahş (14) cāndan uşanup nefsi āhire gelmiş, bu yir hōd helāk (15) yiridür, ammā bize bunuñ ğamın yimek gerek eger bu gün bunuñ (**B.120a**) hāline ihmāl idevüz yarın kıyāmetde mu'āteb ve mu'āhaz olavuz. (2) Bundan öñürdü ki arşlan berehmen kaşdına gözin sürh (3) itmedin vezīrlar du'āya ve şenāya ağız açup şīre didiler ki: Şāh-ı (4) sibā'uñ ikrāmı āvāzesi ve in'āmı şadāsı 'ālemüñ dört (5) tarafına şöyle oldı ki ādemīlere irişdi. Berāhimelerden (6) bir kimse geldi, şaff-ı ni'āle yüz süre, ammā bu dergāhuñ mehābetinden (7) ve bu bārgāhuñ 'azametinden güci yitmez ki ilerü gele. Eger fermān (8) ola dergāh işigine yüz süre. Arşlan didi: Eyle olsun. (9) Vezirler berehmeni ta'cīl arslanuñ ayağına getürdiler. Şīr didi: (10) Oña degin ki metā' ve kumāş ve zer ü gevherile ölmüşlerden bunda (11) kalmışdur. Götüri bildügi miqdār alup gitsün. Berehmen (12) her ne ki arşlan didi enı eyledi. Ol iki vezīr-i şāhib- (13) tedbīrüñ sa'y-i cemīliyle emān bulup esbāb-ı tecemmülāt yine (14) muntazam olup nizām buldı; çün bunuñ üzere bir zamān (15) geçdi. Berehmene heves düşdi ve hırş ğalebe itdi ki tekrār (**B.120b**) arslan olduğu mīşeye vara, bākī kalan zer ü cevāhir (2) ve kumaşdan her ne var ise alabilmedi ki hırş vahīmdür; çün (3) berehmen arslan olduğu mīşeye irişdi. Ol gün nevbet kırt (4) ve şegālüñ idi. Anlarda vūzerādan şirret-i nefse meşhūr (5) idiler. Arslan hūzūrına varup fitne kaynadup didiler ki: (6) Bu ne edebsüzlikdür ki bu ādemī ider, şāh-ı (**H.46a**) sibā'uñ pençesinden (7) korkmayup saltanat-ı bārgāh bisātına ayak kor. Mehābet (8) kā'idesin şımağ olmaz. Bu ādemīler küstāh itmemek gerek, bunlaruñ (9) fesādı 'ālemde çokdur. Arslan ğışırğurup berehmene kaşd (10) itdi. Berehmen arslanuñ ğazabın gördi. Āhū ve yaban (11) şıgırın görmeyüp arslan irmedin ta'cīl bir ağaca çıkdı. (12) Şīr-i ner ol ağaç dibine geldi ki ağacı dibinden koparup (13) berehmeni helāk ide. Bu eşnāda āhū ve güzen irişdiler. Berehmenüñ (14)

(B.120a) 2 sürh itmedin] kızartmadın H..

(B.120b) 2 hırş vahīmdür] –H.; 3 arslan olduğu] olduğu B.; nevbet] nevbet-i hīdmet-i vezāret H.; 5 fitne] fitne vū fesād H.; 7 saltanat-ı bārgāh bisātına ayak kor] bisāt-ı bār-gāh-ı saltanata ayak basar H.; 8 şımağ] aşğa komağ H.



hâlin görüp didiler: Sübhānallāh bu ne hırşdur ki (15) âdemîde terkîb olmuş ve ne ṯama'dur ki bunların nihādında (B.121a) konmuşdur. Bu kerre arslan pençesinden hālāş itdük (2) bu nevbet ne ṯarîkle hālāş idelüm, diyüp arslanun (3) yanına varup didiler ki: Bu berehmen merd-i ẖaḡ-güzārdur. Şāhuñ kerem (4) şadāsın ve luṭf u ni'amı āvāzesi yüzinde sâkin olanlar kulağına (5) irişdüirdi. Şimdi gelmişdür ki hevāda olan kuşlar (6) kulağına irişdüire. Bu niyyete yeşil ağaç minberine çıkmışdur ki (7) huṭbe[y]i pâdişāh adına okıya. Arslanun hışmı āteşi yalıñlanmışdı. (8) Bu ābdār sözle sâkin olup ol ağaç dibinden aşıl mekânına (9) vardı. Berehmen dıraḡtdan inüp ardına bakarak kaçup (10) giderdi ve hem kendüyle nezr itdi ki bir daḡi hırşla ṯama'ı (11) ziyāde itmeye. Ṯūṯi çün kelāmı bu araya getürüp didi: (12) Ey Māh-şeker berehmene bu ẖavf u ẖaṭar ki yüz gösterdi. (13) Hırş daḡi ziyāde talebinden idi. Eger maḡbūbuñ visālî gencine (14) el irgüresin. Az nesneye ḵāni' ol, göz ziyādeye kızdurma. (15) Māhşeker istedi ki hırşla dost cānibine vara. (B.121b) Hırş-ı sabāḡ ziyāde olup 'ālemi rüşen itdi gizlū rāzları (2) āşikāre itdi, ol mühim bir vakte daḡi kaldı. **ŞEB-İ BİST Ü YEKÜM** (3) Çün sultān-ı cihāngir āfitāb maḡrib kişverine gitdi (4) ve ẖüsrev-i sitāregān maşrıḡ iḡlīminden ṯaşra geldi. Māh-şeker (5) bāḡda gül ve dimāḡda mül mānendi ruḡşat talebine (6) ṯūṯiye geldi, didi: Bir vakit bir evlā ḡalkdan küllî ferāḡat (7) idüp ḵā'inātdan i'rāz idüp kendü ḡālinde idi. Sebeb-i (8) 'uzleti şordılar didi ki: Benden ol ma'zūrem, āḡir yine (9) yok olsam gerek. Birkaç günki vücūd ḡil'atin geydüm. Bār (10) H̱aḡ te'ālā yādıyla öleyim, ḡalkıla degül. Ben de evvel ḡākdüm, (11) āḡir toprak oluram. Bir niçe günki şaḡ olam. Eger destūr (12) viresin yār ile olam, aḡyārıla degül. Ṯūṯi didi: Ey (13) Māh-şeker ḡüb dimişlerdür: 'Ömr oldur ki dostlar ḡuzūrında (14) geçe ve ḡayāt budur ki 'azizler naḡarında āḡir ola. 'Ömr ki yārsuz (15) geçe. Merd 'azımdür ve ḡayāt

(B.121a) 4 yüzinde sâkin olanlar kulağına] sâkinān-ı zemîne H.; 5 olan kuşlar] ṯayarān iden H.; 6 yeşil ağaç minberine] minber-i dıraḡt-ı sebze H.; 7 yalıñlanmışdı] bülend olmuş idi H.; 10 ziyāde itmeye] p̱irāhenine uğramaya H.

(B.121b) 1 Hırş-ı sabāḡ] Şubḡ ḡoros B.; 5 bāḡda gül ve dimāḡda mül mānendi] mānend-i gül der-bāḡ u mül der-dimāḡ H.; 14 budur] oldur H.

ki dildār muşāḥabetsüz ola. (B.122a) 'Azāb-ı elīmdür lākin sen maḥabbet ḳapusın aç. Pādişāhlık (2) başına rāḥatlık tācın ḳosın. Sen bilmezsın ki 'ışḳ şabırsuz ārām (3) dutmaz ve jīve inişsüz firār itmez. Ey Māh-şeker hoş dimişlerdür. (4) Beyt:

*Edeb-i 'ışḳ cümle bī-edebīst*

*Ṭuruḳu'l-'aşḳi küllihā ādāb*

*(Aşkın edebi, edepsizliktir, aşk yolu tamamen edeplerdir)*

(5) Mülūk-i (H.46b) mesālik-i 'ışḳ şurūṭ ve ādāb çokdur. Cümlesiyle (6) dost ḥuzūrında ḥüsnüñe ṭayanup iş anuñ muḳteżāsıyla (7) itmeyesin. Edeb-i nefis ḥüb ri'āyet (8) idesin. Niteki ol şāh ḥatunı bir murḡuñ ḥandesı şūreti (9) kendüzin rüsvā ve helāk itdi. Māh-şeker şordı ki nicedür (10) ol **HİKĀYET?** Ṭūṭı didi: Şöyle getürmişlerdür ki Kirmān ḥudūdında (11) bir şāh var idi, felek-cāh mülk-sipāh. Ḥatunı var idi. Cemālde (12) nihāyetde ve ḥüsinde ḡāyetde idi. Ol sulṭānuñ bir nedīmi (13) var idi ki her gāh ki gülse ağzından bir deste gül dökülürdi. (14) Eger günde hezār bār ḥande itse biñ kerre etegini gülile (15) ṭoldururdi. Bir vakt elçilik ṭarīḳiyle bu pādişāha (B. 122b) bir ḡayrı şāhdan bir cemā'at geldi. Her biri envā'-ı fūnūn ve ecnās-ı (2) hūnerile ārāste idi. Sulṭān da diledi ki nedīmi ḥāzır idüp (3) hūnerin izḥār ide. Nedīmüñ ihzārın emr itdi. Nedīm şāh (4) ḥizmetine gelürken yol ortasında bir zengī gördi. Anuñ (5) nūrı ḳarasından yakın olmışdı ki gün gice ola. Bir ṭudaḡı (6) başından aşaru idi, biri ayaḡına irişmişdi. Ağzı (7) yarından rāyiḥasından kimse yanına varımazdı. Şādılıḡla (8) baş şalup yırlayup giderdi. Nedīm zengīden şādılık (9) sebebin şordı: Zengī hergiz nedīmi görmiş degüldi, didi ki: (10) Bu gice niçe müddetden soñra maḥbūbuma maṭlūbuma irişürem. (11)

(B.122a) maḥabbet ḳapusın aç] āb-ı muḥabbeti küşāde ṭut H.; 2 Pādişāhlık başına rāḥatlık tācın

ḳosın] –H.; 7 Edeb-i nefis ḥüb] **آداب در سونجبر سدا رابو** B.

(B.122a) 5 Mülūk-i mesālik-i 'ışḳ şurūṭ ve ādāb çokdur.] Ādāb-ı şarṭa ādāb-ı sülūk mesālik-i 'ışḳ bī-nihāyedür H.; 10 ḥudūdında] ser-ḥaddinde H.; 14 etegini] dāmenin H.

(B.122b) 4 yol ortasında] yolda H.; gün gice ola] gün gice B.; 7 Şādılıḡla] durmayup şādılıḡla H.; 8 baş şalup yırlayup giderdi] ırlayup gider H.; 9 görmiş degüldi] görmemiş idi H.; 10 irişürem] vāşıl olurum H.; 12 ne ḥīle ile irişürsin] ne vechle ve ma'nile ḥīle ile vāşıl olursun H.; 13 'aḳl-ı kāmīl ve ḥişāl-i şāmīl] kāmīl 'aḳl şāmīl fāzıl B.; 14 ḳalmadı] olmaya H.; 15 müte'emmil] te'emmil idüp H.

Nedīm didi: Maḥbūbuñ kimdür? Zengī didi: Nedīm ḥatunı. (12) Nedīm didi ki: Bu gice ne hīle ile irişürsin? Zengī didi: (13) Şāh dergāhına 'aql-ı kāmīl ve ḥiṣāl-i şāmīl resūller geldiler. Niçe (14) gün nedīm anda olsa gerek, çün mānī' kalmadı, hīle ne (15) ḥācet. Nedīm müte'emmil ve mütefekkir ve müteḥayyir oldu. İstedi ki (B.123a) girü dönüp tefahḥuş ve tecessūs ide. Şāh ādemīsi komadı. (2) Żarūrī şāh meclisine vardı. Nedīmüñ ḥatunı ğamı ve zengī (3) endīşesi bir ḥāle kodı ki hergiz nuṭka kādir olmadı. Ne (4) kadar ki pādişāh istedi ki nedīmi gülüp gül zāhir ola, aṣlā (5) müyesser olmadı. Belki yakīn oldu ki gül yirine dil ḥarāretinden göz(6)yaşı gül-ābın dōke. Ne gülmek yiridür. Hükemā ḥurremlığı üç kısım itmişlerdür. (7) Eger az ola, aña mūcib-i tebeṣṣümdür. Eger mütevassıt ola aña ḍaḥk (8) dirler ve eger ğālib ola aña kaḥkaḥā dirler. Pādişāh nedīmiñ (9) ızırābın görüp taṣavvur itdi ki tekellüfdendür. Yüzin (10) türş itdi, buyurdi. Nedīmi zindāna kodılar, çün zengī-i (11) siyāh-çehre açdı, kevākib aña gülmek eyledi. Cihān nedīm (12) gözine zengī ğamıyla tārīk idi daḥi kara oldu. İttifāk (13) pādişāh ḥatunı bir pīl-bāna 'āşık idi; çün giceden bir (14) miqdār geçdi. Filci pīlin kaşruñ dīvārı altına iledüp (15) zen-i pādişāh kaşr bāmından pīl arkasına inüp ol (B.123b) maḥalde aralarında ihtilāṭ vākī' oldu. Nedīm çün bu ḥāli (2) gördi. Kaḥkaḥā ile güldi, dāmeni cümle gül oldu. Nedīmüñ gülmesi ḥaberi (3) pādişāha irişdi, didi ki: Miskīn nedīmüñ 'aklı murğı (H.47a) (4) dimāğ-ı āşiyānından pervāz itmiş, yoḥsa n'içün bunuñ gibi (5) meclis-i ünsde ve bezm-i 'işretde gülmeye, anuñ gibi zindān-ı (6) pūr-vaḥşetde güle. Ol günüñ irtesi şāh ḥatunıyla oturmuşlardı. (7) Ol ḥālde bāġbān bir deste gül ve nerges meclise getürdi. (8) Bānū yüzün döndürüp çadırın başına bürüdi. (9) Şāh örtmek sebebin şordı. Ḥatun didi: İstemezem ki (10) şāh gözinden ğayrı nerges çeşmi de yüzine dokına. (11) Tabak içre biryān olmuş murğ var idi. Şāh ḥużūrında bu (12)

(B.123a) 6 gözyaşı gül-ābın dōke] gül-āb-ı sirişk-efşān ide H.; üç kısım itmişlerdür] üçe taḥsīm eylemişlerdür H.; 7 mütevassıt] tevassuṭ H.; 10 zindāna kodılar] zindānda ḥabs itdiler H.; 11 siyāh-çehre] şeb-çehre H.; gülmek] ḥande H.; 12 zengī ğamıyla tārīk idi daḥi kara oldu] ğam renkli tārīk H.

(B.123b) 2 kaḥkaḥā ile güldi] güldi B.; dāmeni] pīrāheni H.; gülmesi ḥaberi] ḥaber-i ḥandesı H.; 3 irişdi] geldi H.; 5 zindān-ı pūr-vaḥşetde] zindānda H.; 6 Ol günüñ irtesi] irtesi H.; 7 meclise] –H.; 8 çadırın] cārın H.; 12 şāh etegine] dāmen-i şāha H.; 14 bu sözüñ ğavrına irmedi. Çok kimselere sorup belki hükemā-yı 'ālī-miqdār olanlar da] –H.; 4 gülmesi] ḥandesı ḥaberi H.; 9 benüm yanumda bu mur gülmesinden ğarībdür] nedür H.; 10 tabak rāz-ı serpūşın] ser-pūş tabak-ı rāzı H.; 11 didi] –B.

söze güldi. Zen müteğayyir olup şāh etegine yapışup (13) didi ki: Bu murğ ne cihetden güldi, diyüp ısrār itdi. (14) Şāh ne miqdār ki fikr ü te'emmül itdi, bu sözüñ gavrına irmedi. (15) Çok kimselere sorup belki hükemā-yı 'ālī-miqdār olanlar da (B.124a) buña cevāb virmediler. Hatun didi: Sır keşf olmaya, benüm hātırım (2) karar dutmaz. Bilmedi ki bu sırruñ ifşası mūcib-i hacālet belki (3) helākine sebebdür. Hatunuñ mübālîğası hadden geçdi. Murğuñ (4) gülmesi 'āleme yayıldı. Bu hikāyet nedīm kulağına irişdi. Murğ (5) zīrek idi, didi ki: Vaqtdür ki halāş olup zindān kafesinden (6) kurtulasın. Şāha haber gönderdi ki ben murğuñ gülmesi sebebin (7) bilürem. Pādişāh nedīmüñ ihzārın emr itdi; çün hāzır (8) oldu. Şāh didi: Evvel meclisde gülmeyüp zindānda gülmegüñ (9) sebebin de benüm yanumda bu mur gülmesinden ğarībdür. Nedīm (10) tabak-ı rāz-ı serpüşin kaldurup Zengīyle hatunı mā-cerāsın (11) diyüp, didi: Bu ğam-ı teşvīş içinde nice gülem, ammā zindānda gülmege (12) sebep budur ki kūhına kūh-ı ğam düşdi. Tafşıl idüp (13) tamām pīl-bānıla şāh hatunı ahvālin bir bir takrīr eyledi; çün bu hāli (14) müşāhede itdüm kendüme didüm: Şāh kerīmesi bu ululuğ ile (15) fīl arkasında bu 'āra ikdām ide, eger benüm le'īmüm benüm vīrānum hanesinde (B.124b) ol 'amele iştiğāl ide, 'aceb olmaya. Bu hükmle ki *El-muşībetü izā 'ammet* (2) *tābet*<sup>90</sup> Bu sebebden göñlümden ğam zā'il olup güldüm. Bir kimse ki (3) bu fışk u fücūrla şāh huzūrında pāk-dāmānlık da'vāsın (4) idüp nerges gözinden kendüsin şaklaya, eger zubān-ı murğ (5) gülse 'aceb olmaya. Evvel Şāh buyurdi: Nedīm hatunı yüzün (6) kara idüp zengī gibi ol iki siyāh-rüy āteşe yakdılar. (7) Andan soñra emr itdi, hatunı ve pīl-bānı bağlayup fīl ayağına (8) bırağdurup helāk itdüirdi. 'Ālemi anlaruñ habīş (9) vücūdlarından pāk itdüirdi. Tūtī sözi çün bu araya (10) getürdi. Didi: Ey Bānū Ādem bir nev'ile zindegānī itmek (11) gerek ki kendüyi halk diline bırağmaya. Eger şāh hatunı (12) da'vāsın endāzededen arturmasa ol ki gördi, görmezdi. (13) Murg da hergiz aña gülmezdi. Sen de çün dost menziline (14) varasın. Dilüñ şakla ve sözi hāliñe münāsib (15) söyle. Kendüñi 'avām diline bırağma. Tūtī henüz bu sözde

(B.124b) 4 zubān-ı murğ] murğ-ı biryān H.; 9 itdüirdi] eylediler H.; 12 ol ki gördi] gördüğünü H.

<sup>90</sup> Musibet, yaygınlaşırsa makbul olur.

(B.125a) idi. Şubhı murğın hürşîd âteşi biryân idüp kızıl gösterdi. (2) Mâh-şeker hicrân zâviyesinde giryân oldu. (H.47b) **ŞEB-İ BÎST Ü DÜVVÜM** (3) Çün âfitābuñ deryākına dañi nehengi mağrib çeşmesine (4) taldı. Māhuñ direm dökücü balığı maşrıķ girdābından zāhir (5) oldu. Mâh-şeker şusuz balık gibi ıztırāb idüp (6) ruḥşat ecličün tūtīye geldi. Tūtī didi: Ruḥşatdur ammā niçe (7) naşḥati benden kabūl eyle, saña çok fā'ide ide. Maḥbūb şoḥbetinde (8) küllī sırruñı dosta açma ve düşmene dimek hīç (9) olmaz. Rāzuñı söylemez ḥayvāna dime söyler ḥayvāna. Ḥod be-ṭarīķ (10) evlā ve hem sende olmayan nesne[y]i da'vā eyleme. Yāruñ (11) dürūğ-nāmesine ğurre olma. Nitekim Kām-cūy dükeli da'vāsında (12) dürūğ iderdi. Kendüzin pāk gösterüp fāriğ yürürdi. (13) Lā-cerem perdesi rāzı yırtılup gizlū işi rūşen oldu. (14) Mâh-şeker şordı nicedür ol **ḤİKĀYET**? Tūtī didi: (15) Tebrīz nevāḥīsinde bir tācir var idi. Bisyār māl ve bir ḥatunı (B.125b) bir nā-resīde kıızı var idi. Bir gün ol tācir şahrāda gezerken (2) bir Ādem başın gördi, yatur. Alnında yazılmış bu kelle diri iken (3) seksan ādemīnūñ ölmesine sebep oldu; çün öldi, (4) yine seksan ādemūñ ölmesine sebep ola ola. Tācir kendüsine (5) didi: İḥtimāldür ki bu baş bir bahadır ola, heştād kimesne (6) öldüre; yāḥud bir cellād ola, pādīşāh emriyle öldürmiş (7) ola; ammā şimdiki ölmüşdür. Seksan kimesnenūñ (8) ölmesine sebep olmak 'acebdür. Lāyık budur ki bu fesād (9) māddesin bu aradan götürem, ḥīle ile bu alnına yazılmışı (10) def' idem. Ol başı kıaldurup evine ilettdi. Buyurdi, (11) anuñ alnını örtüp bir ḥoķķada anı şakladı. Bilmedi ki (12) nāvek ü tīr-i taķdīr cevşen ü tedbīr siperiyle def' olmaz. Tācir (13) çün ticārete gittdi. Bir gün kıızı fırsat bulup ol (14) ḥoķķanuñ kıapağın açdı, içinde bir miķdār toprak gördi. (15) Bilmedin ğafletile andan yidi. Derḥāl Meryem gibi ersüz ḥāmile (B.126a) oldu. Her gün ḥamli ziyāde olup āḥir yüki uğurlanup (2) toķuz aydan şoñra duḥter bir oğlan toğurdi. Adın

(B.125a) 1 Şubhı murğın hürşîd âteşi] Āteş-i hürşîd murğ-ı şubhı H.; kızıl] sürh H.; 3 âfitābuñ deryākına dañi nehengi mağrib çeşmesine taldı. Māhuñ direm dökücü balığı maşrıķ girdābından] Neheng-i âfitāb deryā-cūşān baḥr-i mağrībe taldı ve māhī-i direm-eşān māh-ı girdāb-ı maşrıķdan H.; 10 olmayan nesne[y]i olmaya nesne B.; 15 Tebrīz] Ḥarīr H.

(B.125b) 1 kıızı] duḥteri H.; gezerken] giderken H.; 4 ola] olacaķdur H.; 5 heştād] bisyār H.; 7 kimesnenūñ] ādemūñ H.; 11 ḥoķķada] bucaķda H.

(B.126a) 2 oğlan] püser H.; İbnü'l-ğayb] El-ğayb B.; 8 çoklık cevher] vāfir cevāhir H.; 9 nazarı buña doķundı] –H.

İbnü'l-ğayb (3) kodılar. Niçe zamāndan sonra ki təcir evine geldi. Mü'eddeb ve muhezzeb (4) oğlan gördi, şordı ki: Bu kimden hāşıl oldu. Hatun (5) hoşka kışşasın duhter yiyüp hāmile olup toğduğun (6) bir bir takrîr eyledi. Təcir bildi ki ol fitne[y]i bu bu uyandırur, (7) ol âteşi bu yakacakdurur. Bir zamāndan soñra təcir deryā sāhiline (8) gelüp, təcirler çoklık cevher getürdiler. Təcir bir niçe cevher (9) şatun aldı, çün İbnü'l-ğayb'ıñ nazarı buña dokundu, didi: (10) İçlerinde iki cevher kalbdür, bunuñ bahāsı boncuğ bahāsıdur. (11) Təcir bunuñ sözine muqarrer olup bildi ki her ne dirse (12) sa'âdet telkîniyledür. Ol cevherleri, İbnü'l-ğayb'ı bile (13) alup ol cevher şatanlara vardı. İbnü'l-ğayb anlara ilzām (14) idüp bürhān 'ağılla ol iki gevherüñ kalb idüğün (15) işbāt itdi. Cevheriler(H.48a) anuñ dānişine 'acebe qaldılar. (B.126b) Dönüp didiler ki bu oğlanı her ne kıymete dirseñ, bize (2) şat. Cevheri qadrin cevheri bilür. Təcir imtinā' itdi. (3) İbnü'l-ğayb didi ki: Maşlaḥat oldur ki beni bunlara viresin. (4) Tā baña bunların şöhetinden hüner hāşıl ola ve hem sen benüm (5) atasızlığum töhmetinden kırtılasın. Təcir oğlanı anlara (6) virdi. Cevheriler anı kendü şehirlerine iletdiler. Ol şehirde (7) pādīşāh-ı mu'azzam var idi. Kırk hatunı var idi. Cümlesinüñ (8) ulularına Kām-cüy dirler idi. Her vakt şāh aña muşāliḥin işmarlardı, (9) cümlesinden anı pāk-dāmān bilürdi. Her işe pervāne (10) idi. Bir gün şayyād bir niçe balığı diri şāha getürdi. (11) Ol zamānda Kām-cüy şāh hizmetinde hāzır idi. Yüzün balıklardan (12) dönderüp endāmın örte kodı. Şāh böyle itmege sebeb (13) şordı. Kām-cüy didi: Bu mähiler diridür, gözleri var. (14) Şāyed içlerinde erkegi var ola, gözi baña dokına; günāha girem. (15) Balıklar çün bu sözi işitdiler. Bir ağızdan güldiler. Kām-cüy müteğayyir (B.127a) oldu. Ne kadar ki 'ulemā vü hükemādan mähilerüñ handesin (2) şordılar, hīç kimse cevāb-ı şāfi virmedi. Kām-cüy'üñ tereddüdi (3) şāhuñ ta'accübi ziyāde oldu. Erkān-ı devlet didiler ki: Bu şehirde (4) bir oğlan vardur zirek, ismi İbnü'l-ğayb'dur. Şāyed ki (5) bu nüktenüñ sırrını ol bile. Şöyle işidürüz ki ehl-i (6) deryānuñ dilin eyü bilür, ümīzdür bu balıkların

(B.126b) 3 viresin] şatasın H.; 9 Her işe pervāne idi] –H.; 14 günāha girem] güneḥ-kār olam H.; 15 ağızdan] uğurdan B.

(B.127a) 4 bir oğlan vardur zirek] bir gulām-ı zīrek vardur H.; 6 eyü bilür] hūb añlarmış H.; 9 deryānuñ habercisidür] muḥbir-i deryādur H.; 10 yir yüzünde zāhir ola, bād] kodı 'ālemde yüz göstere B.; 11 bād balıklara irişdüdi] bu haber bize irişdi H.; 15 artuğ ḥarīşdür] hırş artuğdur H.

gölmesi (7) sebebin bile. Şāh emr itdi, İbnü'l-ğayb'ı hāzır itdiler. Tā bu (8) sırrı āşikāre ide. İbnü'l-ğayb mähilerden şordı. Mähiler (9) cevāb virüp didiler ki: Bād ki deryānuñ habercisidür. (10) Her hādişe ki yir yüzünde zāhir ola, bād deryāya getürür. (11) Niçe gündür ki bād bālıklara irişdüirdi, şāhuñ kırk (12) hatunı var, her hatun birer merd genç oğlanı 'avrat şüretine (13) koyup halvetinde şaklayup pādişāh hāzır olmaduğı (14) vaqt 'ālem iderler, Kām-cūy ki anlaruñ başıdur. Cümlesinden (15) artuğ harīşdür, çün bu sâ'at ziyāde perhîz-kārılık (**B.127b**) ve pāk-dāmānlık da'vāsın gösterüp tā ki bizden yüzün (2) şakladı. Bî-ihtiyār güldük, hem gülmelidür. İbnü'l-ğayb'a (3) bu mā-cerāyı ki mähiler takrîr itmişlerdi. Şāhuñ sem'-i (4) şerîfine irişdüirdi. Pādişāh tefahhus itdi. Kırk hücrenden (5) kırk merd oğlan bulup çıkardılar. Derhāl seksanın (6) bile siyāset itdürdi. Ol kelle öldükden soñra da (7) heştād ādemüñ ölmesine sebep oldu. Sa'y u güşişle (8) tācirüñ murādınuñ hilāfı oldu. Bu hikāyetden zāhir (9) oldu ki bir zîrek kazâyı tağyîr idemez. Hāqîkatde zîrek (10) oldur ki her ne ki şādır ola, rızā vire. (**H.48b**)\* Beyt:

(11) *Rızā be-dāde beden v'ez-cebîn girih be-güşāy*

*Ki ber-men u tu der-i ihtiyār ne-güşādest*

(*Bedene rıza verip kaştaki düğümü çöz. Çünkü bana ve sana, ihtiyar/irade kapısı açılmamıştır*)

Ammā pādişāh İbnü'l-ğayb'ı getürüp bu ğayba ittılā'ın sebebin şordı. Kendüye vāki' olan hikāyeti ve babasız toğduğun. Pādişāh ol zamānda olan hükemā[y]ı cem' idüp İbnü'l-ğayb taşvîr itdürüp ellerine viridi. Bu şüretde olan şahşuñ dünyāda a'māli nice olur? Her birisi **Ḳul küllün ya'melü 'alā şākiletihî**<sup>91</sup> āyet muktezāsınca baħr-ı fikrete müstağrak olup ve 'ulūm-ı riyażiyye kitābların cem' idüp her birisi isti'dādına istihrāc idüp yazdılar. Evvelā bir hākīm-i zü-fünün var idi, cemî' 'ulūm-ı zāhire tekmîl itdükden soñra otuz tokuz biñ gündüz şā'im ve gice kā'im olmuşdı. Riyāzetde bir dā'ireye

(B.127b) 1 gösterüp tā ki] itdi, hattā ki H.; 2 gülmelidür] gülcek nesnedür H.; 5 merd] er H.; 7 heştād ādemüñ] seksen kimesnenüñ helākine H.

\* Hamidiye nüshası 48b varağında yer alan bilgiler B. Nüshasında yer almamaktadır.

<sup>91</sup> İsrā : 84: "De ki: Herkes kendi şekline göre amel eder."

ka-dem başmış idi ki otuz günde ta'ām yirdi. Günde gündüz yıldızı ve yirde cenneti görürdi. Ol yazdı ki bu şıfatlu kimsenüñ hālī 'ālem-i şabāvetde muḥanneşlik ola ve on üç on dört yaşında yā berberlik ya dellāklik ola, ğāyetde tama'kār olup ḥarīş-i māl ola ve cemī' şūret-i şalāḥda olup şeb ü rüz işi kizb ü bühtān itmek ola ve hīç kimseye eylük itmeye. İllā bir ğaraż eclīçün ide ve dā'imā hāl iki kimsenüñ mā-beyninde 'adāvet bırağup birbirine düşürüp şafālar süre ve aña bir yanında mergūb mizāclarına tābi' olmağla ve gāhī anlara daḥi ezālar ide ki şūretinden bī-zār olalar, redd ideler. Bī-'ār ve ğayretsizliğinden girü şeff' ile maḳbūl ola ve her evde ki olsa fitne ve fesād ol evden hālī olmaya ve māl hergiz emānet itmeye ve ḥalkuñ elinden mālın ḥīle ile ala. Ğāyetde ehl-i ḥīle ola. Bu aşıl kimesnenüñ günde bir kerre yüzün gören kimseye elbette ğam u ğuşşa 'ārız olup ğamdan hālī olmaya ve ikinci ḥakīm yazdı ki eger kūsec olup gözlerinüñ ağı çok olursa ve çukur olursa eger ehl-i ḥikem olursa zulmde Ḥaccāt-şıfat u sīret ola ve tama'da Kārūn-ḥaşlet ola. Gice ve gündüz fuḳarānuñ mālın almağa çalışa. Ğāyetde ḥasūd ve nihāyet mertebede münāfık ola ve pādişāhlar katında sözi maḳbūl ola ve 'ulemāya ve şuleḥāya zillet ve ḥorlık vire. Şıfat-ı İbnü'l-ġayb budur ki zıkr olunur. Orta boylu ve kara şakallu ve pāk dişlü ve 'abūsü'l-veche ve ağır yürüyüşlü ve nāzlı söyleyişlü ve ḥüb-āvāzlu bir kimse idi. Bu vaşf ḥakīm-i evvelüñdür. Bu şıfatlu kimseden ırağ olmak lāzım. 'Ākil olana İbnü'l-ġayb aḥvāl bu şıfatlu kimseden elbette zāhir olsa gerekdür ve eger kaşırü'l-kāmet olup dilinde lüknet olursa ve mülāyim olup dā'imā luṭf-ı ḥulḳ ile söylerse İbnü'l-ġayb aḥvāli bu şıfatlu kimesnede daḥi elbette zāhir olur. 'Ākil ü 'ārif olanlara lāzımdur, bu aşıl şahşuñ muşāḥabetinden ihtirāz ideler. Zīrā şūret-i (H.49a) Ḥakda dīnin ve dünyāsın fesāda virür. Kırk ḥakīm her biri bu üslūbla İbnü'l-ġayb şūretine 'ālemde ne kadar şıfat-ı mezmūme var ise yazdılar. Bir kitāb idüp pādişāha virdiler. Pādişāh ğāyetde 'adle mā'il idi. İbnü'l-ġayb'ı taşvīr idüp cümle vilāyetde olan beglerine gönderdi. Bu şıfatlu kimesne ile muşāḥabet itmeyeler ve eger bu şıfatlu kimesneden bir kimse şekvā itse şāhid istemeyüp şehirlerden bu şıfatlu kimseleri ḳovdılar. Ol pādişāh



zamânında halk-ı 'âlem emn ü emânda ve nizâm-ı 'âlem kemâlde oldu. (B.127b) (12) Tûṭî çün sözi bu araya getürüp didi: Ey Mâh-şeker (13) çün maḥbûba irişesin. Zinhhâr yalandan ihtirâz eyle, kendüñde (14) olmasını da'vâ eyleme ki İbnü'l-ğayb şıfatıdır. Tâ saña Kâm-cüy'a irişen irişmeye. Tûṭî (15) henüz bu hikâyetde idi şubḥuñ ğammâzı şebüñ keçeli (B.128a) perdesin yırttı. Gecenüñ rüşen gün gibi zâhir oldu, ol mühim (2) bir giceye daḥi kaldı. **ŞEB-İ BİST Ü SİVÜM** Āfitābuñ zerrîn topı mağrib (3) deryāsına düşdi. Māhuñ sīmīn āyīnesi maşrık ğılāfından (4) taşra geldi. Mâh-şeker āyīne gibi tûṭīye varup kendü ḥālin (5) āyīne-mişāl tûṭīye 'arz idüp, firāk miḥnetinden iştiyāk (6) zaḥmetinden gözi yaşından bağı başından şikāyet itdi. (7) Tûṭî güldi. Mâh-şeker didi: Benüm ağıladuğuma gülersin. Tûṭî (8) didi: Benüm kadīm dostlarumdan bu gün bir uçucu bu (9) araya geldi. Bir hikāyeti tûṭî ile Şārik zebānından takrīr (10) eyledi. Añuñ işitmesinden ta'accübe gelüp güldüm, henüz (11) ol gülmegüñ eşeri bākīdür. Maḥdūmum teşrīf buyurursa diyem. (12) Mâh-şeker şordı ki, nicedür **HİKÂYET**? Tûṭî didi: (13) Şöyle rivāyet iderler ki Çīn memālikinde bir pādīşāh var idi, (14) adı Cāmāsdī. Memleketi vasī' ve salṭanatı menī'. Bir söyler (15) tûṭīsi var idi. Bir gün tûṭīye didi: Pādīşāhlar sarāyın (B.128b) ve selāṭīn kaşrın çok uçup gezdüñ. Anlaruñ tāk (2) ve revāklarında bisyār cevālān itdüñ. Şāhlar ḥareminde hīç (3) bir duḥter gördüñ mi benüm nikāḥuma lāyık ola? Tûṭî didi: Bilād-ı (4) Şām'da melik var, mükerrem ve muḥterem bir duḥteri var. Bu (5) dergāha lāyık ve bu bār-gāha münāşib, ol duḥterüñ bir şārik (6) ya'nī dişi tûṭīsi var, nedīmlik 'ilminde māhir. Niçe yıllar benümle (7) ol bir bāğda bile olmışdur. Nā-gāh eyyām-ı nā-muvāfık anı ol (8) diyāra itdi, beni bu kişvere bıraktı. Eger pādīşāh ol melike[y]i pādīşāh götüre, (9) Şārik anuñ şoḥbetinden bir laḥza ve bir ān dūr

(B.127b) 14 İbnü'l-ğayb şıfatıdır] –B.; 15 şubḥuñ ğammâzı şebüñ keçeli perdesin yırttı. Gecenüñ rüşen gün gibi zâhir oldu] Ğammâz-ı şubḥ kuḥl-i perde-i şīr çāk idüp gicenüñ 'aybı gün gibi zâhir oldu H.

(B.128a) 2 Āfitābuñ zerrîn topı mağrib deryāsına] kūy-ı zerrîn-āfitāb deryā-yı mağribe H.; 4 taşra geldi] zâhir oldu H.; 9 Bir hikāyeti] Eşnā-yı muşāḥabetde H.; 10 işitmesinden] –H.; 11 gülmegüñ] ḥandenüñ H.; 11 buyurursa diyem] buyurdu B.; 14 adı Cāmāsdī] Cāmest nām H.; 14 söyler tûṭīsi] tûṭī-i gūyāsı H.

(B.128b) 1 selāṭīn] selāṭīnler B.; uçup] görüp H.; 9 dūr ve ırāk] ḥālī ve dūr H.; 11 kemīne gözin kadīmī yāruñ görmesiyle rüşen] kemīnenüñ çeşm-i nem-nākini yār-ı kadīmüñ müşāhedesiyle rüşenā H.; 14 hedāyā] esbāb H.

ve ırak degüldür. (10) Bu bendenüñ murādı budur ki pādişāh ḥazretinden budur ki bu (11) bu kemīne gözin ḡadīmī yāruñ görmesiyle rūşen ide. Pādişāh (12) tūṭīnūñ iltimāsın ḡabūl idüp pādişāhuñ göñline (13) ol duḡterüñ hevesi vişāli düşdi. Kāmil resūlleri bī-ḡadd (14) tuḡfe ve bī-nihāye hedāyā ile Şām ṡarafına revāne itdi, ḡün (15) sulṡān-ı Şām, Cāmās resūllerin (**H.49b**) gördi, ol ilçilere ta'zīm (**B.129a**) ve tekrīm idüp duḡterin vāfir cihāzla resūllere ḡoşup (2) gönderdi, ḡün resūller sulṡān-ı Şām'ıñ tuḡfesin Cāmās'a (3) 'arz idüp māh ile ḡurşīdi bir yire getürdiler. Cāmās (4) tūṭīnūñ işāretine ve delāletine āferīnler eyleyüp anı da murādına (5) irişdürüp şārik ile bir ḡafese ḡodı. Bir gice ki tūṭī ile şārik, (6) şöyle ki şāh ile melike murāda irişdürdi, mukāleme iderek münāza'a (7) itdiler. Tūṭī erlerüñ medḡin ve 'avratlaruñ zemmin söyledi. Şārik (8) anuñ 'aksin nisā meḡāsının ricāl me'āyibin zıkr eyleyüp didi ki: (9) Benüm da'vāma ṡanuk Meymūne ile muḡtār ḡikāyetidür. Tūṭī şordı: (10) Ne nev' iledür **ḡİKĀYET**? Şārik didi: Bir şehirde bir bāzırgān mālī (11) ve ni'meti firāvān idi. Muḡtār nām oḡlı var idi. Fesād-pīşe (12) ve iblīs-endīşe idi. Atası aña bir ḡayrı şehirde bir bāzırgān duḡterin alıvirdi, (13) Meymūne nām. Nikāḡ olup Muḡtār ol vaḡt ki duḡteri alup (14) yola girdi ki kendü şehrine getüre. Yol eşnāsında gelinüñ altun (15) ve inci cihāzına ṡama' idüp duḡteri bir ḡāha bıraḡdı (**B.129b**) her ne var ise alup gitdi. Meymūne ḡün günāhsuz idi. ḡaḡ (2) te'ālā ḡalāş virüp ol ḡuyudan ḡıḡdı, biñ belā vü zaḡmet (3) ile kendüzin atası evine bıraḡdı, atasına didi ki: Yolda giderken (4) ḡarāmīler yolumuz urup beni ḡuyuya bıraḡup erüm ve ve her ne ki (5) esbābdur, alup gitdiler. Bilmedüm ki ol miskīnūñ ḡālī ne (6) oldu. Sübhān'allāh merd olan cefādā böyle ola, zen vefāda (7) böyle ola. Muḡtār her ne ki var idi, az zamān içinde telef idüp (8) aḡ ve bī-nevā ve rüsvā Meymūne olduḡı şehirde varup bir meşhede (9) oturup dilenürdi. İttifāḡ ol laḡza Meymūne ol (10) meşhede ziyārete vardı. Meymūne[y]i göricek bilüp tevbe ve istiḡfārla (11)

(B.129a) 10 Ne nev' iledür] Nicedür ol H.; 12 bir ḡayrı şehirde bir bāzırgān duḡterin] bir bāzırgān duḡterin B.; 13 Nikāḡ olup Muḡtār ol vaḡt ki duḡteri alup yola girdi ki kendü şehrine getüre] kendü şehrine getürmek için duḡteri alup yola revāne oldu H.; 14 gelinüñ] 'arūsüñ H.; 15 inci] cevāhir H.; cihāzına] ḡāhizine B.

(B.129b) 2 virüp ol ḡuyudan ḡıḡdı, biñ] idüp ḡāhdan ḡıḡarup hezār H.; 3 bıraḡdı] düşdi H.; 10 vardı] gitdi H.; göricek bilüp] bilüp B.; 13 revāne itdi] yola revāne oldılar H.; yine] tekrār H.; 14 ṡamarları depreşüp] iḡhār idüp B.

öñine varup çok 'özrlr itdi. Duhter selīmü'l-ḳalb idi. (12) 'Özrin ḳabūl idüp atası evine iletdi. Atası tekrār cihāzla (13) yine revāne itdi, çün ol ḳuyuya kim geldiler. Muhtār yine yaramazlığı (14) ve bī-vefālığı tamarları depreşüp yolda ol duhteri öldürüp (15) andan çāha atdı. Zīrā *ser-bürīde sūḥan ne-gūyed* kendüzin (**B.130a**) dünyāda ve āḫiretde rūsvā itdi. Şārik çün sözi bu araya (2) getürdi. Tūṭī didi: Ey Şārik biñ er adam içre bir yaramaz (3) bulunmış; ammā biñ ḫatunda bir eyü ancaḳ bulunur. Eger diñlerseñ (4) bir efsāne söyleyem. **ḤİKĀYET** Şöyle getürmişlerdür ki Serendīb'de (5) bir tācir var idi, adı Behzād ve bir ḫatunı var idi, Heme-nāz. (6) Bir vaḳt Behzād sefere gitdi. Heme-nāz'uñ bir cūvāna meyli olup (7) 'āşık oldı. Her gice ol cūvānuñ evine varup murādına (8) irerdi. Bir müddetden şoñra Behzād evine geldi. Heme-nāz'a (9) erinüñ gelmesi güç gelüp çün gice oldı, Behzād'a bī-hūş (10) ider (**H.50a**) ma'cūn yidürdi, kendü ma'sūk ṭarafına gitdi. İttifāḳ (11) bir uğrı esbāb-ı sereḳa itmek ümīzine ol araya gelmişdi, (12) çün bu ḫāli gördi. Heme-nāz'uñ ardınca gitdi. Tā göre kim (13) nireye gider. Heme-nāz çün ol cūvān ile bir yire geldiler. Ol (14) yirüñ şaḫnesi ikisin dutup ḫatunı ḳoyıvırüp (15) cūvānı ber-dār itdi. Aña bināen ki ol şehirde şöyle 'ādet (**B.130b**) idi, eger er ile bir bī-gāne ḫatun dutulsa zeni ḳoyıvırüp (2) merdi ber-dār iderlerdi; cūvān dār üzre ḫālet-i niza'da idi, (3) Heme-nāz'ı görüp didi: Gel, āḫir nefesde yüzüm yüzüñe (4) ḳoyup vidā' idelüm; çün yüz yüze ḳodılar. Cūvān (5) ziyāde ḡaḫabından Heme-nāz'uñ burnın dişile ḳopardı, (6) cān teslīm itdi. Heme-nāz ol nesne ki zenān-ı mekirlerdür. (7) Kendüden bu tōhmeti şavmaḡıçün evine varup Behzād'uñ (8) ḳaftānın ḳana bulayup elin yüzine dutup feryād idüp (9) didi ki: Vay benüm burnum, vay benüm burnum! Heme-nāz'uñ (10) müte'allıḳātı hücūm idüp Behzād'ı ḳadıya iletdiler. Ḳadı (11) buyurdi: **El-enfü bi'l-enfi**<sup>92</sup> ḫükmiyle ḳışāş ideler. Uğrı ki (12) cemī' aḫvāle min evveli ilā āḫiri göziyle görmüşdi. (13) İstemedi ki Behzād günāhsuz rūsvā ola. Ḳadı ḫużūrına (14) varup ve ber-ḫaseb fermūde[y]i **Ve mā şehidnā illā bimā**

(B.130a) 5 adı Bihzād] Bihzād nām H.

(B.130a) 13 Heme-nāz çün ol cūvān ile bir yire geldiler] –H.

(B.130b) 1 dutulsa] dutsalar H.; 4 yüz yüze ḳodılar] yüzlerin birbirine urdılar H.; 12 cemī' cümle H.; görmüşdi] görüp vāḳıf olmuş idi H.; 13 günāhsuz] bī-günāh H.

<sup>92</sup> Buruna burun.

'*alimnā*<sup>93</sup> (15) anca 'ilme'l-yaqīn görmüşdi, edā eyledi. Kağı didi: (B.131a) Senüñ sözine hüccet gerekdür. Didi: Eger görüñ burnı (2) Behzād döşeginde ise Heme-nāz'uñ sözi vāqı'dür. (3) Eger henüz ol ölü ağzında ise benüm sözüm şahıhdür. (4) Kağı adam gönderdi, burnın ol mürdenüñ ağzında buldılar, (5) çün halāyık bu ahvāle vāqıf oldılar, cümle ta'accübe varup (6) mütehayyir oldılar. Heme-nāz'uñ müte'allıka'tı utanup hacil (7) oldılar. Māhşeker çün hikāyeti işitdi ki havātınüñ (8) rüsvālığı ve mezemmeti beyānındadır. Be-ğāyet münfa'il olup (9) istedi ki Şārik'i helāk itdügi gibi tūṭıyi de öldüre. (10) Derhāl sözi tūṭı döndürüp didi ki: Ey bānū (11) halk bir ṭab' degüldür, erler de bir mizāc olmaz. Benüm maḥdūmemüñ (12) bir bī-gāneye bu kadar mihr ü vefāsı ola, H'āce Şā'id'e (13) biñ artuḳdur. Bir bī-gāneye ḥāliyen şimdi naḳdı hoş (14) görüp ma'sūḳ tarafına varmak gerek, nice bir intizār (15) çeke. Māh-şeker istedi ki eyle ide. Şubḥ 'uṣṣākları (B.131b) bir rüsvā idicidür. Gün yüzün izhār itdi, ol mühim tevaḳuffa (2) düşdi. **ŞEB-İ BİST Ü ÇEHĀREM** Çün āfitābuñ 'arūsı şaru atlās (3) libās ile mağrib döşegine girdi. Sīmīn māh aḳ ḥarīr geyüp (4) maşrıḳ cılve-gāhından zāhir oldı. Māh-şeker de ḥüsn libāsın (5) geyüp kirişme zer ü zīver ile ṭonanup ruḥṣat içün (6) tūṭıye gelüp didi ki: Bu niçe zamāndur ki bu mühim (7) maşlahatum senüñ ihmālüñ (H.50b) vāsıtasıyla tevaḳḳuf 'uḳdesinde (8) ḳaldı. Tūṭı didi: Ben ne ḳadar ki sa'y iderem senüñ umūruñ (9) intizāmına. Lākin çün vaḳt muvāfaḳat itmeye. Benden ne (10) günāh Ādemüñ cidd ü cehdi n'eylesün mādām ki baḥt (11) müsā'ade itmeye. Ey Māh-şeker senüñ şüret-i ḥālüñ (12) bu maḳāle muṭābıḳdur. Mışra'

<sup>93</sup> Yusuf: 81: "Biz ancak bildiğimize şahitlik ediyoruz."

(B.131a) 1 sözüne] sözüne H.; 3 ölü] merdün H.; 5 oldılar] olıcaḳ H.; cümle ta'accübe varup] müte'accib H.; 11 ṭab'] ṭama' H.; erler de] zenler daḫi H.; 12 ola] var ise H.; 13 artuḳdur] ol ḳadardur H.; 15 'uṣṣākları] 'aşıḳları H.

(B.131b)2 āfitābuñ 'arūsı şaru atlās libās ile mağrib döşegine girdi. Sīmīn māh aḳ ḥarīr geyüp maşrıḳ cılve-gāhından] 'arūs-ı āfitāb libās-ı zerdle cāme-i ḥ'āba mağrībe girdi ve büt-i sīmīn māh ḥarīr-i beyāzla cılve-gāh-ı maşrıḳdan H.

*Şükrî ne-goft ez-hîçkes*

(13) *În baht-ı nâ-hoşnûd-ı men*

(*Bu benim hoşnut olmayan bahtım, Hiç kimseye şükür/övgü söylemedi*)

Eger sa'y u kûşîşle muşâlih murâdca (14) olsa Zerîr şi'ri bu miqdâr çalışup bilüp buyurmak (15) ile hâ'ib ü hâsir olup mahrûm kalmazdı. Mâh-şeker (B.132a) şordı: Zerîr şi'ri kim idi? **HİKÂYET** Tûtî didi: Şöyle (2) işitdüm ki 'Irâk'da kumaş dokuyıcı var idi, adı Zerîr. Ol fende (3) kılı kırk yarardı. Bir lahza kesb ü kârsuz olmazdı ve bir ân (4) iş mu'aţţal kalmazdı. Bu cidd ü cehdile bir nesne ki hâşıl (5) ide idi, ancak bir günlük harcına kifâyet iderdi. Beyt:

(6) *Bişnev îñ nûkte ki ħod-râ zi-ġam âzâd konî*

(7) *Ĥûñ ħorî ger taleb-i rûzî ne-nihâde konî*

(*Kendini gamdan kurtarmak için bu nükteyi dinle. Bir günün talebini/arzusunu terk etmezsen kan içersin*)

(8) Zerîr'ün bir dostı var idi. Şan'atı penbe bükmekdi. (9) Bir gün evine vardı, anuñ evini ni'metle pür her ne refâhiyyet (10) esbâbı var ise mevcûd görüp, ħuzûr-ı ħâţırıla 'ömr (11) geçürür, gördi. Kendü kendüye ħiţâb idüp didi ki: (12) Yâ vücûd ben gice gündüz selâţîn ħil'atin telin bükereyim. (13) Bu ħâlde bu gün yidüğüm yarına kalmaz. Bu şahş niçe esbâb bizden (14) ħâşıl ider. İntizâm-ı umûruñ sebebi budur ki kendüñ (15) kabre koyasın kim buyurmuşlardur: **Mûtû kable en temûtû**<sup>94</sup> (B.132b) Ammâ bu nükteden ġâfil ki Mışra':

*Be-vey ţâli' zi-ħarvârî ħüner biñ*

(*Ona, eşek yükü talihtense, hüner iyidir*)

(B.132a) 3 kılı kırk] kıl B.; 8 penbe bükme] ħallâclık H.; 10 'ömr] ġam B.; 12 selâţîn] selâţînler B.  
94 Hadis: "Ölmeden önce ölünüz."

(B.132b) 3 eydivirdi] diyüp H.

(2) Zerîr göñlinde muḳarrer itdi ki kendü tedārükin ide. Bu fikrle evine (3) varup ḥatunına şüret-i mā-cerāyı eydivirdi, dönüp (4) didi ki: Bu şehirde benüm rûzigārum şa'b ve düşvârlıqla (5) geçer. Baña bir ğayrı şehre varmak gerek kim anda şan'atımuñ revnaḳı (6) ve revācı ola, hünerümüñ kıymet ü ḳadri ziyāde ola. Rûzigārum (7) refāhiyyet ile geçürem. Bizden ilerü gelenler dimişler: Er şehrinden gitmeye (8) ḳadri bilinmez. Nitekim incü ve la'l ü şadefden ve kândan ayrılmayınca (9) kıymeti zāhir olmaz. Ḥatun didi: Bu endîşe-i fāsidedür ki (10) senüñ göñlüñde yir itmiş yâ bir ḥayāl-i bâtıladur ki dilüñde (11) mütemekkin olmuş. **Ḳīle's-şekkü fi'r-rızķi ve's-şekkü fi't-tevhīd**<sup>95</sup> (12) kimse rızķın ḥīle vü tedbīrle ziyāde eylemez ve günin firāset ve (13) kiyāset ile uzadımaz. Ey Zerîr her nesne ki naşībüñdür. Eger (14) pīl olup senden ḳaça 'ākıbet sen aña irişürsin, eger (15) ğayruñ naşībıdūr, eger yād olasın; aña irişmek mümkün degüldür. (B.133a) İşıtdüñ mi İbrāhīm Edhem ḳaddese'llāhi rûḥāhü bir vaḳt ta'ām yirdi. (2) Bir aru gelüp (H.51a) ol yimekten bir miḳdār ḳoparup alup gitdi. (3) İbrāhīm Edhem nevvara'llāhü ḳabrehü ardına düşdi. Tâ göre nireye (4) alup gider. Gördi ki bir vīrāneye vardı. Bir serçe (5) gözsüz durur, çün arunuñ āvāzın işitdi, ağızın açdı. (6) Zenbūr ol loḳma[y]ı ağızına ḳodı. Ey Zerîr mün'im 'ale'l-ıtlāḳake (7) rahmeti ve rızķını gör, serçeye beyābānda yimegin eksik itmeye. Ādem ki (8) müsebbihdür. Anuñ rızķın n'îçün kese. Bu endîşe 'alāmet-i (9) za'f-ı 'aḳıdur. Beyt:

*Seg bīn ki çü sīr ḥord ḥurrem bâşed*

(10) *V'ez ḥorden-i ferdāş kocā ğam bâşed*

*(Bak, köpek doyduğunda mutlu olur. Onun için yarın ne yiyeceğinden, derdi yoktur)*

(B.132b) 6 hünerümüñ] hünerü B.; 12 günin] 'ömrin H.; 15 yād olasın] bilür olursuñ H.; ḥorden] ĩmrüz H.; 12 kelām] bu söyledüğüñ kelām H.; 13 menḳüldür] dimişlerdür H.; 14 niteki] mādām ki H.; 15 dutdı] aldı H.

<sup>95</sup> Denildi ki şüphe, rızıkta ve şüphe birlikte

(B.133a) 5 durur] var imiş H.

*În 'aql be-merdüm ne bedân dād Hudā*

(11) *Tā vaqt-i tevekkül zi-yekî kem bâşed*

*(Bu akli Allah insana, düşünme anında başkasından eksik olsun diye vermemiştir)*

Zerîr didi: Tevekkül yüzünden (12) kelâm ancak ola kim sen didüñ lâkin ululardan (13) menkûldür ki: **El-bereketü fi'l-hareketi**<sup>96</sup> Lokma ele almayınca ağıza (14) gelmez. Arslan nite ki zencîrdedür, şikâr almaz, egerçi (15) her ne ki segirtti, şayd dutdı. Lâkin şikârı ol aldı ki (B.133b) segirtti. Beyt:

*Tā borde renc genc müyesser nemî şeved*

(2) *Muzd ān girift cān ber-āyed ki kār kerd*

*(Zahmet çekmeyince hazineye kavuşulmuyor. Ücreti, canı pahasına çalışan alır)*

El-kışşa Zerîr oğlu (3) ve hatunı ile vidā' idüp Nişābur şehrine gitdi. Niçe (4) müddet anda kesbe çalışup murād üzere māl hāşıl (5) itdi. Kendüsine didi ki: Vaqtdür ki kendü şehrüme varup (6) bu naqdi anda olan dostlarum ve zen ve ferzendümle hācet (7) olana şarf idem. Bu niyyetle yola girdi, Nîşābūr'dan sefer (8) itdi; çün ol vaqt oldu ki altun hürşidi mağrîb kîsesine (9) kodılar. 'Ālem dañi kîse gibi kara oldu. Zerîr bir menzile (10) nüzûl itdi, yatup uyğuda. gördi ki iki hûb-şûret (11) hevādan indiler. Biri didi ki: Ben Zerîr'üñ kesbi şûretiem. (12) Ol biri didi kim: Ben bahtı şûretiem. Şûret-i baht şûret-i (13) kesbe didi: Levh-i każā ve defter-i kaderde şöyle mestür (14) ve mezkûrdur, bu şahşuñ defîne ve zañiresi olmaya. (15) Sen bu miqdār mālî nireden bulup buña irişdüdüñ? (B.134a) Şûret-i kesb didi: Baña 'ādetdür bir kimse ki cidd ü cehdile (2) benüm etegüme yapışa, ben anı zāyi' itmeyüp dünyālikden aña (3) irişdürem, ammā eger senüñ 'ināyetüñ olmaya, dükeli zāyi' (4) ola ve eger

<sup>96</sup> "Bereket, hareketedir."

(B.133b) 6 dostlarum] dostān H.; 9 kara oldu] karardı H.; 10 yatup uyğuda gördi] h'āba vardı H.

(B.134a) 2 dünyālikden] dünyevîden H.; 4 ola] olursa H.; 5 Yakındür] taqdirce yakındür H.; 6 yol vermeye] yolunu bulmaz H.; 7 aña h'āb görünüp altundan aqçadan] ve zer ü sîmden h'āb gibi H.; 10 yimedîn] yimedîn içmedîn H.

iltifātuñ aña müte'allık ola, ol kimse çalışmaya (5) ve isrâf ve itlâf ide. Yakındür ki ol mālâ ihtilâl (6) yol virmeye. Beyt:

*Āncā ki 'ināyet-i tu bāşed*

(7) *Nā-kerde çü kerde çü nā-kerde*

(*Senin inayetinin olduğu yerde, yapılmamış yapılmış gibidir*)

Zerîr çün ḥ'ābdan uyandı. (8) Ol māl u rızık aña ḥ'āb görünüp altundan akçadan (9) eşer bulmadı, çün mūkadder şöyle idi ki niçe zamān çalışup (10) bir miqdār māl ḥ'āşıl idüp yimedini elinden gide, niçe (11) eyyām ol zararun elemin çeke. Bu ahvāle münāsib dinmişdür ki: Rubā'î:

(12) *Ānrā ki firāk mī-pesendī*

*Rūzī dü be-hizmet āşinā kon*

(*Ayrılığı kabulleneni, bir günde iki hizmete alıştır*)

(13) (**H.51b**) *Çün üns girift ü mihr peyvest*

*Bāzeş be-firāk mübtelā kon*

(*Onunla yakınlık kurup ona şefkat gösterdiğinde, [tekrar onu] ayrılığa mübtela et*)

(14) Miskîn Zerîr mütefekkir ve mütehayyir olup ol ḥ'ābuñ 'aynı (15) vāķî olmasına ta'accüb itdi, ammā henüz ḥ'āb-ı ğafletten uyanmış (**B.134b**) degüldi, dönüp yine Nişābūr'a vardı. Niçe gün yine kār (2) kesbe meşğul olup bir miqdār yine māl cem' eyledi. Evvelki (3) fikri idüp kendü şehri tarafına revāne oldı. Ol menzile ki (4) irişdi. Hemān ol düşi görüp ta'bîri de 'aynı vāķi' (5) oldı. Zerîr kendüye didi ki: Eli boş eve varmak a'dā (6) şamatasıdır, ammā ne tedbîr ideyim ki taqdîr iledür. Mışra':

---

(B.134b) 3 fikri idüp] fikr üzerine H.; 6 şamatasıdır] şamatasına uğramak lâzım gelir H.; 11 lâğar] arak B.; 13 atı] esb-i lâğarı H.; 14 Çift olan şağal] Çakaluñ çifti H.; 15 bırakılır ve daği] komağ olmaz



(7) *Tedbîr konend bende vü takdîr ne-dâred*

(Hizmetkar, tedbir alır ama takdiri yoktur)

Pes hâsir göñli (8) kîsesi ğam ve ğuşşa ile tolu, ammâ eli boş eve geldi. Hatun (9) anı ol hâlde görüp didi: Ey Zerîr senüñ hikâyetüñ (10) hemân şuña beñzer ki bir kalmış atı şâhibi evinden taşra (11) eyledi. Şöyle lâğar idi ki düşmege durdı, meger (12) bir şağal bir sıçanuñ kemînine girüp dururdu kim sıçanı (13) avlaya; çün ol atı gördi. Mûşı terk idüp esbüñ (14) ardına düşdi. Çift olan şağal didi ki: Bir ma'dümüñ (15) hevesiyle mevcûd elden bırakılır ve dañi nesye temennâsıyla (B.135a) nağdi elden itmeyeler. Şâyed bu at senüñ elüñe girmeye, ol ki (2) elüñdedür ol da gide. Çakağal didi: Az nesneye râzî olmak (3) himmet eksükligindendür, diyüp niçe gün atuñ ardından (4) kesilmedi. Ne atdan aña bir hisşe naşîb oldu ve ne ğod (5) bir ğayrı yirden ğıdâ buldı. Âñir zarûrî hacil olup çifti (6) yanına geldi. Tûṭî çün sözi bu araya getürüp didi ki: Ey Mâh-şeker eger (7) kimsenüñ murâdı cidd ü cehdile müyesser olsa Zerîr ve çakağal (8) hâ'ib ve hâsir mağbûn ve mahrûm ve çiftleri tarafına gelmezlerdi. (9) Başa yazılan yuyılmaz, didi. Tûṭî henüz bu hikâyetde idi kim (10) gicenüñ miski atlâsı ateşten güller ile müzeyyen iken (11) üstâd-ı şubh istedi ki anı geydürüp yirine hûrşîdüñ (12) kırmızı zer bâfın altın tel ile tokuya. Mâh-şeker oturup (13) bu temâşâyâ kaldı, dost tarafına varmak bir giceye dañi (14) kaldı. **ŞEB-İ BİST Ü PENCÜM** Şîr-i âfitâb mağrib mişesine girüp (15) mâh siyâh-ğuşı maşrık ğârından taşra geldi. Mâh-şeker kim (B.135b) yüzi gün alnı ay gibi tûṭîye gelüp didi: Hîç benüm işümüñ (2) ğamın yimezsın dañi benüm hâl-i zâruma nağar itmezsin. Zîrâ haste (3) hâlin şağ olan ne bilsün. İkimizüñ arasında olan (4) mâ-cerâ hemân bi'aynihi Me'mûn halîfe ile A'râbî arasında (5) olan mübâhase gibidür. Tûṭî şordı: Nicedür ol **HİKÂYET**? Mâh(6)şeker didi: Bir gün bir A'râbî Me'mûn halîfeye gelüp (7)

(B.135a) 1 elden itmeyeler] bırakmak olmaz H.; 3 himmet eksükligindendür] dün-himmetlikden gelür H.; 6 İy Mâh-şeker eger kimsenüñ murâdı] Kimsenüñ B.; 8 tarafına] yanına H.; 9 yuyılmaz] mahv olmaz H.; 10 gicenüñ miski atlâsı ateşten güller ile] atlas-ı miski ve şeb-i gül-âteşin ile H.; 11 hûrşîdüñ kırmızı zer bâfın] zer yâkût-ı sürh-i hûrşîdi H.

(B.135b) 3 İkimizüñ arasında] mâ-beynümüzde H.; 5 şordı] didi H.; ol **HİKÂYET**] ol B.; 10 işidürem] virürsin H.

didi ki: Yâ Emîrû'l-mü'minîn hacca giderem azığum (H.52a) daği (8) devam yokdur. Halîfe didi: Saña hacc vâcib degüldür. A'râbî (9) didi: Ben halîfeden aqça umup bî-nevâlıkdan su'âl (10) iderem. Fetvâ cevâbın işidürem. İmdi her gice gelürem ki dost (11) tarafına destûr viresin. Sen baña mevâ'ız ve nesâyih (12) göstertürsin. Senüñ cevâbuñ benüm su'âlüme muṭâbık (13) ve muvâfık degüldür. Şi'r **Enā fī vādin ve ente fī vādin ve beynenā ve beyneke** (14) **bevnün ba'id**<sup>97</sup> Eyā kucā ve mā kucāyīm (Acaba sen neredesin, biz neredeyiz) Tūṭî didi ki: Rāst dimişlerdür (15) doğru söz acıdur. Lākin ehl-i sa'ādet bu söze (B.136a) sem'-i kabülle işidmez, çün ki benüm sözümnden hāṭıruñ incinmişdür. (2) Hemān dur, tîz maḥbûb cānibine var anuñ var: Beyt-i aḥzānın (3) gül-i âteş-i rûḥsāruñla rûşen ve gülşen eyle, ammā saña bir kaḫāyıla (4) ḥādişe gele, eger ben andan qorqup naṣīḥat iderem, eger bir ḥāl (5) ile tedbîrle kendüñ şöyle ḥalāş idesin nitekim siyāh-(6)güş arslanuñ çengālinden kırtıldı. Māh-şeker şordı: (7) Nicedür **HİKÂYET?** Tūṭî didi: Şöyle dirler kim bir murğ-zār u ḥoş lāle-zār-ı (8) dil-keş var idi. Anda bir arslan vaṭan dutup bir meymûn (9) aña ḥāciblık iderdi. İttifāk arslana bir ṭarafa sefer düşdi. (10) Ol yirüñ muḥāfazasın meymûna ḥavāle idüp aña (11) işmarladı. Bilmedi ki büm hümā yirin dutmaz. Beyt:

(12) *Kes ne-yāyed be-zîr-i sāye-yi büm*

*V'er hümāy ez-cihān şeved ma'düm*

(*Hüma dünyadan kaybolmuş da olsa, kimse baykuş gölgesi altına girmez*)

(13) Dilkü arslan maḫāmın şaklayımaz. İttifāk arslan gitdükden (14) soñra bir siyāh-güş ol yire uğradı. Bir dilkeş mevzi' ve (15) cāy-ı ḥoş gördi. İḳāmete niyyet itdi. Meymûn görüp (B.136b) didi: Ey kara kulaḫ bu ne bahādırlikdür ki

(B.135b) 13 göstertürsin] virürsin H.; 15 doğru söz acıdur] kelām-ı şādık telḥdür H.

<sup>97</sup> Ben, vadideyim, sen vadidesin; aramızda çok mesafe var.

(B.136a) Beyt-i aḥzānın] Beyt B.; 3 gül-i âteş-i rûḥsāruñla] âteş-i gül ruḥsār-ı güle H.; 5 eger ben andan qorqup naṣīḥat iderem] –H.; 7 Tūṭî didi] –B.; Şöyle dirler kim] getürmişlerdür H.; 13 dilkü] rübāḥ maḫām-ı şîri H.

(B.136b) 1 bahādırlikdür] cür'etdür H.; 2 artuḫ] ṭaşra H.; 3 gerek] ḥoşdur H.; 8 degmişdür] ḫalmışdur H.; 11 eyle] itmek lâzımdur H.

idersin. Ayağın (2) yorğanuñdan artuğ uzadursın. Her kişi kendü hâlin bilüp (3) haddeden tecāvüz itmemek gerek. Bu cāy-ı şerîf hayvânât (4) pâdişâhı arslanuñdur. Anuñ vehminden çerende degül (5) perrende geçe perin döker. Siyâh-güşuñ ne haddidür bunda (6) maķâm duta. Beyt:

*Tekye ber-cāy-ı büzürgān ne-tevān zed be-güzāf*

*(7) Meger esbāb-ı büzürgī heme āmāde konī*

*(Büyüklük sebeplerinin hepsini hazırlamadıkça, büyüklerin mekânında saçmalıktan dem vuramazsın)*

Siyâh-güş did ki: (8) Bu hâne benümdür, baña atamdan mîrâşile degmişdür. Bu bâbda (9) müseccel hüccetüm vardır kaçā-yı İslām nişānıyla. Meymün bu (10) sözlerle mülzem olup dınmadı. Kara kulağın (11) çifti didi: Zinhār bundan hāzer ve buradan sefer eyle. Biz arslanuñ (12) pençesine kaçan muķāvemet idebilürüz. Erkegi didi ki: (13) İhtimāldür bu yir arslanuñ maķāmı olmaya, be-taķdîr ki (14) ol şāyed ki bir hādişeye uğrayup bu mekāna bir daħi gelmeye. (15) Bunuñ emşāli çok vāķi' olmışdur. Farażā ki gele, hîle (B.137a) ile hālāş mümkindür. Çifti didi ki: Dükeli iş mekr ü (2) hîle ile rāst (H.52b) gelmez. Hîle olur ki ol hîle ideni helāke (3) iledüp anuñ toprağın bâda virür. Nitekim kırda vāķi' (4) oldu. Siyâh-güş şordı, nicedür **HİKĀYET**? Çifti didi: (5) İşitdüm ki bir vakt bir kurt bir şağaluñ inine busuya (6) girdi, şağalı avlaya; çün şağal hānesine geldi. Kendü (7) cinsinden ğayrı iz gördi. Anı kapusına durup didi ki: (8) Taşrada iken şaķınmak evlādur, mebādā içeri düşmen olup, (9) girmekden baña zarar u ziyān gele, diyüp hānesine āvāz (10) idüp didi ki: Ey hâne-i men ve iy kāşāne-i men! Hāneden (11) āvāz gelmedi. Şağal didi ki: Ey ev benümle senüñ ortañda (12) su'āl ve cevāb dā'im olurdı. Senüñ bināñ hod (13) taşdur, seng tağa mensübdur. Eger eve bir kimse (14) āvāz itse elbette cevāb virür. Ey hâne her gāh kim (15) ben senüñ kapuña gelsem āvāz itsem cevāb eydüdüñ. (B.137b) Eger cevāb iderseñ hoş ve ger

(B.136b) idebilürüz. Erkegi] itmek muhāldür. Siyeh-güş H.; 15 emşāli] emşāl każiyyeler

(B.137a) 3 bâda virür] bile şavurur H.

(B.137b) 9 koyun] koyun kuzu H.

itmezseñ dönüp bir ğayrı (2) mesken buluram. Kurt kendüye didi: Meger bu maķāmuñ (3) hāşiyeti böyledür, şāhibi āvāz ide, cevāb vire. Eger şalāh (4) böyle ola, eger cevāb vormeyem mebādā çaķal dönüp gide. (5) Benüm mekrüm ve hilem küllī zāyi' ola, didi. Çün çaķal (6) tekrār çağırdı, kurt cevāb virüp didi: Lebbeyk lebbeyk (7) yā ibn. Evi şaķal bildi ki ta'yīn kurtur. Ol yire yakın (8) bir çoban var idi. Gürg zulminden ve ta'addīsinden hāne (9) gelmişdi. Dā'im sürüsinden koyun kapup yir idi. (10) Çobanuñ aña eli ırmeyüp güci yitmezdi. Çaķal çobana varup (11) kurtuñ hālin bir bir taķrır itdi. Çoban fırsatı ğanīmet (12) bilüp bir büyük taş götürüp ol inüñ kapusına (13) kodı. Kurt içinde aç şusuz helāk olup cānın (14) dūzaķ māliline ışmarladı ve cihānı ol hābīs vücūd (15) gitmesinden pāk itdi. Çaķala itdügi mekr ü hile kendüyi (B.138a) helākine sebep oldu. Siyāh-güş çün bu hikāyeti işidüp (2) didi: Ey māde benümle kurduñ ne münāsebeti var? Kurtta nice (3) kiyāset ve kifāyet olsun. Bir it de nice dāniş ve hūş (4) ola. Eger anuñ 'aklı olaydı ev içinden cevāb virmezdi. (5) Zerre deñlü 'aklı olan hayvānıla cemāduñ farkın bilür. (6) Siyāh-güş ile çifti daķı bu sözde iken ğavġā irişdi ki (7) arslan geldi. Ayaķı tozına karşı ol şāh-ı sibā'uñ (8) cümle hayvānāt ayaķ üzere geldiler. Meymün karşı varup (9) siyāh-güşuñ edepsizliğin ve cūr'etin arslana taķrır (10) eyledi. Arslan didi: Ey meymün bu cūr'et ve bu iķdām ki (11) olmuş, siyāh-güş degüldür. İllā şöyle görünür ki bir yırtıcı (12) ola ki dilīrlıkde ve şecā'atde benden artuķ ola. Pūjīne (13) didi: Hīç senden ġālib hayvān degüldür, senden eşca' (14) siba' mı var? Arslan didi: Hāķ te'ālānuñ (H.53a) (15) kudretinden bedī' ve ġarīb degüldür. Beyt:

**(B.138b)** *Ĥüdāyī ki bālā vü pest āferīd*

*Zi-ber-dest-i her dest dest āferīd*

*(Yükseġi ve alçaġı yaratan Allah, elden üstün el yaratmıştır/kudretliden daha kudretliyi yaratmıştır)*

(B.138a) 1 helākine sebep oldu] helāk itdi H.; 5 farkın] āvāzın B.; 8 üzere] üstine H.; 11 görünür] beñzer H.; 12 artuķ] ziyāde H.; 12 pūjīne] meymün H.

(B.138b) 2 ide] gösterürse H.; 3 demür] āheñ H.; 4 ider] nerm eyler H.; 4 issilikden] germiyetden H.; 5 kor] alır H.; 7 şavurup yeyni ider] uçurur H.; yüce kanatlı görünüp] bālādan pervāz idüp; 10 girüp yine çıkmasın] girü kaçmasın H.; 13 müşāhede idüp mu'āyene gördüm] mu'āyene müşāhede itdüm H.

(2) Eger seng katı görinüp kulağ katılığın ide 'ākıbet (3) demür anı söyledür ve eger āhen katı göñli ola āteş anı mūm (4) gibi ider ve āteş ıssilikden dem ura şu anı şovuk ider (5) ve eger āb leāfetden haber vire hāk anı aşāğa kor ve eger (6) toprak vakārdan söz söyleye bād anı ğubār idüp (7) şavurup yeyni ider ve eger yil yüce kanatlu görinüp (8) kutlu geçer tağdan 'āciz olur. Hāşıl-ı kelām arslan (9) biñ dürlü endīşe ile hānesi tarafına revān (10) olup sağına ve şolına nazar idüp girüp yine (11) çıkmasın fikr iderek daği ilerü vardı. Gūşuñ (12) dişisi didi: Ey siyāh-gūş her nesneden ki korkardum (13) şimdi müşāhede idüp mu'āyene gördüm. Erkegi (14) didi ki: Çün arslan hāneye yakın gele, sen yavrıları (15) incidmekle ağladup feryād itdür. Ben senden şorayum, (B.139a) sen di ki arslan etine hū itmişlerdür, ğayrı kebāba iltifāt (2) itmezler. Bu hūsne şīr-i efkenüñ niçesi devletinde maṭbahında et (3) çokdur. Arslan çün hānesine yakın geldi, (4) bu şadāyı işitdi. Erkek siyāh-gūş didi: Niçe peleng (5) etin dün getürmişdüm. Andan nesne kalmadı? Dişi didi: (6) Dünki et fīl gövdesinden artuğdur. Lākin senüñ (7) oğlancuqlaruñ nāzıla bislenmişdür. Eski et (8) yimezler. Tāze arslan kebābın isterler. Siyāh-gūş didi: (9) Bir zamān anları bir nesne ile alda. Birez sākin olsunlar, (10) bu evüñ şāhibi niçe müddet idi ki gitmişdi şöyle (11) istedüm ki bugün gelür. Bu sā'at anuñ etinden (12) olara kebāb idem. Arslan çün bu sözleri işitdi. (13) Hemān oradan dönüp meymūna didi ki: Ben saña (14) dimedüm mi ki bu hānede bir kavī düşmen vaṭan dutmuşdur. (15) Maşlahat oldur ki cilā-yı vaṭan idüp bir mekān daği (B.139b) bulam. Meymūn didi: Ey pādīşāh-ı sibā' hāṭīruñ (2) cem' eyle. Aşlā havf ve hirās itme. Bu hāne içinde bir (3) za'īf hayvāndur ve hākīr canavardur. Bu bende anı her gün (4) gözümle niçe kerre görmişem. Pīl mīşeden korkup (5) ve dervīş kaml teşvīşinden delkīn bırakmaz, fīl hānesin (6) terk itmez diyüp buña beñzer çok kelām itdi. Arslanuñ (7) göñli kavī olup tekrār hānesine geldi. Siyāh-gūş bildi ki (8) meymūn söziyle arslan cūr'et idüp yine geldi. (9) Çiftine didi: Yine hemān evvelki sözleri söyle. Māde (10) daği eyle idüp oğlancıkların ağlatdı. Siyāh-gūş (11) didi: Saña dimedüm

(B.139a) 3 çokdur] firāvāndur B.; 7 et] gūşt H.

(B.139b) 5 delkīn bırakmaz] hırkasın bırakmak olmaz H.; 6 itdi] söyledi H.; 11 müyesser] mümkün H.

mi anları her ne ile müyesser ise teskîn (12) eyle. İşitdüm ki bu hānenūñ haşmı gelmiş. Benüm bir dostum (13) meymūn var. Boynına aldı ki her ne vechle mümkün ise (14) aldayup arslanı bu mekāna getüre; çün yakın (**H.53b**) gele. (15) Bir hamlede anuñ işin tamām idem. Saña ve beççelere tāze (**B.140a**) arslan eti hāşıl ola. Arslan çün bu maḳālātı (2) işitdi. Meymūnuñ hīlesine ve ğadrine tamām cezm idüp (3) didi: Beni mekrle anda iledüp helāk itdürmek ister, (4) yohsa bu miḳdār cidd ü cehd neye gerek (5) diyüp meymūnı pāre pāre idüp ol yirden şöyle kaçdı ki hergiz ol (6) mekānuñ adın daḫi añmadı. Siyāh-gūş bu hīle ile (7) ḫalāş olup bākī 'ömürlerin ol hoş cāy-gāhda geçürdiler. (8) Tūtī çün sözi bu araya getürdi, didi: Ey Māh(9)şeker sen daḫi tiz turgıl, 'aql u firāsetile dost (10) cānibine var. Māh-şeker istedi ki eyle ide. Nā-gāh Şīr-i (11) sürḫ zer-efşān āfitāb maşrıḫ mīşesinden yüz gösterdi (12) ve siyāh-gūş ki tiz ḫulaklıdur, mağrib nāhiyesinūñ (13) gölgesi altına kaçdı. Dost tarafına gitmek müyesser olmadı. (14) **ŞEB-İ BİST Ü ŞEŞÜM** Āfitābuñ tenhā yürür mizāc kerem peleng (15) sipihr kūhınuñ mağarasına girdi. Māhuñ aḫ ḫurdı (**B.140b**) bī-ḫadd etfālile maşrıḫ mīşesinden endīşesüz taşra (2) geldi. Māh-şeker zāhiri ḫurūşda ve bātını cūşda ruḫşat için (3) dost tarafına ve tūtīye varup didi ki: Sen eyü (4) bilürsin, iy murğ-ı zīrek; dört nesne gide girü (5) gelmez. Geçmiş ḫazā ve söz ki söylenmiş ola ve oḫ ki (6) atılmış ola ve 'ömr ki geçmiş ola. Revā mıdur ki bu 'ömr-i (7) 'azīz ḡamıla geçe ve bu şerīf ḫayāt miḫnetle firkāte şarf (8) ola. Bu kerre beni her nesne ki bilürsin ve gücüñ yiter (9) maṭlūbuma irişdür, tūtī didi: Her kimse ki dört (10) nesneden ihtirāz ide, bir mekrūh toz anun etegine toḫunmaya. (11) Evvel ḡaḫab ikinci mizāc üçinci kāhili dördinci ivmek. (12) Dirler ki 'ışkıla şabr birbirine naḫīzdür. (13) Āḫirü'l-emr anı zebūn ider. Rubā'ī:

(B.140a) 2 cezm] cürm H.; 14 Āfitābuñ tenhā yürür mizāc kerem peleng (15) sipihr kūhınuñ mağarasına girdi] Çün peleng-i kerem-mizāc āfitāb mağāra-yı kūh-ı sipihre gidüp H.

(B.140b) 4 gide] gidicek H.; 10 toḫunmaya] irişmeye H.; 11 ivmek] 'acele H.

'Aşkест ki şîr-i ner zebûn âyed ez-û

(14) Baḥrîst ki ṭarafhâ birûn âyed ez-û

(Erkek aslanı kendine zebun eden aşktır. [Aşk] kendisinden kıyılar çıkaran denizdir)

Geh dostî koned geh rûḥ efzâyed

(15) Geh düşmenî geh bûy-ı ḥûn âyed ez-û

([Aşk] bazen dostluk eder, bazen mutluluk verir. [Aşkta] bazen düşmanlık bazen de kan kokusu gelir)

Lâkin bu miqdârdan mümkün (B.141a) ve müyesserdür ki kendüñi ivmek dîvinden ve şeytân 'acelesinden (2) ḥalâş itmek niçe ki ol ḥatun kendüsin iki oğlancıklarıyla (3) peleng çengâlinde ḥalâş itdi. Mâh-şeker şordı, nicedür (4) **HİKÂYET?** Tûṭî didi: Şöyle dirler ki bir şehirde bir merdûñ (5) bir ḥatunı var idi ki peleng-ḥûlu tîz dillü hîç şermi olmayup (6) her kime gerekse acı diller virüp dâ'imâ işi ğavgâ idi. Eri (7) bir gün yavuz ḥûyından ötüri anı döğdi. Ḥatun (8) ğâyet bed-dil ve nihâyet bed-ḥûlîğından iki ma'şûm (9) oğlancukları alup evinden taşra gelüp şahrâ yolın (10) tutup kendü âḥir bir beyâbâna vardı ki eger dîv varsa (11) korkudan nefes almazdı, eger kuş ol maḳâma (H.54a) uğrasa (12) dehşetinden kanat açmağa mecâli olmazdı. Nâ-gâh (13) bir arslan şüretlü ve bebr heybetlü peleng ol ḥatuna (14) irişdi, istedi ki bunları cümle ğıdâ idüp helâk (15) ide. Ḥatun kendüsine didi: Bir kimse ki erinüñ emrin (B.141b) tutmaya daḥi erinsüz taşra evinden çıka, hemîşe başına (2) bu gelür. Bu fikrle Ḥaḳ sübhânehü ve te'âlâ ṭarafına şıdḳ niyyetiyle (3) tevbe eyledi ki eger bu belâdan ḳurtılup helâk olmayam hergiz (4) erimüñ sözünden taşra bir iş itmeyem. Ḥatun gördi ki (5) belâ başına geldi, kendüye didi: Hîle vü mekr itmek gerek, eger (6) râst gele. Devlet benüm bu hîle ile daḥi 'ömr sürem eger (7) muḳayyed düşmeyüp ölem, taḳşîrât itmemiş olam, diyüp (8) âvâz-ı bülendile didi ki: Ey peleng girü ṭur, bir sözüm var (9) işit. Ḳaplan

(B.141a) 5 hîç şermi olmayup] bî-şerm idi H.; 6 acı diller virüp] dil virüp B.

(B.141b) 8 bed-dil] gömliginden B.; 10 vardı] irdi H.; varsa] uğrasa H.; 10 Ḥatun] –B.; 14 kerîm merdümledenem] zen-i kerîmeyüm H.

ta'accüb itdi, bu ne cür'etdür. Didi kim: (10) Nedür ol sözden? Hatun didi ki: Bu yakın yirde bir arslan (11) var, bir hamle ile 'ālemi birbirine urur. Her gün üç ādem (12) anuñ maṭbahı vaṣīfesidür cümle ḥalāyık buña rāzī (13) olup tek daḥi artuḵ ziyān itmesün. Bugün ḵur'a (14) benümle iki oḡlancuḵlaruma düşdi. Ben kerīm merdümlerdenem. (15) Hīḵ kimse yanumdan maḥrūm, egerçi sen benüm cānum ḵaṣdına (**B.142a**) geldüñ. İstemem ki yanumdan maḥrūm gidesin, ṣimdi gel (2) bir tıflum ile benüm tenimüñ yarısın ye, bir oḡlancığıla yarım tenüm ḵo. (3) Arslan muṣāliḥiḵün tā hem ol ve hem sen benden maḥrūm olmaya(4)sız. Peleng ḵün bu sözi işitdi, ta'accüb idüp didi: (5) Bu 'avratda olan seḥāveti ben kimsede görmedüm ve bir kimseden (6) işitmedüm. Düşmenüñ esbābı ma'tṣetin ḥāzır idüp (7) cānından geḵe. Hatun didi: Ey peleng erbāb-ı fütüvvetden (8) bu aşıl iş 'aceb degüldür, bu ḥikāyet meṣḥūrdur (9) 'Ömer ibn 'Abdü'l-'azīz ki sulṭān-ı ḵehār-bāliṣ-i ḥilāfet iken bir ḡulām (10) aña zehr virdi; ḵün bu ḵaṣiyye zāḥir oldı. Ol ḡulāma (11) ḥalvetinde didi: Bu hareketi sen mi itdüñ? Ḡulām didi: Belī (12) vezīr-i Pervīz beni altunla aldadı, böyle fi'l-i ṣenī' itdüm. (13) Ḥalīfe kereminden aña azıḵ daḥi et virüp didi: Ben (14) bundan cān ḵurtaramam, ben ölmekden öñürdi yūri, (15) bu ṣehirden ḵıḵ ṭurma. Mebādā benüm ḥūnum iḵün seni ṭutup (**B.142b**) öldüreler didi. Ey peleng ḵün ben ölem, gerekse beni arslan (2) yisün, gerekse ḵaplan. Belki beni yemege sen eḥaḵḵsın. Zīrā senüñle (3) aramuzda ḥaḵ-ı ṣoḥbet vāḵi' oldı, ammā arslanıla aramuzda (4) mülāḵāt düşmedi, ammā ḵün beni yimekten fāriḡ olasın. (5) Zinhār ve zinhār bu ḥavālīde ve bu nevāḥīde ṭurmayasın. (6) Zīrā arslan kimse artuḡın yimez, elbette arduñca varup (7) her yirde ki seni bula helāk itmek muḵarrerdür; ḵün peleng (8) bu sözi işitdi, ardına baḵmayup ḵaçdı. Hatundan (9) ferāḡat itdi. Nā-gāḥ bir dīlkü ki eski dostlarından idi, (10) aña ḵarṣu geldi. Pelengi ḡāyet ıztırābda gördi, didi: (11) Bu ne ḥāldür? Peleng ḵışṣa[y]ı ṣerḥ (**H.54b**) ve baṣṭ itdi. Rübāḥ (12) melālet aḡzın aḵup didi: Rāst dimişler: **Küllü ṣüca'in** (13)

(B.142a) oḡlancığıla] tıfla H.; 6 ḥāzır idüp] iḵzārına H.; 11 ḥalvetinde] ḥalvet B.; 13 azıḵ] zādāt H.; 14 ölmekden öñürdi] ölmedin H.

(B.142b) 2 eḥaḵḵsın] ḥaḵsın B.; 7 her yirede] her ḵande B.



**ahmakun**<sup>98</sup> Gerçi sen de gurūr ve şecā'at var, ammā 'aql hūdā (14) virmemişdür. Ādem oğlu başdan ayağa mekr ü hīledür. (15) v'ez-fark tā be-  
 kadem heme zerķ u şu'bededür. Ben ki mekr ü (B.143a) hīleye mensüb ve  
 ma'rūfem. Ben duzağa birağup postum (2) geyerler. Bir 'avratı gör ki senüñ  
 gibi bahādırı hīçe (3) şaydı ve bir za'tfe[y]i gör kim senüñ tek cān alıcı (4)  
 maşharaya aldı. Ey peleng arslan vazīfesi benüm yarumum (5) ve nışfum  
 alıko alıko, bu hemān bir bahānedür. Anuñ sözine (6) aldanma. Bunuñ gibi  
 lezīz loķma[y]ı elden koma; hīç 'āķil, südle (7) beslenmiş semüz kuzıyı bir  
 haķīkati olmaduk hikāyetle elden (8) koma. Hemān ta'cīl yūri beni bile alup  
 var tā senüñ (9) şıdkuñdan bir kebāba irişem. Peleng didi: Şāyed ol (10)  
 hatunuñ sözi rāst gele, arslana irişesin delüğe (11) kaçasın, ben anuñ  
 pençesine düşem. Rūbāh didi: Eger (12) senüñ benüm firāsetüme i'tikāduñ  
 bu kiyāsetüme i'timāduñ (13) yoğ ise benüm ayağum bağlayup bile alup var,  
 eger (14) arslan gele beni fidyе resmiyle öñüne atıvir kendüñ ol (15)  
 mūhlikeden hālāş ol. Peleng rūbāhı bağlayup bile alup (B.143b) andan  
 döndi. Ol za'tfe bu hāli gördi, bildi ki dīlkünüñ (2) hīlesidür. Çağırup didi ki:  
 Merhabā merhabā hoş geldüñ toğru (3) imiş. Bu söz ki günlük vazīfesi elbette  
 gelür dirlerdi. Bu gün (4) ben gözümle müşāhede itdüm. Belki iy peleng ben  
 bir cāzū 'avratam, (5) bu beyābānda oluram, ekşer ğıdām peleng etidür ve  
 şarābum (6) dā'imā arslan ve kaplan kınıdır. Bebr ü peleng benüm  
 heybetüm (7) ve şalābetüm kōrkusından buraya uğramazlardı. Men (8)  
 arslan nezriyem yā bir kerīme hatunam. Anuñçün didüm ki: (9) Evvel tāmā'  
 idüp soñra ğazabla yanuma gelesin tā (10) eţfālümçün kendü elümle seni  
 kebāb idem. Sen çün kaçduñ (11) didüğüme peşīmān oldum Bu sā'at gelüp  
 rūbāh (12) pīş-keş getürdüñ. Bu tu'me benüm karnum toymaz. (13) Ben  
 seni elden koyacak degülem, didi. Rūbāh didi ki: (14) Ey peleng bu hatun  
 degüldür, bir belā-yı āsumānīdür yā gül(15)yabānīdür. Eger gücüñ yiterse

98

“Bütün cesurlar, ahmaktır.”

(B.143a) hīleye mensüb] hīle ile meşhūr H.; birağup] düşürüp H.; 9 irişem] irişevüz H.; 11 düşem] uğrayam H.; 14 gele] gelürse H.; fidyе resmiyle] be-resm fidyе B.

(B.143b) kınıdır] hūnıdır B.; 10 kaçduñ] kaçıcak H.

cān ḥalāş itmek, ardınca (B.144a) ol peleng kaçmak tutdı. Rübāhuñ ayağı ḥod peleng ayağına bağılu idi, gāh ṭaşa (2) ve gāh çaluya doqınup giderdi. Dilkü cāna gelüp ḥalāşa ḥıleye başladı. Dilkü güldi. Peleng didi: Gülmege (3) sebeb nedür bu ḥālde? Rübāh didi: Senüñ aḥmaqlıḡuña gülerem, (4) bunuñ gibi vaqıtde kendü ayaḡuña böyle ağır bend urup (5) beni sürüklersiin. Eger ol cāzū irişe seni bir loḡma ider. Peleng (6) rübāhuñ ayaḡın bendden götürdi, dilkü bir delüğe girdi. Peleng hezār (7) zaḥmetile cān kırtardı. (H.55a) Ṭūṭi çün sözi bu araya (8) getürdi dönüp didi: Ey Māh-şeker eger saña bu sevdāda (9) rūzigār-ı ḡaddār dilkü gibi oyun oynaya ve ḥādişe pelengi (10) saña diş bileye. Kendüñi ol ḥatun gibi ḥıle ile ḥalāş (11) idesin. Māh-şeker istedi ki dost tarafına revāne ola. (12) Şubḡuñ rübāhı zāhir olup peleng āfitāb ṭaḡlar başına (13) zer-i ca'feri şaçdı; çün şabāḡ oldu. Māh-şeker murāda irmedin (14) döndi. **ŞEB-İ BİST Ü HEFTÜM** Çün çeşme-i āfitāb maḡrib deryāsına döküldi. (15) Māhuñ şu'lesi maşrıḡ şahrāsına döküldi. (B.144b) Māh-şeker ṭūṭiye geldi, anı mütefekkir buldı. Tefekkür sebebini şordı. (2) Ṭūṭi didi ki: Tefekkürüm budur ki maḡbūbuñ ki anuñ meftūnı ve maḡbūbusın, (3) ammā eger anuñ ḥasebi 'ālī ve nesebi bülend ola. Fehva'l-murād ve eger nesebi (4) denī ve ḥasebi le'im ola. Ḥayf-ı 'azīmdür ki senüñ gibi gevher-i (5) şerīf ancılayın bed-gevher ḥasīsle bir yire cem' ola ve sencileyin (6) 'unşur-ı laṭīf ancılayın cīfe-i keşīf imtizāc bula. Māh-şeker (7) didi: Bunuñ ṭarīḡi nedür? Ṭūṭi didi: Āsāndur, bir zāt ki (8) şerefde ola, anuñ her sözi pür-hünerdür. Nesīm-i ābdār gibi gülzārda Beyt:

(9) Āncā ki nişān-ı ḍarb-ı 'aşkest  
Ez-çihre-i ū çü nūr peydāst

(Aşk darbesi izinin olduğu yer, yüzünden nur çıkmış gibidir)

Beyt:

(B.144a) ḥod peleng ayağına bağılu idi] bağılıydı B.; 2 Dilkü cāna gelüp ḥalāşa ḥıleye başladı] –B.; 4 böyle] buncılayın H.

(B.144b) 2 Ṭūṭi didi] didi B.; 8 pür-hünerdür] hünerdür B.; 14 sözi] ma'nāyı H.; 15 reng eziciniñ] reng-āmīziñ H.

(10) Bilmek isterseñ eger derd-i derūnumdan nişān

(11) Gün gibi rūşen görünür çihre-i zerdüme bak

(12) Her nefes ki taşra getüresin anuñla kendüñi ma'rūf ve meşhūr (13) idersin ki dimişlerdür: Her kimse kalbinde olana göre deprenür. (14) Bu sözi taşadduk ve bu da'vāyı rūşen ider. **HİKĀYET** (15) Şağal ki bir reng ezicinüñ havzına düşdi. Māh-şeker (**B.145a**) bu kışşanuñ āşikāre olmasın istedi. Tūṭ didi: Şöyle (2) dirler ki bir vaqt bir şağal öğrenmiş idi, her gice şehir ü (3) 'imāret ayağı altına alup kör nefesine ğidā hāşıl iderdi. (4) Bir gice yolu bir reng ezici dükkānına uğradı. Başın ilerü şundı ki (5) andan bir pāre tu'me ala. İttifāk içine düşdi. Bu mışra' (6) anuñ hāline münāsib düşdi. Mışra':

*K'üftādem ü maşlahat çunīn būd*

*(Düşüm ve işin neticesi böyle oldu)*

(7) Çok cidd ü cehd ve meşakkatle kendüzin ol havzdan taşra (8) bıraktı ve şahrā yolın tutdı, eger yırtıcı ve uçucu bir canavar gördiler, (9) hıç gözler görmüş ve kulaklar işitmiş degül. İhtiyārsuz (10) aña muṭī' ve münkād oldılar. Bunlaruñ arasında arslan (11) ve bebr ve peleng baş katılığı ve şecā'atle meşhūrlardur. Şağaluñ (12) şahlıgı evāyilinde devleti daḥi istiḥkām bulmamışdı, (13) re'āyāsınuñ aqvāsı, Bunlaruñla muşāḥabet idemezdi. Āḥir ki (14) milk aña karar tutup ḥatırı hoş oldu. Kendü cinsinden (15) nefret tutup 'ār idüp re'āyānuñ kuvvetlusi muḥarreb (**B.145b**) olup zu'efā ve ebnā-yı cins küllī mehcūr oldu. Cümlesin redd (2) idüp giderdi. İttifāk bir gice meclis-i (**H.55b**) üns idi, cümle ekābir (3) sibā' peleng ü şīr ü bebr ü hüner bir gibi anda ḥāzırlar idi. (4) Nā-gāh ırakdan şağal ṭā'ifesi şayḥa idüp çağırşdılar. (5) Pādişāh da 'ādeti üzere ihtiyārsuz anlara muvāfaqat (6) idüp çağırıdı. Ḥāzır olanlar bildiler ki kim imiş aşıl ve neseb (7) kandan imiş. Bunu şimdiye dek

(B.145a) bu kışşanuñ āşikāre olmasın istedi] şordı ki: Nicedür ol H.; 4 reng ezici] boyacı H.; Başın ilerü şundı ki] bir küpe şokdı H.

(B.145a) 7 havzdan] küpden H.

(B.145b) 1 mehcūr] ḥakīr H.; 8 itdiler] çekdiler H.; 8 anı tutup āsumānī takyesin başından alup derisin] kürkini H.; 13 Pāre pāre olmuş göñli] dil-i şad-çākinüñ H.

bilmedüklerine hacil olup nedâmet (8) itdiler. Felek istedi ki anı tutup âsumânî takyesin (9) başından alup derisin pâreleye. Her kim zerrâk olup (10) câme[y]i kebûd geye, rûzigâr anı tiz rûsvây ider. **Eşbağa** (11) **emîren ve fe'emsâ esîren**<sup>99</sup> Zîrâ yalanuñ dibi yakındur. Çakal hezâr (12) zaḥmetile ve meşakkatle kendüyi ḥalâş idüp bir ğayrı (13) memâlik çaḳallarına vardı. Pâre pâre olmuş göñli (14) ğuşşasın ve ğamın eydivirdi. Şağallar eytdiler: (15) Her ne ki itdüñ sen itdüñ, kendü ağızuñ tutup (**B.146a**) şabr itseñ neyidüñ biz ne çâre idelüm, didiler. Tūtî didi: Bu (2) ḥikâyet mânendi bir kışşa vardur. Meger bir bâzîrgân var idi. (3) Rûzgâr-ı ğaddâr mālın elinden alup anı bir ḥabbeye muḥtâc idüp (4) eyüligi yaramazlığa ve sa'âdeti nuḥûsete mübeddel oldu. Hemân (5) bir arık ḥârı kaldı. Şöyle fakîr oldu ki ol miskîn (6) ḥayvâna bir avuç şaman virmege kâdir degüldi. Ḥar-ı lâgar (7) şamansuzlıktan gâh ṭurup gâh düşerdi, âḥîr ol ḥarî daḥî âzâd eyledi. Bir merd-i dâñâ (8) ve zarîf var idi. Bir arslan derisin alup ol ḥaruñ (9) arkasına bağladı. Her kim görse arslan şanup kaçardı. (10) Niçe günler yürüyüp bir murğ-zâra irişdi ki çayır çemenle (11) māl-â-māl idi. Kimse mâni' ve mezâḥim olmayup bir müddet (12) ol lâle-zârda kaldı. Lâğarken semriyüp kuvvet buldı. (13) Nişâta gelüp rakş idüp yirdi. İttifâk bir bâğa (14) girdi. Bâğ-bânlar anuñ pençesi ḥavfından bir bülend (15) ağaca çıkup kendülerin penhân itdiler. Ḥar otlamağa (**B.146b**) başladı. Nâ-gâh bir kûşeden dîġer-i ḥar çağırup feryâd itdi. (2) Arslan-şüret ḥar da aña muvâfaḳat idüp çağırdı, (3) kendü sırrın âşîkâre itdi. Bâğ-bânlar ol münkir âvâzından (4) ve nâ-mülâyim şavtından bildiler kim kim imiş. Ağaçdan tiz aşğa (5) inüp ol ḥarî bir ağaca bağlayup şöyle darb itdiler ki (6) postı pâre pâre oldu. Ey Mâh-şeker şöyle ḥarlar ki Âdem (7) şüretinde yırtıcı aḥlâkın dutarlar, ğayrılar andan ṭṭîrâz (8) idüp kaçalar. Anlar ile ḥabîş-ṭab' olup ḥalâyıkı (9) incidürler. Lâ-cerem bu ef'âl-i nâ-pesendîde vasıtasıyla (10) dü cihânda rûsvâ olurlar. **Fa'tebirü yâ üli'l-ebşâr**<sup>100</sup> (11) Kâle'l-lâhü tebâreke ve te'âlâ fî şânihim **Ve mâ zalemehümü'l-lâhü velâkin** (12) **kânü enfüsehüm**

<sup>99</sup> Sabah emir idi, akşam esir oldu.

(B.146a) 7 şamansuzluktan] kâhsuzluktan B.; Âḥîr ol ḥarî daḥî âzâd eyledi] –B.; 11 olmayup] olmayıcaḳ H.; 12 semriyüp] ferbiḥ oldu H.

<sup>100</sup> Haş: 2: “Düşünün de ibret alın ey akıl sahipleri”

**yaḫlimūne**<sup>101</sup> (H.56a) çün maḫālūñ zülālī bu vādiye düşdi. (13) Tūṭī didi: Ey Māh-şeker ḥükm-i zāhirile bāṭın 'unvān (14) her kimsede ki vardur anuñ zāhir-i ḥālinden her nesne ki (15) anuñ içinde gizlūdūr, āşikāre olur. Eger isterseñ (B.147a) saña aşālet-i zāt-ı dost yā ḥasāset-i nefis-i maḥbūb ma'lūm (2) ola. Hemān bu laḫza ṭur yār ṭarafına var, ḥarekātına ve sekenātına (3) nazar eyle. Eger anuñ cemāline nūrına müstaḡrak olup diḳḳatle (4) nazar idesin. Saña rūşen olur. Beyt:

(5) *Heme cāmeṣt ü nīst gūyī mey*

*Mā müdāmeṣt nīst gūyī cām*

(Herkes kadeh ve sanki içki yok. Biz şarabız, sanki kadeh yok)

(6) Tamām her aḫvālī saña ma'lūm olur

*Cevher-i herkes ez-ān la'l tevānī dānist*

(Hāfız)

(Herkesin cevheri [nin değerini], o la'l/yakut taşından anlamak mümkündür)

(7) Māh-şeker istedi ki tūṭī didügi gibi ide. Felek cefā-kārlığın (8) ve merdüm-āzārlığın izḫār itdi, ya'nī ḥūrşīd-i 'ālem-tāb zāhir (9) oldu. Anuñ çerāḡı 'azīmeti maḫv olup söyindi. Ol (10) mühim bir vakte daḡı ḳaldı. **ŞEB-İ BİST Ü HEŞTŪM** Şāh-ı pākize-(11)gevher maḫmūde-ḫışāl āfitāb maḡrib serīrindeistirāḫat (12) ihtiyār itdi ve felek pādişāhlığı māha diküp bilād-ı (13) maşrıḳı taḫt-ı taşarrufına getürdi. Māh-şeker tünd ü ḡaḫab-nāk (14) tūṭīye gelüp didi ki: Ey münāfıḳ ve iy ḡaddār ve iy ṭarrār! (15) Niçe müddetdūr ki benüm evḳātümi zāyi' idüp dost (B.147b) ṭarafına gitmege māni' olduñ. Senüñ ḡaraḫuñ ben murāda irmemekdūr, (2) senüñ maḫşūduñ beni dost cānibine iletmemekdūr. (3) Meger sen Şārik'üñ vāḳı'asın ferāmūş itdüñ, bu gice (4) sen benüm elümde bir arslan pençesinde zebün āḫū gibisin (5) yā bir murḡ-ı

<sup>101</sup> Tevbe : 70: “Öyleyse Allah onlara zulmetmedi; onlar kendilerine zulmettiler.” (B.147b) iletmemekdūr] gitmemekdūr H.

za'îf ki gürbe elinde ola. Tûṭī çün 'itâb (6) bâbın açuḳ ve müdârât tarîḳin yapuḳ buldı, dönüp didi: (7) Ey Mâh-şeker intikâm kılıcın kınına ḳo, dört nesne dört (8) getürür. 'Âḳibet leccâc rüsvâlık ve kibr düşmânlık ve isrâf (9) dervîşlik ve ğaḳab peşimânlık îcâb ider. Bu tehdîd (10) ve teşdîd ol vâḳt câ'iz olurdı ki baña senüñ (11) ğamuñdan ğam gelmese yâ ben senüñ murâduñ ḥilâfın istesem (12) benüm himmetüm bunuñ üzerinedür ki bu dem maḥbûba irişesin. (13) Niteki Maḥmûde Ayâs'a irişdi ve Selîme Sâlim ḳoşdı. (14) Mâh-şeker ğaḳabıla şordı ki: Anlar kimlerdür? **HİKÂYET** (15) Tûṭī didi: Şöyle rivâyet iderler ki bir pâdişâh-ı zü-şevket (**B.148a**) var idi. Ol şâh-ı mu'azzamuñ üç vezîri var idi. Biri ulu (2) ikinci evsaṭ üçünci aşğar. Egerçi iki vezîr oturmada (3) ṭurmada muḳaddemler idiler, ammâ küçüḳ vezîrüñ firâseti (4) ve kiyâseti ve ḥizmeti sebebi ile pâdişâha taḳarrûbi ziyâde. (5) Vezîr-i evvelüñ bir kıızı var idi, Maḥmûde adlu. Ortanca vezîrüñ (6) bir oğlı var idi, Ayâs adlu. Birbirine nâm-zâd itmişlerdi. İkisi (7) bir mektebde okurlardı. Göñülden Leylâ ve Mecnûn dersine (8) meşğûl olup sebaḳ-ı şevḳı tekrâr iderlerdi, çünki (9) büyüdiler. Ataları düğün yarağına meşğûl oldılar ki (10) Maḥmûde[y]i Ayâs'a vireler. Bu eşnâda küçüḳ vezîrüñ (11) ḥatunı fevt oldu. Pâdişâh ḥuzûrına (**H.56b**) yüz sürüp (12) didi ki: Benüm ḥānum ḥatunum ölmesiyle ḥālüm nâ-muntaḳam oldu. (13) Ulu vezîrüñ bir duḫteri vardır, bir kimseye virmek (14) üzeredür. Eger pâdişâh emr ide bu bendesine vire, sulṭān (15) devletinde umûr-ı ma'îşet ki ihtilâl bulmuşdur. (**B.148b**) Ümîzdür ki şalâḥ bula, didi. Pâdişâh çavuş gönderdi. (2) Ulu vezîre ki küllî maşlaḥat benüm yanumda budur ki duḫterüñ (3) vezîr-i aşğara viresin. Vezîr-i ekber egerçi bâtını bu sözüñ (4) ḥârıyla ḥâṭırı mecrûḥ oldu, güci yitmedi izḥâr itmege, (5) dönüp didi ki: Kızum pâdişâh ḥazretlerinüñ kemter kenîzeklerindendür. (6) Her kime isterlerise virsünler diyüp evvel 'azîmet olanı (7) bozdı. Duḫterin küççüḳ vezîre virdi. Bir mübârek güne (8) düğün ihtiyâr itdiler. Ayâs ki Maḥmûde anuñ nişānlusı idi. (9) Be-ğâyet rencûr ve müte'ellim oldu, bilmezdi ki neyleye. Ayâs'uñ (10) bir ḳarındaşı var idi, Sâlim

(B.148a) 12 ḥālüm] –B.

(B.148b) 3 Vezîr-i ekber] Vezîr-i a'zamuñ H.; 5 kemter] kemter ü kihter H.; 13 bu sevdâyile tolu dimâğı bu ḥâk-i tenden ayıram] kendümi helâk idem H.

adlu. Küçük vezîrûñ bir duğteri (11) var idi, Selîme nâm. Aña 'âşık idi. Ayâs Sâlim yanına (12) varup didi: Ey birâder isterem ki kendümi âteşe atam (13) yâ tîğile bu sevdâyile tolu dimâğı bu hâk-i tenden ayıram. (14) Sâlim didi: Ey birâder Hâk senüñ tarafuñdandır her ne dirsın. (15) Lâkin tâ zefâf gicesi ve 'arûs günine dağı niçe zamân (**B.149a**) var. Beyt:

*Şeb hāmīle-īst tā çe zāyed bīrūn  
Yā hod felek ez-perde çe āred bīrūn*

(Gece hamiledir, bakalım ne doğuracak veya felek kendi perdesinden neler çıkaracak)

(2) Çün düğün gicesi geldi. Ayâs ağlayu didi: Beyt:

(3) Bezm-i belâda şem'-şifat yandurup bizi  
Ayrıldı ol yüzüñ yağı eksildi nûrumuz

(4) Benüm hâlüm nice olur şabr u mecâl yok. Beyt:

(5) Yâr mihrin nice men' eyleye dilden 'âşık  
Zerre hûrşîd ziyâsına kaçan hâ'il olur  
Üsküplü İshak Çelebi\*

(6) Gitdi şimdengirü vardukça yeñilmez artar  
Şanma gözüm yaşını şabr yeñiyle siline  
Üsküplü İshak Çelebi\*\*

(7) Didi: Bu şehirde ezelden 'âdetdür, zefâf gicesi gelin bir âdem ile (8) tenhâ felân meşhede varup du'â iderler tâ devlet ve refâhiyyetleri (9) ziyâde ola. Gel ikimüz anda ol meşhede varup bir kûşede (10) gizlenelüm. Ol zamân ki Maḥmûde gele, ümîzdür ki bir (11) dağı görüp cāndan vidâ' idem didi. Ol

\* Üsküblü İshâk Çelebi, *Divan Tenkiidli Basın*, haz. Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1989), 143.

\*\* a.e., 280.

meşhede (12) vardılar. Ayās didi: 'Aceb Maḥmūde ol 'ahd-i ḳadīm üzere(13)dür yāḥūd göñlin benden alup bir ğayra bağladı? Sālīm didi: (14) Niçeki erler bir 'ādet ve bir ḥū üzere degüllerdür. Ahlāk-ı (15) ḥavātīnden mütefāvitdür, şāyed ki ol 'ahd-i ḳadīmi ri'āyet (B.149b) ide. Bu sözde iken Maḥmūde ḥūr-mişāl bir kenīzek ile ol (2) meşhed ṭarafına ṭāvūs-ı cinān gibi cevelān iderek geldi. (3) Ol (H.57a) ravza-i muḳaddese[y]i gelmesiyle daḥi rūşen itdi. Ziyāretten (4) fāriğ olup el ḳaldurup ḥazret-i zū'l-celāle tazarru'la (5) didi ki: Ey āferīnende-i eflāk ve dārende-i 'arş-ı a'zam bu (6) türbe-i pāki ve bu meşhed-i muḥterem 'izzetine beni bu belādan ḳurtarup (7) eski yārūme ulaşıdurasın, didi. Ayās çün bildi ki (8) Māḥmūde 'ahd-i ḳadīm üzere muḥabbeti bāḳīdür, ol penhān (9) olduğı yirden çıkup Maḥmūde ayağına düşdi, didi: Beyt:

(10) Çünkü 'ıŝkuñ olmadı cān u göñülden inḳitā'

(11) Dostum bārī öñüñde ideyim cāndan vidā'

(12) Güzelüm sevdüğüm günāh olmaz

Öldürürseñ şehīd-i mazlūmuz

(13) Mā ḥaste-i tuyīm tu dermān-ı dīgerān

Mā cān hemī dehīm u tu cānān-ı dīgerān

*(Biz senin [aşkının] hastasıyız sen başkalarına dermansın. Biz canımızı tümüyle veririz, sen başkalarının sevgilisi olursun)*

(14) Dārem ḥayāl-i rūy-ı tu ez-tū doster

Gū ğam-güsār men şode tu z'ān-ı dīgerān

*(Senin yüzünün hayaline senden daha çok dostum. De ki: Gam ortağı ben, [ama senin sahibin] başkaları oldu)*

---

(B.149b) 3 gelmesiyle] –H.; 4 olup] olıcaḳ H.; 7 ulaşıdurasın] ulaşıdur H.



(15) Maḥmūde didi: Eger elüñden gelürse tedbîr idesin bu firāk-ı (**B.150a**) vişāle döne, tamām demidür. Sālim didi: Benüm ḥātıruma bir ḥīle (2) geldi. Maḥmūde cāmesin baña virsün. Kendüsi hemān (3) bunda Ayās'ıla dursun. Ben anuñ yirine vezîr evine varayım. (4) Göreyüm ğayb perdesinden ne zāhir ola. Sālim daḥi tāze-(5)rū oğlandı. Leb-i şekerine mûrlar üşmemiş idi. Hüsnde (6) daḥi nihāyet mertebede idi, vezîr-i aşġar henüz Maḥmūde[y]i (7) görmemiş idi. Sālim cāme-i 'arūs geyüp ḥırāmān vezîr (8) ḥānesine revāne oldu. Vezîr istedi ki ta'arruż elin (9) uzada. Gelin şöyle ki 'ādetdür men'ine ve def'ine (10) dürişdi. Vezîr 'āciz olup el çekdi, didi ki: Bu gice (11) ḥayā mānî' oldu. Bir şeb daḥi murāda irem, diyüp Sālim'i (12) duḥteriñe Selīme'dür işmarlayup didi ki: Bu gice (13) senüñ ḳatuñda dursun. Tā bir pāre vahşeti gide, didi. (14) Sālim çün Selīme ile ḥalvet oldılar. Sālim kendüyi (15) bildürdi. Selīme niçe müddet idi ki Sālim 'ışķına (**B.150b**) mübtelā idi, didi ki: Niçe yıllar bu güne muntazır idüm. El-ḥamdü li'llāh ki (2) irişdüm. Beyt:

*Niçe yıllar rûze-i hicrûñ dutardum dostum*

(3) *Ḥamdü li'llāh ki bu gün irdüm vişālüñ 'tdine*

Sālim Maḥmūde (4) ile Ayās'uñ aḥvālin taḳrîr eyledi. İkisi 'ahd itdiler. Hemān (5) ol dem meşhede varalum, Selīme nefāyis ve cevāhir getürüp (6) 'azm-i meşhed itdiler. Mazmûn-ı ḥayru'r-rufekāi erba'a taḥķîķ göründi. (7) Dört ittifāk ile bir ğayrı ırāk şehre tebdîl-şüret (8) idüp gitdi, bāķî 'ömr bir yirde ḥoşlıġla geçürdiler. (9) Tūtî çün kelāmı bu araya getürüp didi: Ey Māh(10)şeker anlaruñ kārıları çün böyle oldu, niçe (11) belā vü meşakḳat çeküp Maḥmūde Ayās'uñ vişālinden (12) ṭama' ḳat' itmişken Ayās'a vāşıl oldu ve Selīme'nüñ (13) hergiz Sālim'e irmege ümîzi yok iken Ḥaķ naşîb itdi. (14) Benüm murādum ve istedüğüm budur ki sen hemān (15) bu dem maḥbûba ulaşasın, ğam-nāk olma. Egerçi (**H.57b**) bir niçe (**B.151a**) gün te'ḥîr vāķi' oldu. Beyt:

(B.150a) döne] mübeddel ola H.; 3 varayım] varayın H.; 5 oğlandı] maḥbûb idi H.; 11 Bir şeb daḥi] Yarın H.; 13 pāre] mîkdār H.

(B.150b) 6 taḥķîķ göründi] muḥakḳak görünür H.; 8 ḥoşlıġla] dostlıġla H.

*Besā koflā ki bendeş nā-bedīdest*

(2) *Çü vā-bīnī ne koflest ān kilīdest*

(*Bu nasıl anahtar ki kilidi görünmüyor; [Ama] tekrar kontrol ettiğinde kilitlenmiş [görünüyor]*)

*Āhīr pāyān-ı şeb-i siyeh sefidest*

(*Karanlık gecenin sonu, aydınlıktır*)

(3) Lillāh dürr-i men kâle Beyt:

*Ez-ḥilāf āmede ādet be-ṭaleb kār-ı men*

(4) *Kesb-i cem 'iyyet ez-ān zülf-i perīşān kerdem*

(*Hāfız*)

(*Maşukumun/talebkarımın [benden] isteği, adete ters düştü. Bu yüzden ona karşı, dağınık zülfümü topladım*)

Ey Māh-şeker dur kim (5) giceden daḥi bākī vardır. Maḥbūb veşākına var, (6) anuñ intizārı āteşini vişālūñ ābı ile söyündür. Maḥmūde ile (7) Selīme'nüñ rūḥını şād eyle. Lisān-ı ḥāl ile bu maḳālūñ (8) feḥvāsını söyleyici ol. Beyt:

*Çe hoş bāşed ki ba'd ez-intizārī*

(9) *Be-ümmīdī resed ümmīd-vārī*

(*Ne hoş oldu ki ayrılıktan sonra bir ümitle ümitvarlık ulaşıncı.*)

Māh-şeker istedi ki böyle ide. (10) Nā-gāh şubḥuñ ayāsı perde[y]i açdı ve ḥūrşīdūñ maḥmūdı (11) yüz gösterdi. Māh-şeker varması bir giceye daḥi kaldı. (12) **ŞEB-İ BİST Ü NÜHÜM** Çün āfitābuñ şaru ḳabāsı perrīler şāhı (13) gibi medīne-i ḳa'r-ı maḡribde penhān oldu. Şāh pūş (14) kevkebesi şāh ejderhā-peyker 'ālem ile maşrıḳ cānibinden (15) göründi. Māh-şeker

---

(B.151a) 6 söyündür] teskīn eyle H.; 13 Şāh pūş kevkebesi şāh ejderhā-peyker 'ālem ile maşrıḳ cānibinden] Sīmyā-yı māh siyāh-pūşlar pādīşāhı gibi **ez**-māḥ-peyker 'ilmlerle cānib-i maşrıḳdan göründi H.; 15 vardı] geldi H.

müte'emmil ve mütefekkir tūṭīye vardı. (B.151b) Tūṭī çün anı bu hâlde görüp didi: Dükeli 'âlem senüñ (2) ğamuñ ve fikrüñ yirler. Sen bu fikirle ğamı neden yirsin (3) ve bu zahmeti kendüñe ne virürsin? Māh-şeker didi: (4) Bu ğamuñ fikrindeyem. Göñlüm ol cüvāna düşdi. (5) 'Acebā dānā yā nā-dān mıdur? Tūṭī didi: Bunu bilmek ziyāde āsāndur. (6) Hemān bu sâ'at anuñ yanına var, iki hikāyet ortaya (7) getür. Aña su'āl müteveccih olur ve halli müşkil olur. Eger (8) anlaruñ cevābı 'uhdesinden gele bilesin ki 'ākıl (9) ve cüvān-merd kāmildür. Māh-şeker tūṭīden ol iki (10) hikāyeti iltimās itdi. Tūṭī didi: **HİKĀYET** Şöyle istimā' (11) itdüm ki Kābil şehrinde bir tācir var idi. Mālı çok ve bir (12) duḡteri var idi. Māh gibi şāhib-cemāl idi Zühre-(13)nām, hūrşīd-sīmā. Hezārān müşterīsi var idi, anı almağa. (14) Her kimse ki ekābirden ve emācidden heves itdiler, kız (15) didi ki: Ben ol kimsenüñ ḡatunı oluram ki (B.152a) dānişde ve 'aқılda mümtāz olup hūnerde kāmil ola. Bu (2) hikāyet şehre şāyi' olup bilāda münteşir oldı. (3) Bir şehrde üç cüvān var idi, be-ġāyet zīrek ve 'ākıllar (4) idi. Üçi bile Kābil'e geldiler. Tācire ḡaber gönderüp (5) kızın taleb idüp didiler: Eger senüñ duḡterüñ (6) er isterse ki 'aқılda ve hūnerde anuñ mişli olmaya, üçümüz (7) anlardanuz. Biri didi: Benüm şol miқdār 'aқlum var ki (8) 'ālemdede her ne ki vāқи' ola, anı bilürem. İkinci didi ki: (9) Ben aġaçdan bir at yonayım ve tılısmıla şöyle ideyim ki (10) taḡt-ı Süleymān 'aleyhi's-selām gibi her kim süvār ola bir (11) günde bir aylık yol gide. Beyt:

*Be-heykel çü pīl u be-heybet hizebr*

(12) *Be-pestī (H.58a) çü seyl ü be-bālā çü ebr*

*(Vücut büyüklüğünde fil gibi heybette arslan gibi. Tevazuda seyl, yücelikte bulut gibi)*

(B.151b) görüp] göricek H.; 2 ğamuñ ve fikrüñ]ġam u ġuşşāñ H.; 5 mıdur] –B.; 8 gele] gelürse H.  
(B.152a) 5 taleb idüp] dilediler H.; 9 yonayım] yonayın H.; 10 'aleyhi's-selām] 'a.s. H.

*Gehī şayha-i ra'd u geh pūye berk*

(13) *Be-yek tāhten tay koned ġarb u şark*

(Bazen gök gürültüsü narası, bazen yıldırım koşuşturması; habercinin koşuşturmacası, doğu ve batıyı kat eder)

*Zi-gerdī-i şems ger keşed sürme kūr*

(14) *Şeb-i tīre bīned pey-i pāy-ı mūr*

(Güneş yuvarlağından sürme çekse, karanlık gecede, karıncanın ayak izini görür)

Üçüncü didi: Benüm elümde (15) kemānumdur, ašlā okum haṭā itmez didi ve ḥadengüm hedefden (**B.152b**) muhtelif olmaz didi. Tācir ol hüner-mendlerüñ hünerlerin (2) duḥtere 'arz itdi. Duḥter didi: Bu gice baña mühlet (3) vir, fikr ideyin. İçinden birisin ihtiyār idem. İttifāk (4) ol gice kız ġā'ib oldı. Şabāḥ her ṭarafa cüst ü (5) cū itdiler. Nām u nişānın bulmadılar. Tācir ol cūvānuñ (6) yanına vardı ki 'akıldan dem ururdu. Beyt:

(7) Şanma ey ḥāce bizi māl u menālüñ ḳulıyuz

(8) Ḳande var ise bu gün ehl-i kemālüñ ḳulıyuz

(9) Duḥterüñ ḥālin andan şordı. Bir zamān te'emmül idüp (10) didi ki: Ol perī-çihre[y]i dīv ḳapup bir kūhuñ ḳullesinde (11) maḳāmında iledüp ol maḥalle ādem-zād biñ belā vü zaḥmetile (12) vara, şanki Zühre[y]i tokuzıncı felege iletmişlerdür. Dördüncü (13) felekde şemsi aña döşek ide. Tācir ol cūvāna (14) vardı ki at yonardı. Ol atı alup üçüncü (15) cūvāna taḳdīr ki tīr-endāz idi, cemī ' aḥvāli aña (**B.153a**) taḳrīr eyledi. Cūvān ol esbe sūvār olup ol kūha (2) varup dīvler ile ceng idüp āḫir ġālib oldı, duḥteri (3) getürdi. Ol üç cūvān münāḳaşa ve mücādele itdiler. (4) Zühre 'āciz ü müteḥayyir ḳaldı ki ol üç cūvāndan ḳanğısın (5) ihtiyār ide, zīrā her birisi ol mühimde dāḫil idi. Eger (6)

(B.152b) muhtelif olmaz] ḥilāf itmez H.; 12 şanki] Gūyā H.; 13 Dördüncü felekde şemsi aña döşek ide] –H.; 14 at yonardı] esb tırāş iderdi H.

(B.153a) 7 HİKĀYET] HİKĀYET-İ DÜVVÜM B.

bir ihtiyār ide, ikisinüñ tercîhi bilâ-müreccaḥ su'āl gelürdi. (7) **HİKÂYET?**  
Rāvîler şöyle rivāyet iderler ki bir Hind (8) şāhınuñ oğlu bir Hind şāhınuñ kızın  
büt-ḥānede görüp (9) vālih ü şeydā oldu. Beyt:

Ol ğamze-i ḥūn-rīze göñül viren eliyle

(10) Ol kimse 'aceb öle mi kendi eceliyle

Necati Beg\* G. 452/1

(11) El götürüp isterdi ğamuñ dil idemez il

(12) İtdüğini kendüye kişi kendü eliyle

Necati Beg\*\* G.452/2

Cān u göñülden nezr (13) itdi, eger bu şanem elüme gire, başum bu büt-  
ḥāneye fidā idem. (14) Oğlan varup atasına ḥālin 'arz itdi. Şāh daḥi (15) oğlın  
bī-ḥadd armağānıla ile kız atasına gönderdi. Kızı (**B.153b**) oğlına istedi, kız  
atası da ol şāhuñ iltimāsın (2) ḳabūl idüp duḥterin ol 'āşık olan şāh oğlına (3)  
bī-nihāye cihāzıla virüp oğlan murādına irüp bir zamān (4) durup bir gün şāh  
dergāhına varup atası ṭarafına (5) gitmege icāzet istedi. İcāzet olup kızile  
revāne (6) oldılar. Bir berehmen ki ol şāh oğlunuñ muşāḥibi idi, (7) bile idi.  
Cemī'ī zamānda ayrılmazdı. Ḳazāyla yolları ol büt-ḥāneye (8) yolları uğradı  
ki kızı anda görüp 'āşık olmuşıdi. (9) Oğlan itdügi nezr ḥāṭırına (**H.58b**) geldi.  
Büt-ḥāneye varup kendü (10) eliyle kendüzin ḳurbān idüp Beyt:

'Ahdüme durdum bu (11) yolda eyledüm başum fidā

Cān virür 'ahdine (12) itmez merd olan hergiz ḥilāf

Başın ulu büt ayağına (13) atdı. Berehmen şāhzāde ardınca büt-ḥāneye  
geldi. Melikzāde[y]i (14) ol ḥālde gördi. Kendüye didi ki: Niçe zamān ṭuzın  
(15) ekmegin yiyüp bī-ḥadd in'āmın ve iḥsānın gördüm. Bunsuz (**B.154a**)

\* Necatî Beg, *Divan*, haz. Ali Nihat Tarlan (İstanbul: MEB, 1963), 421.

\*\* a.e., 421.

(B. 153b) 5 istedi] diledi H.; 10 Beyt] –B.; 11 başum] cāndan H.; 13 atdı] itdi B.; ekmegin] etmegin H.

baña ne dirlik. Her kişi gümāna varup diler ki duhtere ʔama' (2) idüp şeh-zāde[y]i ben öldürem, kendü kendüyi öldürdüğine (3) kim i'tikād ide. Mışra':

*Günde biñ kez ölme yegdür bir yaramaz addan*

(4) diyüp melik-zāde yanında cānına kıyup başın ʔaʔ' itdi; (5) ʔün duhter řāhzāde ardınca büt-hāneye geldi, olan hāli (6) müşāhede itdi. İztırāba düşüp istedi ki āteř (7) getürüp kendüzin pervāne-şıfat ol řem'üñ (8) firāķı nārına yana. Bu eřnāda iken hātifden āvāz geldi ki (9) bu ölmıřlerüñ başların gövdelerine muttaşıl eyle, tā perde-i (10) ğaybdan ne göresin. Duhter ziyāde feraħından eri teni ile (11) berehmen cismin temīz idüp farķ idemedi. şevheri başın (12) berehmen cismine berehmen başın eri tenine ʔodı, Hāķķ'uñ (13) emriyle derhāl diri olup duru geldiler. Erüñ başı (14) ile teni arasında münāza'a vāķi' olup ve münāķařa ķā'im (15) durdı. Bař didi ki: Baña lāyıkdur ki duhter ile bir yaşduğa (B.154b) yüz yüze ʔoyam. Ten didi ki: Baña evlādur ki anı der-āğuř (2) idüp sīne-ber-sīne olam. ʦūʦı ʔün sözi bu (3) araya getürdi. Didi: Ey Māh-şeker eger senüñ maħbūbuñ (4) bile ki ol üç hüner-ver cūvānuñ Zühre gibi māh-rūyı almağa (5) ʔağıřınıñ istiħķāķı vardur daħi temīz idüp idrāk (6) ide, pādiřāh ve duhterinüñ müşāħabetine müsteħaķ bař mıdur (7) yā ten? Eger bu su'āllere cevāb vire, tamām dānā ve 'āķıldür. (8) Māh-şeker didi: Ey ʦūʦı ben bu imtiħān itmezden öñürdi (9) ve baña bu müşķili ğall idesin. ʦūʦı didi: Evvelki (10) ğikāyetde üçünci cūvānuñ istiħķāķı vardur Zühreyi (11) almağa. Ol ikisi hemān hünerile dāniř izhār itdiler ammā (12) üçünci cūvān bezl-i cān idüp cismin tehlikeye (13) atup ol māh-rū Zühre-cebīni perī ve dīvler elinden (14) ʔurtarup getürdi. İkinci ğikāyetde bař dimāğ maħallidür, (15) dimāğ da menşei ğavāss ve me'vāyı ğıreddür. Buña bināen (B.155a) aña ğükemā ʔubbetü'l-'aķl ve şavma'atü'l-ğavāss dirler. Bař rāķib (2) menzilesinedür, ten meřābe-i merkūb. Her ķanda ise binici ğālibdür, (3) binilmiş mağlūbdur. ʦūʦı henüz bu sözüñ telķininde idi (4) ve Māh-şeker dost şarafına ğitmek isti'dādında idi ki (5) zengī başını rümī teninden ayırdılar

(H.59a) sipihrin pîl-ten cismi (6) başına tâc-ı hürşîdi geydürdiler. 'Âlem nûrla münevver (7) oldu. Mâh-şeker derd-mendûñ varması tevaḳḳufa düşdi. (8) **ŞEB-İ SİVVŪM** Çün Hārūt-ı āfitāb çāh-ı Bābil mağribe girdi (9) ve ḥāvī māh kevākib-i ḥayli ile Fir'avn-ı siḥresi gibi maşrıkuñ (10) Mışr cānibinden zāhir oldu. Mâh-şeker çeşm-i cāzū ve zūlf-i (11) kāfir-kīşile siḥr sözlü tūṭīye gelüp didi ki: Dört (12) nesne nişāne-i keremdür. Cūd bilā-medḥ ü 'aṭā bilā-su'āl (13) ve bāb bilā-ḥicāb ve vefā bilā-ḥilāf. Sen baña şafādan dem (14) urursun ve vefā sözlerin söylersin. Vaḳt oldu ki (15) ḳavlüñi fi'le getüresin ve va'de ki vefā idesin. (B.155b) Beyt:

'Ahd ü vefā eyle gel tā duymasun müdde'ā  
(2) Ḳavl ü ḳarār üstine durmadı dil-dārumuz

(3) Tā ol şüret-i muḥayyel vücūd bula. Mışra':

*Ger dār biyār u gerd giriftār me-gerd*

*(Dar ağacına da düşsen, giriftarlık dairesinde dönme)*

(4) Tūṭī didi: Ey Mâh-şeker üç nesne merdümi üç nesneye irişdürür. (5) Evvel merd ḳanā'at ḥursend ḡinā ve tüvān-gerlige irişdürür. Beyt:

(6) Der-în bāzār ger sūdīst bā-dervīş-i ḥursendest  
(7) Ḥüdāyā mün'imem gerdān be-dervīşī vü ḥursendī  
(Hāfız)

*(Bu pazarda bir kâr varsa, memnun dervişledir. Ey Allahım! Dervişlik ve rızaya kailim)*

İkinci (8) bir kimse meşakḳate niçe kerre şabr itse rāḥat-ı ḥalāvete ulaşur. (9) Üçüncü bir kimse toḡru ve şāfī ḳalbile cidd ü cehd itse maṭlūba (10) vāşıl olur.

**Men talebe şey'en ve cedde veced ve men kara'a bâben ve lecce ve lec<sup>102</sup>** (11) Beyt:

*Men taleb kerdem vişâleş rûz u şeb*

*Yâftım ĩnek be-ĥükm-i men taleb*

*(Ben ona kavuşmayı gece gündüz istedim. Şimdi, talep ettiğim şeyin hükmünü/neticesini bulduk)*

(12) Ey Mâh-şeker sen kendü kârũnda şöyle düriş ki elbette maĥbũbuña (13) irişüp muķarrer kendü yârũñe ulaşasın; ammâ biz bendenũñ (14) naşĩhati vaşĩyyeti budur ki bu işde şöyle dürüşesin ki (15) hem dost ele gire hem erũñ elden gitmeye. Niteki (B.156a) Bâbil şāhı duĥteri hem ĥazĩne eline girdi ve hem dost (2) vişāline irdi. Mâh-şeker şordı ki nicedür **HİKĀYET?** (3) Tũtĩ didi: Getürmişlerdür ki bir vaķt bir berehmen ĥũb ve dānā (4) kendü şehrinden şehr-i Bâbil'e vardı. Bâbil ki sihrle meşhũr (5) İttifāk bahār u hengām tavāf murġzār idi. Beyt:

(6) Yine envā'-ı şükũfile bezendi bāġ u rāġ

(7) 'İş çũn ķurđı çiçekler şāĥn-ı gülşende otaġ

(8) Bu eyyāmda bir ġũn berehmen bir ġũlistānda serv-i revān gibi (9) seyr idũp ġũl temāşāsın idũp elin sũnbũle ve reyĥāna (10) uzadup ġũñlin eglerdi. Meger Bâbil pādişāhı duĥteri (11) ol bāġa seyrāna gelmiş idi. Nā-gāĥ duĥterũñ pũr-ĥumār (12) nerges ü lāle-ĥad yüz yũzi berehmenũñ çeşmine rāst (13) gelũp berehmenũñ ĥāli ĥarāb olup duĥtere egerçi (14) nesne izĥār itmeyũp döndi. Bāġuñ bir tarafına yũriyũp (15) seyrāna muķayyed oldu; ammâ ġũñlin berehmende alıķodı. (B.156b) Beyt:

*Cānā (H.59b) yüzũñi ġördũm ķalmadı bende řākāt*

*Ķıldum sefer řarũrĩ sende dil emānet olsun*

<sup>102</sup> “Bir şeyi gönülden talep eden çaba gösterirse onu elde eder; bir kapıyı ısrarla çalan, içeri girer.  
(B.156a) 4 vardı] ‘azm itdi H.



(2) Ol semen ruḥ didi ki: Meger şabā benden selām iletüp andan (3) peyām getüre. Berehmen kendüyle endîşe idüp didi: (4) Beyt:

*Be-işâret hadîş ḥâhem kerd  
Ki ğarîbem zamân ne-mî-dânem*

*(İşaretle söz söyleyeceğim. Çünkü yabancıyım, dil bilmiyorum)*

(5) Anı bir müşkül ḥâle uğradum, egerçi gizlemege güç yitmez. Eslaḥ (6) söylemek de olmaz. Rubā'î:

*Dîr fâḥteî ber-ser-i şâhî bâ-cuft  
Ger nâle-i ḥîş ne-ḥuftîm ve nuḥuft*

*(Geç vakitte bir baykuş eşiyle dalın başında, kendi inlemesiyle ne uyudu ve ne uyudum)*

*(7) Ū nâle hemî kerd u meneş mî-goftem  
Şâd ân ki ğamî dâred u ne-tevân goft  
(Şems-i Tebrîzî)*

*(O, inliyordu ve ona dedim ki: Gamı olduğu halde söyleyemeyen mutludur)*

(8) Berehmen dānā cūvāndı. Kendü durdı, tedārükünde olup, ol şehirde (9) bir üstād-ı sāḥir var idi ki siḥr 'ilminde kāmîl idi. Hārūt (10) her gice andan gelüp siḥr dersin alup Mārūt her (11) seḥer cāzūluk öğrenürdi. Berehmen ol sāḥire varup (12) bî-ḥadd ḥîzmet idüp bir zamân ki bunuñ üzere geçdi. (13) Cāzū anuñ ḥîzmetinden utanup didi: Ey cūvān-ı (14) ḥûb-şûret ve iy māh-rûy-ı nîk-sîret maḥşûduñ (15) nedür ve murāduñ neye irmekdür. Berehmen bâğda 'âşîk (B.157a) olduğın tamām takrîr idüp ağladı. Sāḥir didi: Taşavvur (2) iderdüm ki benden sen yā altun kânın yā zümür-rüd ma'denin (3) isteyesin.

(B.157a) 13 [taleb idem] bulam H.; 15 [hurremlilik haberin virüp] şûret-i behcet gösterüp H.

Ādemi ādeme irişdürmek āsāndur. Cāzū (4) tılsımla bir mühr şüretin düzdi. İkrār adam ağızına (5) alup dili altına kosa ĥatun şüretinde görünürdi. (6) Eger ĥatun dili altına koya er görünürdi. İrtesi (7) cāzū berehmen şüretinde gelüp ol mühr[e]yi aşıł berehmen-i (8) şūrīde zebānı altına koyup Bābil pādişāhı (9) ĥazretine varup didi ki: Bir oğlum var idi. Nā-gāh (10) cünün 'arız olup tağ ve şaĥrā yolın dutup gözümden (11) ġā'ib oldu. Bu ĥatun baña ayak bağıdur. Eger bir niçe (12) gün pādişāh ĥareminde emānet dura tā fāriğ dil 'ālemi (13) dolaşıp ol ġā'yib olmişı taleb idem. Beyt:

(14) *Ez-ān ĥaraf ne-pezīred kemāl-i u nokşān*

*V'ez-īn ĥaraf şeref-i rūzgār-ı mā bāşed*

(*O taraftan, onun kemali eksiklik kabul etmez. Ve bu taraftan [da] bizim devrimizin/zamanımızın şerefi olur*)

(15) Berehmen şüretinde olan cāzūya pādişāh ĥurremlık ĥaberin (**B.157b**) virüp ĥatun şüretinde berehmeni kendü duĥterine ışmarlayup (2) ri'āyetin vaşıyyet idüp eytdi ki: Emānetdür zinhār yanuñdan (3) bir laĥza ayırmayasın, diyü ĥaste[y]i dārū'ş-şifāya (4) iletdiler, bī-mār-ı nā-tüvānı 'İsī şoĥbetinde getürdiler. Duĥter (5) atası fermānıyla ri'āyetde mübālağa idüp bir ān yanından (6) cüdā itmezdi. Ol 'āşık-ı dil-ĥaste berehmenüñ ġamı feraĥa mübeddel (7) olup ol perī-rūnuñ muşāĥabetinden ĥaste göñline (8) şifā (**H.60a**) buldı. Beyt:

Ey ĥabībā ol Mesīĥ-demden olmazsa 'ilāc

(9) Günde biñ kez fāyide yok ıbb-ı Cālīnūsa bak

Bir niçe (10) zamān bunuñ üzerine geçdi. Bir gün Ġalať-nümāy ki zen (11) şüretinde berehmen, pādişāh kızına didi: Ne sebebdür, (12) şöyle za'ıf ve naĥıf görünürsin. Rūz-ı pīrūz za'fuñ (13) ziyāde olur. Duĥter sırrın gizlemek evlā görüp dınmadı. (14) Ġalať-nümā didi: Rūy-ı zerdüñ ve āh-ı serdüñden baña ma'lūm (15) oldu ki başuñda bir sevdā yir eylemiş, göñli elden gidüp (**B.158a**) ser-gerdān olmışsın, sırruñı baña di. Şāyed ki derdüñe (2) dermān

idüp cerāhatüñe merhem uram. Duhter gördi ki (3) anuñ göñlinden haber virüp dañi dermāndan hikāyet (4) ider. Kışsasın dañi berehmen hikāyetin bir bir takrîr (5) eyledi. Ġalāṭ-nümā didi ki: Eger berehmen göresin bilür misin? (6) Duhter didi: Ol gün ki anı görmişem. Beyt:

- (7) Gözlerümden ger nihān oldısa ol zībā cemāl  
 (8) Sīneden naḡş-ı ḡayālî gitmek olmışdur muḡāl  
 (9) Pertev-i ḡüsnüñi gördüm gitdi 'aḡl u şabr u dil  
 (10) Görmeyelden ol perîyi baña oldı mäh u sāl

(11) dañi göñlümde gözümdedür, her ne vakt ki görem, bilürem. (12) Ġalāṭ-nümā mühre[y]i aḡzından taşra atdı. Berehmen şüretinde (13) görindi. Duhter müteḡayyir olup didi: Bu ne ḡāldür? Berehmen (14) tamām cāzū kışsasın takrîr itdi. Duhter berehmenüñ (15) 'aḡlına ve cāzūnuñ ḡazāḡatine āferîn itdi. Ḥāşıl-ı kelām (**B.158b**) niçe zamān aḡyār zahmetünsüz bir yirde oldılar. Nā-gāḡ rūzgāruñ (2) bed-çeşmi degüp bir gün Ġalāṭ-nümā mühre aḡzında iken başın (3) yüridi. Şāhuñ oḡlınuñ gözi ittifāḡ aña dokundu. (4) Göñli elden gidüp vālih ü āşüfte olup bir ādem gönderüp (5) berehmeni da'vet itdi. Ġalāṭ-nümā imtinā' idüp didi ki: (6) Benüm erüm var, bu olacak iş degüldür diyü cevāb gönderdi. (7) Püser-i pādişāḡ çün derdinüñ dermānından nevmîz oldı. (8) Günden güne derdi ziyāde olup şu ḡāle cān (9) murḡı ten kafesinden pervāz ide. Ḥālet-i nez'a irişdi. (10) Bu vāḡı'adan şāḡı āḡāḡ itdiler tā ki bir dermān yā bir (11) çāre bula. Şāḡ müteḡayyir olup didi: Eger Ġalāṭ-nümāy oḡluma (12) virem bu gün 'ār-ı ḡıyānete mensüb olup yarın Ḥüdāya (13) ne cevāb virem. Eger diyānet cānibin ri'āyet idem, (14) püser telef olur diyüp 'āḡıbet atalıḡ şefḡati (15) ḡālib gelüp Ġalāṭ-nümā'ya adam gönderdi ki Bi-ḡükmin (**B.159a**) *Ez-zarūretu tubīḡu'l-maḡzūrātī*<sup>103</sup> görinürdi. Göñlin ri'āyet idüp (2) anuñ maşlaḡatın yirine getürem. İstemezem ki sırrum žāyi' (3) ola, anuñ dermānı senüñ şafā-baḡş vişālüñ şarābına (**H.60b**) (4) münḡasırdur. Ġalāṭ-nümāy

(B.159a) 7 nesne itmeyem] bahānem yokdur H.; 13 ḡorḡusuz] bī-ḡavf H.; 14 olup] olıcaḡ H.; 15 kıldılar] virdiler H.

<sup>103</sup> Zaruretler, yasak ve haram edilmiş şeyleri mubah kılar.

didi: Baña niçe gün mühlet (5) virün tā erimün ta'zietin idem. Hâtıruma şöyle geldi ki (6) fevt olmuşdur. Ol vakt itā'at ve inkiyāddan ğayrı (7) nesne itmeyem. Pādişāh piseri buña rāzī oldu ki mücerred (8) ol va'deye be-ġāyet hoş-dil olup bu taşavvurıla ki (9) Ğalaṭ-nümā eri fevt olup bu taqdīr üzere gelin (10) bunuñ olur. Ğalaṭ-nümā bir gice fırsat bulup pādişāh (11) duḡteriyle iki ḡatun şūretinde çıkup ol üstād (12) cāzūya vardılar. Sāḡir mühre[y]i berehmen aġzından alup şāh (13) duḡteri aġzına bıraḡdı. Derḡāl er görindi, ḡorḡusuz (14) her ḡanda olursa yürürlerdi, ḡün şabāḡ olup (15) 'ālem nūrıla münevver oldu. Pādişāha ḡaber ḡıldılar, duḡterile (B.159b) Ğalaṭ-nümāy ġā'ib olduġın, her ne ḡadar tefahḡuş ve teftiş (2) idüp dōrt ṡarafa ādemīler irsāl itdiler. Ne duḡterden (3) ḡaber işidüp ve ne Ğalaṭ-nümā'dan eşer buldılar. Pādişāh (4) kendūsine didi: Bir kimse emānet muḡtezāsından (5) tecāvüz göstere, anı görür ki ben gördüm ve bir kimse ki (6) emānete ḡiyānet ide anı datar ki ben datdum diyüp (7) bir niçe gün aradup āḡir ferāġat idüp ġavġā sākin (8) oldu. Cāzū ve berehmen ata ve oġul şūretinde pādişāh (9) ḡuzūrına varup sāḡir didi ki: Pādişāh devletinde ġüm (10) olmuş ferzendi 'āḡil buldum, şimdi geldüm ki ol ḡatun ki (11) emānet ḡomışdum. Şāh ḡareminde anı isterem. Şāh ġayib (12) olduġı ḡikāyetin eydivirdi. Ol ṡā'ifenün 'ādetleri (13) şöyle idi ki berehmenlerden nesne gizlemeyeler. Zīrā anlardan (14) hīḡ nesne gizlü degüldür. Cāzūyı berehmen ġavġā bünyād (15) idüp şāḡı ḡiyānete mensūb eyleyüp zünnārın kesüp (B.160a) ve cāmesin yırtup şabḡasın atup bu sā'at (2) kendümi helāk iderem, vebāli şāh boynına, didi. Pādişāh (3) eşrāf ve a'yān-ı memleketi ortaya bıraġup şefī' itdi (4) on biñ altun Ğalaṭnümā'yıla cāzūya viridi. Hezār nāzıla (5) ol altunı alup döndiler. Cāzū mālī berehmenle pādişāh (6) duḡterine virüp daḡı vaşıyyet idüp didi ki: Zinhār (7) mühre[y]i gündüz aġzuñdan ḡıḡarma, aḡşam 'ālem aġyārdan (8) ḡālī olduġı vakt ḡıḡarup 'ālemüñde olasın. Her (9) ḡaḡan bu altun ḡarcanup tamām ola gelesiz, bir tedbīr daḡı idem. (10) ṡūṡı ḡün kelāmı bu araya getürdi, dönüp didi ki: Ey Māh(11)şeker pādişāh duḡteri gibi hem altun ele getür ve hem (12) dost elde gerek ve hem cevherün elden gitmeye. Hemān

---

(B.160a) 9 ḡarcanup] –B.; 13 veşāḡına bıraḡ] ṡarafına irişdür H.

(13) dur vaḡti ḡanīmet gör, kendüñi dost veṣāḡına bırak. (14) Māh-şeker istedi ki böyle ide. Nā-gāh mihrüñ mühresi (15) berehmen dehānından taşra düşdi. Şubḡ zulmet perdesin (**B.160b**) düşürüp yirine aḡ ḡarīr döşeyüp 'ālem nūrıla münevver (2) oldu. Ol tīre rūzigār Māh-şekerüñ mühimmi tevaḡḡufa düşdi. (3) **ŞEB (H.61a)** Çün tācir-i āfitāb kıymetlü cevherin maḡrib maḡzeninde şaḡladı ve (4) sīm-endām māh maşrıḡ bāzārına altunlu āsumānī benek (5) sevdāsına müşterī-vār zāhir oldu. Māh-şeker utanmış (6) ve peymān-şiken şūretinde tūtīye gelüp didi: Dört (7) nesne fī nefsü'l-emr ḡabīḡdür, dört kimseden yaramaz (8) görünür. Yalan ḡükemādan ve ḡiffet 'ulemādan ve buḡl aḡniyādan (9) ve ḡayāsuzlık nisādan. İsterem ki eli 'iffet yeñine koyam (10) ve ayaḡı da 'işmet etegine çekem ve utanmazlığı terk idüp (11) fāsīd endīşeden ferāḡat idem, didi. Tūtī meger (12) ṡanbūrın düzüp didi: Ey Māh-şeker vāh vāh bu ne sözdür (13) hey hey bu ne fikrdür ki idersin. 'İffet ve şalāḡ ve 'işmet (14) ve felāḡ egerçi her yirde ḡaşlet-i maḡmūddür, ammā görünür ki (15) senüñ ḡālūñ Zāyil şāḡı ḡāline döne. Māh-şeker (**B.161a**) şordı ki nicedür **HİKĀYET**? Tūtī didi: Aḡyār şafḡasında (2) ve esmār kitābında şöyle görmişem ki Zāyil şehrinde bir bāzīrgān (3) var idi. Māl u menāli nihāyetde idi, bir duḡteri var idi. (4) **Leḡā ḡikmetu Loḡmānin ve şūretu Yūsuf ve mantıḡu** (5) **Dāvūdın ve 'işmetu Belḡis**<sup>104</sup> adı Maḡrūsa idi. ḡüsnde ve cemāilde (6) naḡīri 'āleme gelmiş degüldi. Leylā zülfin gören Mecnūn olup (7) Şīrīn sözün işidüp Ferḡād'a dönerdi. Beyt:

(8) Tā cemālinden götürdi ol perī-peyker niḡāb  
Yüzini görüp 'aceb şermende oldu āfitāb

(9) Çok kimesneler ol dürr-i girān-māyeye ṡālib olup istediler ammā (10) bahā yitürmediler. Aşḡāb-ı tīḡ u ḡalem ḡüft u ḡüy ortaya getürdiler. (11) Mışra':

(B.160b) 3 ŞEB] ŞEB-i Sİ H.; maḡrib maḡzeninde] maḡzen-i maḡribde H.; 4 sīm-endām māh] māh-ı sīm-endām H.

<sup>104</sup> O kız, Lokman gibi hikmetli, Yusuf suretli, Davut gibi mantıklı ve Belkis gibi namuslu.

*Tā dost ger ḥāhed ü meyleş be-ki bāşed*

*(Eğer dost isterse, meyli kime olur?)*

Tācir (12) hīç kimseye bunlardan rāzī olmadı. Himmet-i maḫşūdı bu (13) idi kim ol āfitābı bir māh-rūyā vire ve ḥūrīyi bir melege (14) ulaşıra, çün bir niçe eyyām geçdi. Bir gün tācir 'arz (15) dāşt yazup Mahrūsa'nun ḥüsn şūretin ve ḥüb-(**B.161b**)siretin ve hünerin ve ḥayāsın cümle takrīr idüp ol varaḫa (2) be-ḥaseb-i ma'nā ḡayret nigār-ḥāne-i Çın idi. Andan şoñra yazdı ki (3) bu kemīne bendenün ne ḥaddi var ki ḥātırına ḥuṭūr ide kim (4) ednā bendesinün duḡterin ala, ammā temennā iderem ki ol ḥulḫ-ı (5) kerīm ve luṭf-ı 'amīm bende-zādesin kenīzek resmiyle (6) ḡayrı kenīzekler silkinde münselik kılmak ile bu fūrümāye[y]i bülend (7) ve ser-efrāz ide. Rubā'ī:

Güneş kim nūr-ı 'ālem pertevdür

(8) Dem-ā-dem menzili dervīş evidür

Cihān muḫtāc iken gün pertevine

(9) Girür 'ār eylemez dervīş evine

Zīrā ol gevher pādişāhdan (10) ḡayrıya lāyık degüldür diyüp kāğıdı bu üslüb üzre (11) yazup bir ḥācib eliyle şāha gönderdi. Pādişāha bu (12) peyḡām ziyāde ḥoş gelüp kāğıdda (**H.61b**) olan kelām göñlinde (13) yir itdi. Sulṭānün dört vezīr-i 'āḫil ve kāmīl şā'ib-(14)tedbīrleri var idi. Birisin vekīl üçün güvāh idüp (15) tācir evine varalar duḡterin görüp imtiḫān meḥekkine çekeler. Eger (**B.162a**) ol nā-süfte gevheri her cihetden şaf bulalar sulṭāna nikāḫ (2) idüp ḥarem-i pādişāha getüreler. Sulṭān emriyle tācir evine (3) vardılar. Duḡterün yüzün tāze ve ḥüsnin bī-endāze bulup (4) ol şanemün cemāl-i kemālin bu mertebede gördiler ki 'aḫl ḥayrān (5) olur. Az ḫaldı ki vūzerānün iḫtiyār-ı 'inānın elden gide. (6) Birbiriyle meşveret idüp didiler ki: Eger buncılayın Leylā pādişāh (7) ḥaremine vara, derḫāl Mecnūn ola eger bu Şīrīn'i ol Ḥüsrev'ün (8) menziline iletevüz ol dem Ferḫād ola; eger'Azrā'yı şāh (9) göre

ol sâ'at Vâmîk ola ve cāh u haşmet ve memleket (10) ü salţanat cümlesini ferāmūş idüp bu beyti vird-i zebān (11) ide. Beyt:

*Dilā gedāyī vü rindī zi-pādişāhī bih*

(12) *Zi-mülk ü salţanat māh-tāb-ı māhī beh*

(Ey gönül! Kulluk ve rintlik padişahlıktan iyidir. Bir ayın parlak ışıǵı, [da] ülke ve saltanattan iyidir)

Bu sebeble re'āyā ve berāyā ile (13) kār muhtell olup umūr-ı salţanat ve memleket nā-muntazam ola. (14) Pes dört vezīr-i ḥabīr mülāḥaza idüp müttefikü'l-kelime (15) şāh ḥuzūrına varup didiler ki ol ḥatun **Maşdüku** (B.162b) *tesme'u bi'l-ba'idiyyi ḥayrun min en-terāhü*<sup>105</sup> vukū' buldı. Her dinilen söz (2) vāki' olmaz. Elbette ataya anaya kendü 'ayāli ḥüb görünür. Meşeldür, (3) gürbeye şormışlar: 'Älemde güzel kimdür? Eytmiş: Benüm 'ayālüm (4) bu ḥaremün ednā cāriyelerinden biri, biñ ṭabaḳa andan evlādur, (5) didiler. Pādişāh maḳām-ı ḥayrete varup didi: Eger böyledür (6) yā atası ne ḥüccetden medḥ itdi? Didiler: Esdiḳanuñ rızāsı (7) gözi dostlar mu'āyibin görmez, görürse daḫi izḥār itmez. (8) Rubā'ī:

*Çeşm-i bed-endīşe ki ber kende bād*

*'Ayb-nümāyed hünereş der-naẓar*

(Onun hünerini, bakışında ayıp gösteren kötü düşünceli göz, kökünden sökülsün)

(9) *V'er hünērī dārī vü heftād 'ayb*

*Dost ne-bīned be-cüz ān yek hünēr*

(Sa'dī)

(Bir hünerin ve yetmiş kusurun da olsa dost, o bir hünerden başkasını görmez)

<sup>105</sup>

Uzaktan bir şeyi duymak, görmekten hayırlıdır.

(10) Dut kim hüsnde kâmil ve melâhatde şâmil ola. Pâdişâhla tâcirüñ (11) kifâ'eti ne vechile olur ve şâhenşâhile sevdâgerüñ üleşmişi (12) ne yüzden cā'iz olur. Arslan yine arslanla olur. (13) Hîç âdeme himmetden evlâ nesne olmaz. **El-mer'ü yeñiru bi-himmetihî**<sup>106</sup> (14) Murğun **kanatı** âdemüñ himmetidür. Meger pâdişâhuñ mübârek (15) sem'ine irişmedi. Ola ki bir vakt biri şâh huzûrına varup (**B.163a**) didi: Niçe tuhfe getürdüm, Bahâsı yüz biñdür, bir demür (2) 'aşâ ve bir ağaçdan çanak ortaya kodı. Pâdişâh kabûl (3) idüp her ne didiyse virdi, çün aḥşam oldı. (4) Pâdişâh düş görüp bir hûb-şûret (**H.62a**) ḥatun kendüzin (5) 'arz idüp durur. Şâh şordı ki: Kimsin? Ḥatun (6) didi: Senüñ mâluñam senüñle vidâ'laşmege geldüm. (7) Pâdişâh didi ki: N'îçün gidersin? Didi ki: Benüm ile senüñ arañda (8) ülfet ol vakt idi ki beni bir ednâ metâ'a virmişdüñ. (9) Şimdi ol metâ'ıla bir yirde olmağa gücüm yitmez. Pâdişâh ki (10) himmeti 'âlî idi, didi: Yüri her kanda isterseñ var. Mışra':

(11) *Tüvângerî ne be-mâlest pîş-i ehl-i kemâl*

(*Güç yeterlik, kemal ehlinin nazarında, bir mal/değerli bir emtiaya sayılmaz*)

İrtesi gice bir er (12) görür. Ziyâde kavî-mizâcdur ki didi: Ben senüñ kuvvetüñem (13) diyüp yukaruda geçen aḥvâlüñ 'aynı vâkı' oldı. (14) Üçünci gice bir pîr ḥ'âbda görüp didi ki: Ben senüñ (15) 'akluñam. Bu daḥi anlar ne didiyse anı didi. (**B.163b**) Pâdişâh da ol cevâbı virdi. (2) Dördünci gice bir firîşte-şûret (2) melek-sîret ḥ'âbda görüp didi ki: Ben senüñ himmetüñem. (3) Şâh didi: Ne mühimme geldüñ? Didi: Geldüm ki senüñle vidâ' (4) idem. Pâdişâh tiz kalkup dâmenine el urup didi ki: (5) Ben senüñ kuvvetüñle niçe kimseyle vidâ' eyledüm. Saña (6) arka dutmuşam. Sen benden yüz çevüresin, ben daḥi kime (7) varam. Himmet güldi daḥi didi: Çün sen eli benüm dâmenüme (8) kodun, ben de hergiz elüm yaḳañdan gidermeyem, (9) bâḳî 'ömri bir yirde geçürem, didi. Şabâḥ oldı, Pâdişâh gördi kim (10) hıẓâne ve

<sup>106</sup> Bir kimse, kendi himmetiyle uçar.

(B.163a) Niçe] Bir kaç H.; 4 düş görüp] 'âlem-i ḥ'âbda H.; 7 Pâdişâh] –B.; 10 var] –B.

(B.163b) 4 tiz kalkup] yirinden turup H.; el urup] aşılp H.; 5 arka dutmuşam] dayanmışam H.; 9 Pâdişâh gördi ki] –B.; 14 diñledi] işitdi H.; 15 giderdi] terk itdi H.



defânîn ve kuvvet ü şevket ve 'aql u hüş bir (11) ol kadar daği ziyâde oldu. Maşşūd bu hikâyetden (12) budur ki her kim eli himmet etegine kodı, dükeli esbâb-ı (13) devlet aña pâyidâr oldu. Pâdişâh çün vüzerâdan bu fuşûlı (14) diñledi. Tâcir kızından ferâğat idüp ol hevesi göñlinden (15) giderdi. Tâcir çün pâdişâhdan ümîz kesdi. Mañrûse[y]i (**B.164a**) ol şehrüñ dizdârına virdi. İttifâk dizdârüñ hânesi (2) pâdişâh kaşrı altında idi. Mañrûsa'nuñ gâh gâh bu hâñiruña (3) gelürdi ki bu hüsñ ü melâhat ki bende vardur, şâh beni (4) n'îçün redd idüp muşâhabetüme râz olmadı diyüp göñlinde (5) bunı muqarrer itdi ki bir gün şâha görinüp kendüzin (6) 'arz idüp pâdişâha bir bend ide. Bu sözün mazmûnuyla (7) iş dutdı.Beyt:

*Z'âsitîn sâ'id-i sîmîn be-muhibbân be-nümâ*

(8) *Tâ be-dânend ki nâzûk bedenî z'în destet*

*(Güzelliğın elbise kolundan [elini] aşıklara göster ki nazik bedenın senin elinde olduğunu bilsinler)*

Bir vakt pâdişâh (9) kendü manzar-ı balâsında idi. Mañrûsa şâha kendüzin (10) 'arz idüp yüz gösterdi. Pâdişâh bu savlet ve haşmet (11) ile zülfi zencîrine esîr oldu. 'Acebdür ki arslan kemend-i (12) âhûdan kaçâ ve bülend-pervâz toğan kebk çengine durmaya. (13) Şâh zârile kendüsine didi: Bu ne ğadr idi, vüzerâ benüm haqqumda (14) itdiler. Hürşîdüñ hüsñin âsumân teniyle örtmege güci (15) yitmezken mekr ü tezvîr ile benden nihân itdiler. Bir haleli ki anlar (**B.164b**) ol hâlde (**H.62b**) görmişlerdi, işün encâmı başında zuhûr (2) buldı. Mazmûn *el-evvelü'l-fekki âhirü'l-'amâr*<sup>107</sup> tahkîk irişdi. Hâşıl-ı kelâm (3) pâdişâh haste oldu. Kâm-kârlık firâşından bî-mârlık (4) döşegine düşdi. Belî her başda ki 'ışk sevdâsı ola (5) şâhlık tâcı aşâğa gelür. Şâha mañrem olup yakın (6) olanlar şâhuñ marazın bilüp ol ehl-i nifâk ve tezvîr (7) idi, pâdişâha didiler ki: Dizdârı bir bahâne ile öldür daği (8) maşşûda iriş. Şâh dîn ü diyânet yüzinde didi: Eger (9) cânum bu yolda gide bu fi'l-i nâ-pesendideye ikdâm itmeyem, benüm (10) 'iffetüm dâmenini nâ-

(B.164b) 4 düşdi] geldi B.

<sup>107</sup> Bir işe başlamak, onu bitirmektir.

pāklığıla mülevves eylemeyem. Eger bu gün 'özü (11) endîşe idem, yarın ki mükāfāt maḳāmıdır, ne 'özü idem. (12) 'Ākıbet şāh 'ışk âteşine döymeyüp helāk olup murğ-ı (13) rūhı şühedā ervāhı tıyūrına pervāz idüp ulaşdı (14) ve feḥvā-yı **Men 'aşaḳa ve keteme ve 'affe ve mâte feḳad mâte şehiden**<sup>108</sup> Bu zāhir (15) görindi. **Rıẓvānul'lāhi 'aleyh ve 'alā reseḫa fī sīretih ve şebete fī sülūki tarīḳatin**<sup>109</sup> (B.165a) āmīn yā rabbi'l- 'ālemīn. Maḥrūsa pādişāhuñ fevti ḫaberin işitdi, (2) dönüp kendüzine didi ki: Buncılayın şāh mālīk-i memleket cān (3) benüm 'ışkum yolında cān terkin ide. İnşāfdur ki ben ansuz (4) diri olup 'ömr sürem, diyüp irtesi ziyāret bahānesiyle (5) şāh türbesine varup şāh yolına kendüzin ḳurbān itdi. (6) Dizdār çün bu ḫālī işitdi, ta'cīl meşhede varup ol da (7) ol şerbeti içdi. Üç şehīdi bir türbede defin itdiler. (8) Niçe yıllar ol mezār berr ü baḥr müsāfirlerine ḫācet-gāḫ olup (9) niçeler ol mezār sebebinden behre-mend olup murāda irişdiler. (10) Rıẓvānullāhi 'aleyhim ecma'īn. Tūṭī çün sözi bu (11) araya getürdi, dönüp didi: Ey Māh-şeker 'işmet ü 'ıffet (12) eyüdü. Lākin mebdā senüñ ḫālūñ pādişāḫ ḫāline döne. (13) Kalk hemān bu dem dost cānibine var. Bu zühd ü riyāyı (14) terk eyle. Beyt:

*Zāhid gül be-çīn u murakḳa ' be-ḫār baḫş*

(15) *V'īn zühd-i ḫuşk-rā be-mey-i ḫoş-güvār baḫş*

(Hāfız)

*([Ey] zāhid! Gülü topla ve zühd elbisesini dikene bağışla/parçalat; ve bu kuru zühdü de, hazmı kolay tatlı içkiyle ver/değiş)*

Māh-şeker ḳaşd (B.165b) itdi ki ol dem yār ṭarafına revāne ola. Āfitābuñ nūrānī (2) zāhidi ḫāver şavma'asından ṭaşra 'ālemi şa'sa'a-i nūriyla (3) rūşen itdi. Māh-şeker muḫterik kevkeb gibi zāviye gencinde ḳaldı. (4) **ŞEB-İ Sİ VÜ DÜVVÜM** Āfitābuñ rūşen-zamīri muḫtesib ṭūl-i nehāruñ (5) ihtisābından siperde iken maḡrib nevāḫīsine istirāḫate (6) gitdi ve māh kim 'Abbās-şi'ār ḫaṭībdür ḫavālī-i maşrıḳdan (7) gerden-pāye minberine çıkdı. Māh-şeker dil-i

<sup>108</sup> Bir kişi aşık olup onu gizler ve zina yapmazsa; o halde ölürse şehid olur.

<sup>109</sup> Allah ondan ve onun ahlakıyla olanlardan, yolunda sabit olanlardan razı olsun.

(B.165b) 1 ol dem yār ṭarafına revāne ola] eyle ide H.; Āfitābuñ nūrānī zāhidi] Zāhid-i nūrānī āfitāb H.; 3 zāviye gencinde] genc-i zāviyede H.; 4 DÜVVÜM] YEKÜM H.

pür-ğam ve gözi pür-nem (8) tūṭīye geldi. Tūṭī didi: Bu gice seni ğayrı gicelerden (9) ğam-nāk görürem. Sebeb nedür? Māh-şeker didi: Andan kōrkaram (10) eger dost rızāsı üzere zindegānī iderem, erüm Şā'id (11) benden hoşnūd olmaya ve eger erüm vefāsı üzere ma'tşet (12) gösterem dost elden gidüp (**H.63a**) ebedī hicrān ayağı altında (13) kalam. Tūṭī didi: Ey Māh-şeker Mışra':

*Suḥanī bī-ğaraž ez-bende-i muḥliş bişnev*

*(Maksatsız/kötü maksadı olmayan sözü, samimi kuldan dinle)*

(14) Rızā-yı dost üzere ol hīç 'ākıl naḳdi nesneye vermeye. (15) Eger andan kōrkarsañ ki senüñ erüñ senden rencīde (**B.166a**) olup bir belāya uğrayasın. Ol vaktin olur ki dostile (2) seni bir yirde göre. Be-taḳdīr ki bir yirde görse ben bende anı (3) leṭāyif ü ḥīle ile ol vaḥşeti zāyil idüp şafāya döndirem. (4) Nitekim bir bāzīrgān ḥatunı şol ḥālde ki eri taḥt altında (5) ve ma'şūk taḥt üzere idi. Baḥt müsā'adesiyle erin (6) efsün u ḥīle ile aldayup bir ḥāle kodı ki āḥir er ḥatundan (7) utanup ḥāṭırın ele aldı. Māh-şeker şordı nicedür **HİKĀYET**? (8) Tūṭī didi: Şöyle rivāyet iderler ki Nişābūr şehrinde (9) bir bāzīrgān var idi. Māl bisyār şervet bī-şümār u bī-(10) nihāye idi. Lākin ziyāde nā-dān ve aḥmak idi. Zīrā mālile dāniş (11) ğālib budur ki bir yire cem' olmaz. Zīrā 'ākıl kāmīl ḥired-(12)ṭab' faẓīlet kesbine ve tekmīl-i nefse dūrüşür. Cāhil (13) nāḳış-ı 'aḳl māl u menāl cem'ine çalışur. Tācir-i nā-dānuñ (14) bir ḥatunı var idi, Şehr-ārāy nām. Ḥüsnde ğāyetde ve cemālde (15) nihāyetde idi. Tācir de nitekim ḥamāḳat ḥasedden ziyāde (**B.166b**) idi. Ḥatun da melāḥat daḥi artuḳdur ve eri ḳadr u ḳıymetin (2) bilmezdi. Şehr-ārāy da tācire cān u göñülden ḥizmet itmezdi. (3) Her ne ki eri buyurup ḥatun anı gözden şavardı. Perī (4) hergiz insānla üns tutmaz ḥayvān ile mümkün. İttifāḳ bir perī-(5)şüret ve melek-sīret zībā vü ra'nā cüvānla aralarında muḥabbet (6) ve meveddet vāḳı' oldu. Eri raḡmına el virdükçe buluşurlardı. (7) Çün bu şīve artuḡa vardı. Bāzīrgānuñ ḥatunı Şehr-(8)ārāy'a sū-i ḳannı ziyāde oldu. Bu ḥālī tamām

(B.166a) 10 Zīrā] Belī B.

(B.166b) 1 eri ḳadr u ḳıymetin] ḳıymetin B.; 4 mümkün] be-ṭurūḳ ola B.

bilmeğiçün (9) sefer esbābın görüp hatunıyla vidā' itdi, sefere müteveccih (10) oldu. Aḥşam ki oldu, maḥfī bir gizlü yoldan gelüp evinde (11) yatacak tahtı altında penhān oldu. Kendüzin tamām gizlemeyüp (12) etegi ucu taşra kaldı; çün yatacak vakt istirāḥat zamānı (13) oldu. Şehr-ārā'nuñ gözi tācirüñ dāmenine rāst (14) gelüp bildi ki taht altında olan kimdür. Bunu fikr (15) itdi ki mebādā taşra gelüp beni rüsvā ide. Bir ḥīle (**B.167a**) idüp kurtılmak gerek diyüp bu bir aḥmak erdür. Her ne dirsem (2) rāst şanur. Ma'şūḳına işāretle didi ki: Taht altında (3) kimse var, ḳatı āvāzile didi ki: Ey ata ve iy ḳarındaş kim bu taht (4) üzere oturmışsınız. Zinhār baña şehvet çeşmi ve ḥıyānet (5) nazarıyla bakmayasın ki benüm yanumda bī-gāne ve nā-maḥremisin. (6) Şimdi seni getürdüm, erüm yirinde oturursın. Bu zāhir (7) bir 'ayblu (**H.63b**) işdür, zarūrī düşdi. Belki ben dün bu endīşede (8) idüm ki bir niçe gün erüm ayrılığından ḥālüm ne ola. (9) Bu fikrde iken baña ḥāb galebe itdi. Görürem ki bir nūrānī (10) pīr baña dir ki: Hīç bildüñ mi ki senüñ yanuña n'īçün geldüm. (11) Belki erüñüñ 'ömri 'āhire irüp ḥayātından bir niçe gün (12) ḳalmışdur. Ben bu ḥaberüñ istimā'ından düşde (13) bī-hüş olmuşam. Az ḳaldı ki tamām 'ömrüm anuñ bir günlük (14) ḥayātına fidā idem. Bir müddetden şoñra 'aḳlum geldi. Ol (15) pīr-i nūrānī hemān baña nazar iderdi. Aña girye vü zārī ile (**B.167b**) didüm ki: Hīç tedbīr var mı ki niçe zamān 'ömri ziyāde ola? (2) Ol pīr-i pāk didi ki: Tedbīr budur ki bir nā-maḥremle bir taht (3) üzre oturasın, anı pāk nazar ile görüp 'işmet (4) perdesinden taşra çıkmayasın, ammā aña kendüñi zāhir (5) idüp cilve idesin. Tā senüñ bu perhīz-kārılık ve (6) taḳvāñ berekātında eriñüñ 'ömri tāze bağışlanup ziyāde (7) ola. Ḥābdan uyandum, erümün ḥayātı şevḳine ḥidmet-kār (8) taşra gönderdüm ki her ne bī-gāne ki evvel bulasın (9) mihmān resmi üzere odaya getüresin. Ey ḥāce (10) ben seni bu niyyete çağırdım. Tā ol ḥādişe bunuñla def' (11) ola, yoḥsa ḳanḳı mezheb ü kirām millet bunu revā ve (12) cā'iz görür ki bir bī-gāne hatunıyla bir bī-gāne er adam (13) bir yirde oturup biri birin göreler. Baña sen iki cihānda (14) ḳarındaş olasın. Egerçi saña bu yolda zaḥmet vāḳi' (15) oldu, umaram keremüñden ve cüvānmerdlüğüñden ma'zūr (**B.168a**) dutasın, çün erüm tācir

---

(B.167a) 1 erdür] ḥerīfdür H.; 13 ḳalmışdur] ḳalmışdur didi B.

seferden gele, anuñ hayātın (2) müşāhede idem, bu kıssa[y]ı aña takrīr idem; seni ol da (3) qarındaşlığa qabūl ide. Ey birāder qādem rence kılduñ, (4) benüm hācetümi revā itdüñ. Şimden soñra kendü hāneñe (5) var zahmet çok oldu. Cüvān kalkup hatunuñ etegin (6) ve yegin öpüp selāmetliğıla ol maħall-i haṭardan (7) halāş oldu. Şehr-ārāy taht üzre kendüzin uyurlığa (8) urdı. Nā-dān tācir taht altından bu cümle güft gūy (9) işitdi. Kendü 'ömri ziyādeliğine daħi hatunı pārsālığına (10) şād olup didi ki: Miskīn Şehr-ārāy benüm 'ömrüm (11) beqāsı ecličün ne hīleler ider, ben andan ötürü (12) ne gümān-ı fāsidler iderem. Bundan soñra diri olam, (13) eyü 'özrler idüp anuñ pāk āstīnin 'izzet ile her gün (14) öpem diyüp taht altından taşra gelüp hatunuñ (15) elin ve ayağın öpüp hatun yanında yatup kendüyi (**B.168b**) uyura urdı. Hatun uyanup didi ki: Ey h̄āce kaçan (2) geldüñ ve ne düşdi ki seferden döndüñ? Baña (3) haber vir didi. H̄āce hacāletle didi: Benüm senüñ (4) haḳkuñda fāsıd gümānum var idi. İmtihān ecličün sefer (5) bahāne idüp aḥşam namāzından taht altına girüp (6) penhān oldum, cemī' keyfiyyet-i aḥvāle muṭṭalī' oldum. (7) Benüm haḳkumda ne vechle düş görüp hayāta ne (8) vechile çalışduñ, cümle bir bir işitdüm. Āferīn ol (9) ataya anaya kim seni bu pāklikle perverde eylemiş (10) ol cüvān çağır kim anı mihmān idüp 'özürler idüp (11) nitekim sen qarındaş (**H.64a**) itdüñ ben de qarındaş idüp (12) her zamān da gelüp gide. Kimse māni' ve mezāḥim olmaya. (13) Ol cüvānı getürüp hem şöyle itdiler. Hatun hīle (14) ile kendüyi rüsvālıktan kırtarup ve ol cüvānla (15) māni'süz murāda irürdi. Tūtī sözi bu araya getürdi, (**B.169a**) didi: Ey Māh-şeker sen hāṭıruñ cem' eyle, fāriğ dil olup (2) dost tarafına var. Be-taḳdīr ki seni erüñ dostla bir döşek (3) üzre göre. Eger Şā'id zīrek ve dānādur, bir efsūn kim (4) ben bilürem. Anı şöyle idem ki senüñ haḳkuñda bir emin i'tikād (5) itmeye belki senüñ ri'āyetüñi ziyāde ide. Māh-şeker istedi ki (6) maḥbūb tarafına şalına. Hūrşīd-i rüşen-rūy şubḥ (7) yüzün āşikāre idüp ulu tağlar başına şaru (8) atlas döşedi. Muşaliḥ-i dost bir giceye daħi düşdi. (9) **ŞEB-İ Sİ VÜ SİVVUM** Çün āfitāb-ı rūmuñ melikesi mağrib (10) eyvānına gitdi. Gicenüñ zeng-bār-ı şāhı maşrıḳ nerdübānından (11) felek serīrine çıkdı.

(B.168b) 4 fāsıd gümānum] bed-gümānum H.

(B.169a) 9 SİVVUM] DÜHEM B.

Māh-şeker cümle gicelerden muẓtarib (12) āhū arslan pençesinde veyā kebūter bāz kaynağında mişāl (**menāl**) muẓtarib (13) tūṭīye gelüp ağlayu didi: Beyt:

(14) Ne kılam n'eyleyem tedbīr cāna  
Bıçak irişdi çünkim üstüḥāna  
'İşk eli beni bir ḥāle getürdi  
Ölmekden artuḳ çāre ḳalmadı

(B.169b) Sūdāsī:

'İşk ez-pey-i cān girift mā-rā  
Ḥalkī be-zebān girift mā-rā

(Aşk, canın peşinden bizi yakaladı. Halkın dili bize karşı tutuldu)

(2) Ḥorsend be-'āfiyet ne-būdīm  
İnek ḥaḳ-ı ān girift mā-rā

(Memnun, afiyette idik[aşk] şimdi o hakkı bizden aldı)

(3) Tersem ki birūn berd zi-'ālem  
İn ḡam ki 'inān girift mā-rā

(Bizim dizginimizi tutan bu gamın, [bizi] âlemden dışarı çıkarmasından korkarım)

(4) İsterem ki şimden şöñra bu hevesi terk idem, ne dost (5) nāmın añam ve ne 'işḳ zıkrin dile getürem ve seni de her gice (6) gelüp ḥābdan alı ḳomayam. Tūṭī didi: Māh-şeker (7) bu 'işḳ ihtiyārī degüldür. Rubā'ī:

Didi bir vā'iz mescidde baña maḥbūbdan gel geç  
(8) Didüm ki ben de geçerdüm elümde ihtiyār olsa

Beyt:

(9) İden melāmet 'āşıkı göñül gözi güzelledür

(10) Bilmez şanur bī-çāre kim göñül ile göz eldedür

(11) Kim ihtiyārla terk idesin zerre deñlü idrāki olan bu (12) miqdār bilür ki her zamān 'ışk 'aqla ğālibdür. Her ne yir ki (13) 'ışk gele 'aql ve idrāk ol yirde kalmayup mahv olur. Beyt:

(14) Raḥat-ı 'aqluñ başına şu koydı çün seylāb-ı 'ışk

(15) Kanda ise şeyḥ 'aqla ğālib olur şāb-ı 'ışk

(B.170a) Ey Māh-şeker ne fikrdür ki idersin. Beyt:

(2) 'ışk ez-īn bisyār kerdest u koned

Hırka rāz-ı nār kerdest u koned

(Attār)

(Aşk, bundan fazlasını yapmıştır ve yapar. Ateş sırrı hırka yapmış ve yapar)

(3) 'Āşık-rā şikāyet ez-'ışk-ı müfīd be-bāyed

(Āşıktan şikayet, aşk için faydalı olmaz)

(4) Çend güyī ki 'aşk bed-baḥtīest

Pes tu peydāş kon ki çün bāşed

(Aşkın bedbahtlık olduğunu ne kadar [çok/sık] söylüyorsun. Eğer varsa onu, ortaya çıkar)

(5) *Ger tu pür-(H.64b) ḥ'ūn-ı 'aşk ḥ'āhī buved*

*Ḥordenet ḥāk bāde ḥūn bāşed*

(Eğer sen, aşkla hemhal olmak istiyorsan, tahammül edip kan kadehi içmelisin)

(6) Benüm ḥāṭıruma bu ḥuṭūr ider ki bundan ğayrı çāre olmaya ki (7) 'ışkıña olup vaşl yirine hicri ḥoş göresin, bu (8) sözüñ mazmūniyla 'amel idesin. Beyt:

(9) *Bā-derd be-sāzīm çü dermān yāft*

*Yā ḥār be-sāzīm eger derd ne-bāşed*

(Derde alışalım ki derman bulalım. Eğer acımayacaksa, dikenle iç içe olalım)

(10) Çün bu ḥāle mu'tād olasin, murāduñ nā-murād ola. Şāyed (11) bu gün felek murāduñ ḥilāfın isteye, seni murāda ir(12)gürüp maḥbūb ve maṭlūbı kenāruña getüre. İhtiyārıla (13) 'ışkı kimse terk idemez. Ne 'āşık ma'sūksız dirilür (14) ne ḥatun ersüz olur. Bu da'vānuñ maşdağı ḥikāyet-i (15) melike-i Rūmdur. Māh-şeker istifsār idüp nicedür didi. **(B.170b) ḤİKĀYET?** Tūtī didi: Rāvīler şöyle rivāyet iderler ki Fağfūr-ı (2) Çīn ki ulu pādīşāh idi. Bir vezīri var idi ziyāde 'ākil (3) ve dānā idi ve hem şāh yanında taḥarrūbi olup vaḳitlū vaḳitsüz (4) şāh dergāhına varurdu, aña ḳapu yoğ idi. Her vaḳt kim (5) dilese icāzetsüz varurdu. Bir gün Fağfūr ğaflet (6) 'ālemine varup ḥ'ābda iken vezīri memleket muşāliḥinininden (7) bir maşlaḥat 'arzına küstāḥ-vār taḥt yanına varup (8) fağfūr uyḥudan uyandı. Hemān el tīga urup vezīri (9) öldürmek ḳaşdına yürüdi. Vezīr-i ḥāş ḥalāş itmekçün (10) fağfūr öñinden girīzān oldu tā kim kendüzin ḥalāş itdi. (11) Fağfūruñ ğazabı sākin olup ol mestlikden ayıldı. (12) Erkān-ı devlet kim anda ḥāzır idiler. Yüz urup şāha (13) didiler ki vezīr-i ḥāşuñ mağḍūb olmasınınuñ sebebin (14) şordılar. Fağfūr didi: Düşümde bir şūret gördüm, (15) ğāyet zībā ve nihāyet ra'nā kim mişlin felek getürmiş

---

(B.170b) 9 yürüdi] şıçradı H.



degül. (B.171a) Bir menzil-i dil-küşade şan cennet maḳāmlarından bir maḳām idi. (2) Ol māhuñ ne mişli ve ne maḳāmuñ nazīri var idi. Ol gevher (3) pākīze sirişt şadef-i çeşmümde şöyle yir itdi ki şan (4) gözüm biñidür. Rubā'ī:

*Çeşmī dārem heme pür-ez-şūret-i dost*

(5) *Bā-dīde merā ḥ'āst çün dost-ı dūrüst*

(Tamamen dost suretiyle dolu bir gözüm var. Çünkü doğru dost, beni gözüyle istedi)

(6) *Ez-dīde be-dost farḳ kerden ne nikūst*

(7) *Yā ūst be-cāy-ı dīde yā dīde ḥod ūst*

(Dostu, gözden ayırmak hoş değildir. Ya o gözün yerinde ya da, kendisi odur/gözdür)

Ol māh-liḳā ḥūr-liḳā (8) göñlümde şöyle yir eyledi ki bu beyt andan ḥaber virür. (9) Beyt:

*Çünānem der-dilī ḥāzır ki cān der-çeşm ḥūn der-dil*

(10) *Ferāmūşem ne vaḳtī ki dīger vaḳt-i yād āyī*

(Gönülden, canımı vermeye hazır ve gözü kanlıyım. Ne zaman unuttum ki, hatırlanma vaktin gelsin)

Ol şāhidüñ (11) müşāhedesinde ve ol zevḳ eşnāsında vezīr beni ḥ'ābdan (12) uyardı, tefriḳa ve teşvīş vādīsine bıraḳdı. **Ve eyyü na'īmīn lā yūkeddirühü'd-(13)dehr<sup>110</sup>** Ol māh-rū (H.65a) kim idügi ma'lūm olmayup Faḡfūr'uñ (14) gündən güne ḥāli dīger-gün olup hīç kimse bu düşüñ (15) ta'bīrin şorıvirmedi. Beyt:

*Der-ḥ'āb nemī revem ki bī-dost*

(B.171b) *Pehlū ne ḥoşest ber-ḥazīdem*

(Sa'dī)

<sup>110</sup>

Dünyanın hangi nimeti, kederlendirmez!

*(Dostsuz uyuyamıyorum. Yanım hoş değil ki döneyim/kalkayım?)*

Vezîr-i merd mühendis ve nakkâş-(2)pîşe idi. 'İlm-i taşvîrde ve çehre açmakta eli var idi. Bir gün (3) Fağfûr'uñ ol şûret-i dil-pezîri takrîrinden alup ol (4) şûrete müşâbih bir kâğıda yazdı. Dört yol ağzında bir (5) zâviye binâ itdi. Elbette her müsâfir aña uğramamak olmazdı. (6) Vezîr ol şavma'ada mu'tekif oldu. Her müsâfir ki (7) yakından ırakdan gelür idi. Ol şûret-i zîbâyı aña (8) 'arz idüp dir idi ki: Bu mâhuñ numûnesin bir menzilde (9) görüp yâ bu âfitâbuñ nişânesin bir maḥfilde işitdûñ (10) ola? Hîç kimse bir şâfî cevâb virmezdi. Bunuñ üzere (11) bir zamân geçdi. Fağfûr ol ḥ'âbuñ ḥayâliyle ḥayâle (12) dönüp ol hilâl-ebrûnuñ âteş-i'ışkından hilâle (13) döndi. Günlerde bir gün bir seyyâh-ı cihân-dîde ol (14) şavma'aya gelüp ol şûreti görüp bir zamân (15) tefekküre varup durdı. Vezîr şordı ki: **(B.172a)** Ne ne 'aceb fikre varduñ meger bu şûret şâhibinden ḥaberüñ (2) var? Müsâfir didi ki: Belî bu şûret hemân Rûm melikesinüñ (3) şûretidür. Ol perînüñ mişlin 'âlemde kimse görmiş (4) degüldür. Anuñ cemâli muşḥafından bir şemme beyân ideyim. (5) Beyt:

*Muşḥaf-ı ḥûbîst ru'yet âyet-i kevser lebet*

*(6) Vird ḥ'ânem âyetî her dem dehed bâ-yâd-ı ḥâl*

*(Yüzün güzel bir mashaftır, dudağın Kevser ayeti. [Yüzündeki] beninle yad ettiğim her an da bir ayet vird ederim)*

Pes bu (7) leṭâfet ve melâḥatle ere varmak degül yanında zûkûr adın (8) añağa kimsenüñ zehresi yokdur. Egerçi aña mu'âdil kim (9) ola kim aña varmağa ol duḥterinüñ aḥteri lâıyık ola. Ammâ ere (10) varmayup kaçmağa sebep bu imiş ki sa'âdetle sarâyında (11) oturup bir manẓar ki bostâna açılır, maḥmûr çeşmile (12) gül ü gülistân temâşâsın iderken bir ağaçda iki ṭâvûs (13) dişilü erkeklü bir dıraḥt üzere henüz yumurdadan yavru (14) çıkarup dururlardı. Kazâyıla ol bostâna od (15) düşüp ṭâvûslar ol ağaca kim ṭâvûslar olurdu, irişdi. **(B.172b)** Erkek ṭâvus âteş ḥarâretine döymeyüp pervâz idüp (2)

(B.172a) 8 añağa] zikr eylemege H.; Egerçi] ḥaḳîḳatü'l-ḥâl H.; 10 kaçmağa] ibâ itdigünüñ H.

uçdı. Dişi tāvūs ferzend terkin itmeyüp yavrılarına (3) vefā vü mihri ziyāde olduğından beççeleriyle yanup (4) kül oldı; çün melike bu tāvusuñ bī-vefālının mu'āyene (5) görüp cürm itdi ki bu haşlet zükür cinse lāzımdur. (6) Niçe yıllardur ki er ādem adın añmayup kimüñ cānı (7) var ki anuñ huzūrında ol sözi diline getüre. (8) 'Ahd ü peymān itmişdür ki 'ömrin ersüz geçüre didi. (9) Vezīr niçe müddet idi ki Fağfūruñ huzūrına varmayup (**H.65b**) (10) hicāb perdesinde idi. Bu beşāreti vesīle kılup (11) fağfūr huzūrına varup şavma'a bināsın ve şūret (12) yazmasın niçe kimseler gelüp şūretinde nişān (13) vormeyüp āhır bir cihān-dīde gelüp bu şūret (14) bi-'aynī Rūm melīkesi şūreti idügi ol māh-rūnuñ (15) erden ictinābın her ne ki seyyāhdan işitmiş takrīr (**B.173a**) eyledi. Fağfūr kim bu haberleri işitdi, ümīzle korku (2) arasında kalup ne çāre ve ne manşiba ideceginden (3) mütehayyir ve mütefekkir oldı. Rūşen-zamīr vü şā'ib-i tedbīr (4) vezīr didi: Eger şāh-ı 'ālī-şānuñ fermānı ola bu bende (5) varam, pādīşāh devletinde bir hāl idem ki nice ki şāh (6) düşinde 'āşık-ı bī-karār oldı. Āşikāre bī-h'āb iken (7) anı da şāh-ı 'ālī-cenāba 'āşık-ı şūrīde-dil idem. Fağfūr (8) mücerred bu sözle ki vezīrden istimā' itdi, bir pāre tesellī-yi (9) hātır olup vezīre icāzet buyurdı.. Vezīr, Rūm (10) cānibine sefer idüp āhır ol şehre geldi ki ol dil-firīb (11) anda idi. Nakḫāşlık şan'atında ve şūret-i nakşına dūrüşdi. (12) Az zamān içinde ol şehirde nakşıla ma'rūf ve meşhūr (13) oldı. Anuñ ğaberi ve hüneri melikenüñ sem'ine irişdürdi. (14) Melike buyurdı ki: Gelüp eyvānum şuffesinde nakḫāşlık 'ilminde (15) her ne hüneri var ise izhār ide. Vezīr ol şuffede (**B.173b**) bir kaşruñ şūretin tarḥ idüp ol kaşruñ (2) içinde bir şuffe bünyād idüp Fağfūr ki hüsnde ve (3) melāḥatde bī-mişāl idi, ol taht üzre fağfūr şūretin (4) resm idüp nakş eyledi. Ol kaşruñ altında bir seyl taşvīrin itdi, (5) hışmıla gelüp Mışra'

*Şīve-i cennātü tecrī min-taḥtihe'l-enhār dāşt*

*(Altından ırmaklar geçen cennet tarzına sahipti)*

(B.173a) 14 Melike] –B.

(B.173b) 4 resm idüp nakş eyledi] yazdı B.

(6) İki āhū bir nice yavrılarıyla otlayup ol çayır çemende (7) geldiler ki şu içeler. İttifāk seyl gelüp āhū-beççeleri (8) alup gitdi. Erkek āhū bī-ihtiyār yavrıları firākına (9) döymeyüp kendüyi ol hışm-nāk seyle atdı, cümle (10) ğark oldılar; ammā dişi geyik şöyle kaçdı ki yavrıların (11) aňmak degül ardına bile bakmadı. Vezīr çün ol (12) şuffede bu üslüb üzre taşvīr yazdı ki Çīn (13) Nigār-hānesi aña reşk iderdi. Melike temāşā içün (14) serv gibi ol şuffe tarafında şalındı. Mutehāyyir ve müte'accib olup (15) bu şüret nedür ve bu ne kaşrdur diyüp tefekküre vardı. **(B.174a)** Bu seyl ve hayvānāt kışşası ne ola? Vezīr söze mecāl (2) bulup didi ki: Bu şüret Fağfūruñ hüsni şüretinden (3) bir şemmedür ki Şāh-ı Çīn ü Maçindür. Bu kaşr ki yazmışam (4) anuñ köşki numūnesidür. Bir gün pādīşāh-ı Çīn kaşruñ (5) manzarasında devletile oturup eṭrāfına nazār idüp (6) 'ālemi seyr eylerken görür ki iki āhū beççeleriyle otlayup (7) yürürler, nā-gāh bir seyl hışmıla gelür. Dişi Āhū yuregi döymeyüp (8) kaçır, muḥabbeti yavrılarından **(H.66a)** götürür, kendü cānın kırtarur. Bu (9) şüret ol dişi āhū şüretidür, şuya düşüp (10) helāk olan erkek āhū naķşıdur. Beççeleri muḥabbetine kendüzin (11) bile helāk itdi. Ey melike ol vaķt ki fağfūr dişi (12) āhūnuñ bī-vefālığın gördi, ol zamāndan berü göñli dişi (13) ṭā'ifesinden şovudı, aṣlā adların bile aňmaz. Her kim (14) ḥaṭāyıla meclisinde ḥatun adın zıkr ide andan ulu (15) günāh olmayup aña yā katlı yā zindān lāzım olur. Melike **(B.174b)** çün bu ḥikāyeti işitdi, inşāfa gelüp didi ki: Her ne ki (2) ben fikr iderdüm muķarrer degülmiş. Bu iki ṭā'ifede hem vefā hem (3) süst-i peymān olurmuş, diyüp didi ki: Ey hüner-ver naķķāş (4) ol każiyye ki fağfūra göründi bi-'aynihi benüm ḥālümüñ şüretidür (5) kim bundan öñürdi zıkr olunmuşdur, dönüp didi ki: (6) Eger bizüm ortamuzda muvāşalat ve münākeḥat vāķi' ola. (7) 'Aceb münāsib ve muvāfıķdur. Şer güyā ḥikmet benüm kaçmamdan (8) ol devlete ve ol sa'ādete irişmek imiş, diyüp hemān (9) ol gün bir adamın fağfūr-ı Çīn'e gönderüp anuñ ḥatunı (10) olmasın iltimās itdi. Beyt:

(B.174a) 11 itdi] itdi belki B.; 13 şovudı] şordı B.

(B.174b) 13 düşdi] geldi B.; 15 gelüp] mülākāt olup H.

*Şevk-i mähî be-âb çün bâşed*

(11) *Ânçünânem be-ğāk-i pây-ı şomā*

*(Ayağınızın toprağına, balığın suya duyduğu gibi şevk doluyum)*

Çün bu müjde haberi Fağfūra irişdi, (12) gül gibi gülüp bu güfte-i dil-küşā vaşf-ı hāle münāsib (13) düşdi. Beyt:

*Diger çün gonçe ne-mî-goncem ez-ferah der-püst*

(14) *Ki mî-resed be-meşāmem nesīm-i devlet-i dost*

*(Artık gonca gibi ferahlıktan postuma sığmıyorum. Çünkü, dost devleti rüzgarı bana kokumu/istediğim kokuyu ulaştırıyor)*

Az zamānda bir yire (15) gelüp niçe eyyām 'ömr sürdiler. Tūṭī çün sözi (B.175a) bu araya getürdi, dönüp didi: Ey Māh-şeker sen dirsın ki (2) ben dost terkin idem ayağı sükūnet etegine çekem. Eger ḥatunıla (3) bu da'vāi müsellemler olsa ersüz zindegānī ide Melike-i Rūm'a (4) müsellemler olurdu. Hemān dur yukarı vakti ḡanīmet bil, (5) dost tarafına şalın. Māh-şeker istedi ki böyle ide. Hūrşīd (6) melikesi Rūm maşrık cānibinden görünüp günün (7) fağfūr ḡavḡāsı zāhir oldu. Māh-şeker'ün mühimmi (8) tevaḡḡufa düşdi. **ŞEB-İ Sİ VÜ ÇEHĀRŪM** Dördüncü eflākūn ḡalīfesi (9) maḡrib serāyına gitdi. Sipīhr-i evvelün ḡal'ası dizdārı (10) pāsbanlık eclīçün maşrık nāḥiyesine geldi. Māh-şeker (11) tūṭīye gelüp didi: Ey rāz-ı serāy maḥremi ve iy çāresüzlere (12) çāre idici! Şöyle işitdüm ki 'ömrin 'Abdū'l-'azīz ki (13) zamānuñ ḡalīfesi olup ḡilāfet taḥtına anuñ mişli (14) kimse oturmamışdı. Bir gün a'yān-ı devlet andan (15) şordılar ki n'icün ḡalīfe-i zamān ne gice uyur ve ne gündüz (B.175b) ārām ider. Cevāb virüp didi ki: Eger gice uyursam 'ömr zāyi' (2) itmiş olam ve eger gündüz ferāḡat dutam ra'yyet zāyi' ola (3) Baña da bu ḡālūn 'aynı vāḡi' oldu. Eger dost cānibin (4) dutam erüm elden gider ve eger erimün 'ahd ü peymānuñ şaklayam (5) dost ve maḥbūbı ḡanda ele getürem. Belki yakındır (H.66b) ki ikisinde (6) geçem. Bu meşel ile 'amel idem. Beyt:

(B.175a) 1 Māhşeker] Kednāpū B.; 8 ÇEHĀRŪM] SİVVUM H.

(B.175b) 1 uyursam] ḡāb idersem B.

*Ger dost ber-āyī vü be-düşmen ne-resī*

*(7) Be-iḥtiyār terk her dü ḥāhem girift*

*(Dost gelip düşman ulaşamasa/gelemese dahi, kendi isteğimle her ikisini de terk edeceğim)*

Kim eli 'işmet girībānına (8) uram ve ayağı 'iffet dāmenine çekem. Tūṭī didi: Ey Māh-şeker (9) 'iffet ü şalāḥ ve 'işmet ü felāḥ bir mühim emrdür. Dükeli yirde (10) maṭlūb ve mergūbdur; ammā her nesnenüñ vaḳti ve hengāmı (11) vardur. Niteki dimişlerdür: **Şey'āni ḳabīḥāni hūmā ebradū min yeḥin** (12) **şeyḥūn yeteşabbelī ve şabiyyūn yeteşenneḥū** işitmedüñ ol Dırāz-güş ırladı (13) vaḳitsüz ve maḥalsüz, anuñçün belāya mübtelā oldu. Māh-şeker (14) şordı: Nicedür ol **ḤİKĀYET**? Tūṭī didi: İşitdüm ki (15) bir dırāz-güş yaban şığırıyla ülfet dutup bir yirde (**B.176a**) olup bir mekānda yürülerdi. Bir gice ki eyyām-ı rebī' ve hengām-ı bahār idi. (2) Furşat bulup bāğa girüp otlamağa başladılar. Haruñ ırlamak (3) tamarı hareket idüp didi ki: Ey gāv buncılayın gice ki hevāsı dimāğı (4) tāze ider. Eger bir nağme-i dil-küşāda semā' idem, bizüm 'ışumuzuñ (5) lezzeti ziyāde olup ve ḥayātumuza behre-i dīger ḥāşıl ola. Gav didi: (6) Ey dırāz-güş bu ne kelimātdur ki söylersin. Senüñ sözüñ (7) pālān ve çuvāldur. Sen ḥikāyeti kār-güzārılık ve yük götürmekden (8) ile hīç āvāzelerde senüñ āvāzından zişt ü ḳabīḥ āvāz (9) ve şavtlarda senüñ şavtuñdan münker şavt yokdur. Nitekim (10) gelmişdür **İnne enkerā'l-aşvati le-şavtü'l-ḥamīr**<sup>111</sup> Biz bu bāğa uğurlığa (11) gelmişüz. Eger sen bu vaḳt çağırasın bāğbān ine dīvārdan (12) içerü gele. Yārlarına ve hem-sāyelerine çağıra. Benüm başum ve senüñ (13) ḳulağıñ kesile. Āḥir işitdün ulular bir murğuñ ḥaḳḳında ki (14) vaḳitsüz ötene dimişlerdür: Bī-vaḳt öten ḥorosı (15) öldüreler. Bu mā-cerā ki geçmişdür, hemān bizüm mā-cerāmızuñ (**B.176b**) 'aynıdur ki meger uğrılardan bir cemā'at bir mün'imüñ ḥanesine (2) girdiler. Şurāḥī ile ṭolu şarābı ortaya getürüp bu fikr (3) itdiler ki yāb yāb içelüm, uğrılık vaḳti olunca; çün (4) devr geḳdi ḡavḡā idüp ırlamağa başladılar. Şāḥib-i

<sup>111</sup> Lokman : 19: "Muhakkak ki seslerin en çirkini, elbette eşeğin sesidir."

(B.176b) 1 ḥānesine] evine H.; 10 söz işitmek] diñlemek H.; 15 Aña ḳulaḳ dutmak yarar] Anı cānla diñlemek revādur H.

hâne (5) uyanup ğavġāya ta'accüb idüp hāl ne idügin ma'lüm (6) itdi. Kendüye tâbi' kim var ise cem' idüp cümle (7) uğrılar bağladılar. Her ne ki göñlinden geçerdi anı itdiler. Hār didi: Ben (8) şehriyem sen rüstâyī; ben ehli sen beyābānī. Rüstâyī semā' (9) kadrin ne bilür ve beyābānī kıymet-i sürüdü ne aňlasun. (10) Söylemek cān kızmaqdur ve söz işitmek cān beslemekdür. (11) Sen rāzī degül misün ki ben kızanum sen cān besleyesin. (12) Şıġır didi ki: Kıağı dildür ki heves itmeye, ırlamak işitmek (13) ve kıağı tab'dur ki aña sürüd ārzūsı olmaya, bir āvāz ki (14) sende var. Kimüñ güci yiter anı işitmege; ammā āvāz ki tarab-nāk (15) ola. Aña kulaq dutmak yarar. Eger sen yırlayup çağırasın. (B.177a) Saña ol gelür ki çalu şatıcı geldi (H.67a) ayak döğmesinden. Hār şordı ki: (2) Nicedür ol **HİKĀYET**? Yaban şıġırı didi ki: Vaktlerde bir vakt (3) bir hīzem şatıcı çalu talebine şehirden şahrāya vardı. İttifāk (4) ol gün şahrāda dört perī oturmışlardı. Tılsımıla (5) düzilmiş bir desti ortaya kıoyup, her ne ki hācetedi aqçadan (6) altundan eñime ve ağıdiyeden meşrübāt ve meşmümātdan (7) dünyāda gereklü olan nesnelerden her ne ki isterlerdi, (8) el urup ol destiden her ne murād olsa ol çıkardı. (9) Hīzüm şatıcı ırakdan kim çağırıp kendülere (10) hārīf kıldılar. Çalı çekici niçe gün anda kıaldı, oġlancıkların (11) unuttı; çün bir kaç gün geçdi. Kendüye gelüp ol perīlere (12) didi ki: Hīzüm-fürüşem tā ben çalu şatmayam, maţbaħum (13) rüşen olup ehl ü 'ıyālüm yimek yimezler. Niçe gündür ki (14) ben bundayam. Bilmezem ki anlaruñ hāli ne oldu, eger buyurasız (15) varup ol bī-çāreleruñ ma'aşın tertīb idüp yine (B.177b) gelem. Yārān didiler ki: Eyle olsun ammā eger bizden hācetüñ (2) varsa iste revā idüp murādıla eve varasın. Hīzüm (3) şatıcı didi ki: Her hācet ki sizden isteyem virürsüz. Didiler: (4) Belī. Hār-ken didi ki: Bu destī[yi] baña virüñ. Didiler: Bu destī[yi] (5) virmek güç degül, isterseñ niçe bunuñ mişli desti (6) düzerüz; ammā bu desti be-ġāyet nāzükdür, az sebeb ile ufanur, (7) ayruk bütün olmaz; çün ufana hāşıyyeti bāţıl olur. Belki (8) her ne ki bundan hāşıl olup zuhūr bulmuşdur. Küllī (9) maħv olup şanki hergiz zuhūra gelmedi. Çalu-keş didi ki: (10) Elümden geldükçe şaklayup üzerinden yıl esdürmeyem. (11) Perīler destiyi çalu

---

(B.177b) 4 Hār-ken] –B.; 11 çalu şatıcı] hār-ken H.

satıcıya virdiler. Hîzüm-fürüş destüyi (12) evine iledüp az zamân içinde desti içinden evin esbâbı ki (13) lâzımdur tamâm eyledi şöyle oldu ki hîç bir nesneye ihtiyâcı (14) kalmadı. Cemî' tüvân-ger ve mün'im ẖâcegîler aña reşk iderlerdi. (15) Ol şehirde māl ve menāl ile meşhûr oldu. Hîzüm-fürüş (B.178a) eyle âdem idi. Bir gün ziyâfet idüp rûfeķâsın çağırdı. (2) Tılsım destisin ortaya getürüp her ne ki hâcet (3) olsa el urup çıkardı. Hâzır olanlar ta'accüb idüp (4) didiler ki: Bu desti degül deryâ-yı ğanîmet ancak Hîzüm-keş (5) ol destinüñ nişâtından mest olup sebûy[i] omuzına (6) alup semâ'a girüp elin destiye urup didi ki: Ey ni'metüm (7) mâyesi desti ve iy haşmetüm sermâyesi desti ve iy gedâlıgum (8) tanâbı ve beni bî-nevâlıkdan kurtaran! Benüm vücûdum revnâkı (9) sensin, benüm 'âlemde şâdmânlıgum senüñledür. (10) Bu sözleri söylerken ayağı tayınp desti omuzından (11) düşüp pâre pâre oldu. Desti şikestî sebebiyle Hîzüm-fürüş (12) evinde her ne ki cem' olmuş idi küllî mahv olup nâ-bedîd oldu. (13) Ol ziyâfet ol gün aña mâtem olup şâdmânlık (14) yirine ğam geldi. (H.67b) Her devlet ki cüvân-merdüñ güzër-gâhına gele (15) ve andan âgâh olmaya. Tîz kim olup zâyil olur. Eyle dursañ (B.178b) kıymet kâlâde[y]i ne bilür ve gâv yâ demi helvâ lezzetin ne añlar. (2) Mışra':

*Har lezzet-i za'ferân çe dâned*

*(Eşek, zaferan lezzetini ne bilir)*

Şıgır çün sühanı bu araya getürüp (3) didi: Ey har korkaram ki Hîzüm-fürüş'üñ dayınp ayak (4) degmesi cemî' mâ-melekin bâda virüp kendü müflis (5) kaldı. Senüñ de ırlamağüñ saña bir belâ-yı 'azîm ola. Har çün har (6) idi. Dost bî-ğaraż naşîhatin işidmeyüp çağırmağa (7) baş yukaru kaldırdı. Yaban şıgırı fitne uyanmadın yıl (8) gibi kaçmak idüp hezâr hîle ile ol mühlikeden kendüzin (9) halâş itdi. Bâğ-bân çün haruñ âvâzın işitdi, bâğa (10) girüp anı ağaca muhkem bağlayup döğmege başlayup (11) didi ki: Bunuñ gibi ẖânendeye böyle döğülmek lâyıkdur (12) diyüp ağaç darbı ile anı

(B.178a) 12 desti şikestî sebebiyle] destisile B.; cem' olmuş idi] esbâb ve māl u menāl var ise H.



kaya ser-ḥaddine iletdi. Tūṭī çün (13) sözi bu araya getürüp didi: Ey Māh-şeker niteki dırāz-(14)gūşuñ ırlaması evvel hengāmede nā-mübārek oldı. Senüñ (15) 'ıffet ve 'işmetüñ bu vaqt eyü olmaz. Hemān dur yukaru (**B.179a**) dost cānibine revān ol, anı intizārdan ḥalāş eyle. (2) Māh-şeker istedi ki tūṭī didügin ide. Nā-gāh şubḥuñ (3) ḥorosı ötdi, maşrıḳ ṭāvūsı cevalān idüp bāl ü perin (4) 'āleme yaydı. Māh-şeker ḡam-gīn olup qarār itdi. **ŞEB-İ Sİ VÜ PENCÜM** (5) Çün āfitābuñ zer-efşān tīḡı maḡrib ḡılāfına girdi. (6) Māhuñ kemānı maşrıḳ kurbānından taşra geldi. Māh-şeker (7) ebrūların vesmeleyüp zülfin çīn ve kaşların girih kılup (8) ḥilāf-ı 'ādet-i cilveye gelüp Beyt:

*Ān vesme ber-ā-ber v'ān-ı dil-bend*

(9) *Çün kavs-i kuzah ber-āfitābeş*

(*Sa'dī*)

(*Vesme/çiviotu[na benzeyen] gönlü bağlayan/alan kaşları, güneşi/yüzü üzerinde gökkuşağı gibidir*)

Beyt:

Her kaçan kim vesme eyler kaşlarına ol perī

(10) *Ḥaḳ budur kim oluram cān u göñülden ben berī*

Bu ḥāl üzre (11) tūṭīye gelüp yüz dürlü 'itāb idüp didi ki: Senüñ (12) hīç pervāñ yok, benüm zahmetümden. Kaçan benüm ḡamum yuyup beni (13) maḳşūda irişdüresin. Tūṭī didi: Ey bānū niçe (14) vaḳtdür ki senüñ hevāña müte'allıḳ sözler öḡredürem. (15) Ol nesne ki maşlahatdur, saña telḳīn iderem; ammā sen (**B.179b**) anuñ ile 'amel itmezsın, eger benüm sözüm işidürseñ ve benüm (2) re'yümle 'amel iderseñ hem dīnūñe ve hem dünyāña fā'ide ola. (3) İşitmedüñ Tūṭīyle Şārik'üñ sözi bāzırgān-zādeye (4) niçe fā'ide itdi. Māh-şeker iltimās itdi ki eydivire **HİKĀYET**? (5) Tūṭī didi: Şöyle dirler ki bir vaqt Termiz şehrinde bir bāzırgān (6) var idi. Dünyāsı bī-ḥadd, bir oḡlı var idi 'Abīd adlu. Anuñçün (7) bir ḥatun alıvirdi. Leṭāfetde āfitāb melāḥatde māh-

tāb (8) idi.(H.68a) 'Abīd anuñ cemāli şem'ine pervāne olup zülfi (9) zencīrine dīvāne oldu. Rubā'ī:

Sen cāna gözüm kılalı bir kez nazār ey dost

(10) İtdi bu göñül iki cihāndan güzer ey dost

(11) Dilber cemāli ka'besini kılmayan tavāf

Biñ nūr göre gözlerinüñ rüşenāsı yok

(12) 'Abīd ata ana terkin urup ol māh-rūdan ayrılmazdı. Bu anda (13) kaldı ki kār u kesbe meşğūl ola. Atası bāzırgānuñ bir şerīki (14) var idi. Tamām rāzdaşı olup andan nesne yokdı. Ol (15) şerīkine oğlınuñ hatuna ta'allukı olup hatun (B.180a) anuñ işine pāy-bend olduğın takrīr eyledi. Şerīki cevāb (2) virüp didi ki: Oğluñ cūvāndur. Rūzgāruñ şogın (3) ıssısın görmemiş ve acı tatlusın tatmamış. Senüñ benüm (4) sözümle hevā ve hevesi lezzetin hergiz terk eylemez; ammā benüm evümde (5) tūtī ile bir dişi tūtī vardır. İki bile be-gāyet nāzūk (6) ve dānādur. Maşlahat budur ki ikisin 'Abīd evine gönderem. (7) Cā'iz ve mütehammildür ki tūtī ve şārik kavliyle ve anlaruñ (8) şīrīn naşīhatleriyle ol hāleti terk ide. Bāzırgān didi: (9) Tūtī ve Şārik senüñ elüñe kandan düşdi? Şerīki didi ki: (10) Bir vakt bir niçe nüsha öñüme koyup muṭāla'a iderdüm (11) ve tūtī ile şārik evc-i hevādan aşağı inüp benüm (12) öñüme geldiler. Faşīh zebānıla söze gelüp baña didiler ki: (13) Biz ikimüz ādem idük, birer rāhibüñ hizmetinde olurduk. (14) 'İlm-i mūsikī hūb bilürdük ve her dürlü sāzdan behremiz (15) olup nevāht iderdük. Dā'im zāhid kırk günde bir (B.180b) şavma'asından taşra gelüp yimek içmek yirine bizüm (2) sāzumuz ve āvāzımız ile kanā'at iderdi. Zīrā hūb āvāz (3) kuvvet-i rūhdur. Bir gün hilāf-ı 'ādet taşra gelüp (4) ittifāk biz anda bulunmaduk. Zāhid du'ā idüp insān libāsından (5) çıkup bu yeşil libās ki firişte hil'atidür. Buña girüp (6) tūtī-şūret olduk; çün bu hāle uğraduk. (7) İsterüz ki hūner kesb idüp ma'rifet tahşil idevüz. (8) Şimdi bu şūretle her kimseye görünüp ülfet dutamazuz. (9) Bu gün seni gördük. 'İlm kitābları öñüñde ve sen muṭāla'aya (10) müstağrak. Şöyle

(B.180a) 10 nüsha] kitāb H.

cezm itdük ki ulu 'ālim olasin. (11) Eger rızā virürseñ saña muşāhib ve mülāzım olavuz. (12) Ol günden beri benüm hānemdedür. Anlaruñ muşāhabetinden (13) dīnūme ve dünyāma çok fā'ide hāşıl olmışdur. Pes (14) Tūṭıyle Şārik'i 'Abīd'üñ ihtilāl-i hālinden haber-dār idüp (15) 'Abīd'üñ hānesine gönderdiler, tā'Abīd'e naşīhat (**B.181a**) ideler. Çün giceden birez geçdi. Tūṭı 'Abīd'e çağırıp didi ki: (2) Ey cüvān kim senüñ hānuñda mihmānuz. Şāhib-i hāneye uyumağ (3) revā olmaya. (**H.68b**) Gel benüm hātıruma nazar eyle. Leṭāfet cevāhirin (4) etek etek alup götür. 'Abīd kalkup tūṭı kafesi yanına vardı. (5) Tūṭı ṭāyir-i hakīm-pīşe idi. Hātırı baırından niçe dūr gibi (6) kelimātı 'Abīd'üñ maḳdemine nişār itdi. 'Abīd anuñ istimā'ından (7) taḥayyür baırına ğark oldı. Bu kelimātdan soñra didi ki: Senüñ (8) hālüñ baña di; ne kārdaşın ve ne şan'ata meşğūlsin? (9) Tūṭı 'Abīd'i şöyle musahḥar itmişdi ki toğrudan ğayra (10) çāre bulmayup tamām aḥvālın takrīr itdi. Tūṭı didi: (11) Ey cüvān dil zenāna bağlamak 'ayn-ı haṭādur. Anlaruñ (12) sīmāsında bī-vefalık lāyihdur ve anlaruñ 'ahd ü peymāna (13) durmadukları fāyihdur. Kāle 'Alī ibn-i ebī Ṭālib kerrema'llāhü vechehü (14) *Hamsün min hamsin meḥāl el-ünsü minel'-a'dā ve'n-naşīhatü mine'l-hāsidi* (15) *ve'l-heybetü mine'l-fakīri ve'l-hürmetü mine'l-fāsiḳi* (**B.181b**) *ve'l-vefāü mine'n-nisāi*<sup>112</sup> Ey 'Abīd bu ne seḥāb ḥezelāndur ki senüñ (2) ser-vaktüñe varmışdur. Meger sen ol kör ḥatunı ḥikāyetin (3) işitmedüñ nice bī-vefalık itdi. 'Abīd şordı ki nicedür (4) ol **HİKĀYET**? Tūṭı didi: Dirler ki bilād-ı Hind'de bir pādişāh (5) var idi, zū-şevket ve şāhib-i himmet idi. Anuñ ḥareminde (6) bir duḡter mütevellid oldı. Üç memesi var idi, ikisi yirinde (7) birisi göğsinde. Nücüm ehli didiler ki: Çün bu kız ḥadd-i bülūğa (8) irişe, atası cānibine andan bir zarar ire, ere vara rencīde (9) olup melālden hālī olmaya. Bu ḥaber şehirde şāyi' olup (10) şehri dutdı, kimse kalmadı hāş u 'āmdan bunı (11) işitmeye. Çün duḡter ḥadd-i bülūğa irişdi. Metrūk ve mehcūr (12) kaldı. Kimse anı almağa meyl itmedi. Bir gün melik buyurdı: (13) Şehirde nidā ideler. Her kimse ki bu duḡteri alup bu şehirden (14) gide, niçe yüz biñ aḳça bile ala. Ol şehirde bir kör (15) var idi,

(B.181a) 6 kelimātı] kelimātlar B.

<sup>112</sup> Beş şey, beş şeyden olmaz: düşmanlardan dostluk; kıskançtan nasihat, fakirden heybet, fasıktan hürmet, kadınlardan vefa.

'aşayla yürürdi. Arkası da kör idi. Fakr u (**B.182a**) fāka vāsıtasıyla ma'îşeti şu'übet düş-vârlıqla (2) geçirdi. Ol kıızı kabûl idüp māl u menâlle duhteri (3) alup ğayrı şehre vardı. Rûzgârın refâhiyyet ve (4) hurremlık ile geçürdi; çün niçe gün bunuñ üzerine (5) geçdi. Kız körüñ şöhetinden derküb bile olmasından (6) 'ār itdi, kendüye hitâb idüp didi: Beyt:

(7) Āh kim derdā ki düşdüm işbu bir bed-gevhere

(8) Āfitābuñ kıymetini hıç bile mi şeb-pere

(9) Kör benüm hüsnüm kadın ne bile ve cemālüm kıymetin (10) ne aňlaya. Yanında ben neyisem ğayrı da oldur. Bir gün (11) cihet-i def'-ı melāl için köre şordı ki: Arkāña ne (12) āfet irişdi böyle (**H.69a**) olduñ? Kör didi: Bunuñ şerhi (13) bir kažiyye-i mübtenîdür, eger fermān ola takrîr eyleyem. Melike didi ki: (14) Söyle. Kör didi ki: Benüm atam tâcir idi. Çoklık mālı var idi. (15) Ekşer metā'ı nefis cevherlerdi. Benüm cüvānlıgum var idi. Sefer (**B.182b**) sevdāsı gönlüme düşdi. 'Ālemüñ 'acāyibin ve ğarāyibin temāşā (2) idüp her yirde bir kimseden fāyide ele getürem diyü atamdan (3) icāzet taleb itdüm. Kıymeti cevāhirden bir dürci baña virüp (4) didi: Bunu yolda ma'îşetüñe şarf idesin. Alup bir niçe (5) rüfeķā ile yola revāne oldum. Yol ortasında nā-gāh kaṭṭā'u't-(6)tarık pusıya girmişlermiş. Yolumuz urup cemī'atümüz (7) perîşān ve müteferriķ kıldılar. Benüm ol hâlde kuvvetüm ol miķdār (8) degüldi. El urup ol cevher dürcini arkama urdum. Bu (9) yumrılık arkamda ol dürcüñ cüşşesi hey'etidür ki zühür (10) buldı. Eger kabûle yaraya nazardadur didi. Melike bu hikāyete (11) çok güldi. Birez melāli mündefi' oldı. Yine dönüp kendüye (12) didi ki: Bu er her cihetden ma'yūbdur bu hāl ile görmez (13) ve hem leṭāfet-i ṭab'ı da yokdur ki ni'met-i hüsnüm bilüp (14) cemālüm kıymetin aňlamaz. Bir güzel laṭif cüvān bulup (15) aña göñül bağlamak gerek diyüp bir cüvān-ı hūb-rūyla baş (**B.183a**) hoş kıldı. Dā'im körüñ öñinde mu'āmele idüp hoş (2) geçerlerdi. Kör andan bî-ḥaber idi, ol 'illet ki körüñ (3) arkasında idi. Duhterüñ sīnesinde yüz gösterdi. (4) Bir gün bir siyāh mārı pāre pāre idüp çömlege koyup (5) altına āteş kodılar. Köre didiler ki: Gel ki senüñ için (6) balık getürdüm, altına od yak. Körüñ mähīye tamām meyli (7) var idi. Nişāṭıla

çömlek yanına gelüp âteşe üfürmege (8) başladı. Hatun köri masharaya alup her cihetden gülerdi. Çün ol vakt oldu ki çölmekde olan bişmelü (10) oldu. Kör çömlek kapağın kaldırdı ki bişdüğün bile (11) çömlek buḥārı anuñ gözine irişüp Hāk te'ālānuñ emr (12) kudretiyle gözi açılup gördi çömlekde mār ve ḥānede (13) yār yanında aḡyār görüp 'aşāsın ele alup duḡterüñ (14) arkasına ve (15) gögsine urup 'aşānuñ ucu kızuñ gögsinde olan memesine doḡınup ol 'illet mündefi' (**B.183b**) olup gitdi. Kör didi: Ben bu işi bunuñ melālî ve zecri (2) içün itdüm. Bu ḥod bunuñ ḥüsnine sebep oldu diyüp (3) ikisin ol vilāyetüñ şahnesine iletdi. 'Ālemiyān-ı 'ibret (4) oldılar. Kāle'l-lāhü te'ālā **'Asā en tekrahū şey'en ve hüve ḥayrun leküm** (5) **ve 'asā en tūḥibbū şey'en ve hüve şerrün leküm**<sup>113</sup> Taḥḳḳ görindi. 'Abīd bu ḥikāyeti (6) işitdi, göñli nerm olup ata ana muḥabbeti diline birez (**H.69b**) yir itdi. (7) Şārik çün gördi kābil merddür, naşḥati cānla diñler. Didi ki: (8) Saña bir ser-güzeşt eydeyim. 'Abīd şordı ki nicedür **ḤİKĀYET?** (9) Şöyle dirler ki Belḥ şehrinde bir zāhid var idi, Şāliḥ nām. Bir (10) oḡlı var idi. Vāḳı'ā nāmına göre şāliḥ idi. Dā'imā 'ibādete (11) mülāzım olup bir ān ve bir laḡza ṭā'atden ḥālî olmazdı, (12) 'ilm taḥşīline çalışırdı. Bir gün ḥāṭırına bu geldi ki 'ilm (13) 'amelsüz işe yaramaz. 'Amel 'ilm olmasa müstaḳīm olmaz. (14) **El-'āmilü bilā 'ilmin ke'l-ḳavsi bilā-tir**<sup>114</sup> ve hem gelmişdür iki rek'at (15) namaz ki 'ālim ile kılına evlādur, andan yetmiş rek'atden ki (**B.184a**) ḡayrıla kılmakdan. Şāliḥ istedi ki bir ḡayrı şehre varup 'amele meşḡül (2) ola. Vālideyninden icāzet istedi. Ata ve ana gitmege ruḥşat virmediler. (3) Şāliḥ kendüsine didi ki: Çün niyyetüm ḡaraḡsuz 'ilm öğrenmekdür. (4) Ayruḳ murād olmayıcaḳ eger vālideyn icāzetsüz sefer idüp 'ilm (5) taḥşīl idem, dünyāda şermende olup kıyāmetde mu'āḡiz (6) olmayam diyü Belḥ'den ṭaşra çıkup ḳaşd-ı Buḡārā itdi hemīşe (7) mecma'-ı fuḡālādur. Ol günki şehirden sefer niyyetine çıkıdı. (8) Günüñ ortasında bir ağaç sāyesine geldi kim rāḡat ola. (9) Bir ḳuş gelüp ol ağaca ḳondı. Yuḡarudan aşāḡa şaṇladı, (10) rāst gelüp Şāliḥ'üñ şaḳalını ve cāme-i pākini mülevveş (11) itdi. Şāliḥ bu ḥāle incinüp ḡaḡab naḡarıyla ol murḡa (12) baḳdı.

<sup>113</sup> Bakara : 216: "Ve hoşlanmayacağınız bir şey olur ki, o sizin için bir hayırdır. Seveceğiniz bir şey olur ki, o sizin için şerdir."

<sup>114</sup> İlimsiz amel, oku olmayan bir yay gibidir.

Murğ derhāl ol ağaç şāhından düşüp ruhı (13) kālīb kafesinden pervāz itdi. Şālih kalkup yola girüp (14) yürüdi. Ahşam bir menzile irişdi. Bir hāne gördi. Murād (15) idindi ki anda nüzül ide. Bir hatun taşra gelüp didi ki: **(B.184b)** Ben 'avratum şan'atımız balık avlamakdur. Māhīden ğayrı (2) nesnemüz yokdur. Bir lahza tevakkuf eyle saña andan naşīb (3) virem didi: Hatun niçe zamāndan şoñra balık getürdi. (4) Şālih ziyāde aç idi, çok intizār çeküp durmuşdı. Māhī-(5)gīrūñ balık geç getürdüğine ğažab nazarıyla bakdı. Hatun da (6) ğažaba gelüp didi: Ey Şālih beni ol murğa taşavvur idüp (7) ğažab nazarın idersin. Ādemle murğ arasında fark çokdur. (8) Senüñ nazaruñdan kuş ölmegile ādeme bu kaçan müyesser (9) olur. Er oldur ki anuñ nefesinden ölü dirile, ayakdan (10) düşmişi elin dutup kaldura. Şālih bu sözlere ta'accüb (11) idüp didi: Ey hatun beni neden bildüñ ve benüm ahvālūme (12) neden muṭṭalī' olduñ? Hatun didi: Utanuram senüñ (13) gibi kan dökicinüñ yanında söz söylemege. Yarın ki (14) menzilde bir şayyād vardır ki benüm karındaşumdur, senüñ (15) şübheñi ol hāl ide didi. Şālih çün şabāh oldı. Yola **(B.185a)** düşüp şayyād evine vardı. Bir merd gördi, bir niçe murğ (2) kafese koyup birer çıkarup boğazladı **(H.70a)** pāk ider; çün nazarı (3) Şālih'e dokundu, didi: Es-selāmü 'aleyke yā Şālih ehlen ve (4) merhaban hoş geldüñ. Otur senüñle birez şöhet-i hāş idelüm (5) dañi senüñle āşinā olalum. Şālih'üñ hayreti üzere hayreti (6) dañi ziyāde oldı. Kendüyle endīşe idüp didi ki: Ol (7) hatun ve bu merd dā'imā işleri hayvānları dutup helāk (8) itmekdür. Her sâ'at göñül dırmalamakdur. Bu menzīli (9) 'acebā kandan ele getürdiler. Şayyād didi: Biz bu mertebeye ki irişdük (10) cemī' gizlū işler rüşendür. Ata ve ana (11) rızāsın gözlemekle bulduk. Nite ki hayātda idiler. Başı (12) anlaruñ kademinden kaldurmadağ ki **El-cennetü taḥte iḳdāmi'l-** (13)**ümmehātī<sup>115</sup>**dur. Hergīz anlaruñ emrinsüz iş itmedük. Egerçi (14) senüñ seferüñ 'ilm taḥşīli ciheti içündür. Bu şavābı (15) vālideyn rızāsına ber-ā-ber olmaz. Şālih hemān ol **(B.185b)** sâ'at dönüp vālideyn hizmetine vardı. Bī-hadd istiğfār (2) idüp vālideyn du'āsın alup az zamān içinde aña 'ulūm-ı (3) dünyevī ve uhrevī hāşıl olup her ne ki murādı idi vāsıl oldı. (4) Şārik çün sözi

115

Hadis: "Cennet annelerin ayakları altındadır."

(B.185b) 5 sa'adet-i dāreyn müyesser olur] ve devlet-i uhrevī naşīb oldı H.

bu araya getürüp didi ki: Vālideyn rızāsıyla (5) sa'adet-i dāreyn müyesser olur ve nisā muşāḥabetinden (6) şakāvet-i dāreyn ḥāşıl olur. 'Abīd bu naşāyıldan müte'eşşir (7) olup vālideyn rızāsından çıkmayup aña sa'adet-i (8) dīnī ve devlet-i dünyevī naşīb oldu. Tūtī sözi bu (9) araya getürdi, dönüp didi: Ey Māh-şeker bundan şoñra (10) benüm vaşıyyetümle iş işle ve naşīhatümden taşra olma. (11) Tā saña iki cihān sa'adeti ḥāşıl ola. Hemān bu laḥza (12) dur, bī-tevaḳḳuf maḥbūbuñ vişāli beytine yürü. Cemāli (13) müşāhedesinden kuvvet-i cān ḥāşıl eyle. Māh-şeker (14) istedi ki tūtī didügin ide. Nā-gāh ḥurşīdüñ çeşmesi (15) felek deryāsın āb-ı zülālile māl-ā-māl ve rūşen itdi. (B.186a) Her ne ki şeb anı penhān idüp gizlemiştir anı āşikāre itdi. Arada (2) olan mühim bir vakte daḡı kaldı. **ŞEB-İ Sİ VÜ ŞEŞÜM** Çün felek (3) sulṭānıistirāhat maḳāmına vardı. Jeng-bār leşkeri kevākib (4) ḳandīlin ve māh meş'alesin yakdı. Māh-şeker tūtīye gelüp (5) didi: Hīç benüm muşāliḥüm ḡamın yimezsın. Her gice bir terāne ve her (6) laḥza bir bahāne ile giceyi şabāḥ iletürsın; ammā beni hicrān (7) şebinde ḳorsın. Mışra':

*Hicrān-ı şebine bilse idem yok mı nihāyet*

(8) Tūtī didi: Ey Māh-şeker cihānda olanlara ma'lūmdur her (9) şahşa kemā yenbaḡī ādāb-ı şoḡbeti bilmek durmaḡ oturmaḡ tarīḳin (10) añlamaḡ, vaktiyle söz alup virmek gerek. Yoḡsa bunlar (11) olmasa her meclisde ecnebī ve her maḡalde bī-gāne görünür. Bu (12) bir niçe günde niçe naşīhat ve edeb ta'līm itdüm. Niçe yıllar (13) şāḡib kemāller meclisinde olanlar bunu işitmedi. Ḥaḳ 'alīmdür ki (14) senüñ murāduñdan ḡayrı murādum yokdur. Bu 'acebdür ki sen beni (15) bī-gāne bilürsın. Mışra':

*İn heme ez-ṭālī'-i şūrīde māst*

*(Bu hep, bizim karmaşık/düzensiz talihimizdendir)*

---

(B.186a) 2 ŞEŞÜM] PENCÜM H.; 8 cihānda olanlara] 'ulemāya H.

(B.186b) Beyt:

*Ger yār me-rā (H.70b) bā-men-i bī-kes nazārī nīst*

*Mā-rā gile ez-baht ḥodest ez-digerī nīst*

(Eğer sevgilinin, şu kimsesiz bana bir nazarı yoksa, benim şikayetim kendi bahtımdandır, başkasından değil)

(2) Ey Māh-şeker bu rubā'ī:

*Bā-yār dil-nüvāzem şükrīst bā-şikāyet*

*Ger nükte-dān-ı 'aşķī (3) ḥoş bişnev īn ḥikāyet*

(Gönüle hoş gelen sevgiliye şikayetle karışık şükr olsun; eğer aşktan anlayansan bu hikâyeyi dinle)

*Bī-mozd būd minnet her ḥizmetī ki kerdem*

(4) *Yā Rab me-bād kes-rā maḥdūm-ı bī-'ināyet*

(Hāfız)

(Ettiğim her hizmetin ihsanı ücretsizdi. Ey Allahım! Kimse, yardım etmeyen efendiye sahip olmasın)

Ey Māh-şeker bu rubā'ī benüm ḥālūme (5) ḡāyet münāsib düşmişdür. Ey Māh-şeker mażā mā-mażā eger (6) bu günden girü benüm naşḥatüm ve sözüm kabūl idesin, senüñ (7) 'ömrüñ rāḥatlıḡla geçüp maḥbūbuña vāşıl olasın. Nite kim ol (8) pādişāhuñ 'ömri koyın naşḥatinden tāze olup ḥoş-ḥāl (9) oldu. Māh-şeker şordı ki nicedür ol **HİKĀYET**? Tūtī didi: (10) Getürmişlerdür ki bir pādişāh var idi. Bir gün şikār hevesine (11) taşra çıkup bir kumdan pūşteye irişdi. Bir dişi mārı (12) gördi, kendü aşlından ḡayrıla mülā'abe idüp şehvet (13) ḡalebesinden büküm büküm olur. Şāh bu ḥālī müşāhede idüp (14) ḡaḡab āteşine yanup kaṭre-i āb gibi tīg çeküp ol mār-ı ḡāk-sārı (15) çalup dümminden bir miqdār kaṭ' itdi. Mār kaçup delüḡine (B.187a) girdi. Çifti anı bu ḥālde görüp didi: Kaṅḡı ḡayātına doymış ve (2) kaṅḡı zindeḡāne senden uşanmış seni bu ḡāle kodı? Dişi mār (3) didi ki: Bu



şehrüñ pādişāhı. Erkek didi ki: Sebeb ne oldu? (4) Mār didi ki: Kum üzre yuvalanurdum, nazarı baña dokundu, (5) baña āşüfte olup yakın gelüp didi: Senüñ tenüñ dükeli (6) zülf ü hāldür senüñ bükülmegüñ beni pīç ü tāba bırağdı (7) ve senüñ siyāhlıguñ banüm cānuma kār itdi. Hīç mümkün midür ki (8) senüñle benüm aramda muvāşalat vāķi' ola. Ben didüm: Egerçi (9) pādişāh cinsinüñ şāhıdur. Benüm erüm de kendü ebnā-yı (10) cinsi sulţānıdur. Anuñ haremine kimse hıyānet nazarıyla (11) bakmak revā degüldür, didüm. Benüm sözüme iltifāt itmeyüp (12) daħi yakın gelüp istedi ki ta'arruz elin dırāz ide, benüm (13) dāmeni 'işmetümi nā-pāk ide. Ben anuñ öñinden girizān olup (14) kaçdum. İncinüp tıgın havāle idüp beni bī-günāh bu hāle (15) koyup rüsvā eyledi. Çifti ğazabından kendüzin büküm (B.187b) büküm idüp didi ki: Meger şāh benüm cān alıcı zaħmumdan ğāfildür (2) ve benüm pūlāddan geçer zehrümden bī-ħaberdür. Bu gice gözle, (3) anuñ cānına ne belālar getürüp üzerine ne zehirler şaçam, (4) didi. Çün āfitābuñ āteş-efşān ejderhāsı mağrib ğārına (5) girdi ve mār-ı sīmīn māh sipihrüñ şüküfesi arasından (6) baş kaldurup mār intikāmı kaşdına pādişāhuñ h'āb-ğāhına (7) revāne oldu. Ol maķāma irişdi, taht üzre bir (8) tabla gül dururdu. (H.71a) Gül içinde penhān oldu. Ol kaşda ki (9) şāh güle el uzada ol dem aña zaħm irgüre, el uzadanuñ (10) sezāsı böyle olur. Çün giceden birez geçdi. Pādişāh hātunı (11) geldi, istedi ki döşege gire. Şāh hışmıla didi ki: Şimden (12) soñra benüm yanumdan ırak ol. Şanma ki şimden soñra (13) 'ömrüm ola 'avrat sevüp yā 'avrat t'ā'ifesinden yanuma (14) kimse getürem. Dişi yılan arasında olan aħvāli (15) hikāyet eyleyüp didi ki: Dirīgā benüm elümde zinde hālās (B.188a) oldu. Şāh hātunı bu sözden rencīde-ħātır olup (2) şāh dergāhından hışmla dönüp gitdi. Mār çün bu fuşūlı (3) işidüp didi: La'net dişiye gelsün, ne eyledi ve baña ne, (4) didi. Münāsib budur ki bu pāk i'tikādlu şāhdan 'özür (5) dileyem diyü ol gül tablasından çıkup pādişāha (6) hizmet eyledi. Melik hayātına şükr idüp yüz yire sürdi, (7) dönüp didi: Ben ol selīta dişi māruñ çiftiyem ki (8) şāh aña siyāset buyurup haķ yirine vardı. Ol baña kuyruğı (9) kesildüğine bir ğayrı sebeb dimişdi. Ben intikām kaşdına gelmişdüm; (10) ammā bu sā'at baña ma'lüm oldu ki hıyānet ol cānibdenmiş. (11) Çün bundan girü anda varam, kuyruk degül başın kať (12) idem. Eger

şāh hāzretinüñ bu bendesinden bir iltimāsı (13) var ise elden geldükçe hizmet idem. Pādişāh didi ki: (14) Baña çokdan ārzūdur ki cemī' hayvānuñ dilin bilem ve işidüp (15) añlayam. Senüñ hayvānāt sözine ittılā'uñ vardır. Zīrā ki (B.188b) cinsisin. Mār didi ki: Ben şāhuñ kemter kullarındanam. Bir kânūn-ı (2) küllī vardı, anı şāha 'arz ideyim. Pādişāh cemī' hayvānātuñ (3) zübānı hāşıl ola; ammā bu 'ilmüñ bilmesinde bir hātr-ı 'azīm vardır. (4) İttifāk bu esrāruñ sırrından bir şemme hātun t̄ā'ifesine dise (5) elbette ol kişi ölü. Şāh didi: Ben hergiz ol esrārdan (6) azdan çokdan hātun cinsine nesne dimeyem. Celīl ve hākīr (7) 'avrat t̄āyifesine ekmeyem, hāşıl-ı kelām mār cemī' hayvānātuñ (8) dilin şāha öğretti. Yüz tevāzu' ve tezellülle dönüp mekânına (9) gitdi ve hātar vü zarar ki şāhile mār ortasında geçdi. (10) Hīsābdadur başdan yaşa nef' ve fāyide oldu. Belki eyü (11) yaramazlık yüzün görmez ve yaramaz da hergiz eylük yüzine varmaz. (12) Çün giceden çok zamān geçdi, şubha karīb şāh hātunı (13) şandal ile ālūde olmuş bir tolu taş getirüp pādişāh (14) ayağına dökdi. Bir çift kerkes eyvān sakfında āşiyān (15) dutup ol hāletde dişi kerkes çiftine didi ki: Eger benüm de (B.189a) elüm bir miqdār şandalla irişe, senüñ ayağıña dökerdüm (2) didi. Şāh ol muḥāl-endīş kerkes sözine bī-iḥtiyār (H.71b) güldi. (3) Hātun şandı ki meger kendüye güler, kaçıyup sözüñ mührin (4) götürüp didi: Her vaktin qahruñ zehrin benüm üstüme dökersin; (5) eger bu gülmegüñ sebebin dimeyesin, ğayret āteşine yanmağdan (6) ise āşikāre bu gice bir āteş yakup pervāne-mişāl ol āteşe (7) girüp yanaram. Pādişāh didi: Baña bu gülmek tahtında bir sır vardır, (8) eger anı zuhūra getürem, seni ve 'ālemi bile yakam. Eger āşikāre (9) idem, ölmem muḥarrerdür. 'Avrat bī-şerm idi. Feryād idüp (10) kase yād itdi ki eger bu sır āşikāre olmaya benüm de yanmam (11) muḥakkağdur. Şāh müteḥayyir ü mütefekkir olup didi ki: Egerçi (12) cān terk itmek düşvārdur; ammā bunı da revā dutmazam ki (13) benüm şem'-i şeb-efrūzum pervāne-vār yanup kül ola ve (14) benüm bunca yıllık haremüm bāda vara. 'Ākıbet kendü ölmesin (15) hātunı ölmesi üzere iḥtiyār idüp göñli kendü helākine (B.189b) bağladı. Pes hātuna didi ki: Senüñle şahrāya gidelüm, ol (2) sırrı saña açayım. Benüm helākimi zāhiren göresin, beni ol (3) aracukda āteş cem' idüp yakasın kendü başuñ tedārükünde (4) ol. Şāh dostlarıyla vidā' idüp hātunıyla sarāydan çıkup

(5) şahrāya müteveccih oldılar. Yol ortasında bir kuyuya uğradılar. (6) İki koyun anda otlardı. Dişi koyun çāha bakup kuyu (7) içre tāze yeşil otluk görüp erkek koyuna didi: (8) Bu yeşil ot baña gerekdür. Erkek didi: Buña vuşul mümteni' (9) ve irişmek muhāldür. Dişi didi: Eger bu sebze[y]i baña alıvirmeyesin (10) ben kendümi bu çāha ataram. Erkek didi: Ben bu şāh gibi (11) 'akılsuz degülüm ki 'avrat rızāsiçün kendü cānum terk (12) idüp dirilik suyun helāk toprağına dökem; eger (13) senüñ gibi yüz 'avrat ola ve eger biñ senüñ gibi telef ola, (14) baña ne ğam. Ben rızāñdan ötürü kendüm öldüremezem. (15) Şāh çün bu sözlere vākıf olup derhāl döndi. **(B.190a)** Kendü hayātı şükrānesini bī-ħad şadaķāt müsteħaķ olanlara virdi, (2) 'ömri oldukça 'avrat sözine kulaķ urmadı. Tūṭī çün (3) sözi bu araya getirüp didi: Ey Māh-şeker gördüñ, şāh (4) çün bir gūsfendüñ sözün işitdi, ne vechile 'ömrin (5) hoşlığla geçürdi; eger sen sözüm işidesin, bāķī (6) 'ömri refāhiyyet ve ħuzūrile geçüresin. Saña şimdi sözüm (7) budur ki hemān dur, dost tarafına var. Kendü müştāķuñı (8) şevķ tīğıyla öldürme. Māh-şeker istedi ki eyle ide. (9) Nā-gāh şīr-i āfitāb maşrık cānibinden zāhir olup māhuñ (10) sürüsi kim nücūm ve kevāķib āhūlarıdur, perākende olup Māh(11)şeker'üñ ṭama' dişleri maħbūb vişāline gidüp ağzın (12) yumdı. **ŞEB-İ Sİ VÜ HEFTÜM** Çün āfitābuñ şaru külçesi mağrib **(H.72a)** (13) maṭbahına iletdiler. Māhuñ aķ ekmegin maşrık tennūrından (14) gerdün sofrasına ķodılar. Māh-şeker cān-ı nā-tüvānı ķuvvetüñ (15) maħbūbuñ āfitābı ķurşına dilencilik itdi. Bu terāne ile **(B.190b)** Beyt:

*Ey ķurş-ı āfitāb ki dūrī zi-çeşm-i mā*

*Āħir lebī be-baḥş ki ħusrev gedāyetest*

*(Ey güneş dairesi [yüzlü]! Gözümüzden ıraksın. Sonra bir dudak/öpücük bağışla, çünkü [bu zavallı senin], padişahlık [derecesindeki] kulundur)*

daħi (2) cigeri yanmış dostuñ zülāl-i şāfisi ħasretinden bu maķālüñ (3) feħvāsı kendüye ħiṭāb idüp dirdi: Beyt:

(B.190a) 12 HEFTÜM] ŞEŞÜM H.

(4) Şevk-ı mähî be-âb çün bâşed

Ânçünânem be-ğāk-ı pây-ı şomā

(Ayağınızın toprağına, balığın suya duyduğu gibi şevk doluyum)

(5) Tūtî gelüp didi ki: Ne mîkdâr yürürem, hîç maşşûda (6) irmezem. Mışra'

Mā-rā ez-în tereddüd žāyi' hacāletest

(Bize, bu geliş gidişten kayıp, utanmadır)

Benüm (7) yanmış cigerüm ve giryān gözüm hāline bakup benüm bu (8) mühimmimi te'hîre itme. Tūtî didi: Ey Māh-şeker eger gamuñ (9) ma'sūk tarafından ise bî-tevaqquf ve te'ennî meskeni cānibine (10) revāne ol, teşne göñül derdine vişāli zülālinden teskîn (11) ve ārām hāşıl eyle ve eger endîşeñ erüñ Şā'id firākından (12) ise anuñ vişāli müddeti karībdür. Hicrān günlerinüñ (13) çoğı geçdi yakında cemālin görmek umılır. Bu söz ki (14) çoğı gitdi azı kaldı demek saña mübārek ola. Niteki (15) ol şāhuñ oğlıyla duhterine mübārek oldı. Māh-şeker (B.191a) şordı ki ne vechiledür ol **HİKĀYET**? Tūtî didi: Ezmine-i (2) sālifede ve kurūn-ı māziyede Hind diyārında bir şāh var idi. Ziyāde (3) pîr ammā ma'nîde cüvān idi. Leyl ü nehār 'İş ü 'işretsüz olmazdı, (4) bu terāne[y]i dā'im zıkr iderdi ki Rubā'î:

Pîrîm velî çü 'aşk bā-māst henüz

(5) 'İş u tarab u bisāf ber-ğāst henüz

(İhtiyarız ancak henüz aşk bizimle olduğundan, neşe, eğlence ve sofralar canlıdır henüz)

Şod mūy-ı sefîd lîkin ez-çeşm-i şāh

(6) Ender ser-i mā sevdāst henüz

(Saç ağardı fakat şahın gözünden, başımızda henüz, bin sevda var)

Belî beyt:

(7) 'Aşk keşîd merd-râ mûy-keşân be-mey-kede

Mûy-ı sefîd be-nigered pîr-i siyeh-gelîm-râ

(Aşk, matem halindeki merdi/erkeği meyhaneye çekti. Bahtı kararmış/bedbaht ihtiyara, beyaz yüzle bakar)

(8) Şāhuñ bir piseri ve bir duhteri var idi. Bir gün oğluna bu geldi ki (9) atamuñ 'ömri yüz yıla irişdi. Henüz kavî ve tûvânâdur. (10) Cā'izdür ki yüz yıl dahî 'ömr süre. Yüz yıldan şöñra (11) pâdişāhlık ki baña irişe, cûvānlığum baharı yirine pîrlik (12) hâzânı gele. Ol vakt dünyâ lezzetlerinden ne lezzet alam. (13) Fursat bulam, tîg-i kaṭre ile anuñ hayâtı şu'lesin (14) söyündürem tâ rûy-ı zemînüñ saltanatı baña müsellem ola (15) ve 'ömri cûvānlık çağında huzûrıla geçüp 'âlemüñ şafâsın (**B.191b**) sürem; çün pâdişāh oğlunda dahî liyâkat görmezdi şāhlık (2) serîrine otura. Ol kadar iltifât itmezdi. Duhterüñ de (3) bir fâsid endîşe göñlinden yir itmiş idi nite kim atam hayâtdadur, (4) yaluñuz bendinde kaluram. Atam öldükde cûvānlığum eyyâmı geçe, (5) ol vakt erüñ muşâhabetinden (**H.72b**) ne temettu' bulam yâ ol (6) zamānda baña kim iltifât ide; çün atamuñ baña küllî i'timâdı (7) vardur. Ṭa'am cinsi elümdedür. Fursat vaktinde zehre (8) iş buyurup zahmeti ortadan götürmek gerek. Oğlu (9) kız fırsat gözlemekde idiler. Şöñra bir gice şāhuñ şöḥbeti (10) olup cemâ'at-i ehl-i ṭarab Şāh meclisine hâzır oldılar. (11) Anlardan biri ayak döğüp el şalup semâ'a girdi. (12) Ol gice[y]i az kaldı ki şabāḥa çıkara, yorilup istedi ki (13) otura. Yoldaşları aña didiler ki egerçi uykusuzluk zahmetin (14) çeküp semâ'a ve rakşa çok dürüşdüñ. Bir laḥza dahî (15) şabr eyle, pâdişāhuñ in'âmı vaktidür. Şebden çokı (**B.192a**) gitdi azı kaldı didiler. Çün püser ve duhter bu sözi işitdiler (2) kendülere naṣîḥat olup didiler ki: Atamuzuñ 'ömri (3) çokı gidüp azı kaldı. Bu az zamān içinde peder-i büzürg-(4)vāruñ hûnın boynumuza almayalum, kendümüzi 'âlem ḥalkı (5) dilinde la'netle aṇdurmamalum ve âdem oğlanları tîrine (6) hedef olmayalum diyüp her biri üzerlerinde olan libās (7) ve zer ü zîverden ne var ise yanınca niçe zer ü sîm muṭriblere (8) virdiler. Şāh didi: Ey ferzendân sizleri bu gün ğayrı (9) günlere göre ḥilâfın görürem. Benüm keremüm bârân kaṭredür (10) ve hem

huzûrumda ihsân itmek edebdendür ve 'aklı (11) kânûndan taşradur. Püser ve duhter didiler ki: Bu sâzendeler (12) bizi naşîhatle bir belâ-yı 'azîmden kurtardılar, diyüp ol (13) kažiyye ki göñüllerinde var idi, nedâmet ve peşîmânlık ile (14) zuhûra getürdiler. Pes pâdişâh ol gicenüñ irtesi (15) a'yân-ı memleket ve erkân-ı devlet ki kendünüñ vardı, **(B.192b)** hâzır idüp tâc-ı salţanatı oğlu başına urup (2) ve tahtı aña ısmarladı. Duhteri de kendü akrânlarından bir şâh-zâdeye (3) virüp kendü 'ış u 'işretinden künc-i kanâ'atde bâkî 'ömrin (4) hoş geçürdi. Tûţî çün sözi bu araya getürüp didi ki: (5) Ey Mâh-şeker eger senüñ fikrüñ ve gamuñ ma'sûk içün (6) ise hemân bî-tevaqquf dur, dost tarafına var ve (7) eger endîşeñ erüñ cānibinden ise hicrüñ çoğı (8) gidüp azı kaldı. Umaram ki 'an-ķarîb gele. Mâh-şeker (9) istedi ki dost tarafına müteveccih ola. Nâ-gâh zöhre ki (10) eflâk perdesinüñ muţribesidür, nûr-efşân âfitâb (11) defin ile getürdi ve âvâzı 'âleme bıraktı. Mâh-şeker (12) ol gice dağı murâda irmeyüp bir giceye dağı kaldı. **ŞEB-İ SÎ VÜ HEŞTÜM** (13) Çün fâs-ı zerrîn-âfitâb ki zülâl-i şâfidür, mevc (14) ururak mağrib hammâmına akdı ve haccâm-ı çâpük sipihr (15) maşrıķ cānibinden hilâl-i hançeriyle şafak perdesin bezeyüp **(B.193a)** zâhir oldu. Mâh-şeker hûnın ciger dîde ķarûresine koyup (2) hakîm-pîşe tûţîye ruḥşat talebine gelüp didi: Beher hâl (3) bu gice **(H.73a)** ol şeker-bâr naḥlûñ bostân başına gitmek isterem. (4) Tâ ol serv-ķad şimşâduñ sâyesi bu hicr rāhında kalmış (5) üzerine düşe didi. Tûţî gördi ki Mâh-şeker'üñ (6) ḥarâreti ve ıztırâbı dükeli gicelerden artuķdur, kendüzine (7) didi ki: Mebādâ benüm bunca giceler sa'y idüp çalışduğum (8) zāyi' ola diyüp didi: Bu laḥza ve bu sâat vakt (9) ferḥunde ve t̄ali'-i ḥucestedür. Hemân bî-tevaqquf dost (10) cānibine var lâkin Mışra':

*Süḥanî bî-ğaraż ez-bende-i muḥliş bişnev*

*(Art niyetsiz sözü, halis kuldān dinle)*

(11) Beyt:

Diñle ey sultān-ı hūbān bī-ğaraž söz bendeden

(12) Gāh olur sultān olan diñler naşīhat bendeden

(13) Çün saña dost vişāli el vire, gerekdür ki taqlīd tarīkiyle (14) kimse sülūkına iktidā itmeyesin ki fulān kimse böyle (15) itdi, aña şavāb görindi. Ben de ideyim, baña da eyü ola. Zīrā (**B.193b**) her kişinüñ hālin bilmek olmaz. Cāyiz ki anda bir gizlü hāşiyet (2) ola. Ol şahş anuñ sebebiyle aña düşmiş ola. Sen de ol (3) hāşiyet olmaya saña nice müyesser olur. Niteki bir berber külāhı (4) bir bāzīrgāna öykündi. Ol iktidā aña mübārek düşmedi. Māh (5)şeker şordı ki nicedür **HİKĀYET?** Tūtī didi: Şöyle (6) işitdüm ki Hozrüm şehrinde bir tācir var idi, 'Abdū'l-melīk (7) adlu. Māl firāvān elinde var idi. Bu hālile taḥşīl-i 'ilme ve (8) kesb-i hünere dūrişürdi. Hergīz 'ulemā ve fuḳarā şöhetinden (9) hālī olmazdı. Mışra':

*Hüner tācīst ez-nūr-ı ilāhī*

*(Hüner, ilahi nurdan taçtır)*

(10) Bir gün hātırına bu geldi ki eṭrāf-ı 'ālemi ticāret eclīçün (11) ve dünyā fāyidesine dolaşdum, ol ki dünyāya gereklüdür (12) ele getürdüm. Bir sevdā daḥi ḳaldı ki sevdālardan **Men cā'e** (13) **bi'l-ḥaseneti felehü 'aşru emşelühā**<sup>116</sup> Bunu idem āḥiret fāyidelerinden daḥi (14) ele getürem diyü bu niyyetile ne ḳadar mālā mālīk ise (15) taşadduḳ idüp fuḳarāya ve 'ulemāya ve şuleḥāya üleşdürüp (**B.194a**) kendü 'ibādete meşḡül oldu. Her gice düşinde bir sebze-pūş (2) gelürdi. Tācir şordı ki: Kimsin? Didi: Senüñ baḥtuñ şüretiyem; (3) çün gördüm ki dükeli mālūñ istiḥḳāḳ maşrafına şarf (4) itdüñ. Geldüm ki seni žāyi' itmeyem. Yarın şabāḥ yine bu şüretle (5) saña gelsem gerek. Bir ağaçla beni orta ayakdan düşem başdan (6) ayağa altun dolam. Her ne yirümden kesüp ḥarc idesin, (7) yine ol 'użv tamām ola, eger günde biñ kerre kesüp ḥarc (8) idesin bir zerre miḳdārı eksük olmaya; çün gice dolaşıcı (9) māhuñ rāhibi maḡrib şavma'asına girdi. Āfitābuñ germ-(10)rū

<sup>116</sup>

Bakara : 160: "Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır."

zāhidi nūr muşallāsına çıkip 'ālemi naşīhatle münevver (11) kıldı. 'Abdü'l-melîk ser-vaqtine rāhib-i sebze-pūş geldi ki (12) h̄'ābda görmişdi. Ol hālde bir haccām hāzır idi. 'Abdü'l-melîk (13) başın tırāş iderdi. Bī-tevaqquf 'Abdü'l-melîk bir ağacı (H.73b) rāhib (14) başına urdı. Rāhib düşüp cümle teni altun oldı. (15) 'Abdü'l-melîk bir pāre kesüp haccāma virüp bu sırrı (B.194b) şakla hīç kimse yanında açma. Berber cüvān-baht diñledi taşavvur itdi ki (2) her yirde bu fi'l eşer ider. Fā'illik huşûsı anda medhali yokdur. (3) 'Ākıl kalanı sipihr ki hālāyıkā ulaşmışdur. Zer ü nuḳre[y]i ve zevāhir ve (4) cevāhir ve lāli 'ālem-efrūz görünür. Hergiz ḳalbini siyāh muhtāc (5) itmeye. Pes huccām ziyāfet esbābın müheyyā idüp himmetin bülend (6) eyleyüp ruhbānlar cemā'atinden çağırđı; çün ta'āmdan (7) fāriğ oldılar. Huccām bir ağır ağaç getürüp rāhiblerüñ başına (8) urmaḳ eyledi. Beyt:

*Ser-hā be-şikest u h̄ūn revān şod*

(9) *Feryād ber-āmed u fiğān şod*

(Başlar ezildi ve kan aktı. Bağırtı yükseldi ve feryat geldi)

Bu hengāme[y]i hālāyık işidüp cem' (10) olup Haccāmı muḳkem bağlayup ruhbānlarla ḥākim öñine durgurdılar. (11) Ḥākim haccāma didi ki: Halk-ı 'ālem merdümlikle bunlaruñ (12) elin ayağın öperler, sen n'içün nā-merdlik idüp başların (13) yarduñ? Haccām 'Abdü'l-melîk şoḫbetinde olan hikāyeti takrîr (14) eyleyüp didi ki: Taşavvur itdüm ki her kimse ki bu fi'le (15) iḳdām ide, hemān ol eşer zāhir olur. Ḥākim 'Abdü'l-melîk (B.195a) ihzārın emr eyledi; çün hāzır oldı. Ḥākim şordı ki: (2) Bu haccām ne söyler? 'Abdü'l-melîk didi ki: Niçe gündür dimāğına (3) halel gelmişdür, bu harekete iḳdām idüp bu aşıl ḳabūl (4) itmeyecek söz söyler Zerre denlü 'aklı olan bunuñ sözine (5) i'timād itmez, bunu ṭabīb-i hāzıḳa virmek gerek kim 'ilāc ide. (6) Ḥayfdur ki buncılayın hüner-ver zāyi' ola. Ḥākim göñline (7) 'Abdü'l-melîk'üñ kelāmı muvāfıḳ gelüp ruhbānlara 'özr idüp (8) haccām bī-mār-hāneye gönderdi. Tūṭ çün kelāmı bu maḳāma irgürüp (9) didi: Ey Māh-şeker gördüñ taḳlīdüñ ser-

(B.194b) 7 rāhiblerüñ] ruhbānlar B.

(B.195a) 14 NÜHÜM] HEŞTÜM H.



encāmı nireye (10) vardı. Şimdi hemān dur, ivmek ile dost tarafına revāne (11) ol; ammā bu vaşıyyeti hātıruñda dut. Māh-şeker kaşd itdi ki (12) tūtī didügin ide. Felek aydan müsābaķat gösterüp (13) miḥnet-i rūzigār gice[y]i gündüze getürdi, ol tevaķķufa düşdi. (14) **ŞEB-İ Sİ VE NÜHÜM** Çün hūrşīdūñ muz'afer şahını ki murğ-ı nesr-(15)ṭāyirdür, sipihrüñ lāciverdī gerd h̃ānından mağrib şebistānından (**B.195b**) getürdiler ve māhuñ sefidi keliçeye maşrıķuñ şeker kām renklü (2) şekeri ḥelvādur kevkebūñ munakkaş çīni naķşına kodılar. Māh(3)şeker pālūde-terķīb leble, ammā sāğar çeşmi şarābdan tolu. Beyt:

(4) *Yār şevķi āh kim kıldı benüm ḥālüm ḥarāb*  
*Gözlerüm yaşın şarāb u bağrumı kıldı kebāb*

(5) Bir elinde ṭa'ām ve bir elinde bir kūze şarāb tūtī-i şeker-gūya gelüp (6) didi ki: Göñül diler ki bu gün hem-süfre ve hem-kāse olam; (7) çün ol iltimās kabūl olup ol kārdan ferāğat (8) ḥāsıl oldu. Māh-şeker didi: Mışra':

*Süḥanī mī-reved be-men kon gūş*

(*Konuşulduğunda bana kulak ver*)

(9) Bu gün baña h̃āb vāķi' oldu. Niçe (**H.74a**) zamāndur ki uyḥu yüzün (10) görmezdüm. Beyt:

Ölmedin dil-dāra didüm göreyim bir kez seni  
 (11) Didi düşde görseyidüñ daḥi kā'ildüñ beni

Görürem (12) bir ḥūb-şüret bir elinde Işfahānī elma ve bir elinde Semerķandī (13) gülāb. Her ikisin baña virüp kendü ğāyib oldu; çün h̃āndan (14) uyandum, ne sībden reng ve ne ol gülābdan buldum. (15) Tūtī-i sebze-pūş didi: Ey baḥtī cūvān ol ikiden murād (**B.196a**) biri maḥbūbuñ ve biri erūñdür. 'An-ķarīb ikisine de irişürsin. (2) Niteki Çīn pādişāhı hem ḥatunına ve maḥbūbesine irişdi. (3) Māh-şeker şordı ki nicedür **HİKĀYET?** Tūtī didi:

Şöyle (4) dirler ki memālik-i Çīn'de bir pādīšāh var idi. Dükeli šāh-ı tāk-dārān (5) anuñ 'ahdinde ve selāṭīn-i zamān-ı nām-dārān anuñ muṭī' ve (6) münkādı idi, dükeli aña bāc u ḥarāc virürlerdi. Anuñ (7) menākıbı çokdur. Bir gün erkān-ı devlet ve a'yān-ı memleket ve (8) leşkeri bī-pāyānıla şikāra çıkdı, gāh ok ile neheng (9) ağzın deldi ve gāh kılıçla arslanı ve kaplanı iki böldi (10) ve gāh kemendile āhūları bend iderdi. Nā-gāh bir canavar dutuldu, (11) leṭafetde ve ṭarāvetde gözler görüp ve kulaqlar işitmiş (12) degüldi. Anuñ teni yumşaklığı yanında semmūr ve sincāb katı görünürdi (13) ve anuñ nāzūklığı katında kākum şan dikendi. Vezīr didi: (14) 'Acebā bu nāzūklık ve bu ṭarāvet ki bunda vardur ādemde (15) var mı ola, her kişi 'aklı olduğça söz gevherin dökdi. (B.196b) Kimi Çīn'üñ nāzūk-endām maḥbūbların aña beñzetdi ve kimi yumşaklığın (2) Ḥoten hūbları bedenine temşīl itdi. Rūy-ı zemīn hūblarına havā (3) bürüdetinden ve āfitāb ḥarāretinden fi'l-cümle bedenlerine katılık (4) andan gelür, pīr-i cihān-dīde meger ḥāzır idi, didi: Beyt:

(5) *Herkesī rūy-ı tu-rā ber-ḥaseb-i bīniş-i ḥ'īş*

*Nisbetī kerd be-çīzī vü tu çīzī-i digerī*

(*Sen başka bir şey olduğun halde herkes senin yüzünü, kendi görüşü ölçüsünde bir şeye benzetti*)

(6) El-kışşa bu gün bu ṭarāvet ve bu nāzūklık ki bunda var. Eger (7) var ise duḥter-i pādīšāhda Medīnetü'l-ka'rdur. Vezīr şordı: (8) Medīnetü'l-ka'r kandaşur? Pīr didi: Yir altında bir şehir vardur, (9) aña Medīnetü'l-ka'r dirler. Anda bir pādīšāh vardur didüğüm (10) anuñ duḥteridür. Pīr ol duḥterüñ ş'ol miqdār hūblığın (11) vaşf itdi kim mücerred işitmekle vezīr oğlu 'āşık olup (12) Beyt:

*Dimişlerdür gelenler birden öñdin*

*Ki kulaḥ 'āşık olur gözden öñdin*

---

(B.196a) 14 'aklı olduğça söz gevherin dökdi] bildügi kadar söyledi H.

(13) Ol duhterüñ dīvānesi olup anı görmege tamām müştāk (14) oldu. Vezîr oğlu sihr 'ilminde tamām mähir idi, kendüyle (15) bunu muḳarrer itdi ki şāh şikārdan döne Medīnetü'l-ḳa'r (B.197a) cānibine revāne ola. Bu ümmīze ki sihr kuvvetiyle ol memālike ulaşa. (2) Çün Şāh-ı Çīn şikārdan döndi. Vezîr-zāde ol cānibe (3) müteveccih oldu. Şāh (H.74b) sarāyına gelüp bir niçe gün geçüp bir gün (4) şāh ḥatunı āyine ele alup gülistān içre kendü yüzün (5) temāşā idüp didi: Bu ḥüsn vāfir ve cemāl ü kemāl ki benüm var, (6) şöyle ki bu söz andan ḥaber virür. Rubā'î:

(7) 'Alā 'aynike 'ayni'llāh ki çeşmān-ı siyāhest īn

(8) Ki müjgān-ı sinān-āsā ve merd-efgen nigāhest īn

(Bu, ala yanike ayni'l-lāh siyah gözdür. Bu, mızrak gibi ve yiğit öldüren bakıştır)

(9) Lebī yāḳūt u ruḥ la'l ü dehen mercān ü dendān dūr

(10) Zekāt be-deh be-dervīşān ki vāfir dest-gāhest īn

(Dudak yakut, yanak lal taşı, ağız mercan ve dişler inci. Dervişlere zekat ver çünkü bu, bol sermayedir)

(11) ve bu şevket ü vüs'at-i memleket ki Şāhuñ var ki kemterīn (12) baḥşışinden bu güfte nişān virür. Beyt:

(13) Ger dil ü dest baḥr u kān bāşed

Dil ü dest Hüdā yegān bāşed

(Enverî)

(Gönül ve el, deniz ve ocak [gibi cömert] olursa, gönül ve el, Tanrıyla bir olur)

(14) 'Acebdür ki rüzgār içre ḥüsnde buncılayın ḥatun ve şevketde (15) ancılayın şāh ola. Meger ol meclisde ḳaşr içre bir tūtī (B.197b) anda ḥāzır idi, güldi. Şāh ḥatunı müteḡayyir ve münfa'il olup incindi, (2) yüzinde ḡaḏab eşeri ḥāşıl olup şāha didi: Yā gülmek (3) sebebin disün yā baña ruḥşat vir bunuñ

sezāsın ve cezāsın (4) vireyim. Şāh tūṭıye didi: Yā sebeb-i ḥande[y]i di intikāma (5) muntazır ve müheyyā ol. Tūṭı didi: Beni melikenüñ ḥod-bīnligi (6) gülmege getürdi. Melike mişli yarar ki ebden ve āyineden ihtirāz da, (7) tā ki anuñ ḥod-bīnligi zāhir olmaya. Beyt:

(8) *Tu meger ber-serābī be-heves ne-nişīnī*  
*V'er ne her teşne ki bāşed heme ez-ḥod-bīnī*

(Sen, sakın bir serap üzerine hevesle oturma! Aksi taktirde bütün susuzluklar, bencillikten vücut bulur)

(9) Lillāh derru men k̄āle<sup>117</sup>

'Aybest 'azīm ber-keşiden ḥod-rā  
 (10) V'ez cümle-i ḥalk ber-güziden ḥod-rā

(Kendini büyütmek/kibirlenmek, büyük ayıptır. Ve kendini bütün halktan üstün görmek de.)

*Ez-merdümek dīde be-bāyed āmūht*  
 (11) *Dīden-i heme kes-rā vü ne-dīden ḥod-rā*  
 (Hāce Abdullah Ensārī)

(Göz bebeğinden görmeyi öğrenmeli. [O] herkesi görür ama kendini görmez)

Muḥaşşal melikenüñ müdde'āsı (12) budur ki ḥüb-rūlıkda cihānda mişli olmaya ve ne milkde (13) Çīn şāhı gibi pādişāh olmaya, 'ālemde zīr ü zemīnde bir şehir (14) vardır ki aña Medīnetü'l-ka'r dirler. Anuñ pādişāhuñ (15) bir kıızı vardır. Senüñ ḥüsnüñ yanında anuñ cemāli necm (B.198a) yanında māh gibidür ve şāhuñ memleketi yanında anuñ memāliki (2) vüs'ati āfitāb nūrı şeb-tāb üzre nice rüşen ise (3) eyledür. Belī serv ü kibā ve kaṭre vü deryā ve serçe vü 'anḳāya münāsebeti (4) nice ise eyledür. Her şāhib-kuvvet üzre bir şāhib-(5)kuvvet vardır. Belī Beyt:

<sup>117</sup>

Bu sözü söyleyeni Allah mükafatlandırınsın.

*Ḥüdāyī ki bālā vü pest āferīde*

(6) *Zi-ber-dest-i her dest dest āferīde*

(Yukarı ve aşağıyı yaratan Allah, her üstün elden üstün bir el yaratmıştır)

Kemā ḳāle'llāhü tebāreke ve te'ālā (7) **ve fevḳa külli zī 'ilmin 'alīmün**<sup>118</sup> ve ḳāle tebāreke ve te'ālā **ve rafe'nā ba'zaküm fevḳa** (8) **ba'zin derecātın**<sup>119</sup> el-ḳışṣa Göñlinde ṣāhuñ Medīnetü'l-ḳa'r ṣāhınuñ (9) duḡteri muḡabbeti ve sevgüsü tamām ḳalbinde yir eyledi. Vişāli (10) temennāsına cān u dil bağlayup ḳādir olsa ol dem cemāli (11) ṣem'ine pervāne olup (H.75a) yanardı. Zīrā ṣikārda bir daḡi (12) anuñ ḡüsni evṣāfını işidmişti. Mıṣra':

*Gül-i nem dīde-rā ābī tamāmest*

(Taze/nemli gül, gözü tamamlar bir sudur/Göze tam bir sudur)

(13) Umūr-ı memleket ve saltanatı mu'temedlerden birine ıṣmarlayup (14) kendü seyyāḡlar şüretinde taṣra çıkup Medīnetü'l-ḳa'r (15) tarafına revāne olup, āḡir deryā kenārına geldi. Bād ki deryānuñ (B.198b) ḡabercisüdü. Bu ḡaberi deryā sem'ine irişdü. Deryā da (2) ādem şüretinde ṣāhuñ ḡuzūrına gelüp didi: Ne maṣlaḡata (3) bu cānibe gelindi, eger ḡizmet var ise buyur, elden geldügi (4) miḳdār edā idem. Şāh didi: Baña bir düṣvār iş öñüme (5) geldi, **Be-ḡükm cā der meliken u baḡren** Saña geldüm, tā benüm (6) müṣkilüm ḡall idesin ve ol müḡimmi baña ḡāṣıl idesin, (7) diyüp şüret-i ḡālī taḡrīr eyledi. Deryā didi: Medīnetü'l-ḳa'r bir (8) ḡuruda bir ṣehirdür, benüm fermānum aña cārī degüldür. (9) Lākin seni ol memleket ser-ḡaddine iletem, diyüp ṣāhuñ (10) elin dutup ve maẓmün-ı fermūde[y]i **merace'l-baḡreyni yelteḡiyān**<sup>120</sup> (11) zuhūr bulup bir ḡavṡada Medīnetü'l-ḳa'r ser-ḡaddine irişdiler. (12) Deryā dönüp, ṣāh ilerü yürüyüp bir bāḡa irişdi ki (13) cennetden ḡikāyet iderdi ve firdevsden nişān virürdi. (14) Ol bāḡda bir çeṣme aḡardı, ol

<sup>118</sup> Yusuf : 76: "Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır."

<sup>119</sup> En'âm : 165: "Bir kısmınızın derecelerini diğeri bir kısmınızın üstüne yükselten O'dur."

<sup>120</sup> Rahman: 19 "O iki denizi salıverdi. Birbirine kavuşurlar."

şu kenārına varup (15) āb-ı zülālden içüp bir lahza oturdı ki rāhat ola. (B.199a) Bir zamāndan şoñra iki cüvān geldi, şāhla merḥabā idüp didiler: (2) Biz iki qarındaşuz, atamız fevt olup dört nesne alıƣodı. (3) Niçe müddetdür ki muntazır idük ki bir kimse gele bize bunları (4) kismet ide ve ortamuzdan nizā' munƣatı' ola. El-ḥamdü lillāh ki bu gün (5) bu murāda irdük. Şāh didi: Ol dört nesne[y]i ortaya (6) getürüñ, tā fikr idem. Bir kīse getürdiler, her ne vakt ki (7) altun ve aƣça lāzım ola anuñ içinden ihtiyāc miƣdārı (8) ƣıƣardı. İkinci bir aƣaç ƣanak, her kimseye ta'am ve şarāb ārzū (9) olsa eger yimek ve eger keyfiyyet andan ḥāşıl olurdı. (10) Üçünci iki na'leyn, her kimse ki ayak ƣosa bir mekāna varmak (11) ƣaşdına ol ān ol maƣāmda bulunurdı. Egerçi ara yirde (12) hezār kūh ve şahrā olsa. Dördünci bir kemükden tīg idi, (13) aḥşam namāzında yā bir ḥarābda yā bir şahrāda niyāmından ƣıƣarsalar (14) ol yir bir şehr ābādan zuhūr ide. Cümle esbābla bāzār u dükkān (15) bile zāhir ola; ƣün şabāḥ ola kılıcı kınına ƣatalar, (B.199b) cümle şehr sarāy her ne var ise nā-bedīd ola. Şāh ƣün bunları (2) gördi, kendüye didi ki: Eger benüm murādum ḥāşıl ola, bu dört (3) nesne sebebiyle olur diyüp ol iki cüvāna didi: İki ƣob (4) ve iki ƣevgān getürüñ. Biriñüz şaƣa ve biriñüz şola uruñ. (5) Her ƣanƣıñuz ƣopı tiz getürürse maƣşūda ire ve ol dördten (6) murād olan ikisin ala (H.75b) ve ol iki ƣalanı ol biri ala; ƣün (7) iki qarındaş ƣob ardınca revāne oldılar. Şāh ta'cīl delƣı (8) aƣup tīg ve kāse[y]i alup ve Medīnetü'l-ƣa'r'a vuşul niyyetine (9) na'leyne ayak başdı. Derḥāl kendüzin ol şehrüñ (10) dervāzesinde gördi; ƣün şehre duḡul itdi, ol duḡterüñ (11) ƣaşrı ƣapusına geldi. Vezīr oƣlın ƣapuda ḥayrān olup (12) durur, şordı ki sen bu menzile ƣaƣan geldüñ ve ḥālüñ (13) nedür? Pes vezīr-zāde didi ki: Niçe müddetdür ki bu duḡtere 'āşık olup (14) bu zāviyede mu'tekifem; ammā baña hergiz iltifāt itmez. Pes (15) bu sözden şāha ma'lūm oldu ki bu şāhuñ bu zīr [ü] zemīnde (B.200a) şöreti dükeli dünyā şöreti ƣadar vardur. Medīnetü'l-ƣa'r şāhınuñ (2) ƣızı da atasına dimiş: Eger beni kimseye virürseñ Ƣīn pādīşāhına (3) vir, yoḡsa hergiz er adın añmazam. Meger Şāh-ı Ƣīn'üñ ḥüsni (4) evşāfın işitmiş idi, aña meyli olmuşdı. Vezīr-zāde ile şāh (5) henüz kelimātda idi, Medīnetü'l-ƣa'r şāhına ḥaber olup ta'cīl (6) istikbāle gelüp ta'zīmle Ƣīn pādīşāhın alup sarāyına (7) iletdi, kendü taḡtında yir idüp ƣızın aña nām-zād itdi. İrtesi (8)

meclisi 'aḳd mün'aḳid oldı ve 'arūs şöyle ki nām-dār (9) selāṭınler ve havākın kām-kārlar işidür. Dügün olup (10) duḡteri şāh-ı Çın'e virdiler ve lisān-ı ḡālile şāh bu maḳālün (11) fehvāsı müterennüm oldı. Beyt:

*Diger çü ḡonce ne-mī goncem ez-ferāḡ der-püst*

(12) *Ki mī-resed be-meşāmem nesīm-i devlet-i dost*

(Artık gonca gibi ferahlıktan derime/kalıbıma sığmıyorum. Çünkü burnuma, dost devleti [kokusu] geliyor)

Çın şāhı bu melike (13) baḡta naḡar itdi ve dost vişāline vāşıl olup duḡterün (14) cemāli ve ḡüsnini gördi, aña ṭūṭnün ḡavlinün şıdkı zāhir (15) oldı, ne bu memālik gibi memleket var ve ne bu perī-rū gibi (B.200b) cihānda bir ḡüsn bulunur. Şāh-ı Çın pādişāhdan memleketine mūrāca'ata (2) icāzet istedi. Şāhuñ da'vetine icābet idüp destūr (3) virdi. Şāh-ı Çın duḡteri kenāra alup ṭiḡla kāse[y]i getürüp (4) ayaḡı na'leyn ṭılsımla ḡoyup bu niyyete kim ol çeşmede (5) ol iki ḡarındaşı mülākī olına. Vezīr-zāde siḡrle kendüzin (6) bir meges kılup şāhuñ cāmesine ḡonup ammā kendüsin (7) izḡār itmeyüp ol çeşmeye bile geldi kim ḡāh ḡāh ol şem'-i (8) ṭavvāra ḡarşu pervāne gibi pervāz ide, ol ḡūr-ı perī-veşi gören bu temennāyı iderdi. (9) Beyt:

*Siḡr ger dānistemī ḡod-rā meges mī-sāḡtem*

*Mī-nişestem ber-lebeş ḡüstāḡ mī-ḡordem şeker*

(Eğer sihir bilseydim, kendimi sineḡe çevirip [yarin] dudaḡına oturarak pervasızca şeker yerdim)

Beyt:

(10) Siḡr bilsem bir laṭīf ṭomruḡ düzerdüm kendümi

Dilberün ḡarşusına parıl parıl yanmaḡıçün

(11) Bir zamāndan soñra ol iki birāderler ki ol (H.76a) dört nesnenün (12) vārişleri idi. Ḥāzır oldılar. Şāh ol dört teberrüki (13) öpüp anlaruñ öñine ḡoyup

izhār-ı hacālet idüp (14) didi: Zinhār hāṭıruñuzdan bu geçmesün bu işi (15) denā'et-i himmetden idüp sizlerüñ mālın tama' ile (B.201a) ğazab itmiş olam, benüm öñümde bir mühim vardı ki bunsuz hāşıl (2) olmazdı. El-ḥamdü lillāh ki bunlaruñ vesīlesiyle müyesser idi. (3) Bürāzerler didiler: Çün bu metā' cinsi bu zīr ü zemīn memālikinde (4) eksik degüldür. Mümkindür ele gire, çün bu vāsıtasıyla (5) nizā' beyne'l-aḥaveyn mürtefi' olup vaḥşet-i müvānesete (6) ve kudüret-i şafāya mübeddel oldu, aña bināen bu dört nesne[y]i (7) saña bağışladuḡ ve hem saña bir nükte ta'līm idelüm. Bir kimse (8) dilese teninden rūḥın ḥālī ide, bir ğayrı cisme duḡūl (9) ide, eger isterse girü kendü cismine gire diyüp şāha (10) bu ḥālī ta'līm idüp, şāh öğrenüp ol bürāzerlere du'ā (11) idüp na'leyn-ı ılsıma ayak başup derḥāl kendü (12) memleketine irişdi. Vezīr-zāde şāhla bile gelüp kendü (13) şüretine girüp şāh ḥızmetine durdı. Andan şāh (14) didi: Sen kaçan geldüñ? Didi: Üç dört gün şāhdan (15) ilerü geldüm. Bir niçe günden şoñra şāh sefer meşakḡatinden (B.201b) āsüde olup şikār ve nişāt hevesine düşüp (2) şikāra 'azm eyledi. Püser-i vezīr ittifāk şikār-gāhda bile (3) hāzır olup bir āhū şayd idüp şāha 'arz eyledi. (4) Şāh āhūyı pāk itmek buyurdu ve hem şikār aḥvālī (5) tamām olup pādişāh diledi ki şehre mürāca'at ide. (6) Vezīr-zāde meger silsilesin ḡaynadup istedi ki (7) bir 'özr idüp ḥīle ile murāda irişe. Pādişāh didi ki: (8) Medīnetü'l-ḡa'r'da baña bir 'ilm hāşıl oldu ki insān şüretinde (9) ğayrı şürete girmek elümden gelür, eger Şāh ruḡşat (10) vire, şehriyār-ı kām-kār ve sipihr-iḡtidār ḡuzūrında ol 'ilm (11) 'amele getürem. Pādişāh didi: Eyle görelüm. Derḥāl himmeti (12) denā'etinden bir ḡaḡīr meges şüretinde görinüp her ṡaraḡa (13) pervāz idüp yine şüretine girdi. Şāh 'uluvv-i himmetinden (14) didi: Bu sehl faẓīletdür, eger meges ādemī şüret ola, (15) teraḡḡı itmiş olur. Bu sen itdüğüñ bir maşḡaralıḡdur, insān (B.202a) kendü şüretinde ğayrı ile ortaya gele. Merātib-i Mevlānā (2) Celāle'd-dīn Rūmī ḡaddesa'llāhü sırrahü beyān buyurdu: Beyt:



(3) *Ez-cemādī mürdem ü nāşī şodem*

*V'ez nemā mürdem be-ḥayvān ber-zedem*

(Cansız varlıkta öldüm ve ortaya çıktım. Görünüşte ölüp hayvanlığa döndüm)

(4) *Bār-ı dīger mürdem u insān şodem*

*Ānçe ender-vehm-i nāydān şodem*

(Tekrar öldüm ve insan oldum. Onda da ney çalıcının vehmi? oldum)

(5) *Bār-ı dīger çün be-mīrem ez-beşer*

*Çün melek ez-nūr sāzem bāl ü per*

(Beşeriyette tekrar öldüğümde melek gibi, nurdan kol-kanat yaparım)

(6) *Bār-ı dīger bāyedem custen (H.76b) zi çe*

*Küllī şey'in hālikün illā vechehū*

(Tekrar ne de aramam gerekir. Külli şey'in hālikun illā-vechehu)

(7) 'İlm budur ki ben getürdüm. Gücüm yiter ki nakl-i rūḥ idüp (8) bir ğayrı kālība duḡūl idem, tā ol kālīb tāze cān gelür (9) gibi ola ve eger isteyem aşıl kālība girü girem. Ḥaḳīḳat (10) **Minhū bedee ve ileyhi ye'ūdū**<sup>121</sup> mümāşil ola. Püser-i vezīr didi: Ol (11) nesne ki bu kemīne bilür nidügi ve 'ubūdiyyet yolından gösterdüm. (12) Ol nesne ki pādişāh ḥazretine ma'lūmdur, ululıḳ (13) tarīḳinden anı izhār ide. Maḥazā şāhuñ luṭfı olup (14) bu zerre[y]i toprakdan getüre. Şāh ḥāliyyü'z-zihni idi, püser-i (15) vezīr tezvīrūñ mekr ü ğadrinden kendü cismini ḥālī (B.202b) idüp ol āhū kālībına girdi. Vezīr-zāde ol iki cüvāndan (2) şāhuñ 'ilmini bile öğrenmiş idi. Derḥāl kendü kālībın koyup (3) şāhuñ cisminde girdi. Tılsım-ı na'leyni şāhuñ yanından (4) gitmezdi. Ol dem ayak başup şāh ḥareminde bulundu. Ehl-i (5) ḥarem şöyle taşavvur itdiler ki şāh teşrīf getürdi; (6) çün zengī niḳābın rümī yüze örtdiler, rüşen

<sup>121</sup>

Ondan başladı ve ona döner.

günüñ (7) yüzün zülmet zülfinden penhân olup felek hezārân hezar (8) dīde ile çarh urup āfitāb-ṭal'at hilāl-ebrū (9) duḡter-i ṣāh Medīnetü'l-ḡa'r temāṣāsına gelüp pūser-i vezīr de (10) ṣāh şūretinde duḡter yanına gelüp, duḡter nazar itdi, gördi ki ammā sīretde ṣāha (11) beñzemezdi, şūrete aldanmaz 'ākıl kişide sīret gerek. (12) İstedi ki ol pākize sirişt gevherüñ pisterin bed- (13)güherlik şoḡbetiyle nā-pāk ide. Medīnetü'l-ḡa'r melikesi (14) zīrek ve dānā idi. Vezīr-zādenüñ sīret-i nā-pesendīdesin (15) görüp gümāna düşüp derḡāl kendüzin ḡasteliḡa (**B.203a**) urdı. Muteḡhayyir ve endīṣ-nāk olup cürm itdi ki bu ṣāh degüldür. (2) Pādīṣāh ḡāyibdür, zīrā Medīnetü'l-ḡa'r ki melikenüñ mevlūdı (3) andan idi. Bu şu'bede buña mānend aḡvāl anda çok olurdı. (4) Eger bu ḡālī kimse bilmezdi; ammā malikeye ma'lūm idi ve hem (5) padiṣāhuñ ol 'ilmi cūvānlardan öğrendüḡi 'ilme ittīlā'ı (6) var idi. Aña bināen kendüzin ölmelü ḡaste gibi gösterdi. (7) Vezīr-zāde çün ḡarem-i cedīdden murādın bulmadı. (8) Muvāṣalat meylin ḡatun-ı ḡadīme gösterdi. Ol ḡod (9) firāsetde kāmīl ve 'aḡlda mişli nādīr idi. Ṣāhuñ (10) ḡulūḡı ve ḡūyına tamām vukūfı var idi, çün Vezīr-zāde (11) ṣāhuñ ḡiṣāl-i pesendīdesin görmeyüp anuñ (12) şoḡbetinden ictināb idüp 'özr-i zenān bahāne kılup (13) pūser-i vezīr her gün gelüp ol iki ḡareme tevāzu' ve (14) temelluḡ gösterüp hīç birisi buña mültefit olmayup (15) izḡār-ı za'af günden güne ziyāde idüp ol erḡuvānī (**B.203b**) ḡehre za'ferān-reng görindī. Ol gün ki ol ṣīr-i (2) rūzgār peleng-ḡūy mu'āvenetiyle ol rūbāhuñ (3) mekr ü ḡud'ası şerrine uğrayup ḡazāl kisvetine (**H.77a**) (4) girüp çün ol ḡāle uğradı. ḡayret baḡrına ṭalup (5) neyleyeceḡin bilmeyüp her ṭarafa yürüyüp derdine dermān (6) ararken baḡtiyārī kılup bir ṭūṭī ḡālībın görüp (7) derḡāl āḡū ḡālībından murḡ-ı rūḡı pervāz itdüp (8) ṭūṭī ḡalībına duḡūl idüp hemān kebūter-vār pervāz (9) idüp kendüyi ḡaşr bāmına nüzūl itdi; çün ol (10) 'işmet perdelerin bī-mār döşeginde görüp bu (11) cihetden be-ḡāyet ḡaste-dil ve mecrūḡ-ḡāṭır olup (12) ḡāṣıl-ı kelām ol bostānda vaṭan ve nişīmen düzdī. (13) Bir gün ḡūbān-ı Medīnetü'l-ḡa'r'ı ḡalvet görüp (14) aḡyārdan ḡālī bulup ṭūṭī bī-meḡābā bālīnine gelüp (15) faṣṡḡ zebānile keyfiyyet-i ḡālī şorup ve kendü aḡvālin (**B.204a**) bir bir taḡrīr

---

(B.202b) 11 Duḡter nazar itdi gördi ki ] –B.

eyledi, dönüp tūṭī şüretinde Şāh didi: Benüm hāṭıruma (2) bir hīle hūṭūr itdi, yāduñda dut. Furşat vaktinde gerek ola, (3) çün ol rūbāh-ı pür-tezvīr ki püser-i vezīrdür, Cihān-gīr şīr şüretinde (4) bālīnūñe gele, 'özü-h'āhı ve ma'zeret-güsteri izhār di ki benüm (5) göñlüme bir gümān ve dilüme bir hayāl geldi ki bu hūdāvend-i mükerrem benüm (6) velī-ni'metüm degüldür. Benüm temāruzum bu cihetdendür, şimdi bu cihetden ol (7) hayāl ümīzdür ki bir cihetden ol hayāl göñlümden gide, (8) zīrā ol ḥazretüñ bir 'ilmi var idi ki niçe kerre yanumda 'amele (9) getürmiş idi. Eger ol 'acübeye müşāhede oturasın tamām ḳalbüm (10) muṭma'in ola diyü telḳīn idüp pervāz itdi; çün irtesi (11) olup Vezīr-zādenüñ 'ādeti idi ki her gün gelüp ḥastenüñ (12) hāṭırın şorardı. Yine geldi, bī-mār geçen mā-cerā[yı] takrīr (13) eyledi. İttifāk ıstablada bir ḥar saḳat olmışdı. Vezīr-zādenüñ (14) saḳatlık hengāmıydı. Ḥar ḳālībın ḥālī idüp bu hükme ki (15) derḥāl ḥālī rūḥı ḥaruñ ḳālībına girdi. Hemān ol dem tūṭī (B.204b) āşiyānından aşıl ḳālībın ḥālī görüp ta'cīl kendü ḳālībına (2) girüp tūṭī cismin terk itdi ve ḥaḳīḳat *Minhü bedee ve ileyhi* (3) *ye'ūdū*<sup>122</sup> taḥḳīḳ görindi. Pes ḥarı ışkence içün ağır yükler virüp (4) kim aña ṭāḳati yitmezdi aḥir cānın *Fī cīdihā ḥablūn min mesedin*<sup>123</sup> mālīk-i (5) dūzaḥa ışmarladı. Tūṭī çün sözi bu araya getürdi, (6) didi: Ey Māh-şeker nice ki şāh-ı Çīn hem ma'şūḳa-i cedīde (7) ve hem ḥatun-ı ḳadīme ulaşdı, ümīzüm budur ki sen de bu düşüñ (8) ta'bīriyle hem maḥbūba ve hem erüñe irişesin; ammā erüñ (9) vişālī müyesser olunca dostuñ ḥuşūlin ḡanīmet bil, bu sā'at (10) ma'şūḳ cānibine revāne ol. Māh-şeker istedi ki tūṭī (11) didügin ide. Nā-gāh Medīnetü'l-ḳa'r'uñ ḥüsrev ü āfitāb maşrıḳ (12) cānibinden yüz gösterüp kevākib sultānı elinden (H.77b) (13) milkin aldı, ol ḳara günlü Māh-şeker'üñ mühimmi tevaḳḳufa düşdi. (14) **ŞEB-İ ÇİHİL** Çün çarḥ-ı mühre-bāz zerrīn āfitāb mühresin maḡrib (15) ḥoḳḳasında penḥān itdi ve sipihrüñ ḥ'ācesi māh şeb-efrūzı (B.205a) şu'lelendürdi, maşrıḳ dürcinden çıkardı. Māh-şeker (2) şanki leṭāfet gevheri ve melāḥat āsumānıdur, nite ki (3) bu güfte ḥaber virür. Hûbân-ı sitāregân sipihr-i melâhatinde Mışra':

(B.204b) 14 ÇİHİL] Sİ VÜ NÜHÜM H.

<sup>122</sup> Ondan başladı ve ona döner.

<sup>123</sup> Tebbet : 5: "Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir)"

(4) *Māhest der-miyāne īṣān nigār-ı men*

(Benim sevgilim, onların arasında bir aydır)

Ṭūṭīye gelüp ruḥsārı (5) üzre göz yaşın pervīn ve 'aḳīḳin güher-bār lālesin ve erḡuvānın (6) za'ferān gösterüp didi: Ey ḥalka-i sebze-pūṣān la'l-i (7) minḳār ve ṭavḳ-ı kehrübā ve iy ser-ḥayl-i zümre-i ḥāmūṣān söz söylemege (8) 'iṣḳuñ bir ağır ṭavḳın cān boynına bırakduñ, baña bu dā'ireden (9) çıḳmağa hergiz imkān olmaz gibi ben her gice bu niyyete saña gelürem ki (10) murādum ḥāsil idüp baña bir dermān idesin, beni her dem neṣāyih (11) tīrine hedef idüp yanmış cānuma naṣīhat idüp (12) dürlü temṣīlāt idersin. Pend ü naṣīhat 'āḳıludur. Ben ḥod (13) bī-dil ü dīvāneyem. Beyt:

Mest-i 'iṣḳam dostlar çün cān u dil ayık degül

(14) Dem-be-dem pend eylemek dīvāneye lāyık degül

Rubā'ī:

(15) *Bī-dil gümān me-ber ki naṣīhat koned ḳabūl*

*Men gūṣ-ı istimā' ne-dārem limen yeḳūl*

(İstemeyene nasihat etme dinlemez ki! Benim dinleyecek kulağım yok ne diyorsun sen?)

(B.205b) *'Āṣīḳān küṣteḡān-ı ma'ṣūḳand*

*Ber ne-yāyed zi-küṣteḡān āvāz*

(Sa'dī)

(Āṣıklar, maşuklarının ölüleridir. Ölmüşlerden ses gelmez)

(2) Ṭūṭī didi ki: Ey bānū egerçi 'iṣḳ ile neṣāyih birbirine zıddur; eger (3) küllī neṣāyihdan i'rāz idüp mevā'ızdan tamām imtina' idüp (4) bī-ḡaraż dostlar sözün diñlemeyesin, düşmen şamātasına giriftār (5) olmak muḳarrerdür. Bu kelāmı taṣdīḳ ider ol dört şāhib (6) mühre ḥikāyeti. Māh-şeker şordı ki nicedür

ol **HİKÂYET**? (7) Tūṭī didi: Nākılān-ı aḥbār ve gūzārende-gān-ı esmār şöyle getürmişlerdür ki (8) bir vakt Belḥ şehrinde dört yār var idi. Eger şiddetde ve ger (9) rāḥatda ayrılmazlardı. Rūzgār leşkeri hücūm idüp māl u menālin (10) vesā'ir esbāb cem'iyetlerin ḥavādiş-i tārāc bādına virdi. (11) Anlaruñ şādlığı ğama ve sūrı māteme mübeddel oldu. Zīrā (12) felek ḥavādişi eksük olmaz, her şu'ūduñ bir hubūṭı ve her firāzuñ bir (13) nişṭbi velā-büddür. Ol memleketde bir dānā ve feylesof-ı kāmīl (14) ḥakīmi var idi, aña vardılar. El darlığı şerḥinden bir şemme ki (15) dil andan cāna gelmiş idi, taḫrīr itdiler. Ḥakīm-i dānā her birisine (**B.106a**) birer mūhre virdi ısmarladı ki şaḳlayup sefer ideler. Her yirde ki (2) mūhreleri düşe ne zāhir olursa anuñ (**H.78a**) naşṭbi ola. Ol (3) dört refīk yola düşüp niçe mīl yüridiler. Birinüñ mūhresi (4) başından düşdi, çün ol maḥalli ḳazdılar bakır ma'deni zāhir (5) oldu. Mūhresi düşen yoldaşlarına didi: Ben naşṭbüme ḳānī' (6) oldum. Eger siz de rāzī olasız bu metā' ortamuzda mūşterek (7) ola. Rūfekā bu söze rāzī olmayup gitdiler. İkincisinüñ mūhresi (8) düşdi. Anuñ sitāresi aña ğālib imiş gūmiş ḳānı zāhir (9) oldu. Ol da refīklerine hemān ol sözi didi. Bunuñ da (10) sözi mesmū' olmayup iki yoldaş revāne oldılar. Bir niçe (11) gün gidüp üçüncisinüñ mūhresi düşdi, altun ma'deni (12) görindi. Ol da yoldaşına çok ibrām u ilḥāḥ idüp didi: (13) Gel Ḥaḳ te'ālā ğayb ḥazīnesinden bir ni'metdür virdi, (14) ikimūze degül niçe kimseye kifāyet ider. Bir yirde oturup (15) bāḳī 'ömri ferāğat ve refāhiyyetle geçürelüm. Dördünci refīk (**B.206b**) bunu taşavvur itdi ki daḡi ilerü varup cevāhir ḳānın bula, her (2) ne miḳdār ki yoldaşı te'kīd ve mübālaġa itdi, hergiz işitmedi. (3) Bu endīşe ile ki bir kimseye ki cevāhir ma'denin istiḳlālī (4) bula. İştirākle zer ḳānına bir ğayrı ḳişi elinden ḥāşıl olmuş rāzī ola, (5) buña rāzī olmaḳ ğāyet denā'et himmetdendür, diyüp yola (6) revāne oldu, bir niçe mīl gidüp ittifāḳ anuñ da mūhresi (7) düşüp demür ḳānı zāhir olup 'ālem gözine siyāḥ görinüp (8) eli arkasın ışırdı. Ol eyü sözlü ve nīk-ḥāḥ dostuñ (9) sözin işitmedüğine te'essüf idüp döndi ki ol (10) altun ma'deni şāḫibine ulaşa. Her ne miḳdār ki aşaġa (11) yukaru çalışup aradı, eşerin de bulmadı. Kendü kendüye (12) didi: 'Abeş çalışmaḳ hemān bir ḥām sevdādur; çün naşṭb (13) āhen imiş, varup anuñ ḳārında olayım. 'Āḳıbet āhen

dağı (14) altun olur diyüp döndi. Demür kânı da gözinden gâ'ib (15) olup, te'essüfle el arkasın dişledi. Beyt:

*(B.207a) Herkes ki naşîhat zi-'azîzân ne-koned gûş  
Bisyâr be-ḥāyed ser-i engüşt-i nedāmet  
(Molla Fenaullah Kāşānî)*

*(Azizlerden nasihat dinlemeyen herkes, pişmanlık parmağı başını çok  
çiğner)*

(2) Āh idüp her ṭarafa segirdüp dilinde bu beyti tekrār iderdi. Beyt:

*(3) Gûş eylemedüñ ḡünkü bu gün pend ü naşîhat  
(4) Kalsañ yiridür derd ü belā vü ḡam içinde*

Āḡir gördi ki (5) sitāresinde sa'ādet eşeri yok. Nā-ḡār kendüzin biñ (6) belā ile ol ḡakīm-i dānā olduğı şehre bıraḡdı, ḡün andan ḡaber (7) şordı. Didiler: Sefer itdi, kimse bilmez ki ne cānibdedür. (8) Miskīn müteḡayyir ve müflis **(H.78b)** olup kendü eliyle başın döğerdi, (9) söz işitmedüğine. Bir gün yaralu göñli durdı, kışşasın (10) dostlarından birine ḡikāyet itdi. Ol dost didi: Her ki (11) ḡarazsuz dost sözün diñlemedi, anuñ hemān başına (12) bu gelür ki senüñ başuña gelmiş ve hem ol cāzū başına (13) geldi. Müşfik dost kelāmın işitmedüğinden. Ol maḡrūm (14) şordı ki nicedür ol **HİKĀYET**? Dost didi: Getürmişlerdür ki (15) dört kimse bir yolda giderlerdi. İttifāk içlerinde **(B.207b)** bir sāḡir var idi, siḡr bābında tamām māḡir idi. Bir mevzi'a irişdiler. Bir (2) ejderhā-yı sehm-nāk gördiler, zamānla ḡüriyüp her üstüḡānı (3) ṭaḡilup perīşān olmuş sāḡir ol üstüḡānları bir yire (4) cem' idüp efsün idüp siḡr kuvvetiyle kemükler ve deri (5) birbirine ulaşıp hemān cānsuz bir ejder oldu. Her kim (6) görürse heybetinden ölürdi. Cāzū istedi ki bir efsün (7) dağı ide kim ejdere cān gele. Refīkler naşîhat idüp didiler: (8) Zinhār bu ḡareketi eyleme ve bu fitne ki sālihā uyḡuda idi, (9) uyandırma ve hem bu yir ḡalkına

---

(B.207b) 6 heybetinden ölürdi] heybet alırdı B.

zarar gelmelü olmaya ve bundan (10) soñra bu ʔarīḳ-i āyende ve revendeden ḫālī olmalu olmaya (11) ve hem ʔorḳ, kendüñi la'net tīrine siper itme. **El-fitnetü nā'ime** (12) **le'ane'llāhü men eyḳazaha**<sup>124</sup> Şāyed şerri de saña iriše, nice ki bu ʔarīḳle (13) her yüzden naşīḫat itdiler, aşlā eşer idüp ol niyyetden (14) rücū' itmeyüp ejderhā heykelinüñ yanına varup efsün (15) oḳumaḳ itdiler. Nā-gāh dirilüp gördi cāzū cümleden **(B.208a)** kendüye yaḳın dem urup bir loḳma itdi. Ğayrılar biñ belā ile (2) ḫalāş oldılar. Cāzūya kendü mühmel 'ameli mihmān olup (3) boğazdan aşığa gidüp helāk oldu. Tūṭī-i siḫr-āferīn (4) çün maḳāl silsilesin bu vādiye getürüp didi: Ey (5) Māh-şeker her kimse ki nāşihlar sözün işidmeye, kendü cānibinden (6) ol naşīḫatüñ ḫilāfın ide, aña ol irişür ki Belḫī ve cāzū (7) müşāhede itdiler. Bārī bu naşīḫati güç yiter, işidmek hemān (8) dur, dost cānibine revāne ol. Niçe bir ol müştāḳı (9) intizār içinde ʔorsun. Māh-şeker isteki ki tūṭī (10) didügin ide. Nā-gāh ḫūrşīd eşer deri āteşīn şu'lesiyle (11) maşrıḳ ğarı ağızından ʔaşra geldi, 'uşşāḳı hicrān zehrine (12) mübtelā idüp vişāl-i tiryākinden nā-ümīz itdi. Māh(13)şeker'i ḫayret başup ümīzi bir giceye daḫi ḳaldı. **ŞEB-İ** (14) **ÇİHİL Ü YEKÜM** Çün āfitābuñ Rūmī cāriyesi maḡrib neḫḫās-(15)ḫānesine gitdi ve māhuñ Ḥoteni tāciri maşrıḳ cānibinden **(B.208b)** eşer gösterdi. **(H.79a)** Māh-şeker ten-i bī-tāb ve çeşm-i pür-ābla tūṭīye (2) gelüp didi: 'Işḳ āteşi dūdın benüm nihādumdan gider. (3) Vişālī hevāsı ile bu ten-i ḫākimī ḳarışdur, ḡāfil olma, göz (4) yaşı beni ḡarḳ eyledi. Beyt:

*'Aşḳ āmed ü dil zi-dest-i mā bord*

*(5) Tedbīr zi-'aḳl-ı mübtelā bord*

*(Aşḳ gelip gönlümüzü kendinden geçirdi. Aklın tedbiri [de] çaresiz kaldı)*

<sup>124</sup>

Fitne uyuyor, onu uyandırana Allah lanet etsin.

*Dil-rā hemī bord āb-ı dīde*

(6) *Tā dest derd-i Ādem me-rā bord*

(Gönlü tamamen gözyazına boğdu. [Beni ] ta Adem'in derdine [kadar] götürdü)

Ṭūṭī didi: Benüm ḥāṭıruma (7) bu geldi ki senüñ mühimmüñ bu güne degin anuñçün kaldı ki (8) 'alāka-i muḥabbet ki senüñ cānibüñden nihāyet mertebede(9)dür; ammā ol ṭarafdan añlaram ki bunuñ 'aşr-ı 'āşiri (10) yokdur. Eger iki cānibinden ber-ā-ber olsa aḥsen-i vechle (11) emr-i muvāşalat 'an-ḳarīb muntaẓam olurdı. Beyt:

(12) Benüm sevmem ne virür sende himmet olmayıcak  
Neye yarar iki başdan muḥabbet olmayıcak

(13) Zīrā intizām-ı levāzım-ı müsāvātdur. Bu nükte[y]i bildük, sūrdan (14) üslūb-ı libās degme kimse fehmi itmez. Meger dānā Beyt:

(15) *Ān kes ki zi-şehr-i āşināyīst*  
*Dāned ki metā'-ı mā kocāyīst*

(Tanıdık şehirden olan kimse, bizim malımızın/eşyamızın nerede olduğunu bilir)

(B.209a) İşitmedüñ mi ol Bağdādī cūvānuñ kenīzekle kışşasın? (2) Çün vefā muḥabbeti aralarında berāber idi, lā-cerem tiz maḳşūda (3) her birisi irişüp murāda vāşıl oldılar. Māh-şeker temennā itdi ki (4) bu kışşanuñ rüşen olmasın **HİKAYET** Ṭūṭī didi: (5) Şöyle getürmişlerdür ki bir vakt Medīnetü's-selām (6) Bağdād'da bir cūvān vār idi, māl bisyār ve şerveti bī-şümār idi. (7) Nā-gāh bir kenīzek muṭribeye 'āşık oldu. Ol kıymetlü gevheri (8) ağır bahāya şatun aldı. Beyt:



Aldum metā'-ı hüsünüñi cān naḳdini virüp

(9) Bāzār-ı 'ışk içinde hırīdāruñam senüñ

Her nesi var ise (10) anuñ yolına ḥarc idüp āḥirü'l-emr müflis olup zübān-ı  
(11) ḥālile bu terāne[y]i ırladı. Beyt:

*Zi-rāh-ı meykede yārān 'ayān be-gerdānīd*

(12) Çerā ki Ḥāfız ez-īn rāh rept u müflis şod

(Ḥāfız)

(Meyhanenin yolunda dostlar, açık gezdiği [halde] Hâfız niçin bu  
yoldan gidip müflis oldu)

Bir gün kenīzek ol cüvāna (13) didi: Ey ḥāce tüvān-gerlik günini dükeli isrāfa dūrişdük (14) ve bī-nevālık gicesinden endīşe itmedüñ. **İnna'llāhe lā** (15) **yüḥibbū'l-müsrifīne**<sup>125</sup> emrinden ġāfil olduñ. Bu güne ki hezār mertebe (B.209b) ḳarañu giceden beterdür, oña geldi; şimdi maşlahat budur ki (2) beni şatasın tā ki senüñ ma'tşetine sebep olup murāda (3) iresin. Ḥācenüñ de ḳuvvet-i yevmiyeye ḳudreti yokdı. Maḥbüb (4) eksükligin żarūrī cā'iz gördi. Bu ḥükme ki **Ez-żarūrāti** (5) **tebīḥu'l-maḥżūrāti**<sup>126</sup> cānān firāḳına göñül bağlayup kenīzegi bāzāra (6) iletđi. İttifāk bir ḥāşimī cüvān Başra tarafından Bağdād'a gelmiş idi. (7) Aña biñ tokuz (H.79b) yüz altuna şatdı. El-ḥaḳ zeri (8) altuna belki zeri virüp cevāhir aldı. Ḥāce çün altun (9) aldı, ol dem peşīmān olup zārī ḳılıp efġāna başladı. (10) Ol perī-çihre çün ḥācenüñ dīvāneligin görüp (11) andan biter dīvāne oldu. Her ne ḳadar ki çalışdı, bey'i (12) boza, müyesser olmadı. Bağdādī altun alup aldı bu beyti (13) ma'nāsın taşavvur idüp. Beyt:

*Ber īn diyār-ı gozeştī u sālḥā be-gozeşt*

(14) Henüz būy-ı tu mī-āyed ez-menāzil-i mā

<sup>125</sup>

A'râf : 31: "Muhakkak ki O, israf edenleri sevmez."

<sup>126</sup>

Hadis: "Zaruret zamanında, yapılması mahzurlu olan şeyler, mübah olur."

*(Sen bu yerden geçeli yıllar olduğu halde hala, kokun bulunduğumuz yerden geliyor)*

Bu fikrle ki niçe müddet (15) anuñ қоһusuyla һәнде eglene çün eve geldi. Ten cānsuz ve (B.210a) ve һadaқа merdümsüz görüp feryād idüp mecnūn-vār şahrā (2) yolın dutup bu terāne[y]i aheng-i 'uşşākda rāst itdi. (3) Beyt:

*Şabā be-luṭf be-gū ān ǧazāl-i ra'nā-rā  
Ki ser be-kūh u beyābān-ı tu dāde mā-rā  
(Hāfız)*

*(Ey saba! O güzel ceylandan bir lütuf söyle [ki] senin peşinden yola ve dağa düştüm)*

(5) ve gāh bu ebyātı okurdu. Beyt:

*Ben baña eylemişdür şuçı yok dilberimüñ  
(6) Anı düşmen idemez ben baña itdüm özüme  
(7) Dür olalı leyl-i zülfüñden senüñ iy māh-rū  
Dutmuşam mecnūn olup ben tağıla şahrāya yüz*

(8) Każāyıla bir köhne һişārılığa irişdi, dīvāne vīrānede yaraşur. (9) İstirāhat 'azmine ki emr-i muḥāldür, zer ile hemmiyānı yanına koyup (10) zār zār bunu didi. Mışra':

*Saḥtī 'ışk-ı tu vü āsūdegī-i estaǧfiru'llāh*

*(Senin aşkının zorluğu ve estağfirullahın kolaylığı)*

(11) Bir tarrār ki şeytān gibi her yırde һāzır olurdu, һācenüñ (12) kemīninde imiş. Ol baḥtı uyumuşın bī-çäre 'ışk mestliginden (13) 'ālemi degül kendüzin bitürmişdi. Tarrār altunı alup (14) revāne oldu. Zamāndan şöñra һāce kendüye geldi. (15) Kīse ile altunı bulmayup cerāḥati tāze olup cāmesin (B.210b) yırtup başına toprak koyup Dicle cānibine revāne oldu, (2) çün ol

nehr-i 'azîme irdi. Götürüp kendüzin şuya atdı. (3) Bu taşavvurla ki bu dirilikden ölüm yigdür. Bir üstād yüzüci (4) anda hâzır bulınup anı ol girdâbdan hâlâş itdi. Bağdādî (5) eydür bir pîr gelüp beni bir kûşeye iledüp didi: Ey oğul egerçi (6) dost ve māl elden gitdi. Sen başuñ ayakdan kaldurmağuş (7) luţfı yokdur. İslām arasında evvel sen degüşesin, cāme-i (8) fakîr geyüp 'ışk cāmın nûş iden mümkindür ki senüñ (9) şeb-i miḥnetüñ rûza irişe. Beyt:

*În tîre şeb-i hecr ser-âyed rûzî*

(10) *V'în giryey-i tu kâr ger âyed rûzî*

(*Bu kara, ayrılık gecesi bir gün sona erer. Ve bu gözyaşın, bir gün işe yarar*)

Bu hevâ-yı 'ıtr-âmîz kelimât ol (11) miskînüñ cân-ı nâ-tüvânına nesîm-i râhat gibi toķınup (12) ol mużtarib göñline bir pâre teskîn viridi, bu güfte-i (13) nîk vaşf-ı hâl (**H.80a**) geldi. Beyt:

*Ger yek zamân firâķ tu endîşe kerdemî*

(14) *Geştî zi-bîm-i hecr-i dil ü cân men figâr*

(*Bir zaman, senin ayrılığından endişe ettimse de sen, ben düşkünün, can ve dil ayrılığı korkusundan geçtin*)

*Eknûn tu dūrî ez-men u men bî-tu zindeem*

(15) *Saḥtâ ki âdemîst ber-iḥdâş-ı rûzgâr*

(*Şimdi sen benden uzaksın ve ben sensiz yaşıyorum. Zamanın maharetiyle [yeni bir] adam kurguladın/icat ettin*)

İrtesi müsâfir oldum, çün (**B.211a**) deryâ kenârına geldüm. Bir gemi gördüm, nefîs aķmîşe ve (2) âdemle tolu. Kendüme didüm: Beyt:

*Be-keştî der-fiken hod-râ me-pây ez-behr-i tesbîhî*

(3) *Ki rûhu'l-kuds hod gûyed ki bismi'llâhi mecrâhâ*

(*Senâiyî*)

(*Gemiye bindiğinde kendini tesbihin/hamdin faydasından mahrum kılma. Çünkü Cebrail, kendisi içinde/icrasında, bismillah der*)

Çün gemiye (4) girdüm. Benüm mâhumı müştêrî ile bir menzilde gördüm. Zübân-ı (5) hâl bu maqâlûñ zülâli gibi fehvâsiyla akıtmak itdi. Beyt:

(6) *Naẓar ez-dûr der-ḥûbân ber-ân mâned ki kâfir-râ*

(7) *Bihişt ez-dûr nümâyed k'ân sûz-ı dîger bâşed*

(*Güzellere uzaktan bakmak, cennete uzaktan bakan kafirin yanışı gibi, yanana kalmıştır*)

(8) Andan şoñra kenîzek-i muğanniye giryeye âğâz itdi. Tâ ş'ol hadde (9) vardı ki göz yaşından bir deryâ daḥi oldu. Cüvân-ı hâşimî (10) didi: Bu girye vü zârîden bir pâre ferâğat eyle, semâ'uñ ile (11) beni hoş-dil eyle. 'Âlemde ol sen degülsin, dostından (12) dūr olup cüdâ olmuş. Beyt:

*'Aşk ezîn bisyâr kerdest u koned*

(13) *Hırka-râ zünnâr kerdest u koned*

(*Attar Nişabûrî*)

(*Aşk bundan fazla yapmıştır ve yapar. Hırkayı kuşak yapmıştır/müslümanı Hristiyan yapmıştır ve yapar*)

Bu sözden şoñra kenîzek (14) ağlayu 'Anūd kenārına getürüp bu ebyâtı derd ile eydürdi. (15) Müşemmen:

*Ḳanlı şudur bu yaşlarum taşdı gider kenârı yok*

(B.211b) *Düşdi saçuñ hevâsına fülk-i dilûñ ḳarârı yok*

- (2) 'Aşk marîzına devâ şabr ise iy tabîb-i cân  
 (3) 'Âşık-ı bî-dilüñ aña n'eylesün iktidârı yok  
 (4) Bir yaña ilte mi 'aceb fülk-i dili bu rûzgâr  
 (5) Bañr-ı ğam-ı zamānenüñ sâhili ve kenârı yok  
 (6) Görmeyeli güneş yüzün gözüme târ oldu cihân  
 (7) Bu kara bahtımuñ günü leyldür nehârı yok

ve (8) şöyle nüvâhat itdi ki ehl-i keştî cümle bile giryân (9) olup her birinüñ cigeri ol kenîzek derdile çalup (10) firâkla ırladığına âteşe yandı. Bağdâdî eydür: Baña ol (11) kenîzek niçe zamân muşâhabet ile 'üd 'ilmi hâşıl olmışdı. (12) Furşat gözledüm, 'üdi bu nev'a dutardum, benden (13) ğayrı kimse ol düzene kâdir degüldi. Bir hoş gice (14) dilberlerüñ müşk geysüsi gibi cüvân-ı hâşimî didi: Ey (15) kenîzek hîç gücünü yiter mi bu gice semâ'uñla beni mihmân (**B.212a**) idesin; ammâ benüm vaqtümü girye vü nevha ile munağğas itmeyesin. Kenîzek (2) 'üdi ele aldı, çün mızrâbı sâza kodı, feryâd idüp didi: (3) Hudâ hakkıçün bu benüm sâzumı h'âcem düzmişdür. (4) Ol (**H.80b**) bizüm ile bu keştidedür. Hâşimî didi: Kâşkî bile (5) olaydı ki senüñ rencüñ eksilüp hoş-hâl olasın, (6) baña da senüñ semâ'uñdan temettu' hâşıl ola. Dönüp (7) mellâhlara didi: Bu gemide bî-gâne vardur? Mellâhlar beni (8) cüvân-ı hâşimînüñ öñine getürdiler, çün beni bu hâlde gördi, (9) benüm çün dili yanup gözlerinden yaş dökdü. Şordı: (10) Bu ne hâldür? Ahvâli tamâm eydivirdüm. Beni esirgeyüp (11) kâsem-i yâ itdi ki ol gün ki bu kenîzegi aldum dañi el (12) yukamadum ve hîç bunuñ sürüdından âsûde olmadum. (13) Bir kimse ki gice gündüz gözinden hün-ı ciger döke (14) anuñ semâ'ından ne vechle hâzz olına. Nezr itdüm ki (15) çün selâmetle Başra'ya varam, anı âzâd idüp saña (**B.212b**) hatunlığa virem ve senüñ esbâb-ı ma'îşetüñi müheyyâ idem. (2) Kenîzek çün bu kelâmı işitdi, ten-i pejmürdesine cân (3) geldi ve tekellüfsüz bende tâze hayât buldum, lisân-ı hâlde (4) ikimüzde bu maķâlüñ fehvâsını söyler olduk. Beyt:

(5) *Ger rûz-ı ecel ber-ser-i bâlîn-i men âyî*

*Men zinde şevem bâz çü 'ömrem be-ser-âyed*

(Ölüm günümde yastığımın başına gelersen, ömrüm başa dönmüş olduğundan tekrar canlanırım)

(6) Andan şoñra kenîzek şarâb isteyüp semâ'a âğâz eyledi. (7) Anuñ istimâ'ından deryâ cûşa ve murğ u mâhî hurûşa (8) geldi. Bir gün keştî Dicle kenârına geldi. Her kimse muşâlihine (9) çıktı. Ben bî-çâre kazâyı kazâ-yı hâcete çıktım, bir (10) sâ'at miqdârı şahrâda eglendüm. Bu taşavvurla ki gemi (11) gitmeye; çün girü geldüm, keştî gitmişdi. Ol yirde (12) ser-gerdân olup miñnet diyârına 'avdet idüp belâ (13) vü ğam leşkeri dil milkini harâba virdi. Mışra':

(14) *Yağdı ğam ser-leşkeri sînemde yüz biñ tâze dâğ*

(15) Ol günü hezâr miñnet ve hasretle geçürdüm; çün gice irişdi. (B.213a) Zübân-ı hâlele bu terâne[y]i söyledüm. Rubâ'î:

(2) *Di şeb şeb-i vaşl u ân çünân nûş-ı lebî*

*Ve imşeb şeb-i hecr u ân çunîn tâb u tebî*

(Geçen gece, kavuşma gecesi idi ve dudak suyu içmek [müeyesser oldu] Ve bu gece de ayrılık gecesidir ve böyle ızdırap ve hararet [hasıl oldu])

(3) *Efsûs ki müstevfî-i dîvân-ı kazâ*

*Ân-râ şebî nevîsed ü in-râ şebî*

(Yazık ki kaza divanı defterdarı, onu da bir gece, bunu da bir gece [olarak] yazıyor)

(4) Niçe müddetden şoñra hezâr hîle ile kendümi Başra'ya bıraktım, (5) çün Hâce hâşimden haber şordum. Baña anuñ sarâyından (6) nişân virdiler,

(B.213a) 1 söyledüm] eydür idi B.; 14 vakt-i ecel] vakt B.

anda irişdüm. Hāřimī baña merħabā idüp (7) ħālüm istifsār idüp didi: Ol gün ki sen gemiden (8) cüzā düşdüñ, gümāna düşdük ki saña bir āfet (9) irişdi ola; çün Başra'ya geldüm. Kenīzege didüm ki: (10) Senüñ ħ'āceñle 'ahd itmişdüm ki Başra'ya gelem, (11) seni āzād idüp aña virem. Ol ğā'ib oldu. Bilmezem ki (12) mürde yā zindedür? şimdi senüñ murāduñ nedür didüm. (13) Baña didi ki: Beni қо, bir kūřede anuñ (**H.81a**) odına қабir қазup (14) anda varup mu'tekif olam; çün baña da vaқt-i ecel irişe, (15) ol gür yanında beni de defin idesin, diyüp bu beyti (**B.213b**) ħazīn āvāzla āġāz idüp zār zār aġlardı. Rubā'ī

(2) řāyed ki be-ħün ber-ser-i ħākem be-nevīsed

Ān būd ki bā-dost be-ser bord vefāyī

(Kanla topraġım üzerine bir şey yazılacaksa, dostla vefayı sonuna kadar götürdü, olurdu)

(3) Be-қıyāmet berem ān 'ahd ki bestem bā-tu

Tā der ān rūz ne gūyed ki vefāyet ne-būd

(Sa'dī)

(Seninle karar kıldıġımız söze kıyamete kadar baġlıyım. Çünkü o gün bana, vefası yoktur demesin)

(4) řimdi fulān zāviyede senüñ aduña bir қабir қазup kebūd (5) cāmeler geyüp anda mücāvirdür. Didüm: Luřf-ı bī-dirīġüñden (6) ben miħnet-zede[y]i ol gūruñ başına delālet it. Tā ħayātumda (7) bir ramak var iken ölmedin ol Mesīhī-demi görem ki ħayātuma (8) sebeb ola. Beni ol zāviye țarafına iletdiler; çün (9) ol maқāma iriřdüm. Kenīzek beni bilüp feryād idüp (10) dünyā murādına irüp el ele alup ayak döger, bu terāne[y]i (11) didük. Rubā'ī:

---

(B.213b) 1 āġāz idüp] okup B.

*Tā dūr şodem ez-tu demī ne-yāsūdem*

(12) *Rūzī be-murād-ı dil şebī ne-ğunūdem*

*(Senden uzaklaştığımdan beri, bir dem rahat yüzü görmedim. Bir gün gönül muradınca [olup] bir gece [rahat] uyumadım)*

*Goftem be-du'ā çeşm-i bed ez- rūy-ı tu dūr*

(13) *Ey dost meger çeşm-i bedet men būdem*

*(Duamda, kötü gözün, senin çehrenden ırak olmasını söyledim. [Şimdi senden uzak olduğuma göre], Ey dost! Yoksa senin kötü gözün/sana kötü bakan ben mi idim?)*

Beyt:

*Rūze-i hicrān içinde kalmış iken dostum*

(14) *Ḥamdü lillāh ki bu gün irdüm vişālūñ 'īdine*

Çün H'āce (15) Hāşīmī maḥbūbemi baña virüp ve hem tokuz yüz dīnār öñümde (B.214a) koyup didi: Her ay saña bu miqdār vāşıl ola, tā rūzgāruñ (2) hoş geçe, didi: Tā ölince aña du'ā itdüm. Tūṭī sözi (3) bu araya getürüp didi: Ey Māh-şeker çün tālīb ü maṭlūb (4) vefāda ber-ā-ber idiler. 'Ākıbet Ḥak te'ālā bir yire getürüp 'ömr-i (5) bekāyı hoş geçürdiler. Eger maḥbūbuñ vefāda senüñ gibi olsa (6) çokdan vāşıl olurduñ; ammā vefā 'āşık tarafındandır, (7) ma'şūk cānibinden degül. Bu sâ'at vefā yolından dur. (8) Maḥbūb veşākına var, intizār çekdügüñe ḥāl-i dil ile bu (9) terāne[y]i söyle

Beyt:

*İntizārem me-deh ki āteş ü āb*

(10) *Ne-koned ānçe intizār koned*

*(Bekletme beni çünkü, ateş ve su, bekleyen değildir/bir arada olmaz)*



Māh-şeker diledi ki tūṭi kavliyle (11) 'amel ide. Bī-vefā felek şubḥ perdesin yırtup 'ālemi rūşen (12) itdi, ol mühim tevaḳḳufa düşdi. **ŞEB-İ ÇİHİL Ü DÜVVÜM** (13) Pīrlər zinde-i āfitāb mağrib şebistānına vardı (14) ve cūvān-ı nev-ḥāste-i māh-eyvān maşrıḳdan taşra geldi. (15) Māh-şeker ki şeker dehāndur ebrū çatup tūṭi-ı şīrīn-(**B.214b**) süḥana geldi. Tūṭi didi: Ey Māh-şeker saña bu gice yār menziline (2) varmak gerek; ammā dost yüzine ebrū küşāde (**H.81b**) ve ḥandān ol. Rubā'ī:

(3) 'Uşşāk ḥayāt ez-leb-i ḥandān-ı tu yābend  
Kon beşūşen velā tekün 'abūsen

(Aşıklar, senin gülen dudağından hayat bulsunlar. Güler yüzlü ol, somurtma.)

(4) Çü 'İsī bāş u ḥandān u şüküfte  
Ne hemçün ḥar türş-rüy u girifte

(Yüzünde gülücükler açan İsa gibi ol. Tutkun, ekşi yüzlü eşek gibi değil/olma)

(5) Mürde sermāye hīç küşāde yüzli olmadın evlā yokdur ve zene (6) pīrāye hīç hoş-ḥūlukdan yigrek pīrāne olmaz. Zenānuñ bed-ḥūlūğından (7) niteki ol iki ḳarındaş vaḳitsüz pīr oldılar. Ulu ḳarındaş (8) ḥatunı hoş-ḥū olmağın pīrlük eyyāmında cūvān görüp (9) kim görse daḥi cūvān mülāḥaza iderdi. Māh-şeker murād (10) idindi ki bu efsāne beyān ola. **HİKĀYET** Tūṭi didi: İşitdüm ki (11) bir şehirde bir ikinci çift sürerken nā-gāh āhenden bir ḥalka (12) zāhir oldı. Hezār cidd ü cehdle ḳoparup gördi (13) bir çāh içi ṭolı buğday. Her ḥūşesi at dümmi miḳdār (14) dānesi şeftalü ḳadar. Cümle çıkarup ol şehriñ şāhına (15) iletdi. Pādişāh murād idindi ki bu ne memālikde ve ne zamānda (**B.215a**) zirā'at olup ḥāşıl olmışdur, bile. Ol şehriñ (2) 'uḳālāsı didiler ki: Fulān şehirde bir diḥḳān var, zann-ı ḡālib (3) budur ki bu müşkili ol ḥall ider. Şāh ol buğdaydan ḥācib (4) eline bir miḳdār virüp ol diḥḳāna gönderdi. Ḥācib

(B.215a) 9 ḡayrı renge dönmeyüp] ırak ān kidönmeyüp B.

yola (5) revāne oldu. Meger dostlarından birine rāst gelüp, āşinā didi ki: (6) Kanda gidersin? Hācib didi: Bu müşkil ḥalline giderem (7) fulān şehre. Dostı didi: Benüm de niçe müşkilüm var, anda (8) şorasın. Biri budur ki n'içün ādemüñ şacı uzayup (9) ve mürür eyyāmıyla ğayrı rengen dönmeyüp ak ola ve biri bu ki mübāşeret (10) zamānında lezzet merd ü zen cānibinden ber-ā-ber ola, mehr n'içün (11) er tarafından ola ve biri daḥi bu ki çün merd ü zen pīr olalar, (12) erüñ yüzi neden nūrānī ola ve ḥatun ne sebebeden naḥs ve (13) çirkin görine? Çün ḥācib emr olan tarafa vardı. (14) Bir pīr gördi, fertüt kāmēti yay olup kaşları dizine (15) irişmiş, Hācib buġdāy öñine koyup didi: Bilür misün (**B.215b**) bu ne zamānda ve ne pādişāh devrinde ḥāşıl olmışdur. Pīr (2) didi: Ben bilmezem, meger benden ulu qarındaşum var, ol bile. Hācib (3) çün ol kimseye irişdi. Gördi mūy bir merd-i **kuhl** andan da (4) şordı, didi ki: Baña ma'lūm degüldür, eger bilürse (5) bizden ulu qarındaşumuz var, ğālib budur ki ol bilür. Zīrā (6) aña gizlü nesne yokdur. 'Aqılta ḥadden ziyādedür (7) ve bisyār rūzgār geçürmişdür. Hācib çün üçünci (8) qarındaşa vāşıl oldu. Bir siyeh-rīş cūvān gördi. (9) Yigitlik (**H.82a**) 'alāmeti üstinde var, zāhir bu müşkili andan da (10) istifsār itdi. Didi ki: Günehi ile saña tamām beyān ideyim, (11) böyle bereket bulup arı olmasının sebebi budur ki (12) ol zamān pādişāhı 'ādil ve hem ra'yyet-manşif imiş. (13) Şöyle rivāyet iderler ki ol zamānda bir kimse bir ḥāne (14) şatup biri müşterī olup aldı, alan kimse ittifāk (15) ol ḥānede vāfir māl buldı, varup şatana didi ki: (**B.216a**) Ben ev aldum, gel māl senüñ ḥaḳkuñdur, taşarruf eyle. Bāyi' didi: (2) Eger ol māl benüm naşībüm olsa saña şatmadın bulup (3) ol vaḳt baña zāhir olurdu. Māl ve ḥāne senüñdür, diyü (4) nizā' iderek bu mā-cerāyı ol zamānuñ şāhı ḥuzūrına (5) varup 'arz itdiler, tā bir tarafa meyilsüz bu nizā'ı aḥsen-i vechle (6) ortadan ref' ide. Pādişāh bāyi'a ve müşterīye didi ki: (7) Hīç evlāddan nesneñüz var mı? Biri didi: Bir oğlum (8) var ve biri daḥi didi: Bir kızum var. Şāh buyurdu: Biri birine (9) virüp mālı ikisine ḥarc eyleñ. Tā her biriñüze bu māldan (10) hişşe degmeye. İki ḥaşım bu ḳavle rāzī olup şāh-ı 'ādile (11)

---

(B.215b) 13 ḥāne] tarla H.

du'ā idüp hoş-ḥāṭır gıtdiler. Bu 'adl ve bu inşāf şemere (12) ve neticesi bu aşıl rükünlü dāne ḥāşıl ider. Beyt:

(13) *Ger zi-tu inşāf āyed der-vücūd*

*Be ki 'ömrī der-rukū' der-sücūd*

(*Eğer senden insaf vücuda gelirse, bir ömür rüku ve secde [ile geçer/geçiririm]*)

(14) Hācib çün pādişāh müşkili ḥallin görüp didi: Benüm bir dostum (15) var, anuñ da niçe müşkili var diyüp yukarı geçeni bir bir 'arz (**B.216b**) itdi. Dihkân bu ḥikmet-āmīz kelāmuñ cevābında didi ki: (2) Murād siyāhdan kavī reng olmaz igen neden beyāza döne. (3) Belki siyāhdan şoñra reng beyāzıdır. Her nesne ki siyāh (4) ola, ğayrı rengi kabūl itmez. Ḥikmet budur ki mūy-ı siyāh (5) sefīd olur, ḥāşıl-ı kelām **Eş-şey'ü izā cāveze ḥaddehü in'ākese ilā zıddıhı**<sup>127</sup> (6) Ya'nī reng-i sevād beyāza dönmesinüñ emşāli ve neẓāyiri (7) budur ki mükevvenāt ve mevcūdāt-ı zāhiriyye kim (8) 'ālem-i kevn ve 'ālem-i mikdār itlāk olunur. Zülmet-i ābād-ı 'ademden zuhūra (9) gelmişdür. Reng-i siyāh ḥaddinden tecāvüz itse beyāza (10) döner ve kelām-ı kadīmde **İnnā enzelnāhü fī leyleti'l-ḳadr**<sup>128</sup> āyeti daḥi buña (11) dāldür, ya'nī bu meraḥla āḥirle tecerrüd nihād müsāfirleri anlaruñ (12) seferlerinüñ mebdā'ı (**meydeni**) şahrā-yı bī-reng ve peydā-ı bī-nişāndur. (13) Niteki bu rubā'ī ḳuddise sırruhü ol vādī seyyāḥlarınuñ şānında (14) buyurmuşdur. (**H. 82b**) Rubā'ī:

*Murğī dīdem nişeste ber-ḥuşk zemīn*

(15) *Ne küfr ne İslām ne dünyā vü ne dīn*

(*Küfür, İslam, dünya ve din, [umrunda olmadan] oturan bir kuş gördüm*)

<sup>127</sup> Bir şey, haddini aşarsa, o tam tersine döner.

<sup>128</sup> Kadir : 1: "Muhakkak biz, O'nu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.

(B.217a) *Ne ḥak ne ḥaḳīkat ne ṭarīkat ne yakīn*

*Der-her dü cihān ger buved Zöhre-i īn*

(*Ne hak, ne hakikat, ne tarikat, ne de yakin [umrunda onun]; Her iki cihanda bu, Zühre de olsa*)

(2) Egerçi siyāh beyāza mütebeddel olur, āḥir yine siyāha döner. (3) Zīrā her nesnenüñ āḥiri 'ademdür. Bu taḳdīrce hem reng-i (4) siyāh imiş, anuñçün 'Abbāsīler renglerde siyāhı ihtiyār itdiler. (5) Dihḳān ikinci su'ālüñ cevābına şurū' idüp didi: Çün (6) renc-i zevāl ve bekāret ve meşakḳat ḥaml ü ṭaḥammül ḥāne vü müḥnet (7) rızā' dükeli ḥatun ṭarafındandır, külfet müenneş mühim (8) er cānibine düşer. 'Adālet ve nizām-ı 'ālem bu ṭarīkle olur. (9) **Ve bi'l-'adli kāmeti's-semāvāti ve'l-'arz**<sup>129</sup> Üçüncü mes'ele cevābına (10) şurū' idüp didi ki: Bu aña bināen aşıl Ādemüñ ḥulḳı ṭopraqdandır ve (11) Ḥavvā'nuñ yaradılması Ādem 'aleyhi's-selāmuñ pehlūsundandır. (12) Merd ṭopraqdan ve zen andan. Bu kelāmuñ şıdkına şāhid (13) 'adl idügi tamām zāhirdür ki et murūr-ı rüzgārıla müteḡayyir (14) olup ṭarāveti zāyil olur, ammā ṭopraq ber-ḳarārda olup (15) aşlā ḥālinden tecāvüz eylemez, bozılmaz. Ḥācib didi: Müşkil-i (B.217b) sulṭān ve mes'ele-i dost dükeli ḥall oldı. Ammā benüm 'aḳdüm (2) var. Bunlardan daḡi müşkil. Saña lāzımdır ki bu bendi açasın. (3) Nedendür ki küçük ḳarındaşuñda pīrlık eşeri ve ḳuvvetsüzlik (4) rüşen ve zāhirdür ve ortancı fi'l-cümle zinde ve tüvānā görünür. (5) 'Aceb budur ki sen cümleden evlāsın, sende pīrlık (6) ve za'f müşāhede olunmaz. Her kim seni göre cüvān mülāḥaza (7) ider. Dihḳān didi: Biz üç ḳarındaşuz. Eñ küçügi ki (8) pīr gördüñ. İki ḡamı var. Bir ḥatun dutar, bed-ḡū ve dil-(9)āzār. Bir ān ve bir sā'at yokdur ki eriyle ceng idüp (10) acı diller vormeye. Ba'zılar bu āyeti kerīmenüñ ma'nāsında **Rabbenā ātinā fi'd-dünyā ḥaseneten**<sup>130</sup> (11) eyü ve hoş ḡūlu ḥatunlar olmışlardır. Dünyā ḡuzūrı (12) zeni hoş olmasındandır ve bir daḡi bu kim baḡtı müsā'id (13) olmayup igeni ḡaşıl virmez. Lā-cerem rüzgār eli anı bu ḡāle (14) getürdi. Ortanca ḳarındaşumuz olan hemān bir ḡamı var. (15) Ḥatunı yaramaz ḡū ve selīṭadur. Ol sebebdan bir mīḳdār

<sup>129</sup>

Adaletle, arz ve gökler ayakta kaldı.

<sup>130</sup>

Ey Rabbimiz, dünyada bizlere iyilikler ver.

(B.218a) pīrlık zūhūr itmışdır. Zirā'at bābında murād üzeredür, (2) el-ḥamdü lillāh ki ben bu iki ğamdan berī olup 'ālemde hoşluğıla (3) 'ömr geçürürem. Her sāl zira'atüm ḥāşıl ḥūb ve ḥatunum maḥbūb (4) ve ḥısāli mergūb pākliginden ve ḥūyından tamām rāzıyam. (5) Bir zamānda baña karşı dil uzadup nā-ma'kūl kelām itmemişdür. (6) Böyle 'afīfeden çeşm-i bed dūr olsun. Beyt:

(7) *Rūy-ı ḥūbest ü kemāl-i hüner ü dāmen-i pāk*

(8) *Ey çeşm ü ruḥ-ı tu Zühre vü māh be-hem*

(Ey göz ve yanağıda Zühre ve Ay'ın birlikte olduğu güzel! Temiz etek/güzel ahlakın, olgun hünerin ve güzel yüzün [var])

(H. 83a) *Ḥāl ü zeneḥ-i tu Yūsuf-ı çāh be-hem*

(Yanak ve çenesinde, Yusuf ve kuyu birlikte olan)

(9) *Gendüm-gūyī binā vü men çün kāhem*

*Resmest ḳadīm gendüm ü kāh be-hem*

(Sanki buğday bina ve ben saman gibiyim. Eskiden beri, buğday ve samanın birlikte olması gelenektir)

(10) Benüm baḥtum ṭālī'i mes'ūd ve her ne ki dünyā murādıdur mevcūd (11) ve zen tarafından tamām hoşnūd. Böyle olan pīr olur mı? (12) Beyt:

*Ādemī-rā be-dehr pīş ez-vakt*

*Miḥnet-i rūzgār pīr şeved*

(Zamanın zorluğu bir insanı, vaktinden önce yaşlandırır)

(13) Ṭūṭī çün kelāmı getürdi dönüp didi: Ey Māh-şeker (14) hoş-ḥūlık ve bed-ḥūlık nüçe mü'eşşir imiş işitdün. Dur (15) yukarı ebrūlaruñ çīnin gider. Ḥandān-rū dost tarafına (B.218b) varup yār vişāliyle yaralı göñline merhem

---

(B.218b) 5 Çün murğ-ı seyyār āsumān] Āsumānuñ sıra daḥı murğı B.

ur. Dost (2) cemālinden mahrûm olma. Mâh-şeker murâd idindi ki tûṭī söziyle 'amel (3) ide. Nâ-gâh türş-rû gice perdesin hoş-ḥû rûz açmağa açmağa (4) âgâz itdi. Ol mühim bir giceye daḥi qaldı. **ŞEB-İ ÇİHİL Ü SİVVUM** (5) Çün murğ-ı seyyâr âsumân mağrib âşiyânesine gidüp mâh (6) sîmîn-bâz maşrıq tarafından pervâz itdi. Mâh-şeker be-resm-i (7) ma'hûd tûṭīye geldi. Tûṭī-i şeker-ḥây müte'emmil ve mütefekkir (8) görüp sebebin şordı. Tûṭī didi: Ey bânû sen dost (9) vişâline çok kâhillik itdün. Bu gice ḥ'âbda görürem ki (10) ḥ'âce Şâ'id seferden gelür. Benüm te'emmülüm ve tefekkürüm budur ki (11) mebâdâ ki düşüm râst gele. Sen kıatında şöyle utanasın, (12) nitekim zâhid ḥatunı. Mâh-şeker iltimâs itdi bu ḥikâyetün (13) keşfin. **ḤİKÂYET** Tûṭī didi: Şöyle işitdük ki kıavm-i (14) benî İsrâ'il içinde bir zâhid var idi, fakîrû'l-ḥâl. Bir ḥatun (15) ve bir oğlu var idi. Oğlına ḥizmet için bir dâye dutmış idi. **(B.219a)** Bir gün günlük vazîfesiçün ṭavaf-ı kenâr deryûze itmiş idi. (2) Nâ-gâh bir merde irişdi. Ol kimse zâhide didi ki: Bir dînâr (3) ḥelâl ya tokşan dînâr ḥarâm alursın? Zâhid bir dînârı (4) ihtiyâr itdi. Bir niçe kıadem ilerü gitdi gördi, bir şayyâd (5) heft-reng murg şayd itmiş zâhidün göñline hoş (6) geldi. Bu ḥükm ile Mışra':

*Der-pây-ı tu rîzem ân çe dest-i menest*

*(Elimde olan her şeyi, ayağının altına saçarım)*

(7) Ol bir dînârı virüp murğı şatun aldı. Şayyâd dînârı (8) alup kârına müteveccih oldı. Zâhid murğı ḥânesine iletđi. (9) Zâhidün ḥatunı bî-ḥayâ idi, dilinden dâyim zehirler (10) yağardı. Zâhidün yüzine çağırıp didi: Niçe müddetdür (11) yimek ecliçün çeşm dört (dût) olup yol gözedürdi ki (12) ṭa'am getüresin. Ḥod yırtıcı bize şerîk getürdüñ. (13) Ne var ki ortaya koyasın. Zâhid didi: **Ve mā min dābbetin** (14) **fi'l-'arzi illā 'ale'llāhi rizkuhā**<sup>131</sup> İşitmedün kim **ḤİKÂYET** bir fakîrûñ niçe ḥoranda (15) ve 'ıyâli

(B.218b) 4 SİVVUM] DÜVVÜM H.

(B.219a) 1 günlük vazîfesiçün] taḥşîl-i nafaka H.

<sup>131</sup> Hûd : 6: "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, onun rızkı Allah üzerine (Allah'a ait) olmasın."

vardı, her gice h̄ābda görür h̄ānesine (H.83b) ırmaqlar (B.219b) akar eṭfāl mīkdārı. Bir gün bī-'aql ve i'tikādsuzluğinden (2) h̄ātırına bu geldi ki büyük oğlın şan'ata vire, bu endīş ki (3) çün tıfıl üstād h̄izmetine vara, ma'ūneti bir pāre üzerinden (4) hafīf ola. Her ne ki h̄ātırına geldi eyle itdi. Ol gice düşde (5) görür ırmaqlar ki h̄ānesine akardı, biri eksilmiş, çün (6) h̄ābdan uyandı, h̄akīkat uyḥudan uyanup bī-dār olup (7) bildi ki kullaruñ rızķı ol h̄annānuñ ve mennānuñ bī-pāyān (8) iḥsānı deryāsındur, bendeleri cānibine akar. H̄ak te'ālā (9) eger insān ve eger ḥayvāndur, cümlesinüñ rızķın virüp (10) birisin aç kımaz ve bir daḥi bu ki **HİKĀYET** Bir gün bir 'ārīf bir sālīke (11) mülākī oldu. Sālīk tevekkülden dem urup didi: Üç yıldur ki (12) riyāz-ı tevekkül benüm egnümdür. Eger zemīn demir ve āsumān bakır (13) ola hergiz benüm h̄ātıruma gelmez ki günlük vazīfesin (14) yiyenler rızķından yirler. Nitekim āsumāndan seḥāb maṭar gösterür. (15) Be-ṭarīķ-i teşbīh vech-i şebēh zāhir. 'Ārif çün bu fuşūlı (B.220a) gūş itdi dönüp didi: **Şıbgate'l-'ömr fī 'imāreti'l-bāṭni fe'in (2) el-fenā'i fi'llāhi** Çün zāhid mütevekkil murğ-ı heft-rengi h̄ānesine (3) şaḥnına ıtlāk itdi. Derḥāl bāl ü per açup silkindi, iki (4) kıymetlü gevher düşdi. Zāhidüñ iki çeşmi andan rūşen (5) olup bu bir işāret her eylük ḥelāl ḥürlikdendür. (6) **Allāhümmerzuḳnā minhū velā taḥrimnā 'anhū**<sup>132</sup> Zāhid ol iki gevheri tamām (7) kıymete şatup ma'tşet esbābın anuñla muntazır itdi, (8) pes ol murğ-ı heft-reng her gün şaḥrā cānibine pervāz idüp (9) aḥşam gelürdi, minḳārında bir semmūr bile. Zāhid semmūrı (10) alup şatardı. Āḥir zāhid semmūr-fürüşlīķla meşḥūr (11) olup vāfir māl ele getürdi. Şöyle oldu ki ol (12) şehirde andan mün'im kimse yokdı. Zāhid didi: Çün (13) dünyā el virdi, ḥacca varmak farz ve lāzım oldu, diyüp (14) esbāb seferi tamām idüp ḥatunına vaşıyyet idüp didi: (15) H̄āneden bī-maşlaḥat ve lāzım olmaqsuzın taşra çıkmayasın (B.220b) piser ve murğ ki bize ser-māyedür. Muḥāfazatında daḳīķa fevt (2) itmeyüp anları zāyi' ve cāyi' itmeyesin diyüp sefer-i Ḥicāz'a (3) revāne oldu, çün bunuñ üzerine niçe gün geçdi. Zen-i zāhid (4) ḥayā perdesin açup her gün şehri ṭolanup ḳanda bir (5) ḥūb-rū cūvān

(B.219b) 14 yiyenler] beynlerinde H.

<sup>132</sup> Ey Allahım, bizleri ondan rızıklandır, bizleri ondan men etme.

görse izhâr-ı muḥabbet 'arz iderdi. (6) Bir gün yolu şarrâflar çârşûsına uğradı; velî tîğ-i 'ışkıla (7) bağrın toğradı. Südâsî:

Ne var teslîm-i cân itsem göricek şûret-i hûbı

(8) Ki zîrâ ihtiyârum yok benüm sevmekde maḥbûbı

Üsküblü İshak Çelebi\* G.290/1

(9) Yâruñ göreydi zâhid-i ḥod-bîn cemâlini

(H.84a) (10) Ta'n eylemezdi 'âşıka bilürdi ḥâlini

Şem'î Divanı\* G.184/1

(11) Dil virmişem bir şânem-i meh-liḳâya ben

(12) Zâhid düşünde görmedi anuñ ḥayâlini

Şem'î Divanı\*\* G.184/6

Ol dükkânlar (13) içinde bir şarrâf-zâdeye 'âşık olup âḥir kendü ḥâlınden (14) anı âgâh idüp ḥaber gönderüp didi: Beyt:

(15) Niçe bir yanam yakılam gerdiş-i eflâkden

Ey şabâ luḫ it götür gel bu ḡubârı ḥâkden

(B.221a) Şarrâf-zâde gördi ki bir mâh-rû kendüyi da'vet ider. Tekellüfsüz (2) zâhid evine gelüp gider olup kendü ḥânesi gibi taşarruf iderdi. (3) Bir gün zâhid ḥatunına şorup didi ki: Siz evvel ḥâlde (4) ziyâde fakr u fâka üzre olup günlük vazîfesine (5) tamâm müzâyağa çekerdüñüz. Bu ma'tşet esbâbı sizlere (6) ne yüzden ḥâşıl oldu kim bu şehirde şimdi sizden (7) mâl-dâr ve mün'im yokdur. Ḥatun murg-ı heft-reng (8) kışşasın 'arz eyledi. Şarrâfuñ bir ḥakîm dâñâ dostı (9) olup murğ-ı heft-rengi tamâm 'arz itdi, aña takrîr itdi. (10) Ḥakîm didi: Ol murğda fevâyd bisyâr ve menâfi' bî-şümârdur. (11) Cümleden

\* Üsküblü İshâk Çelebi, *Divan Tenkidli Basım*, haz. Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1989).

\* Murat Karavelioğlu, *On Altıncı Yüzyıl Şâirlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*, c.II, (İstanbul: Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005), 498.

\*\* Murat Karavelioğlu, a.g.t. s. 499, Bu beyit divanda şu şekildedir: Dil virdi Şem'î bir şânem-i dil-rübâya kim/ Zâhid düşünde görmedi anuñ ḥayâlini (B.221a) 'arz eyledi] reng ḥikâyetin B.



biri budur ki eger bir kimse ol murğun başın (12) ekil itse pâdişâh olup elbette şâhib-i tâc u taht ola. (13) Şarrâf kendü kendüsine didi: Baña ol başı yimek müyesserdür, (14) eger ol baş vâsıtasıyla baş olam tâ bir murğ vesîlesiyle (15) sîmurg olam, baña ne ziyân diyüp zâhid evine varmağdan (**B.221b**) ferâğat idüp bir niçe gün varmadı. Zen-i zâhid dîvâne ve (2) serâsime olup bir kimseye şarrâfa bu terâne[y]i yazup (3) gönderdi. Rubâ'î:

*K'ey borde hayâl-i tu me-râ ħ'âb ez-çeşm*

(4) *Hicrân-ı tuem güşâde ħûn-âb ez-çeşm*

(Gözümde akan kanlı göz yaşıyla ayrılığınlayım. Zira, senin hayalin, gözümde uykuyu aldı)

(5) *Der-fürkat-i tu yek nefsem ħayâlî nîst*

(6) *Ĥâk ez-ser u âteş ez-dil ü âb ez-çeşm*

(Ayrılığında bir varlığım, hayâlî değil; Toprak başta, ateş gönülde ve su gözde)

Rubâ'î:

(7) *Eydür dil hicr elinden âh u feryâd*

*İrişmez n'eyleyem feryâduma dâd*

(8) *Lebüñden ayru iy şîrîn-dehânum*

*Anı ben çekmişem çekmedi Ferhâd*

(9) Sebeb-i i'râz nedür? Beyt:

*Ramâķī pīş ne-māndest zi-bīmār-ı ğamet*

(10) *Ķademī rence kon ey dost ki der-mī-güzered*

(Hastalığının üzüntüsünden önümüzde bir şey kalmadı. Ey dost! Bir adım daha zahmet et, çünkü –hasta- geçmekte/ölmekte)

Şarrāf haber gönderüp (11) didi ki: Eger ol murğ-ı heft-rengi bişürüp hâzır iderse (12) varup mihmān olam, çün bu haber gelüp hatuna vāşıl (13) oldu. Haber getürene didi: Var H̱āceye luṭfıla di. Mışra':

(14) *K'īn ne-mī āyed ez-ū kār-ı diger fermāyedeş*

(*Bu ondan gelmiyor ki emrettiği işi olsun*)

Benüm hānemüñ (15) rüşenligi ol murğ sebebiyledür ve daḥi ni'metüm firāvānlığı (**B.222a**) anuñ vesīlesiyledür. Bir kimse kendü velī-ni'meti ḳasdın (2) niçe ide. Beyt:

*Yā velī-ni'met ez-birūn āyī*

(3) *Ger sipihrī ki (H.84b) ser-nigūn āyī*

(*Ey velīnimet! Dışarı gel. Gökyüzündeysen de baş aşağı ol/gel*)

Şarrāf çün bu sözi işitdi, (4) niçe gün daḥi müteḳā'id olup zen tarafına varmağı te'hīr (5) itdi. Hatun çün şarrāfuñ āşūftesi idi. Beyt:

(6) Dostlar cānān yolında sīm ü zerden geçmişem

(7) Sīm ü zer n'olur bu yolda cān u serden geçmişem

(8) Murğ-ı heft-rengi boğazlamağa dil bağlayup seml ü pāk itdi. (9) Piser-i zāhid murğla tamām üns dutup fırsat bulduḳça yanından (10) cūdā olmazdı, bu hāli görüp girye vü fiḡāna başladı. Dāye (11) hatuna didi: Murğuñ bir nesnesin oḡlana vir. Ola ki (12) mütesellī ola. Murğ başın pisere virdi. Zīrā ekşer murğ başsuz (13) bişer, belki başın yabana atarlar. Her kimse murğ-ı bī-ser görse (14) bişmiş nā-tamām diyü 'ayb eylemez, çün şarrāf geldi. Hatun karşı (15) varup Mışra':

*Ey benüm çok sevdüğüm gül yüzli yārüm ḳandasın*

(**B.222b**) Beyt:

Beni öldüriser fūrkat gidersin ey yüzi gülşen

(2) Bu rüşendür ki 'âlemde olur cān ile ten rüşen

(3) diyüp şarrāfuñ pāyına düşüp bişmiş murğı öñine kodı. (4) Şarrāf baş taleb itdi. Hatun başını oğlana virdüğün (5) hikāyet itdi. Şarrāfuñ cānına āteş düşüp duhānı (6) depesinden çıkup dīvāne-vār öñinde olan murğı (7) yabana atup kāseler ufadup hāneden taşra çıkup (8) gitdi. Varup hakīme olan mā-cerā[yı] takrīr eyledi. Hakīm (9) didi: Devlet hīle ile ele girmez ve sa'ādet el şunmaķıla bulunmaz. (10) Lākin bir hīle daħi var kim murğ başın ekil itdi, anuñ başın (11) yiyen daħi yine şāh olur. Zen şarrāfa tekrār adam gönderüp (12) didi: Sebeb-i ğaḡab ve mūcib-i hışm nedür? Beyt:

(13) *Biyā tā ez-men-i miskīn çe dīdī*

*Ki ber-geştī vü yār-ı nev güzīdī*

(Gel ki ben zavallıdan ne [zarar] gördün de dönüp yeni bir sevgili seçtin)

(14) Senüñ rızāñ ve hoşnūdlıġuñ içün devletüm ser-māyesi (15) murğı boğazladum ve hānumānum tār-u-mār ve hānum tārīk (B.223a) itdüm. Eger bilmedin başın bir ġayrı yimiş ola benüm ne günāhum var. (2) Rubā'ī:

*Biyā tā bāz bā-hem 'ahd bendīm*

*Be-rūy-ı devlet ez-şādī be-ḡandīm*

(Gel ki tekrar birlikte söz verelim. İkbāl/talih sebebiyle, mutluluktan gülelim)

(3) *Biyā tā dīde-i ḡūnbār bīnī*

*Biyā tā sīne-i efkār bīnī*

(Gel de kan dolu göz gör. Gel de dert dolu gönül gör)

(4) *Biyā tā āh-ı men bīnī ciger-sūz*

*Biyā tā giryeem bīnī şeb ü rûz*

*(Gel de ciğer yakan ahımı gör. Gel de gece gündüz gözyaşlarımı gör)*

(5) Bilmezlikle bir günāhdur şādır oldu. Kerem kıl günāhumdan geçüp (6) külbe-i aḥzānum müşerref eyle. Şarrāf didi: Benüm murādum (7) ol murḡuñ başı idi, çün ol müyesser olmadı. Anı yiyenüñ (8) başın iḥzār eylesün, yoḥsa başum alup **(H.85a)** bir ġayrı (9) şehre giderem. Ḥatunuñ dimāḡı hevā-yı 'ışkıla ṭolu (10) idi. Oḡlın degül kendüzin ḡurbān itmek cā'iz idi. Anuñ (11) gibi zenden Tañrı bī-zār olsun. Ciger-kūşesin öldürmege (12) rızā virdi. Dāye-i piser bu ḥāle muṭṭali' oldu. Bir gice (13) fırsat bulup oḡlanuñ elin alup ol şehirden ṭaşra (14) çıkup şahrā yolın dutup gitdi. Āḡir müddetle bir şehre irişdi. (15) Ol şehirde bir şāh-ı 'ādil var idi. Rubā'ī:

**(B.223b)** *Ḳomayup ḡulmet ḡulm u tebāhı*

*Cihānı rûşen itdi 'adl-i şāhī*

(2) *Nesīm-i 'adl esüp bāḡ-ı zemīne*

*Anı reşk eyledi ḡuld-ı berīne*

(3) Cihānı 'adlle ma'mūr idüp 'ālemden ḡulmi götürmişdi. Rubā'ī:

(4) *Zi-maḡlūmān-ı 'ālem cevır ber-dāşt*

*Heme īn cevır-rā ez-dūr berdāşt*

*(Dünyanın mazlumlardan [gördüğü] zulmü kaldırdı. Bütün bu zulmü, uzaktan kaldırdı)*

(5) *Ra'ıyyet her çe ba'd ez-cevır peyvend*

*Be-'adl ü dād-ı ü sovgend ḡordend*

*(Nizāmī)*

*(Teba/halk, her tür zulümden sonra, onun adaleti üzerine and içtiler)*

(6) Ol şehirde mesken dutup bir zamān ne hāl ile geçindiler; (7) çün piser hadd-i bülūğa irişdi, be-ğāyet mü'eddeb ve mühezzeb (8) ahlāk oldu. Başında sa'ādet eşeri olmağın atasuz (9) ve hem terbiyesüz her yüzden tamām begenilmiş kopdı. (10) Beyt:

*Nigār-ı men ki be-mekteb ne-reft ü haṭ ne-nevişt*

(11) *Be-ğamze mes'ele āmūz şad müderris şod*

*(Benim sevgilim mektebe gidip yazı öğrenmedi [ancak] gamzeden mesele/ders öğrenip yüz müderris[e bedel] oldu)*

Ve hem ziyāde mübāriz ve (12) dilr kopdı. Dāye buña bir eyü at vesāyir esbāb ki sipāhīye (13) gereklüdür alıvirdi. Piser her gün şikāra varup gāh (14) ok ile tıyūr ve ve gāh tīg ile şır ve āhū kemend ile dutmak (15) ekşer 'ādet idinmişdi. Każāyla bir gün pādişāh duḡteri kaşrı öñinden güzer itdi. İttifāk ikisinüñ nazarı birbirine düşüp hevā-yı 'ışk ikisinüñ āteşine tokundı. Hezār cān u dille birbirine 'āşık oldılar. Güyā biri 'Azrā ve biri Vāmık oldu. Püser bu beyti bedīhī söyledi. Beyt:

*Gördükçe yüzüñi n'ola artarsa ḡayretüm*

*Çünkim saña bu yüzden olupdur muḡabbetüm*

Mesîhî\* G.154/1

Beyt:

*Duḡter kaldum ayaḡda al elümi dest-gīrüm*

*Ol çün derd ü ḡasretle dil-fikārıñam senüñ*

Bu vechle ki her gāh şikāra gitse kaşr altından geçüp duḡterle mukāleme iderdi. Bir gün eşnā-yı kelāmda duḡter eytdi: Bundan bir iki günlük bir lāle-zār ve murḡ-zār vardur kim Bāḡ-ı İrem aña mānend degüldür ve anuñ atları ekşer anda olurdu. İttifāk anda bir ejder-i sehm-nāk peydā oldu. Niçe at ve niçe ādem helāk oldılar. Atam 'ahd itmişdür ki beni ol ejdehā[y]ı öldürene

\* Mesîhî, *Mesîhî Divanı*, haz. Mine Mengi, (Ankara: AKM. 1995), 216.

vire. Eger ol 'ahd olmasa **(H.85b)** pādişāha tazarru' ve zārī iderem ki beni saña vire. Piser didi: Bu sehl işdür. Ejderüñ maşlahatın yarın inşāallāh tamām idüp vücūd-ı nā-pākini cihān şafhasından giderem. Duğter didi: Zinhār Beyt:

*Gerçi kes bī-ecel ne-ḡāhed murd*

*Tu me-rev der-dehān-ı ejderhā*

*(Sa'dī)*

*(Kimse eceli gelmeden ölmeyecekse de sen, ejderha ağzında gitme/ölme)*

Gel kerem eyle, bu tehevürü қо. Beni dīdāruñdan maḥrūm itme diyü naşīhat itdi. Piser mekānına müteveccih oldı. Çün ol gice geçüp āfitāb-ı 'ālem yüzün nūr ile münevver itdi. Piser atına süvār olup ol ejder olduğu murğ-zāra müteveccih oldı. Nā-gāh eṣnā-yı ṭarīḳde vezīr-i pādişāh rāst geldi. Vezīr şordı: Kimsin ve murāduñ kanda varmağdur, bu yola niçe zamāndur ki ādem gitdügi yokdur. Piser didi: Merd-i ḡarībüm. İştüdüm ki pādişāhuñ 'alef-zārında bir ejderhā varmış ki cümle insān ve ḡayvānāt andan muṣṭarib olup tağılmış. **(B.224a)** Giderem ki anı helāk idüp ol cāy-ı dil-küşā yiri andan pāk (2) idem. Vezīr didi: Bu bir olmayıcağ sevdādur ki senüñ dimāğūnda (3) yir itmiş. Bu sevdāyla niçe başlar gitmişdür. Piser didi: Bu (4) sevdā benüm başumda şöyle qarār itdi ki Mışra':

*(5) Be-reved īn ser-sevdāy u sevdā ne-reved*

*(Bu baş, sevda yolunda gitsin ancak sevda gitmesin)*

Vezīr didi: Meger (6) sen murğ-ı heft-reng başın yimişsin ki bu aşıl tehlikelü (7) işe iḳdām idersin. Ey cüvān gel sözüm gūş it, bu (8) sevdādan ferāğat eyle. Seni bir nev-ḡāste gördüğümnden (9) men' iderem. 'Āḳil eceline qarşu varmaya. Piser vezīrūñ (10) sözine iltifāt itmeyüp ejder ṭarafına yürüyüp bu beyti didi. (11) Rubā'ī:

*Kesī-rā k'ū ecel āyed ferā pīş*

*Eger şīr-i nerest āyed kem ez-mīş*

*(Önüne ecel gelen kimse erkek aslan da olsa, koyundan geri kalır)*

*(12) Ve ger 'ömreş buved havfī ne-bāşed*

*Be-pīş-i ejdehā mūrçe bāşed*

*(ve eğer ömründe korku olmadıysa da, ejderha önünde karınca [gibi] olur)*

(13) Çün ol murğ-zāra irişdi. İttifāk ejderhā ol dem dem urup (14) niçe etler yudup ẖāba varmış idi. Mışra':

Uyur ardınca uyanık (15) olmasun

Piser bir niçe zehr-ālūd tırle ejderi urup (**B.225b**) tamām zebūn olup 'amelden kalup bī-mecāl düşdi. Oğlan (2) daħi ilerü yürüyüp tīgıla ejderüñ başın kesüp ol ol (3) murğ-zārı eder kanıyla lāle-zār itdi. Ol başı getirüp (4) pādişāha iletdi. Şāh da 'ahdine vefā idüp kızın virüp (5) ve hem velī'ahd idindi. Bir gün cüvān şikār bahānesiyle (6) dāye[y]i niçe hizmetkārıla alup vaţan-ı aşlīsine revāne (7) oldu. Atası zāhid olduğı şehir ol şāh-ı 'ādile (8) tābi' olup ba'īdi (**H.86a**) degül idi; çün şehir-i mevlūdına (9) geldi. Toğrı zāhid evine qarīb bir yirde qarār itdi. Zāhid de (10) Hicāz seferinden gelmişdi. Piser zāhidüñ hānesine (11) varup atasına didi ki: Sende bir murğ-ı heft-reng (12) var imiş. İsterem ki anı bir naţar görem. Zāhid didi: Belī (13) var idi, andan niçe menfa'at görüp niçe eyyām hānemde (14) olup ben Hicāz seferine gitdüm, çün seferden geldüm. (15) Hatunum baña şöyle didi ki: Sen seferde iken aña bir āfet (**B.226a**) irişüp helāk oldu ve ciger-kūşeñ anuñıla tamām (2) dutup münāsebet kesb itmişdi. Anuñ firākına döymeyüp (3) ardınca gitdi. Dāye de oğlan ğamına döymeyüp (4) anlara muvāfaķat itdi. Piser didi: Eger bu zamān dāye[y]i (5) görseñ bilür misin? Zāhid didi: Belī bilürem. Oğlan (6) dāye[y]i

---

(B.226a) 6 dāyeye] hatuna B.

iḥzār itdi. Zāhid dāyeye didi: Şāyed piserüñ (7) ve murğuñ bile ola? Derḥāl piser zāhidüñ ayağına düşüp (8) didi: Ben senüñ oğluñam, dāye hemān dāyedür, anasınıñ (9) yaramaz fi'lin murğ-ı heft-rengi helāk idüp āḥir kendü başına (10) kaşd itdügin tamām geçen aḥvāli bir bir beyān itdi. Şarrāf (11) istedügi olmayup Ḥaḳ didügi oldu. Beyt:

(12) *Çerāğī-rā ki İzed ber fūrūzed*  
*Ki herkes puf koned rīşeş be-sūzed*

(*Tanrının yaktığı mumu üfleyen herkes, kendi sakalını yakar*)

(13) Her kimse kim kuyu kaza kim düşerse çıkabile. Piser adam (14) gönderüp şarrāfı getürüp siyāset itdi. Tā ğayrılara 'ibret (15) ola; ammā anasına emān virüp cānına ziyān degürmedi. **(B.226b)** Lākin müddet-i 'ömri hacāletle geçüp başın kaldurmazdı. Ma'nīde (2) günde biñ kez ölürdi. Beyt:

*Ser-i hacālet dervīş ez-ān buved der-pīş*  
 (3) *Ki ger günāh be-baḥşed şerm-sār hest*

(*Utanmakla karşı karşıya kalan dervişin günahı affolsa da, utanması vardır/devam eder*)

Ṭūṭī çün sözi bu (4) araya getürüp didi: Korkaram ki Ḥāce Şā'id (5) seferden gele, dost ḥuzūrında şermende olasin. (6) Niteki zen-i zāhid hemān vaḳti ğanīmet bilüp yār tarafına (7) revāne ola, bu tekāsül itdüñ. Māh-şeker henüz gitmek (8) şadedinde iken Ḥāce Şā'id gelüp ḥānesine duḥūl (9) itdi. Māh-şeker zarūrī istikbāl idüp merḥabā (10) itdi. Bir zamāndan şoñra Ḥāce kafes yanına gelüp (11) kendü ğā'ib iken evi aḥvālin şordı. Ṭūṭī didi: Ben senüñ (12) ğaybetüñde bir ḥizmet itmişem ki hīç bir kimse velī-ni'metine (13) bu ḥizmeti itmiş degül. Megesden şekkerüñ korudum ve (14) gülüñ dāmeninden ḥār elin ırak itdüm ve māluña (15) evbāş eli degmekden şaķındum ve seni dünyāda bed-nām **(B.227a)** olmaḳdan kurtardum. Eger bu şükrāneye beni bu ḥabsden (2) āzād idesin saña her ne aḥvāl ki bunda degül iken vāķi' oldu, (3) bir bir beyān idem kim bir dāsītān-ı 'acīb **(H.86b)** ve bir kışsa-i ğarībdür. (4)



H'âce Şā'id 'ahd itdi ki tūṭī kafesden çıkarup (5) āzād ide, ol bī-çāre de mekânına gide. Tūṭī daḥi (6) Māh-şeker 'āşık olup Şārik'i ḥayr-ı naşṭhat itdügiçün (7) öldürüp ve kırk üç gice anı ḥīle vü tezvīr ve medḥa (8) vü tedbīr ile yaramaz fi'ilden şaklayup ḥalāş itdüm, (9) el-ḥamdü lillāh ki bu miqdār sa'yüm ve ḥizmetüm žāyi' olmayup (10) selāmet irişdürdüm, didi. H'âce Şā'id 'ahdine (11) vefā idüp tūṭiyi kafesden āzād itdi. Beyt:

(12) 'Ahde vefā eylegil tā duymasun müdde'ī

(13) Kavl ü karar üstine ṭurmadı dil-dārumuz

(14) Ol murğ-ı süḥan-dān daḥi murādına irdi. Bu dāsītān bedāyi'-i (15) sāl def'-i melāl cihet-i dostāndur. El-ḥamdü lillāh ki (B.227b) itmāma irdi. Egerçi bostān-serānuñ bināsı ferş-i qadīm kelāmı üzredür. Lākin reng būy-ı cedīdden 'ārī degüldür. Beyt:

*Be-yek deste zed zi-pāy-ı tefekkür*

*Keşidem nazm-rā bā-neşr çün dūr*

(Tefekkür adımından bir deste atınca, nesirden uzak olduğundan nazımla yazdım)

*Çün ehl-i ḥired be-her diyārī*

*Z'ān tuḥfe berend yādigārī*

(Çünkü her diyarda akıl ehli, o hediyeden hatıra yapsınlar/alsınlar)

*Z'ān genc ki rāyegān güşādem*

*Dāred be-du'ā-yı ḥayr yādem*

(O hazineyi karşılıksız açtım [ki bana] hayır dua edilsin)

Beyt:

*Dilā iñler dem-ā-dem 'ūd ile nāy*

*Qalur deyr bu cihān bizsüz meded vāy*

Ecel gelmezden öñdin yâ ilâhî  
 Bu meslek-i ğafletinden sen bizi ay  
 Beyt:

Her ki ẖāned du'ā ṭama' dārem  
 Z'ān ki men bende-i kühen-kārem

(Ben eski işler yapan/tecrübeli biri olduğumdan, her dua edenin  
 [duasını] ısrarla istiyorum)

(17) Beyt:

Şükr ki ın nāme be-'unvān resīd  
 Bīşter ez'ömr be-pāyān resīd  
 (Nizāmī)

(Şükür ki bu mektup ada/başlığa kavuştu. Ömrün [de] çoğu, sona erdi)

Ve ḳad veḳa'a'l-ferāġi min hāzā'l-kitābi's-şerīf bi'avni'llāhi'l-meliki'l-laṭīf fī  
 evāyil-i şehir-i zi'l-ḥicce fī tāriḥi seneti erbe'ın ve erba'ıne ve tis'a mi'eti el-  
 ḥamdü lillāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-şalātü ve's-selāmü 'alā ḥayra ḥalkihī  
 Muḥammedin ve ālihī ve şahbihī ecma'ın eṭ-ṭayyibīne eṭ-ṭāhirīn ve sellim  
 teslīmen keşīran keşīrā ilā yevmi'l-ḥaşri ve'd-dīn **Temmetin kitābü bi-**  
**'avni'llāhi'l melikü'l-'azizi'l-veḥḥāb**

## SONUÇ

Türk edebiyatında *Tûtî-nâme* Hikâyeleri adını verdiğimiz bu doktora çalışması Türkçe *Tûtî-nâme* çevirileri hakkında verilen genel bilgilerin aksine farklı tespitler ortaya çıkarmıştır.

*Tûtî-nâme*'nin Sanskritçe aslı olan *Çukasaptati* Papağanın yetmiş hikâyesi anlamına gelmekte Aziz Narada tarafından Tanrı İndra'ya anlatıldığına dair mitolojik bir kökeni bulunmaktadır.

*Çukasaptati* Farsçaya ilk olarak 1314 tarihinde İmâd bin Muhammed tarafından Alaaddin Muhammed Şâha sunulmak üzere *Cevâhirü'l-Esmâr* adıyla çevrilmiştir. İmâd bin Muhammed'in hazırlamış olduğu bu eserin baş kahramanları Sâid ve Mâhşeker'dir ve bu eser 49 geceden oluşmaktadır.

İkinci Farsça çeviri ise 1330 tarihinde Ziyâeddîn Nahşebî'ye aittir. Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'sinin kahramanları Meymûn ve Huceste'dir ve eser 52 geceden oluşmaktadır.

Farsça üçüncü çeviri ise *Çihil Tûtî-i Âmiyâne*'dir ve bu çeviri hakkında geniş bilgi bulunamamaktadır.

Nahşebî'nin *Tûtî-nâme*'si dilinin eskidiği düşüncesiyle Hint-Türk hükümdarı Ekber'in emriyle Ebu'l-fazl Mübârek tarafından sadeleştirilmiş, bu metin üzerinden de Muhammed Kâdirî eseri otuz beş bölüm halinde XVII. yüzyılda tekrardan oluşturmuştur.

Türkçe *Tûtî-nâme*'lere gelindiğinde şu ana kadar iki çeviri yapılmıştır. İlk Türkçe *Tûtî-nâme* 1538 tarihinde Kânûnî Sultan Süleyman tarafından hazırlattırılmış ve 43 geceden oluşmaktadır. Bu eserin mütercimi bilinmemekle birlikte *Şâh-nâme Tercümesi* sahibi Eyyûbî'nin bu çeviriyi yapmış olma ihtimali yüksektir. Bu ilk çeviri, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 5325 numarada yer alan Farsça *Tûtî-nâme*'den yapılmış ve bu nüsha İmâd bin Muhammed'in hazırlamış olduğu *Cevâhirü'l-Esmâr*'ın kısaltılmış şeklidir.

*Tûtî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisi ise XVII. yüzyılda yapılmış ve 27 geceden oluşmaktadır. Bu çeviri, 19. yüzyılda Mısır ve İstanbul matbaalarında basılan *Tûtî-nâme*'nin kaynağıdır. Matbu *Tûtî-nâme*'ler şu ana kadar tespit edilen en eski tarihli ikinci Türkçe *Tûtî-nâme* nüshası olan 1615 tarihli Üniversite Kütüphanesi T. 7420'de yer alan yazmaya dayanmaktadır. Bu çeviri de II. Osman tarafından hazırlattırılmış ve içinde yer alan şiirlerle birlikte bazı *Tûtî-nâme* yazmalarından hareketle mütercimi Nev'i-zâde Atâyî'dir.

İki Türkçe *Tûtî-nâme*'de içerik bakımından küçük; ancak üslup ve dil özellikleri açısından büyük farklar bulunmaktadır. İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'de Arapça kısımlarla birlikte Farsça beyitler ve mısralar yoğun bir şekilde yer alırken ikinci Türkçe *Tûtî-nâme*'de Farsça şiirler bulunmamakta, bunların yerini Türkçe şiirler almaktadır.

*Tûtî-nâme*'de yer alan hikâyeler köken bakımından incelendiğinde *Pançatantra* ve Hortlağın Yirmi Beş Öyküsü anlamına gelen *Vetalapançavimşatî*'de yer alan hikâyelerle birebir örtüşmektedir.

İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'nin en önemli özelliklerinden birisi üç dilli olmasıdır. Arapça ayet, hadis ve kelâm-ı kibarlar; Farsça beyit ve mısralar geniş yer tutar. Özellikle gecelerin başlangıç kısımlarında sanatlı bir dil kullanılırken diğer mensur Türkçe kısımlarda ağıdalı bir anlatım yer almamaktadır. İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'de 345 Farsça beyit, 60 Farsça mısra yer alırken 68 Türkçe beyit ve 11 Türkçe mısra da bulunmaktadır. Farsça beyitler Hâfız, Sa'dî gibi şâirlere aitken Türkçe şiirler Necâtî Bey, Şem'î, Üsküplü İshak Çelebi gibi şâirlere aittir.

Türkçe *Tûtî-nâme*'lerde kahraman kadrosu geniş bir çizgide karşımıza çıkar. Kahramanlar, insanlar, hayvanlar, olağanüstü yaratıklar olabilmektedir. Ayrıca Peygamberler ve İslam büyükleri de *Tûtî-nâme*'de yer almaktadır.

Türkçe *Tûtî-nâme*'de şahıs kadrosunda ana hikâye kahramanları Mâhşeker ve Tûtî önemli bir yer tutar. Sâid ve Müşârik de ana hikâyenin

kahramanlarındandır. Ara hikâyelerin kahramanları da yukarıda belirttiğimiz gibi geniş bir yelpazede karşımıza çıkar.

*Tûtî-nâme*'de III. tekil kişi anlatıcı yer almakta; tanrısal anlatıcı olarak da adlandırılan III. tekil anlatıcı, her şeyi bilme özelliğine sahip olma özelliğini üzerinde taşımaktadır. Sadece Bağdatlı Genç hikâyesinde I. Tekil anlatıcı karşımıza çıksa da o da kısa bir bölümdedir.

*Tûtî-nâme* vak'a tertibi açısından bir vak'anın başka bir vak'a içerisine yerleştirildiği hikâyeler grubuna girmekte çerçeve hikâyeler olarak adlandırılan bu grup içerisinde değerlendirilmektedir.

İlk Türkçe *Tûtî-nâme*'de mekân olarak Hindistan, Çin, İran, Irak, Suriye ve İstanbul yer alırken ikinci Türkçe *Tûtî-nâme*'de mekân daha da genişleyerek Horasan, Türkistan, Dağıstan ve Tarsus gibi mekânları da içine almaktadır.

*Tûtî-nâme*'de zaman kavramı dendiğinde geceler akla gelir. Tûtî, hikâyesine gecenin olmasıyla başlar, güneş doğduğunda da hikâye son bulur. Sâid evden ayrıldıktan sonra 1 yıl geçer ve Tûtî 43 gece daha hikâye anlatır. Böylelikle Sâid evden ayrıldıktan sonra 1 yıl 43 gece sonra evine geri döner.

*Tûtî-nâme*, her türden hikâyeyi içermesi, olayları ele alış biçimi, hikâyeler anlatılırken merak unsurunun ön plânda tutulması, şahıs kadrosunun genişliği, mekânın doğu kültürünün önemli merkezlerini barındırması gibi sayılabilecek birçok özelliği bakımından orijinal nitelikli bir eserdir. Ayrıca içerisinde Hint, Fars ve Türk kültüründen izleri barındırmaktadır. Özellikle XVII. yüzyıl çevirisinin dilinin süslü olmaması *Tûtî-nâme*'nin baskılarının defalarca yapılmasını sağlamış ve geniş halk kitleleri tarafından okunmasını sağlamıştır.

*Tûtî-nâme* yukarıda saydığımız özellikleri bakımından Klasik edebiyatımızda tercüme metinler arasında önemli bir yere sahiptir.

## KAYNAKÇA

Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*. Hazırlayan Mahir İz. İstanbul: MEB. 1972.

Ahmet Midhat Efendi, *Hülâsa-i Hümayûn-nâme*. Hazırlayan M. Atâ Çatıkkaş. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999.

Aktaş, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Birlik Yay. 1984.

Aksoyak, İ.Hakkı. "Mahzenü'l-esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerdeki Ortak Hikâyeler." *Bilig*. S.3 (1996): 182-189.

Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.

Akün, Ömer Faruk. "Alâeddin Ali Çelebi." *TDVİA*. c. 2. İstanbul: TDV, 1989.

Allâmî, Abû-l-Fazl. *The Â-în-i AKBARÎ*, Translation by H. Blochmann, c. 3. Delhi: 1989.

Al-Rabghûzî, *The Stories of the Prophets Qisas al-Anbiyâ An Eastern Turkish Version*. Hazırlayan H. E. Boeschoten, M. Vandamme, S. Tezcan. 2c. Leiden-New York-Köln: E. J. Brill, 1995.

Atalas, Burcu. "Tûtî-nâme: metin ve inceleme. 88a-177b." Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, 2010.

Atâyî, Nev'izâde. *Sohbetü'l-Ebkâr*. Hazırlayan Muhammet Yelten. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1999.

Ateş, Süleyman. *Cüneyd-i Bağdâdî, Hayatı, Eserleri ve Mektupları*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1970.

Ayan, Gönül. "Anadolu Sahasında Yazılan Bazı 'Yusuf u Züleyha' Mesnevilerinde Sebeb-i Telifler." *Turkish Studies, Prof. Dr. Hamza Zülfikar Armağanı*. Sayı 4. (2009): 227-272.

Aybakan, Bilal. "Şâfiî", *TDVİA*. c. 38. İstanbul: TDV, 2010.

Aynur, Hatice. *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları*. İstanbul: Kendi Yayını, 2005.

Aynur, Hatice ve vd. *Nesrin İnşâsı, Düzyazıda dil, üslûp ve türler*. İstanbul: Turkuaz, 2010.

Azamat, Nihat. "Sarı Abdullah Efendi." *TDVİA*. c. 36. İstanbul: TDV, 2009.

Babinger, Franz. *Die Geschichtsschreiber Der Osmanen Und Ihre Werke*. Leipzig, 1927.

----- . *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Çeviren Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992.

Berthels, E. "Nahşebî." *İslam Ansiklopedisi*. c. 9. İstanbul: MEB, 1964.

----- . "Nakhshabî." *Encyclopaedia of Islam*, c. 6.

*Binbir Gece Masalları*. Çeviren Âlim Şerif Onaran, 17. Basım, İstanbul: YKY. 2011.

Boratav, Pertev Naili. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara: MEB. 1946.

Browne, Edward G. *A Literary History of Persia*. 2 Vols. Cambridge: Cambridge at the University Press, 1956.

Bülbül, Tuncay. "Hümâyûn-nâme: İnceleme, Tenkitli Metin." Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, 2009.

Chakravarthi V. Narasimhan, *The Mahābhārata*. New York: Columbia University Press.

Çağdaş, Kemal. *Pançatantra Masalları*. Ankara: AÜ. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1962.

Çobanoğlu, Özkul. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: 2003.

Demirci, Mehmet. "Himmet" *TDVİA*. c. 18. İstanbul: TDV, 1998.

DİA, "Celâlzâde Sâlih Çelebi." *İslam Ansiklopedisi*. c. 7. İstanbul: TDV, 1993.

Doğrul, Ömer Rıza. *Ekber Bir Türk Dâhîsi*. İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1944.

- Emecen, Feridun. "Süleyman I." *TDVİA*. c. 38. İstanbul: TDV, 2010.
- Erdem, Sargon. "Bâbil." *TDVİA*. c.4. İstanbul: TDV, 1991.
- Forbes, Duncan. *Totā-kahānī or Tales of a Parrot in the Hindūstānī Language*. Translation from Muhammed Kādīrī's Persian Version. London: Wm. H. Allen & Co. 1852.
- Gerrans, B. *Tales of a Parrot*. London: 1792.
- Gibaldi, Joseph. *MLA Handbook for Writers of Research Papers*. 8. bas. New York: The Modern Language Association of America, 2003.
- Gladwin, *The Tooti Nameh Or Tales of a Parrot*. Calcutta: 1800. ve. London: 1801.
- Göktürk, Akşit. *Çeviri: Dillerin Dili*, 3. basım İstanbul: YKY. 2000.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Kabalcı, 2006.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*. c. 2. Ankara: TTK. 1971.
- Gutas, Dimitri. *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*. Çeviren Lütfü Şimşek. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Gülşehri. *Gülşehri'nin Mantıku't-tayr'ı*, Hazırlayan Kemal Yavuz, 2 c. Ankara, 2007.
- . *Mantıku't-tayr*. Hazırlayan Agâh Sırrı Levend. Ankara: TTK. 1957.
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir. *Kapılar, Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*. İstanbul: Scala Yay. 2005.
- Haksar, A. N. D. *Shuka Saptati Seventy Tales of the Parrot*. New Delhi, 2000.
- Hamdullah Hamdî, *Hamdullah Hamdî ve Divânı*. Hazırlayan Ali Emre Özyıldırım. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1999.
- Hanif, N., "Nakhshabi, Khwaja Ziyal." *Biographical Encyclopaedia of Sufis South Asia*. New Delhi, 2000.
- Hatami, Mahroo. *Untersuchungen Zum Persischen Papageienbuch des Nahşabi*. Freiburg im Breisgau: Schwarz, 1977.
- Hertel, J. *Das Panchatantra, Seine Geschichte und Seine Vorbereitung*. Leipzig und Berlin, 1914.



\_\_\_\_\_. *The Panchatantra-Text of Purnabhadra*. Massachusetts: Harvard University, 1912.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75527/nevizade-atayi---sohbetul-ebkar.html> [Erişim 25.04.2012]

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-90181/nevizade-atayi-divani.html> [Erişim 24.04.2012]

Iken, Carl Jakob Ludwig. *Tûfî-nâme*. German Translation. Stuttgart: 1822.

İnalcık, Halil. "Padişah." *TDVİA*, c. 34. İstanbul: TDV, 2007.

İpekten, Halûk. "Atâî, Nev'îzâde." *TDVİA*. c. 4. İstanbul: TDV, 1991.

Kalpaklı, Mehmet ve Neslihan Demirkol Sönmez. *Binbir Geceye Bakışlar*. İstanbul: Turkuaz, 2010.

Kaplan, Mehmet. *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergah, 1979.

Karadağ, Ayşe Banu. *Osmanlıcada Robenson*. İstanbul: Diye Yay. 2008.

Karaismailoğlu, Adnan. "Kelile ve Dimne" *TDVİA*. c. 25. Ankara: TDV. 2002.

Karaköse, Saadet. *Nev'i-zâde Atâyî ve Divânı*. Malatya: Kendi Yayını, 1994.

Karavelioğlu, Murat. *On Altıncı Yüzyıl Şâirlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divânı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*. c. 2. İstanbul: Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005.

Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*. c. 3. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 2007.

Kavruk, Hasan. "İlk Klasik Dönem. 1453-1600. Mensur Hikâyeler" *Türk Edebiyatı Tarihi*. c. 2. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 2001.

\_\_\_\_\_. *Bahtiyar-nâme*. Malatya: Öz Serhat Yay. 1998.

\_\_\_\_\_. *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*. İstanbul: MEB. 1998.

\_\_\_\_\_. *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te'lif. -Eser Yazma Sebebi*. Malatya: Kendi Yayını, 2003.

Kaya, Korhan. *Hint Masalları*, 2. bas. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

----- . *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*. Ankara: İmge Kitabevi, 1999.

----- . *Hortlağın 25 Öyküsü*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

----- . *Masal Irmaklarının Okyanusu*, 2 c. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2011.

----- . *Sanskrit-Türkçe Sözlük*. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.

Kesler, Hülya. "Tûtî-nâme: Metin ve İnceleme." Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, 2010.

Kılıç, Filiz, Ayşe Yıldız. "Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde Seci." *Osmanlı Araştırmaları, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan*. S. 27. 2006.

Kocatürk, Vasfi Mahir. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.

Konukçu, Enver. "Bedâûnî, Abdülkâdir." *TDVİA*, c. 5. İstanbul: TDV. 1992.

----- . "Ebu'l-Fazl el-Allâmî." *İslam Ansiklopedisi*, c. 10. İstanbul: TDV, 1994.

----- . "Ekber Şah." *İslam Ansiklopedisi*. c. 10. İstanbul: TDV, 1994.

Kortantamer, Tunca. *Nev'i-zâde Atâyî ve Hamsesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1997.

Krishna, Anand. "A Reassessment of the *Tûtî-Nama* Illustrations in the Cleveland Museum of Art and Related Problems on Earliest Mughal Paintings and Painters, *Artibus Aisae*, c. 35, S. 3. (1973): 261-268.

Kurtuluş, Rıza. "Nahşebî, Ziyâeddîn." *TDVİA*, c. 32, İstanbul: TDV, 2006.

Kut, Günay. *Supplementary Catalogue of Turkish Manuscripts in the Bodleian Library*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

----- . "Hint Edebiyatından Türk Hikâyelerine." *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 8. İstanbul: MÜFEF (1997): 357-377.

Kutlu, Şemsettin. *Tûtî-nâme Papağanın Hikâyeleri*. Tercüman Yay. Tarihsiz.

Lane, Edward William. *The Thousand and One Nights*. London: Chatto and Windus, 1930.

Lee, Sherman E. and Pramod Chandra, "A Newly Discovered *Tûtî-nâme* and the Continuity of the Indian Tradition of Manuscript Painting." *The Burlington Magazine*, c. 105, S. 729. (December 1963): 547-556.

Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 5. basım, c. I. Ankara: TTK. 2008.

----- . "Divan Edebiyatında Hikâye." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, S. 266, (1967): 71-117.

Malzoph, Ulrich. "Crescentia's Oriental Relatives: The 'Tale of the Pious Man and His Chaste Wife' in the Arabian Nights and the Sources of Crescentia in Near Eastern Narrative Tradition." *Journal of Fairy-Tale Studies*, c. 22, S. 2. (2008): 240-258.

Mazıoğlu, Hasibe. "Divan Edebiyatında Hikâye." *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*. 2. bas. Ankara: AKM. 1992.

Meriç, Cemil. *Hind Edebiyatı*. İstanbul: Dönem Yay. 1964.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî. *Mesnevi ve Şerhi*, Hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı, c. 3. Ankara: MEB. 1989.

----- . *Mesnevî Hikâyeleri*. Hazırlayan Şefik Can. İstanbul: Ötüken, 2003.

Minorsky, vr. "Nahşeb." *İslam Ansiklopedisi*. c. 9. İstanbul: MEB. 1964.

Moran, Berna. "Roman Tip Olgusu ve Tipin İşlevi." *Yazko Edebiyat*. Sayı 24. (1982)

Muhammed B. Ali Az-Zahîrî As-Samarqandî, *Sindbâd-nâme*. Neşreden Ahmed Ateş. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1948.

Muhammed, İmâd bin. *Tûtî-nâme Cevâhirü'l-Esmâ*. Hazırlayan Şemseddin Âl-i Ahmed. Tahran: Bünyâd-ı Ferheng-i İran, 1352/1973.

Nahşebî, Ziyaeddin, *Tûtî-nâme*, Hazırlayan Fethullah Müctebî. Tahran: Gulam Ali Arya, 1993.

Nâsırü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî, *Kısasü'l-Enbiyâ Peygamber Kıssaları*. Hazırlayan Aysu Ata. 2 c. Ankara: TDK. 1997.

Necatî Beg, *Necatî Beg Divanı*. Hazırlayan Ali Nihat Tarlan. İstanbul: MEB. 1963.

Necatigil, Behçet. *Tûtî-nâme Behçet Necatigil'in Kaleminden*. İstanbul: Can Yay. 2009.

Nəsiri, Möhsün. *Lisanü't-Teyr, Quşların Dili*. Bakü: Tural-Ə Nəşriyyat-Poliqrafiya Merkezi, 2001.

Nəxşəbi, *Tûtînamə*. Hazırlayan Əkrəm Bağirov. Bakü: Azərnəşr, 1991.

Onay, Ahmet Talat. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Hazırlayan Cemal Kurnaz. İstanbul: H Yay. 2009.

Öngören, Reşat. "İbrâhim b. Edhem." *TDVİA*. c. 21. İstanbul: TDV, 2000.

Öztelli, Cahit. "Tûtî-nâme İçin Son Araştırma." *Sivas Folkloru*, S. 54. (1978): 1-4.

\_\_\_\_\_. "Tûtî-nâme üzerine bilgiler." *Sivas Folkloru*. S. 46. (1976): 3-6.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1. İstanbul: MEB. 1993.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken, 2000.

Perry, John R. "Monthy Pyton and the Mathnavi: The Parrot in Indian, Persian and English Humor." *Iranian Studies*. c. 36, s. 1 (2003):63-73.

Pertsch, Wilhelm. "Ueber Nachschabî's Papagaienbuch." *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*. S. 21. 1867.

PROPP, Vladimir. *Masalların Yapısı ve İncelemesi*. Çeviren Hüseyin Gümüüş, Ankara: MEB. 1987.

Rifat, Mehmet. *Çeviri Bilim nedir? Başkasının Bakışı*. İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.

Rosen, Georg. *Tûtf-nameh das Papagaienbuch*. Leipzig: Brodhaus 1858.

SARAÇ, A.Yekta. "Divan Edebiyatında Hikâye." *Hece*. S.46 (2000): 53-57.

Savory, Theodore. *Tercüme Sanatı*. Çeviren Hâmit Dereli. Ankara: MEB. 1961.

Schimmel, Annamarie. *Islamic Literatures of India*. Otto Harrassowitz-Weisbaden, 1973.

Storey, C. A., *Persian Literature A Bio-bibliographical Survey*, Section II, Fasciculus 3, London: Luzac & Co. 1939.

*Şâh-nâme Tercümesi*, Ali Emiri Ktp.-EDEB 268.

Şükûn, Ziya. *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya*, c. 1. İstanbul: MEB. 1996.

Şahin, Süreyya M. "Kısas-ı Enbiyâ" *TDVİA*, c.25. Ankara: TDV, 2002.

Tahirü'l-Mevlevi, *Masal masal İçinde Hint Masalları*. İstanbul: Kaknüs Yay. 2007.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 6. bas. İstanbul: YKY. 2006.

Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı, Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken, 2008.

*The Tooti Nameh or Tales of a Parrot in the Persian Language with an English Translation*. Tahran: Kütübhan-e Esedî Meydân-ı Bahâristan, 1967.

Thomson, Stith. *Motif-Index of Folk-Literature*, c. 6. Indiana: Indiana University Press.

Timurtaş, Faruk Kadri. *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.

Toska, Zehra. "Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi." Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 1989.

Turabian, Kate L. *A Manual for Writers of Term Papers, Thesis and Dissertations*, rev. and exp. John Grossman ve Alice Bennett, 6. bas. Chicago: University of Chicago, 1996.

Turan, Şerafettin. "Bayezid II" *TDVİA*, c. 5. İstanbul: TDV, 1992.

*Tûtfî-nâme*, İstanbul Üniv. Ktp. TY-7420

----- Ali Emiri Kütüphanesi-Roman168.

----- Azerbaycan El Yazmaları Enstitüsü M-82.

----- Bodleian Library Ms. Turk d. 28

----- İstanbul: Dârü's-Salţanat-ı Seniyye Matbaası, 1256 [1840].

----- Süleymaniye Ktp.-Fatih 5325

----- Süleymaniye Ktp.-Hamidiye 1169

----- Süleymaniye Kütüphanesi-Halet Efendiek 90.

Tülücü, Süleyman. "Hâtim-i Tâî." *TDVİA*. c. 16. İstanbul: TDV, 1997.

Uğur, Nizamettin. *Anlambilim, Sözcüğün Anlam Açılımı*. Ankara: Doruk Yay. 2003.

Uzun, Mustafa. "Seci, Türk Edebiyatı." *TDVİA*. c. 36. İstanbul: TDV, 2009.

Ülken, Hilmi Ziya. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Ülken Yay. 1997.

Ünver, İsmail. "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler." *Türkoloji Dergisi*, c. XI, S. 1 (1993): 51-89.

Üsküblü İshâk Çelebi, *Divan Tenkidli Basım*. Hazırlayanlar Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1989.

Valmiki. *Ramayana*. Çeviren Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1947.

Yalçinkaya, Şerife. "Klâsik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hikâye." *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 141, (Aralık 2002): 147-160.

Yıldız, Ayşe. "Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Secinin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler." *Turkish Studies*, c. 2, S. 4, (2007): 1055-1065.

Yılmaz, Kadriye. "Tûtî-nâme'deki Hikâyelerin Anlatı Düzeylerinin (Niveaux Narratifs) Şematik Sunumu." *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 13, (2007).

----- . *Rāmāyaṇa*. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Zhukovski, V. *Čil Čihil Tūtī*. St. Petersburg, 1901.

ΓΑΛΑΝΟΥ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. *ΙΤΙΧΑΣΑΣΜΟΥ ΤΣΑΪΑ ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΥΛΛΟΛΗ*. ΑΘΗΝΑΙΣ, 1851. [Galanov, Dimitrioy. *İtihasasmov Tsaia Tovtestin Arhaiolopas Syllole*. Atenaiv, 1851.]

БЕРТЕЛЬСА, Э. Зийа *ag-дДин Нахваби Tytu-hame*. Главная редакция восточной издательства. Наука, 1979. [Bertelsa, E. *Ziya Ad-din Nahşabi, Tutu-name*. Glavnaya Redakliya Vostoçnoy İzdatelvstva. Nauka, 1979.]

**EKLER**



## Ek. 1 Genel Dizin

- A. Gölpınarlı, 10  
A. N. D. Haksar, 2  
Abdûlbaki Gölpınarlı, 18, 19, 20, 47, 444  
Abîd, 61, 69, 70, 78, 149, 150, 151, 474  
Acûze, 82, 83, 84, 114  
Alaaddin Muhammed, 2, 18  
Ali Çelebi, 19, 20, 439  
Ali Emiri, 21, 27, 28, 446  
Âl-i İmrân, 57, 199  
Ashâb-ı tevârîh, 173  
Aslanı Diriltten Bilginler, 44  
Atâyî, 9, 18, 19, 26, 27, 28, 29, 439, 442, 443  
Ayas, 59, 143, 472  
Ayet, 3, 17, 52, 57, 260, 370  
Ayetler, 56, 57  
Aziz Narada, 1  
Babil, 59, 61, 64, 89, 104, 113, 131, 145, 465, 472  
Bağdat, 89, 104, 106, 156  
Bakara, 50, 62, 186, 296, 301, 380, 391  
Baladhara, 50  
Behçet Necatigil, 10, 12, 18, 23, 445  
Behvâc, 58, 59, 64, 72, 80, 84, 85, 86, 89, 111, 122, 123, 125, 126, 460, 462, 463  
Behzâd, 42, 138, 469  
Belesan, 105, 460  
Belh, 40, 104, 106, 150, 155, 470, 476  
Beylesan, 85, 104, 105, 122, 460  
Bezîd, 106, 469  
Binbir Gece Hikâyeleri, 100  
Binbir Gündüz Hikâyeleri, 100  
Bodleian, 10, 11, 14, 30, 52, 53, 54, 55, 56, 66, 67, 68, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 161, 443, 447  
*Boğa ile Çakallar*, 39  
Buhara, 3, 104, 106, 150, 474  
Bulak, 22, 26, 29  
Burcu Atalas, 28, 65  
Cahit Öztelli, 9, 18, 26, 27, 28  
Caina rahibi, 43, 44  
Carl Jacob Ludwig Iken, 7  
Cayna, 2  
*Cevâhirü'l-Esmâ*, 2, 3, 6, 7, 12, 16, 17, 18, 22, 444  
*Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-Rivâyât*, 22  
Cevristan, 48, 58, 87, 104, 105, 110, 115, 456  
Cevristan Padişahı, 48, 110, 456  
Cüneyd-i Bağdâdî, 62, 63, 439, 464  
Çakal ile zayıf at, 39, 60, 139, 470  
Çandraprabha, 48  
Çiftçinin Karısı, 42  
*Çihil Tûtî-i Âmiyâne*, 2, 6  
*Çil Tûtî*, 6  
Çin, 59, 64, 84, 104, 105, 106, 128, 137, 147, 153, 465, 469, 473, 475, 476  
Çintamani Bhatta, 2  
*Çukasaptati*, 1, 2, 6  
D. Galanos, 1, 2  
Dağıstan, 105  
Değişen Başlar, 49  
Devadasa, 1  
Devadatta, 2  
Dharmadatta, 49  
Dhavala, 49  
Dımişk, 105, 463  
Dokumacının Karısı, 41  
Dördüncü Murat, 9  
Dört Haziran Arayıcısı, 39  
Dua, 57  
Dülger, 92, 116, 121, 203, 205, 232, 234, 457  
E. Berthels, 3, 6, 7, 9, 18, 26  
Ebu'l-fazl Mübârek, 2, 7, 12  
Ejderha, 156, 477  
Ekber, 7, 440, 443

- Elburz*, 83  
 Emir Muizzî, 3  
 Emîr-i Hocend, 87, 192, 195  
 Eski Mezopotamya, 89  
 Eyyûbî, 10, 18, 20, 21, 22  
 Fağfur, 84, 147, 473  
 Farsça, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 25, 29, 38, 39, 52, 55, 84, 446  
 Fatih, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 51, 447  
 Fer'î, 64, 83  
 Fezâ'il-i Aşk, 27  
 Filibeli Ali Efendi, 8, 18, 19  
 Firdevsî, 21  
 Franz Babinger, 21  
 Galatnüma, 59, 64, 145, 472  
 Gelibolulu Âlî, 19  
 Gladwin, 7, 8, 441  
 Güzel Unmadini, 50  
 Hâce Sa'îd, 24, 80, 97, 167, 170  
 Hâce Sâ'id, 74, 78  
 hadis, 3, 17, 52  
 Hadisler, 57  
 Hâfız, 55, 409  
 Hâkânî, 3, 12  
 Halife Ömer bin Abdülaziz, 62, 63, 141, 471  
 Hamdullah Hamdî, 8, 9, 18, 441  
 Hamidiye, 10, 11, 12, 14, 15, 22, 30, 31, 32, 33, 35, 52, 53, 54, 55, 56, 66, 67, 68, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 164, 318, 447  
 Hasan Kavruk, 10, 12, 18, 20, 21, 28, 31, 37, 79  
 Hasib, 35, 36, 458  
 Haşimi, 156  
 Hatem-i Tayy, 85  
*Hâtem-nâme*, 20, 21  
 Hekim Tûtî, 61, 69, 120, 121, 459  
 Hemenâz, 42, 138, 469  
 Hicr, 57, 168, 186  
 Hindistan, 3, 7, 38, 43, 79, 91, 104, 114, 152  
 Hindû-yı Sevdager, 61, 69, 114, 455, 456  
 Hint, 1, 2, 4, 7, 10, 38, 40, 42, 47, 51, 60, 84, 104, 106, 128, 144, 152, 442, 444, 446, 475  
 Hoca Fer'î, 59, 64, 130, 465  
 Hoca Mansûr, 59, 64, 83, 130, 465  
 Hocend, 87, 115  
 Horasan, 105, 106, 114, 459, 464, 467  
*Hortlağın Yirmi Beş Öyküsü*, 47, 51  
 Hüceste, 5, 6, 12  
*Hümâyûn-nâme*, 19, 22, 60, 439, 440  
 Hz. Cebrail, 124, 132  
 Hz. İbrahim, 50, 57, 62, 114, 115, 456  
 Hz. Muhammed, 30, 85, 112  
 Hz. Musa, 51, 62, 131, 466  
 Hz. Nuh, 50, 51, 62, 129  
 Hz. Süleyman, 62, 124, 461  
 Hz. Yusuf, 36  
 I. Süleyman, 21  
 II. Bâyezîd, 8, 18  
 II. Mustafa, 28  
 II. Osman, 28, 29  
 Irak, 7, 104, 105, 106, 138, 461, 470  
 Isfahan, 104, 105, 127, 463, 464  
 İbnü'l-gayb, 59, 64, 88, 94, 135, 468, 469  
 İbrahim Edhem, 62, 63, 139, 470  
 İffetsiz kadınlar, 94, 95  
 İki bilge Kuş, 48  
 İmâd bin Muhammed, 2, 3, 6, 7, 16, 17, 18, 22, 37, 77  
 İmam-ı Şâfii, 63, 128, 129, 464  
 İran, 2, 6, 16, 21, 84, 85, 91, 104, 211, 444  
 İstanbul, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 36, 58, 60, 63, 66, 70, 74, 79, 80, 83, 84, 85, 88, 89, 104, 348, 424, 439, 440,

- 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447  
 Kâdirî, 12, 19, 37, 75, 77  
 Kâmcûy, 59, 64, 94, 135, 136  
 Kamrû, 61, 69, 104, 105, 120, 459  
 Kandehar, 7  
 Kânûnî Sultan Süleyman, 10, 18, 19, 20, 22  
 Karakulak ve Aslan hikâyesi, 60, 140  
*Kathasaritsagara*, 1  
 Kâtib Çelebi, 10, 12, 22, 442  
 Kedinin Yaratılışı, 62, 129, 464  
 Kelam-ı kibarlar, 57  
*Kelile ve Dimne*, 60, 100, 442, 446  
*Kırk Vezir Hikâyeleri*, 100  
 Kısas-ı Enbiyâ, 50, 62, 446  
*Kıssa-i Behmen Şâh bin Firûz Şâh*, 20  
*Kıssa-i Firuzşah*, 20  
 Kirman, 104, 106, 134, 468  
 Konuşan Mağara, 46  
 Kur'ân-ı Kerim, 50  
 Kuyumcu, 58, 91, 92, 110, 116, 457  
 Madanasena, 49  
 Madanasundari, 49  
*Mahabharata*, 1  
 Mahmûde, 59, 143, 472  
 Mahrûsa, 50, 59, 90, 146, 473  
 Mâhşeker, 12, 13, 16, 24, 31, 53, 61, 66, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 108, 109, 112, 455  
 Mâh-şeker, 15, 52, 54, 71, 72, 76, 78, 83, 98, 102, 107, 108, 109, 170, 171, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 187, 188, 191, 200, 203, 208, 209, 220, 221, 231, 232, 239, 241, 242, 246, 251, 258, 259, 263, 271, 272, 273, 283, 286, 288, 291, 294, 295, 299, 300, 303, 305, 308, 310, 312, 313, 320, 324, 328, 329, 333, 334, 338, 340, 346, 349, 351, 356, 361, 362, 366, 368, 372, 373, 376, 377, 382, 383, 384, 387, 389, 392, 393, 403, 404, 407, 408, 416, 417, 422, 433  
 Mandavati, 48  
 Marangoz, 40, 58, 92, 93, 116, 121, 457  
 Maraşlı Hilmi, 9, 26  
 Mavi Çakal, 46, 47  
 Maymun Zîrek, 61, 120, 459  
 Mazenderan, 104, 105, 127, 463  
 Medînetü'l-Ka'r, 64, 104, 106, 153, 475  
 Mehmed Kadrî, 9, 18, 19  
 Me'mûn halife, 59, 140, 470  
 Merhûme, 89, 93, 103, 118, 457, 458  
 Mert Cambaz, 48, 58, 87, 110, 115, 456  
 Mesîhî, 22  
 Mevlana Müzesi, 18, 20, 441  
 Meymûn, 5, 6, 12  
 Meymûne, 59, 90, 137, 469  
 Mısır, 22, 105, 106, 211, 466, 469  
 Muhammed Avfî, 20  
 Muhammed Kâdirî, 2, 7, 9  
 Muhtar, 48, 59, 78, 90, 137, 469  
 Müşârik, 68, 72, 73, 77, 78, 176, 181, 182  
 Müzik Seven Eşek, 45  
*Nahşeb*, 3, 444  
 Nahşebî, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 16, 22, 75, 77, 440, 443, 445  
 Nâ-hudâ, 7, 58, 97, 109, 110, 112, 113, 173  
 Necâtî, 22, 348  
 Neccâr, 92  
 Nesib, 35, 36, 458  
 Nev'i, 9, 18, 19, 26, 28, 29, 442, 443  
 Nev'izâde, 9, 27, 439  
 Nev'i-zâde Atâyî, 26  
 Nişabur, 41, 58, 91, 104, 105, 116, 139, 147, 200, 328, 363, 457  
 Nizâmî, 3, 12  
 Nur, 57, 170  
 Orta Asya, 105

- Özege, 22  
Padişah Camasdi, 48, 61, 69, 137, 469  
*Pançatanta Masalları*, 38  
*Pançatantra*, 1, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 60, 440  
Pataliputra, 48  
Pîr-i Nûrânî, 80, 82  
Purushottama, 2  
Rabguzi, 50  
*Ramayana*, 1, 447  
Rûmî, 3, 12, 47, 70, 444  
*Rûstem*, 83  
Sa'dî, 3, 12, 55  
Saadet Karaköse, 28  
Safdil Marangoz, 40  
Saîd, 16, 24, 57, 73, 79, 80, 89, 101, 112, 113, 455  
Sâid, 31, 57, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 89, 95, 97, 101, 109, 112, 113, 159, 455, 478  
Salih, 10, 18, 19, 20, 60, 79, 150, 474, 475, 478  
Salih bin Ali el-Hatib, 10, 19  
Saliha Merhûme, 58, 89, 93, 99, 103, 118  
Sâlim, 59, 143, 472  
Sanskritçe, 1  
Sarı Abdullah, 9, 18, 19, 26, 440  
Selim, 59, 143, 472  
Semmak, 105, 106, 469  
Serendib, 104, 106, 138, 469  
Sevdager, 114, 115  
Şukasaptati, 38  
Sihirbazın Ejderhayı Diriltmesi, 44  
*Simhasanadvatrimşika*, 1  
Sipahi, 34, 35, 36, 58, 83, 94, 99, 115, 117, 119, 457  
Sivas Fokloru, 26  
*Sohbetü'l-Ebkâr*, 27, 439  
Somaprabha, 49  
Suf, 105, 455  
Sultan Osman, 28  
Suriye, 104  
Süleymaniye, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 52, 53, 54, 55, 56, 66, 67, 68, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 164, 447  
Şah Kubat, 61, 69, 87, 124, 461  
*Şâhnâme*, 21  
*Şâh-nâme tercümesi*, 21  
Şam, 104, 106, 124, 137, 211, 469  
Şârih-i Mesnevi, 26  
Şehr-ârâ, 40, 41, 59, 94, 95, 147, 473  
Şehr-ârâ ve Ahmak kocası, 40, 41  
Şem'î, 22, 424  
Şemseddin Âl-i Ahmed, 2, 16, 444  
Şemsettin Kutlu, 8, 9, 18, 19  
Şeyh Cüneyd, 62, 128, 464  
Şobhavati, 48  
Şudraka, 48  
Şvetambara, 2  
Tacir Abdülmelik, 43, 44, 60, 153, 475  
Tacir Kızı Zühre, 49  
Tağıstan, 105, 106, 473, 476  
Tarsus, 105, 106, 467  
Tebriz, 104, 106, 135, 468  
Termend, 105, 106, 474  
Termiz, 104, 106, 149, 474  
*Totā-kahānī*, 8, 441  
Tûtî, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 439, 442, 443, 444, 445, 446, 455, 461  
*Tûtî-nâme*, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17,

- 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26,  
28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37,  
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,  
46, 47, 48, 50, 51, 52, 56, 57,  
58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,  
68, 70, 71, 73, 75, 77, 78, 79,  
80,81, 82, 83, 84, 86, 88, 91, 92,  
93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,  
101, 104, 105, 106, 107, 109,  
111, 112, 439, 442, 443, 444,  
445, 446, 455  
Tüccar ve Berber, 43  
Türkçe Beyitler, 55  
Türkçe Mısralar, 55  
Türkistan, 105, 457  
Üç Göğüslü Prenses, 45  
Üç güvey, 59, 133, 467  
Üç Şerefeli Atik Medresesi, 19  
Üçüncü Murat, 9  
Üsküplü İshak Çelebi, 22, 343  
Vasudatta, 48  
Vefasız Hemenâz, 41, 42, 48, 59,  
94, 138, 469  
*Vetalapañçavimşati*, 47  
Vikramakeraşin, 48  
Viravara, 48  
Yedi renkli kuş, 60, 95, 158, 478  
Yemen, 7, 105, 106, 468  
Zabil, 50, 59, 90, 106, 146, 473  
Zahit, 53, 93, 110, 111, 125, 133,  
158, 424, 459, 461, 478  
Zâl, 83  
Zeki Oral, 28  
Zerger, 53, 91, 93, 110, 204, 205,  
206, 208, 232, 234  
Zerîr, 138, 139, 470  
Ziyâeddin Nahşebî, 3  
Zühre, 49, 64, 144, 346, 348, 349,  
420, 421, 472

**Ek. 2. Türkçe *Tûtî-nâme*’lerin  
İçerik Bakımından  
Kıyaslanması**

| HAMİDİYE-BODLEIAN                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | ÜNİVERSİTE <sup>469</sup>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Başlangıç                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | Başlangıç                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| Cenub tarafında bir şehir-i muazzam vardır, Hâce Saîd bir pir-i nurani’nin huzuruna varır, pîr-i nurani’nin işaretiyle malının yarısını dağıtır, yıkanır, gece iki rekât namaz kılıp sabaha kadar ibadet eder. Müneccimler talihine baktıklarından adını Sâid koyarlar. Sâid’i dört yaşında muallime verirler, 14 yaşında güzellikte benzeri yoktur. Sâid gittikten bir yıl sonra Mâhşeker dam üzerine çıkar. Bir Beyzâde himayesi vardır. | Suf tarafında bir muazzam bir şehir vardır, Saîd, evliyaullahtan birinin türbesini ziyaret eder ve bir pir-i nurani Saîd’i ziyarete gelir. Sadaka ve gusûl tavsiye eder. Bu minval üzere Saîd’in hanımı hamile olur. Pir, ismini Sâid koymasını söyler, Sâid’i dört yaşında Hocaya verirler. 15 yaşında ticarete başlar, Sâid gittikten bir yıl sonra Mâhşeker köşk üzerine çıkar. Mâhşekerin komşusu bir mahbub beyzâde vardır.<br>(Ü.2a-5b) |
| <b>1.</b> Mâhşeker, önce dişi Tûtîye varıp sırrını söyler; istediği cevabı alamayınca dişi Tûtîyi öldürür. Aynı gece erkek Tûtînin yanına gelir ve erkek Tûtî Hindû-yı Sevdager’in hikâyesini anlatmaya başlar.                                                                                                                                                                                                                            | Mâhşeker, önce Müşârik’ten izin ister, izin alamayınca onu öldürür, sinirlenip yatağına yatar. İkinci gece ise erkek Tûtînin yanına gelir. Tûtî bunun cevabını bir gece sonra vereceğini söyleyerek Mâhşeker’i geri gönderir. Tûtî, üçüncü gecede Mâhşeker’i övdükten sonra dün gece Mâhşeker’in halini düşünürken uykusuz kaldığını ve                                                                                                       |

<sup>469</sup> Üniversite Nüshası olarak değerlendirmeye almış olduğumuz bu nüsha, İstanbul Üniversitesi T. 7420 numarada bulunan 1615 tarihli yazmadır.

|                                                                               |                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                               | hikâyeyi dördüncü gece anlatacağını söyler. (Ü.6b-7a)                                                               |
| <b>1.1.</b> Hindû-yı Sevdager ve Tûtî'si:                                     | <b>1.1.</b> Tûtî-yi Hind hikâyesi. (Ü.8b-10a)                                                                       |
| Kadın, Tûtî'nin kanadını yolup duvardan atar.                                 | Kadın, Tûtî'nin kanadı ve kuyruğunu yolup pencereden atar.                                                          |
| —                                                                             | Kadın, Tûtî'nin sözlerinden sonra islam dinini seçer ve Tûtî tacire gider.                                          |
| <b>1.1.(1).</b> Hz. İbrahim ve kuşların dirilmesi.                            | <b>1.1.(1).</b> Hz. İbrahim ve kuşların dirilmesi.<br>(Ü.10a-10b)                                                   |
| Tûtî, Hz. İbrahim hikâyesini Bezirgâna anlatır.                               | Tûtî, Hz. İbrahim hikâyesini Bezirgâna anlatır.                                                                     |
| <b>ŞEB-İ DÜVVÜM:</b>                                                          | <b>ŞEB-İ DÜVVÜM: Her hâlde sadâkat-i mahbûb olup ona münâsib Merd Cân bâz hikâyesi</b>                              |
|                                                                               | Mâhşeker, Tûtî'nin yalancı olduğunu düşünür.                                                                        |
| <b>2.1.</b> Mert Cambaz ve Cevristân Padişahı hikâyesi.                       | <b>2.1.</b> Mert Cambaz hikâyesi. (Ü.11b-16b)                                                                       |
| Cambaz kendisine 10 bin dinar verildiğini söyler.                             | Cambaz, padişahın huzuruna gelmeden önce arz-ı hal sunar ve kendisine on bin altın verildiğini söyler.              |
| Çöl tarafından gelen kız, <i>ben gittim kimse yok mu, kim beni bula, der.</i> | Çöl tarafından gelen kız, <i>gittim kim kadirdir kim benim talebimde baş ve can feda edip beni döndürmeye kadir</i> |

|                                                                                                                         |                                                                                                                    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                         | ola, der.                                                                                                          |
| Mert Cambaz sonunda naip ve mukarrer olur.                                                                              | Mert Cambaz sonunda ikinci vezir sonra da baş vezir olur.                                                          |
| Tûtî, Mâhşeker'e dört şeyden hangisini seçersin dedikten sonra güneş doğar.                                             | —                                                                                                                  |
| <b>ŞEB-İ SİVVUM:</b>                                                                                                    | <b>ŞEB-İ SİVVUM: Son peşîmânı assı itmeyüp fırsat ganimet oldugun ve ona münâsib cûvân-ı Nişabur hikâyesi</b>      |
| <b>3.1.</b> Nişabur güzeli hikâyesi                                                                                     | <b>3.1.</b> Nişabur güzeli hikâyesi (Ü.17a-17b)                                                                    |
| <b>3.2.</b> Kuyumcu ve dülger hikâyesi                                                                                  | <b>3.2.</b> Kuyumcu ve dülger hikâyesi (Ü.18a-21b)                                                                 |
| Kuyumcu ve Marangoz putların kilitlerini verirler. Aldıkları putları bir derin kuyuya bırakıp bir ağaç dibine gömerler. | Rum padişahı, büyük bir davet düzenler, tüm ruhbanlar, Dülger ve kuyumcunun elini öper. Putu bir yere gömerler.    |
| Kuyumcuyu ve kabilesini davet eder, Ayı yavrularını mahkemeye getirir, onlar da kuyumcunun üzerine sıçrarlar.           | İki oğluyla kuyumcuyu davet eder. Mahkemeden sonra topluca dülgerin evine giderler.                                |
| <b>ŞEB-İ ÇEHARÜM</b>                                                                                                    | <b>ŞEB-İ ÇEHARÜM Te'hîr-i visâl mûcib-i şermendegî olduğun ve ana münâsib Şehzâde ve Zen-i Sipâhî hikâyesidir.</b> |
| <b>4.1.</b> Şehzâde ve Sipahi hatunu hikâyesi<br>Sipahinin hanımı iki hikâye anlatır.                                   | <b>4.1.</b> Şehzâde ve zen-i sipahi hikâyesi (Ü.22a-33b)                                                           |
| <b>4.1.(1).</b> Genç Hatun ve deve hikâyesi                                                                             | <b>4.1.(1).</b> Hatun ve Deve hikâyesi                                                                             |



|                                                                                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                                  |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                                                                                                                | (Ü.23a-23b)                                                                                                                                                                                                      |
| <b>4.1.(2).</b> Sâliha Merhûme hikâyesi.                                                                                                                                                                       | <b>4.1.(2).</b> Sâliha Merhûme hikâyesi (Ü.23b-29a)                                                                                                                                                              |
|                                                                                                                                                                                                                | Türkistan memleketinde bir hatun vardır.                                                                                                                                                                         |
|                                                                                                                                                                                                                | Erin kardeşine Abdullah Nessâc derlerdi.                                                                                                                                                                         |
| Arabi, Merhûme'nin iniltisine dayanamayıp taşlar arasından çıkarır, onu alıp gider. Merhûme iyileştikten sonra güzelliğine hayran olup nikâhına almak ister. Merhûme durumu anlatınca Arabi, kardeşimsin, der. | Merhûmeyi taşta tutanlar gittikten sonra Arabi gelip Merhûme'ye bu ne haldir diye sorar. Merhûme olanları bir bir anlatır, Arabi, oradan çıkarınca güzelliğine hayran olup Merhûme'yi nikaha almayı teklif eder. |
| Merhûme, gide gide bir şehre ulaşır.                                                                                                                                                                           | Merhûme, o gün akşama değin gider ve sabaha kadar bir köşede yatar.                                                                                                                                              |
| Merhûme, yarın şehrin beyinin önünde dua edeyim, der.                                                                                                                                                          | Merhûme, size şehrin beyinin önünde dua ederim, der.                                                                                                                                                             |
|                                                                                                                                                                                                                | Şehrin beyi Merhûme ve eşini sarayda alıkoyup üç gün ziyafet verir. Mal verip memleketlerine gönderir.                                                                                                           |
| <b>4.1.</b> Şehzâde'nin iki cüvanı vardır.                                                                                                                                                                     | <b>4.1.</b> Şehzâde'nin Hasip ile Nesip adlarında cüvanları vardır.                                                                                                                                              |
| Genç, yaşlı bir kadın bulur.                                                                                                                                                                                   | Hasip, oradaki gençlerle arkadaşlık kurar ve ona kocakarıyı söylerler.                                                                                                                                           |
| Hatun, evin içinde bir kuyu kazdırır ve o kuyuya genci düşürür.                                                                                                                                                | Kadın, hizmetçisine soyunmaya başlayınca kardeşiniz büyük çelebi gelmiş diyerek kapıyı çalmasını öğütler ve Hasib'i mahzene kilitler.                                                                            |

|                                                                                          |                                                                                                                                                                                                |
|------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| İkinci genç de aynısıyla kuyuya düşer.                                                   | Nasib de on beş gün mühlet alıp yola koyulur, Nasib'i Hasib'e benzeten gençler, onunla yakınlık kurarlar ve onu kocakarıya yönlendirirler. Hatun, aynı şeyi ona da yapar, Nesib'i de hapseder. |
| <b>ŞEB-İ PENCÜM</b>                                                                      | <b>ŞEB-İ PENCÜM: Muhabbet tarafından olmadıkça sebât-pezîr olmadığı iş'âr ve Tûtî-i hakim ile Padişah-ı Kâmrû hikâyesidir.</b>                                                                 |
| <b>5.1.</b> Hekim Tûtî ile Kamru padişahı hikâyesi                                       | <b>5.1.</b> Tûtî-i hakim ve Kamru padişahı hikâyesi (Ü.34a-38b)                                                                                                                                |
| <b>5.1.(1).</b> Maymun Zîrek ile Dizdârzâde hikâyesi                                     | <b>5.1. (1).</b> Maymun Zîrek ile Dizdârzâde hikâyesi (Ü.34b-35a)                                                                                                                              |
| <b>5.1.</b> Kamru padişahı cüzzam hastalığına yakalanmıştır.                             | <b>5.1.</b> Padişah bir hastalığa tutulmuştur, kimse çare bulamamıştır.                                                                                                                        |
| <b>ŞEB-İ ŞEŞÜM:</b>                                                                      | <b>ŞEB-İ ŞEŞÜM: Kesret-i taallukdan maksûd aslı fevt olmak havfı olup ona münasib duhter-i tasvir hikâyesi.</b>                                                                                |
| <b>6.1.</b> Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikâyesi.                                 | <b>6.1.</b> Ağaçtan yapılan kız ve âşıklarının hikâyesi (Ü.39a-42a)                                                                                                                            |
| Birinci nöbet marangozun, ikincisi kuyumcunun, üçüncüsü Zâhidin, dördüncüsü terzinindir. | Birinci nöbet marangozun, ikincisi kuyumcunun, üçüncüsü terzinin, dördüncüsü Zâhidindir.                                                                                                       |
| Kadı, ağaçtan kızın kendi kızı olduğunu söyler.                                          | Kadı, ağaçtan kızın cariyesi olduğunu söyler.                                                                                                                                                  |
|                                                                                          | Zâhid ve kadı arasında büyük bir çekişme olur.                                                                                                                                                 |

|                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                      |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>6.1.(1).</b> Dokumacı, Derviş hikâyesini anlatır.                                                                                                                                               | <b>6.1.(1).</b> Zâhid, Ayan-ı Horasan'la Derviş Hevayi hikâyesini anlatır. (Ü.41a-41b)                                                                                               |
| <b>6.1.</b> Deniz kenarında bir ağaç olduğunu ve müşkül işlerin o ağaçtan gelen sesle çözüldüğünü söylerler. Ağaca anlatırlar ve cevap beklerken ağaç, kızı içine alır.                            | <b>6.1.</b> O yörenin bilginleri mezara gidip meseleyi çözmek isterler. Zâhid dua ederken kız, bir ağaca dayanır; ağaç onu içine alır.                                               |
| <b>ŞEB-İ HEFTÜM:</b>                                                                                                                                                                               | <b>ŞEB-İ HEFTÜM:</b> Tûtî Mâhşeker'e arz-ı sadâkat idüp rah-ı aşkda i'ânı beyan ve ona münasib yine Şâh-ı Behvâc hikâyesidir.                                                        |
| <b>7.1.</b> Behvâc Şâhı ve dilenci hikâyesi                                                                                                                                                        | <b>7.1.</b> Ebu'l-mecd ve Şah-ı Behvâc hikâyesi (Ü.42b-45a)                                                                                                                          |
| Bir derviş, Beylesan padişahı kızını yoldan geçerken görüp âşık olur.                                                                                                                              | Belesan şehrinde Ebu'l-mecd adında faziletli bir kişi, havuz başında padişahın kızını görerek âşık olur.                                                                             |
| Derviş, Padişah'tan kızını isteyince, padişah onun katledilmesini sonra da böyle yaparsa öbür dünyada hesap veremeyeceğini düşünüp vezirine danışır ve Vezir bir fil yükü altın getirmesini ister. | Ebu'l-mecd, Padişah'tan kızını istemeye gider, padişah hemen gencin boynunun vurulmasını emreder. Âkil bir vezir, müdahale eder ve bir fil yükü altını mihr için getirmesini söyler. |
| Bir kimse, Şah-ı Behvâc'a gitmesini söyler.                                                                                                                                                        | Dostlarından biri Şah-ı Behvâc'a gitmesini söyler.                                                                                                                                   |
|                                                                                                                                                                                                    | Mâhşeker bu hikâyeyi mantıklı bulmaz.                                                                                                                                                |
| <b>7.2.</b> Behvâc Padişahı ve peri kızı hikâyesi                                                                                                                                                  | <b>7.2.</b> Behvâc padişahı ve peri kızı hikâyesi (Ü.45a-47b)                                                                                                                        |
| Behvâc padişahının bir kumarbaz berehmeni vardı.                                                                                                                                                   | Behvâc padişahının yanında Âzim adında çok değer verdiği bir musahibi vardı.                                                                                                         |

|                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                   |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Behvâc padişahı, ateşte yakmayan yağı vücuduna sürüp ateşe girer. Yaşlı adamın vücuduna da o yağdan sürer, yaşlı adam gençleşmiş olarak çıkar. | Behvâc padişahı, kazana girer ve bir saat kalır ve altına dönmüş olarak çıkar. Yaşlı adam girer ve gençleşmiş olarak çıkar.                                       |
| <b>ŞEB-İ HEŞTÜM:</b>                                                                                                                           | <b>ŞEB-İ HEŞTÜM: Mâhşeker'ün sitemine mukabil Tûtî'nin sadakat yüzünden ettiği nasihat ve ona münasib îrâd ettiği Şah Kubâd ile Tûtî-i sadâkat-nihâd hikâyesi</b> |
| <b>8.1.</b> Şah Kubat ve Tûtîsinin hikâyesi                                                                                                    | <b>8.1.</b> Şah Kubat ve Tûtîsinin hikâyesi (Ü.48a-52a)                                                                                                           |
| Tûtî, padişaha yol gösterir ve on yıl hizmet eder.                                                                                             | Tûtî, padişaha yol gösterir ve birkaç sene bunun üzerine hizmet eder.                                                                                             |
| <b>8.1.(1).</b> Hz. Süleyman ve Kirpi hikâyesi                                                                                                 | <b>8.1.(1).</b> Hz. Süleyman ve Kirpi hikâyesi                                                                                                                    |
| <b>8.1.</b> Bir pir getirip ona yedirirler.                                                                                                    | <b>8.1.</b> Katli vacip bir pir getirip ona yedirirler.                                                                                                           |
| <b>ŞEB-İ NÜHEM:</b>                                                                                                                            | <b>ŞEB-İ NÜHEM: Kişi ma'şukuna cemi esrarını keşf etmemek ma'kul ve ona münasib Vezirzâde ile zen-i nâ-makbûl hikâyesi.</b>                                       |
| <b>9.1.</b> Bezirgânzâde ve Vezirzâde hikâyesi                                                                                                 | <b>9.1.</b> Vezirzâde ve Hâce Hüsam hikâyesi (Ü.52b-54b)                                                                                                          |
| Malı çok olan bir tacir oğlu vardır.                                                                                                           | Irak şehrinde Hâce Hüsam adında bir tacir vardır.                                                                                                                 |
| Bezirgânzâdenin annesi, bir savmaada olan Zâhidin yanına gitmesini söyler.                                                                     | Hâce Hüsam, zor durumda kalınca annesi Ebu'l-İbâd'a gitmesini söyler.                                                                                             |
| Zâhid ve Bezirgânzâde işin aslını öğrenip ikisi de kadınları boşayıp                                                                           | Ebu'l-İbâd vezirzâdenin karısını alır, Hâce Hüsam ise malın hiçbirini                                                                                             |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| onların hilelerinden emin olurlar.                                                                                                                                                                                                                                                                                     | vezirzâdeden almaz.                                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>ŞEB-İ DEHEM:</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | <b>ŞEB-İ DEHEM: El-müştak mu'temen masdakınca müşavere kâr-ı müzdân ercümend olduğun ve yine ona münasib Şah-ı Behvâcla vezir-i Huşmend hikâyesi beyanındadır.</b>                                                                                      |
|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | Ebu Talib'in sözü yer alıyor.                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>10.1.</b> Behvâc Padişahı ve denizi davet eden Berehmen hikâyesi                                                                                                                                                                                                                                                    | <b>10.1.</b> Şah-ı Behvâc ve Vezir-i Huşmend hikâyesi (Ü.56a-59b)                                                                                                                                                                                       |
| Behvâc padişahı, Berehmen'e üç gün zaman verip denizi düğüne çağırmasını emreder.                                                                                                                                                                                                                                      | Behvâc padişahı, Vezir-i Huşmend'e yedi gün zaman verip denizi düğüne çağırmasını emreder.                                                                                                                                                              |
| Berehmen koyun ve aslan hikâyesini hanımına anlatır.                                                                                                                                                                                                                                                                   | Vezir-i Huşmend, koyun ve aslan hikâyesini dört oğluna anlatır.                                                                                                                                                                                         |
| <b>10.1.(1).</b> Koyun ve aslan hikâyesi.                                                                                                                                                                                                                                                                              | <b>10.1.(1).</b> Koyun ve Aslan hikâyesi. (Ü.57a-58b)                                                                                                                                                                                                   |
|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | <b>10.1.(1).a</b> Tilki , Seyis ve sahibinin hanımı hikâyesini anlatır. (Ü.58a-58b)                                                                                                                                                                     |
| <b>10.1.</b> Berehmen, hanımıyla konuşur ve bu konuşulanları yel, balık kulağına; balık da deryaya ulaştırır. Deniz, bir pir şeklinde Berehmenin evi yanına gelir. Deniz, padişahın huzuruna çıkıp eli boş geldiğini ve hediye almak için geri gitmek istediğini söyler. Deniz; altın, mücevher, elbise ve at getirir. | <b>10.1.</b> Oğullar,babalarının deniz tarafına gitmesini söylemeleri üzerine Vezir iki gün gider, üçüncü gün deniz kenarında uyuyakalır. Rüyada bir pir görür ve pir dört hediye verir: mücevher, elbise, altın ve at. Vezir bunlara padişaha götürür. |

|                                                                                                                                           |                                                                                                                                                             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ŞEB-İ YÂZ DEHEM:</b>                                                                                                                   | <b>ŞEB-İ YÂZ DEHEM Lisan tercümânü'l-kalb olmagla kâilin haseb ü nesebine kelâm-ı güvâh oldugun ve ona münasip Dihkanla Mihr Şah hikâyesi beyanındadır:</b> |
| <b>11.1.</b> Çiftçi ve Behvâc Padişahı Kızı hikâyesi.                                                                                     | <b>11.1.</b> Çiftçi ve Sultan Kızı hikâyesi. (Ü.60b-64a)                                                                                                    |
| Behvâc padişahının memleketinde bir çiftçi, kıymetli bir mücevher bulur ve birisi, bu mücevheri Behvâc padişahına hediye etmesini söyler. | Çiftçi, çift sürerken bir mücevher bulur ve dostları bu mücevheri Rum padişahına hediye etmesini söylerler.                                                 |
| Çiftçi, üç kişiyi yoldaş bulup yola çıkarlar.                                                                                             | Çiftçi, yolda giderken üç seyyaha rastlar.                                                                                                                  |
| Padişahın kızı, dört kişiyi hapisten çıkartıp hizmetine alır.                                                                             | Mihr Şah, üç kişinin hapisten çıkarılmasını emreder.                                                                                                        |
| <b>11.1.(1).</b> Tacir kızının düğün gecesi hikâyesi                                                                                      | <b>11.1.(1).</b> Dil-firuz ve düğün gecesi hikâyesi. (Ü.62a-64a)                                                                                            |
| Mazenderan'da bir tacir kızı vardır.                                                                                                      | Dımişk şehrinde bir tacirin Dil-firuz adlı bir kızı vardır.                                                                                                 |
| Kız, bir gül görüp beğenir ve bahçıvanın oğluna gülü alırsa ne isterse vereceğini söyleyince oğlan gülü alır.                             | Kız, bir gül görüp beğenir, cariyeleri gönderir alamazlar ve onu getirene ne isterse veririm, der ve bahçıvan gülü alır.                                    |
| Tacirin kızını şehzâdeye verirler.                                                                                                        | Haseb ve nesebi iyi bir gence, kızı verirler.                                                                                                               |
| Kız, giderken yolda bir hırsız karşısına çıkar.                                                                                           | Kız, giderken yolda harami karşısına çıkar.                                                                                                                 |
| <b>11.1.</b> Padişahın kızı dört kişiye hikâyenin açıklamasını sorar.                                                                     | <b>11.1.</b> Mihr şah, karşısındaki üç kişiye hikâyenin açıklamasını sorar.                                                                                 |
| Birincisi kocasının, ikincisi kurdun, üçüncüsü hırsızın, dördüncüsü de                                                                    | Birincisi kurdun, ikincisi gencin ve haraminin, sonuncusu bahçıvanın                                                                                        |

|                                                               |                                                                                                                                        |
|---------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| bahçıvanın ahmaklığından bahseder.                            | ahmak olduğunu söylerler.                                                                                                              |
| Hırsız, itiraftan başka çare bulamayıp mücevheri teslim eder. | Rum padişahı, seyyahları katlettirir.                                                                                                  |
| <b>ŞEB-İ DEVÂZ DEHEM</b>                                      | <b>ŞEB Kişinin haseb ve nesebi âlî midir ve âşıklığa layık mıdır ve ona münasib Isfahan hükeması şehzâdeyi tecrübe etmesi hikâyesi</b> |
| <b>12.1.</b> Beşikteki çocuk hikâyesi.                        | <b>12.1.</b> Beşikteki çocuk hikâyesi (Ü.65a-65b)                                                                                      |
| Isfahan diyarında adaletli bir padişah vefat eder.            | Isfahan diyarında 120 yaşında bir padişah vefat eder.                                                                                  |
| <b>12.2.</b> Şeyh Cüneyd hikâyesi.                            | <b>12.2.</b> Cüneyd-i Bağdâdî hikâyesi (Ü.65b-66a)                                                                                     |
| <b>ŞEB-İ SÎZ DEHEM:</b>                                       |                                                                                                                                        |
| <b>13.1.</b> Bilgin ve Maymun hikâyesi                        | <b>12.3.</b> Hakim-i sâz-perver ile maymun hikâyesi (Ü.66a)                                                                            |
| <b>ŞEB-İ ÇEHÂR DEHEM:</b>                                     |                                                                                                                                        |
| <b>14.1.</b> Kedinin farelerin öldüğüne pişmanlığı hikâyesi   | <b>12.4.</b> Çâpükdest adlı kedinin farelerin öldüğüne pişmanlığı hikâyesi (Ü.66b-68a)<br>Kurt, Abbasi halifesi hikâyesini anlatır.    |
| <b>14.1.(1).</b> İmam-ı Şafii ve Halife hikâyesi              | <b>12.4.(1).</b> Ârif ve Abbasi halifesi hikâyesi                                                                                      |
| <b>14.1.(2).</b> Kedinin Yaratılışı hikâyesi                  | <b>12.4.(2).</b> Kedinin Yaratılışı hikâyesi                                                                                           |
| <b>ŞEB-İ PÂNZ DEHEM</b>                                       | <b>ŞEB: Her halde riya mezmum olup ve ona münasip Duhter ve vezir-i Horasan hikâyesidir.:</b>                                          |
| <b>15.1.</b> Güzel hatun ve Tilki hikâyesi                    | <b>13.1.</b> Güzel Kız ve Horasan veziri                                                                                               |

|                                                                               |                                                                                                                                                 |
|-------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                               | hikâyesi (Ü.69a-71a)                                                                                                                            |
| Padişahın bir çirkin oğlu vardır, ona musiki ilmini bilen güzel bir kız alır. | Horasan padişahının Memâlik-i Pir adında bir veziri, vezirinin de çirkin bir oğlu vardır. Horasan ulularından birinin güzel kızını oğluna alır. |
| <b>15.1.(1).</b> İki erken kalkan hikâyesi                                    | <b>13.1.(1)</b> İki seherhîz hikâyesi (Ü.70b)                                                                                                   |
|                                                                               | Mâhşeker, bu hikâyeden sonra Tûtîye sert bir şekilde bakar, seni parça parça ederim diyerek hiddetle kendi odasına gidip yatar.                 |
| <b>ŞEB-İ ŞÂNZ DEHEM</b>                                                       | <b>ŞEB: Hulûs-ı kalbe müteallık olan ahval ve ona münasib Hâce Mansûr ile Hâce Fer'i hikâyesi</b>                                               |
| <b>16.1.</b> Hoca Mansûr'un kılığına giren Hoca Fer'i hikâyesi                | <b>14.</b> Hoca Mansûr ve Hoca Fer'i hikâyesi (Ü.72a-74b)                                                                                       |
| Bir şehirde Mansûr adında bir tacir ve onun salih bir hanımı vardır.          | Çin memleketinde Hoca Mansûr adında bir adam ve onun salih bir hanımı vardır.                                                                   |
| Bir genç, salih hatuna kulaktan âşık olur.                                    | O civarda Fer'i adında bir zenpare vardı.                                                                                                       |
| Salih hatun, iki üç gün Mansûr suretindeki Hoca Fer'i'yi oyalar.              | Salih hatun, Mansûr suretindeki Fer'i'ye on beş gün bahane bulur.                                                                               |
| Hoca Fer'i'yi ta'zir ve teşhir ederler.                                       | Fer'i'ye de eziyet edip, derisini yüzüp aleme rûsva ederler.                                                                                    |
| <b>ŞEB-İ HEFT DEHEM:</b>                                                      | <b>ŞEB-İ PÂNZ DEHEM: Ehibbânın nasihatini istima' etmek müceb-i felâh olup ana münasip Hâlis ile Şehzâde-i Huçeste-hisâl Hikâyesi</b>           |



|                                                                                                                                               |                                                                                                                     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>17.1.</b> Babil Şehzâdesinin hikâyesi                                                                                                      | <b>15.1.</b> Şehzâde Ferah-baht ve Hâlis ile Muhlis hikâyesi (Ü.75a-78b)                                            |
| Babil şehrinde iki şehzâde vardır. Babaları ölünce büyüğü padişah olur.                                                                       | Babil şehrinde iki şehzâde vardır: Humayun-taht ve Ferah-baht. Hümayun-baht padişah olur.                           |
| Küçük kardeş, dervişe rastlar ve yüzüğünü verip söylediği iyi falı alır, birkaç mil gitdikten sonra Nîk-fal adlı bir kadın onun emrine girer. | Ferah-baht yolda dervişe rastlar, derviş senin bahtın iyi der ve ardından Mübarek-fal adlı bir yiğit emrine girer.  |
| <b>17.1.(1).</b> Hz. Musa ve güvercin hikâyesi                                                                                                | <b>15.1.(1).</b> Hz. Musa ve güvercin hikâyesi (Ü.76b)                                                              |
| <b>17.1.</b> Yılan Hâlis, kurbağa Muhlis olup hizmete girerler.                                                                               | <b>15.1.</b> Yılan Hâlis; kurbağa Muhlis adında gençler olup hizmete girerler.                                      |
| Melikzâde, padişaha bin dinar karşılığında hizmete girer. Melikzâde, yüz dinarını kendi alır, gerisini sadaka verir.                          | Mısır diyarına gelirler, Rum Sultanı Ferah-baht'a gözü ilişip sohbetinden çok hoşlanır.                             |
| Padişah, yüzüğünü denize düşürür.                                                                                                             | Mısır sultanı, su kenarında otururken yüzüğünü suya düşürür.                                                        |
| Padişah, melikzâdeye yüzüğü bulmasını söyler ve melikzâde ne yapacağını düşünürken Muhlis yüzüğü getirir.                                     | Muhlis bu işi yapacağını, önce padişaha söylemesini, söyler ve Nil'e dalarak padişahın yüzüğünü getirir.            |
| Padişah kızını yılan sokunca, bu görevi Melikzâdeye verir. Hâlis bu işi çözeceğini söyler.                                                    | Padişah kızını yılan sokar ve halk matem tutar, Hâlis, melikzâdeye beraber gitmeyi ve kızı iyileştireceğini söyler. |
| Hâlis, ağzını kızın ağzına koyup bütün zehri çeker.                                                                                           | Hâlis, yılanın zehrini ağzıyla çeker ve yaranın üzerine merhem sürer.                                               |

|                                                                                               |                                                                                                                        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Üçü de gözden kaybolur.                                                                       | Dervişin Ekmeleddin Hemedani olduğunu kendisine söylerler, ve üçü de gözden kaybolur.                                  |
| <b>ŞEB-İ HEŞT DEHEM:</b>                                                                      | <b>ŞEB-İ PANZ DEHEM: Aşk medh ve sena ve ketm-i esrar itmekden beyan edip ve ana münasip zen-i Şeyyad'un hikâyesi.</b> |
| <b>18.1.</b> Çocuğu olmayan kadın ve hain kardeşi hikâyesi                                    | <b>16.1.</b> Zarife ve kardeşi hain Anter hikâyesi (Ü.79b-81a)                                                         |
| Bir şehirde bir berehmen vardır ve onun çocuğu olmaz.                                         | Tarsus şehrinde Şeyyâd adlı bir zengin adam ve Zarife adlı bir eşi vardır, çocukları olmaz.                            |
| Hatun bir hile ile tavusu ele getirir ve bu sırrı kız kardeşine söyler.                       | Şeyyad ve Zarife bir gece bahçeye girip tavusu boğazlarlar. Zarife, Anter adlı kız kardeşine durumu anlatır.           |
| Padişah, bir kadının sözüyle katletmenin uygun olmayacağını bildiği için kanıtlamasını ister. | Padişah, Anter'den olayları duyunca katledilmelerini ister, vezirler karşı çıkarlar.                                   |
| Kadının kız kardeşini şehirden sürerler.                                                      | Anter'i siyaset meydanında katlederler.                                                                                |
| <b>ŞEB-İ NEVÂZ DEHEM:</b>                                                                     |                                                                                                                        |
| <b>19.1.</b> Zâhidin Kızı ve üç güvey hikâyesi:                                               | <b>16.2.</b> Zâhidin kızı Cemile ve üç güvey hikâyesi (Ü.81a-83a)                                                      |
| Bir Zâhidin bir oğlu ve kızı vardır.                                                          | Horasan diyarında bir Zâhidin bir oğlu ve Cemile adında bir kızı vardır.                                               |
| Baba, oğul ve anne üçü de damat bulurlar.                                                     | Zâhid Nahif'i; kızın abisi Zarif'i; annesi de Nazif'i bulur.                                                           |
| Kız, hasta olup vefat eder.                                                                   | Kız hasta olup beş on gün yatar ve vefat eder.                                                                         |

|                                                                                                                     |                                                                                                                                                                     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ŞEB-İ BİSTEM</b>                                                                                                 | <b>ŞEB-İ PANZ DEHEM:</b> Her şeyin cehlinden ilmi yig olduğun ve ona münasib Bayezid-i Bistami ve Tâcir-i Sadri ve Vezir Asım hatunu Meh-izâr ve Gül-feşân hikâyesi |
| —                                                                                                                   | <b>17.1.</b> Bayezid-i Bistami ve Türkmen hikâyesi (Ü.83a-83b)                                                                                                      |
| <b>20.1.</b> Aç gözlü Berehmen ve aslan hikâyesi                                                                    | <b>17.2.</b> Aç gözlü Sadri ve Aslan hikâyesi (Ü.84a-85b)                                                                                                           |
| <b>ŞEB-İ YEK-BİSTEM</b>                                                                                             | —                                                                                                                                                                   |
| <b>21.1.</b> Gülünce güller dökülen nedim ve padişah hatunu hikâyesi                                                | <b>17.3.</b> Asım'ın hatunu Meh-izâr'ın mürayilik yolunu tutup rüsva olması hikâyesi (Ü.85b-88b)                                                                    |
| Kirman serhaddinde bir padişah ve onun güzel bir eşi vardır.                                                        | Tebriz'de bir padişah, onun Asım adlı bir veziri, Asım'ın da Meh-izâr adlı bir eşi vardır.                                                                          |
| Nedim, gülünce güller dökülür, o gün gülmez ve zindana atılır.                                                      | Gül-feşan adlı nedim o gün gülmez ve zindana atılır.                                                                                                                |
| Padişahın eşi ile filci-başı birlikte olurlar.                                                                      | Gül-feşan'ı, Asım'ın evinin altında olan zindana atarlar. Vezirin hatunu Meh-izâr ile filci başı birlikte olurlar.                                                  |
| Padişahın eşi, getirilen güllere ve nergis çiçeğine sırtını dönüp başını örter, tabak içinde pişmiş olan kuş güler. | Vezir Asım eşiyle bahçede otururken cariyeye çiçekler getirir, Meh-izar ardına döner ve başını örter. Bu durumu gören bülbül güler.                                 |
| Nedimin hatunu ve zengiyi ateşte yakarlar ve padişah hatunu ve filciyi fil ayağına bağlayıp helak ederler.          | Gül-feşan'ın hatunu ve âşığını; filciyi ve Meh-izâr'ı katlederler.                                                                                                  |

|                                                                                                                     |                                                                                                                                                  |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ŞEB-İ BİST DÜ</b>                                                                                                | <b>ŞEB-İ HEŞT DEHEM: Fi'le sâbık olmayan sözü söylemenin neticesi mûceb-i fezâhat idüğün müş'ir idüğün Cevher-şinâs ile İbnü'l-gayb hikâyesi</b> |
| <b>22.1.</b> Kurukafadan olan İbnü'l-gayb ve Kâm-cûy hikâyesi                                                       | <b>18.1.</b> Cevher-şinas ve İbnü'l-gayb hikâyesi (Ü.88b-90b)                                                                                    |
| Tebriz'de bir tacir vardır.                                                                                         | Yemen diyarında Cevher-şinas adlı bir tacir vardır.                                                                                              |
| Sahil kenarına cevherşinaslar gelmiştir.                                                                            | Semmak şehrinden cevherşinaslar gelmiştir.                                                                                                       |
| Padişahın kırk hatunu vardır ve ulularına Kamcûy denilmektedir.                                                     | Semmak vezirine Kâm-bîn, cariyelerin başına Kâm-cûy denmektedir.                                                                                 |
| Padişah İbnü'l-gayb'ın suretini alimlere tasvir ettirir, hiçbirisi uygun görmez ve olumsuz özelliklerini söylerler. | —                                                                                                                                                |
| <b>ŞEB-İ BİST Ü SİVÜM</b>                                                                                           | —                                                                                                                                                |
| <b>23.1.</b> Padişah Camasdi ile Tûtîsinin hikâyesi                                                                 | <b>18.2.</b> Padişah Camas ve Zeban-aver adlı Tûtîsi hikâyesi (Ü.90b-94a)                                                                        |
| Çin memalikinginde Camest adında bir padişah vardır ve Tûtîsi vardır.                                               | Mısır diyarında Camas adlı bir padişah ve onun Zebân-âver adında bir Tûtîsi vardır.                                                              |
| Şam melikesinin Şarik adlı bir dişi Tûtîsi vardır.                                                                  | Şam melikesinin Sühan-perver adlı bir dişi Tûtîsi vardır.                                                                                        |
| Dişi Tûtî, hikâye anlatır.                                                                                          | Zebân-âver hikâye anlatır.                                                                                                                       |
| <b>23.1.(1).</b> Meymûne ve Muhtâr hikâyesi                                                                         | <b>18.2.(1).</b> Behzad ve onun Hümânâz adlı hanımının hikâyesi (Ü.91b-93a)                                                                      |
| Bir şehirde bir Bezirgânın Muhtâr adında bir oğlu vardır.                                                           | Serendib'de Behzad adında bezirgân vardır, Behzad'ın Hümanaz adında bir                                                                          |

|                                                                                                                       |                                                                                                                                                                            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                       | hatunu vardır.                                                                                                                                                             |
| Erkek Tûtî, hikâye anlatır.                                                                                           | Hümanaz'ın akrabası utanıp, Hümanaz şehrin pazarı içerisinde gezdirilip suya attırılır.                                                                                    |
| <b>23.1.(2).</b> Vefasız Hemenâz'ın hikâyesi                                                                          | Dişi Tûtî, Muhtâr ve Meymûne hikâyesini anlatır. (Ü.93a-93b)                                                                                                               |
| Serendib'de Behzad adı bir tacir ve Hemenâz adlı bir eşi vardır.                                                      | <b>18.2.(2).</b> Bezd şehrinde Muhtâr adlı kötü huylu bir er vardır. Şiraz şehrinde Meymûne adlı saliha hatunla evlendirirler.                                             |
| <b>ŞEB-İ BİST Ü ÇEHÂREM</b>                                                                                           | <b>ŞEB-İ TÜVÂDEN</b> Aksamüllahi lisânihi derecât-ı dünyâ ve ukbâ olup tahsilde ta'cîl itmek mûcib nedâmet idüğün müş'irdir.                                               |
| <b>24.1.</b> Kumaş Dokuyucunun hikâyesi                                                                               | <b>19.1.</b> Kumaş Dokuyucunun hikâyesi (Ü.94b-97a)                                                                                                                        |
| Irak'ta Zerîr adında bir kumaş dokuyucu vardır. Zerîr'in eşi İbrahim Edhem hikâyesini anlatır.                        | Irak şehrinde bir ipek dokuyucu vardır.                                                                                                                                    |
| <b>24.1.(1).</b> İbrahim Edhem kıssası                                                                                | <b>19.1.(1).</b> Belh padişahı İbrahim Edhem kıssası (Ü.95a)                                                                                                               |
| İbrahim Edhem yemek yerken bir arı gelir. Arı aldığı parçayı bir viranedeki gözleri görmeyen serçenin ağzına bırakır. | Belh padişahı İbrahim Edhem avlanmaya gider ve yemek yemeye oturur. Arı gelir, aldığı parçayı bir ağaç dibindeki gözleri görmeyen serçenin ağzına üç parça ederek bırakır. |
| <b>24.1.(2).</b> Çakal ile zayıf at hikâyesi                                                                          | <b>19.1.(2).</b> Çakal ve zayıf deve hikâyesi (Ü.96b)                                                                                                                      |

|                                                                                                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ŞEB-İ BİST Ü PENCÜM:</b>                                                                                                                                                               | —                                                                                                                                                                                                 |
| <b>25.1.</b> Me'mûn halife ve Arabi hikâyesi                                                                                                                                              | <b>19.2.</b> Me'mûn halife ve Arabi hikâyesi (Ü.97a-97b)                                                                                                                                          |
| <b>25.2.</b> Karakulak ve aslan hikâyesi                                                                                                                                                  | <b>19.3.</b> Karakulak ve aslan hikâyesi (Ü.98a-100b)                                                                                                                                             |
| <b>25.2.(1).</b> Kurt ve çakal hikâyesi.                                                                                                                                                  | <b>19.3.(1).</b> Kurt ve çakal hikâyesi (Ü.98b-99a)                                                                                                                                               |
| <b>ŞEB-İ BİST Ü ŞEŞÜM</b>                                                                                                                                                                 | <b>ŞEB-İ BİSTEM</b> Et-Teennî mine'r-rahman vefkınca cemi umurda teenni ve vakar ehem ahval olduğun iş'ar edip ve ona münasib hikâyât-ı hucesteden kaplan ile peleng-firîb hikâyesi beyanındadır. |
| <b>26.1.</b> İki çocuklu Kadın ve Kaplan hikâyesi                                                                                                                                         | <b>20.1.</b> Kaplan ve Peleng-firîb hikâyesi (Ü.101a-103b)                                                                                                                                        |
| <b>26.1.(1).</b> Halife Ömer bin Abdülaziz hikâyesi                                                                                                                                       | <b>20.1.(1).</b> Ömer bin Abdülaziz'in hikâyesi (Ü.102a)                                                                                                                                          |
| <b>26.1.</b> Kadın, bir cadı olduğunu, gıdasının arslan ve kaplan eti olduğunu söyler, tilki ile kaplanı yiyeceğini söyler. Kaplan kaçarken tilki de bir fırsat bulup kendisini kurtarır. | <b>20.1.</b> Kadın, kız kardeşi olduğunu ve onun cadı olduğunu, arslan tarafından yendiğini duyarsa her yeri ateşe vereceğini söyler.                                                             |
|                                                                                                                                                                                           | Kadın acele etmeyip ağaca çıkar ve kardeşinin bir tilki suretine girip kaplanı öldürmek için buraya geldiğini söyler. Kaplan kaçarken tilki helak olur.                                           |
| <b>ŞEB-İ BİST Ü HEFTÜM</b>                                                                                                                                                                | —                                                                                                                                                                                                 |
| <b>27.1.</b> Boyacı havuzuna düşen Çakalın hikâyesi                                                                                                                                       | <b>20.2.</b> Boyacı küpüne düşen çakalın hikâyesi (Ü.104a-105a)                                                                                                                                   |

|                                                                                                                 |                                                                                                                                                               |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Çakal, boyacı dükkanında bir havuzun içine düşer ve kendini zorlukla küpün içinden kurtarır.                    | Çakal, boyacı dükkanında belki on beş küpün içine düşer.                                                                                                      |
| Çakal, diğer çakalların ulumasına eşlik edince, binbir güçlükle kendini kurtarıp diğer çakalların yanına varır. | Çakal, diğer çakalların ulumasına karşılık verince arslan, çakalı parçalar.                                                                                   |
| <b>27.2.</b> Aslan postu altındaki eşeğin hikâyesi                                                              | <b>20.3.</b> Aslan postu altındaki eşeğin hikâyesi (Ü.105a)                                                                                                   |
| Bahçıvanlar eşek olduğunu anlayınca döve döve vücudunu parça parça ederler.                                     | Bahçıvanlar, eşek olduğunu anlayınca ona yük yükleyip taşıtılar.                                                                                              |
| <b>ŞEB-İ BİST Ü HEŞTÜM</b>                                                                                      | <b>ŞEB-İ BİSTEM EL-BASAR MİFTÂHEL-FEREC</b> mefhumunca Mahmud ve Selim ve Sâlim ve bir şehzâde ve berehmen kurban olup sonra beynlerinde münazaa hikâyesidir. |
| <b>28.1.</b> Mahmûde, Ayas; Selim ve Sâlim hikâyesi.                                                            | <b>21.1.</b> Mahmûde, Ayas; Selime ve Sâlim hikâyesi (Ü.106a-108b)                                                                                            |
| Zifaf gecesi, gelin bir adam ile falan meşhede varır.                                                           | Zifaf gecesi güyegü içeri girdiği gibi gelini alıp Âşık-resân dedenin mezarına götürürler ve gelin orada iki rek'at namaz kılar.                              |
| <b>ŞEB-İ BİST Ü NÜHEM:</b>                                                                                      |                                                                                                                                                               |
| <b>29.1.</b> Tacir kızı Zühre ve üç genç hikâyesi.                                                              | <b>21.2.</b> Tacir kızı Zühre ve üç genç hikâyesi (Ü.109a-110a)                                                                                               |
| Kızı almak için üç genç gelir.                                                                                  | Kızı almak için Dil-nüvâz, Rahş-sâz ve Tîr-endâz adlarında üç genç gelir.                                                                                     |
| <b>29.2.</b> Padişah oğlu ile Berehmenin kafası değişmesi hikâyesi                                              | <b>21.3.</b> Padişah oğlu ile Berehmenin kafası değişmesi hikâyesi (Ü.110a-                                                                                   |

|                                                                                                                          |                                                                                                                                                                          |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                          | 111b)                                                                                                                                                                    |
| <b>ŞEB-İ SİVUM</b>                                                                                                       | <b>ŞEB-İ BİST DEHEM</b> Ahvâl ve etvârına aceleden ihtirâz etmenin âkıbeti devlet ve saadet idüğün müş'ir ve ona münasib Duhter-i Şah-i Babil ile Galatnümâ hikâyesidir. |
| <b>30.1.</b> Babil padişahının kızı ve Berehmen Galatnümâ hikâyesi                                                       | <b>22.1.</b> Babil padişahının kızı ve Berehmen Galatnümâ hikâyesi (Ü.112a-115a)                                                                                         |
| <b>ŞEB</b>                                                                                                               | —                                                                                                                                                                        |
| <b>31.1.</b> Zabil Padişahı ve Mahrûsa hikâyesi                                                                          | <b>22.2.</b> Zâbil padişahı ve Mahrûsa hikâyesi (Ü.115b-118b)                                                                                                            |
| Tacir, padişaha bir mektup yazar ve kızının güzelliğinden bahseder.                                                      | Padişah, Mahrûsa'nın övgüsünü duyunca dört vezirini görmeleri için gönderir.                                                                                             |
| <b>31.1.(1).</b> Padişaha hediye getirilen ağaçtan çanak hikâyesi                                                        | <b>22.2.(1)</b> Tağıstan padişahı ve ağaç çanak hikâyesi (Ü.116b-117a)                                                                                                   |
| <b>31.1.</b> Padişah vefat edince Mahrûsa onun mezarı başında kendini kurban edince Dizdar da kendini orada kurban eder. | <b>22.2.</b> Padişah vefat edince Mahrûsa onun mezarı başında kendini kurban eder.                                                                                       |
| <b>ŞEB-İ Sİ VÜ DÜVVUM</b>                                                                                                | <b>ŞEB-İ BİSTEM</b> minhü taleb cidd ü cehd masdakınca Fağfur-i Çin'in maşukasına vasıl olduğu hikâyedir.                                                                |
| <b>32.1.</b> Şehr-ârâ ve ahmak kocası hikâyesi                                                                           | <b>23.1.</b> Şehr-ârâ ve ahmak kocası hikâyesi (Ü.118b-120a)                                                                                                             |
| <b>ŞEB-İ Sİ VÜ SİVVUM</b>                                                                                                | —                                                                                                                                                                        |
| <b>33.1.</b> Çin Padişahı ve Rum                                                                                         | <b>23.2.</b> Çin padişahı ile Rum Melikesi                                                                                                                               |



|                                                                                                                    |                                                                                                                                                            |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Melikesinin hikâyesi                                                                                               | hikâyesi (Ü.120b-123a)                                                                                                                                     |
| <b>ŞEB-İ SÎ VÜ ÇEHÂRÜM</b>                                                                                         | —                                                                                                                                                          |
| <b>34.1.</b> Eşek ile yaban öküzü hikâyesi.                                                                        | <b>23.3.</b> Eşek ile yaban öküzü hikâyesi (Ü.123a-124b)                                                                                                   |
| <b>34.1.(1).</b> Vakitsiz oynayan Oduncu ve testi hikâyesi                                                         | <b>23.3.(1).</b> Oduncu ve testi hikâyesi (Ü.123b-124a)                                                                                                    |
| Hizem satıcı çalı için çöle gider ve dört periyi oturmuş görür.                                                    | Bir oduncu, dağa odun kesmeye gider ve orada beş on adamın toplanıp bir destinin başında istediklerini aldıklarını görür. Onlar, perilerin büyüklereindir. |
| <b>34.1.</b> Bahçıvan eşeğin sesini duyunca onu ağaca bağlayıp, döver.                                             | <b>23.3.</b> Bahçıvanlar, eşeğin sesini duyunca onu dövüp yük taşıtırlar.                                                                                  |
| <b>ŞEB-İ SÎ VÜ PENCÜM</b>                                                                                          | <b>ŞEB-İ HEŞTÜM</b> Tarik-i aşkda âhire taklît olunmayıp ona münasib Bezirgân ile berber hikâyesidir.                                                      |
| <b>35.1.</b> Tacirin oğlu Abîd ve Tûtîler hikâyesi                                                                 | <b>24.1.</b> Tacirin oğlu Ubeyde ve Tûtîler hikâyesi (Ü.124b-129a)                                                                                         |
| Termiz şehrinde bir bezirgân ve 'Abîd adlı bir oğlu vardır.                                                        | Termend şehrinde bir bezirgân ve Ubeyde namında bir oğlu vardır.                                                                                           |
| Bezirgânın arkadaşı kendi papağanlarının insan olduğundan daha sonra ise savmadan çıkınca kuş olduklarını anlatır. | —                                                                                                                                                          |
| <b>35.1.(1).</b> A'ma adam ve üç memeli kadın hikâyesi                                                             | <b>24.1.(1).</b> Üç memeli kadın ve a'ma eşi hikâyesi (B.125b-126b)                                                                                        |
| Ama, sırtındaki kamburluğun sebebini üç memeli eşine anlatır.                                                      | —                                                                                                                                                          |

|                                                                                                                                                                                   |                                                                                                        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Eşinin yanında başka bir erkek görünce elindeki asa ile eşine vurur ve kadının bir göğsü düşer, ikisini şehrin şahnesine iletir.                                                  | A'ma, genci ve karısını görüp onları şehrin şahnesine iletir.                                          |
| <b>35.1.(2).</b> Salih ve anne baba hakkı hikâyesi                                                                                                                                | <b>24.1.(2).</b> Salih ve anne baba hakkı hikâyesi (Ü.126b-127b)                                       |
| Salih, anne ve babasından Buhara'ya gitmek için izin ister.                                                                                                                       | Salih babası ölünce yetim kalır ve annesinden Buhara'ya gitmek için izin ister.                        |
| Salih, kadının bilmesinden sonra ertesi gün kadının ağabeyinin yanına gider ve bu mertebeyi anne ve babalarının sözünden çıkmamaları sebebiyle aldıklarını öğrenir ve geri döner. | Salih, kadının anne baba rızasını gözettiğinden bu mertebeye ulaştığını duyunca geri döner.            |
| <b>ŞEB-İ SÎ VÜ ŞEŞÜM</b>                                                                                                                                                          | —                                                                                                      |
| <b>36.1.</b> Padişah ve koyun nasihati hikâyesi                                                                                                                                   | <b>24.1.(3).</b> Hint padişahı ve koyun nasihati hikâyesi (Ü.127b-129a)                                |
| Padişahın eşi, padişahın ayağına gül suyu dökünce eyvan sakfında olan dişi kerkes eşine aynısını yapmak istediğini söyler.                                                        | Kafesteki dişi kumru bunu görünce keşke benim elimde de güllabe olaydı da senin ayağına dökseydim der. |
| —                                                                                                                                                                                 | <b>24.1.</b> Bu nasihatler Ubeyde'yi etkiler ve gündüz çalışmaya başlar.                               |
| <b>ŞEB-İ SÎ VÜ HEFTÜM</b>                                                                                                                                                         | —                                                                                                      |
| <b>37.1.</b> Yaşlı Hint Padişahı ve evlatları hikâyesi                                                                                                                            | —                                                                                                      |
| Hint diyarında iyice yaşlanmış bir padişah vardır. Onun kızı ve oğlu padişahı zehirlemek isterler. Bir gece sema eden kişiye söylenen bir söz                                     | —                                                                                                      |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| üzerine bu fikirlerinden vazgeçerler.                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| <b>ŞEB-İ SÎ VÜ HEŞTÜM</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | <b>ŞEB-İ HEFTÜM</b> Çin padişahının Medînetü'l-Ka'r padişahı kızı hikâyesidir.                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| <b>38.1.</b> Tacir Abdülmelik ve onu taklit eden berber hikâyesi                                                                                                                                                                                                                                                                       | <b>25.1.</b> Bezirgân ve onu taklit eden berber hikâyesi. (Ü.129b-131a)                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| <b>ŞEB-İ SÎ VE HEŞTÜM(NÜHEM)</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | —                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| <b>39.1.</b> Çin padişahı ve Medînetü'l-Ka'r padişahının kızı hikâyesi                                                                                                                                                                                                                                                                 | <b>25.2.</b> Çin padişahı ve Medînetü'l-Ka'r padişahının kızı hikâyesi (B.131a-135a)                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| Çin padişahın eşi aynaya bakarken kendi güzelliğine hayran olması üzerine kafesteki Tûtî güler.                                                                                                                                                                                                                                        | —                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| Deniz, bir Adem suretinde Çin padişahının yanına gelir ve onu Medînetül-Ka'r sınırına ileteceğini söyler. Çin padişahı bir bağa ulaşır, orada bir çeşme vardır. Medînetül-Ka'r'ın kızı, Çin padişahının adını işittiği için ondan başkasına varmayacağını söyler. Çin padişahı, kızı kenarına alıp naleyne basıp çeşme kenarına varır. | Çin padişahı, hakim veziri ile yola çıkar. Vezir, yaşlı olduğu için onu bir yere kadar ulaştırır. Çin padişahı, üç gün gider, dördüncü gün bir çeşme başına ulaşır. Hakim vezirin duası sebebiyle Medînetül-Ka'r'ın kızı Çin padişahından başkasına varmayacağını söyler. Çin padişahı maşukasını kucağına alıp yekvücut olup çeşmenin başına gelirler. |
| Vezir-zâde padişahla birlikte gelir ama padişahın onun gelmesinden haberi yoktur.                                                                                                                                                                                                                                                      | Vezir-zâde sinek şekline girip padişahın yanında gelir.                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |

|                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                            |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ŞEB-İ ÇİHİL</b>                                                                                                                                                           | <b>ŞEB-i HEFTAD el kanaatü kenzen layikihi mefhumunca üç şeyyahın her biri refikinın nasihatın tutmayıp akıbeti mucib-i nedâmet olduğu hikâye beyanındadır.</b>            |
| <b>40.1.</b> Dört Arkadaşın hikâyesi                                                                                                                                         | <b>26.1.</b> Dört dost seyyahın hikâyesi (Ü.135b-136b)                                                                                                                     |
| Belh şehrinde dört arkadaş vardır, sıkıntıya düşünce oradaki kamil bir filozofa varırlar. Filozof, bunlara dört mühür verir.                                                 | Belh şehrinde dört arkadaş vardır, sıkıntıya düşünce Tağıstan şehrine gidip kamil bir filozofa varırlar. Kamil filozof koynundan dört mühür çıkarır.                       |
| Demir bulan refik bir arkadaşına rastlar. O da bir hikâye anlatır.                                                                                                           | Demir bulan refik, geri döner ama elindekinden de olur.                                                                                                                    |
| <b>40.1.(1).</b> Dört arkadaş yolda giderken bir ölmüş ejderha görürler, birisi sihir ilmini bilir ve ejderhayı diriltir. Ejderha dirilince en yakınındaki büyücüyü yer.     | —                                                                                                                                                                          |
| <b>ŞEB-İ ÇİHİL Ü YEKÜM</b>                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                            |
| <b>41.1.</b> Bağdatlı genç ve cariyesi hikâyesi                                                                                                                              | <b>26.2.</b> Kenizek ile Cüvan-ı Bağdadi'nin hikâyesi. (Ü.136b-139a)                                                                                                       |
| Bağdatlı cüvan kızı sattıktan sonra Dicle kenarına gelip intihar etmek istese de usta bir yüzücü onu kurtarır. Gemi Dicle kenarına yanaşır. Gemi bir saat içerisinde kalkar. | Gemi, bir sahile yanaşır. Bir rüzgar çıkar ve gemi erken kalkmak zorunda kalır. Cüvan orada üç gün kalıp dördüncü gün yola çıkar ve uzun bir süreden sonra Basra'ya gelir. |
| <b>ŞEB-İ ÇİHİL Ü DÜVVÜM</b>                                                                                                                                                  |                                                                                                                                                                            |
| <b>42.1.</b> Buğday ve Bilgin Çiftçi hikâyesi                                                                                                                                | <b>26.3.</b> Buğday ve Bilgin Çiftçi hikâyesi (Ü.139b-142a)                                                                                                                |
| Ekinci bir buğday bulur ve onu şehrin padişahına ulaştırır. Padişah hacibe teslim edip onu bilgin çiftçiye gönderir.                                                         | Ekinci bir buğday bulur ve onu valiye, vali de şehrin padişahına götürür. Padişah çavuşa teslim eder ve onu                                                                |

|                                                                                                                   |                                                                                                                                                          |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                   | bilgin çiftçiye gönderir.                                                                                                                                |
| <b>42.1.(1).</b> Satıcı Alıcı ve Testi hikâyesi                                                                   | <b>26.3.(1).</b> Satıcı ve alıcı arasındaki bir testi altın anlaşmazlığı hikâyesi (Ü.140b-141a)                                                          |
| <b>ŞEB-İ ÇİHİL Ü SİVVUM</b>                                                                                       | <b>ŞEB-İ ŞEŞÜM Cüvan-ı sarraf ile zen-i Zâhid ve murg-ı heft-reng hikâyesi beyanındadır.</b>                                                             |
| <b>43.1.</b> Fakir ve ailesi hikâyesi.                                                                            | —                                                                                                                                                        |
| Fakir oğlunu sanat öğrenmesi için bir yere verir ve rüyasında evine akan ırmaklardan birisinin eksildiğini görür. | —                                                                                                                                                        |
| <b>43.2.</b> Bir arif ve salikin konuşması                                                                        | —                                                                                                                                                        |
| <b>43.2. (1).</b> Yedi renkli kuş hikâyesi                                                                        | <b>27.1.</b> Zâhidin karısı ve murg-ı heft-reng hikâyesi (Ü.143a-147)                                                                                    |
| —                                                                                                                 | İsrailoğulları zamanında bir Zâhid vardır.                                                                                                               |
| Zâhid, evine yedi renkli bir kuş getirir,                                                                         | Zâhid, yolda giderken birine rastlar ve helalinden bir altın mı yoksa haramından on altın mı istersin, diye sorar. Bir dinar ile murg-ı heft-rengi alır. |
| Kuş silkinince kanadının altından iki kıymetli cevher düşer.                                                      | Kuş silkinince kanadının altından yüz dinar değerinde bir cevher düşer.                                                                                  |
| Genç, ejderhayı öldürmek için yola çıkar, yolda vezire rastlar. Vezir onu vazgeçirmek istese de cüvan geri        | Ferit, padişahın huzuruna çıkıp ejderi öldüreceğini söyler ve padişah, vezirlerine oğlanı vazgeçirmelerini                                               |

|                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| dönmez.                                                                                                                                                       | söyler.                                                                                                                                                                                                                                                  |
| —                                                                                                                                                             | Bütün halk, bir yere kadar giderler.                                                                                                                                                                                                                     |
| —                                                                                                                                                             | Babasını vezir, bakıcısını da cariyelerin başı yapar.                                                                                                                                                                                                    |
| Mâhşeker, gideceği vakit; Sâid evine gelir. Bir zamandan sonra Tûtîye sorar ve Tûtî olanları anlatır ve Mâhşeker'i kırk üç gece hile ile kandırdığını söyler. | Mâhşeker gideceği vakit, kapı dışarıdan tıklanır. Mâhşeker'i bu halde gören Sâid şüphelenir. Mâhşeker sizin geleceğinizi Tûtî bana söyledi ben de hazırlandım der. Said, akıllı olduğu için buna inanmaz. Tûtîten aslını sorar ve Tûtî olanları anlatır. |
| Fi evayıl-i şehri zilhicce tarih sene erba'a ve erba'ine ve tis'a mie                                                                                         | Bu eser Belde-i kırk Kilisede Salih bin Ali tarafından erbaa ısrîn ve miete elf'te yazıldı.                                                                                                                                                              |

## ÖZET

[SONA, İbrahim]. [Türk Edebiyatında *Tûî-nâme* Hikâyeleri], [Doktora Tezi], Ankara, [2012].

Yaklaşık altı yüzyıl süren Klasik Türk Edebiyatında her alana hitap eden sayısız eser verilmiştir. Bu eserler arasında yer alan tercümeler, Klasik edebiyatın her döneminde özellikle Farsça ve Arapçadan yapılmıştır.

Hazırladığımız bu doktora tezinin amacı, Türk edebiyatında özellikle 19. yüzyılda defalarca baskısı yapılan *Tûî-nâme*'nin Türkçe çevirilerinin akademik olarak değerlendirilmesidir. Türkçe *Tûî-nâme* çevirileri, içerik ve şekil bakımından incelenmiş ve ilk Türkçe *Tûî-nâme*'nin tenkitli metni ortaya konulmuştur.

*Tûî-nâme*'nin aslı *Şukasaptati* adıyla Sanskritçede oluşturulmuş ve daha sonra İmâd bin Muhammed tarafından 1314 tarihinde *Cevâhirü'l-Esmâr* adıyla Farsçaya aktarılmıştır. Nahşebî, yapılmış olan bu ilk çeviriyi 1329 tarihinde değiştirerek *Tûî-nâme* adıyla 52 gece halinde yeniden düzenlemiştir. Üçüncü Farsça tercüme ise hakkında çok az bilgi bulunan *Çihil Tûî-i Âmiyâne*'dir. Nahşebî'nin *Tûî-nâme*'si dilinin eskidiği düşüncesiyle Hint-Türk hükümdarı Ekber'in emriyle Ebu'l-fazl Mübârek tarafından sadeleştirilmiş, bu metin üzerinden de Muhammed Kâdirî eseri otuz beş bölüm halinde 17. yüzyılda tekrar oluşturmuştur.

Türkçe *Tûî-nâme*'nin iki çevirisi bulunmaktadır. İlk Türkçe *Tûî-nâme* 1538 tarihinde Kânûnî Sultan Süleyman'ın emriyle, kesin olmamakla birlikte Eyyûbî tarafından hazırlanmıştır. Bu ilk çeviri, İmâd bin Muhammed'in hazırlamış olduğu *Cevâhirü'l-Esmâr*'dan yapılmıştır.

*Tûî-nâme*'nin ikinci Türkçe çevirisi ise 17. yüzyılda yapılmış, 19. yüzyılda Mısır ve İstanbul matbaalarında basılan *Tûî-nâme*'nin kaynağıdır. Bu çeviri de II. Osman tarafından hazırlattırılmış, mütercimi ise içinde yer alan şiirler ve bazı *Tûî-nâme* yazmalarından hareketle Nev'i-zâde Atâyî'dir.

*Tûtî-nâme*, hikâye kahramanlarının çeşitliği, hikâyeler ele alınırken merak unsurunun ön plânda tutulması, şahıs kadrosunun genişliği açısından orijinal nitelikli bir eserdir. Ayrıca içerisinde Hint, Fars ve Türk kültüründen izleri barındırmaktadır. Yukarıda saydığımız özellikler sebebiyle *Tûtî-nâme*'nin defalarca baskısının yapılmasını sağlamış ve geniş halk kitleleri tarafından okunmasına sebep olmuştur.

*Tûtî-nâme* yukarıda saydığımız özellikleri bakımından Klasik edebiyatımızda tercüme metinler arasında önemli bir yere sahiptir.

#### Anahtar Sözcükler

1. Şukasaptati
2. Tûtî-nâme
3. Tûtî
4. Hikâye
5. Tenkitli metin



## ABSTRACT

[SONA, İbrahim]. [Parrot Story in Turkish Literature], [Doktorate Tesis], Ankara, [2012].

Approximately six centuries are numerous works that address every area of the Classical Turkish Literature. The translations of these works, especially in classical Persian and Arabic literature were made in every period.

The purpose of this doctoral dissertation prepared in Turkish literature, especially 19th century, as many times to evaluate the academic edition of Turkish versions of the Tuti-nâme. Turkish Tuti-name translations, and examined in terms of content and form of the text was the first Turkish Tuti-nâme critique.

Şukasaptati original Sanskrit name of Tuti-nâme created on 1314 and later by bin Muhammad Imad Cevâhirü'l-Esmâr transferred to Persian name. Nahşebî which were made by changing the Tuti-name is the name of the first 52 nights on the translation in 1329 and restated. The third is translated into Persian Tuti-i Âmiyâne Çihil with very little information about. Nahşebî's language of Indo-Turkish ruler of the idea of the orders of Akbar, Abu'l-phase simplified by Mubarak, thirty-five episodes of this work through the text in the case of Muhammad Qadiri 17 century re-established.

There are two translation of the Turkish Tuti-nâme. 1538 The first Turkish Tuti-name on the orders of Sultan Suleyman, although not precisely prepared by the Ayyubi. This is the first translation, Imad Muhammad bin Cevâhirü'l-Esmâr were prepared.

Tuti-nâme the 17th for the second Turkish translation century, built in the 19th Tuti-century Egypt, and Istanbul, printing houses printed source nâme. This translation in the II. Prepared by by Osman, translator of the poems and some of the Tuti-name is included in the motion Variety-zade Atâyî'dir manuscripts.

Tuti-nâme heroes of the diversity of stories and the stories are handled in the plan to keep the front element of curiosity, the original terms of the width of qualified staff is a work party. In addition, Indian, Persian and contains traces of Turkish culture. Due to the above-mentioned features are provided Tuti-nâme done several times the pressure of /and/ leleri caused by the wider public to read.

Tuti-nâme terms of features mentioned above has an important place in classical literature translated texts.

Key Words:

1. Shukasaptati
2. Tûtî-nâmeh
3. Parrot
4. Story
5. Edition Critical Text